Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Університет Осло (Норвегія)
Університет Жирони (Іспанія)
Університет Орадя (Румунія)
Університет Томаша Бати (Чехія)
Печський університет (Угорщина)
Талліннський університет (Естонія)
КЗ «Харківська обласна станція юних туристів»

РЕГІОН - 2018:

СТРАТЕГІЯ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

МАТЕРІАЛИ

МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

(м. Харків, 8 – 9 листопада 2018 р.)

Харків
2018

Редакційна колегія: Л.М. Нємець, д. геогр. н., проф. (голова редакційної колегії); **М.О. Барановський**, д. геогр. н., проф.; **П. Беднар**, PhD, доц.; **А.П. Голіков,** д. геогр. н., проф.; **М. Джентіле**, PhD, проф.; **Д. Карачоні,** PhD, наук. співроб.; **С.В. Костріков**, д. геогр. н., проф.; **К.В. Мезенцев**, д. геогр. н., проф.; **В. Михненко** PhD, доц.; **Ч. Морар**, PhD, доц.; **К.А. Нємець**, д. геогр. н., проф.; **Я.Б. Олійник**, д. екон. н., проф., акад. АПН України; **Г.П. Підгрушний**, д. геогр. н., ст. наук. співроб.; **М. Рейманн,** PhD, доц.; **С. Станайтіс**, д. соц. н., проф.; **Дж.В. Субірос**, PhD, доц.; **А. Трочані**, PhD, доц.

Адреса редакційної колегії: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, к. 3-62, тел. +38(057) 707-52-74, e-mail: conference.region@gmail.com.

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол № 10 від 29.10.2018 р.).

Регіон – 2018: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 8 – 9 листопада 2018 р.). – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2018. – 374 с.

Тексти представлено у авторській редакції. Автори несуть повну відповідальність за зміст доповідей, а також добір, точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

Матеріали пройшли внутрішнє рецензування.

ISBN 978-966-285-535-7

© Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2018

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

Барановський М.О.
ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ, СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІСТ У ПРОБЛЕМИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ М. НІЖИНА) ……. 11

Коломієць Г.М., Меленцова О.В., Гузненков Ю.Г., Дідорчук І.Л.
КЛАСТЕР ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ЯК ДРАЙВЕР РОЗВИТКУ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ …….. 14

Костащук І.І.
РЕЛІГІЙНА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ (В КОНТЕКСТІ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ) ……. 20

Костріков С.В., Попович О.В.
РЕАЛІЗАЦІЯ МУЛЬТІФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО АНАЛІЗУ УРБАНІСТИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ЧЕРЕЗ ГЕОІНФОРМАЦІЙНЕ ВЕБ-ЗАСТОСУВАННЯ ……... 24

Круль В.П., Дячук А.І.
ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ ЗЕМЕЛЬНОГО ФОНДУ ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ РАЙОНІВ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ …….. 29

Мезенцев К.В., Мезенцева Н.І.
МІГРАЦІЙНА ПОВЕДІНКА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: ШЛЯХ ДО КАР'ЄРИ ЗА КОРДОНОМ ЧИ СИТУАТИВНА МОЖЛИВІСТЬ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ? …… 33

Нємець Л.М.
СУСПІЛЬНА ГЕОГРАФІЯ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ, РЕАЛІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ ……... 37

Підгрушний Г.П., Бикова М.Д.
СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ВИРОБНИЧИХ ТЕРИТОРІЙ КИЄВА ……. 42

Устич С.І., Бенчак О.Ф.
КАРПАТСЬКИЙ ЄВРОРЕГІОН ЯК ТРАНСКОРДОННА МІЖРЕГІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ……. 45

СЕКЦІЯ 1.
МЕТОДОЛОГІЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Pomazan R.*, *Khvan A., Denysenko O.
URBAN TRANSITION OF TURKISTAN CITY. ISSUES AND SOLUTIONS …….. 51

Shmulevych P.
PROMOTING UKRAINIAN REGIONS INTERNATIONALLY: INVOLVEMENT OF SYNERGETIC POSSIBILITIES IN TOURISM THROUGH CORPORATIZATION ……. 56

Anand S.
UNDERSTANDING THE OPTIMIZING REGIONAL DEVELOPMENT STRATEGIES …… 59

Бондаренко Е.Л.
ГОЛОВНІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНОГО АТЛАСУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ОБЛАСТІ 63

Браславська О.В., Герасименко О.В.
СУСПІЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВЕЛИКОПОЛЬСЬКОГО ВОЄВОДСТВА (ПОЛЬЩА) ТА ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ (УКРАЇНА) …….. 67

Ващенко О.В.
СИСТЕМА МЕТОДІВ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ …….. 72

Глушач Ю.С.
РЕЙТИНГОВА ОЦІНКА ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНУ …… 75

Грицевич В.С.
ЦЕНТРОГРАФІЧНИЙ МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОСЕРЕДЖЕННЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ЯВИЩ В РЕГІОНІ …….. 80

Добиш М.Д.
ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ПОНЯТТЯ РЕГІОН В ЕЛЕКТОРАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ СТУДІЯХ …….. 84

Карапетян В.А.
БРЕНДІНГ ТЕРИТОРІЇ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ 87

В РЕГІОНІ …….

Ключко Л.В., Різак А.Т.
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АПАРАТ ІНДУСТРІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ: ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ОСНОВНИХ НАПРЯМКІВ …….. 90

Мельничук А.Л., Денисенко О.О.
ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ПАЛАНСЬКОЇ ОТГ: У ПОШУКУ НОВИХ ЗМІСТІВ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ …….. 93

Плахова Г.А.
ВИЯВЛЕННЯ МІСЦЯ ТАНЦЮВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В ТУРИСТИЧНИХ КЛАСИФІКАЦІЯХ …… 97

Нємець К.А.
ІНФОРМАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ІФВ-МОДЕЛЕЙ ХАРКІВСЬКОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ ……. 101

Слава С.С.
БАГАТОКРИТЕРІАЛЬНИЙ ЦІЛЕЗАБЕЗПЕЧУЮЧИЙ ПІДХІД В ОБҐРУНТУВАННІ ПРІОРИТЕТІВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ …….. 106

Черномаз П.А.
ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЙ ПОДХОД КАК МЕТОДИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТ В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ ……... 110

СЕКЦІЯ 2.
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ

Ibrahim O.R., Oyebanji T.J.
COUNTER-URBANIZATION, ENTREPRENEURSHIP AND SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT IN DEVELOPING COUNTRIES: THE NIGERIAN EXAMPLE …… 116

Ibrahim O.R., Oyebanji T.J., Anthony P.
THE REGION IN SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT IN NIGERIA .. 120

Varga L.
A GRASSROOTS DEVELOPMENT IN THE LIGHT OF THE DEVELOPMENT THEORIES, A CASE STUDY IN RURAL INDIA: FOOD FOR LIFE VRINDAVAN ……. 125

Smékalová L.
EUROPEAN SOCIAL FUND INTERVENTIONS IN THE POLISH VOIVODESHIPS IN 2007 – 2010 PERIOD ……. 128

Батиченко С.П.
ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ …… 134

Богадьорова В.С.
СТАН ТА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ В УКРАЇНІ …… 137

Бурла М.П.
РОЛЬ ИНДУСТРИАЛЬНОГО СЕКТОРА В МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДИНАМИКЕ РЕГИОНА ……. 140

Бурла О.Н.
ИННОВАЦИИ КАК ИНСТРУМЕНТ ДИНАМИЧНОГО РАЗВИТИЯ И РОСТА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ЭКОНОМИКИ РЕГИОНА ….. 144

Гнатюк М.В.
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ РИНОК У СТРУКТУРІ СВІТОВОГО РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ …….. 148

Гоманюк М.А.
ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕРЦЕПЦІЇ ТАВРІЙСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО РЕГІОНУ …….. 151

Зінченко І.М.
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ …….. 156

Єгупова М.В.
РЕГЕНЕРАЦІЯ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ВИКОРИСТАННЯ КОЛИШНІХ ПРОМИСЛОВИХ ТЕРИТОРІЙ …….. 160

Кандиба Ю.І.
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ВЕЛИКОБУРЛУЦЬКОГО РАЙОНУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ …… 163

Кобилін П.О.
АНАЛІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНИМИ ОБ’ЄКТАМИ ЗА ДОПОМОГОЮ МОДЕЛІ «РАНГ-РОЗМІР» …… 167

Лебедєва А.С., Руденко В.П.
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ …… 171

Логвинова М.О.
ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ ПРИМІСЬКОЇ ЗОНИ ТА МІСТА …… 177

Нападовська Г.Ю., Пилипенко І.О.
ПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ ОБ’ЄДНАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД …… 181

Нємєц О.Р., Телебєнєва Є.Ю.
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРИЧОРНОМОР’Я …….. 184

Пасько В.Ф.
ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В АГРАРНОМУ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ …….. 187

Плотнікова М.Ф.
СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ …….. 190

Редін В.І., Редіна В.А.
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У ХАРКІВСЬКОМУ РЕГІОНІ …… 193

Свір В.В., Добровольська Н.В.
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНО-ПАЛОМНИЦЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ……. 196

Семенко Б.В.
АВІАЦІЙНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ ……... 199

Суптело О.С.
ІНФРАСТРУКТУРА ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНИХ МІСТ ……. 203

Шуканов П.В., Шуканова А.А.
ГЕОДЕМОЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГЛОБАЛЬНОГО ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ …….. 207

Щабельська В.Г., Бикова М.Д.
КИЇВ ЯК ПРОВІДНИЙ ГОСПОДАРСЬКИЙ ЦЕНТР УКРАЇНИ В ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИЙ ПЕРІОД …… 211

СЕКЦІЯ 3.
ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА

Elizbarashvili Nodar
MAIN CONCEPTS AND PROBLEMS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT MOUNTAINOUS REGIONS (ON THE EXAMPLE OF THE CAUCASUS) …. 215

Добровольська С.В.
ЗАГРОЗИ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В РАЙОНАХ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ ……. 219

Ігнатишин В.В., Іжак Т.Й., Ігнатишин А.В., Ігнатишин М.Б.
ЗВ'ЯЗОК ВАРІАЦІЙ ЕЛЕКТРОМАГНІТНОЇ ЕМІСІЇ З СЕЙСМОТЕКТОНІЧНИМИ ПРОЦЕСАМИ В ЗАКАРПАТСЬКОМУ ВНУТРІШНЬОМУ ПРОГИНІ …… 223

Кравченко К.О., Ушкварок Д.О.
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОДІЄВОГО ТУРИЗМУ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ …….. 226

Ключко Л.В., Попов І.В.
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ ……... 230

Мельник І.Г., Прошакова О.В.
ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СЛОВ'ЯНСЬКОГО РАЙОНУ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ …….. 233

Смирнов І.Г.
«БІЛИЙ СЛОН» ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ ……... 237

Телебєнєва Є.Ю., Кузнецова А.Р.
СУЧАСНИЙ СТАН ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ЛЬВІВЩИНИ …… 242

Телебєнєва Є.Ю., Щукіна Ю.О.
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ …….. 246

Цветкова А.С.
ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ …… 250

Світлична О.В.
ОСОБЛИВОСТІ ФЕСТИВАЛЮ ЯК ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАПОВІДНИХ РЕСУРСІВ (НА ПРИКЛАДІ ЗАПОВІДНИХ ОБ'ЄКТІВ ЧЕРНІГІВЩИНИ) ……. 252

СЕКЦІЯ 4.
ДЕМОГРАФІЧНІ, МІГРАЦІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ, ПРОБЛЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ

Gataric D., Ivanišević M.
DEVELOPMENT OF URBAN GEOGRAPHY …… 256

Dömös Mariann
MIGRATION FROM A BOTTOM-UP PERSPECTIVE: CASE OF ITALY ….. 259

Афоніна О.О.
АНАЛІЗ РИНКУ ПРАЦІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ …… 260

Гусєва Н.В.
ВНУТРІШНІ ПЕРЕМІЩЕННЯ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ: ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР …… 264

Гусєва Н.В., Задєсєнцев О.М.
ОСОБЛИВОСТІ СТАТЕВО-ВІКОВОЇ СТРУКТУРИ НАСЕЛЕННЯ СЄВЄРОДОНЕЦЬКО-ЛИСИЧАНСЬКОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ …….. 270

Гусєва Н.В., Павленко Л.А.
ВЕЛИКІ МІСТА УКРАЇНИ: СТРУКТУРНО-ДИНАМІЧНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ …….. 277

Джаман В.О., Заблотовська Н.В., Мручковський П.В.
ЕТНІЧНА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНУ …… 283

Жук-Яремчук Ю.В.
ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА СУЧАСНІ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ 286

Заставецька Л.Б., Заставецький Т.Б.
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ УРБАНІЗАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ ……. 292

Запотоцький С.П., Запотоцька В.А.
ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЙ РИНКУ ЖИТЛА В КИЇВСЬКОМУ РЕГІОНІ …… 296

Корнус А.О., Корнус О.Г.
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАХВОРЮВАНОСТІ НАСЕЛЕННЯ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ХВОРОБИ КІСТОВО-М`ЯЗОВОЇ СИСТЕМИ …… 300

Кравченко К.О.
ВИКОРИСТАННЯ ОЦІНОЧНО-ПРОГНОСТИЧНОЇ МОДЕЛІ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ДЛЯ ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ) ……. 304

Мезенцев К.В., Гаврилюк О.К.
ТРЕНДИ ТА ЦЕНТР-ПЕРИФЕРІЙНІ ПАТТЕРНИ МІГРАЦІЇ У КИЇВСЬКОМУ ФУНКЦІОНАЛЬНОМУ УРБОРЕГІОНІ …… 308

Мезенцева Н.І., Пальчук М.В.
ПРОСТОРОВА МОДЕЛЬ МЕРЕЖІ ПУБЛІЧНИХ ПРОСТОРІВ КИЄВА 312

Молнар Й.Й., Молнар Д.С., Дністрянський М.С.
ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПАСПОРТ ТРУДОВОГО МІГРАНТА З СЕРЕДОВИЩА ЕТНІЧНИХ УГОРЦІВ ЗАКАРПАТТЯ ……. 316

Олійник Я.Б., Нич Т.В., Перегуда Ю.А.
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕРІВНОСТІ В СТОЛИЧНОМУ МАКРОРАЙОНІ УКРАЇНИ ……... 320

Омельченко Н.В.
РЕАЛІЗАЦІЯ СУЧАСНОЇ УРБАНІСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ
У СЛАБОУРБАНІЗОВАНОМУ РЕГІОНІ ……. 324

Сегіда К.Ю.
ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ЯК ІНДИКАТОРА ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОБЛЕМ У ФОРМУВАННІ
ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ …… 328

Шевченко Ю.А., Івашина В.І., Безуглий В.В.
ГЕОГРАФІЯ НАРКОМАНІЇ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ
ТА ЧИННИКИ ВПЛИВУ …… 334

СЕКЦІЯ 5.
ОСВІТА ДЛЯ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Вірченко П.А.
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ
У ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ …… 338

Гаращук О.В., Куценко В.І.
РОЗВИТОК ОСВІТИ – ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ
РЕГІОНУ: ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ І ПРАКТИКИ …… 343

Кучерява Г. О.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ
«ТУРИСТИЧНЕ КРАЇНОЗНАВСТВО» ……. 348

Мальчикова Д.С.
РЕАЛІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ СУЧАСНОГО ІНТЕГРОВАНОГО ПІДХОДУ
ДО ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ …….. 351

Поліщук Л.Б., Мороз А.А.
ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗНАНЬ В ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ ПРО
ПРИРОДУ ТА ЕКОНОМІКУ В СФЕРІ ПРИРОДОГОСПОДАРЮВАННЯ 355

Свиридович С.В.
ЭЛЕКТРОННЫЕ ЖУРНАЛЫ КАК ЭЛЕМЕНТ ЭФФЕКТИВНОГО
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА …… 359

Скриль І.А.
РОЗВИТОК ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ХАРКІВСЬКОМУ РЕГІОНІ …... 365

Яворська В.В., Нос А.О.
ЗМІНА ДИНАМІКИ КОНТИНГЕНТУ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
106 ГЕОГРАФІЯ У КЛАСИЧНИХ ВНЗ В ПЕРІОД РЕФОМУВАННЯ
ВИЩОЇ ОСВІТИ …….. 368

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

УДК 911.3

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ, СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІСТ У ПРОБЛЕМИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ М. НІЖИНА)

М.О. Барановський
Brnm@ukr.net
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна

Розкриті особливості, проблеми та перспективи розвитку м. Ніжина як типового міста обласного підпорядкування, що розміщується у регіоні з низкою соціально-економічних і демографічних проблем, схарактеризовані зміни у його планувальній структурі, відображені напрямки трансформації публічних просторів, визначені перспективні напрямки розвитку міста на середньостроковий період.

Ключові слова: урбанізація, публічний простір, ревіталізація, планувальна структура, зонінг міста.

The author describes the peculiarities, problems and development prospects of Nizhyn city as a typical city of regional subordination located in a region with a number of socio-economic and demographic problems; characterizes the changes in its planning structure; defines the directions of public space transformation; states perspective directions of city development for the mid-term period.

Key words: urbanization, public space, revitalization, planning structure, city zoning.

Дослідження перебігу урбанізаційних процесів в останні роки набуває все більшої популярності серед представників різних наук. З-поміж них вагомі позиції посідають суспільні географи, чиї напрацювання набули наукового визначення ще у 60-х роках XX ст. Однак урбанізаційні процеси є вкрай мінливими. Постіндустріальні трансформації суспільства позначилися і на розвитку міст, оскільки саме міста, особливо великі, і стали своєрідними «провідниками» цих змін, генеруючи й одночасно концентруючи у собі інновації, технології, фінансові ресурси тощо. Відтак у сучасних умовах представників географічної науки цікавлять не стільки загальновідомі процеси, а нові тренди і напрямки перетворень у містах, трансформація їхніх публічних просторів, майнове розшарування населення, зміна функцій міст, конфліктність у них тощо. Традиційно, зважаючи на особливу роль та «авторитет» великих міст, дослідники вивчають переважно саме їх. При цьому поза увагою лишаються малі та середні міські поселення, роль і значущість яких, особливо для сільських проблемних територій, є дуже важливою у різних контекстах – від надання елементарних послуг мешканцям до виконання ними «столичних» функцій для малозаселених сільських територій. Прикладом таких міст може слугувати Ніжин – місто обласного підпорядкування одного з найбільш

© Барановський М.О., 2018

проблемних в соціально-економічному відношенні регіонів України.

Особливості трансформаційних перетворень у великих містах, зокрема в Києві, Харкові, Дніпрі, Одесі досить добре розкриті у колективних монографіях «Изменение городского пространства в Украине» [1] та «Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін» [2]. А що ж відбувається у містах значно меншої людності? Чи відповідають процеси їхньої трансформації тим трендам, які властиві великим містам?

Місто Ніжин є другим за людністю поселенням Чернігівської області в якому мешкає 71,1 тис. осіб. Наразі воно має статус міста обласного підпорядкування і виконує роль міжрайонного центра розселення.

Аналіз особливостей розвитку Ніжина у пострадянський період дозволив визначити кілька головних проблем міста. Найбільш гострими серед них є деіндустріалізація, депопуляція і міграційний відтік молоді.

На момент розпаду СРСР Ніжин посідав провідні позиції в Чернігівській області за показниками промислового виробництва. Особливості структури промисловості міста, невміння менеджменту підприємств працювати в ринкових умовах, низька інвестиційна привабливість виробничих об’єктів зумовили значне падіння обсягів виробництва промислової продукції. Одна частина підприємств міста повністю зупинилася, інша – використовує виробничі потужності на 10-15 %. Масштаби падіння обсягів промислового виробництва та деградації виробничих фондів свідчать про фактичну деіндустріалізацію міста. Нині у Ніжині виробляється лише 5,4 % промислової продукції Чернігівської області, тоді як у Прилуках (майже аналогічне за людністю місто) – майже 30 %. За душовими показниками виробництва промислової продукції Ніжин поступається Прилукам у понад 7 разів.

Не менш гострою соціальною проблемою міста є депопуляція та міграційний відтік населення. У пострадянський період населення Ніжина скоротилося на 13,5 % – із 82,0 до 71,1 тис. осіб. Головною причиною зменшення населення є від’ємні значення природного приросту. Якщо в 1994 р. показник природного приросту становив -2,7 ‰, то у 2017 р. – -6,1 ‰. В останні роки ситуація погіршилася через ускладнення економічних проблем.

Міграційні процеси у місті мають хвилеподібну динаміку. Позитивні значення сальдо міграції спостерігалися у місті до середини 2000-х років, негативні – від 2008 р. і дотепер. Зазначена проблема зумовлена двома головними обставинами – відсутністю вільних робочих місць, особливо кваліфікованих, та близькістю Києва, де є можливість працевлаштуватися. Ніжин входить до сфери впливу столичної агломерації, адже його транспортна доступність становить близько 2 год. Через це значна частина працездатного населення Ніжина їздить на роботу до Києва. Це як досить кваліфікована робоча сила (інженери, транспортники), так і працівники найпростіших професій (санітарки, прибиральниці, охоронці, медичні сестри, будівельники тощо). Вони формують потоки маятникових мігрантів, обсяги яких є досить значними. Однак ці категорії населення не залишають міста. Проблемою є міграційний відтік молодих, освічених громадян до столиці. Київ “виснажує”

працересурсний потенціал Ніжина, обмежуючи його можливості для розбудови сучасної економіки.

Загальносвітові тенденції трансформації планувальної структури міст, їхніх публічних просторів не оминули й Ніжин. Сформована в умовах централізованої планової економіки планувальна структура міста, яка поєднувалася з більш давніми архітектурними нашаруваннями, поступово видозмінюється. Серед кількох видів трансформацій планувальної структури, які найчастіше зустрічаються у різних типах міст, у Ніжині реального прояву набули ревіталізація, сакралізація, комерціалізація, соціальна поляризація та частково демілітаризація.

Формами прояву ревіталізації є використання виробничих приміщень колишніх підприємств для розміщення у них супермаркетів, малих підприємств, оренди складських приміщень, офісів тощо. Найбільших вкраплень у сучасну планувальну структуру міста дали комерційні об'єкти, локалізація яких в окремих частинах міста перевищила будь-які розумні межі.

Перспективні напрямки розвитку Ніжина наразі розробляються громадою міста за участі міжнародної компанії USAID. Аналіз наявних напрацювань, а також власні дослідження автора, дозволяють стверджувати, що найбільш перспективними для міста є такі напрямки: 1) Ніжин – потужний промислово-інноваційний центр, привабливий для інвестицій; 2) Ніжин – місто успішного соціального партнерства між владою, бізнесом і населенням; 3) Ніжин – потужний міжрайонний центр надання послуг; 4) Ніжин – фінансово самодостатнє місто з комфортними умовами для проживання населення; 5) Ніжин – туристичний центр північної України.

Список використаних джерел:

1. Izmenenie gorodskogo prostranstva v Ukraine / Pod redaktsyei akademika NAN Ukrainy L.H. Rudenka (2013) [Urban territories changes in Ukraine] – Kyev: «Referat», 160 [in Russian].
2. Urbanistychna Ukraina v epitsentri prostorovykh zmin: monohrafiia / za red. K. Mezentseva, Ya. Oliinyka, N. Mezentsevoi (2017) [Urban Ukraine in the epicenter of spatial change: a monograph]. – Kyiv: Vydavnytstvo «Feniks», 438 [in Ukrainian].

УДК 911.3

КЛАСТЕР ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ЯК ДРАЙВЕР РОЗВИТКУ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

Г.М. Коломієць[1], О.В. Меленцова[2], Ю.Г. Гузненков[3], І.Л. Дідорчук[4]
[1]gkolomiets@karazin.ua, [2]omelentsova@karazin.ua, [3]huznenkov@karazin.ua, [4]ildidorchuk@gmail.com
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Набуло подальшого розвитку дослідження кластеру освітніх послуг Харківського регіону в процесі розгортання четвертої індустріальної революції. Обґрунтовано зміцнення конкурентних позицій кластеру освітніх послуг Харківського регіону, провідну роль в забезпеченні соціальноекономічного розвитку, виокремлені перешкоди в його функціонуванні, запропоновані напрями їх подолання за рахунок консолідації зусиль освітянської спільноти, влади, бізнесу в активній реалізації національних інтересів.

Ключові слова: кластер освітніх послуг, навчальні заклади вищої освіти, фінансова пастка, конкурентна позиція, національні інтереси.

The study of the cluster of educational services of the Kharkov region in the process of the deployment of the fourth industrial revolution has been further developed. The strengthening of the competitive positions of the cluster of educational services of the Kharkov region, its leading role in providing social and economic development, identified obstacles in its functioning, proposed directions for overcoming them through consolidation of efforts educational community, government, business in the active implementation of national interests.

Key words: cluster of educational services, educational institutions of higher education, financial trap, competitive position, national interests

Інтенсивне розгортання четвертої індустріальної революції обумовлює зміни домінант сталого розвитку, суттєві структурні зрушення його чинників, загострення конкуренції на всіх рівнях, переплетіння та перетворення її форм і потребує не тільки наукового усвідомлення новітніх процесів, а й переведення його в площину практичних дій.

Україна займає провідне місце в розвитку освітніх послуг. За субіндексом «освіта» індексу інклюзивного розвитку (IDI – Inclusive Development Index), що розраховується експертами Всесвітнього економічного форуму, Україна випереджає деякі розвинуті країни, при загалом невисокому місці України у загальному рейтингу країн за індексом інклюзивного розвитку. У 2018 році Україна знаходиться на 49 місці серед 74 країн, що розвиваються [11]. Освіта в Україні має більш високу оцінку порівняно з Австрією, Німеччиною, Канадою, Ізраїлем і Грузією впродовж років розрахунку індексу (Рис. 1).

«Кластер – це система взаємопов’язаних фірм і інститутів, що в цілому більше простої суми своїх складових» [5, с. 275].

Надбанням Харківщини є кластер освітніх послуг (Рис. 2).

© Коломієць Г.М., Меленцова О.В., Гузненков Ю.Г., Дідорчук І.Л., 2018

Рис.1 Співставлення країн за субіндексом «Освіта» індексу інклюзивного розвитку 2018 [11].

Навіть в скрутних (кризових) умовах він відтворюється і зміцнює свої позиції. Підсумки роботи Харківської області за останні три роки, що відтворено в рейтингу соціально-економічного розвитку регіонів, який вона очолює впродовж 2015-2017 рр., свідчать, що за показником «Доступність і якість послуг у сфері освіти» Харківський регіон є безперечним лідером (загалом в 2017-му році Харківська область є лідером за 9-ма ключовими показниками, в 2016-му за 7, в 2015-му за 4-ма) [1].

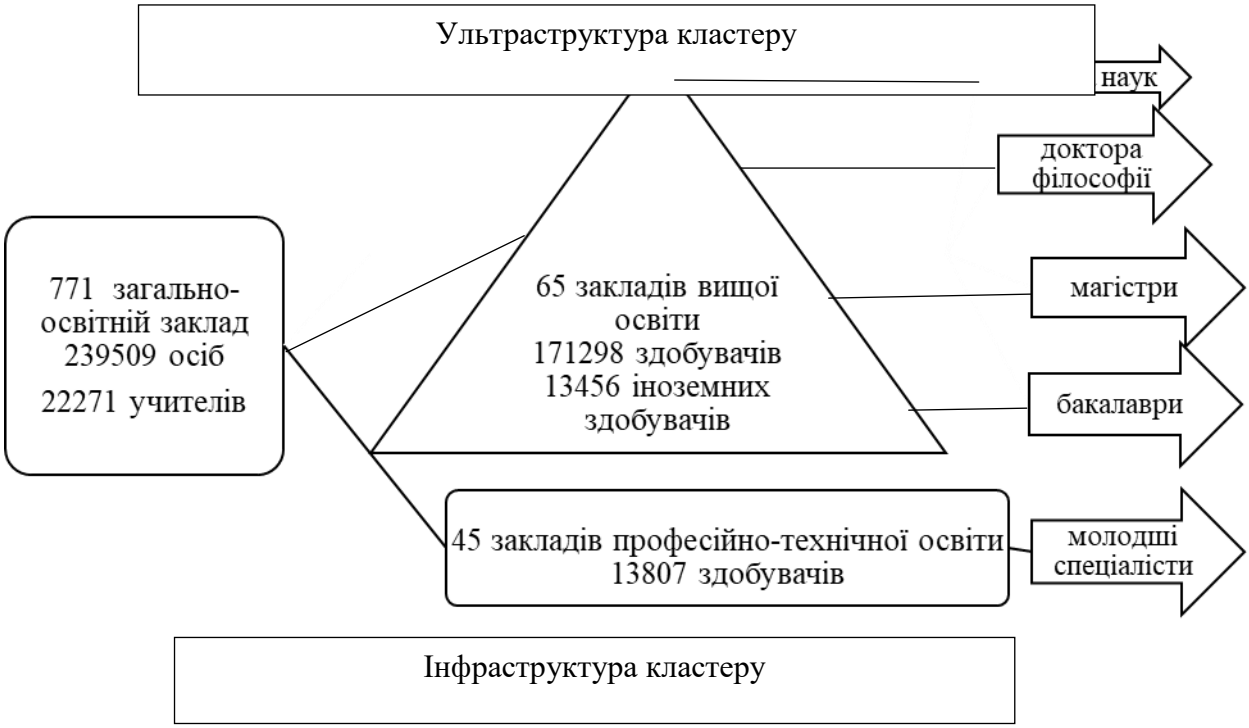

Рис. 2. Кластер освітніх послуг Харківщини
(складено авторами на основі [2; 3; 9; 10])

Ядро кластеру складають університети, що мають статус національних і визнані в світі, про що свідчать високі позиції в національних та міжнародних рейтингах. 2 із 6 українських навчальних закладів вищої освіти, які увійшли до

рейтингу кращих університетів «QS World University Rankings 2018», це Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (401-420 місце) та Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (701-750 місце). [6]. 5 навчальних закладів вищої освіти Харківщини входять до 20-ти кращих згідно академічного рейтингу «Топ-200 Україна 2018» [4].

Інфраструктура кластера освітніх послуг включає в себе елементи загальної інфраструктури і специфічною. До загальної відносяться:

- готелі, гуртожитки, мережа малометражних квартир для оренди,
- підприємства громадського харчування,
- організації, що надають телекомунікаційні послуги,
- транспорт та ін.

Специфічну інфраструктуру утворюють:

- бібліотеки,
- освітні Інтернет-ресурси,
- спеціалізовані видавництва, книгарні, ін.

Ультраструктура кластеру освітніх послуг являє собою інтеграційні форми взаємозв'язку з науково-дослідними та науково-виробничими фірмами, які формують професійні компетенції студентів і виробляють інноваційний знання; до них належать навчально-наукові комплекси та навчально-наукові структури подвійного підпорядкування [3].

«Кластери являють собою комбінацію конкуренції і кооперації» [5, с. 231] тобто кооконкуренцію і конкооперацію. Це перетворює кластери в точки розвитку національної економіки.

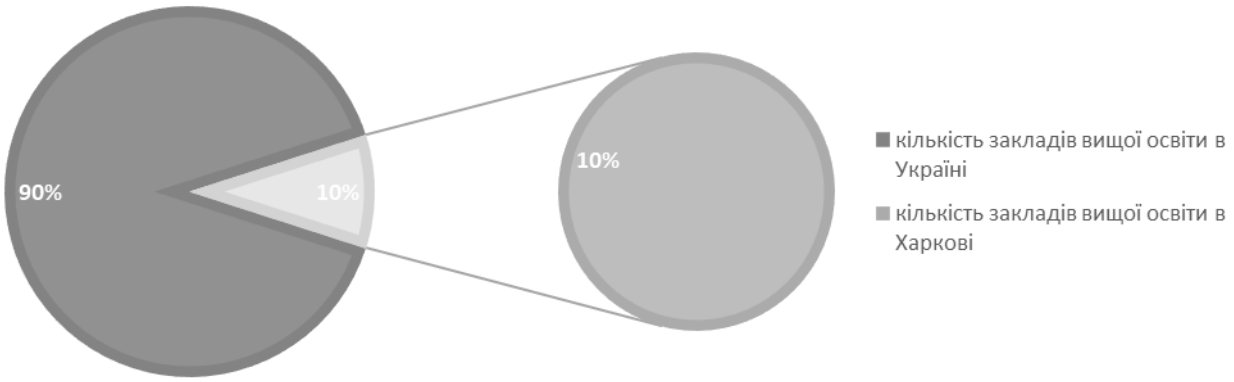

Рис. 3. Питома вага закладів вищої освіти Харківського регіону в країні 2017-2018 рік [13]

М. Портер відводить кластерам позитивну роль у збільшенні експорту, поліпшенні підприємницького клімату і залученні інвестицій, наголошуючи при цьому, що основу національної конкурентоспроможності складає внутрішній попит [6]. Це повною мірою відноситься до кластеру освітніх послуг в цілому, і особливостей його функціонування в Харкові.

Основу стабільного попиту на послуги навчальних закладів вищої освіти м. Харкова складає усталений внутрішній попит серед українців та мешканців

м. Харкова та Харківської області. Так, за даними Центру дослідження суспільства/CEDOS [4; 8] понад 95% абітурієнтів, зарахованих на бюджет та понад 85% зарахованих на контракт, що походять з Харківської області, обрали заклади своєї області. Харківська область належить до регіонів, які змогли збільшити частку прибулих абітурієнтів у 2018-му році. Подібні показники демонструють Дніпропетровська, Київська та Житомирська області, в той час як більшість областей зменшили цю частку. Харківська область впродовж останніх років загалом має додане сальдо внутрішньої міграції (+5941 – у 2018-му році) і займає друге місце в Україні за цим показником, уступаючи лише м. Києву із показником (+20900 чол.). Харківська область більше охоплює східні та окремі центральні і південні області – від 5% з Кіровоградської до 45% з Луганської області. Внутрішній попит на послуги навчальних закладів вищої освіти м. Харкова характеризується високою якістю з огляду на рівень знань абітурієнтів. Частка вступників із балами ЗНО з української мови та літератури та математики 180 і вище, які вступили до навчальних закладів вищої освіти Харківщини, склала понад 85%. Ця цільова група споживачів освітніх послуг, враховуючи її особливі характеристики, створює попит на якісні послуги загальноосвітніх навчальних закладів кластеру, курсів із підготовки до ЗНО, закладів довузівської освіти загалом.

Навчальні заклади вищої освіти Харківщини лідирують в залученні іноземних здобувачів. В 2017 році з 48836 осіб 13456 навчалися в Харкові, 10689 в Києві [9].

Приблизна оцінка розміру попиту з боку іноземних студенів може бути здійснена на основі даних щодо загальної кількості студентів-іноземців в Харківській області – 13456 осіб та даних щодо їх витрат в Україні в розрахунку на одну особу, які отримано на основі інформації Українського Admission центру (Admission Center – Study Abroad) щодо орієнтовних мінімальних витрат іноземних студентів – 200$ USD на місяць (витрати на проживання, включаючи витрати на житло, міський транспорт, іжу, цигарки, без урахування витрат на освітні послуги та послуги дозвілля) [12]. Мінімальний сукупний об'єм попиту з боку іноземних студентів в грошовому вираженні складає 32 294 400 $ USD або 807 360 000 грн. на рік. Так само, приблизний розрахунок розміру попиту з боку студентів, громадян України може бути здійснений на основі даних щодо кількості здобувачів вищої (171298 осіб) та професійно-технічної освіти (13807 здобувачів) і величини загального прожиткового мінімуму – 1770 грн. на місяць (з 01.07.2018 по 30.11.2018) [2]. Мінімальний об’єм попиту з боку студентів України складає 3 947 179 020 грн. на рік. Відповідно загальний об’єм попиту всіх здобувачів вищої та професійно-технічної освіти в Харківському регіоні тільки на послуги суб’єктів інфраструктури кластеру, без урахування попиту на освітні послуги за контрактною формою навчання та послуги суб’єктів специфічної структури на рік складає 4 754 539 020 грн.

Разом з тим, нестабільний стан господарського середовища обумовлює знаходження організацій освітнього кластеру у фінансовій пастці (Рис. 4) і

потребує консолідації зусиль влади, громадянського суспільства, бізнесу, освітніх організацій з її подолання:

1) або за рахунок просторової експансії, що складно в умовах попиту, що не розширюється,
2) або за рахунок збільшення часового горизонту узгоджених спільних дій.

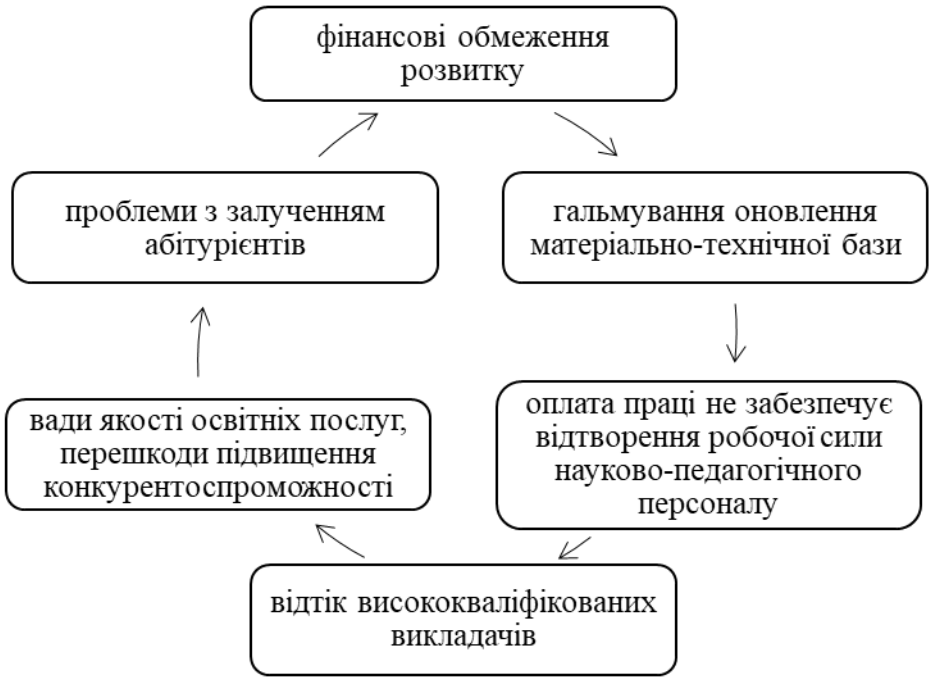

Рис. 4. Фінансова пастка закладів НЗВО *(складено авторами)*

Усвідомлення перспектив розвитку кластера освітніх послуг регіону має забезпечити як його сталий розвиток, так і Харківського регіону загалом. Шляхами посилення конкурентних позицій кластеру є:

- активний протекціонізм на ринку освітніх послуг, який базується на пріоритеті регіональних інтересів Харківського регіону як складової національних інтересів України і спрямований на створення сприятливих умов для розвитку всіх суб’єктів інфраструктури та ультраструктури кластеру освітніх послуг, захист навчальних закладів вищої освіти Харківщині від недобросовісної конкуренції з боку іноземних учасників;
- здійснення вибору та активної підтримки всіх форм міжнародної співпраці в галузі освітніх послуг виходячи із пріоритетності соціально-економічних потреб та інтересів розвитку кластеру освітніх послуг Харківщини;
- консолідація зусиль державних органів самоврядування, бізнесу, професійних спільнот навколо проектів, спрямованих на подальшу інтеграцію всіх учасників кластеру освітніх послуг;
- розвиток комплексу комплементарних послуг освітнього кластеру;
- подальше удосконалення інфраструктури кластеру освітніх послуг.

Список використаних джерел:

1. Analiz sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv za 2017 rik za rezultatamy reitynhovoi otsinky [Analysis of the socio-economic development of regions in 2017 by the results of the rating] Retrieved from http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/regional-dev/derzhavna-rehional-na-polityka/monitorynh/monitorynh-monitorynh/reytingova-otsinka-regioniv/analiz-sotsialno-ekonomichnogo-rozvitku-regioniv-za-2017-rik-za-rezultatami-reytingovoyi-otsinki/[in Ukrainian].
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine] Retrieved from http://ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].
3. Kolomiyets, G. N., Guznenkov, Y. G., Didorchuk, I. L. (Apr. 2012), Cluster of educational services is the priority of sustainable development strategyin the XXI century in the Kharkiv region. Aktual'nye problemy razvitiya innovacionnoj ehkonomiki: nacional'nyj i regional'nyj aspekty: materialy Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. dlya studentov, magistrantov, aspirantov i molodyh uchenih. [Actual problems of innovation economy development: national and regional aspects: materials of the Intern. scientific-practical. conf. for students, undergraduates, graduate students and young scientists], ID NIU «BelGU», 221-223 [in English].
4. Lynovytska, O. (2018) Ukrainski universytety: na shliakhu do yevropeiskoi intehratsii [Linovytska, O. (2018) Ukrainian Universities: On the Way to European Integration] Retrieved from http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=5647 [in Ukrainian].
5. Porter, M. (2000), On Competition. (Ed.). Moscow: Publishing House Williams, 495 [in Russian].
6. QS World University Rankings 2018 — Tables Information (2018) Retrieved from https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2018 [in English]
7. Samokhin, I., Onyshchenko, N., (2017) Rukh abituriientiv mizh oblastiamy Ukrainy [Samokhin, I., Onishchenko, N., (2017). The movement of entrants between the regions of Ukraine] Retrieved from https://cedos.org.ua/uk/articles/mihratsiia-abituriientiv-ukrainy [in Ukrainian].
8. Stadnyi, Ye. (2018) Rukh abituriientok ta abituriientiv mizh oblastiamy Ukrainy: porivniannia 2017 ta 2018 rokiv [Stadny Y. (2018) Movement of entrants and entrants between regions of Ukraine: comparison of 2017 and 2018] Retrieved from https://cedos.org.ua/uk/articles/rukh-abituriientok-ta-abituriientiv-mizh-oblastiamy-ukrainy-porivniannia-2017-ta-2018-rokiv [in Ukrainian].
9. Statystychnyi zbirnyk Vyshcha osvita v Ukraini 2017 rik [Statistical Yearbook Higher Education in Ukraine 2017] Retrieved from http://ukrstat.org/druk/publicat/kat_u/publosvita_u.htm [in Ukrainian]
10. Statystychnyi zbirnyk Zahalnoosvitni ta profesiino-tekhnichni navchalni zaklady Ukrainy 2017 rik [Statistical Yearbook of general and vocational education Ukraine in 2017] Retrieved from http://ukrstat.org/druk/publicat/kat_u/publosvita_u.htm [in Ukrainian]
11. The Inclusive Growth and Development Report 2018 (2018) Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2018.pdf [in English].
12. Ukrainian Admission Center. Cost of living in Ukraine (Sept. 2018) Retrieved from http://ukraine.admission.center/cost-of-living-in-ukraine/ (accessed 30 September 2018) [in English].
13. Vyshcha osvita. Informatsiino-analitychnyi portal pro vyshchu osvitu v Ukraini ta za kordonom (2018). Merezha vyshchykh navchalnykh zakladiv na pochatok 2017-2018 navchalnoho roku [Higher Education. Information-analytical portal about higher education in Ukraine and abroad. Network of higher educational institutions at the beginning of 2017-2018 school year] Retrieved from http://vnz.org.ua/statti/10477-merezha-vyschyh-navchalnyh-zakladiv-na-pochatok-2017-2018-navchalnogo-roku [in Ukrainian].

УДК 911.3

РЕЛІГІЙНА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ (В КОНТЕКСТІ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ)

І.І. Костащук
ivan_kostaschuk@ukr.net
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

Проаналізовано релігійну структуру населення регіонів України за даними соціологічних опитувань, проведених в Україні в 2014-2018 роках. Означено поняття «релігійна активність населення» та проаналізовано її територіальні відміни. Встановлено, що найбільш релігійноактивними регіонами України є Західноукраїнські (Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська, Чернівецька, Волинська, Рівненська та Закарпатська області), а найменш активними в релігійному життя суспільства виявилися Південні та Східні регіони (Донецька, Луганська, Одеська, Миколаївська, Херсонська, Харківська, Дніпропетровська та Запорізька області, а також АР Крим та місто Севастополь).

Ключові слова: релігійний простір, конфесійний простір, релігійна активність населення, віруючі, атеїсти.

The religious structure of the population of regions of Ukraine according to sociological surveys conducted in Ukraine in 2014-2018 is analyzed. The term «religious activity of the population» is defined and its territorial abolition is analyzed. It was established that the most religiously active regions of Ukraine are West-Ukrainian (Lviv, Ternopil, Ivano-Frankivsk, Chernivtsi, Volyn, Rivne and Transcarpathian regions), Southern and Eastern regions (Donetsk, Lugansk, Odessa, Mykolaiv, Kherson, Kharkiv, Dnipropetrovsk and Zaporozhye regions, as well as the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol) were the least active in the religious life of the society.

Key words: religious space, confessional space, religious activity of the population, believers, atheists.

Релігійний простір є досить важливим індикатором історико-географічних земель, їх меж та функціональних особливостей. Сьогодні в Україні ми спостерігаємо підвищений рівень уваги населення до релігії як форми світогляду, що пояснюється створенням Помісної православної церкви в Україні та загостренням міжконфесіональних відносин, особливо між УПЦ КП та УПЦ. Релігійний простір характеризується релігійною активністю населення яка визначає ступінь напруги чи спокою, а також впливає на різні суспільні процеси. Тому дослідження саме релігійної активності за даними соціологічних вимірів є досить важливим та актуальним завданням для України.

Під релігійною активністю ми розуміємо міру релігійної діяльності населення, що проявляється насамперед в усвідомленні своєї конфесійної чи релігійної приналежності, значимості релігійного фактору у житті суспільства, у будівництві культових споруд, частоті відвідування Богослужінь, участі у різних релігійних акціях, протестах, місіонерській діяльності тощо. Проте, на

© Костащук І.І., 2018

нашу думку, найбільш яскравим показником, що відображає релігійну активність населення є відвідування Богослужінь у святкові дні та будні. Усім відомо, що на великі християнські свята (наприклад Різдво Христове, Пасха) відвідуваність храмів є набагато вищою, ніж у звичайні недільні дні. Тому для визначення релігійної активності населення ми обирали неділі, коли не було великого свята. Окрім того, ми враховували конфесійний статус храму, адже не можна порівняти чисельність віруючих у кафедральному соборі та приходському храмі, а також чисельність населеного пункту, де проводилися дослідження. Така методика дозволила нам простежити тенденції зміни релігійної активності у всіх регіонах України, так як дослідження нами проводяться із 2005 року.

Важливими даними, що дають соціологічні опитування є питома вага віруючого населення, переконаних атеїстів та невіруючих, частка тих, хто вагається між вірою і невірою, кому питання релігії є байдужим. Нами проаналізовано дані соціологічних опитувань проведених Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова, фірми «Юкрейніан соціолоджі сервіс», американської дослідницької компанії Pew Research Centre, Інституту соціології НАН України, а також проведених власних соціологічних досліджень та спостереження у різних регіонах України, для виявлення регіонів із загостреною релігійною ситуацією.

Нами обчислені пересічні показники соціологічних опитувань по всіх регіонах України, що дало змогу отримати один показник (табл. 1) та скласти картосхему (рис. 1). Як видно із таблиці та картосхеми, найбільше віруючих припадає на Західну Україну, а найменше їх у східних та південних регіонах нашої держави. Питома вага атеїстів навпаки – найвища на Сході та Півдні, а найменша – на заході.

За конфесійною приналежністю найбільш активними є греко-католики, 37,8% відвідують Богослужіння та зібрання раз в тиждень, 25,2% раз на місяць та 31,5% на великі релігійні свята. Серед вірних УПЦ питома вага тих, хто відвідує служби кілька раз або раз на тиждень становить 18,4%, а серед вірних УПЦ КП – 19,8%. Досить цікавим є те, що серед вірних обох найчисельніших православних Церков більшість становлять ті, хто відвідує служби на великі релігійні свята (УПЦ – 59,4%, УПЦ КП – 52,6 %). Тут стає на перший погляд не зрозумілим, чому відвідуваність вірних не співпадає із загальною питомою вагою у релігійній сфері України релігійних громад чи культових споруд, де помітне місце займає УПЦ. Це пояснюється тим, що кожна конфесія має територію свого так званого поширення чи впливу. Так як на Заході, а саме Галичині такими є УККЦ та УПЦ КП і відповідно релігійна активність віруючих є вищою, то і загалом по Україні ці показники стають вищими, аніж в УПЦ, яка має свої переваги в Центральному, Південному та Східному регіонах.

Таблиця 1

Опосередковані дані соціологічних опитувань в 2017-2018 роках, проведених Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова, фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс», американською дослідницькою компанією Pew Research Centre та Інститутом соціології НАН України

Область	Частка тих, хто відносить себе до віруючих	Частка переконаних атеїстів та невіруючих	Частка тих, хто вагається між вірою і не вірою	Релігія респоденту байдужа	Важко відповісти
АР Крим	54,5	14,8	12,4	9,8	8,5
Вінницька	71,4	9,2	11,5	5,2	2,7
Волинська	90,2	2,8	3,1	2,4	1,5
Дніпропетровська	58,8	13,7	13,7	9,5	4,3
Донецька	61,2	15,3	9,9	9,2	4,4
Житомирська	73,2	7,6	11,7	3,9	3,6
Закарпатська	90,1	1,3	3,9	2,1	2,6
Запорізька	64,5	11,4	10,9	8,3	4,9
Івано-Франківська	92,4	1,5	2,5	1,8	1,8
Київська	72,4	7,1	12,6	4,6	3,3
Кіровоградська	67,6	9,7	13,6	6,6	2,5
Луганська	55,6	14,7	14,2	11,4	4,1
Львівська	94,1	1,2	2,6	1,3	0,8
Миколаївська	61,3	11,6	14,1	6,7	6,3
Одеська	53,2	13,1	15,2	10,4	8,1
Полтавська	72,7	7,2	13,9	3,8	2,4
Рівненська	86,8	1,8	5,5	2,7	3,2
Сумська	71,2	6,3	14,7	4,3	3,5
Тернопільська	93,5	1,1	3,1	1,2	1,1
Харківська	64,3	13,1	11,5	7,7	3,4
Херсонська	54,1	14,7	15,1	8,3	7,8
Хмельницька	67,3	8,3	15,8	4,5	4,1
Черкаська	72,8	6,7	13,5	3,9	3,1
Чернівецька	92,1	1,7	3,1	1,3	1,8
Чернігівська	71,3	6,8	14,5	4,1	3,3
м.Київ	69,7	7,3	12,7	7,4	2,9
м. Севастополь	48,6	18,8	16,5	9,6	6,5

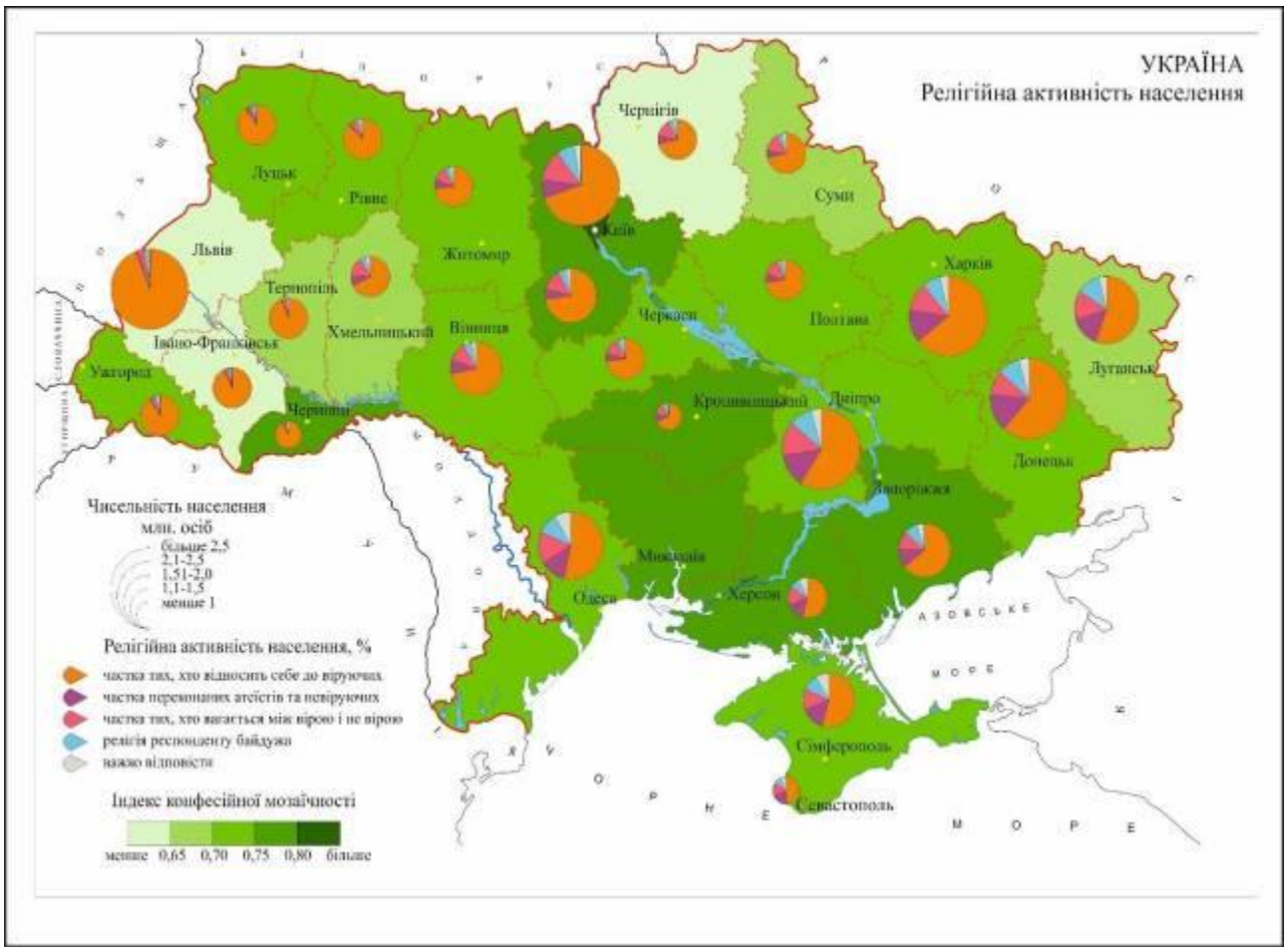

Рис. 1. Релігійна активність населення регіонів України

Наші власні дослідження в усіх регіонах України, проведені впродовж 2007-2012 рр. показують найбільшу активність віруючих у храмах Західної України, зокрема у Чернівецькій, Волинській та Рівненській областях найбільша відвідуваність храмів УПЦ, для Закарпатської області характерні помітні територіальні відміни серед відвідуваності храмів, що повністю співпадають із переважаючими культовими спорудами двох конфесій – УГКЦ та УПЦ, у Галичині найактивнішими є представники УГКЦ (зокрема Львівська та Тернопільська області), УАПЦ та УПЦ КП (Івано-Франківська область). У м. Київ релігійна активність населення розподілена між двома основними конфесіями – УПЦ та УПЦ КП. Для східного регіону характерна не значна відвідуваність храмів, але із помітною конфесійною перевагою для УПЦ. Слід відмітити, що на нашу думку, протестантські течії мають більш-менш однаковий вплив в усіх регіонах України, проте деякий більший вплив на суспільство вони мають у Центральній Україні.

Таким чином, релігійна активність населення є важливим фактором розвитку соціальних процесів, має чітко визначені територіальні відміни та залежність від національної приналежності, віку, статі, рівня освіти, типу поселення, соціального статусу населення.

Список використаних джерел:

1. Materialy sotsiolohichnykh opytuvan amerykanskoi doslidnytskoi kompanii Pew Research Centre [Materials of sociological surveys of the American research company Pew Research Center].
2. Materialy sotsiolohichnykh opytuvan Instytutu sotsiolohii NAN Ukrainy [Materials of sociological surveys of the Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine].
3. Sotsiolohichni dani Firmy «Iukrein sotsiolodzhi servis». Rezultaty zahalnonatsionalnoho sotsiolohichnoho doslidzhennia «Relihiia ta Tserkva v suchasnii Ukraini», 2017 r. [Sociological data of the Firm «Ukraine Sociology Service». The results of a national sociological study «Religion and the Church in modern Ukraine»]
4. Sotsiolohichni dani Tsentru Razumkova. «Relihiia I vlada v ukraini: problemy vzaiemovidnosyn». Informatsiini materialy do Kruhloho stolu na temu: «Derzhavno-konfesiini vidnosyny v Ukraini stanom na 2018 rik: rukh do partnerstva derzhavy i Tserkvy chy do kryzy vzaiemyn?» 27 travniania 2018 r., m. Kyiv [Sociological data of the Razumkov Center. «Religion and power in ukraine: problems of relationships». Information materials for the Round Table on the topic: «State-confessional relations in Ukraine as of 2018: movement towards the partnership of the state and the Church or towards a crisis of mutual relations?»].

УДК 004.9+004.451

РЕАЛІЗАЦІЯ МУЛЬТІФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО АНАЛІЗУ УРБАНІСТИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ЧЕРЕЗ ГЕОІНФОРМАЦІЙНЕ ВЕБ-ЗАСТОСУВАННЯ

С.В. Костріков[1], О.В. Попович[2]

[1]sergiy.kostrikov@eosda.com, [2]olenka.popovich.96@gmail.com

[1,2]Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, Україна;

[2]EOS Data Analytics Ukraine, Харків / Київ, Україна

Ця стаття зосереджує увагу на багатофункціональному підході до вивчення урбаністичного середовища. Остання дослідницька організація визначена як модельний аналог реально існуючого міського середовища - ключова особливість сучасного міста. Наша робота також пояснює, що багатофункціональна методологія може бути стійкою інтеграцією з видобутку (BE), виявлення змін (CD) та генерації DEM (DEM-G) будівельних (та інших техногенних особливостей). Автоматизоване будівництво та інша техногенна інфраструктурна функція вилучення з даних LiDAR, а також генерація топографії є однією з найбільш складних дослідницьких цілей для міських досліджень, процедур моніторингу міста та серії завдань муніципального управління. Автори статті вносять програмне забезпечення веб-моделей та обласного програмного забезпечення, що використовують ГІС, як прикладне рішення для реалізації цього багатофункціонального підходу. Ці комп'ютерні інструменти були розроблені за безпосередньої участі одного з авторів цієї статті в компанії EOS Data Analytics (https://eos.com). Це програмне забезпечення надає можливість, перш за все, витягати міські функції з вихідних даних LiDAR, а по-друге, аналізувати як вибрану urbogeosystem, так і соціальний географічний ландшафт.

Ключові слова: багатофункціональний підхід, урбогеосистема, соціально-географічний ландшафт, LiDAR, міська особливість, веб-програмне забезпечення.

© Костріков С.В., Попович О.В., 2018

This paper focuses on the multifunctional approach to the urbanistic environment study. The latter research entity is defined as a modeling analogue of the really existing urban environment – a key feature of the modern city. Our paper explains further that the multifunctional methodology may be a sustainable integration of *Building* (and *other man-made features*) *Extraction* (BE), *Change Detection* (CD), and *DEM Generation* (DEM-G). The automated building and other man-made infrastructural feature extraction from LiDAR data as well as the topography generation is one of the most challenging research aims for urban studies, city monitoring procedures, and task series of municipal management. The paper authors introduce the GIS-modeling web-based and cloud-based software as an applied solution of this multifunctional approach implementation. These computer tools have been developed with direct participation of one of this paper authors at the EOS Data Analytics Company (https://eos.com). This software provides the ability primarily to extract urban features from raw LiDAR data, and secondarily to analyze both a selected urbogeosystem, and the social geographical landscape.

***Key words**:* multifunctional approach, urbogeosystem, social geographical landscape, LiDAR, urban feature, web-based software

Дотепер автори статті у деяких із своїх попередніх публікацій вже послідовно подавали *концепцію урбогеосистем* (УГС) і методику застосування *первинних ДДЗ* для аналізу вказаних сутностей [1], розвинені та поглиблені *методи визначення просторових закономірностей функціонування* та *суспільно-географічних параметрів урбогеосистем* [2] і, нарешті – певні передумови *концепції суспільно-географічного ландшафту* (СГЛ), яка все ще, зрозумілим чином, потребує подальшої детальної розробки [3]. Вказані концепції і методики, на думку авторів, мають розглядатися складовими комплексного суспільно-географічного дослідження *урбаністичного середовища* (УС). Останнє ми визначаємо, як *сукупність зовнішніх умов та факторів життєдіяльності того працездатного населення, яке зовсім не зайнято у сільськогосподарській праці, і ареною життєдіяльності якого є виключно суспільно-географічний ландшафт.* Автори усвідомлюють, що багатогранність урбаністичного середовища, як предмету дослідження, обумовлює необхідність розробки теоретико-прикладного *багатофункціонального підходу* до його розгляду. Обгрунтоване створення подібної методології – завдання на дещо віддалену перспективу, а *ціллю цієї статті* є лише подання окремих позначок такого концептуального підходу, якого зараз бракує визначенню фундаментальних понять «урбогеосистема» і «суспільно-географічний ландшафт».

У якості одного з ключових джерел розробки теоретичних основ дослідження УС в рамках багатофункціонального підходу, по-перше, доцільно звертатися до класичних застосувань системної теорії в урбаністиці [4]. Саме на цій підставі нами розроблялася концепція урбогеосистем, як таких урбаністичних систем, котрі знаходяться у визначеному екстенті географічного простору, і є несталими природно-антропогенними системами із взаємозв'язаною сукупністю забудов і різко порушених природних екосистем. По-друге, треба зробити узагальнення і далі поглибити існуючі численні як теоретичні, так і прикладні методики *комп'ютерного тривимірного відтворення міського середовища*, приймаючи до уваги, що нараховується

більше сотні відповідних ГІС-застосувань у більш ніж двадцяти предметних галузях [5, 6].

Мультіфункціональність підходу до вивчення такої суб'єктивної дослідницької конструкції, якою є урбаністичне середовище, модельний аналог реально існуючого *міського середовища*, випливає із принципів комплексного впровадженні триєдиної методології дослідженні саме актуального антропогенного довкілля сучасного міста [1, 2, 5-7]. Трьома складовими вказаного підходу є:

- *Модельне виокремлення міських забудов та іншої антропогенної інфраструктури* на підставі релевантних ДДЗ (*Building Extraction, BE* – англ.) із наступним аналізом геометричних властивостей виокремлених міських об'єктів (*urban features* – англ.) і аналізом топологічних властивостей тих мереж, які ці об'єкти утворюють;
- *Визначення змін у морфології архітектурних форм міста* за певний проміжок часу (*Change Detection, CD* – англ.);
- *Побудова цифрової моделі рельєфу* урбанізованої території (*Digital Elevation Model Generation, DEM-G* – англ.).

Вказаний триєдиний підхід має впроваджуватися через спеціалізоване програмне забезпечення – ГІС-застосування, яке забезпечуватиме просторовий аналізу функціональної структури урбаністичних геосистем. Така ГС-платформа має виконувати роль не тільки ефективного інструменту дослідження особливостей окремого міста або зв'язаної сукупності міст, але і потужним засобом узагальнення, аналізу і оновлення всіх суспільно-географічних атрибутів міста, під якими розуміються відповідні властивості даного населеного пункту міського типу. Отримані за допомогою спеціалізованої ГІС-платформи результати будуть поєднувати різні етапи та стадії аналізу урбогеосистем: ведення атрибутивних даних, які генеруються через міський моніторинг; застосування обраної предметної моделі суспільно-географічних досліджень; узагальнююче впровадження ГІС-моделі урбогеосистеми і *формалізований опис урбаністичного середовища*. Ці дві категорії, ГІС-модель УГС і формалізований опис УС, виявляють емерджентні властивості реального населеного пункту міського типу, і в цьому випадку буде відтворювати як екстернальні (зовнішні), так і інтернальні (внутрішні) зв'язки компонентів урбогеосистеми (групи міст або сукупності частин одного окремого міста).

Саме на підставі ГІС-моделі урбогеосистеми і формалізованого опису урбаністичного середовища виокремлюються структуровані зміни в урбогеосистемах. І тут ключової умовою є якість первинних емпіричних даних стосовно середовища реального міста. Багаторічний досвід одного із авторів цієї статті, який стосується розробки методології і прикладних рішень щодо обробки LiDAR-даних (*Light Detection and Ranging* –англ.; *«лідарні дані Точкових Хмар»* - укр.) при дослідженні міського середовища, підтверджує, що, на нашу думку, достатньо важко визначити переконливо альтернативу цьому інформаційному джерелу [1, 8]. Вказаний автор, працюючи за сумісництвом у

компанії EOS Data Analytics (www.eos.com), що займається розробкою програмного забезпечення (ПЗ) для обробки ДДЗ, керував створенням геоінформаційного веб-застосування, спрямованого на мультифункціональний аналіз лідарних даних різної роздільної здатності – від 2 до 120 «хмарних» точок на м^2. Архітектурне рішення щодо цього ПЗ – *Клієнт-Серверне застосування.* Мається на увазі певна *розподілена інформаційна система*, в якій обов'язково присутні Сервер та Клієнт, у той час, коли мультифункціональність цього ПЗ забезпечується через реалізацію у ньому усіх трьох функцій – *BE, CD* та *DEM-G*, як окремих веб-сторінок . Із вказаних архітектурних компонентів перший ГІС-сервером, а другий – веб-браузером на клієнтському комп'ютері. Як правило, Клієнт може бути настільним або мобільним додатком-застосуванням. Розподілена ГІС, яку, власне, ми і створювали, також передбачає наявність Алгоритмічного Ядра (*Core* – англ.), яке за змістом є структурованою платформною сукупністю базових алгоритмів та функціональних бібліотек.

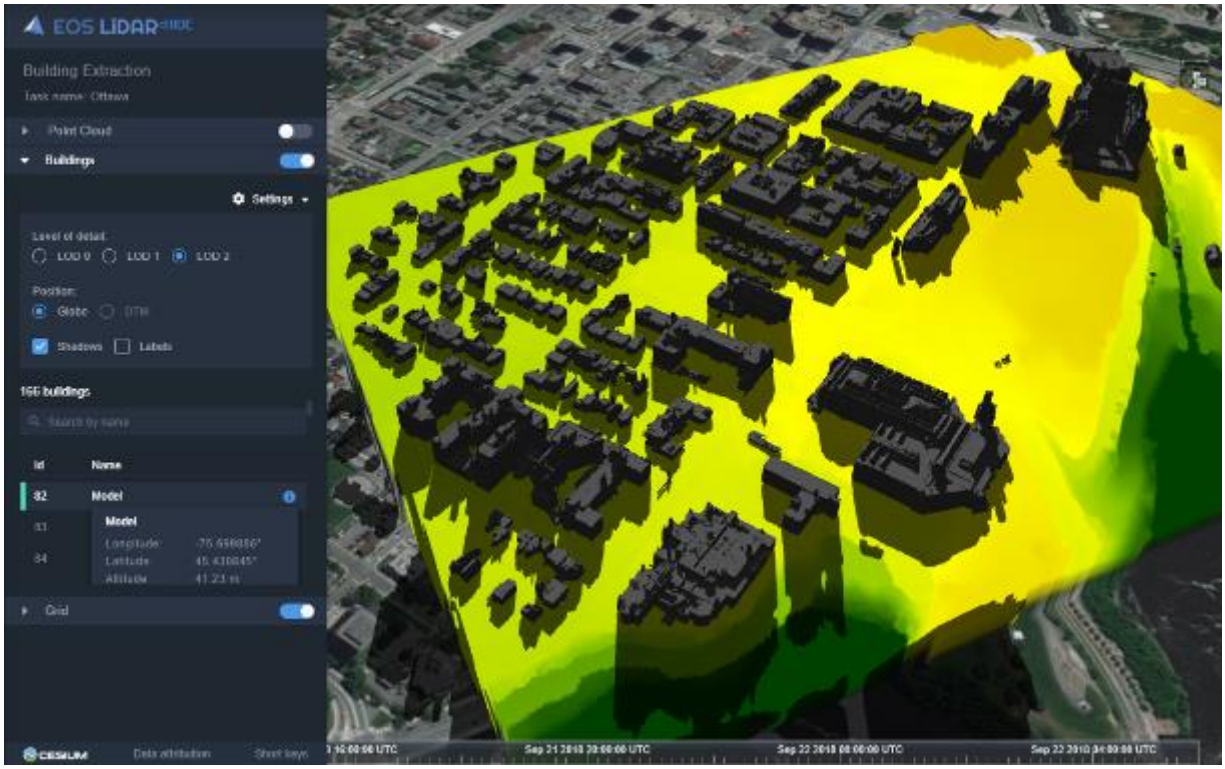

Рис. Візуалізація урбаністичного середовища ділової частини м. Оттава (Канада): урбооб'єкти, що відкидують тінь; побудована топографічна поверхня, на яку покладений шар цих урбооб'єктів; інтерфейс веб-застосування

Процедури моделювання для подальшого аналізу урбаністичного середовища починаються, як правило, із класифікації *LiDAR* – точок – сукупностей квазідискретних об'єктів із значеннями, обраними за певними критеріями. Перш за все, виокремлюється лише *два первинних класи* – клас *«земля»* та *«неземля»* – точки, які при первинній оцінці знаходяться на земній поверхні, з одного боку, та усі інші (рослинність, забудови) – з другого. По-

друге, точкові об’єкти відносяться їх до якогось *предметного* класу, до якого ПЗ приписує їх на вторинній процедурі класифікації, наприклад, *ground (поверхня – рельєф місцевості)*, *vegetation (рослинність)*, *buildings (забудови)*. Після цього впроваджується наочної візуалізація результатів у *Вікні Сцени* Переглядача геоінформаційного веб-застосування (*рис.*). Нарешті, певний клас розміщується у окремий шар похідних даних для надання семантичних атрибутів об’єктам шару і кінцевого аналізу урбаністичного середовища.

Список використаних джерел:

1. Kostrikov, S.V., Kulakov, D.L., Sehida, K.Y. (2014). Programne zabezpechennya GIS dlya LiDAR-technologii dustantsijjnogo zonduvannya v tsilyah analizu urbogeosystem [GIS-software for the urban geosystem analysis with LiDAR-technique]. Problemu bezperervnoi geographichnoi osvitu i kartographii – Proceedings of GIS Forum’2014, 19, 45-52 (In Ukrainian).
2. Kostrikov, S.V., Chuev, O.S. (2016). Analiz dvorivnevuh urbogeosustem cherez zasobu GIS [Analysis of the two-level urbogeosystems by GIS-tools]. Visnuk.KhNU – Kharkiv Karazin University Bulletin, Geology – Geography – Ecology, 44, 98-109 (In Ukrainian).
3. Popovich, O.V., Kostrikov, S.V. (2018). Chodo konceptsii suspilno-geographichnogo landshaftu [Towards the ocial-geographic landscape concept]. Proceedings of Region-2018: Social-Geographical aspects, 36-38 (In Ukrainian).
4. Bourne L.S. б Simmons J.W. (eds), Systems of Cities: Readings on Structure, Growth, and Policy / L.S. Bourne, J.W. Simmons -Oxford: Oxford University Press, 1978. – 565 p.
5. Biljecki F. et al. Applications of 3D city models: state of the art review // ISPRS International Journal of Geo-Information. – 2015. – P. 2842–2889.
6. Brenner C. Towards fully automatic generation of city models // The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing, and Spatial Information Sciences. – 2005. – Vol. 33. - P. 85-92.
7. Früh C., Zakhor A. Fast 3D Model Generation in Urban Environments. // Proc. IEEE Conf. Multisensor Fusion and Integration for Intelligent Systems. - IEEE CS Press, 2011 - P. 165-170.
8. Kostrikov, S., Bubnov, D., Pudlo, R., Kostrikova, A. (2018). Veb-zastosuvannya ELiT – programne zabezpechennay dlya modelyuvannya I analizu mis’kogo seredovushca [Web-application ELiT for modeling and analysis of the urban environment. Proceedings of GIS Forum’2018,16-19 (In Ukrainian).

УДК 911.3

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ ЗЕМЕЛЬНОГО ФОНДУ ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ РАЙОНІВ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

В.П. Круль[1], А.І. Дячук[2]
[1]kroolv@ukr.net, [2]valinad_a@ukr.net
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

Виявлені особливості структури земельного фонду у межах 24 фізико-географічних (ф/г) районів Чернівецької області. Простежені структурні риси с/г земель за 5 групами питомої ваги їхніх величин до всіх категорій земель: із абсолютним переважанням (Долиняно-Балковецький, Заставнівський, Оселівський, Кельменецький, Новоселицький і Кіцманський ф/г райони), із вагомим переважанням (Сокирянський Герцаївський ф/г), із помітним переважанням (Брусницький, Багненський, Тарашанський, Глибоцький, Дерелуйський, Черемоський і Чернівецький, Хотинський ф/г), із недостатнім поширенням (Сіретський та Путильський ф/г) та із украй недостатнім поширенням (Красноїльський, Максимецький, Берегометський, Шурдинський, Чорнодільський, Яровицький ф/г).

Ключові слова: земельний фонд, категорії земель, сільськогосподарські землі, фізико-географічні райони.

The atures of the land fund structure are found within the limits of 24 physical and geographical (f / g) areas. The structural features of agricultural lands are traced in 5 groups of the specific gravity of their values to all categories of land: with absolute predominance (Dolyniano-Balkovetsk, Zastavna, Oselivsk, Kelmenetsi, Novoselytsia and Kitsman f / g areas), with weighty predominance (Sokyryany and Hertza f / g areas), with marked predominance (Brusnytsia, Bagnensk, Tarashany, Glyboka, Dereluysk, Cheremosh and Chernivtsi, Khotyn f / g areas), with insufficient distribution (Siret and Putyla f / g areas) and with extremely insufficient distribution (Krasnoilsk, Maksymetsk, Beregomet, Shurdyn, Chornodil and Yarovytsk f / g areas).

Key words: land fund, land categories, agricultural lands, physical and geographical areas.

Земельний фонд є об’єктом дослідження і природничих, і суспільних наук, оскільки до нього відноситься загальна площа земель (категорія природнича) у межах, головне, адміністративно-територіальних одиниць (категорія суспільна) [2]. Окрім того, та стратифікація земель на основні структурно-просторові одиниці, що має місце в Україні, проведена на підставі тих же природних ознак та соціально-економічних і виробничих характеристик їхнього використання [4]. Виходячи із вищезазначеного, вважаємо, що для повноцінноїхарактеристики структури земельного фонду доцільно провести його аналіз у межах не суспільно-географічних, а природно-географічних одиниць, якими є фізико-географічні (надалі – ф/г) райони. Тим більше, що, на думку деяких дослідників [1], ефективність використання земельного фонду України є значно нижчою, ніж пересічно в Європі, тому його структура потребує оптимізації. Ймовірно, що однією з таких структурних оптимізацій може стати нестандартний підхід до дослідження земель у не загальноприйнятих адміністративно-територіальних, а в

© Круль В.П., Дячук А.І., 2018

природних межах.

Звернемо увагу ще й на те, що рівнобіжно із поняттям «земельний фонд» у науковому обізі перебуває поняття «земельні ресурси». Однак останній понятійний елемент є складовою першого, тобто земельні ресурси є лише частиною земельного фонду, яка може бути задіяною у господарській діяльності людини [5]. Отже для загалу науковців (у тому числі і для географів) земельні ресурси видаються важливими як природне тло, що визначало і визначає (натепер із меншою силою) заселення і розселення людності та її господарську діяльність. Остання найбільш детермінована у сільському і лісовому господарствах, оскільки земля там виступає основним засобом виробництва. Тому у своєму дослідженні ми звернемо увагу саме на особливостях просторового аналізу сільськогосподарських та лісопокритих земель ф/г районів Чернівецької області.

Нами уже частково було присвячене дослідження щодо особливостей поширення основних категорій земель на території ф/г районів Чернівецької області [3]. Однак у ньому наголос робився на з'ясуванні просторової детермінації вказаних земель від рельєфу. Тому тут наше завдання полягає у виявленні характерних рис земельної структури кожного із 24 ф/г районів, де з-поміж 6 категорій земель (сільськогосподарських, під лісовими насадженнями, забудованих, відкритих заболочених і без рослинного покриву та під водоймами) має місце абсолютне переважання перших двох. Виходячи з цього, на нашу думку, загальну характеристику земельного фонду ф/г районів необхідно провадити, відштовхуючись від величини їхніх сільськогосподарських площ і показників лісопокритості. Причому для виявлення структурних особливостей земельного потенціалу регіону дослідження перший провідний вид земель доцільно аналізувати за 5 групами: ≥ 75,1% (абсолютного переважання); 66,7%-75,0% (вагомого переважання); 50,1%-66,6% (помітного переважання); 33,3%-50,0% (недостатнього поширення); ≤ 33,2% (вкрай недостатнього поширення). Окрім того, для с/г земель необхідно взяти до уваги ще й їхній середній геометричний показник (надалі – с. г. п.), який складає 47,02 %. Для лісів варто використати верхню частину (> 50 %) якісної шкали, а для нижньої (< 50 %) до уваги береться їхня с. г. величина – 27,31 %, вище якої території матимуть достатнє поширення лісів, а нижче – недостатнє.

Основні категорії земель розглядалася нами на території 24 ф/г районів, які входять до 6 ф/г областей: Прут-Дністерської підвищеної лісостепової, Прут-Сіретської височинної лісо-лучної області, Скибових середньогірних лісових Карпат, Верховинських низькогірних лісо-лугових Карпат, Полонинсько-Чорногірських субальпійсько-лісових Карпат і Мармароських середньогірних субальпійських лісистих Карпат. Дані щодо характеристики земельного фонду кожного ф/г району опосередковувалися за 2004-2016 рр. як с. г. п.

Отже *першу групу* абсолютного переважання с/г земель утворюють 6 ф/г районів із Прут-Дністерської підвищеної лісостепової області. Частка земель, що використовується у сільському господарстві, тут є найбільшою і сягає понад 75%. Хоча для даної групи характерне, загалом, вкрай інтенсивне використання сільськогосподарських земель, варто звернути увагу на два об'єднання ф/г районів.

До першого відносяться Долиняно-Балковецький, Заставнівський і Оселівський, на території яких с/г земельний фонд переходив за межу 80% та інших три природних регіони – Кельменецький, Новоселицький і Кіцманський, де він був меншим.

У межах даної групи чітко простежується особливість, за якою доречно виокремити в її середовищі три підгрупи. Так, до першої віднесемо Новоселицький і Кіцманський ф/г райони, на території яких питома вага лісів сягає більше 10%. Другу підгрупу утворюють Долиняно-Балковецький і Кельменецький природні виділи, оскільки частка лісових площ у них коливається у межах 5-10%. Нарешті, у третій об'єднуються природні райони із найменшою фіксацією лісового покриву (менше 5%). До них зарахуємо Заставнівський і Оселівський ф/г райони.

Для всіх ф/г районів характерною ознакою є абсолютне переважання у землекористуванні сільськогосподарських і забудованих земель та лісів (більше, ніж 90%). Для даної групи природних територій яскравою відмінністю у цьому контексті виступає найбільший діапазон коливання між їхніми найбільшими (98,2% у Долино-Балковецькому ф/г районі) і найменшими (93,3% у Кельменецькому) показниками, що склав 4,9%.

Вагомого переважання земель с/г призначення у *другій групі* досягли лише два райони, які належать до різних ф/г областей: Сокирянський, що на Прут-Дністер'ї, та Герцаївський у Прут-Сіретській височинній лісо-лучній області. Між першим і другим районами різниця відносних часток с/г площ незначна (5%), причому їхні показники все ж більше тяжіють до високих значень: у Сокирянського ф/г – 68%, а в Герцаївського – 73%.

Звернемо увагу й на те, що на території вказаних вище ф/г районів мають місце доволі помітні показники площ, що покриті деревною рослинністю. Так, ліси займають більше 1/5 земель Сокирянського природного району (21,1%), а в Герцаївському цей показник є дещо меншим (18,5%). Окрім того, порівняно з попередньою групою ф/г районів, для цих двох властиві менші відносні показники забудованих площ – менше 5%. Відзначимо ще, що діапазон коливання сумарних питомих ваг с/г земель, лісових і забудованих площ був ледь не у 2 рази меншим (2,6%) від попередньої групи.

Із помітним переважанням земель с/г призначення (50,1%-66,6%) пов'язані в Чернівецькій області 8 ф/г районів, 7 з яких розміщуються в Прут-Сіретській височинній області і лише Хотинський район даної *третьої групи* входить до Прут-Дністерської області. З-поміж вказаних природних територіальних одиниць, за показниками питомої ваги с/г земель, виділимо їхніх два об'єднання – по чотири в кожному. Перше складають Брусницький, Багненський, Тарашанський і Глибоцький ф/г райони, де землі, що задіюються в с/г виробництві, перевищують 60%. Інше угрупування утворили Хотинський, Дерелуйський, Черемоський і Чернівецький природний виділи, на території яких інтенсивність сільського господарства зменшується, оскільки частка с/г земель коливається у межах 50-60%.

Окрім того, у складі ф/г районів даної групи виділяються ті, на території яких вагому частку утворюють лісові простори (більше 30%). З-поміж них найперше відзначимо Черемоський і Хотинський природний виділи, де ліси покривають більше третини їхніх земель (відповідно, 34,4 і 33,7%), а також Тарашанський із

31,5% лісів. Вони є складовими першої підгрупи даної групи. У межах інших ф/г районів лісові землі займають менше 30% їхньої території (від 20,3 до 29,2%), однак серед них чітко виокремлюються два – Чернівецький і Дерелуйський із найбільшою часткою у регіоні дослідження забудованих земель – відповідно, 27,7 і 13,4%. Це дає підстави віднести їх до другої підгрупи третьої групи ф/г районів. Інші ж три природних виділи – Брусницький, Багненський і Глибоцький – склали третю підгрупу групи із помітним переважанням с/г територій. Для них, зокрема, характерні низькі відносні величини площ, які зайняті поселенською і господарською забудовами (від 4,02 до 4,89 %). Звернемо увагу й на той факт, що сумарна величина відносних величин земель с/г призначення, лісового та забудованого фондів коливалася в межах 98,3% (Чернівецький ф/г район) – 94,5% (Глибоцький), що дало різницю у 3,8% (другий результат).

Групу недостатнього поширення с/г земель (*четверту*) складають два ф/г райони – Сіретський та Путильський. Вони територіально не поєднані та відносяться до двох різних ф/г областей. У першому частка земель с/г призначення (45,6%) та лісових площ (47,8%) зрівноважена, а в другому – майже 2/3 займають ліси (63,5%), а більше третини (34,1%) відноситься до с/г спеціалізації. Відзначимо, що поселенська інфраструктура на території Сіретського ф/г району розвинена краще, бо площа земель під забудовою тут склала 3,64%, а в Путильському – 1,14%. Важливим фактом залишається і той, що сумарна питома вага земель с/г призначення, лісів і забудованих територій є однією з найбільших у регіоні та діапазон їхніх значень один із найменших – 1,7%.

У *п'ятій* останній *групі* вкрай недостатнього поширення с/г земель поєднані 6 ф/г районів: Красноїльський, Максимецький, Берегометський, Шурдинський, Чорнодільський і Яровицький. Тут однаково домінують над землями с/г призначення ліси. Всі ці райони, за винятком Красноїльського, знаходяться у гірській частині Карпат. Утім, з-поміж названих районів виділяються перші три з меншою перевагою земель із лісовими насадженнями і останні три – з більшою.

У першій підгрупі землі с/г призначення складають п'яту частину від усіх площ, а лісові – ¾. У ній Красноїльський і Берегометський райони мають суміжне розташування, тоді як Максимецький переривається Путильським, причому всі три райони відносяться до трьох різних областей: Прут-Сіретської, Скибової середньогірної та Полонинсько-Чорногірської. Друга підгрупа характеризується майже однаковою і найнижчою часткою земель с/г призначення (17,1-17,6%), а лісові займають більше 80% їхніх територій. Як і в попередній підгрупі, 2 райони (Яровицький і Чорногірський) мають суміжне розташування, хоча разом із Шурдинським відносяться до 3 різних ф/г областей: Скибових середньогірних Карпат, Полонинсько-Чорногірської та Мармароських середньогірних субальпійських лісових Карпат.

Відзначимо, що у двох районах даної групи має місце, порівняно з іншими 4, доволі висока частка забудованих земель – 2,14% у Красноїльського і 2,07% у Берегометського. В той час, як в інших вона коливається в межах 0,79-0,94%. Окрім того, сума відносних величин трьох провідних категорій земель для 6 ф/г районів є

найбільшою у регіоні і не опускається нижче 98%, а діапазон їхніх коливань є найменшим – 1,2%.

У земельній структурі більшості (16 із 24) ф/г районів Чернівецької області з-поміж 6 категорій земель переважають сільськогосподарські. За їхньою часткою у структурі всього земельного фонду регіону виокремлюється 5 груп природних виділів: із абсолютним, вагомим і помітним переважанням с/г земель та недостатнім і вкрай недостатнім їхнім поширенням. Третя група за кількісним складом є найчисельнішою, бо об'єднує 8 ф/г районів, а друга й четверта є найменшими, оскільки складається із двох (у кожній) природних регіонів. Абсолютна більшість ф/г районів, де у земельній структурі домінують лісові площі, знаходиться у гірській території і тільки Красноїльський розташований у передгір'ї – у Прут-Сіретській височинній лісо-лучній області.

Список використаних джерел:

1. Boklah, V.A., Aleksandrova, N.B. (2013). Optymizatsiia struktury zemelnoho fondu v systemi derzhavnoho upravlinnia zemelnymy resursamy Ukrainy. Derzhava ta rehiony. Ser.: Derzhavne upravlinnia, 2 (42), 43-47.
2. Busel, V.T. (2005). Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy. K.: Perun, 1728.
3. Diachuk, A.I. (2018). Osoblyvosti poshyrennia osnovnykh katehorii zemel zalezhno vid reliefu u mezhakh fizyko-heohrafichnykh raioniv na terytorii Chernivetskoi oblasti. Relief i klimat: Materialy II Mizhnar. konf. Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t, 96-97.
4. Semchyk, V.I., Kulynych, P.F., Shulha, M.V. (2008). Zemelne pravo Ukrainy: [pidruch. dlia stud. yuryd. spets. vyshch. navch. zakl.]. K.: Vyd. Dim «In Yure», 600.
5. Zemelni resursy. Retrieved from https:// uk.wikipedia.org /wiki/Zemelni resursy.

УДК 911.3

МІГРАЦІЙНА ПОВЕДІНКА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: ШЛЯХ ДО КАР'ЄРИ ЗА КОРДОНОМ ЧИ СИТУАТИВНА МОЖЛИВІСТЬ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ?

К.В. Мезенцев[1], Н.І. Мезенцева[2]

[1]k_mez@ukr.net, [2]provotarnat@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

На підставі результатів глибинних напівструктурованих інтерв'ю з молоддю, які мають досвід одержання вищої освіти в Україні, виявлено типові моделі поведінки міграції молоді. Охарактеризовано загальний контекст професійної реалізації можливостей молоді на ринку праці України. Була спроба відповісти на питання, чому українська молодь прагне продовжувати свою освіту чи працювати за кордоном.

Ключові слова: міграція, молодь, стихійні фактори, напівструктуроване інтерв'ю, Україна.

Based on the results of in-depth semi-structured interviews with young people who have higher education experience in Ukraine, typical models of youth migration behaviour are identified. The general context of opportunities for young people professional realization on the labour market

© Мезенцев К.В., Мезенцева Н.І., 2018

of Ukraine is characterised. An attempt has been made to answer the question why Ukrainian youth seek to continue their education or work abroad.

Keywords: migration, youth, push-pull factors, semi-structured interview, Ukraine.

Просторова мобільність населення реалізується через міграцію, що характеризується різними напрямами, динамікою, зумовлюється певним поєднанням чинників. У свою чергу, міграція тією чи іншою мірою впливає на формування працересурсного потенціалу території, відтворення населення та зміну його структури, а також на соціальне середовище як регіону (місця), до якого переїжджають мігранти, так і регіону (місця) їхнього походження.

Сучасними тенденціями на ринку праці, пов’язаними із міграційними процесами, є глобалізація руху робочої сили, циркулярний характер трудових міграцій, виникнення «транснаціональної робочої сили», зростання обсягів нелегальної трудової міграції, кількості шукачів притулку та біженців, сегментація ринку праці, в межах якого сформувалися професійні, вікові, гендерні, регіональні сегменти [4].

Міграційну поведінку населення в сучасному світі пояснюють дві групи концепцій. Перші – спрямовані на обґрунтування причин міграції (зокрема, концепція людського капіталу та міграцій, концепція дуального ринку праці та міграцій, концепція глобалізації світового господарства та міграцій, концепція соціальних міграційних мереж, а також узагальнююча модель факторів «виштовхування-притягання»), другі намагаються пояснити фактори та напрями взаємодії мігрантів із територіальним соціумом, до якого вони приїжджають (зокрема, концепції адаптації, соціальної інтеграції, культурної асиміляції, приналежності, «якорування» мігрантів тощо).

Важливим з точки зору перспектив просторового розвиту сегментом у сфері зайнятості та міграції є молодь. Згідно Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» молоддю вважаються громадяни віком від 14 до 35 років. В молодому віці людина, з одного боку, здобуває знання і досвід, а з іншого, відчуває найбільший розрив між потребами і можливостями.

Серед головних причин трудової та освітньої міграції молоді найчастіше називають неефективну молодіжну політику в Україні, порівняно високий рівень безробіття серед молоді, неможливість знайти роботу за фахом, бажання молоді здобути диплом європейського зразка [7], зростаючу популярність у отриманні освіти за кордоном, частково завдяки створенню нових навчальних програм для українців країнами ЄС (особливо Польщею), інтенсифікацію процесів об'єднання сімей (молоді люди, які отримали ступінь в Україні, переїжджають до своїх батьків, які живуть і працюють за кордоном і не мають планів повернення в Україну), молодь виїжджає за кордон, щоб уникнути військової служби [8]. Бажання отримати рідкісну спеціальність або навчатися за спеціальною академічною програмою, що не впроваджена в жодному навчальному закладі в Україні, або мати доступ до незрівнянно більших, ніж в Україні, ресурсів закордонних університетів спонукає молодь шукати можливості виїхати в іншу країну на навчання [1].

Істотною причиною молодіжного безробіття є недостатня пропозиція фахових робочих місць та низький рівень заробітної плати на першому робочому місці за фахом на початку кар'єрного шляху. В Україні таке явище можна частково пояснити значною кількістю вищих навчальних закладів і поступовим зниженням якості освіти, низьким рівнем поінформованості абітурієнтів про стан і динаміку ринку праці та попит на конкретні спеціальності, вибором «престижних» спеціальностей без урахування реальних можливостей працевлаштуватися після закінчення навчання, вибором спеціальності не за власним бажанням вступника, а через наявність державного замовлення на неї. Саме тому впродовж 2000-х років молодь складала третину серед безробітних в Україні.

Негативними наслідками молодіжного безробіття в Україні стали міграція кваліфікованої молоді за кордон на навчання та працевлаштування, пов'язане з цим зниження рівня народжуваності, поширення бідності та соціальних негараздів серед молоді.

Найвища міграційна активність характерна для молоді віком від 17 до 23 років. При цьому два піки міграційної активності припадають на 17 та 22 роки. Перший пік пов'язаний із часом закінчення навчання у загальноосвітніх закладах і, як наслідок, освітньою міграцією; другий – пов'язаний з міграцією випускників вищих навчальних закладів для продовження навчання чи на роботу.

Під час працевлаштування за кордоном молоді українці набагато частіше, ніж їх старші співвітчизники, організовують власну справу. У той же час молоді українські працівники є більшою мірою сконцентрованими у певних галузях економічної діяльності, що робить їх положення більш вразливим до структурних змін на зарубіжних ринках праці [3].

Щодо факторів привабливості країн для студентської молоді України, то за результатами проведеного опитування найвища частка припадає на можливість працевлаштування, кар'єрного зростання, реалізації здібностей, а також сприятливе культурне середовище (понад 50 % опитаних) [5].

В останні роки спостерігається диверсифікація міграції, трансформація паттернів і розмивання границь між різними типами мобільності, що видно й на прикладі міграції з України [6].

Для з'ясування міграційної поведінки молоді, що здобувала чи здобуває вищу освіту в Україні були проведені глибинні інтерв'ю із 25 респондентами, які навчались у вищих навчальних закладах України і продовжили навчання чи працевлаштувались за кордоном. Вибір такого сегменту молоді був обумовлений кількома причинами. По-перше тим, що в Україні досить високою є частка непрацевлаштованих випускників закладів вищої освіти. Наприклад, у 2018 році послугами державної служби зайнятості користувались 10 тис. випускників, третина з яких навчалася у галузі соціальних наук, бізнесу та права, 14% – мали інженерну спеціальність, 12% – навчалися у галузі охорони здоров'я (за даними Державної служби зайнятості України). По-друге, серед студентської молоді з кожним роком все популярнішою стає тенденція до

продовження навчання за магістерськими програмами та пошуку роботи за фахом за кордоном.

Глибинні інтерв'ю щодо міграційних намірів молоді, яка має досвід здобуття вищої освіти в Україні, включали кілька блоків питань: блок загальних питань; блок питань щодо соціальної мобільності; блок питань щодо соціальної комунікації, індивідуалізації; блок питань щодо індивідуальної безпеки; блок питань щодо мети і мотивації; блок питань щодо емоцій і вражень.

Спілкування з респондентами під час інтерв'ю підтвердило кілька тез.

Теза 1. Молоді люди віддають перевагу навчанню за кордоном (в країнах Європи) після отримання диплому бакалавра *з метою здобути більш якісну освіту та практичні навички*, ніж в українських закладах вищої освіти. Вони аргументують це тим, що після чотирьох років навчання у вищих навчальних закладах України і отримання диплома бакалавра, нарешті, поступово розуміють, який фах їх цікавить. Не рідко молоді люди кардинально змінюють спеціальність, але в більшості випадків обирають магістерські програми за своїм профілем. Визначившись з майбутньою спеціальністю, молодь прагне сучасних знань світового рівня для подальшого кар'єрного росту та розширення можливостей працевлаштування.

Теза 2. Молоді люди віддають перевагу навчанню за кордоном за магістерськими програмами, а потім і пошуку роботи в різних країнах *з метою розширити можливості самореалізації через відсутність корупції*.

Теза 3. Молодь їде до інших країн продовжувати навчання, оскільки *існує можливість скористатися різноманітними програмами, фондами грантової підтримки* та інших варіантів оплати навчання за кордоном, отримання стипендії, сума якої, як правило, перевищує очікування порівняно із ситуацією в Україні. Це розширює для молоді можливості подорожувати і пізнавати світ.

Ці три аргументи є головними підставами, чинниками прийняття рішень молоддю щодо навчання/працевлаштування за кордоном. Водночас відсутність (нестача) таких можливостей зумовлює «виштовхування» з України молодих людей, що мають досвід здобуття (або здобувають) вищу освіту. Зміна (зростання) вимог/очікувань від навчання у закладах вищої освіти вступає у суперечність із відсутністю (нестачею) реальних можливостей забезпечення якісної вищої освіти, передусім через використання застарілих методик викладання, корупцію (особливо при вступі на магістерські програми), відсутність фахових практичних навичок у випускників закладів вищої освіти, безперспективність/неможливість реалізуватися через непрозорі схеми працевлаштування, низьку оплату праці за фахом тощо. Для частини молоді причиною, що виштовхує на навчання до інших країн, є бажання розпочати новий етап в житті, подорослішати, відірватися від батьківської опіки.

Список використаних джерел:

1. Аксьонова, С. (2010). Особливості міграцій молоді в Україні. У: Е.М. Лібанова (ред.), Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти (с.176-202). Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України.

2. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (1993). Відомості Верховної Ради України, № 1, 167.
3. Майданік, І.П. (2010). Українська молодь на ринках праці зарубіжних держав. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України.
4. Мезенцев, К. В., Мезенцева, Н.І., Мостова, І.О. & Сайчук, В.С. (2014). Географія праці: сучасні концепти та ринки праці регіонів. Київ: ВПЦ «Київський університет».
5. Підгрушний, Г.П. & Мезенцев, К.В. (2015). Привабливість території для проживання людини: методолгічні та прикладні аспекти дослідження. Український географічний журнал, №1, 32-41.
6. Grzymala-Kazłowska, A. & Brzozowska, A. (2017). From drifting to anchoring. Capturing the experience of Ukrainan migrants in Poland. Central and Eastern European Migration Review, 6(2), 103-122.
7. Mezentsev, K. & Pidgrushnyi, G. (2014). Ukraine: stable outflow and changing nature. In: Á. Erőss & D. Karacsonyi (Eds.), Discovering migration between Visegrad countries and Eastern Partners (pp. 191-211). Budapest: HAS RCAES Geographical Institute.
8. Sushko, I., Kulchytska, K., Koriagina, D. & Pozniak, O. (2016) Ukrainian migration abroad during the contemporary crisis: economic reasons still prevail. In: D. Drbohlav & M. Jaroszewicz (Eds.), Ukrainian Migration in Times of Crisis: Forced and Labour Mobility (pp. 24-59). Prague: Charles University.

УДК 911.3

СУСПІЛЬНА ГЕОГРАФІЯ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ, РЕАЛІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

Л.М. Нємець
ludmila.nemets@karazin.ua
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

У публікації проаналізовано сучасні реалії, проблеми та перспективи суспільної географії як наукової галузі та освітнього напряму. Проаналізовано питання зміни соціального замовлення як провідного фактору розвитку суспільної географії у XXI столітті. Основні зміни стосуються загострення і розвитку багатьох глобальних проблем і загроз сучасної цивілізації, серед яких тероризм, геополітична нестабільність, міграції різного рівня, нестабільність соціально-економічного розвитку країн світу тощо. Розглядаються питання про можливості суспільної географії як комплексної, міждисциплінарної науки відповідати цим викликам, а також про необхідність підготовки кваліфікованих фахівців у цій галузі.

Ключові слова: суспільна географія, глобальні проблеми людства, соціальний запит, суспільно-географічна освіта.

The article analyzed modern realities, problems and prospects of social geography as a scientific branch and educational direction. The questions of changing the social order as a leading factor in the development of social geography in the 21st century are analyzed. The main changes concern the aggravation and development of many global problems and threats of modern civilization, including terrorism, geopolitical instability, migration of different levels, instability of socio-economic development of the countries of the world, etc. The questions of the possibilities of social geography as a complex, interdisciplinary science to meet these challenges, as well as the need for training of qualified specialists in this field are considered.

© Нємець Л.М., 2018

Key words: social geography, global problems of humanity, social inquiry, social and geographical education.

Нове століття загострило багато геополітичних, соціально-економічних, етнодемографічних проблем сучасної цивілізації, породжуючи нові виклики сучасному глобальному суспільству, потребуючи їх дослідження й вирішення. Глобалізація швидко змінює обличчя планети, умови існування та розвитку окремих країн та територій. Формується глобальна соціогеоекономічна система з безліччю складних елементів, локальних територіальних систем, складних взаємозв'язків на основі інформаційного обміну. Втрачають цінність усталеність кордони, відстані, сформовані десятиліттями закони та закономірності, геополітичного, соціально-економічного розвитку. Надзвичайно болючими постають питання нестабільності розвитку та незахищеності всіх без виключення держав. Особливо це стосується виникнення геоетнічних, геополітичних конфліктів, прояву тероризму, поширення соціальної незахищеності населення тощо.

Таким чином, змінюється соціальний запит суспільства, визначаючи попит на відповідні науки, їхні наукові та науково-практичні дослідження з метою розв'язання важливих проблем життєдіяльності людства в XXI столітті. До науки, здатної відповідати на сучасний соціальний запит, відноситься суспільна географія, яка є комплексною міждисциплінарною наукою, знаходиться на стику природничих й суспільствознавчих наук, широко застосовує міждисциплінарний підхід та різні методи, характеризується цілісним сприйняттям дійсності й розуміння нерозривності природи, суспільства і господарства [2].

Суспільна географія пройшла тривалий період свого розвитку і продовжує своє становлення, маючи безліч теоретико-методологічних і практичних особливостей.

Не будемо тут розглядати еволюційний шлях формування сучасної суспільної географії, коротко відзначимо лише деякі суттєві її аспекти. Географічна наука в цілому поділяється на галузеві підрозділи, що формуються в два основі блоки: фізична та економічна географія. Різниця в напрямах дослідження науки залежить від її предметно-об'єктної області. Узагальнений об'єкт вивчення фізичної географії – це ландшафтна оболонка Землі, територіальні природні системи. Об'єкт дослідження суспільної географії – Ойкумена, антропосфера, техносфера з суспільними територіальними системами, територіальною організацією суспільства тощо. З приводу об'єктно-предметної області географічної науки, зокрема суспільної географії є різні погляди провідних науковців. Заслуговує уваги думка О.Топчієва [4], що головним завданням суспільної географії є вивчення просторово-часової організації суспільства на планеті, в окремих країнах, регіонах, дослідження взаємодії в системі «суспільство-природа», аналізу якості природного середовища для життєдіяльності населення, вирішення задач оптимізації територіальної організації суспільства різного рівня тощо.

Взаємозалежність і взаємодія територіальної організації суспільства з природним середовищем формує антропогенні ландшафти планети. Отже, ойкумена як об'єкт дослідження суспільної географії – це заселена, освоєна людиною частина географічної (ландшафтної) оболонки Землі з просторовими структурами господарства, формами організації суспільства тощо. Зазначимо, що суто природних систем на планеті практично не залишилось, вони всі перетворені в результаті людської діяльності. Тобто, переважно це природно-антропогенні системи, що вимагає інших наукових поглядів на їх дослідження.

На регіональному рівні соціальний запит обумовлює необхідність вивчення багатьох зовсім нових предметів дослідження, серед яких: дослідження регіональних особливостей території (основи управління регіоном, самоврядування, питання стійкого розвитку, збереження природного середовища, формування ринків праці, інтелектуальний потенціал, продовольчий ринок, інвестиційні потоки, інвестиційний клімат та потенціал, конкурентоздатність території тощо).

Розшарування доходів населення, поширення бідності, його соціальна незахищеність вимагає дослідження цих питань на всіх ієрархічних рівнях глобальної соціогеосистеми. В умовах спрямування національної стратегії України на розвиток людського потенціалу, в сучасних складних соціально-економічних умовах перехідної економіки, загострення соціально-економічної та геополітичної кризи, найбільша увага має бути приділена ролі і долі людини. Населення виступає як головний виробник і споживач духовних та матеріальних благ, як головна рушійна сила розвитку господарства, перетворювач навколишнього середовища, джерело всіх негараздів на планеті.

Важливим завданням суспільної географії є прогнозування та моніторинг суспільного розвитку, що є необхідною передумовою розробки та впровадження програм соціально-економічного спрямування, вдосконалення територіальної організації суспільства на основі аналізу окремих процесів життєдіяльності населення. Вимагають досліджень суспільних географів питання підвищення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості територій, обґрунтування найбільш ефективної науково обґрунтованої регіональної політики. Результати досліджень мають бути в основі заходів оптимізації територіального розвитку з метою покращення рівня та якості життя населення з обов'язковими збереження стану навколишнього середовища, покращення його екологічного стану, що є основою для існування та життєдіяльності наступних поколінь [2, 3].

Суспільна географія для здійснення своєї інтегративно-прогресивної місії має вдосконалювати методи просторового аналізу та математичного моделювання, здійснювати нові засади теоретико-методичних досліджень проблем цивілізації XXI століття. Приєднуємося з цього приводу до думки К. Мезенцева [1] щодо навичок релевантних експедиційних досліджень. Надзвичайно складною проблемою є розробка методів, засобів доповнення, перевірки достовірності, уточнення даних офіційної статистики, використання матеріалів Інтернет.

Розвиток відповідної науки вимагає підготовки кваліфікованих фахівців, провідників і реалізаторів надбань цієї науки. Підготовка фахівців у галузі суспільної географії – є болючою проблемою всього пострадянського простору з добре відомих причин, які тут не розглядаються. Існуючі навчальні плани не відповідають сучасним європейським вимогам до фахової підготовки. Це пов'язано з повільною перебудовою всієї географічної освіти, яка генерувала фахівців радянського періоду з дуже широким набором вивчених дисциплін і вузькими можливостями формування і застосування компетентностей, які б дозволяли молодій людині бути потенційно конкурентоздатними на ринку праці.

Зарубіжна географія, зокрема і суспільна [Human Geography], в європейських та світових університетах поєднує незвичні для пострадянської системи складові (географія і спорт, географія сприйняття, гендерна географія тощо). Виклики XXI століття вимагають формування нового типу знань, чітких компетентностей, а тому настав час постнекласичної науки, де суспільна географія повинна знайти вагоме місце.

Підкреслимо ще раз, що розвиток суспільної географії відбувається в результаті соціального запиту, який швидко змінюється, під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів. До перших відноситься соціальний запит суспільства на відповідні дослідження, пов'язані з проявом нових проблем, критичних викликів суспільства на певних етапах його розвитку. До других – рівень розвитку науки в умовах сучасності, сформованість наукових шкіл, наявність лідерів-пасіонаріїв, здатних виконувати відповідний соціальний запит, продукуючи зовсім нові теорії, методи, методики тощо. Саме цим пояснюється, зокрема різне спрямування напрямів досліджень в окремих регіональних наукових центрах, а отже і можливості й спроможності суспільної географії вирішувати конкретні територіальні геополітичні, економічні, соціальні, демографічні та інші проблеми. Суспільна географія інтегрує можливості окремих дисциплін (соціології. історії, політології та інших), організуючи комплексні дослідження різних аспектів просторово-часової організації суспільства, пропонує побудову низки моделей організації суспільно-географічного простору, окремих соціально-економічних процесів, що можуть бути в основі територіального планування та управління, що й повинно бути в основі перебудови вищої фахової освіти [5].

Враховуючи, що географія, як наука й освітня галузь, радянського періоду в цілому тривалий час була ізольована від світових освітніх технологій, тому накопичила багато проблем (застаріла матеріально-технічна база, занепад нових поглядів, політично вмотивовані замовлення на фахівців, що визначає в кінцевому вимірі і характер світогляду, рівень знань та компетентностей випускників). У наш час стрімко зростає соціальний запит на фахову освіту саме з огляду на необхідність вирішення стратегічних глобальних та регіональних проблем. Така освіта забов'язана формувати творче мислення, здатність до аналізу, вміння бачити, пропонувати й приймати оптимальні рішення, прогнозувати шляхи управління регіоном на основі творчого підходу,

наукового пошуку та генералізації ідей, пояснення процесів, явищ, передбачення результатів їх розвитку. Все це лише частина завдань фахівців в галузі суспільної географії та регіонального розвитку, що й вимагає термінових змін у структурі підготовки фахівців цієї галузі. Окреслені завдання покладені в освітні програми мають формувати необхідні навички діяльності, що складатимуть основу компетентностей випускників, формуючи інтелектуальний людський потенціал [3].

Освітні стандарти, освітні програми з географії мають відповідати європейським та світовим нормам, включаючи нові дисципліни, характерні для зарубіжних закладів вищої освіти, таких як Університет Аберіствіт, Університет Глазго, Університет Шеффілда, Університет Манчестера, Единбурзький університет, Університет Амстердама, Університет Осло та інші [6-12]. У навчальних планах географів бакалаврів і магістрів зарубіжних закладів вищої освіти широко представлені дисципліни, пов'язані з вивченням урбаністичних процесів і проблем, ризиків для навколишнього середовища у результаті природокористування, питань соціо-культурної, гуманістичної, гендерної географії, сучасних глобальних міграцій, кількісних і якісних методів досліджень тощо.

Зазначені питання необхідності перебудови структури і змісту суспільної географічної освіти потребують об'єднання зусиль українських суспільних географів. Це дасть можливість здійснювати реальну академічну мобільність студентів, викладачів, інтегрувати нашу освіту до європейського та світового простору. Водночас розширюються можливості українських університетів щодо залучення до навчання іноземних студентів.

Список використаних джерел:

1. Mezentsev K. V. Problemy ta perspektyvy ukrainskoi suspilnoi heohrafii XXI stolittia [Problems and prospects of Ukrainian social geography of the XXI century] Retreived from: http://www.academia.edu/2548348 [in Ukraine]
2. Nemets L.M. (2012) Suchasna sotsialna heohrafiia: analiz stanu, problemy ta perspektyvy [Modern social geography: analysis of the state, problems and prospects] Journal of Socio-Economic Geography Issue 13 (2) P. 14-20. [in Ukraine]
3. NiemetsL. M. , Kandyba Yu. I. , Sehida K. Yu. (2016) Нємець Л. М. Formuvannia fakhovykh kompetentnostei pry pidhotovtsi doktoriv filosofii za spetsialnistiu «Nauky pro Zemliu» (spetsializatsiia «Ekonomichna ta sotsialna heohrafiia») [Formation of professional competencies in the preparation of doctors of philosophy in the field of "Earth Sciences" (specialization «Economic and Social Geography")] Problems of modern education: a collection of scientific and methodological works. Whip 3. - X .: KhNU named after VN Karazin P. 31-45 [in Ukraine]
4. Topchyev A. H. , Yavorskaia V. V. Metodolohycheskye problemы y transformatsyy v sovremennoi sotsyalno-эkonomycheskoi heohrafyy [Methodological problems and transformations in modern socio-economic geography] Bulletin of Odessa National University. Geographical and geological sciences, Issue 1 (16) Retreived from: http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/8119
5. Sharыhyn M. D (2008) Sovremennыe problemы эkonomycheskoi y sotsyalnoi heohrafy [Modern problems of economic and social geography] Perm. p. 427 [in Russian]
6. Aberystwyth University Retreived from: https://www.aber.ac.uk/en/dges/
7. University of Glasgow Retreived from: https://www.gla.ac.uk/
8. University of Sheffield Retreived from: https://www.sheffield.ac.uk/

9. The University of Manchester Retreived from: https://www.manchester.ac.uk/
10. University of Edinburgh Retreived from: https://www.ed.ac.uk/
11. University of Amsterdam Retreived from: http://www.uva.nl/en/home
12. University of Oslo Retreived from: https://www.uio.no/english/

УДК 911.3

СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ВИРОБНИЧИХ ТЕРИТОРІЙ КИЄВА

Г.П. Підгрушний[1], М.Д. Бикова[2]
[1]pidgrush@gmail.com, [2]mariya_bykovad@ukr.net
[1]Інститут географії НАН України, м. Київ, Україна; [2]Київський національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна

Внаслідок деіндустріалізації великих міст країни загалом, і Києва зокрема, постала гостра проблема трансформації значних виробничих територій, що знаходяться у них. Дана доповідь присвячена визначальним чинникам та основним напрямкам цієї трансформації. Особлива увага приділена прогресовизначальним трансформаціям, що реалізуються в руслі становлення постіндустріального суспільства.

Ключові слова: виробничі території, постіндустріальна трансформація, технологічний устрій, джентрифікація.

As a result of deindustrialisation of large cities in general and Kiev in particular, appears an acute problem of significant industrial areas transformation. This report is devoted to the determinative factors and the main directions of this transformation. The particular attention is paid to the progressive transformations which are implemented in the context of the post-industrial society formation.

Key words: industrial territories, post-industrial transformation, technological paradigm, gentrification.

Суспільно-політичні та соціально-економічні трансформації останніх двох десятиліть істотно вплинули на розвиток планувальної структури міста і, в першу чергу, на просторову організацію його господарства. Визначальну роль при цьому відіграли різноманітні чинники – це включення ринкового механізму ціноутворення на землю, низька конкурентоспроможність промислових підприємств в умовах ринкового середовища, становлення нових технологічних устроїв в економіці, зростаючий попит на житло в Києві, набуття ним нових столичних та метрополісних функцій тощо. Усі ці чинники зумовили масштабне падіння промислового виробництва Києва.

Незважаючи на об’єктивний характер деіндустріалізації, яка тою чи іншою мірою була притаманною усім великим поліфункціональним містам світу в останні десятиліття, в Києві вона мали свої специфічні риси. Перед усім це стосується гіпертрофованих масштабів деіндустріалізації та невиправдано низьких темпів реіндустріалізації на засадах нових постіндустріальних технологічних устроїв. Так чи інакше ці процеси проявились в межах усіх

© Підгрушний Г.П., Бикова М.Д., 2018

виробничих територій Києва.

Темпи скорочення чисельності зайнятих у промисловості виробничих територій Києва за період 1990-2016 рр. склали -52,8 %. Абсолютна чисельність зайнятих на промислових підприємствах міста в цей час зменшилась із 234,0 до 110,4 тис. осіб. В той же час, внаслідок дефрагментації великих промислових підприємств, зросла загальна їх кількість. Так, якщо у 1990 році в місті їх нараховувалося близько 300, то у 2016 році ця цифра складала понад 670 промислових підприємств. Частка зайнятих у промисловості від загальної кількості працюючих в господарстві міста в цей період зменшилась з 32,0 % до 8,1 %.

В ув'язці з деіндустріалізацією на виробничих територіях Києва реалізується складний комплекс трансформаційних процесів різної інтенсивності та спрямованості. Вся сукупність цих процесів умовно може бути поділена на дві групи – ті що передбачають повне збереження виробничих функцій території (реорганізація, реконструкція) та ті що передбачають їх часткове збереження, або повну заміну (реновація, джентрифікація, ревіталізація, реструктуризація, реінжиніринг). Слід зазначити, що понятійний апарат і розуміння сутності процесів трансформації міського простору на сьогоднішній день не є усталеним і перебуває стадії формування. Таким чином, у різних авторів окремі поняття можуть дублюватись, або мати змістовне накладання.

За своєю спрямованістю трансформація виробничих територій міст може мати прогресовизначальний, адаптивний та деструктивний характер.

В основі деструктивних трансформацій виробничих територій міста лежить неможливість набуття ними нових функцій чи відновлення старих після закриття підприємств, які тут функціонували. Внаслідок цього формуються значні ділянки зайняті не використовуваними та закинутими виробничими будівлями, технологічними спорудами та іншими об'єктами. Такі ділянки часто характеризуються високим рівнем забруднення і потребують значних інвестицій на рекультивацію та відновлення прибуткового використання. В зарубіжній науковій літературі вживається декілька термінів для означення таких територій: brownfield (пер. з англ. «коричневе поле»), abandoned land (пер. з англ. «закинута земля») та інші.

Адаптивні трансформації виробничих територій пов'язані з повною, або частковою зміною їх функцій у відповідності із кон'юнктурою ринку. В Києві на сьогоднішній день ця кон'юнктура визначається попитом на житло, офісні приміщення, торгівельно-розважальні заклади тощо. Це і визначило основний тренд функціональної трансформації виробничих територій Києва, особливо в його центральній частині. В даній ситуації виникає протиріччя між продиктованими ринковою кон'юнктурою адаптивними трансформаціями та стратегічними потребами прогресивного розвитку міста як метрополісу, центру загальнонаціонального та міжнародного значення.

Трансформаційні процеси набувають прогресовизначального характеру коли внаслідок їхньої реалізації на виробничих територіях міста формуються

господарські об’єкти та їх комплекси, що є притаманними для нового вищого технологічного устрою. У випадку Києва мова йде про установи та підприємства, що функціонують на засадах 5 та 6 технологічного устрою. Конкретизуючи суть таких трансформацій, ми визначаємо їх постіндустріальні трансформації виробничих територій міста.

Методологічні підходи до дослідження постіндустріальної трансформації виробничих територій визначаються самою природою постіндустріалізму, в основі якої лежать докорінні зміни в усіх сферах економіки. Постіндустріальні зрушення в економіці перед усім стосуються змін виробничої сфери та пов’язані з розвитком високотехнологічних виробництв, інформаційних технологій та інженирінгового бізнесу. Другий напрямок постіндустріальних трансформацій пов'язаний з випереджуючим зростанням обслуговуючої сфери, головним чином тих видів діяльності, що покликані забезпечувати ефективність та конкурентоспроможність економіки. Мова йде про її трерціалізацію, що проявляється у розвитку кредитно-банківської сфери, аудиту, консалтингової та рекламної діяльності тощо.

Як показало наше дослідження процеси постіндустріальної трансформації виробничих територій не набули в Києві належного розвитку. Лише декілька виробничих територій, що знаходяться поблизу центральної частини міста характеризуються значною інтенсивністю постіндустріальних трансформацій. Це Подільсько-Куренівська промислова зона, промислові райони по вулиці Дегтярівській, біля залізничного вокзалу Київ-Пасажирський та Залізничний. Саме тут зосереджується основна частина високотехнологічних виробництв, IT-компаній, бізнес-центрів, центральних офіси банків та інвестиційних компаній тощо. В межах промислового району по вулиці Дегтярівській знаходиться і новий технологічний парк «Unit City», який об’єднав на одній території відомі IT-компанії, інноваційні стартапи, креативні компанії та освітні майданчики.

Найнижчою інтенсивністю постіндустріальних трансформацій, або їх відсутністю характеризуються виробничі території, які найбільш віддалені від центральної частини міста – промислова зона Нивки та промислові райони Микільська Борщагівка, біля станції Пост-Волинський, Теличка, Корчувате, Дніпровський, Березняки, Позняки, Дарницький, Бортничі та інші. Низька інвестиційна привабливість цих територій зумовила тут значне поширення деструктивних трансформацій та утворення браунфілдів.

Таким чином, жодна з виробничих територій міста на сьогоднішній день немає високого рівня постіндустріальної трансформованості. Все це однозначно вимагає оптимізації процесів трансформації виробничих територій Києва в руслі постіндустріальних змін та з дотриманням стратегічних інтересів країни.

УДК 911.3

КАРПАТСЬКИЙ ЄВРОРЕГІОН ЯК ТРАНСКОРДОННА МІЖРЕГІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ

С.І. Устич[1], О.Ф. Бенчак[2]
[1]ustich_si@ukr.net, [2]benchak2504@gmail.com
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна

В статті аналізується широко відома в Центральній і Східній Європі транскордонна міжрегіональна ідентичність Карпатський Єврорегіон. Ідентифікуються причини його нинішнього кризового стану. Зокрема, розкривається об'єктивна зумовленість зміни пріоритетів розвитку, варіабельності функцій, вихід на перший план прагматичних критеріїв оцінки результатів діяльності. На основі вивчення північноєвропейського досвіду пропонується модель реструктизації та оптимізації розвитку Карпатського Європегіону.

Ключові слова: транскордонна міжрегіональна ідентичність, транскордонне співробітництво, Карпатський Єврорегіон.

The article analyzes the trans-boundary inter-regional identity of the Carpathian Euroregion widely known in Central and Eastern Europe. The causes of its current state of crisis are identified. In particular, the objective precondition is to change the priorities of development, the variability of functions, access to the foreground of pragmatic criteria for evaluating performance. Based on the study of the Northern European experience, a model for the reduction and optimization of the Carpathian Europegion is proposed.

Key words: cross-border interregional identity, cross-border cooperation, Carpathian Euroregion.

Регіональна ідентичність все більше стає *вузловим, системоутворюючим* рівнем соціально-територіальної ідентичності. Під останньою мається на *увазі сукупність однакових чи схожих ознак, притаманних соціуму тієї чи іншої території.*

Вузловою формою соціально-просторової ідентичності регіональна ідентичність стала у зв'язку із тим, що сучасні потреби людей в значній мірі реалізуються на регіональному рівні їх спільностей. В свою чергу, зазначені потреби формуються під впливом науково-технологічних та соціальних трансформацій сучасного суспільства. Ця тенденція означена у відомій «Декларації Асамблеї європейських регіонів щодо регіоналізму в Європі» (1996). [1].

Набір, конфігурація спільних рис регіональної ідентичності є різною. Вона, скажімо, може формуватися на основі господарських, етнічних, конфесійних, історичних, природно-ресурсних компонентів. Регіональна ідентичність існує в соціальному середовищі країни. Проте вона може виникнути і на міждержавному рівні, у вигляді транскордонних регіонів.

Однією із важливих інституціоналізаційних форм транскордонної ідентичності є єврорегіони. Способом взаємодії прикордонних територій в рамках

© Устич С.І., Бенчак О.Ф., 2018

єврорегіонівстало транскордонне співробітництво [2].

На початку 90-х років минулого століття єврорегіональне будівництво, найперше, виникнення асоціації транскордонного співробітництва «Карпатський Єврорегіон» (КЄ), стало по-справжньому проривним явищем в системі нових міжнародних відносин в Центральній та Східній Європі. Метою об'єднання прикордонних територій України, Угорщини, Словаччини, Румунії, Польщі у рамках КЄ було поліпшення умов для працевлаштування громадян у сусідніх державах, облаштування прикордонних переходів, інфраструктури взагалі, спільні зусилля із захисту довкілля та природно-рекреаційних ресурсів, розвиток гуманітарного і культурного співробітництва. Один із авторів цієї статті мав честь бути серед тих, хто ініціював створення Карпатського Єврорегіону і став першим головою його ради від України.

На час заснування Карпатського єврорегіону його територія становила близько 53 тис. кв. км., а населення – 5 млн. жителів [3, с. 98]. Сьогодні площа єврорегіону – понад 148 тис. кв. км, сумарна кількість населення перевищує 16 млн. осіб [4; 5, с. 232].

В 90-х роках на рахунку транскордонної асоціації велика кількість успішно реалізованих ініціатив і проектів. Плідна діяльність Карпатського Єврорегіону проаналізована в численних дослідженнях І.Артьомова, С.Гакмана, Є.Кіш, О.Передрія, Н.Мікули [6], С.Мітряєвої, С.Устича [7, 8, 9, 10, 11, 12].

Проте з часом перед єврорегіональним рухом постали виклики, які спричинили його серйозну, системну кризу. Мало хто буде заперечувати, що Карпатський Єврорегіон сьогодні переживає не найкращі часи. Використовуючи медичну термінологію, можна сказати, що він хворий, навіть, важко хворий. Чому він доведений до такого стану, чому вчасно не лікувався – питання до ескулапів – людей, які повинні були опікувалися його розвитком останнього десятиліття.

В якійсь мірі можна заспокоювати себе тим, що в кризовому стані перебувають більшість із створених свого часу на новому Східному кордоні Європейського Союзу єврорегіонів. До прикладу, в Балтійському сегменті нового Східного кордону ЄС створені п'ять різних єврорегіонів. Із них, за оцінкою експертів, тільки один (єврорегіон «Балтика») працює більш-менш задовільно.

Відомо, щоб ефективно лікувати хворого, вкрай важливо поставити вірний діагноз.

Метою цієї статті є аналіз системної кризи транскордонної ідентичності Карпатського Єврорегіону та пошук шляхів виходу із цієї кризи.

Найголовніший виклик Карпатському Єврорегіону, на наш погляд, пов'язаний із варіабельністю пріоритетів його розвитку. Що мається на увазі?

Транскордонне співробітництво, а Карпатський Єврорегіон є формою цього співробітництва, виконує три основні функції: практичну, комунікаційну та геополітичну.

Та форма, та організаційна структура Карпатського Єврорегіону, в якій він був створений і в якій він продовжує існувати понині, визначалася потребами

виконання головним чином геополітичної і комунікаційної функцій. Можна з упевненістю констатувати, що ця місія ним успішно виконана. Те, що між державами в цьому регіоні сьогодні існують загалом дружні і конструктивні відносини, є й певна заслуга Карпатського Єврорегіону.

Практична (вирішення конкретних проблем прикордонних територій)	**Комунікаційна (налагодження цивілізаційного діалогу)**	**Функція попередження конфліктів**

Одна із головних причин сучасної кризи Карпатського Єврорегіону, що у його розвитку вчасно не були враховані серйозні геополітичні зміни, що відбулися в Європі, зокрема, розширення Європейського Союзу на Схід, а в зв'язку із цим, перегрупування функцій, висунення на перший план прагматичної функції транскордонного співробітництва.

У міжнародному співтоваристві учасників та прихильників транскордонного співробітництва щораз частіше вживають *трендове слово «ефективність».* Це означає, що найрізноманітніші суб'єкти ТКС дедалі більше переймаються *конкретними і відчутними результатами* транскордонної комунікації. Карпатський Єврорегіон, якщо він хоче бути успішним, має задовольнити ці очікування.

Проте єврорегіони у їх нинішньому вигляді не зовсім готові до повноформатного виконання цієї функції.

По-перше, сподівання на бурхливий розвиток ініціативи представників бізнесу (реалізація інвестиційних проектів, створення спільних підприємств тощо) з обох сторін кордону, як показує практика, далеко не завжди справджуються. Для цього потрібен час і покращення макроекономічних умов.

По-друге, донорами вагомих єврорегіональних проектів не в змозі бути також регіональні та місцеві бюджети. На відміну від західних аналогічних суб'єктів, вони мають кволі, слабкі бюджети (як у нас звикли казати, це – бюджети виживання, а не розвитку). Так, вони роблять якісь разові фінансові вливання в єврорегіони, особливо, на першому етапі. Але, як правило, не більше.

По-третє, при всій важливості технічної допомоги, що надавалася тими чи іншими структурами (наприклад, у випадку Карпатського Єврорегіону – Нью-Йоркським Інститутом «Схід-Захід») при виникненні єврорегіону, така допомога теж обмежена в ресурсному відношенні та не може бути систематичною.

По-четверте, не в змозі серйозно вплинути на реалізацію спільних проектів і спеціальні фонди, які створюються при єврорегіонах і поповнюються за рахунок спонсорських внесків (скажімо, Карпатський Фонд при Карпатському Єврорегіоні).

По-п'яте, для розвитку економічної співпраці велику проблему створює недостатнє і неякісне інформаційне забезпечення, найперше, статистичне.

Що ж робити?

Потрібне перезавантаження, реструктизація існуючого Єврорегіону.

При цьому реформуванні слід дотримуватися двох принципів:

1) принципу інновації. Двічі вступити в одну і ту ж ріку вступити неможливо. Намагання триматися за минуле, чи, більш того, реанімувати сьогодні, у другому десятилітті ІІІ – го тисячоліття те, що було закладено на початку 90- х років минулого століття – ці намагання приречені на невдачу. Робити це - означає даремно гаяти час;
2) принципу раціонального використання (абсорбції) напрацьованого в Європі досвіду.

Саме тому третій Європейський Форум із транскордонного співробітництва, що відбувся в Кишиневі в листопаді 2012 року, дав керівникам країн Карпатського ареалу рекомендацію спиратися на позитивний Північноєвропейський досвід:

Один із найкращих зразків для реформування Карпатського Єврорегіону є успішно діючий Єврорегіон «Карелія». Саме тому зазначений Європейський Форум із транскордонного співробітництва зазначив: «Керівним органам Асоціації «Карпатський Єврорегіон» рекомендується вивчити кращі напрацювання в діяльності «Єврорегіону Карелія» і використати цей позитивний досвід для нарощення співробітництва між прикордонними регіонами Польщі, Румунії, Угорщини, Словаччини та України».

Поглиблене вивчення північноєвропейського досвіду розвитку транскордонного співробітництва було здійснено в ході реалізації в 2016-2017 роках норвезько-словацько-українського проекту *«Інформаційне забезпечення та імплементація інноваційних підходів у транскордонному співробітництві Словаччини і України»* (автори статті були його координатором та менеджером з української сторони). В рамках цього проекту були підготовлені схожі за своєю суттю пропозиції [15, 16, 17].

До жалю, ці вкрай важливі практичні рекомендації як авторитетного міжнародного форуму, так і колективу експертів із п’яти європейських країн на сьогодні проігноровані як урядами України, Угорщини, Словаччини, Румунії, Польщі, так і представниками керівних органів Карпатського Єврорегіону.

Інститут транскордонного співробітництва (м.Ужгород, Україна) активно працює над віднайденням способу активізації роботи, а якщо точніше, ефективної реанімації Карпатського Європегіону. Зокрема, завершується робота зі створення «Моделі реструктизації та оптимізації діяльності Карпатського Єврорегіону», що включає три основні функціональні блоки:

- Інструментальний.
- Фінансовий.
- Організаційний.

Формула успіху цієї моделі: ефективне управління, диверсифіковані фінансові інструменти, макрополітичний лобінг.

Висновки.

1. Важливою тенденцією соціально-просторового розвитку Європи є інтернаціоналізація регіональної ідентичності.
2. Однією із найбільш масштабних і зрілих є транскордонна міжрегіональна ідентичність в Карпатах, інституалізована в асоціації транскордонного співробітництва «Карпатський Єврорегіон».
3. Карпатський Єврорегіон відіграв свого часу виключну роль в становленні та розвитку транскордонного співробітництва в Центральній і Східній Європі, проте сьогодні знаходиться в кризовому стані. Цей стан пояснюється об'єктивно зумовленою варіабельністю пріоритетів транскордонного співробітництва.
4. В разі практичної реалізації запропонованої в статті моделі можна досягнути суттєвої реструктизації та оптимізації діяльності Карпатського Єврорегіону, забезпечити добрі перспективи його майбутнього розвитку.
5.

Список використаних джерел:

1. The «Declaration on Regionalism». Retreived from: https://aer.eu/aer-declaration-regionalism/
2. Yevropeys′ka Ramkova Konventsiya pro transkordonne spivrobitnytstvo mizh terytorial′nymy obshchynamy abo vlastyamy (21 travnya 1980 r., m. Madryd). Tekst ukrayins′koyu movoyu. – Rada Yevropy. 35 s
1. Keretsman V. Spetsialna (vilna) ekonomichna zona «Zakarpattya» i mizhrehionalna asotsiatsiya «Karpats′kyy yevrorehion» yak mekhanizm mistsevoho ekonomichnoho ta rehionalnoho rozvytku // Mistsevyj ta rehionalnyj rozvytok v Ukraini: dosvid Zakarpattia / Kyivskyj Tsentr Instytutu Skhid-Zakhid/ za red. M.Lendel. – К.: Milenium, 2001. – p. 91–104. http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economiks/68853.doc.
2. Todorov I. Karpats′kyy yevrorehion v konteksti novoyi stratehiyi natsional′noyi bezpeky (2015)//Mizhnarodnyy naukovyy visnyk. Spetsvypusk 2 (11). Za materialamy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Problemy ta perspektyvy transkordonnoho spivrobitnytstva: dosvid Karpats′koho yevrorehionu» (4-5 chervnya 2015 r.). Uzhhorod, 2015. – P. 229-241.
3. Mikula N. Mizhterytorial′ne ta transkordonne spivrobitnytstvo /– L′viv:Aral,2012. – 394 p.
4. Ustych S.I. Optymizatsiya systemy transkordonnoho spivrobitnytstva: kontseptsiya ta yiyi pilotna implementatsiya (na prykladi susidnikh rehioniv Uhorshchyny, Slovachchyny, Rumuniyi ta Ukrayiny). – Vidpovidal′nyy redaktor. – Uzhhorod: Lira, 2012. – 120 p.
5. S.Ustych. Posibnyk iz indeksatsiyi ta monitorynhu transkordonnoho spivrobitnytstva. – Vidpovidal′nyy redaktor. – Uzhhorod: Lira, 2012.- 85 p.

6. Ustych S. Systems theory of borders and transborder processes. – Saarbrücken: Scholars' Press, 2015. − 492 p.
7. Ustych S. The Indexation and Monitoring of the Modern Transborder Processes.- Journal of Mathematics and System Science, 2014. №3. – P. 37-44.
8. Ustych S., Bilak O., Miroshnikov D. Rozvytok Karpats′koho Yevrorehionu: dosvid mynuloho, problemy suchasnoho ta perspektyvy maybutn′oho//Mizhnarodnyy naukovyy visnyk. – Uzhhorod, 2015. – Vyp. 2 (11). – S. 252-256.
9. Ustych S. Ex borea lux? Learning from the Finnish and Norwegian Experience of Cross-border Cooperation with Eastern Neighbours/ - Prague: ISD, 2012. - 96 P.
10. W. Brian Arthur. *The Nature of Technology: What it is and How it Evolves*. The Free Press and Penguin Books. 2009. – 321 p.
11. Kolossov V. Border Studies: Changing Perspectives and Theoretical Approaches / Kolossov V. // – Geopolitics. – 2005. – 10. – P.606-624.
12. The Study of the Experience of the Norwegian-Russian and Slovak-Ukrainian Cross-Border Cooperation. Analyses carried out by the expert team of project CBC01030. ISBN 978-80-972693-0-2. Košice, Slovakia 2017. 364p.
13. Concept of empirical sociological research of Slovak-Ukrainian Cross-Border Cooperation. – Uzhhorod: ITC, 2017. – 133 p.
14. Recommendations and proposals for increasing effectiveness of Slovak–Ukrainian cross–border cooperation and the model of its institutionalisation. Kosice (Slovak republic): Centre of Social and Psychological Sciences of the Slovak Academy of Science, 2017. – 12p.

UDC 911.3

URBAN TRANSITION OF TURKISTAN CITY: ISSUES AND SOLUTIONS

R. Pomazan[1], A. Khvan[2], O. Denysenko[3]
Bureau.ua@gmail.com
[1]ISOCARP member (Kyiv, Ukraine); [2]Kazakh Agriculture University; [2]ISOCARP member (Astana, Kazakhstan); [3]Taras Shevchenko Kyiv National University (Kyiv, Ukraine)

The 1001 fairy tale of the East, a cultural capital of Kazakhstan, a center of arts and festivals of Central Asia, a contemporary oasis in Syr Darya valley. There are only a few goals of urban transformation of Turkistan, the city strategy, designed by international team of Urban Sustain Architecture (Kyiv) and Frame Art (Astana).

In 2018 Turkistan became new center for Turkistan region of Kazakhstan. Being the most ancient city of Kazakhstan, this city appointed as a centerpoint of future renaissance of Kazakh and Turkic culture, convention venue for the all-Turkic nations. Laying on an old trade route of Silk Way this city holds immense potential of economic and cultural development.

Keywords: ecological issues, interdisciplinary approach, regional studies, migration issues, urban development.

Both with an immense potential for culture and tourism city of Turkistan has a bunch of urban issues, those could be divided in social, economic, ecological, cultural and politic. Social issues include demographic boom and rapid increase of young population alongside with lack of job offers and scarce diversity of education. Economic issues contain topics of obsolete industry, weak development of small and medium business, focus on fossil economy and 90% subsidies of local budget. Ecologic issues are one the most important and preferably consider the human-made environmental disaster of Aral Sea and climate change. Deforestation and desert advance, salinization of ground and water, water and waste management, usage of pesticides in agriculture, car pollution and brownfields put together list of ecological issues. Cultural issues are concentrated foremost around weak usage of cultural background, tourism infrastructure, development of creative industries and creative economy. Moreover, the most important issues of culture consider a goal to become a cultural capital of the Turkic World. Political issues concern lack of participation mechanisms in urban development, top-down decision making and demand of a cultural capital of the Turkic World. Proposals to solve these issues are included in 6 chapters of the strategy.

The project based on the results of field research and assessment of economy, culture, transport, environment, theatre industry of Kazakhstan, landscape and

© Pomazan R., Khvan A., Denysenko O., 2018

biodiversity, priorities of development and city`s stakeholders. Combined international team of Urban Sustain Architecture (Kyiv) and Frame Art (Astana) used multidisciplinary approach for regional studies.

The strategy includes 6 strategies: landscape, quarters, attractions and tourism, public places, sustainable living and transport. Special attention paid to the key objects and priorities of development of the city, such as: government of Turkestan region; restoration of the ancient Yasy city inside the UNESCO buffer zone and revitalization of surrounding buildings; infrastructure of museums and theatres; expo clusters for countries of Central Asia; sport, cinema and university clusters.

Fig. 1. Old City of Turkistan

Strategy of urban transition.

Turkistan is one of the oldest cities in Kazakhstan, former capital of Kazakh khanate and religious center of Central Asia. This city plays extraordinary role in culture and history of Kazakhstan. It is Kazakh Mecca, former capital of Kazakh khanate, historical pantheon of Kazakh politics. It is also a heart of touristic region of the group of ancient cities on Syr Darya. Here are located nearly 50 medieval cities of the ancient cultures Soghdiana, Chorasmia and Transoxiana.

During the last 30 years the city become one of the most subsidized regions in Kazakhstan. It happened because of ecological catastrophe of the Aral Sea, decreasing of global demand on raw cotton and decline of rare earth mining. Now the expenses of the city are 9 times bigger than incomes.

Demographic boom in 2010s caused preferably by inner migration of rural population. This brought a specific style to the construction typologies. In 2011 the city absorbed the neighboring villages and grown up to 193 km2. In 2018 there are 161 000 inhabitants in Turkistan and density is 8.6 persons per hectare. 90% of the buildings in the city are one-storey, mostly developed without legal authorization.

However, the rich and diverse potential of both tangible and intangible cultural and historical heritage could become a foundation for transformation of the city into

the cultural capital of Kazakhstan and entire Central Asia, together with Samarkand and Bukhara. Sustainable development of this project is impossible without: support of small and medium-sized businesses; involving of stakeholders on micro- and macro-levels; reorientation of the microeconomy to the services, recycling and science-based industry; legislative and financial support of culture and development of independent creative industries.

The city located in highly continental semi-arid climate zone in the area of broken ecological balance after drying of Aral Sea. This concept proposes various bioclimatic techniques for various typological scale (city, quarter, building) to overcome these challenges. Main solutions concern on water and waste management, protection from dust, salt, wind and overheating. In addition, the concept proposes accurate and careful water usage for creation of city-oasis, enrichment of biodiversity, restoring of water biotopes and riparian forests.

The concept affects changes in view and structure of the historical city center (Old city district) and proposes creation of a new business and an administrative center on the outskirts of the city (New city district). This mentioned districts together with industrial and logistic district close to the railway station shape the polycentric corso of Turkistan city. The Old city street grid inherit the historical grid of curvy streets and mahallyah quarters. Morphogenesis of the street grid of New city based on hexagons, borrowed in Kazakh cultural code, that is embodied in ornamental patterns of Yasawi mausoleum, plan of Kultobe fortress, etc.

Fig. 2. New City of Turkistan

This concept includes traditional criteria of urban planning such as urban structure, quarters, streets, transport, engineering and energy systems, green zones and public places, as well as tourist infrastructure, creative industries and festivals. Priorities of transformation and the key projects are important criteria of sustainable implementation of the strategy.

Key project values:

1. Routes from the Old city to the New city and back. Creation of pedestrian, bus and bicycle routes, trade streets and boulevards to connect the Old and the New city.
2. History through the centuries. Cultural and historical urban landscape (both tangible and intangible heritage) used as a basis for proper transformation of the city into a center of the Turkic world.
3. Attractions on every corner. Unique and diverse urban landscape is formed by archeological, historical and cultural monuments, pieces of landscape and park design and contemporary architecture objects
4. Turning grey into gold. Proper transformation of urban environment, scientific recovering of the heritage objects, increasing the city`s comfortability for the citizens and tourists.
5. Underline the street edges. Well defined street structure with clear separation between public and private, street and courtyard space.
6. Unite the nature. Recovering of the rivers. Connection of the green belts into a single network of natural landscape which penetrates the entire city
7. Bioclimate and energy. Using the local advantages of the climate for increasing of the energy security. Energy efficiency and rational usage of resourses.
8. Transportation without problems. Convenient and comfortable public transportation system, which takes into account the seasonal dynamics of touristic flows. Local electric transport inside the buffer zone of historical heritage area. Quick and convenient connection to outer world
9. Sustainable implementation. Project focused on the real opportunities for development, market demand, macro- and microeconomic factors.

Specifications of the project.

Area of Old city = 342 ha, including the 88.15 ha of UNESCO buffer zone

Total area of buildings in the Old city = 476 500 m2

Area of New city = 1306 ha, including 523 ha of water and green biotopes.

Total area of buildings in the New city = 3 189 700 m2

Population of the New city = 50 000 inhabitants

Density of the New city = 47.8 inh/ha.

Research and design team: Urban Sustain Architecture (Kyiv) + Frame Art (Astana)

partners in charge: Aleksandr Khvan, Roman Pomazan

architecture and urban planning: Aleksandra Kovalenko, Nick Gorokhov, Inna Maksimyuk, Denis Kozak, Aleksandr Lazurenko, Aleksandr Sedlerov, Margarita Litvin, Vladlen Nabutovsky, Anna Voznyak

field studies: Aleksandr Khvan, Roman Pomazan, Eugene Vashchenko, Olena Denysenko, Sayan Kabjabelov

economic geography: PhD Pavel Ostapenko, PhD Olena Denysenko

urban engineering: Diana Chaykovskaya

bioclimatics and biodiversity: Roman Pomazan, Anna Voznyak

culturology: Mariya Borysova

theater industry: Yana Bessmertnaya

algorithmic design: Eugene Vashchenko
landscape architecture: Dariya Bespala
transport: Victor Zagreba, Andrey Koman, Yuriy Lozovenko
physical model: Dmitry Ponomarchuk, Dmitry Tkachyov
consulting: architect Bakytzhan Ashyrbaev, PhD archeologist Erbulat Smagulov, heritage conservation architect Nurgali Imadjanov, political scientist Nursultan Akhmediya

References:

1. Yolgin Y.A. (2013) Archeologicheskiye i istoriko-architekturnyie issledovaniya mavzoleya Khodzhy Akhmeda Yasawi [Archeological and historical-architectural studies of Qawaja Ahmed Yassawi Mausoleum] Almaty [in Russian].
2. Official statistic data of Turkistan City akimat (2016-2017) economy, budget, social and cultural infrastructure, transport, housing stocks, agriculture and food supply, water resources. Turkistan: Turkistan City akimat [in Russian and Kazakh].
3. Bosch, K., et al. (2007) Evaluation of the toxicological properties of ground and surface-water samples from the Aral Sea Basin. Article 374:43-50 in Science of the Total Environment magazine.
4. Chapagain, A.K., R. Gautam, and A.Y. Hoekstra (2005) The Water footprint of cotton consumption. New York: UNESCO- IHE, The Institute of Water Education.
5. Glantz, Michael (1999). Creeping Environmental Problems and Sustainable Development in the Aral Sea Basin. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Micklin, Philip (2007). The Aral Sea Disaster. Article 35:47-72 in Annual Review of Earth and Planetary Sciences.
7. Ososkova, Tatyana, N. Gorelkin, and Victor Chub (2004). Water Resources of Central Asia and Adaptation Measures for Climate Change. Environmental Monitoring and Assessment, Springer Netherlands.
8. Ragab, Ragab, and Christel Prudhomme (2002). SW-Soil and Water Climate Change and Water Resources Management in Arid and Semi-arid Regions: Prospective and Challenges for the 21st Century. Article Vol. 81, no 1 (January 2002), pp. 3-34 in Biosystems Engineering (formerly Journal of Agricultural Engineering Research).
9. Tuiakbaev M. K. (2005) Tipologiia gorodov I poseleniy Turkestanskogo oazisa (Typology of cities and settlements of Turkistan oasis). Uralsk [in Russian].
10. Tuiakbaev M. K. (2005) Pozdnesrednevekovyie goroda Turkestanskogo oazisa (Late-Middle Ages cities of Turkistan oasis). Article p.181-186 in Izvestiya MON RK, NAN RK: Almaty [in Russian].
11. Smagulov E.A., Tuiakbaev M. K., Burnasheva R. Z. (1999) Otchet o polevych issledovaniyach Turkestanskoy archeologicheskoy ekspeditsii 1999 goda (Report on field research of Turkistan archeological expedition of 1999). Article p. 27-32 in Archive of Azret Sultan Museum. Turkistan [in Russian].
12. Azhymetova G. N. (2011) Klasternoie razvitye hlopkopererabatyvayuschey promyshlennosti v Kazakhstanie. (Cluster development of cotton processing industry in Kazakhstan). Almaty: Article p. 418-422 in Fundamentalnyie issledovaniya No8 (part2) [in Russian].

UDC 911.3

PROMOTING UKRAINIAN REGIONS INTERNATIONALLY: INVOLVEMENT OF SYNERGETIC POSSIBILITIES IN TOURISM THROUGH CORPORATIZATION

P. Shmulevych
shmulevych@gmail.com
Kherson National Technical University, Kherson, Ukraine

Регіони України мають величезний туристичний потенціал. У той же час більшість місцевих визначних пам'яток, які можуть представляти інтерес для іноземних туристів, залишаються маловідомими. Важливо розвивати інноваційні підходи, які дозволять привести регіони до рівня призначення міжнародного значення. Тут слід залучити синергетичні можливості. Запропоновано підхід корпоратизації, а саме створення недержавної корпорації, яка отримала б достатньо ресурсів та прав для розвитку міжнародного туризму та просування Херсонської області.

Ключові слова: міжнародний туризм, територіальна громада, синергія, корпоратизація, регіональний розвиток.

Regions of Ukraine have a huge tourist potential. The same time, most of the local attractions that may be of interest to foreign tourists remain little-known. It is vital to develop innovative approaches that will allow to bring the regions to the level of destination of international importance. The synergetic possibilities in tourism are to be involved. The approach of corporatization is proposed, namely creation of a non-state Corporation, which would receive enough resources and rights for development of international tourism and promotion of the Kherson region.

Key words: international tourism, territorial community, synergy, corporatization, regional development.

The huge touristic potential of Ukraine is no doubt. Nevertheless, the current state shows inability of the government to develop and promote our country as the final destination for foreign travelers. On the other hand, most studies and implemented policies do not take into account synergy in tourism field.

Purpose of this work is to describe in the first approximation the possibility of using new approach to development of international tourism in the Kherson region of Ukraine.

This task cannot be fully implemented by local governments due to the proved inability of officials to think strategically and huge bureaucracy as well as orientation on the centre and lack of practice in decentralization management. The maximum reduction in the current state administration in the sphere of international promotion of specific destinations, implemented through the «thematic» departments in the regional state administrations and proved to be completely ineffective, should lead to activation of the synergy of the business environment of the region and its territorial communities. First of all, the tasks of the state in the policy of regional tourism should be reviewed, including legislation. The current Law of Ukraine «On Tourism»

© Shmulevych P., 2018

of 1995 represents and regulates (i.e. restricts!) this area through the prism of the state as the main player in it, «closes» the development of tourism within the administrative boundaries of the regions and completely ignores the current trends in decentralization, in general, and the activization of local tourism initiatives, in particular. Therefore, this legal act does not open legislative prospects for local corporatization of tourism activities in the interests of regions as community associations, for a rethinking of the role of public associations in the promotion of internationally significant (in perspective) destinations. Thus, in our opinion, the state policy in the sphere of tourism should be thoroughly rethought, starting with the development of a new, modern law that reduces the role of the state in those directions where it showed its destructiveness.

One of the proposals can be the corporatization of tourism at the regional level, following the example of rapidly developing states of India such as Goa and Telangana. We assume the establishment of, let us call it, a Corporation, independent from the state, the task of which will be a kind of breakthrough: to develop ex nihilo and implement a strategic project of promotion of the south of Ukraine on the international tourism market as a unique destination. At the same time, there is a clear and significant way beyond the administrative boundaries of the Kherson region. We consider some unique destinations in Mykolaiv and Zaporizhia regions. At the same time, it is necessary to clearly define the role and place of the Corporation as an umbrella organization over, or, more correctly, for the territorial communities of the region.

The corporation, being first of all a business organization, will be able to provide an international level of service, language accessibility of services for foreigners. Here, there are broad prospects for involving both public organizations and institutions of different profiles: local universities that can educate translators and guides; consulting sector, which provides outsourcing for the Corporation in various directions; representatives of public organizations will have the opportunity to make non-bureaucratic participation in decision-making as experts, and the rising opportunities will attract lowcost airlines to local airports.

Concerning ecological tourism, as one of the most promising for the south of our country, the constructive role of the state must manifest itself first of all in protecting specific natural objects and creating an effective infrastructure. In the southern region, obviously, it is primarily about roads, because their high quality could significantly reduce the time for travel between different destinations. In addition, railway communication within the region is also not developed. Its formation and proper laying of high-speed railways within the Kherson and Mykolayv regions (for example, as in the State of Bavaria in Germany) could become one of the foundations for the accelerated development of tourism in this region. Certainly, such large-scale projects are impossible without the participation of the state, not only as a distributor of budgetary funds, but rather as a legislator. After all, in the same high-speed intraregional railways, it is possible and necessary to attract non-public investment as a concession. Within the framework of the perspective, it is possible to propose options such as the transfer of part of the Corporation's shares to a concessionaire – a private investor – or the formation of certain «concession areas» where the

construction of roads can be carried out at the expense of the funds of the territorial communities themselves. (To date, in the hands of the population in the form of cash there are savings, according to various estimates, in the equivalent of 50 to 100 billion US dollars. That means savings that are in no way or poorly involved in economic activity – a huge domestic resource of our country. This is another rising scientific problem for Ukrainian economists – how to involve these sums of money into national economy).

It should be noted the additional advantages of such a large-scale project: intensification of daily/weekly labor migration within the region, a promising significant reduction in unemployment in rural areas due to increased mobility of residents of adjacent settlements. Additional transport possibilities for the agrocomplex and an additional stimulus for development of small towns and rural areas. Consequently, the role of such a railway system will be significant not only during the formed tourist season in the region (summer), but all the year round. Several types of communities' capitals will be developed in terms of the CCF, and this will lead to the enforcement of local initiatives. So, the cumulative effect can be forecasted.

Due to the fact that for most tourists (both domestic and foreign) the visit to the occupied Crimea became problematic, the Kherson region attracted attention as a kind of replacement. With the fact that no destination can replace another in terms of uniqueness, anyway a tourist first of all is guided by the very possibility without problems and safely to visit a specific destination. From such positions it is quite natural to change traditional objects of interest to new ones, which turn out to be unique and in demand.

A consumer of a tourism product wishes for a clearly limited time to reflect in his mind the maximum of properties of the system (e.g. ecologically significant place), i.e. the object that had been formed during many years and has been reflecting in consciousness of local residents long enough. It is the acceleration of the processes of perception of the surrounding reality by the tourist that increases the significance of details. The tourist route should be thought through to the smallest detail, the intellectual content should be appropriate for the tourist, the language barrier should be as far removed as possible, the competencies of the local participants of the process should increase. This can be commenced by the Corporation based on the CCF evaluation of a large number of communities, implementing their unique potential in form of combination of their capitals, same time, developing unification standards.

Thus, it can be assumed that it is the creation of the tourism infrastructure, as a step in enhancing the synergetic possibilities of the business environment that facilitates the perception of the information and experience of the system in a clearly marked direction – by a consumer of the tourism product being in such a system. And this, in turn, has a direct impact on the system itself – this tourist pays for local goods and services, transfers his experience through social networks and live communication, with an emphasis exactly on the objects (attractions) being promoted by local residents and in general on tourist destinations. As a result, in words of synergetics, – the inflow of free energy in the form of foreign currency earnings, i.e.

next step of community capitals increase. Restrictions imposed by the state, such as taxes, fees, currency restrictions and others can only lead to a slowing down of natural processes and a reduction in the real energy of the system compared to the potential one.

References:

1. Andraz, Jorge M.; Rodrigues, Paulo M.M. (2016): Monitoring tourism flows and destination management. Empirical evidence for Portugal. In: Tourism Management 56, S. 1–7. DOI: 10.1016/j.tourman.2016.03.019.
2. Boiko, Margarita; Bosovska, Myroslava; Vedmid, Nadiia; Melnychenko, Svitlana; Okhrimenko, Alla (2017): Development of the tourism cluster. In: Problems and Perspectives in Management 15 (4), S. 134–149. DOI: 10.21511/ppm.15(4).2017.12.
3. Copeland, B. R. (1991): Tourism, welfare and de-industrialization in a small open economy. In: Economica 58 (232), S. 515–529. DOI: 10.2307/2554696.
4. Gorb, Oleg; Yasnolob, Ilona; Dedukhno, Alla; Kaliuzhna, Yulia (2017): The Formation of the Management System of Ecological, Social, and Economic Development of Rural Territories Using the Experience in European Union. In: Journal of Environmental Management and Tourism 8 (3(19)), S. 516–528. DOI: 10.14505/jemt.v8.3(19).03.
5. Kim, Jewoo; Lee, Choong-Ki; Mjelde, James W. (2017): Impact of economic policy on international tourism demand. The case of Abenomics. In: Current Issues in Tourism 7 (1), S. 1–18. DOI: 10.1080/13683500.2016.1198307.
6. Morote, Álvaro-Francisco; Hernández, María; Rico, Antonio-Manuel (2016): Causes of Domestic Water Consumption Trends in the City of Alicante. Exploring the Links between the Housing Bubble, the Types of Housing and the Socio-Economic Factors. In: Water 8 (9), S. 374. DOI: 10.3390/w8090374.
7. Flora, C.B., & Flora, J. (2008). Rural communities: Legacy and change (3rd ed.). San Francisco, CA: Westview Press.

UDC 911.3

UNDERSTANDING THE OPTIMIZING REGIONAL DEVELOPMENT STRATEGIES

S. Anand

sanandpv@yahoo.co.in

University of Delhi, India

Regional development strategy defines the objectives and mechanism for the creation of the overall development possibilities, contribute to inequalities reduction in regional development and increase the potential of those areas of the country which are lagging behind in terms of the greater competitiveness. The pertinent objectives of the Regional Development Strategy are establishing better linkages between development priorities on local and regional levels with development at the state level and providing support to comparatively low developed regions that are focused on enhancing, identifying, and optimal use of their development potential, by eliminating the causes that prevent their development.

According to Friedmann and Alonso, the regional development issue is particularly important in the early stages of economic development, when the

© Anand S., 2018

tendency for concentration of development in the core areas is strong and when the political pressures exerted by the peripheral regions for diversion of development to them create tensions. The issue becomes less important in mature industrial economies because the spread effects of development from the core regions are strong, regional differences in location costs and welfare get reduced, and the dominant spatial interactions are between systems of cities (Friedmann and Alonso, 1965). Myrdal agrees that the «spread» effects are stronger than the 'backwash' effects in mature economies, and regional disparities in development tend to be reduced in them, but he gives greater importance to the tendency of free market forces to accentuate regional disparities and emphasizes the role of public policies and programmes in reducing disparities (Myrdal, 1957).

Detailed case studies to support above hypotheses are few, but the limited success of the efforts to reduce north-south disparities in Italy or divert economic growth from Paris to the other regions in France attests to the strength of concentrating tendencies and weakness of spread effects, even in nature economies (Schachter, 1967). Moreover, the view that the problem is transitional, and will be solved as economic maturity is reached, is unhelpful, particularly in large countries such as India, in which size, social and cultural diversity, and highly developed feelings of regional identity greatly add to the tensions resulting from regional disparities in development or differential growth rates. It is an imperative of successful planning in these countries that the people of every region feel that they have adequate opportunities of participation in the planning process and that regional distribution of the benefits of the plans is equitable. But it is difficult to carry conviction on the latter score, if development continues to be concentrated in a few areas, such as the metropolitan cities, and the disparities between them and the other regions continue to increase.

The Planning Commission, while specifically rejecting concentration of development in the metropolitan cities, would appear to agree with the basic position of Lefeber who favored concentration of major development projects in the metropolitan regions and advocated for the backward regions community development and local works programmes based on utilization of low-cost rural labor and other locally available resources (Lefeber, 1967). However, economists like Marglin take the view that regional welfare is important enough to be given separate consideration in the evaluation of the location of projects (Marglin, 1967).

The issue of location in large cities or small and medium-sized towns is closely connected with regional development because the large cities are the developed regions, and dispersal of industries from them to reduce regional disparities will be primarily to small or medium-sized towns. The complex of infrastructures and services needed for modem industrial projects can only be created in such towns. Regional development will ensue from the spread of growth from the towns to the regions. On the strategy of regional development again, two views are of particular interest. One of these, following Francois Perroux's 'development role' concept, emphasises the role of large projects in the development of regions (Hansen, 1967).

The growth-inducing effects of the projects are believed to flow from the employment and income provided by them directly and by the enterprises attracted to

the regions because of backward or forward linkages with the projects. The other view, advocates expansion of economic and social overhead capital in the backward regions on the ground that the handicap of these regions and their unattractiveness for industrial location is due primarily to an inadequacy of such capital so that removal of the handicap would make the regions attractive for industrial location. In India, the Planning Commission had taken the latter view and had rejected the location of large projects in backward regions as a regional development strategy. Nevertheless, at the political level, regional development is often identified with location of large projects. Apart from the recent agitations for location of the fifth steel plant in Andhra Pradesh and of the petroleum refinery in Assam, demands for removal of regional disparities, especially by members of Parliament, are often accompanied by pleas for location of large projects in backward regions (Hansen, 1967). Misra (1974) talks about the growth foci. As per him, growth foci can provide new opportunities for the people living in rural area of the country. If planned adequately and systematically, they will bring education, health, and other facilities as close to the people as feasible in present circumstances. The growth focus policy can help achieve equity in education, both spatially and interpersonally. The same will be true with medical facilities, marketing, and extension facilities, and many other services necessary for socio-economic development.

In 1992, «Smart Growth» came up as a concept aimed at providing an alternative paradigm to dependence on automobiles, detached housing and the urban sprawl. This was basically driven by architects, planners, historic preservationists and community activists. The concept proposed that the concentration of growth in a city happens in walkable, mixed land-use and compact design urban centres with the range of housing options and transportation, where the community participates in making decisions related to development that are predictable, fair, and cost-effective having the sense of community living. (Harrison, 2011).

The discourse on smart cities gained prominence with the break of the global economic crisis in 2008. This period saw extreme cuts in urban finances and social welfare and sought the assistance of the private sector to provide urban public services (Paroutis, et al., 2014). Thus emerged a Smart City Model, which provided an interface where the city is treated as a system of complex information flow. The model assumed that there is a common goal for the city which can be optimised to increase efficiency in different sectors such as transport, health care, etc., to benefit the city as a whole (Steiner and Veel, 2014). In 2011, the «Smarter Cities» trademark was officially registered to IBM.

Nowadays, there is a huge interest in the development of Smart Cities. But as it is perceived, in the Indian context, villages and small towns which are the hearts of the nation are located in the sphere of influence of proposed smart cities. Hence, for the development to percolate to the grass root level, the focus must be devoted to the progress of the influence area also. The creation of smart cities should not only uplift the socio-economic status of urban areas only, but there should also be linkages with their zone of influence also. These smart cities can play a major role in the overall regional development of the state by reducing the intra-regional disparity and inequality.

The government of India has taken a completely new and bold initiative to transform its old and traditional cities through a very scientific approach and in an orderly fashion. India's smart city mission is a step towards overhauling current cities structure and making them more modern and sustainable while conserving core values. But the million dollar questions are that will a hundred new proposed smart cities create a sizeable difference? Will smart cities become the panacea for the whole range of problems related to urbanization? Will future smart cities be sustainable without considering the surrounding sphere of influence? Will smart cities help in trickle down of development in surrounding regions also? Should there not be common policy and programs between smart cities development and their influence area development? If we look at the complete picture of smart cities related developments, answers seem very difficult. However, these recent developments and innovations can provide a lighthouse character by giving an example of a technology-driven and sustainable urbanization approach. But, given the largeness of the subcontinent, its current spatial economy and unbalanced regional development, and future urban growth projections, it will need more policy intervention than just creating 100 smart cities and project-based investments in large cities. In this way it becomes extremely crucial to carry out detailed study related to optimization of regional development through smart cities. The study emphasizes the development of the sphere of influence of these cities while developing them into smart cities.

For example, Uttar Pradesh, the most populous state of India has suffered from regional disparities and inequality and even six decades after independence, some of the regions of this state are very backwards and the abode of the largest proportion of poor in the country. The challenges raised by intra-regional disparities and their compounding implications on living conditions and governance are enormous. The state is also characterized by widening the rural-urban gap. Announcement for the development of 13 smart cities in the state by the ministry of urban development, Government of India, is a welcome step. KAVAL (Kanpur, Agra, Varanasi, Allahabad, Lucknow) cities are five prominent cities of state Uttar Pradesh which are listed in 13 future smart cities in India. The creation of smart cities should not only uplift the socio-economic status of urban areas, but there should be linkages with their zone of influence also. These smart cities can play a major role in the overall regional development of the state by reducing the intra-regional disparity and inequality.

To avoid such type of regional inequalities and complex urban problems smart cities will have to look beyond their administrative boundaries. These cities will have to take into consideration their zone of influence also. These influence areas provide various types of services without which it is not practical to think about developing smart cities. Along with smart cities plans, there should also be linked plans for surrounding regions. Policies and strategies adopted for smart city development could be of great help to the development of influence areas also. By developing the zone of influence, smart cities could be devoid of the problem of centralization of resources and investments. Without compromising the development of smart cities, their surrounding regions can also be developed hand in hand. Overcoming these critical challenges in a holistic manner, it is crucial for cities inspired to shift towards

more sustainable measures among all stakeholders: citizens, businesses and governments (Pricewaterhouse Coopers, 2015).

References:

1. Friedmann, J. and Alonso, W. (1965) Regional Development and Planning – A Reader, M I T Press, Cambridge and London. pp 3-6.
2. Hansen, N. M. (1965) Development Pole theory in a Regional Context. Kyklos. VOI. 20. 709-727.
3. Harrison, C. (2011). A THEORY OF SMART CITIES. IBM Corporation. Retrieved from http://journals.isss.org/index.php/proceedings55th/article/viewFile/1703/572
4. Lefeber, L. (1967) Regional Allocation of Resources in India, in P N Rosenstein-Rodan: "Pricing, and Fiscal Policies – A Study in Method", Unwin, London, pp 18-29.
5. Marglin, S. A. (1967) Public Investment Criteria, M I T Press, Cambridge and London, pp 23-29.
6. Misra, R. P; et al. (1974) Regional Development Planning in India: A New Strategy. Vikas Publishing House, Delhi.
7. Myrdal, G. (1957) Economic Theory and Underdeveloped Regions, London. Chap. 3.
8. Paroutis, S. et al. (2014). A strategic view on smart city technology: The case of IBM Smarter Cities during a recession. *ELSEVIER*, *89*, 262-272.
9. PricewaterhouseCoopers (2015). How Smart Are Our Cities? https://www.pwc.in/assets/pdfs/publications/2015/how_smart_are_our_cities.pdf. Accessed 27 Sep 2018
10. Schachter, G. (1967) Regional Development in the Italian Dual Economy, Economic Development and Cultural Changes, Volume 15. Number 4, pp 398-407.
11. Steiner, H., and Veel, K. (2014). For the Smarter Good of Cities: On Cities, Complexity and Slippages in the Smart City Discourse. In *Cities for Smart Environment and Energy Futures* (pp. 291–303). Springer Berlin Heidelberg. Retrieved from http://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-642-37661-0_18?no-access=true

УДК 911.3

ГОЛОВНІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНОГО АТЛАСУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ОБЛАСТІ

Е.Л. Бондаренко
edbe@ukr.net
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Картографічний метод є одним з визначальних конкретно-наукових методів наукового пізнання, що використовується в регіональних географічних дослідженнях, забезпечуючи їх різними видами та типами картографічних творів.

Ключові слова: еколого-географічний атлас, регіональна екологічна політика, принципи комплектації атласів.

In this article the author considered the approach to the formation of the content of a new ecological-geographical atlas of the administrative area, intended, in particular, for the conduct of regional environmental policy. The system of principles for the collection of thematic maps in atlases (sequential-traditional, block-problem, combined) is substantiated on the based on the study

© Бондаренко Е.Л., 2018

of the experience of creating such atlases. The author proposed the optimal content of the above mentioned regional atlas in the form of the maps list.

Key words: ecological-geographic atlas, regional ecological policy, principles of manning atlases.

На сучасному етапі розвитку суспільства одним з дієвих методів вивчення стану природи та її окремих компонентів у конкретному регіоні залишається еколого-географічне картографування, що сприяє раціональному проведенню екологічних досліджень з розробкою методів і технологій об'єктивного, інформативного та наочного відображення результатів взаємодії у системі «суспільство – природа» у вигляді нових карт, їх серій, а також моделей атласного типу.

Визначення змісту нових еколого-географічних атласів регіонального рівня для реалізації сформульованих автором у [1] принципів геоінформаційного еколого-географічного картографування можливе та доцільне, насамперед, шляхом вивчення стану еколого-географічної ситуації територій на основі вже створених в країні атласів екологічного спрямування [2, 3, 4 та ін.].

Вивчений досвід їх створення дає підстави зробити висновок стосовно підходів до розуміння змісту таких моделей. При цьому, еколого-географічний атлас, як систематичне зібрання карт, створених за єдиною програмою,
складається з трьох основних їх тематичних груп: карт стану навколишнього середовища (група 1); стану здоров'я населення (2) і особливостей функціонування відповідної інфраструктури (3). Зрозуміло, якщо кожен з таких творів починається зі вступу, політико-адміністративної карти та карти фізичної поверхні, дані атласи загалом можна вважати комплексними еколого-географічними. Інший момент полягає у визначенні кількісного та якісного співвідношення представлених тематичних картографічних моделей. З одного боку, це переважання карт, які характеризують стан навколишнього середовища, причому з різноманітними показниками і тематикою. З іншого боку (в деяких атласах) спостерігається очевидне переважання карт стану здоров'я населення з представленням на картах показників діяльності медичних служб.

В цілому такий розподіл очевидно цілком відповідає сучасному ландшафтно-екологічному науковому підходу до об'єкта дослідження та, в свою чергу, дає змогу визначити комплексний еколого-географічний атлас як картографічний твір, що відбиває стан середовища і стан суспільства за допомогою різноманітних показників, вказуючи при цьому його причини. Невід'ємною рисою карт, які включені до еколого-географічних атласів, є використання оціночних показників, що власне виступають атрибутом картографічних творів, які розцінюються як еколого-географічні [1, 5, 6 та ін.].

Важливим є питання розробки та застосування принципів створення атласів, а саме послідовності подання різних тематичних карт в них. Ними визначено: послідовно-традиційний; блоково-проблемний; комбінований.

При використанні *послідовно-традиційного* принципу комплектування,

карти атласу представлені у традиційній послідовності. Спочатку розділ (після вступного), який відображає компоненти природи у різних комбінаціях: фізична поверхня, поверхневі води, підземні води, ґрунтовий покрив, рослинний світ і т. д. Наступний – представлений картами зміни вказаних компонентів природи, після чого подаються у традиційній послідовності зміни у суспільстві (головним показником виступає здоров'я населення).

При застосуванні *блоково-проблемного* принципу комплектування атласу, кожний блок карт послідовно відбиває проблему, пов'язану з певними компонентами природи. Наприклад, екологічні проблеми ґрунтів відбивається кількома картами, серед яких: карта сучасного стану; карта механічних зрушень; карта хімічних забруднень; карта захворювань населення від несприятливого стану ґрунтового покриву і т. д.

Найчастіше усього доцільно використовувати *комбінований* принцип комплектування картами атласу, який передбачає одночасне використання перших двох визначених принципів.

Враховуючи вищевикладене, можна запропонувати оптимальний зміст регіонального еколого-географічного атласу адміністративної області у вигляді списку карт, розподілених на блоки.

Коротка характеристика природи та господарства адміністративної області логічно подається у передмові *вступного блоку* текстом. Далі: перелік умовних позначень, карта місця області на карті України, адміністративний поділ (по районах та об'єднаних територіальних громадах), фізико-географічні карта (з коротким текстовим фізико-географічним описом).

Блок карт, які характеризують *стан навколишнього природного середовища* має включати карти: геоморфологічну, ґрунтів, кліматичну, захищеності підземних вод, рослинності та тваринного світу, ландшафтну, радіоактивного забруднення ґрунтів, розміщення небезпечних об'єктів. Більшість карт цього блоку має доповнюватись текстово-графічною частиною.

Блок, який характеризує *вплив на стан навколишнього середовища* має формуватись із карт: розміщення основних джерел забруднення атмосферного повітря (з картами-врізками головних міст області – забруднювачів атмосферного повітря), розподілу викидів в атмосферу по районах (об'єднаних територіальних громадах) та містах обласного, районного підпорядкування, інших населених пунктах, зон впливу основних джерел забруднення атмосферного повітря, розміщення основних джерел забруднення поверхневих вод, розміщення основних джерел забруднення підземних вод, забору, використання, скидання поверхневих і підземних вод по районах (об'єднаних територіальних громадах) та окремих джерелах, розміщення складів мінеральних добрив, шляхів перенесення забруднюючих речовин з полів, впливу сільськогосподарського виробництва на стан ґрунтів (водна ерозія, змив ґрунту тощо), розміщення природоохоронних об'єктів, розміщення сховищ побутових та промислових відходів, моніторингу стану довкілля, загальної захворюваності населення, загальної смертності населення, дитячої захворюваності, поширення еколого-залежних видів хвороб.

Окремі карти цього блоку аналогічно до попереднього повинні

доповнюватись текстово-графічною частиною.

Практичне створення еколого-географічного атласу регіону здійснюється засобами геоінформаційного картографування на основі відповідних технологічних рішень, наприклад, у середовищі комплексної регіональної ГІС, перевагою чого є застосування єдиних, пов'язаних між собою запропонованих методик їхньої розробки, узгодженого програмою атласів змісту і одиниць і показників картографування.

Тематична база даних формується у форматах програмних продуктів, що входять до переліку існуючих класів інструментарію ГІС або в обмінних форматах програм, які дозволяють систематизувати інформацію в табличній формі

Картографічна частина бази даних включає цифрові географічні основи (адміністративних областей, адміністративних районів з об'єднаними територіальними громадами, населених пунктів), що функціонують у краудсорсингових картографічних сервісах і відображуються за вибором користувача.

Оформлення атласу повинно бути спрямоване на досягнення легкості сприйняття інформації при читанні карт (використання особливих прийомів оформлення, кольорового поділу розділів, використання різних видів шрифтів тощо). Карти атласу доцільно супроводжувати фотографіями, космічними знімками, графічними моделями, діаграмами, малюнками, які прив'язуються до показаних на них об'єктів. Систему карт даних атласів може доповнювати словник термінів, список літератури, яка рекомендується для поглибленого вивчення та дослідження екологічного стану території, пояснювальні тексти до карт і довідкові відомості.

Список використаних джерел:

1. Bondarenko E.L. (2007). Geoinformatsiyne ekololoho-heohrafichne cartographuvannya [Geoinfomatic ecological and geographical mapping]. Kyiv: Fitosociotsentr, 272 p. [in Ukrainian].
2. Ekolohichnyi atlas Dnipropetrovs'koi oblasti (1995) / [Naukovy kerivnyk proektu L. I. Zelens'ka] [Ecological atlas of Dnipropetrovsk region]. Kyiv–Dnipropetrovs'k: Mapa ltd, 24 p. [in Ukrainian].
3. Ekolohichnyi atlas Kharkivs'koi oblasti (2002) / [Holovhyi redaktor. A. V. Grytsenko] [Ecological atlas of Kharkiv region]. Kharkiv: Ukrainian Scientific Research Institute of Ecological Problems, CD.
4. Ekolohiya liudyny. Medyko-ekolohichnyi atlas Dnnipropetrovs'koi oblasti (1997) / [naukovy kerivnyk proektu L. I. Zelens'ka] [Human ecology. Medical-ecological atlas of Dnipropetrovs'k region]. Kyiv: Mapa ltd, 16 p. [in Ukrainian].
5. Kozachenko T.I., Parhomenko G.O., Molochko A.M. (1999) Kartohrafichne modeliuvannya [Cartographic modelling]. Vinnytsya, 328 p. [in Ukrainian].
6. Shevchenko V.O., Bondarenko E.L. (2005). Naukovo-metodychni osnovy stvorennya ecolohichnoho atlasu administratyvnoi oblasti [Scientific and methodical bases of creation of the ecological atlas of the administrative area] Visnyk Kyyivs'koho natsional'noho universytetu. Heohrafiya – Bulletin of the Kiev National University. Geography, 51, P. 21–23. [in Ukrainian].

УДК 911.3:33(475) (477.46)

СУСПІЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВЕЛИКОПОЛЬСЬКОГО ВОЄВОДСТВА (ПОЛЬЩА) ТА ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ (УКРАЇНА)

О.В. Браславська[1], О.В.Герасименко[2]
[1]*timets07@rambler.ru*, [2]*oksana_gerasimenko@ukr.net*
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, Україна

У статті здійснено інтегрований регіональний соціальний аналіз Великого Польського воєводства та Черкаського регіону (Україна) за схемою М. Баранського. Економіка та населення регіонів були проаналізовані за допомогою таких методів дослідження: порівняльна, історична, статистична, економічна зонування, дистанційний моніторинг. У статті визначено найбільш значущі особливості подібності та відмінності в економічному застосуванні. На підставі результатів проведеного дослідження було зроблено такі висновки:

Формування громадянського суспільства відкриває широкі передумови для розвитку промисловості та товарної продукції.

Поліпшення оцінки показників соціально-економічного розвитку, який проводився у шести областях: фінансова самодостатність, розвиток інфраструктури, розвиток інвестицій та зовнішньоекономічне співробітництво, ефективність роботи ринку праці, відновлювана енергетика та енергоефективність та економічна ефективність щодо демократичного прогресу та зростання інвестиційної привабливості регіону.

Ключові слова: соціальний аналіз; Велика Польська воєводство; Черкаська область; населення; економіка

The integrated regional social analysis of the Greater Poland Voivodeship (Poland) and the Cherkassy region (Ukraine) according to M. Baransky's scheme were done in the article. The economy and population of the regions were analyzed using such research methods: comparative, historical, statistical, economic zoning, remote monitoring. The most significant features of similarity and differences in economic use were determined in the article. Based on results of the conducted research the following conclusions have been made:

The formation of a civil society opens up broad preconditions for the development of industry and commodity products.

Improving the assessment of social and economic development indicators, which was conducted in six areas: Financial self-sufficiency, Infrastructure development, Investment development and foreign economic cooperation, Labor market efficiency, Renewable energy and energy efficiency, and Economic efficiency about democratic progress and increase of investment attractiveness of the region.

Key words: social analysis; Greater Poland Voivodeship; Cherkassy region; population; economy.

Сучасні інтеграційні процеси України у світове, зокрема у європейське суспільство, визначають значущу роль дослідження української держави у світі, виокремлення економічних та суспільно-географічних аспектів світової спільноти загалом та окремих регіонів. На сучасному етапі розвитку українсько-польських відносин важливим є вивчення порівняльної суспільно-географічної характеристики окремих областей України та воєводств Польщі,

© Браславська О.В., Герасименко О.В., 2018

визначення специфічної для району господарської проблеми, яка пов'язує в єдиний вузол всі факти і явища, властиві району.

Метою дослідження є порівняння суспільно-географічних показників Черкаської області (Україна) та Великопольського воєводства (Польща).

Порівняння проводили за «районною» схемою М. Баранського, яка передбачає розкриття таких аспектів при створенні характеристики країни: географічне положення району; природні умови і ресурси з їх господарською оцінкою; історико-географічні фактори формування сучасної території; населення (склад, зміна чисельності, розміщення, розселення, особливо у містах та урбанізація, трудові ресурси, культура); господарство (характеристика, провідні галузі, зовнішня торгівля) [4, с.32].

Для здійснення комплексного суспільного аналізу Великопольського воєводства (Польща) та Черкаської області (Україна) було використано методи дослідження: порівняльний, історичний, статистичний, економічного районування, дистанційних спостережень.

Черкаська область була створена 7 січня 1954 р. До її складу увійшли три міста обласного підпорядкування (Черкаси, Сміла, Умань) і території 30 районів Київської, Полтавської, Кіровоградської і Вінницької областей[, с.10-87].

Велипопольське воєводство створене у 1999 р. із провінцій попереднього адміністративного поділу: Познань, Конін (крім комун Uniejów , Grabów и Świnice Warckie), Пильски(крім комун Валецького повята), Лешно(крім муніципальних районів Gorowski і Wschowa), Калиш (кріме комун районів Верушув і Оленица), Зелена-Гора (тільки муніципалітети Вольштин, Сідлець і Збаншинь), Горзов (тільки муніципалітети Мендзихуд і Miedzichowo), Бидгоськи (тільки Trzemesznocommune) [3]

Обоє досліджуваних регіони лежать на височинах (Великопольське воєводство – на Велькопольській низовині, а Черкаська область – на Придніпровській височині та Драбівський, Золотоніський, Чорнобаївський райони – на Полтавській рівнині). На рельєф обох досліджуваних регіонів вплинули четвертинні зледеніння [6]. Найвища точка Великопольського воєводства – вершина Кобила-Гури (284 м.), найвища точка Черкаської області (275м.) розташована на захід від м. Монастирище, в межах області вирізняється Канівсько-Мошногірський кряж (160-180 м.).

Клімат регіонів помірний. Найпоширенішими ґрунтами у Черкаській області є чорноземи (75% загальної площі), у Великопольському воєводстві – підзолисті ґрунти (60% загальної площі).

В межах Черкаської області протікає 1059 річок загальною довжиною 5877 км. На відміну від Черкащини, на Великопольській землі є багато озер (близько 800).

Буре вугілля видобувають в обох регіонах (у Великопольському воєводстві (родовища Конін, Турку, Коло), у Черкаській області (родовища Козацьке, Рижанівське, Юрківське у Звенигородському, Новоселицьке, Мокрокалигірське у Катеринопільському).

Черкаська область багата на нерудні корисні копалини, передусім будівельні матеріали. На Черкащині є значні запаси облицювального та будівельного каменю. Найвідоміші родовища граніту − Старобабанське і Танське, продукція яких постачається далеко за межі області.

Великопольське воєводство багате на родовища природного газу, нафти. Родовища торфу є поблизу Блазієве, Мілководдя, Мечначу. Кам'яна сіль, яку добувають у Клодаве, має рожевий колір, із-за домішки заліза. Добувають вапно. У Великопольському воєводстві та Черкаській області є родовища гіпсу [9; 6].

Формування сучасної території Черкаської області та Великопольського воєводства має строкату історію. Територія нинішньої Черкаської області була заселена в епоху середнього палеоліту. Значне місце займають матеріали Трипільської культури. У VII − III століттях до н. е. значну частину території Черкащини, займали кочові племена скіфів. У вище зазначений період, на берегах річки Варти жили західні поляни. Перша згадка про Велику Польщу датована 1257 р. [6; 7]. У XIV—XVI ст. територія сучасної Черкаської області була під владою литовських і польських феодалів. У XV столітті на Черкащині з'явилися перші поселення козаків. У 1917−1920 р.р. на території Черкащини на хвилі національного піднесення установлюється влада УНР. Довго після того, як Уряд УНР припинив свою діяльність, частина Черкащини входила до Холодноярської республіки, де козаки найдовше вели збройний опір більшовикам (до 1922—1924 р.). Наприкінці Першої світової війни, використовуючи політичну ситуацію, мешканці західної частини території Великопольського воєводства підняли повстання, результатом якого стало повернення Польщі земель, які раніше дістались Прусії, за умовами Версальського мирного договору 1919 р. [5; 7].

Ареною кровопролитних битв Другої світової війни з червня 1941 р. до березня 1944 р. стала територія Черкащини, а територія Великопольського воєводства потерпала з вересня 1939 р. по травень 1945 р [7, с. 30-48].

З часу утворення Черкаської області чисельність населення змінювалась і станом на 01. 01. 2018 р. у Черкаській області чисельність населення була 1 221, 4 тис. осіб [8, с. 54-58; 12]**.** У Великопольському воєводстві станом на 01. 01. 2018 р., чисельність населення становила 3 469, 4 тис. осіб [2]. У Великопольскому воєводстві є 19 гмін міських, 90 - місько-сільських, 117 – сільських. На правах повітів – Познань, Каліш, Конин, Лешно. У Черкаській області в рамках територіальної реформи станом на 01 вересня 2018 р. утворено 50 об'єднаних територіальних громад. Величина урбанізації Великопольського воєводства висока (56,6%). [6], частка урбанізації Черкаської області становить 44, 2%.[8, 54-58].

В рамках відкриття для українців «безвізу» до країн Європи в останні роки спостерігається масова міграція жителів Черкаської області до Польщі, зокрема Великопольського воєводства на навчання та в пошуках роботи.

У Великопольскому воєводстві (Польща) та Черкаській області (Україна) головними стовпами економіки є промисловість, високотоварне сільське господарство і широка мережа послуг, передусім фінансових і торгових. У

Польщі нічим не обмежена після 1989 року громадська активність привела в результаті до швидкого збільшення числа господарських суб'єктів, 333 тис. Приблизно 40 великопольских фірм знаходиться в списку 500 найбільших підприємств в Польщі. Черкаська область належить до аграрно-промислових районів України. Становлення громадського суспільства відкриває широкі передумови для розвитку промисловості та товарної продукції. Поліпшення оцінки показників соціально-економічного розвитку, яка проводилася за шістьома напрямками: «Фінансова самодостатність», «Розвиток інфраструктури», «Інвестиційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця», «Ефективність ринку праці», «Відновлювальна енергетика та енергоефективність», «Економічна ефективність» свідчить про демократичний поступ та збільшення інвестиційної привабливості регіону. Найбільш відомими промисловими центрами Великопольського воєводства є: Познань, Калиш, Острув, Конін, Пила і Лешно. У Черкаській області вирізняться такі промислові центри: Черкаси, Умань, Сміла, Золотоноша, Канів [1;12].

Характерною особливістю промисловості досліджуваних регіонів є переважна більшість малих і середніх підприємств, перевагою якої є висока мобільність і гнучкість в адаптації до правил ринкової гри як у Великопольському воєводстві так і в Черкаській області. У боротьбі за європейські ринки все більше і більше підприємств піддаються перевіркам якості – міжнародним системам контролю якості ISO. Сфера агропродовольчої переробки домінує в галузевій диференційованій структурі промисловості Великопольського воєводства та Черкаської області. Машинобудування є однією з важливих галузей досліджуваних регіонів. Високий рівень і можливості Великопольскої промисловості надають широкий спектр реалізації своєї продукції, яка добре відома в країні і за кордоном. Серед них: морські двигуни і літаки, вагони і їх устаткування, верстати різання металів, машини і устаткування для лісового господарства До продаж відносяться: морські і авіаційні двигуни, легкові автомобілі і їх устаткування, металорізальні верстати, машини і устаткування для лісового господарства, сільського господарства, будівництва, фарби, хімічні добрива, фармацевтичні препарати, м'ясні продукти, шоколад , пиво, меблі, кераміка, одяг і текстиль[1]. У Черкаській області експортують легкові автомобілі, сільськогосподарську техніку, фармацевтичні препарати, азотні добрива, м'ясні продукти, пиво, меблі, одяг і взуття, шкіргалантерейні вироби[12].

Між селами, містами Черкаської області та гмінами, містами Великопольського воєводства укладено партнерські угоди про співпрацю**:** «Угода про співпрацю між Зеленодібрівською сільською радою Городищенського району та Гміною Хоч Плєшевського повіту Великопольського воєводства (Польща)», 22 травня 2006 року; «Двохстороння міжнародна угода про партнерство, співпрацю і співробітництво між Гнєзненським повітом (Великопольське воєводство) та Уманським районом», 18 жовтень 2010 року; «Угода про встановлення побратимських відносин між м. Умань та м. Гнєзно (Польща)», 2 травня 2005 року. Інтеграція польсько-

українських взаємин відбувається у рамках співпраці між освітніми, науковими установами, культурно-мистецькими колективами, підприємствами[10].

Великопольське воєводство та Черкащина мають багато історичних та культурних об'єктів, які відображають різні етапи розвитку історії і культури регіонів, життя і діяльність відомих людей, мають мистецьку і наукову цінність. Цікавими для туристів є Познань (Старий Ринок), Каліш, Лихень Старий, Рогалин, Чернев, Лєшно, Ридзин [5]. Черкащина відома за її межами своїми туристичними історико-культурними об'єктами: Канів, Чигирин, Корсунь-Шевченківський, Кам'янка, Умань, Тальне[12].

Отже, нами досліджено, що Великопольске воєводство знаходиться в провідній групі найкращих регіонів країни. Черкаська область належить до аграрно-промислових районів України. Становлення громадського суспільства відкриває широкі передумови для розвитку промисловості та товарної продукції. Вивчення порівняльної характеристики соціально-економічного поступу регіонів України та регіонів Польщі; питання польсько-українських взаємин у галузі освіти, культури, науки буде предметом наших наступних розвідок.

Список використаних джерел:

1. Gospodarka wielkopolska. Retreived from: http://wielkopolska-region.pl/index.php?aid=110363045041c8107250925 [in Poland].
2. Wielkopolska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości Sp. z o Retreived from: http://warp.org.pl/szkolenia//[in Poland].
3. Województwo_wielkopolskie. Retreived from: http://www.dziennikogrodnika.com.pl/info, Wojew%C3%B3dztwo_wielkopolskie.Html#Stosunki_wodne [in Poland].
4. Bezuhlyi, V.V. (2007) Ekonomichna i sotsialna heohrafiia zarubizhnykh krain Kiev.: VTs «Akademiia», 704 [in Ukrainian].
5. Velykopolskoe voevodstvo. Retreived from: http://geosfera.org/evropa/polsha/2478-velikopolskoe-voevodstvo.html [in Poland].
6. Velykopolske voievodstvo. Retreived from: http://pl-ua.info/polska/wielkopolskie/ [in Poland].
7. Tronko, P. T.(1972) Istoriia mist i sil Cherkaska oblast Kiev.: Instytut istorii Akademii nauk URSR, 788
8. Kozynska, I.P., Tyshchenko, Yu.V. (2015) Analiz pryrodnoho rukhu ta vidtvorennia naselennia Cherkaskoi oblasti u 1991-2014rokakh Pryrodnychi nauky i osvita: zbirnyk naukovykh prats pryrodnycho-heohrafichnoho fakultetu 1-2, 54-58 [in Ukrainian].
9. Lisy Cherkashchyny. Retreived from https://lis-ck.gov.ua/?page_id=93 [in Ukrainian].
10. Partnerski uhody mizh mistamy i raionamy oblasti ta subiektamy inozemnykh krain. Cherkaska oblasna derzhavna administratsiia. Ofitsiinyi portal. Retreived from: http://ck-oda.gov.ua/ [in Ukrainian].
11. Moroz, P.I., Lukianets, V.L., Kosenko, I.S. (1996) Pryroda Cherkashchyny: stan, problemy ratsionalnoho pryrodokorystuvannia ta okhorony v konteksti vyzhyvannia Mykolaiv: AT «SIMAO», Odesa: OKFA, 400 [in Ukrainian].
12. Cherkaska oblast Retreived from: http://procherk.info/news/7-cherkassy/59776-chiselnist-naselennja-cherkaschini-j-dali-skorochuetsja [in Ukrainian].

УДК 911.3

СИСТЕМА МЕТОДІВ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФЧНОГО-ДОСЛІДЖЕННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

О.В. Ващенко
alla_moskalenko@ukr.net
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Суспільно-географічна методика дослідження трудового потеніцалу регіону базується, зокрема, на методах дослідження. Визначено систему методів дослідження трудового потенціалу з позицій суспільної географії. Акцентовано на кількісних методах (насамперед, факторного та кластерного аналізу, ранжування). Дослідження спрямоване на розкриття можливостей нових та класичних методів розкрити усю гаму просторового формування та розширення трудового потенціалу регіону.

Ключові слова: метод дослідження, трудовий потенціал, регіон.

The human geographical methodology for studying the labor potential of the region is based, in particular, on research methods. The system of methods of research of labor potential from positions of human geography is determined. It is focused on quantitative methods (primarily, factor and cluster analysis, ranking). The research is aimed at revealing the possibilities of new and classic methods to reveal the whole range of spatial formation and expansion of the labor potential of the region.

Key words: research methodology, labor potential, region.

Технологія наукового дослідження – це спосіб Для здійснення суспільно-географічного дослідження трудового потенціалу Київської області потрібно було визначити комплекс загально-наукових та специфічних методів географічних досліджень. Найбільш узагальненим із названих цілком справедливо вважають поняття методології, яке нерідко становить основу різних концепцій. Метод здебільшого представляє собою сукупність прийомів, які найчастіше застосовуються в певній послідовності.

Специфіка методики суспільно-географічного дослідження політичної активності населення регіону полягає в тому, що вона мусить мати міждисциплінарний, але разом з тим і цілісний характер. Така особливість породжує велику кількість як проблем, так і позитивів. Плюси

міждисциплінарності дають пряму можливість використовувати методичний потенціал не лише географії, а й інших суміжних природничих та суспільних наук – політології, соціології, історії, філософії, економіки, міжнародних відносин. З іншого боку, необхідно бути дуже коректним і обережним щодо використання різних методів, моделей та аналогій, які сформувалися в інших науках, оскільки є небезпека не зовсім вдалих запозичень. Саме тому метою нашої роботи обираємо раціональний відбір методів дослідження трудового потенціалу регіону, що вимагає глибокого наукового аналізу. Реалізація даної мети передбачає виконання наступного

© Ващенко О.В., 2018

завдання – ретельного аналізу методик, використовуваних в суміжних із суспільною географією науках, та які можуть бути прийнятні для географічного вивчення трудового потенціалу регіону. Отже, ми маємо визначити сукупність методів науки, які можуть сприяти якісному і кількісному пізнанню трудового потенціалу регіону на предмет їх суспільно-географічних особливостей.

Здійснивши аналіз загальної сукупністі методів дослідження, визначемо, які саме методи долсідження ми будемо використовувати для дослідження трудового потенціалу регіону. Провідними принципами стали принципи історіологізму, об'єктивності, системності і цілісності, причинності, прогнозування. Історичний метод, який потребує вивчати трудовий потенціал Київської області, як явище, стадію розвитку якого необхідно констатувати з урахуванням попередніх і наступних стадій, дає можливість вивчити роль історичних факторів у формуванні трудового потенціалу регіону, а також дослідити окреслену проблематику з точки зору її генезису і тенденцій розвитку в майбутньому. Особливо важливий принцип причинності, згідно з яким одні явища зумовлюють появу, розвиток і функціонування інших. Це дозволяє розробити і подати комплексну характеристику передумов, чинників, які призвели до конкретного наявного стану трудового потенцілу Київської області. Основу дослідження становить метод системного аналізу, який дає можливість вивчати трудовий потенціал Київської області як організований комплекс елементів, які складають її цілісність. Метод дозволяє здійснювати критеріальний (дослідження кількісної та якісної характеристики трудового потенціалу) та територіальний (дослідження особливостей геопросторової розміщеності трудового потенціалу) аналіз трудового потенціалу. Значна увага приділена методам абстрагування та узагальнення, які пропонують для аналізу використовувати показники найбільш суттєвих для регіону явищ та процесів, які характеризують трудовий потенціал. Особливо актуальний метод і прогностичного моделювання. Цей метод дає можливість передбачити як позитивні, так і негативні кількісні та якісні зміни трудового потенціалу регіону. Певною мірою доцільно використовувати метод порівняння, зокрема актуальними є виконання порівняльного аналізу трудового потенціалу сільського та міського населення регіону.

Будь-яке дослідження варто розпочинати з аналізу документальних джерел, наприклад, офіційних статистичних даних, досліджень з обраної теми, матеріалів книг, журнальних статей, різних звітів та ін. Аналіз документуальних джерел дає змогу отримати відомості про трудовий потенціал, спостереження за якими вже неможливо, виявити тенденції, динаміку його змін і розвитку. Цей метод є найекономічнішим за трудовитратами і фінансами Цінність документальних джерел для нашого дослідження зумовлена тим, що які б суспільно-географічні дослідження не здійснювалися, вони не можуть отримати цілісного уявлення про трудовий потенціал регіону, без аналізу таких джерел. Метод аналізу документів надає досліднику емпіричну інформацію, без якої знання про предмет дослідження буде неповним. Для нашого дослідження найбільш важливим є статистичні та фактографічні видання та ін.).

У дослідженнях трудового потенціалу найчастіше застосовуються факторний та кластерний аналізи. Факторний аналіз застосовується для виявлення прихованих взає мозв'язків і структури у великому масиві даних. У результаті, можна виділити головні ряди даних, залежності між якими є найбільш суттєвими, і відкинути другорядні змінні. Виділені зв'язки між явищами (фактори) можна інтерпретувати і в територіальному відношенні. З цією метою для кожного із випадків розраховуються коефіцієнти факторів, які при нанесенні на карту демонструють просторовий розподіл впливу досліджуваного фактора.

Використання методу кластеризації для виявлення просторових особливостей розвитку (відмінностей і взаємозв'язків) суспільно-географічних процесів і явищ має важливе наукове значення. Кластерноий аналіз застосовується для розподілу великої кількості досліджуваних об'єктів і ознак на однорідні у певному розумінні групи або кластери. Кластерний аналіз – багатовимірна статистична процедура (кластеризація), яка класифікує об'єкти або спостереження в однорідні групи. Набір усіх досліджуваних об'єктів розподіляється по підкласах, які називаються кластерами, класами або таксонами. Таким чином, кластерний аналіз дозволяє розв'язувати завдання щодо класифікації даних і виявлення відповідної структури в них. Методи кластерного аналізу можна застосовувати в різних випадках, навіть тоді, коли йдеться про просте групування, в якому все зводиться до утворення груп за кількісною подібністю. Велика перевага кластерного аналізу в тому, що він дозволяє групувати об'єкти не за одним параметром, а за цілим набором ознак. Крім того, кластерний аналіз, на відміну від більшості математико-статистичних методів, не накладає жодних обмежень на вигляд цих об'єктів і дозволяє аналізувати велику кількість початкових даних практично довільного по ходження. За результатами такого аналізу будується граф (дендрограма), який демонструє ступінь подібності чи відмінності між певними об'єктами. Результати статистичного аналізу можуть бути основою для районування регіону за різними показниками, що характеризують трудовий потенціал регіону.

Важливим методом, що забезпечує порівнюваність і нормалізацію вхідних даних для статистичного аналізу є індексний метод. У теорії індексів розв'язують такі завдання, як виведення інтегральних показників динаміки складних суспільно-георафічних процесів у часі і просторі, а також подолання проблеми впливу чинників на динаміку досліджуваного явища. За допомогою індексів вивчають динаміку головних показників трудового потенцілу Київської області, порівнюють параметри різні показники, виявляють вплив певних чинників на зміну параметрів.

У будь-якому з випадків лише правильно обрана методологія озброює дослідника інструментарієм, який дає змогу цілісно, комплексно і системно досліити трудовий потенціал Ктївської області, виявляти закономірності їх формування та використання, прогнозувати перспективи розвитку, обирати раціональні способи і технології впливу на кількісні та якісні показники.

Список використаних джерел:

1. Shvebsa H.I. (1988). Osnovy nauchnukh issledovaniy. Geografiya [Basics of scientific research. Geography] Kiev, Vishcha school, 192 p.
2. Topchiev A.G., Golikov A.P. (1982). Sovremennye metody ekonomiko-geograficheskikh issledovaniy i ikh rol v razvitii teorii nauki [Modern methods of economic and geographical research and their role in the development of the theory of science] Economical geography, Kiev, Vishcha school, Vol.29, P. 35-45
3. Moroz S.A., Onopriienko V.I., Bortnyk S.Iu. (1997) Metodolohiia heohrafichnoi nauky [Methodology of geographical science]. Kiev, Zapovit, p. 333
4. Holubchyk M., Humanyta M. (2005). Teoryia y metodolohyia heohrafycheskoi nauky [Theory and Methodology of Geography] VLADOS, p. 463
5. Zastavetska O.V. (1997) Kompleksnyi ekonomichnyi i sotsialnyi rozvytok terytorii: teoretychni i metodychni osnovy doslidzhennia [Complex economic and social development of the territory: theoretical and methodological foundations.] Ternopil, p. 235
6. Shyshchenko P.H. Metody heohrafichnykh doslidzhen. [Methods of geographic research.] Heohrafichna entsyklopediia Ukrainy, Vol.2 Kiev. p. 480
7. Niemets L.M., Oliinyk Ya.B., Niemets K.A. (2003). Prostorova orhanizatsiia sotsialno-heohrafichnykh protsesiv v Ukraini: Monohrafiia. [Spatial Organization of Socio-geographical Processes in Ukraine: Monograph.].Kharkiv, RVV KhNU, p. 160

УДК 911.3

РЕЙТИНГОВА ОЦІНКА ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНУ

Ю.С. Глушач
4guli65@gmail.com
Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, м. Харків, Україна

Дослідження обґрунтовує важливість рейтингів як важливого інструменту для оцінки потенціалу регіонів за умов цифрової економіки; описані основні моменти рейтингових методів та алгоритми узагальнення первинних даних при розрахунку рейтингів; надано характеристики та послідовність процедур розрахунку рейтингу інвестиційної привабливості регіонів; досліджено позиції регіонів України в системі оцінювання цих показників.

Ключові слова: рейтинги, інвестиційна привабливість регіонів, методи оцінки.

The research substantiates the importance of ratings as an important tool for assessing the potential of regions under the condition of the digital economy; the key points of rating methods and algorithms of generalization of primary data in the calculation of ratings have been described; the characteristics and consistency of the procedures for calculating the rating of the investment attractiveness of regions have been given; the positions of the regions of Ukraine in the evaluation system of these indicators have been researched.

Key words: ratings, investment attractiveness of regions, methods of rating.

Інвестиційна привабливість економіки будь-якої країни залежить від ефективності її економічної, фінансово-кредитної та інвестиційної політики, визначальним фактором якої є інформаційна складова, як основа для оцінки параметрів господарських процесів. В умовах глобалізації, яка суттєво посилює

© Глушач Ю.С., 2018

взаємозалежність суб'єктів господарювання, інформаційна недосконалість, ускладнена цифроватизацією економіки, потребує ефективних інструментів для унормування і узагальнення значних обсягів інформації, якими стають рейтинги.

Термін «рейтинг» походить від англійського «rating» – оцінка, порядок, класифікація й означає ранжирування певного явища за визначеною шкалою.

Як комплексна оцінка стану об'єкта, рейтинг інтегрує в собі сукупність багатьох показників, узагальнюючи найважливіші властивості складних соціально-економічних явищ, які не підлягають безпосередньому виміру. Оцінити їх можливо лише опосередковано, агрегуючи множини різнопланових базових показників в одну інтегральну оцінку.

Для постійного відслідковування стану та тенденцій розвитку країн в світовому просторі в умовах глобалізації складають відповідні рейтинги цих країн практично за всіма аспектами глобальних трансформацій (за рівнем економічного, соціального, інноваційного розвитку тощо). Формування позиції країни в світовому просторі за багатьма важливими параметрами залежить від оцінки соціально-економічного розвитку її регіонів, іх інвестиційної привабливості, інноваційного потенціалу та інших характеристик. В умовах децентралізації посилення інвестиційної привабливості України вцілому можливе за рахунок втілення такої стратегії на рівні регіонів шляхом залучення іноземних інвестицій до реалізації регіональних проектів.

Оцінка інвестиційної привабливості регіонів залежить від підходів до визначення її сутності як економічної категорії. Найбільш ємким, на наш погляд, є визначення категорії «інвестиційна привабливість регіону» як інтегрального показника, що характеризує регіон країни з позиції інвестиційного клімату, рівня розвитку інвестиційної інфраструктури, можливостей залучення інвестиційних ресурсів та інших факторів, які істотно впливають на формування дохідності інвестицій та інвестиційних ризиків[1].

Методики визначення оцінки інвестиційної привабливості регіонів класифікуються за двома ознаками: за методами обробки даних (описовий і рейтинговий) та системою показників. Описовий підхід полягає в експертній оцінці найбільш значущих показників соціально-економічного розвитку регіону, що здійснюється шляхом їх опису, аналізу структури та динаміки. В основі рейтингового підходу – формування аналітичних і синтетичних показників за групами, що характеризують різні аспекти розвитку регіону, та інтегрального показника, за яким ї визначається рейтинг інвестиційної привабливості [2, с.92].

Методики рейтингової оцінки інвестиційної привабливості регіонів відрізняются як за складом базових показників, що включені до рейтингової системи, так і за методологічними підходами до агрегування цих показників.

Основоположною з точи зору рейтингового підходу є методика, запропонована *І.О.Бланком,* за якою нвестиційна привабливість регіону розраховується, як інтегральний показник на основі п'яти груп показників: 1) рівень загальноекономічного розвитку регіону (питома вага регіону в структурі ВВП і ВНП; обсяг виробленої промислової продукції на душу населення;

середній рівень заробітної плати та ін.); 2) рівень розвитку інвестиційної інфраструктури регіону (кількість будівельних компаній; обсяги виробництва будматеріалів; виробництво енергетичних ресурсів на душу населення та ін.); 3) демографічна ситуація (частка населення території в загальній кількості жителів країни; співвідношення міських і сільських жителів; рівень кваліфікації працівників та ін.); 4) рівень розвитку ринкових відносин і комерційної інфраструктури регіону (питома вага приватизованих підприємств; частка підприємств недержавних форм власності; кількість спільних компаній, банківських установ, страхових компаній, товарних бірж); 5) рівень криміногенних, екологічних та інших ризиків (рівень економічних злочинів з розрахунку на 100 тис. жителів; питома вага підприємств зі шкідливими викидами; середній радіаційний фон та ін.) [3].

Інші автори (Д.М.Стеченко, К.Д.Гурова), наслідуючи методику О.І. Бланка, пропонують декілька корективів при розрахунку показника: з урахуванням вагових коефіцієнтів (35%; 15%;15%; 25%; 10% відповідно); з урахуванням використання потенціалу регіонів в залежності від критеріїв ефективності і ризику [2, с.93].

О.В. Ольшанський [4] підходить до визначення інвестиційної привабливості територій як інтегрального показника, що описується двома групами показників: першою, що характеризує інвестиційний потенціал (виробничий потенціал, трудові ресурси, розвинутість ринкових відносин та комерційної інфраструктури, соціальна забезпеченість населення, інвестиційна активність регіону, розвиток інфраструктури, інноваційний потенціал); та другою, що характеризує інвестиційні ризики (фінансові, економічні, соціальні, кримінальні та екологічні) даних адміністративно-господарчих одиниць). Послідовність розрахунків за методикою: 1)стандартизація неоднорідних показників;2) визначення середньоарифметичного значення та середньоквадратичного відхилення факторіального показника для всіх досліджуваних об’єктів; 3) визначення ступіня інвестиційної привабливості первного регіону на підставі отриманих числових значень.

Рейтингова оцінка інвестиційної привабливості регіонів України за методикою Інституту реформ (ir.org.ua) здійснюється за пятьма показниками з урахуванням вагових коефіцієнтів: економічний розвиток (25%); розвиток інфраструктури (22%); фінансова інфраструктура (25%); людські ресурси (13%); підприємництво і місцева влада (15%) і не враховує групу ризиків. Загальний рейтинг регіонів формується за формулою середньоарифметичного статистичного значення часткових рейтингів по групах стандартизованих значень кожного з показників.

За методом оцінки інвестиційної привабливості, що пропонує Держкомстат України**,** більшість показників визначається з розрахунку на 1 чоловіка середньорічної чисельності наявного населення (інвестиції в основний капітал, в житлове будівництво, зміна обсягу ВВП, обсяг експорту товарів та густота автомобільних шляхів з твердим прокриттям на 1000 км куб. території) [5].

Таблиця 1

Індекс інвестиційної привабливості регіонів*

Місце	Регіон	Бал
1	Харківська область	1,519
2	Львівська область	1,482
3	Донецька область	1,470
4	Київ	1,459
5	Днепропетровська область	1,449
6	АР Крим	1,433
7	Київська область	1,411
8	Ровенська область	1,401
9	Луганська область	1,396
10	Закарпатська область	1,379
11	Одеська область	1,377
12	Черкаська область	1,372
13	Вінницка область	1,367
14	Сумська область	1,364
15	Івано-Франківска область	1,348
16	Миколаївска область	1,344
17	Тернопільска область	1,334
18	Житомирська область	1,328
19	Волинська область	1,323
20	Херсонська область	1,322
21	Чернігівська область	1,318
22	Хмельницька область	1,318
23	Полтавська область	1,290
24	Кировоградська область	1,290
25	Запоріжська область	1,270
26	Севастополь	1,246
27	Чернівецька область	1,225

*Джерело: Госінвестпроект України

Рейтингова оцінка інвестиційної привабливості може здійснюватися і за міжнародними методиками, розробленими такими інститутами, як: Institutional Investor, Euromoney Bisiness Environment Risk Index (BERI), Transparency Internatinal, Moody's Inwestor Servise. Основним інструментом їх методик є опитування, а показниками для оцінювання є: політико-правове та еономічне середовище; ресурси та інфраструктура, соціально-культурне середовище та екологія [2].

В основу методики дослідження привабливості регіонів, підготовленого Київським Міжнародним інститутом соціології у партнерстві з Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій на запит Держінвестпроекту [6], покладено три компоненти, що мають практичне значення при прийнятті рішень щодо інвестування, – це визначення інвестиційного потенціалу і інвестиційних ризиків, а також оцінка перешкод і інвестиційних можливостей для інвестиційної діяльності у кожному окремо взятому регіоні.

Дослідження проводилось у трьох напрямках, які відображаються у трьох розділах дослідження: Звіт № 1 «Огляд основних характеристик інвестиційного середовища регіонів України» – складено на базі контент-аналізу статистичних данних; Звіт №2 «Аналіз інвестиційних ризиків у регіонах України» – складено на базі поглибленого опитування експертів; Звіт № 3 «Аналіз можливостей та перешкод для інвестиційної діяльності в регіонах України» – складено за опитуваннями керівників підприємств. За результатами звітів було визначено рейтинг інвестиційної привабливості регіонів України (табл.1) [6] .

За результатами дослідження Харківська область стала лідером рейтингу інвестиційної привабливості, очоливши ТОП-5 лідерів, до якої також увійшли Львівська, Донецька, Дніпропетровської області та м.Київ. Найменш привабливими для інвесторів, за даними дослідження, є Чернівецька область.

Харківський регіон зайняв перші місця рейтингів за факторами «Трудові ресурси», «Інфраструктура» та «Природні ресурси». Сильними позиціями Харьківської області експерти вваажають промислово-інтелектуальний потенціал та активність регіональної влади, слабими – корупцію. Для покращення інвестиційного середовища регіону рекомендується звернути увагу на развиток промисловості і розробку стратегії залучення прямих іноземних інвестицій.

Таким чином, як метод оцінки інвестиційної привабливості регіонів, рейтинги отримали широке застовування. Це поснюється їх певними перевагами у порівнянні з описовими методиками оцінювання, що пояснюється більшою наочністю отриманих результатів та певною стандартизацію процесу оцінювання.

Водночас, різноманіття наявних у використанні різними інституціями методик рейтингової оцінки, часте представлення рейтингу без опису алгоритмів іх розрахунку, заміна загальновизнаних чинників якісно новими (наприклад, мобільністю робочої сили, гнучкістю місцевих постачальників, готовністю місцевої влади до співпраці тощо), ускладнює адекватність сприйняття інформації щодо оцінки інвестиційної привабливості регіону і потребує, з одного боку, унормування процедур рейтингового оцінювання (їх стандартизації та уніфікації), а з іншого, – врахування у складі показників інвестиційної привабливості іміджевих особливостей регіонів, інформація щодо яких, з одного боку, сприяла б еффективності залучених інвестицій у конкретну галузь чи підприємство, а з іншого – в разі несприятливого інвестиційного клімату, була б приводом для здійснення цілеспрямованих заходів з боку місцевої влади для виправлення ситуації.

Список використаних джерел:

1. Petrovska, S.A. (2012) Otsinka investytsiinoi pryvablyvosti rehionu: porivnialnyi pofaktornyi analiz [Evaluation of investment attractiveness of the region: comparative factor-specific analysis]. Mechanism of Economic Regulation., 1, 90-97.[in Ukrainian].
2. Ivanova, N.Yu., & Danyliv, A.I. (2006). Otsinka investytsiinoi pryvablyvosti rehionu: porivnialnyi analiz suchasnyh metodyk[Estimation of investment attractiveness of the region: a comparative analysis of modern methods].Naukovi zapysky-Scientific notes.(Vols. 56), Ekonomichni nauky –Economic science.Kyiv: Akademiia.[in Ukrainian].
3. Blank, I.A. (2001). Investytsijnyj menedgment[Investicionnyj management].Kyiv: El'ga-N, Nika-tsentr.[in Russian].
4. Ol'shanskij, O.V. Reitynhova otsinka investytsijnoi pryvablyvosti rehionu.[Rating of investment attractiveness of the region]. Retrieved from http://intkonf.org/olshanskiy-ov-reytingova-otsinka-investitsiynoyi-privablivosti-regionu/. [in Ukrainian].
5. Pro zatverdgennia Metodyky rozrahunku integral'nyh rehional'nyh indeksiv economichnogo rozvytku [On approving the Methodology for calculating the integrated regional economic development indexes]. Nakaz DerzhcomstataUkrainy- Order Deržkomstata Of Ukraine, no.114 (15.04. 2003). Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN7184. html.[in Ukrainian].
6. Rejtynh investytsijnoi pryvablyvosti regioniv [The rating of investment attractiveness of regions]. Retrieved from http://commercialproperty.ua/cp-articles/reyting-investitsionnoy-privlekatelnosti-regionov-ukrainy/.[in Ukrainian].

УДК 911.3

ЦЕНТРОГРАФІЧНИЙ МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОСЕРЕДЖЕННЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ЯВИЩ В РЕГІОНІ

В.С. Грицевич
gvsmg@ukr.net
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Розглянута постановка задач центрографічного аналізу в регіоні, що складається з територіальних елементів нижчого порядку, включаючи центр території регіону та центр ваги явища. У рамках центрографічного аналізу запропонований метод визначення координат центра зосередження досліджуваного явища. Показані особливості взаємного розміщення центрів ваги, а також центрів зосередження. Теоретичні положення проілюстровані на прикладі показників вирощування зернових культур у Львівської області.

Ключові слова: центрографія, центр території, центр ваги, центр зосередження.

The problem of centrographic analysis in region, that consists of lowel territorial elements, including the region center and phenomena center, is considered. In the framework of centrogenographic analysis, a method for determining the coordinates of the concentration center of the investigated phenomenon is proposed. The features of mutual placement of centers of weight, as well as concentration centers are shown. The theoretical positions are illustrated by the example of grain crops growing indicators in Lviv region.

Key words: centrography, center of territory, center of gravity, center of concentration.

Центрографія займає помітне місце серед методів математико-

© Грицевич В.С., 2018

географічного дослідження регіонів. Її характерною особливістю є поєднання глибокого рівня узагальнення просторових даних з відносно нескладним методичним та математичним апаратом для практичної реалізації. Також важливо, що результати центрографічного аналізу дозволяють досліднику здійснити їх зрозуміле наочне картографічне зображення з метою подальшої змістовної інтерпретації.

Класичний центрографічний аналіз полягає у визначенні та змістовній інтерпретації центрів ваги соціально-економічних явищ. Це дає змогу аналізувати розміщення центрів ваги, отриманих як на основі рядів динаміки (траєкторії руху центрів), так і на основі компонентних рядів (взаємне розміщення центрів).

Подальшим розвитком центрографічного аналізу є визначення та змістовна інтерпретація розміщення центрів зосередження досліджуваних явищ. Отримані центри зосередження також можна аналізувати, порівнюючи їх місцезнаходження між собою, а також стосовно центрів ваги як у часовому, так і в компонентному аспектах.

Розглядаємо регіон G площею S, який складається з m територіальних елементів g_i площею s_i, $i = 1,\ldots,m$:

$$G = \bigcup_{i=1}^{m} g_i \ , \qquad S = \sum_{i=1}^{m} s_i \ .$$

Вважаємо, що координати (x_i, y_i) центрів ваги елементів є відомими. Визначимо координати центра ваги території регіону G:

$$X_{ter} = \frac{1}{S} \cdot \sum_{i=1}^{m} s_i x_i \ , \qquad Y_{ter} = \frac{1}{S} \cdot \sum_{i=1}^{m} s_i y_i \ .$$

Також становить інтерес середній центр територіальних елементів G:

$$\bar{x} = \frac{1}{m} \cdot \sum_{i=1}^{m} x_i \ , \qquad \bar{y} = \frac{1}{m} \cdot \sum_{i=1}^{m} y_i \ .$$

Спочатку розглянемо одне суспільно-географічне явище, яке на кожному елементі g_i має обсяг p_i, $i = 1,\ldots,m$. Тоді можна визначити координати центра ваги, а також центра зосередження цього явища в регіоні G.

Для центра ваги:

$$X^{p}_{weight} = \frac{1}{P^*} \cdot \sum_{i=1}^{m} p_i x_i \ , \qquad Y^{p}_{weight} = \frac{1}{P^*} \cdot \sum_{i=1}^{m} p_i y_i \ , \quad \text{де} \quad P^* = \sum_{i=1}^{m} p_i \ .$$

Для центра зосередження:

$$X^{p}_{conc} = \frac{1}{P^{**}} \cdot \sum_{i=1}^{m} p_i^2 x_i \ , \qquad Y^{p}_{conc} = \frac{1}{P^{**}} \cdot \sum_{i=1}^{m} p_i^2 y_i \ , \quad \text{де} \quad P^{**} = \sum_{i=1}^{m} p_i^2 \ .$$

Ідея центра зосередження випливає з того, що квадрати вагових величин у формулах для визначення координат підвищують контрастність диференціації ваг і зміщують обчислений центр в сторону більших значень обсягів явища на елементах, тому він показує його середнє місце зосередження.

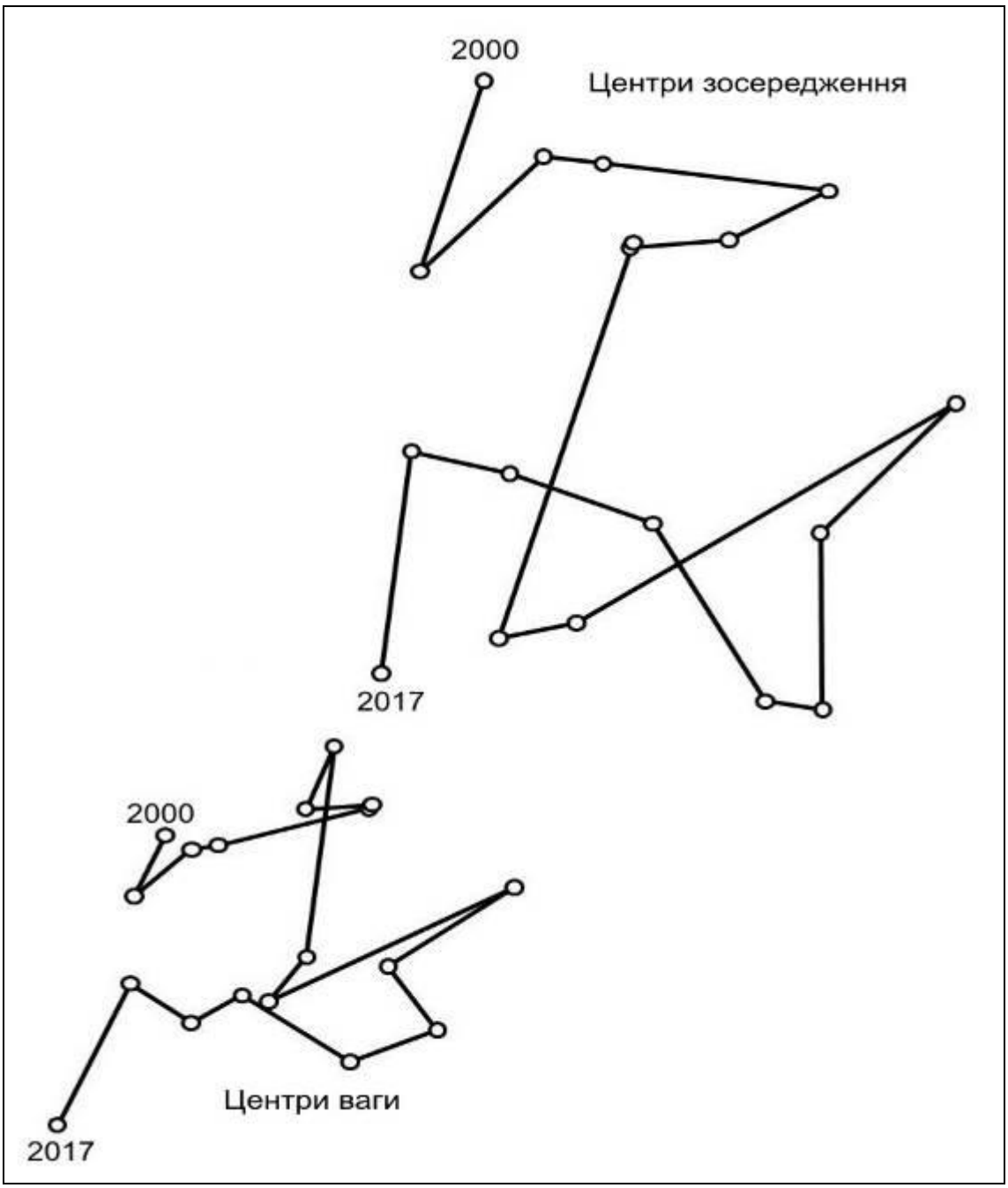

Рис. 1. Динаміка центрів ваги та центрів зосередження валових зборів зернових культур у Львівській області [1].

Для прикладу розглянемо у Львівській області (Рис. 1) вирощування зернових культур у 2000-2017 роках [1].

На схемі видно траєкторії руху центрів ваги та центрів зосередження, які розраховані для кожного року, починаючи з 2000 і закінчуючи 2017 роком. Географічно траєкторія руху центра ваги розміщена у південній частині Кам'янка-Бузького району, а траєкторія руху центра зосередження – у центральній частині цього району.

Таке розміщення центрів (як абсолютне, так і взаємне) є закономірним. Найбільші обсяги збору зернових в області зосереджені у таких північних районах: Сокальський, Кам'янка-Бузький, Бродівський. Тому логічно, що

центри ваги розміщені загалом у північній половині області, а центри зосередження ще північніше.

Щодо переміщення центрів. Загалом просторове переміщення центрів ваги та центрів зосередження має багато спільних рис, тому їх динаміку можна аналізувати разом. З 2000 по 2004 рік спостерігалося східне переміщення центрів за рахунок переважаючого (у півтора рази!) нарощування зборів зернових у Бродівському та Кам'янка-Бузькому районах. З 2004 по 2008 рік мало місце південне переміщення центрів у зв'язку із зростанням валових зборів у Пустомитівському, Жидачівському, Городоцькому, Стрийському районах. З 2008 по 2010 рік спостерігалося східне переміщення центрів через падіння валових зборів у Городоцькому, Яворівському, Самбірському, Старосамбірському районах. З 2010 по 2012 рік мало місце південне переміщення центрів у зв'язку із зростанням валових зборів у Стрийському, Миколаївському та Жидачівському районах. З 2012 по 2016 рік спостерігалося півеічно-західне переміщення центрів за рахунок зростання зборів зернових і Сокальському, Городоцькому, Мостиському районах.

Далі розглянемо два лінійно пов’язаних суспільно-географічне явища, які на кожному елементі g_i мають обсяги p_i і q_i відповідно. Це, наприклад, трапляється у логістичних територіальних системах. Лінійний зв’язок між обсягами запишемо рівнянням: $q = a + b \cdot p$.

У цьому випадку можна показати, що центр ваги явища q в регіоні G лінійно залежить від таких двох центрів: середнього центра елементів G, центра ваги явища p. Цю залежність можна описати такими рівностями:

$$X^q_{weight} = (1-\lambda)\cdot \bar{x} + \lambda \cdot X^p_{weight}, \quad Y^q_{weight} = (1-\lambda)\cdot \bar{y} + \lambda \cdot Y^p_{weight}, \quad \text{де}$$

$$\lambda = \frac{b \cdot P^*}{Q^*}.$$

На території це означає, що при $a > 0$ і $b > 0$ центр ваги явища q лежить на прямій лінії між середнім центром елементів G і центром ваги явища p.

Також можна показати, що центр зосередження явища q в регіоні G лінійно залежить від таких трьох центрів: середнього центра елементів G, центра ваги явища p, центра зосередження явища p. Залежність виглядає так:

$$X^q_{conc} = \alpha \cdot \bar{x} + \beta \cdot X^p_{weight} + \gamma \cdot X^p_{conc}, \quad Y^q_{conc} = \alpha \cdot \bar{y} + \beta \cdot Y^p_{weight} + \gamma \cdot Y^p_{conc},$$

де $\alpha = \dfrac{m \cdot a^2}{Q^{**}}$, $\beta = \dfrac{2ab \cdot P^*}{Q^{**}}$, $\gamma = \dfrac{b^2 \cdot P^{**}}{Q^{**}}$, при цьому $\alpha + \beta + \gamma = 1$.

На території це означає, що при $a > 0$ і $b > 0$ центр зосередження явища q лежить всередині трикутника, вершинами якого є середній центр елементів G, центр ваги явища p і центр зосередження явища p.

Список використаних джерел:

1. Holovne upravlinnya statystyky u Lvivskiy oblasti [The Main Department of Statistics in Lviv Region]. Retrieved from http://lv.ukrstat.gov.ua/ [in Ukrainian].

УДК 911.3

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ПОНЯТТЯ РЕГІОН В ЕЛЕКТОРАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ СТУДІЯХ

М.Д. Добиш
mpetrovych@gmail.com
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

В статті розглянуто проблеми використання концепту «регіон» в електорально-географічних студіях, слідуючи лише аналізу композиційних характеристик населення певних територій, та обмеження наукових конструювань регіонів, слідуючи лише сучасним адміністративним межам.

Ключові слова: регіон, електоральна географія України, географічне місце, регіон як контекст.

The paper analysis issues of the region concept use in electoral geography studies. It criticizes use of the region concept only as a framework for compositional analysis and limitations of constructed by scholars regions following contemporary administrative boundaries.

Keywords: region, electoral geography of Ukraine, place, region-as-context.

Після здобуття незалежності та з початком проведення вільних та конкурентних виборів в Україні ряд дослідників звернули увагу на регіональні відмінності в політичних поглядах в країні (Barrington & Herron, 2004; S. Birch & Wilson, 1999; Sarah Birch, 1995; Brooks, Nieuwbeerta, & Manza, 2006; Craumer & Clem, 1999; Katchanovski, 2014; Khmelko, Semenova, Teleshun, & Titarenko, 2011; O'Loughlin, 2001; Shevel, 2015). Однак, дослідження цих особливостей електоральної поведінки не зупинялися на концептуалізація поняття регіон. Регіональні відмінності досліджувалися як (1) композиційні характеристики областей України як регіонів та їх кореляції з електоральними вподобаннями населення, (2) штучно скомпоновані самими дослідниками умовні макрорегіони (найчастіше на основі об'єднання територій кількох областей), які теж використовувалися для аналізу впливу мови, етнічної приналежності, релігії, соціально-економічних та інших демографічних характеристик на результати голосування, а також особливостей історичного розвитку цих макрорегіонів. Таким чином регіональних фактор електоральної поведінки був не чим іншим як математично визначеним фактором, яким не міг бути пояснений доступними композиційними характеристиками населення регіону як територіальної одиниці аналізу.

Американський географ, Джон Егню (1996; 2002), критично ставиться до такого підходу до електорально-географічних студій, зазначаючи, що адміністративні кордони та зібрана державою статистика не повинні бути лімітами досліджень територіальних відмінностей у політичних поглядах. Відома в електоральних студіях суперечка між Егню (1996) та Кінгом (1996)ставить на карту суть впливу географічного фактору на результати

© Добиш М.Д., 2018

виборів. Кінг вважає, що регіональний фактор це лише відсутність всієї повноти композиційних характеристик населення певної території, а відповідно фактично лише статистична похибка. Тоді як Егню стверджує, що географічне місце як контекст є визначальним для розуміння електоральної поведінки й студії регіональних відмінностей не повинні зупинятися лише на аналізі композиційних характеристик населення. Для Егню географічне місце (place) не має обмеження по масштабу та рівню дослідження, тому фактично і регіон в окремих випадках в електоральних студіях може розумітися як географічне місце. Вчений виділив кілька конкретних складових, які варто аналізувати, щоб зрозуміти територіальність електоральної поведінки: (1) поділ праці, (2) доступ до комунікаційних технологій та специфіка їх використання в географічному місці, (3) соціальні поділи, які припідносяться політичними силами, (4) включеність місця в державу та відносини з центром, (5) риторика політичних партій та рухів щодо етнічних, мовних, гендерних та інших відмінностей, (6) мікрогеографія повсякденного життя. Відповідно в логіці Егню регіон в електорально-географічних студіях має розумітися як географічне місце, яке має специфічне поєднання вище зазначених складових, які впливають на політичний вибір.

Однак, Егню не займався саме регіональними студіями та концептуалізував свої ідеї використовуючи поняття «місце» та «масштаб» (scale). Регіональні ж студії пережили здвиг в економічну сторону, що не в останню чергу пов’язано з практичними викликами регіонального планування. Щоправда, теоретичні та методологічні надбання регіональних студій в цих прикладних напрямках мають обмежені можливості використання в дослідженні територіальних відмінностей в політичних поглядах. Інтерес з точки зору методології та теоретичної проникливості складає інституційний підхід Паасі (1991; 1986, 2009; Anssi Paasi & Metzger, 2016). Спершу варто згадати про підхід вченого до розуміння регіональної ідентичності. Паасі (2003) розрізняє ідентичність регіону та регіональну самосвідомість. Перша, в свою чергу, може бути зрозуміла як характерне для хорологічного підходу конструювання регіону науковцями або образ регіону в очах його жителів чи поза регіоном. Саме ідентичність регіону в хорологічному вимірі найчастіше можна зустріти в електоральних студіях, коли дослідники наділяють регіони певними характеристиками, щоб пояснити їх політичні вподобання.

Щоправда, підхід Паасі в регіональних студіях більше відомий інституціоналізацією регіону та його концептуалізацією в рамках чотирьох складових: (1) територіальна форма, (2) символічна форма, (3) інституції, (4) сформована ідентичність. Політичні партії можуть виступати інституціями, які закріплюють на практиці певну територіальну чи символічну форму регіону. Вони можуть як мобілізувати електорат на основі наявної регіональної ідентичності так і сприяти її посиленню як активу, який зможе прив’язати виборця до партії. Хоча сам Паасі критично ставиться до звуження поняття регіону до адміністративних одиниць, однак питання територіальної та символічної форм впирається в протиборство традиційних регіоналістських еліт та адміністративних еліт. У випадку відсутності або слабкості перших саме

адміністративні еліти за рахунок наявних державних інституцій сприяють конструювання вигідної для них символічної форми регіону. Візьмемо для прикладу Донбас. Індустріальний Донбас не слідує адміністративним межам областей, однак закономірності голосування вказують на силу впливу саме адміністративних кордонів. Північні райони Тернопільської області, яку типово всю включають до Галичини як історичного регіону є історичною Волинню, однак їх паттерни голосування були ближчими до волинських лише на парламентських виборах 2012 року, в інші роки вони, будучи в складі однієї з галицьких областей, слідували закономірностям голосування саме в цьому регіоні.

Таким чином регіон в електоральних студіях України має розумітися ширше від композиції населення, а саме як «причинний контекст» (causal context) в термінології Соєра (1989) чи місце-як-контекст в термінології Егню. Щоправда, є певні методологічні несумісності. Наприклад, Паасі (2003) пропонує розуміти регіон, на відміну від місця, як форму довшої історичної тривалості та вищого масштабу в межах якого індивіди соціалізуються. Це вказує на ключову відмінність між місцем та регіоном в їх відношенні до повсякденного життя людини, тоді як Егню наголошує на мультимасштабності поняття місце і мікрогеографія повсякденного життя є лише його одним елементом. Попри всю семантичну широту використання поняття регіон та домінування економічного та планувальницького підходів до його розуміння потрібно не забувати й про регіональний вимір політичних та електоральних студій. На разі електоральній географії України бракує досліджень конкретних ситуацій діяльності партій в ключі мобілізації ними виборців на основі регіональної ідентичності (що може відбуватися на методологічних засадах теорії Паасі) та контекстних відмінностей в ставленні до політичних партій та лідерів, а також інтерпретації політичної риторики залежно від регіону як контексту соціалізації.

Список використаних джерел

1. Agnew, J. (1996). Mapping politics: How context counts in electoral geography. Political Geography, 15(2), 129–146. https://doi.org/10.1016/0962-6298(95)00076-3
2. Agnew, J. A. (2002). Place and Politics in Modern Italy. Chicago: The University of Chicago Press.
3. Barrington, L. W., & Herron, E. S. (2004). One Ukraine or many? Regionalism in Ukraine and its political consequences. Nationalities Papers, 32(1), 53–86. https://doi.org/10.1080/0090599042000186179
4. Birch, S. (1995). Electoral Behavior in Western Ukraine in National Elections and Referendums, 1989-91. Europe-Asia Studies, 47(7), 1145–1176. https://doi.org/10.1080/09668139508412313
5. Birch, S., & Wilson, A. (1999). The Ukrainian parliamentary elections of 1998. Electoral Studies, 18(2), 276–282. https://doi.org/10.1016/S0261-3794(98)00050-X
6. Brooks, C., Nieuwbeerta, P., & Manza, J. (2006). Cleavage-based voting behavior in cross-national perspective evidence from six postwar democracies. Social Science Research, 35, 88–128.
7. Craumer, P. R., & Clem, J. I. (1999). Ukraine's Emerging Electoral Geography: A Regional Analysis of the 1998 Parliamentary Elections. Post-Soviet Geography and Economics, 40(1), 1–26. https://doi.org/10.1080/10889388.1999.10641097

8. Katchanovski, I. (2014). East or West? Regional Political Divisions in Ukraine since the «Orange Revolution» and the «Euromaidan.» American Political Science Association, 43. https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004
9. Khmelko, I. S., Semenova, E., Teleshun, S., & Titarenko, A. (2011). Regionalism in Ukraine and Its Role in the Ukrainian Politics. Journal of East European and Asian Studies, February, 93–110.
10. King, G. (1996). Why context should not count. Political Geography, 15(2), 159–164. https://doi.org/10.1016/0962-6298(95)00079-8
11. O'Loughlin, J. (2001). The regional factor in contemporary Ukrainian politics: scale, place, space, or bogus effect? Post-Soviet Geography and Economics, 42, 1–33. https://doi.org/10.1080/10889388.2001.10641161
12. Paasi, A. (1986). The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. Fennia - International Journal of Geography, 164(1), 105–146. Retrieved from https://fennia.journal.fi/article/view/9052
13. Paasi, A. (1991). Deconstructing Regions: Notes on the Scales of Spatial Life. Environment and Planning A, 23(2), 239–256. https://doi.org/10.1068/a230239
14. Paasi, A. (2003). Region and place: regional identity in question. Progress in Human Geography, 27(4), 475–485. https://doi.org/10.1191/0309132503ph439pr
15. Paasi, A. (2009). The resurgence of the 'Region' and 'Regional Identity': theoretical perspectives and empirical observations on regional dynamics in Europe. Review of International Studies, 35(March 2009), 121–146. https://doi.org/10.1017/S0260210509008456
16. Paasi, A., & Metzger, J. (2016). Foregrounding the region. Regional Studies, 51(1), 19–30. https://doi.org/10.1080/00343404.2016.1239818
17. Sayer, A. (1989). The "New" Regional-Geography and Problems of Narrative. Environment and Planning D-Society & Space, 7(3), 253–276. https://doi.org/10.1068/d070253
18. Shevel, O. (2015). The parliamentary elections in Ukraine, October 2014. Electoral Studies, 39(October 2014), 159–163. https://doi.org/10.1016/j.electstud.2015.03.015

УДК 911.3

БРЕНДІНГ ТЕРИТОРІЇ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В РЕГІОНІ

В.А. Карапетян
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, м. Харків, Україна

В роботі обгрунтовано актуальність та необхідність використання брендінгу територій для підвищення конурентоспроможності та привабливості регіону для туристів. Виявлені основні тенденції, які актуалізують питання брендінгу територій як інструменту розвитку туризму в регіоні. Узагальнено сутністно-термінологічний апарат термінів «бренд» та «брендінг територій». Визначені напрями формування бренду території, як складової розвитку туризму в регіоні. Охарактеризовано складові елементи бренду території: економічна, соціально-політична, культурна, ідеологічна.

Отримані результати дослідження є підргрунтям для вирішення практичних проблем розвитку туризму в регіоні.

Ключові слова: бренд, брендінг території, регіон, розвиток, туризм

© Карапетян В.А., 2018

The paper substantiates the urgency and necessity of using territories branding to increase the region competitiveness and attractiveness for tourists. The main tendencies, which actualize territories branding as a tourism development instrument in the region, are revealed. The general-terminology device of the terms "brand" and " territories branding " is generalized. The directions of the territory brand formation as a component of tourism development in the region are determined. Characterized by the components of the territory brand: economic, socio-political and cultural, ideological.

The obtained research results are the basis for solving practical problems of tourism development in the region.

Key words: brand, branding territory, development, region, tourism

Останнім часом конкуренція між країнами, містами і територіями в галузі туризму вже не виглядає незвичним явищем, а навпаки все більше актуалізується, що привертає до нього особливу увагу [1]. Сучасні керівники регіональних органів виконавчої влади, підприємці, менеджери, фахівці та дослідники об'єднують свої зусилля у пошуку ефективних способів підвищення туристичної конкурентоспроможності регіонів, залучаючи до цього процесу інформаційно-інтелектуальні ресурси краю і звертаючись, в тому числі, до використання зарубіжного досвіду застосування брендінгу територій [2], який на сьогоднішній день, є одним з найдієвіших інструментів маркетингових комунікацій регіону з точки зору результативності та широти охоплення цільової аудиторії.

Широкий огляд теоретичних та прикладних аспектів проблематики ~~з~~ територіального брендингу наведено в наукових працях Ф. Котлера, К. Асплунда, Д. Хайдера, І. Рейна, П. Берга, С. Девіса, М. Каварацiса, Н. Котова, С. Зенкера, А. Лукареллі, Н. Мартіна, А. Моргана, та ін. [3-4].

На основі проведених дослідженнях існуючої термінології в області бренду та брендінгу територій були запропоновані авторські визначення даних соціально-економічних явищ. Під брендінгом територій пропонується розуміти процес формування і управління брендом, ініційований суб'єктами управління брендом, що впливають на конкретні групи цільової аудиторії з метою формування позитивного іміджу території, підвищення її цінності і привабливості.

Конкуренція між територіями присутня в різних напрямах бізнесу, туризм не є виключенням. Міжнародний туризм розвивається дуже високими темпами, його роль в економіці багатьох територій різного рівня постійно зростає. При цьому слід враховувати величезний вплив традиційного туризму на діловий туризм, а отже, на залучення інвесторівь та туристів. Як засвідчує практика розвитку туризму, рекламні кампанії сприяють не лише підвищенню впізнаваності території, але і повної заміни її іміджу, що привернуло увагу мільйонів туристів та інших споживачів території.

Сьогодні багато країн і міст виділяють спеціальні бюджети на просування свого іміджу та бренду. Наприклад, Нью-Йорк в 2016 році витратив 9 млн. дол. з міського бюджету на фінансування агентства міського маркетингу (з 19,9 млн. дол. сукупного бюджету агентства), яке займається залученням в місто туристів, а в 2018 р. бюджет міського агентства склав 38,7 млн. дол., з них 18,9

млн. – кошти міського бюджету. Таке збільшення коштів дозволило Нью-Йорку збільшити кількість туристів, що приїжджають в місто до 50 млн. осіб. (міжнародний і внутрішній туризм) [5]. Відповідно, цілеспрямоване формування іміджу території, який згодом трансформується в бренд, є найважливішою складовою успіху території на туристському ринку.

Сучасне трактування поняття «бренд» включає кілька компонентів. Концептуальна основа бренду являє собою спрямованість на певну якість і унікальність регіону, які будуть матися на увазі, при згадуванні цього регіону серед потенцій них туристів.

Іміджева компонента дає можливість бренду відображати специфіку туристичного регіону, що дозволяє виділяти його в конкурентному середовищі та закріплювати у свідомості споживачів. Комунікативна компонента передбачає можливість викликати у туристів позитивні асоціації. Художньо-естетична компонента дозволяє композиціонувати елементи бренду (символічне зображення, рекламний слоган, супутні рекламні образи і т.і.) в єдине ціле, що робить бренд оригінальним, багатошаровим, яскравим і гармонійним.

Бренд визначає сталість попиту і незалежність від багатьох зовнішніх факторів, в тому числі від загального рівня цін на ринку. Бренд – це поєднання враження споживача, і результату його досвіду у використанні бренду [2].

В основу бренду території повинна бути закладена характеристика туристичного регіону, що викликає у споживача позитивні емоції. Успіх туристичних регіонів залежить від їх ексклюзивності і вміння ці унікальні риси піднести споживачам. Саме симбіоз привабливих рис регіону і вдалої ідеї сприяє збільшенню турпотоків та розвитку даної території.

Зважаючи на те, що цей напрямок досліджень є достатньо новим, він включає низку проблем, а саме: вибір найбільш відповідних інструментів брендингу регіону, адекватна оцінка існуючого та створеного бренда, пошук найбільш ефективної стратегії розвитку території та інші проблеми.

Для того, щоб створити успішний бренд території, необхідно врахувати три важливі складові:

- економічна. Для визначення економічної складової необхідно зрозуміти, чим регіон може бути корисний іншим територіям, визначити можливості регіональної економіки, врахувати рівень її розвитку, проаналізувати всю сукупність бізнес-брендів території;
- соціально-політична. Для окреслення цієї складової потрібно врахувати стратегію побудови відносин регіону з іншими територіями, в тому числі з центром, виділити найбільш сильні сторони соціальної політики регіону;
- культурна, ідеологічна. В культурно-ідеологічній складовій необхідно визначитися з тим, чим може бути цікавий регіон на культурному, ціннісному, ідейному рівні, які культурно-історичні об'єкти, заходи і цінності можуть бути цікаві туристам.

Для розширення можливостей розвитку і зростання добробуту свого населення територіям важливо мати навички залучення інвесторів, потенційних

жителів, туристів, а також вміти формувати чіткий і позитивний бренд своєї території. Брендінг території – це найбільш ефективний інструмент позиціонування регіону, процес побудови, розвитку та управління брендом, мета якого – створення сильного і конкурентоспроможного регіону. Наявність позитивного бренда дозволить підвищити конкурентоспроможність на туристичному ринку, якість життя населення, залучити зовнішні та активізувати внутрішні ресурси, сформувати привабливий імідж регіону. Успішне просування бренда свідчить про небайдужість адміністрації до долі та престижу ввіреного їй регіону, про вміння будувати стосунки з бізнесом, а отже, і про те, що у регіону є шанси на розвиток та процвітання.

Список використаних джерел:

1. Shalygina N. P. (2013) O roli brendinga v formirovanii turistskoy privlekatel'nosti regiona. Fundamental'nyye issledovaniya. № 8. S. 1165–1168.
2. Kavaratzis M., Ashworth G. (2010), Place branding: Where do we stand? Towards effective place brand management branding European cities and regions / Ed. By G. Ashworth, M. Kavaratzis. Cheltenham, UK; Northampton, MA, USA : Edward Elgar. P. 1–14.
3. Anholt, S. (2007), Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and Regions, Palgrave Macmillan, 160 p.
4. Kotler, F., Asplund, K., Rhine, I. and Haider, D. (2005), Marketynh mest: pryvlecenye ynvestycyj, predpryjatyj, zytelej y turystov v horoda, kommunu, rehyonu y stranu Evropu Marketing revenge [Marketing of places: investments attraction, enterprises, residents and tourists in the city, communes, regions and countries of Europe], translated from angl., Stokholmskaya School of Economics in St. Petersburg, St. Petersburg, Russia, 371 p.
5. «City marketing agency in New York», the annual report (2009), available at: http://nycgo.com/articles/nyc-statistics-page (access date July 10, 2015)

УДК 911.3

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АПАРАТ ІНДУСТРІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ: ПЕРЕДУМОВИ ВИНЕКНЕННЯ ОСНОВНИХ НАПРЯМКІВ

Л.В. Ключко[1], А.Т. Різак[2]

[1]liudmylakliuchko@gmail.com, [2]an.metsker@gmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Туристичний ринок поступово поповнюється новими напрямками, а туристичними ресурсами стають об’єкти, що не були призначені для туристичної діяльності. Зумовлюється це збільшеним попитом та застарілістю вже існуючих туристичних продуктів. Таким чином на туристичному ринку з’явився новий напрямок – індустріальний туризм. Його основна мета – це отримання естетичного та психологічного задоволення від дослідження індустріальних територій та зон. Як і будь-який туризм, індустріальний має напрямки, які зумовлені особливостями об’єктів, що вивчаються, необхідною підготовкою та специфічними особливостями представників, що притаманні саме індустріальному туризму. Основні напрямки: дигерство, сталкерство, руфінг. Дослідження цих напрямків дає змогу зрозуміти мету та особливості саме українського індустріального туризму.

***Ключові слова*:** індустріальний туризм, дигерство, сталкерство, руфінг, Urban Exploration.

© Ключко Л.В., Різак А.Т., 2018

The tourist market is gradually replenished with new directions, and the tourist resources become objects that were not intended for tourist activities. This is due to the growing demand and outdated existing tourism products. Thus, a new direction appeared in the tourist market - industrial tourism. It main goal is to obtain aesthetic and psychological satisfaction from the study of industrial areas and zones. Industrial has directions, as well as any tourism, which are caused by the features of the objects being studied, the necessary preparation and specific features of representatives, which is inherent in industrial tourism. Main directions: digging, stalkering tourism, rofing. The study of these areas allows us to understand the goals and features of Ukrainian industrial tourism.

Key words: industrial tourism, digging, stalkering tourism, rofing, Urban Exploration.

Розвиток туризму пов'язаний з появою нових об'єктів, видів, форм. Території та об'єкти, що спочатку не були призначені для туристичної діяльності, стають ресурсом для виникнення нових видів туризму. Індустріальні пейзажі, промислові ландшафти та об'єкти (зокрема заводи, штольні, терикони, печери, що виникли у наслідок людської діяльності), все частіше в'являються у сфері уваги туроператорів, а забутий та покинутий, в минулому соціально активний простір служить об'єктом туристичного інтересу і екскурсійного показу. Все це сприяє розвитку індустріального туризму, який є особливим напрямком туристичної діяльності і є вельми популярним у ряді країн та регіонів світу. Індустріальний туризм служить ресурсом підвищення науково-технічної культури в суспільстві. Також індустріальний туризм підтримує інтерес людства до інженерних знань, техніки та індустріальної культури.

Індустріальний туризм передбачає відвідування чи дослідження індустріальних територій, будівель (як виробничих, так і публічних) або ж будь-яких інших споруд, які є покинутими або працюючими. Головна мета, що переслідується туристами даного напряму – це отримання психологічного та естетичного задоволення [4]. Не менш важливим для багатьох є задоволення свого дослідницького інтересу.

Індустріальний туризм в залежності від виду, об'єкту і необхідної підготовки для його дослідження, поділяється на активний і пасивний. Пасивний індустріальний туризм передбачає легальне відвідування діючих об'єкти промисловості з супроводом гіда, нерідко такий вид індустріального туризму називають комерційним. Активний індустріальний туризм передбачає нелегальної проникнення до об'єктів, які є покинутими (під охороною чи ні), і має кілька основних напрямків – це диггерство, сталкерство та руфінг.

На території України індустріальний туризм сформувався за радянських часів, для кожного окремого виду свої передумови виникнення.

Отже, пропонуємо ознайомитися з кожним напрямком окремо.

Дигерство (походить від англ. Digger – копач) – це дослідження та відвідування підземних споруд зазвичай антропогенного походження [2]. Дигерами називають людей, що займаються дигерством.

Поняття дигерство виникло наприкінці XIX століття та розглядалося як напрямок спелеології (дослідження підземних просторів природного походження). З часом постало питання щодо дослідження підземних порожнин не лише природного а й антропогенного походження. Адже в містах в

основному переважали штучні порожнечі, що з'явилися в різний час для різних потреб. Отже, необхідна була розробка нових методик, які б дозволяли їх досліджувати та вивчати.

В Україні перші дигери з'явилися ще за радянських часів, але активно розвиватися даний вид туризму став лише в 90-і роки минулого століття, коли державні об'єкти не охоронялися, будівництва заморожувалися, а молодь шукала нових відчуттів та емоцій.

Дигерство не має нічого спільного з науковою спелеологією (дослідження печер і порожнин природного походження) та спелестологією (дослідження печер, каменоломень і катакомб, зроблених людиною в гірських породах).

Сталкерство (від англ. Stalk – підкрадатися, вистежувати) – відвідування та дослідження наземних покинутих та занедбаних споруд техногенного чи антропогенного походження [3].

Етимологія поняття «сталкер» наступна: це неологізм братів Стругацьких, що використовувався ними в їх повісті «Пікнік на узбіччі» (1972 р.) та в написаному ними ж сценарії для однойменного фільму А. А. Тарковського (1979 р.).

Після аварії на Чорнобильській атомній електростанції у 1986 році фантастичний сюжет братів Стругацьких втілився в реальні апокаліптичні пейзажі – сталкерами стали називати невелику групу вчених і дослідників, які ризикнули пробратися в саркофаг четвертого енергоблоку ЧАЕС для з'ясування причин аварії та ліквідації її наслідків. Пізніше так називали вже всіх дослідників Чорнобильської зони відчуження.

Після того, як термін отримав сенс «провідник, який орієнтується в будь-яких заборонених і маловідомих місцях і територіях», він став розповсюджуватися на цілий ряд схожих явищ, які існували в той час в радянському просторі, зокрема, на різні види індустріального туризму.

Руфінг (від англ. Roof – дах) – відвідування висотних споруд антропогенного походження. Людей, що займаються руфінгом називають *руферами* [1].

Основна ціль руферів – отримання естетичного та психологічного задоволення від процесу потрапляння на верхівку висотного об'єкту та від споглядання пейзажів з висоти.

Поняття руфінг виникло порівняно недавно і припадає на 1995-2003 роки. За кордоном так називали ремонтників, монтажників і промислових альпіністів.

Загалом активний індустріальний туризм (сталкерство, диггерство, руфінг) – це своєрідна інтерпретація закордонного аналогу, так званого «Urban Exploration» (з англійської – міське дослідження) [3].

Поява Інтернету сприяла вільному обміну інформацією, можливості об'єднуватися і організовувати спільні поїздки на важкодоступні та далекі об'єкти. Пострадянський культурний простір ввійшов до загальносвітового, де на той час вже існувало безліч журналів, книг, документальних фільмів і телевізійних передач на тему міських та індустріальних досліджень.

Список використаних джерел:

1. Another.Kiev [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.another.kiev.ua
2. Artifirial Cabes Inbestigation System [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.acis.org.ua
3. Iinsider [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.theinsider.ua
4. Telebyenyeva Ye.Yu. Sutnist, vidi ta ob'yekti industrialnogo turizmu v Ukrayini / Telebyenyeva Ye.Yu., Rizak A.T. // Materiali mizhnar. naukovo-praktichnoyi konf. «Region – 2017: strategiya optimalnogo rozvitku» (m. Harkiv, 19–20 veresnya 2017 r.). – S. 128-131.

УДК 911.3

ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ПАЛАНСЬКОЇ ОТГ: У ПОШУКУ НОВИХ ЗМІСТІВ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ

А.Л. Мельничук[1], О.О. Денисенко[2]

[1]melan97@ukr.net, [2]vid_dil@meta.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Новоутворені об'єднані територіальні громади мають ряд відмінних рис у порівняні із тими адміністративно-територіальними структурами, які існували у дореформений період. Це стосується розмірів, конфігурації, людності та, насамперед, потенціалу розвитку й повноважень, переданих на їх рівень, щодо забезпечення розвитку території та підвищення якості життя населення. Дослідження спрямоване на розкриття можливостей розвитку та підвищення ефективності розвитку об'єднаних територіальних громад через узгодження різноманітних документів планування та розвитку території.

Ключові слова: об'єднана територіальна громада, планування території, економічний профіль об'єднаної територіальної громади.

New amalgamated territorial communities in Ukraine have a wide range of specific features comparing to administrative structures, existed before the beginning of the reform. These include size, configuration, population and, what is important, potential and delegated authorities for local development and quality of life increasing. Research deals with strengthening the capacities of amalgamated territorial communities through coordination of spatial planning documents and development strategies.

Key words: amalgamated territorial communities, spatial planning, economic profile of amalgamated territorial communities.

З-поміж майже 1000 новоутворених ОТГ в Україні переважають невеликі за площею та кількістю населення сільські громади. Це визначає труднощі із забезпечення їх сталого розвитку та, відповідно, його планування, пошуку ефективних напрямів економічного зростання та підвищення якості життя населення. Реалізація дослідження «Управління землями Паланської сільської об'єднаної територіальної громади (ТОВ «БломІнфо-Юкрейн») в рамках проекту «Підтримка аграрного і сільського розвитку» («Агросільрозвиток») (фінансується USAID), зокрема, має на меті інформаційне забезпечення управління земельними ресурсами, планування використання земель та

© Мельничук А.Л., Денисенко О.О., 2018

розробку економічного профілю на основі відомостей про земельні ресурси. Таким чином, у рамках проекту напрацьовано досвід щодо узгодження суті та підходів узгодження різних документів планування розвитку території та підвищення їх ефективності. Авторами в рамках проекту розроблено економічний профіль Паланської ОТГ.

Паланська громада розташована на заході Черкаської області. Територіальна громада межує на південному заході з Теплицьким районом Вінницької обл., на заході – з Христинівським районом Черкаської обл., на сході – з м. Умань, на півночі з Маньківським районом Черкаської обл., а всі інші сусідні території належать до Уманського району.

Адміністративним центром Паланської ОТГ є село Паланка, яке розташоване на відстані 12 км від м. Умань, 212 км від обласного центру м. Черкаси. Площа громади близька до середньої для ОТГ України (244,6 км^2) та значно більша за середню в Черкаському регіоні (165,7 км^2). Дещо більша громада за середньою кількістю населення ОТГ регіону (5696 осіб). Продуктивною для громади є стратегія доєднання сусідніх територіальних громад, що підвищить територіальний та демографічний потенціал ОТГ. Просторова конфігурація громади не компактна. Відстань між найбільш віддаленими населеними пунктами перевищує 50 км. Дороги між населеними пунктами польові, доступні лише влітку. Комунікація більшості населених пунктів слабо зорієнтована на с. Паланка та відбувається через м. Умань. Це стало причиною розміщення частини адміністративних підрозділів громади та планів будівництва ЦНАПу в Умані. Тож ініціатива та заходи спрямовані на доєднання сусідніх громад мають бути спрямованими на поліпшення конфігурації громади (пріоритетний західний напрям) та враховувати можливості реалізації стратегічного завдання розвитку громади – розбудову її нової якісної автодорожньої інфраструктури.

У структурі земельних ресурсів в межах громади переважають сільськогосподарські угіддя, а з-поміж них орні землі. Значні площі займають ліси, водойми та території населених пунктів. Найбільш значимими природними ресурсами є родючі ґрунти (більше 50% території громади) та рекреаційні ресурси. Мають значення для місцевої економіки лісові та водні ресурси. Існує гостра необхідність формування ринку землі та передачі території поза межами населених пунктів у власність та управління громади, що є вагомою основою для підвищення її господарського потенціалу. Виняткове значення для розвитку місцевої економіки мають рекреаційні ресурси. Громада на умовах співробітництва та розвитку мережевого бізнесу має унікальні можливості формування туристичної та рекреаційної інфраструктури для відвідувачів відомих територіально близьких об’єктів заповідання природи, історії та культури.

Громаду характеризують скорочення чисельності населення та високе демографічне навантаження на економічно зайнятих. За час після об’єднання чисельність та структура зайнятості у населених пунктах, крім Берестівця та Паланки, залишилась малозміненою, що свідчить про недостатній розвиток місцевої економіки. Аналіз демографічного потенціалу та зайнятості населення

свідчить, що продуктивною для подальшого розвитку громади є стратегія на початковому етапі залучення мігрантів із більш віддалених сіл регіону, створення нових робочих міць. Наступним етапом має стати стимулювання народжуваності у громаді через підвищення оплати праці, та випереджувальний розвиток соціальної інфраструктури, зорієнтованої на забезпечення потреб матері і дитини.

У структурі економіки домінує сільське господарство, а в ньому рослинництво. На території громади 25 суб’єктів господарювання у сільськогосподарському секторі. Вагомою є частка домогосподарств у виробництві сільськогосподарських культур. Вони переважають у вирощуванні картоплі, овочів, садівництві, виробництві молока та м’яса.

На території громади знаходяться лісові масиви, користування якими здійснює ДП ’Уманське лісове господарство”. Крім водоохоронних, рекреаційних функцій вони мають значне господарське значення. За обсягами сплачених податків це підприємство у районі поступається лише ПОСП ’’Уманський тепличний комбінат”. В с. Паланка розміщено підприємство з виробництва меблів – ПрАТ ”Світ меблів Україна”. Заготівля та переробка деревини, виробництво меблів є перспективними напрямами економічної діяльності в громаді.

Ще одним сектором економіки, який має сприятливі умови для розвитку на території громади є сфера відпочинку. Мальовнича природа та близькість до м. Умань сприяють його розвитку. Так, у с. Берестівець облаштовані території для відпочинку, у с. Городецьке центр дозвілля «Позитив».

Найбільшими сільгоспвиробниками є фермерське господарство «Агрофірма «Базис» (обробляє землі в с. Городецьке, с. Кочубіївка), дочірнє підприємство «Умань-Арго» (с. Максимівка, с. Томашівка) та ТОВ «Берестівець» (с. Берестівець). У сукупності вони обробляють 8108,3 га ріллі, що складає 69% ріллі в громаді. Інші 22 господарюючі суб'єкти обробляють 3592,1 га ріллі. Загалом на цих підприємствах зайнято понад 300 працюючих, що переважає зайнятих на інших суб’єктах господарювання у сільському господарстві громади. З-поміж інших сільськогосподарських підприємств-лідерів виділяє також та обставина, що крім вирощування сільськогосподарських культур, вони займаються тваринництвом - вирощуванням великої рогатої худоби, свиней. У структурі вирощування сільськогосподарських культур в них присутні зернові та технічні культури, зокрема озима пшениця, ріпак, соняшник, соя, кукурудза.

Ці підприємства належать до 10 найбільших підприємств-платників податків в Уманському районі. Однією з визначальних рис громади є значний розвиток фермерських господарств. З-поміж 14 господарств виділяється «Агрофірма «Базис» одне з найбільших і розвинених сільськогосподарських виробників Черкаського регіону.

Найбільшу складову у доходах бюджету Паланської громади складають трансферти з державного бюджету. Втім, складова податків на доходи та прибутки майже співмірна та складає понад 21 млн. грн. Гнучкі доходи (місцеві податки та збори) перевищують 10 млн.

Видаткова частина бюджету незбалансована. Практично відсутні капітальні витрати, бюджет розвитку. Міжбюджетні трансферти витрачаються на оплату заходів та послуг з боку районної лікарні, Центр первинної медико-санітарної допомоги в Уманському районі, адмінпослуг, які мешканці ОТГ отримують в районному центрі, освітніх послуг, утримання освітянської та медичної інфраструктури в ОТГ через програми, які прийняті та впроваджуються у районі. Об'єднана територіальна громада не має достатніх механізмів контролю над використанням цих коштів та якістю послуг, які будуть надані.

Із програм, які реалізуються в громаді, перевага надається ЖКГ та ремонту автодоріг. Загальна сума виділена на ці цілі незначна. Отже, витрати бюджету пов'язані насамперед із підтримкою, функціонування бюджетного сектору. Передбачене фінансування місцевих проектів не дозволить вирішити нагальні потреби населення, це «бюджет проїдання». Незавершеність розбудови структури ОМС веде до передачі коштів освітньої та медичної субвенції в районний бюджет без належного контролю за їх використанням. Витратна частина бюджету є незадовільною. Витрати не відображають територіальну складову їх розподілу.

Спираючись на результати розробленого економічного профілю Паланської ОТГ, до основних пріоритетів у галузевому відношенні належать диверсифікація виробництва, де виразно домінує сільськогосподарський сектор, зокрема на основі подальшої переробки місцевої продукції рослинництва, а також рекреації та туризму. До пріоритетів у просторовому відношенні належить розвиток зв'язаності та інтеграції населених пунктів Паланської ОТГ в одну громаду завдяки реалізації інфраструктурних проектів, а також соціально-економічних ініціатив. Одним з найбільших викликів у просторовому відношенні є вирівнювання рівнів розвитку населених пунктів у межах громади завдяки активізації потенціалу південних територій. Передусім це стосується рівня зайнятості, заробітної плати, розвитку соціального обслуговування.

Відповідно до економічної структури та виявлених дисбалансів, наявних природних ресурсів на території ОТГ та їх поєднання, а також з позицій перспектив економічного розвитку, доцільними є наступні пріоритети розвитку громади:

1. Комплексне використання місцевих ресурсів;
2. Підвищення рівня інфраструктурного забезпечення;
3. Поглиблення переробки сільськогосподарської сировини;
4. Розвиток рекреації та туризму;
5. Забезпечення енергоефективності та енергозбереження, а також збалансований розвиток.

Кожен з цих пріоритетів спрямований, як на диверсифікацію галузевої структури економіки, появу нових перспективних видів діяльності, так і на створення робочих місць та розвиток місцевої ініціативи, адже визначені пріоритети можуть бути, у першу чергу, реалізовані малим та середнім бізнесом.

Список використаних джерел:

1. Baranovskyi, M.O. (1995). Analiz iyerarkhii tsentriv obsluhovuvannya za dopomohoyu teorii tsentralnykh mists (na prykladi Chernihivskoi oblasti) [Analysis of the hierarchy of service centers through the theory of central places (on the example of Chernihiv region)]. Ukrainskyi geografichnyi zhurnal – Ukrainian Geographic Journal, 1-2, 47-51 [in Ukrainian].
2. Bafoil F. (2010). Regionalization and decentralization in a comparative perspective Eastern Europe and Poland. – Ministerstwo Rozwoju Regionalnego – 19 p.
3. Golikov, A.P., Kazakova, N.A., Prav, Yu.H. (2009). Regionalnaya politika i ekonomicheskoe razvitie: evropeyskiy kontekst [Regional policy and economic development: the European context]: Kharkov: Ekograf, 270 [in Russian].
4. Malchykova D. S. (2014), "The usage and planning of territory in Ukraine – aims, problems, needs", Słupskie Prace Geograficzne, Vol. 11, pp. 77-89.
5. Swianiewic P. (2006). Poland and Ukraine: Contrasting Paths of Decentralisation and Territorial Reform // Local Government Studies. – Vol. 32, No. 5.
6. Udovychenko M., Melnychuk A., Gnatiiuk O., Ostapenko P. (2017). Decentralization reform in Ukraine: assessment of the chosen transformation model // European spatial research and policy, Lodz University Press, Volume 24, Number 1.

УДК 379.85

ВИЯВЛЕННЯ МІСЦЯ ТАНЦЮВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В ТУРИСТИЧНИХ КЛАСИФІКАЦІЯХ

Г.А. Плахова
annplakhova1995@gmail.com
Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара, м. Дніпро, Україна

В статті розглянуто новий, необхідний та перспективний вид спеціалізованого туризму такий як танцювальний туризм та виявлено місце танцювального туризму в туристичних класифікаціях. Проаналізований розвиток танцювального туризму та запропонована вперше його класифікація за певними критеріями.

Ключові слова: танцювальний туризм, турпродукт, туристична класифікація, класифікація танцювального туризму.

The article considers the new, necessary and perspective kind of specialized tourism such as dance tourism and the place of dance tourism in the tourist classifications. The development of dance tourism is analyzed and for the first time its classification according to certain criteria is proposed.

Key words: dance tourism, tourist product, tourist classification, classification of dance tourism.

На сучасному етапі розвитку суспільства міжнародний туризм є однією з найбільш перспективних, динамічних та прибуткових галузей світової економіки. Туризм є самодостатнім, адже має невичерпні ресурсні запаси: природа, культура, творчі здобутки цивілізацій, духовні цінності, а головне – люди, які прагнуть пізнати світ, побачити різні сторони життя та відкрити себе.

© Плахова Г.А., 2018

Актуальною тенденцією на світовому ринку є спеціалізація туризму, тобто концентрація на виробництві турпродукту окремого виду, що орієнтується на відповідні туристичні ресурси та потребує спеціальної підготовки. Це дозволяє підприємству підвищити якість надання послуг, більш повноцінно задовольнити інтереси певного сегменту населення та зайняти свою конкурентоспроможну нішу на туристичному ринку. Зазначені процеси спричинили виникнення танцювального туризму, що має на меті задовольнити потреби певного кола споживачів, створити нові унікальні можливості для само ідентифікації, креативності особистості та отримання емоційного та естетичного задоволення під час подорожі.

Танцювальний туризм – особливий вид туризму, який поєднує стандартний відпочинок з наданням спеціалізованих танцювальних послуг, що має відносно широку географію та значну ресурсну базу [5,6].

Танцювальний туризм дозволяє людині значно краще розвиватись фізично, творчо, отримуючи позитивні враження та покращувати психологічний стан, тобто максимально та ефективно самореалізуватись під час відпочинку. Танцювальна індустрія є досить розвиненою в наш час.

Підтвердженням цього є професійна підготовка кадрів з хореографії у ВУЗах, велика кількість танцювальних шкіл по всій території України, проведення фестивалів, змагань та конкурсів протягом року, організація ТВ-шоу тощо. Поєднання туристичної та танцювальної індустрії в єдиний напрям діяльності як танцювальний туризм є перспективою створення привабливого інноваційного турпродукту.

Класифікація будь-якого суспільного явища або наукового поняття має важливе значення в сенсі його вивчення та подальшого функціонування. Вона дозволяє більш ефективно: 1) вирішувати проблеми його територіальної організації; 2) планувати розвиток матеріальної бази; 3) визначати попит і формувати ринок туризму; 4) розробляти та реалізовувати тури [4].

Розглянемо яке місце може займати танцювальний туризм в системі класифікацій серед культурно-пізнавального, ділового туризму і інших. Танець – це формалізоване людське рух, яке виконується в певному стилі чи з певним шаблонами, має такі якості, як граціозність, елегантність, краса, супроводжується музикою або іншими ритмічними звуками, має на меті розповідь сюжету і комунікації або вираження почуттів, ідей, яким можуть сприяти пантоміма, костюм, декорація і ін. Танець існував та існує в культурних традиціях всіх людських суспільств. За довгу історію людства він постійно змінювався, відображаючи культурний розвиток. Логічно припустити, що танцювальний туризм цілком міг би бути напрямком культурно-пізнавального туризму, адже танець – це вид мистецтва, один з основних елементів культури народів, пізнання якої є однією з найважливіших цілей подорожей. З іншого боку, розглядаючи танець як тематичного елемента карнавалу чи іншого танцювального події, глядачами яких є туристи, можна сказати, що танцювальний туризм є підвид подієвого туризму. Якщо метою подорожі є освоєння будь-якого танцю, проходження майстер-класів, тоді туризм освітній. Звичайно, танець, як явище, несе в собі безліч різних функцій,

незаперечним є оздоровлюючий вплив танцю на організм людини, адже танець – це форма фізичної активності. Уже давно науково доведено благотворний вплив занять на самопочуття людини, не тільки на психологічний, а й на фізичне, впевненість в собі, прояв власного творчого потенціалу приносить радість і стає гарною підмогою для стабільної роботи всіх систем організму. Всі різновиди танців виконуються під певну музику, а це означає, що тренування перетворюються не тільки в чисто технічну відпрацювання елементів танцювальної композиції, але і в відмінне зміцнення серцево-судинної системи. Крім того, заняття танцями розвивають рухливість, координацію і гнучкість. По своєму оздоровчий вплив на організм танці можна порівняти з лижним спортом і плаванням [2]. Можна сказати, що танцювальний туризм – підвид лікувально-оздоровчого туризму. Адже при дотриманні певних умов, з тривалістю туру 14-21 днів, з розрахунком оптимальної фізичного навантаження, танцювальний тур цілком міг би стати повноцінним лікувально-оздоровчим заходом [1] (рис.1).

Рис.1 Місце танцювального туризму в системі туристичних класифікацій (складено автором)

Танцювальний туризм так само може бути міжнародним та внутрішнім, в'їзним і виїзним. Очевидно, що даний вид туризму можна віднести як мінімум до чотирьох затверджених напрямів. Завдання чіткого визначення терміна «танцювальний туризм» і його місця в системі встановлених видів туризму носить методологічний, в якомусь сенсі філософський характер, а її рішення може започаткувати початок перспективного напрямку туристської діяльності.

При розробці класифікації танцювального туризму, ми спиралися на існуючі класифікаційні підходи. Але, власне, класифікація танцювального туризму запропонована вперше.

Отже, на нашу думку, танцювальний туризм можна класифікувати за наступними критеріями: 1) за географічною ознакою; 2) за видовою танцювальною спрямованістю; 3) за формою подорожі; 4) за рівнем підготовки учасників подорожі.

Проаналізувавши розвиток танцювального туризму можна запропонувати наступну його класифікацію (рис. 2):

Рис. 2 Класифікація танцювального туризму за певними критеріями (складено автором)

Згідно викладеному вище можемо стверджувати, що танцювальний туризм є новим, необхідним та перспективним видом спеціалізованого туризму [3].

Список використаних джерел

1. Voronkov, V. (2006). Tury`zm. Golos Ukrayiny, № 215–216, P. 3[in Ukrainian].
2. Vply`v tanciv na organizm lyudy`ny` (2014). Imeraviya. Retrieved from http://demisroussos.net/jak-tanec-vplivae-na-fizichnij-i-emocijnij-stan_2/ [in Ukrainian].
3. Kiptenko, V.K. (2010). Menedzhment tury`zmu: Pidruchny`k. K.: Znannya, 502 [in Ukrainian].
4. Tanecz` (2014). Retrieved from https://ru.wikipedia.org/wiki/tanecz [in Ukrainian].
5. Usty`menko, L.M. (2013). Osnovy` tury`zmoznavstva: Navch.pos: K.: Vy`shha shkola, 380 [in Ukrainian].
6. Yucevy`ch, Yu. Ye. (2003). Muzy`k : clovny`k-dovidny`k: Ternopil`: Navchal`na kny`ga – Bogdan, 78-81 [in Ukrainian].

УДК 911.3

ІНФОРМАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ІФВ-МОДЕЛЕЙ ХАРКІВСЬКОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ

К.А. Нємець
konnem1948@gmail.com
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, Україна

У статті представлено обґрунтування та результати апробації нового методу оцінки просторової взаємодії соціально-географічних об'єктів. Показано, що сила взаємодії визначається основним радіусом впливу, який використовується для оцінки інформаційної ентропії поверхонь ІФВ. Розглянуто можливість діагностування розвитку агломерації за альтруїстичними, реалістичними та експансивними сценаріями саморозвитку. Метод перевіряється на прикладі Харківської агломерації.

Ключові слова: агломерація, радіус впливу, взаємодія, інформаційна ентропія, оптимізація.

The article presents justification and results of approbation the new method of the spatial interaction estimation of human-geographical objects. It is shown that the power of interaction is determined by the base radius of influence, which is used to assess the information entropy of the IIF surfaces. The possibility of diagnosing agglomeration development under altruistic, realistic and expansive scenarios of self-development was considered. The method is tested on the example of Kharkiv agglomeration.

Keywords: agglomeration, radius of influence, interaction, information entropy, optimization.

Метод ІФВ-моделювання розроблено на кафедрі соціально-економічної географії та регіонознавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна у 2009 році. Він детально описаний у літературних джерелах (найбільш повне викладення методу наведено у роботі [1]) і успішно апробований у численних дослідженнях студентів, аспірантів і докторантів кафедри. Так як результати дослідження, наведені у даній статті, отримані на ІФВ-моделях, доцільно дуже стисло нагадати основні положення цього методу. Його суть полягає у застосуванні концепції зони впливу суспільно-географічних об’єктів (СГО) для моделювання полів їх взаємодії за різними параметрами. Радіус зони впливу СГО пропорційний величині значення його параметру. В зоні впливу вводиться функція впливу, яка змінює значення від 1 в центрі зони до 0 на її контурі. При перетині зон впливу різних СГО відповідні значення їх функцій впливу складаються і формують інтегральну функцію впливу (ІФВ), поверхня якої відображає особливості поля взаємодії. При зміні радіусу зон впливу СГО генеруються ІФВ-поверхні різного рівня узагальнення, що дає можливість досліджувати різну структуру (від мікроструктури до макроструктури) полів взаємодії. Радіуси впливу СГО визначаються через величину базового радіусу впливу ($\mathbf{R_0}$), який може змінюватись в широких межах, забезпечуючи достатню гнучкість методу.

У такому варіанті метод ІФВ-моделювання застосовується як ефективний метод аналізу просторової взаємодії СГО. При цьому базовий радіус впливу є

© Нємець К.А., 2018

«перемикачем» рівня узагальнення досліджуваних ІФВ-поверхонь без семантичного тлумачення. Насправді цьому параметру можна надати певного змістовного наповнення, якщо врахувати його значення у формуванні ІФВ-поверхні. Зростання величини $\mathbf{R_0}$ призводить до відображення на ІФВ-моделі більш детермінованої і генералізованої структури поля взаємодії, а його зменшення – до часткової «ізоляції» досліджуваної сукупності СГО. Інакше кажучи, базовий радіус впливу можна розглядати як показник сили зв'язку між досліджуваними СГО. Дійсно, наявність, наприклад, розвиненої транспортної інфраструктури на певній території зумовлює більш тісні зв'язки між населеними пунктами, що можна тлумачити в процесі ІФВ-моделювання як фактичне, а не гіпотетичне зростання $\mathbf{R_0}$. Наявність на території природних і штучних географічних перешкод для комунікації (ріки, рельєф, кордони тощо) зменшує інтенсивність зв'язків, що можна врахувати зменшенням $\mathbf{R_0}$. Отже, при такому підході базовий радіус впливу у ІФВ-моделюванні перестає бути параметром рівня узагальнення поля взаємодії, а набуває реального значення міри сили (інтенсивності) зв'язків між СГО. У такому сенсі він детермінує силу взаємодії СГО, опосередковано реалізуючи загальну функцію відстані.

Така інтерпретація базового радіусу впливу відкриває нові можливості використання методу ІФВ-моделювання і орієнтує його на створення прагматичних моделей поля взаємодії конкретних просторових сукупностей СГО, зокрема реальних агломерацій. Абстрагуючись від другорядних у даному випадку деталей зазначимо, що будь-яка агломерація розглядається як більш-менш відособлений елемент системи розселення з компактним просторовим розміщенням населених пунктів навколо центру агломерації (населеного пункту більш високого рангу) і більш тісними взаємозв'язками між собою і центром агломерації. З цього випливає, що агломерація є відносно автономною в структурному та функціональному відношенні системою з власними (індивідуальними) особливостями і властивостями, які визначаються конкретними природно-географічними, соціально-економічними, демографічними та іншими умовами. В суспільній географії агломерації розглядаються як узагальнені об'єкти соціального управління та оптимізації, які у сукупності створюють неповторний імідж регіональних соціогеосистем.

З викладеного вище зрозуміло, що агломерації є основними мезоструктурними елементами регіональних систем розселення, як відносно самодостатніх суспільних утворень. Тому дослідження їхньої структури та функціонування на сьогодні є важливим для планування і управління регіональним розвитком науковим завдання.

Агломерація як система досягає максимальної емерджентності та ефективності, коли всі її структурні елементи функціонують у тісному взаємозв'язку і взаємоузгодженості і система має найбільше різноманіття. Передумовою цього є територіальна цілісність агломерації, тобто максимальна реалізація просторових зв'язків між населеними пунктами, які її утворюють. Зрозуміло, що найбільша інтенсивність зв'язків між ними, як і найбільше різноманіття агломерації у цілому відповідають оптимальному значенню базового радіусу впливу $\mathbf{R_0}$. При його меншому значенні взаємодія населених

пунктів реалізується не повністю, а при більшому – починає імперативно впливати центр агломерації, який має більший розрахунковий радіус впливу. Таким чином, актуальною є задача визначення оптимального базового радіусу впливу в конкретних умовах існування агломерації. Як видно з викладеного вище, вона потребує діагностики стану агломерації з точки зору досягнення максимального різноманіття, коли кожне поселення робить свій внесок в забезпечення загальної функції системи, але ще не відчувається директивний (нівелюючий) вплив центру агломерації.

Для оцінки різноманіття системи, зокрема використовується інформаційна ентропія, яка розраховується за загальновідомою формулою Шеннона. Цей показник цікавий тим, що характеризує різноманіття системи як її непередбачуваність, тобто, він опосередковано відображає сукупність випадкових за характером зв'язків між елементами (підсистемами) системи. В синергетиці доводиться, що еволюція системи можлива лише при наявності в ній достатньої кількості ймовірнісних зв'язків, бо тільки вони зумовлюють здатність системи до адаптації і мутацій, що є основою еволюції і саморозвитку. Отже, інформаційна ентропія є опосередкованою оцінкою еволюційного потенціалу системи, що саморозвивається. З огляду на викладене вище можна зробити висновок, що при перевищенні базовим радіусом впливу оптимального значення в агломерації починає переважати вплив її центру, внаслідок чого стохастичні зв'язки замінюються детермінованими директивами центру і характер функціонування агломерації принципово змінюється. У крайньому випадку авторитарного стилю управління центру, коли пригнічуються будь-які ініціативи на периферії, вся агломерація стає придатком центру, її еволюційний потенціал зменшується і, врешті-решт, вона припиняє саморозвиток.

Таким чином, стан максимального різноманіття агломерації і, відповідно, величина оптимального базового радіусу впливу встановлюються за максимальним значенням інформаційної ентропії ІФВ-моделі агломерації. На ІФВ-моделях з подальшим зростанням базового радіусу впливу за величиною інформаційної ентропії можна принципово діагностувати три сценарії розвитку агломерації.

1. *Альтруїстичний* сценарій полягає в тому, що центр агломерації, враховуючи необхідність пріоритетного розвитку периферійної частини, віддає частину власних ресурсів розвитку периферійним поселенням, тобто, штучно обмежує зростання власного радіусу впливу. При цьому величина інформаційної ентропії буде залишатися незмінною або навіть повільно зростати за рахунок, наприклад, появи нових населених пунктів на динамічному контурі агломерації.
2. *Реалістичний* сценарій передбачає пропорційне зростання радіусів впливу центру і периферії агломерації при збереженні відносної автономії периферійних поселень. У цьому випадку величина інформаційної ентропії буде повільно зменшуватись за рахунок прогресивно переважаючого впливу центру агломерації навіть при зростанні кількості населених пунктів в контурі агломерації.

3. *Експансивний* сценарій розвитку агломерації реалізується, коли її центр посилює свій вплив, штучно обмежуючи вплив периферійних населених пунктів і стримуючи їх участь у саморозвитку агломерації. Це означає, що радіус впливу центру агломерації зростає, а всіх інших поселень - залишається незмінним або навіть зменшується. При цьому величина інформаційної ентропії швидко зменшується за рахунок вирівнювання (нівелювання) ІФВ-поверхні.

На пошуковій стадії дослідження за методикою ІФВ-моделювання аналізувалися всі три сценарії розвитку гіпотетичної агломерації, в результаті описані вище гіпотези динаміки інформаційної ентропії підтвердилися. Перевірка пропонованого методу виконувалась на прикладі населеності Харківської агломерації для базового радіусу впливу від 1 до 50 км з кроком 1 км. Для кожного значення $\mathbf{R_0}$ спочатку розраховувалась ІФВ-поверхня для всієї території Харківської області за даними про кількість населення у 78 містах і селищах міського типу. Далі з отриманої поверхні «вирізався» прямокутний фрагмент Харківської агломерації з м. Харковом у центрі. Для перевірки гіпотези про вплив розмірів фрагменту на величину інформаційної ентропії аналізувалися фрагменти розміром 30х30, 40х40, 50х50 км. Для отриманих фрагментів ІФВ-поверхонь розраховувались інформаційна ентропія і статистичні показники: середнє значення, дисперсія, стандартне відхилення, коефіцієнт асиметрії, коефіцієнт ексцесу. Крім цього для $\mathbf{R_0}$ від 5 до 50 км розраховувалися карти інформаційної ентропії Харківської агломерації.

Результати інформаційного аналізу Харківської агломерації наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Статистичні показники ІФВ-поверхні Харківської агломерації

Варіантаналізу	Максимальні значення			$\mathbf{R_0}$ за макс. ентроп.	Радіуси впливу для характерних значень статистик		
	середнє	дисперсія	інф. ентропія		коеф. асимет. As = 0	коеф. ексцесу E = 0	макс. дисперс.
30х30	11.23	1.02	2.94	**11**	11	5	20
40х40	10.82	1.34	2.94	**11**	21	5	23
50х50	10.33	1.69	2.89	**11***	27	6	27

Примітка: **гістограма бімодальна, друге значення базового радіусу впливу становить 23 км, що пояснюється впливом населених пунктів сусідніх агломерацій.*

Як видно з таблиці 1, оптимальне значення $\mathbf{R_0}$ для трьох варіантів аналізу однозначно визначається за величиною інформаційної ентропії і складає 11 км. Всі інші статистики наведені для загального уявлення про характер розподілу параметру ІФВ-моделі. Привертає увагу те, що спостерігаються закономірні зміни середнього значення, дисперсії та симетричності розподілу ІФВ за As із зростанням розміру.

На рис. 1 наведено деякі показники ІФВ-поверхні Харківської агломерації.

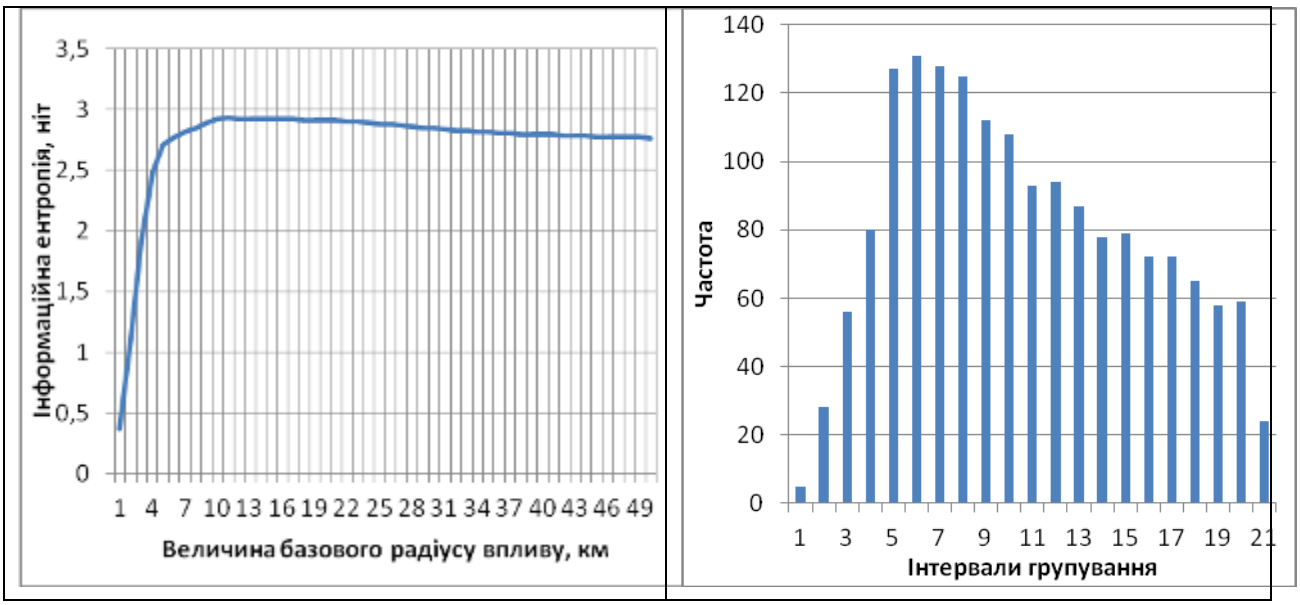

а б

Рис. 1. Показники ІФВ-поверхні Харківської агломерації для варіанту 40х40: а – динаміка інформаційної ентропії в залежності від R_0; б – розподіл величини ІФВ для оптимального радіусу впливу R_0=11 км

З графіку на рис. 1, а можна зробити висновок, що Харківська агломерація має тенденцію до пропорційного саморозвитку, тобто обласний центр підтримує розвиток інших населених пунктів агломерації, але потужність його впливу достатньо велика для певного нівелювання ІФВ-поверхні.

Гістограма розподілу ІФВ для оптимального значення базового радіусу впливу (рис. 1, б) має позитивну асиметрію і вказує на логарифмічно нормальний розподіл значень інтегральної функції впливу. Це означає, що на формування ІФВ-поверхні помітно більший вплив мають декілька великих населених пунктів (Харків, Пісочин, Солоніцевка, Дергачі) з десятків населених пунктів приміської зони Харкова.

З виконаного дослідження можна зробити **висновок** про перспективність практичного використання методу оцінки оптимального базового радіусу впливу, як міри взаємозв’язків між СГО. Доцільно продовжувати дослідження для обгрунтування застосування цього методу у вивченні часової та просторової динаміки розвитку регіональних систем розселення, їх оптимізації та створення сприятливих умов для саморозвитку.

Список використаних джерел:

1. Niemets, K.A., Niemets, L.M. (2013). Prostorovyy analiz u suspilniy geografii: novi pidkhody, metody, modeli: Monohrafiya [Spatial analysis in social geography: new approaches, methods, models]. Kh.: KhNU imeni V.N. Karazina, 228.

УДК 911.3

БАГАТОКРИТЕРІАЛЬНИЙ ЦІЛЕЗАБЕЗПЕЧУЮЧИЙ ПІДХІД В ОБҐРУНТУВАННІ ПРІОРИТЕТІВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

С.С. Слава
svitlana.slava@uzhnu.edu.ua
Ужгородський національний університет, м. Ужгород, Україна

У статті висвітлено підходи до обґрунтування пріоритетів розвитку регіональної економіки на основі сегментування економіки за множиною цілезабезпечуючих критеріїв. Методологія аналізу та моделювання базується на ранжуванні та кластеруванні. У результаті апробації моделі на інформаційній базі Закарпатської області сформовано сегменти економічних видів діяльності на основі ієрархії внеску та динаміки різних видів діяльності у досягнення визначених регіональних цілей, прийнятих за критерії.

Ключові слова: пріоритети регіонального економічного розвитку, моделювання

The article describes the approaches to substantiating the priorities of regional economic development on the basis of segmentation of the economy by a set of targeted criteria. The methodology of analysis and modelling is based on ranking and clustering. As a result of model approbation on the information base of the Zakarpattya Oblast, the segments of economic activities were formed on the basis of the hierarchy of contribution and the dynamics of various activities in achieving the identified regional objectives, adopted as the criteria.

Key words: priorities of regional economic development, modelling

Потреба обґрунтування пріоритетів розвитку регіональної економіки пов’язана з необхідністю фокусувати планування на тих напрямах, які для неї та у цілому для регіону є першочерговими, а також забезпечити досяжність цілей, що пов’язано з обмеженістю ресурсів, які можуть спрямовуватися на підтримку економіки.

Існує низка нормативних актів та інструкційних матеріалів, що висвітлюють питання регіонального планування. У них, серед інших питань, наголошується на важливості визначення пріоритетів економічної спеціалізації регіону [1], ранжування проблем та можливостей за їх впливом на комплексний розвиток [2], визначення найзначиміших для області секторів та динаміки їх питомої ваги у структурі економіки [3].

Цінними авторськими доробками у даному напрямі є праці Н. Л. Гавкалової, Г. М. Шумської [4], О. В.Шевченко [5], О. В. Дикого [6], Коломійчука В.С., Шевчук Л.Т., Шульц С.Л., Сторонянської І. [7], [8], [9], В.Мікловди, С.Слави, С.Сембера, Паппа В.В [10], [11].

У контексті методологічних напрацювань варто звернути увагу на дослідження Мартинюк І.В., яка виділила чотири групи показників для оцінки спеціалізації регіону, зокрема характеристики (1) галузевої структури, (2) локалізації даного виробництва, душового виробництва та регіональної товарності, (3) експорту-імпорту та (4) рівень розвитку життєвого циклу галузей [12].

© Слава С.С., 2018

Сучасні європейські розробки тяжіють до системніших підходів порівняно до галузевої спеціалізації, серед яких кластери, розумна спеціалізація та інші інтеграційні напрями економічного розвитку [13], [14].

Разом з тим, методологія обґрунтування пріоритетної спеціалізації регіону в теоретичних джерелах все ще висвітлена недостатньо, так само, як і питання множинних критеріїв у ланцюгу забезпечення інтересів регіону, яким присвячено дане дослідження.

Складність полягає у тому, що декілька пріоритетних критеріїв, які регіони визначають як важливі, для цілей планування потребують одночасного узгодження. Таке узгодження можна здійснити на основі ієрархії внеску та динаміки різних видів діяльності в досягнення визначених інтересів, прийнятих за критерії. За останні десятиліття ці інтереси пов'язують з трьома напрямами – економічним, соціальним та екологічним, що узгоджується як з міжнародним [15], так і вітчизняним [16] поступом у даному напрямі.

Представлене дослідження виконано на статистичній інформаційній базі Закарпатської області. Першим кроком було формування групи цілезабезпечуючих критеріїв, яка охопила такі показники, як обсяг реалізації, кількість працівників, середня заробітна плата, продуктивність праці та фінансові результати. Друга група показників, врахована при моделюванні сегментування видів економічної діяльності регіону, була сформована із забезпечуючих («інструментальних») показників, яка включала капітальні інвестиції, прямі іноземні інвестиції, підвищення кваліфікації персоналу, енерговіддачу. Перелік показників визначений через опитування експертів регіональних адміністрацій.

На основі багатокритеріального цілезабезпечуючого сегментування видів діяльності було сформовано портфель з п’яти кластерів, які відрізняються за економічним внеском у загальнорегіональні показники. Сегментування здійснювалося на основі ранжування (раніше частково описані у [17]) та кластерування, які відповідно забезпечили досягнення різних завдань – у першому випадку отримання рівномірних груп за кількістю учасників (мета – сформувати так звані «топові» групи видів діяльності), у другому – формування груп за їх внеском (мета – визначення центрів тяжіння і відповідно до них отримані групи є різними за кількістю учасників).

Моделювання за обома підходами виконано за допомогою SPSS Statistics 20 (функції ранжування та k-кластерування).

Інтерпретацію отриманих результатів за окремими показниками здійснено як через моделювання *всього набору показників*, так і через порівняння результатів за *окремими показниками*, в останньому випадку місце виду діяльності у «регіональному портфелі» визначалося через сумарну частку сегменту, де прохідним критерієм виступала їх сукупна частка більше 50%.

Таким чином було виявлено сегменти, які мають добрі результати за обома підходами, ними виявилися:

1) машинобудування (S1-I4 – за ранжуванням, S2-I4 – за кластеруванням);
2) меблеве виробництво та постачання енергетичних ресурсів (S1-I2 – за ранжуванням, S3-I3 – за кластеруванням);

3) транспорт, торгівельна діяльність (S1-I3 – за ранжуванням для транспорту, S2-I4 – для торгівлі; S3-I4 – за кластеруванням для обох);
4) виробництво металевих виробів (I1-S4 – за ранжуванням для металевих виробів, I2-S5 – за кластеруванням);
5) виробництво неметалевих виробів (I2-S4 – за ранжуванням, I3-S5 – за кластеруванням);
6) мистецтво і відпочинок (I1-S5 – за ранжуванням, I3-S5 – за кластеруванням),

де S_i, I_i – середньорічні (20020-2016 рр.) відповідно частки та темпи показників у розрізі виду діяльності; *i* – порядковий номер сегменту, до якого потрапив у результаті моделювання той чи інший вид діяльності.

Методика здійснення аналізу є гнучкою для доповнення новими критеріями. Тому у разі потреби цей набір може бути змінено відповідно до виникаючих потреб регіону. Варто зауважити, що отримане сегментування також корисне для визначення базових засад формування інвестиційної політики та економічних кластерів.

Список використаних джерел:

1. Metodyka rozroblennya, provedennya monitorynhu ta otsinky rezul'tatyvnosti realizatsiyi rehional'nykh stratehiy rozvytku ta planiv zakhodiv z yikh realizatsiyi. Nakaz Ministerstva rehional'noho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunal'noho hospodarstva Ukrayiny. [A methodology for the development, monitoring and evaluation of the effectiveness of the implementation of regional development strategies and action plans for their implementation. Order of the Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine]. No. 79 dated March 31, 2016. Retrieved from: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16 [in Ukrainian]
2. Pro zatverdzhennya Metodychnykh rekomendatsiy shchodo formuvannya Rehional'nykh stratehiy rozvytku. Nakaz Ministerstva ekonomiky ta z pytan' Yevropeys'koyi intehratsiyi Ukrayiny. N 224 vid 29.07.2002. [On approval of the Methodological recommendations on formation of regional development strategies. Order of the Ministry of Economy and European Integration of Ukraine. N 224 dated July 29, 2002.]. – Retrieved from: http://www.uazakon.com/document/spart09/inx09341.htm [in Ukrainian]
3. Metodolohiya planuvannya rehional'noho rozvytku v Ukrayini. Instrument dlya rozrobky stratehiy rehional'noho rozvytku i planiv yikh realizatsiyi// Proekt Yevropeys'koho Soyuzu «pidtrymka polityky rehional''noho rozvytku v Ukrayini. [Methodology of Planning of Regional Development in Ukraine. A Tool for the Development of Regional Development Strategies and their Implementation Plans/ The European Union Project "Supporting Regional Development Policy in Ukraine]. 2013-2016. Retrieved from:http://surdp.eu/uploads/files/Methodology_of_RD_planning.pdf [in Ukrainian]
4. Havkalova N. L., Shums'ka H. M. (2011). Teoretyko-metodolohichni aspekty upravlinnya rozvytkom rehioniv Ukrayiny [Theoretical and methodological managerial aspects for the Development of Regions of Ukraine] // Instytut rehional'nykh doslidzhen' NAN Ukrayiny [Institute for Regional Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine]. Vyp. 5(85) [Issue 5 (85)] — L'viv, IRD. — 2011. [in Ukrainian]
5. Shevchenko O. V. (2014). Priorytety rozvytku rehioniv yak instrument stratehichnoho upravlinnya rehional'noyu ekonomikoyu [Priorities of the development of regions as an instrument of strategic management of a regional economy]. In Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny [Socio-economic problems of the modern period of Ukraine]. Vyp.3 (107) [Vol. 3 (107)]. Pp. 12-2. [in Ukrainian]
6. Dykyy O.V. (2011). Osnovni priorytety ta mekhanizm stratehichnoho planuvannya Sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku rehioniv [Main priorities and mechanism of strategic

planning of socio-economic development of the regions] // Efektyvna ekonomika [Effective economy]. № 11. [in Ukrainian]
7. Kolomiychuk V.S., Shevchuk L.T., Shul'ts S.L. (2002). Stratehichni zasady Sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku rehionu [Strategic foundations of socio-economic development of the region]. Lviv-Ternopil. (277 p.) [in Ukrainian]
8. Storonyans'ka I., Shul'ts S. (2007). Mizhrehional'na intehratsiya v Ukrayini : monohrafiya [Interregional Integration in Ukraine: Monograph] / Instytut rehional'nykh doslidzhen' NAN Ukrayiny [Institute for Regional Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine]. Seriya «Problemy rehional'noho rozvytku» [Series "Problems of Regional Development. Lviv. (292 p.) [in Ukrainian]
9. V.S. Kravtsiv, S.L. Schulz (Eds) (2013). Karpats'kyy rehion: aktual'ni problemy ta perspektyvy rozvytku: monohrafiya u 8 tomakh [Carpathian region: actual problems and prospects of development: monograph in 8 volumes] . NAN Ukrayiny. Instytut rehional'nykh doslidzhen'[NAS of Ukraine. Institute for Regional Studies].Tom 3. Promyslovyy potentsial [Vol. 3. Industrial potential]. Seriya «Problemy rehional'noho rozvytku» [Series "Problems of Regional Development"] Lviv. (292 pp.) [in Ukrainian]
10. Miklovda V.P., Slava S.S., Sember S.V. (Eds) (2015). Instrumentariy rozvytku priorytetnykh vydiv ekonomichnoyi diyal'nosti v rehioni. Monohrafiya [Toolkit for the development of priority economic activities in the region. Monograph].Uzhhorod. (312 pp.) [in Ukrainian]
11. Miklovda V.P., Slava S.S., Sember S.V., Papp V.V. (Eds) (2014). Stratehichni priorytety ekonomichnoho rozvytku rehionu [Strategic priorities for the economic development of the region]. Uzhgorod. (476 pp.) [in Ukrainian]
12. Martynyuk I.V. (2009) Pokaznyky haluzevoyi spetsializatsiyi rehionu [Indicators of sectoral specialization of the region. Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky [Mechanism of regulation of economy]. № 3, V. 2. (pp. 276-281). [in Ukrainian]
13. What is Smart Specialisation? EU Smart Specialisation Platform. Retrieved from: http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/what-is-smart-specialisation
14. Nicos Komninos Bernard Musyck Alasdair Iain Reid , (2014),"Smart specialisation strategies in south Europe during crisis", European Journal of Innovation Management, Vol. 17 Iss 4 pp. 448 – 471. Retrieved from: http://dx.doi.org/10.1108/EJIM-11-2013-0118
15. World Commission on Environment and Development. Our common future. – Oxford, Great Britain: Oxford University Press, 1987. 300 p. Retrieved from: www.un-documents.net/our-common-future.pdf
16. Stratehiya staloho rozvytku "Ukrayina - 2020". [Sustainable Development Strategy "Ukraine 2020"]. Ukaz Prezydenta Ukrayiny № 5/2015 vid 12 sichnya 2015 roku [Decree of the President of Ukraine 5/2015 dated January 12, 2015]. Retrieved from: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015
17. Slava S. (2018) Obgruntuvannya priorytetiv spetsializatsiyi oblastey Karpats'koho rehionu na osnovi sehmentuvannya ekonomichnoyi diyal'nosti [Justification of the priorities of the specialization of the Carpathian regions region based on segmentation of economic activities]. Zbirnyk "Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny [Papers collection "Socio-economic problems of the current period of Ukraine]. №3 (121) - Lviv: IRD.

УДК 911.3

ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЙ ПОДХОД КАК МЕТОДИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТ В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

П.А. Черномаз
pavel.chernomaz@gmail.com
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, г. Харьков, Украина

Стаття присвячена розгляду цивілізаційного підходу, огляду розуміння терміну «цивілізація» в науковій літературі. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що цивілізаційний підхід може застосовуватися при вивченні міжнародних, в тому числі економічних, конфліктів, оскільки дозволяє зрозуміти їх першопричину – основні цивілізаційні відмінності між народами.

Ключові слова: цивілізація; міжнародний конфлікт; концепція «зіткнення цивілізацій»; цивілізаційний розкол.

The article is devoted to the consideration of the civilizational approach, the review of the understanding of the term «civilization» in the scientific literature. The conducted research allows us to state that the civilizational approach is applicable in the study of international, including economical, conflicts, since it allows us to understand their root cause – the main civilizational differences between peoples.

Keywords: civilization; international conflict; the concept of «clash of civilizations»; civilizational rift.

Большинство современных международных конфликтов происходит в результате противостояния между разными наднациональными суперсистемами, которые в научной литературе получили название цивилизаций. Можно даже говорить о цивилизационном научном подходе, сложившемся в социологии и культурологии. Этот подход является применимым и для рассмотрения международных отношений, в том числе их конфликтной составляющей.

Анализ исследований и публикаций. Одним из первых термин «цивилизация» в научный оборот ввёл в XVIII веке шотландский философ Адам Фергюсон, однако подразумевал он под ним стадию в развитии человеческого общества, характеризующуюся существованием общественных классов, а также городов, письменности и других подобных явлений. Предложенная им стадиальная периодизация мировой истории (дикость – варварство – цивилизация) пользовалась поддержкой в научных кругах в конце XVIII – начале XIX века. Впервые понятие о социальных суперсистемах как основных субъектах исторического процесса обосновал русский философ и публицист Николай Данилевский в своем труде «Россия и Европа» (1869), дав им название «культурно-исторические типы, или самобытные цивилизации» [1, с. 109]. Вслед за Н.Я. Данилевским социальные суперсистемы, именуемые разными терминами, исследовали Освальд Шпенглер («высокоразвитые

© Черномаз П.А., 2018

культуры»), Арнольд Тойнби и Сэмюэл Хантингтон («цивилизации»), Питирим Сорокин («культурные суперсистемы»), Лев Гумилев («суперэтносы») и ряд других ученых.

Цель статьи. Статья посвящена рассмотрению цивилизационного подхода и доказательству того, что цивилизационный подход применим при изучении международных, в том числе экономических, конфликтов, поскольку позволяет понять их первопричину – основные цивилизационные различия между народами.

Основные результаты исследования. Обобщая видение вышеперечисленных и других исследователей, под ***цивилизацией*** принято понимать исторически сложившуюся наднациональную морально-религиозную, социокультурную и общественно-политическую суперсистему, отличающуюся уникальным способом общественного воспроизводства, базирующимся на принимаемых на веру основополагающих установках (ценностях и нормах) и соответствующем им стереотипе поведения.

Ядро цивилизации составляет тип верования – принимаемые на веру установки, регулирующие внутреннюю и внешнюю жизнь человека (основы мировоззрения, иерархия ценностей, представление о добре и зле, о возможном и невозможном, правила поведения, регламентация семейных и общественных отношений, критерии приличного и неприличного) [2, с. 9-10]. Тип верования определяет особенности культуры, которая становится базисом общественного развития, в том числе и экономики. Н.Я. Данилевский писал: «Всякое племя или семейство народов, характеризуемое отдельным языком или группой языков, довольно близких между собой для того, чтобы сродство их ощущалось непосредственно, без глубоких филологических изысканий, – составляет самобытный культурно-исторический тип» [1, с. 113]. Немецкий философ О. Шпенглер в работе «Закат Европы» (1918), названной им «смелой попыткой предуказать ход истории», называл социальные суперсистемы «высокоразвитыми культурами», а стадию их упадка – цивилизацией [3]. Для цивилизации свойственны атеизм и материализм, агрессивная экспансия вовне, радикальный революционизм, сциентизм и техницизм, а также урбанизация. По мнению О. Шпенглера, западноевропейская культура зародилась в X веке, пережила свой расцвет в XV-XVIII вв. и с XIX в., с наступлением периода цивилизации, начинает «закатываться», то есть приходить к упадку.

Британский историк и философ А. Тойнби в своем 12-томном труде «Постижение истории» (1934-1961) рассматривал мировую историю как систему цивилизаций, проходящих одинаковые фазы развития от рождения до гибели и составляющих ветви «единого дерева истории». А. Тойнби связал развитие цивилизаций с необходимостью преодоления ими насущных проблем, сформулировав так называемый ***закон вызова и ответа*** [4]. Это закономерность, в соответствии с которой историческая ситуация или природные факторы ставят перед обществом проблему («вызов»), а дальнейшее развитие общества определяется с выбором варианта решения («ответом»).

Особняком среди цивилизационных исследований стоят труды выдающегося русско-американского социолога П.А. Сорокина, основателя

социологического факультета Гарвардского университета в США. В методологическом плане его ***концепция культурных суперсистем***, изложенная в четырехтомном труде «Социокультурная динамика» (1937-1941) [5], перекликается с работами Н.Я. Данилевского, О. Шпенглера и А. Тойнби, однако и отличается от них. Критикуя труды предшественников, П.А. Сорокин назвал их уязвимым местом отсутствие единого критерия выделения цивилизаций, смешение при этом социальных и культурных признаков. Он писал: «Социальная общность (система) и культурная система относятся к разным типам, которые не совпадают друг с другом и не идентичны по содержанию. Как с точки зрения логики, так и самой науки неверно называть «цивилизациями» совершенно несходные социальные общности с различающимися совокупными культурами. Ошибка состоит в отождествлении различных феноменов» [6].

П.А. Сорокин, кроме того, отказался от линейной концепции жизненного пути суперсистем и исторического процесса, начертанной предшественниками, в пользу принятия представления о циклических изменениях, т.е. постоянно меняющейся модели, проходящей этапы генезиса, роста, расцвета, увядания, упадка и возрождения. Наличие последнего этапа, дающего возможность цивилизациям возродиться на новом уровне развития, принципиально отличает концепцию культурных суперсистем. По мнению П.А. Сорокина, нынешняя западная культура, лишенная абсолютных идеалов, т.е. веры в Бога, и устремленная к чувственным наслаждениям и потребительству, обречена на саморазрушение, поскольку именно она повинна в деградации человека вследствие придания всем ценностям относительного характера.

Русским историком и географом Л.Н. Гумилевым в работе «Этногенез и биосфера Земли» (1979) была предложена одна из теорий этногенеза (возникновения и развития народов), названная пассионарной. Главной движущей силой этногенеза он считал ***пассионарность*** (от лат. passio – страсть) – избыток биохимической энергии живого вещества, пробуждающий непреодолимое внутреннее стремление к деятельности, направленное на осуществление какой-либо цели и свойственное как отдельным лицам-пассионариям (Александр Македонский, Жанна д’Арк, Наполеон), так и коллективам и целым народам. Л.Н. Гумилёв рассматривал этнос одновременно как социальную и биоэнергетическую систему, а поскольку системы могут быть разного масштаба и включать в себя подсистемы, он привел доказательства того, что реально существуют ***суперэтносы*** как группы этносов «одновременно возникших в определенном регионе, взаимосвязанных экономическим, идеологическим и политическим общением, что отнюдь не исключает военных столкновений между ними. Однако в отличие от столкновений на суперэтническом уровне, когда войны приводят к истреблению или порабощению (например, контакт европейцев с аборигенами Америки в XVI-XIX вв.), войны внутри суперэтноса ведут лишь к достижению временного преобладания (например, гвельфы и гибеллины в средневековой Европе или усобицы древнерусских князей) при стремлении к компромиссу. Подобно этносу, суперэтнос в лице своих представителей противопоставляет

себя всем прочим суперэтносам, но, в отличие от этноса, суперэтнос не способен к дивергенции» [7]. Это означает, что каждый суперэтнос самобытен и не может войти в состав другого. Однако «остается возможным отрыв отдельных этносов и присоединение их к другому суперэтносу» [8, с. 182]. Такие случаи, по мнению Л.Н. Гумилева, происходят на границах разных суперэтносов и могут приводить к возникновению этнических «химер», когда в суперэтнос «вторгается новая чужая этническая целостность» и, «не находя для себя экологической ниши, вынуждена жить не за счет ландшафта, а за счет его обитателей» [7]. В суперэтнос могут объединяться народы разного этнического происхождения, принявшие определенную «систему ценностей» и соответствующий ей «стереотип поведения», что свидетельствует о тождественности этого понятия термину цивилизация. Кстати, как показано нами [9], пассионарная теория этногенеза хорошо отражает сущность и причины нынешнего украинско-российского конфликта.

Развитие идей А. Тойнби можно найти в работе «Столкновение цивилизаций» (1996) американского политолога и социолога С. Хантингтона Изложенная в ней ***концепция «столкновения цивилизаций»*** описывает динамику международных отношений сквозь призму конфликтов на цивилизационной основе. По мнению С. Хантингтона, «столкновения цивилизаций являются наибольшей угрозой миру во всем мире, и международный порядок, основанный на цивилизациях, является самым надежным средством предупреждения мировой войны» [10]. Он считает, что в новом мире центральным фактором, определяющим симпатии и антипатии страны, становится культурная идентичность. «Народы и страны со схожими культурами объединяются, народы и страны с различными культурами распадаются на части. Объединения с общими идеологическими установками или сплотившиеся вокруг сверхдержав уходят со сцены, уступая место новым союзам, сплотившимся на основе общности культуры и цивилизации. Политические границы все чаще корректируются, чтобы совпасть с культурными: этническим, религиозными и цивилизационными. Культурные сообщества приходят на смену блокам времен «холодной войны», и линии разлома между цивилизациями становятся центральными линиями конфликтов в глобальной политике» [10]. При этом «наиболее потенциально опасная вражда всегда возникает вдоль «линий разлома» между основными мировыми цивилизациями» [10]. Рассматривая Украину, находящуюся на линии разлома православной и западной цивилизаций, С. Хантингтон соглашается с Джоном Моррисоном, что «российско-украинские отношения значат для Восточной Европы то же самое, что франко-немецкие для Западной. Точно так же, как последние две страны образуют ядро Европейского Союза, первые две являются стержнем, необходимым для единства православного мира» [10].

Подтверждение концепции «столкновения цивилизаций» можно видеть в нынешней политической обстановке в мире. Сегодня наблюдается конфликт исламской цивилизации с западной и православной цивилизациями, ярко выразившийся в борьбе с «Исламским государством». Кроме того, усиливается противостояние между западной и православной, западной и китайской

цивилизациями. Это подтверждают слова Президента США Д. Трампа, сказанные в Конгрессе США во время доклада «О положении страны». Он открыто заявил, что Россия и Китай являются «соперниками» США, «бросающими вызов ее интересам, ее экономике и ее ценностям» [11]. В последнее время это противостояние усиливается в экономической сфере, в том числе из-за введения (по отношению к России) или угрозы введения (по отношению к Китаю) санкций со стороны США.

Выводы. Человечество не однородно, а мозаично, оно состоит из разных народов (этносов) и возникших и локализованных в определенных регионах их идеологически, политически и экономически взаимосвязанных групп в виде социокультурных суперсистем – цивилизаций. Каждая суперсистема самобытна, имеет собственную систему ценностей, соответствующий ей стереотип поведения и противопоставляет себя всем прочим суперсистемам. Как результат цивилизационных различий даже выделяют соответствующую глобальную проблему – проблему преодоления человеческой разобщенности, вызванной различным экономическим, политическим, духовным развитием стран и народов. Отсутствие решения данной проблемы неминуемо приводит к цивилизационным конфликтам, в том числе в сфере международных экономических отношений. Следовательно, именно цивилизационные различия становятся первопричиной многих международных конфликтов, в том числе в экономической сфере, что важно учитывать при их изучении. Конфликты между разными цивилизациями, с одной стороны, являются «вызовами» как стимулами их развития, но, с другой стороны, выйдя из-под контроля, приводят к усугублению многих глобальных проблем, таких как нарастающая бедность, бездуховность, экологический кризис. Не исключена даже возможность перехода от экономических инструментов противостояния к силовым в глобальном масштабе, в том числе развязывания новой мировой войны с катастрофическими последствиями для всего человечества.

Список использованных источников:

1. N.Ya. Danilevskij (2011) Rossiya i Evropa: 2-e izd. M.: Institut russkoj civilizacii, Blagoslovenie (in Russian).
2. V.V. Kompaniiets (2011) Upravlinnia rozvytkom sotsialno-ekonomichnykh system u dukhovno-moralnomu ta sotsiokulturnomu vymiri: Monohrafiia. Kh.: UkrDAZT (in Ukrainian).
3. O. Shpengler. Zakat Evropy'. URL: http://az.lib.ru/s/shpengler_o/text_1922_zakat_evropy.shtml (data obrashheniya: 05.09.2018) (in Russian).
4. A. Tojnbi, S. Xantington. Vy'zovy' i otvety'. Kak gibnut civilizacii: per. s angl. URL: https://librusec.pro/b/587744/read (data obrashheniya: 05.09.2018) (in Russian).
5. P. Sorokin (2000) Social'naya i kul'turnaya dinamika: Issledovanie izmenenij v bol'shih sistemah iskusstva, istiny', e'tiki, prava i obshestvenny'h otnoshenij: per. s angl. SPb.: Izd-vo Rus. Xristian. gumanitar. in-ta. (in Russian).
6. P. Sorokin. Obshhie principy' civilizacionnoj teorii i eyo kritika. Sravnitel'noe izuchenie civilizacij. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Eras/03.php (data obrashheniya: 05.09.2018) (in Russian).
7. L.N. Gumilev. Jetnogenez i biosfera Zemli. URL: http://gumilevica.kulichki.net/EBE/index.html (data obrashheniya: 05.09.2018) (in Russian).

8. L.N. Gumilev (1993) Ritmy Evrazii: jepohi i civilizacii. M.: Jekopros (in Russian).
9. P.A. Chernomaz (2016) Passionarnaja teorija jetnogeneza – duhovnaja osnova ukrainsko-rossijskih otnoshenij. Mezhdunarodnyj nauchnyj vestnik. # 2 (10). URL: http://ortsci.ru/files/OPU_10_2016web.pdf (data obrashheniya: 05.09.2018) (in Russian).
10. S. Hantington. Stolknovenie civilizacij: per. s angl. URL: https://librusec.pro/b/79038/read (data obrashheniya: 05.09.2018) (in Russian).
11. Donal'd Tramp vystupil s dokladom «O polozhenii strany» // Veb-sajt «Radio Svoboda». URL: https://www.svoboda.org/a/trump-state-of-the-union/29008800.html (data obrashheniya: 05.09.2018) (in Russian).

UDC 911.3

COUNTER-URBANIZATION, ENTREPRENEURSHIP AND SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT IN DEVELOPING COUNTRIES: THE NIGERIAN EXAMPLE

O. R. Ibrahim[1], T. J. Oyebanji[2]
[1]oladayoibrahim@yahoo.com, [2]oyebanjijames21@gmail.com
Lagos State Polytechnic, Ikorodu, Lagos, Nigeria

The potential of counter-urbanization (urban-rural migration) on rural development in developing countries has not enlisted a deserved discourse in the literature. Whereas, the complex consequences of counter-urbanization, present challenges to policy makers who seek to alleviate poverty, improve rural areas conditions and reduce spatial income inequalities, the development trajectory of rural areas hinges on the number and quality of human resources and endogenous capital, which underpin sustainable development. Realizing the potentials of counter-urbanization therefore, requires more concerted efforts to plan and manage rural development with counter-urbanization and closely related factors of entrepreneurship and tourism as the main factors. This requires a new and reformed rural development policy to comprehensively address deficiencies of the local development system, poor human resources, the lack of legitimate local institutions, weakness of trust and entrepreneurship, as well as making all these issues be part of rural development policy.

Keywords: Rural development, entrepreneurship, tourism, rural capital, counter-urbanization

As in much of African countries, rural-urban migration is a problem in most of the rural area of Nigeria. As loss of labour summarizes the problems of rural areas in Nigeria, the resultant loss of human capital, labour and basic infrastructure, negatively affect rural socio-economic activities and development (Ibrahim, Yakubu, and Alhaji, 2014). Although, the dominant pattern of change in rural areas has been one of population decline, due to rural-urban migration, nonetheless, there are cases of increase in population, due to natural increase (Turok, 2016) and some counter-urbanization (Aluko and Agbola, 2006)

The idea and the impact of urban-rural migration is a recent development in the rural development process and is only gradually finding its way into sustainable rural development discourse in developing countries (Akgun et al., 2011).

The complex consequences of rural migration, including counter-urbanization, present challenges to policymakers who seek to alleviate poverty, improve rural areas conditions and reduce spatial income inequalities (Lacroix, 2013).

It is the view in this review that the relatedness of counter-urbanization, entrepreneurship and tourism at the rural level, if appropriately integrated, can form a comprehensive development policy, and can aid bottom-up rural development in developing countries.

© Ibrahim O. R., Oyebanji T. J., 2018

Counter-urbanization: a reversal of rural-urban migration

In retrospect, human beings have moved and settlements established as rural or urban, showing stratified socio-economic and geo-political compositions. There is the movement between local rural settlements, called rural-rural or lateral migration (Mitchell, 2008). In fact, lateral migration is far more common in developing African countries than is rural-urban migration.

Population movement, be it, seasonal, temporary or permanent, rural-urban or rural-rural, and recently, urban-rural, is a routine part of life among settlements in developing countries. The main reasons for the early rural-urban migration were the pursuit of employment opportunities, the higher urban real wage as against low rural real wage and earning potentials of urban centers. The wage gap results in a rural push and urban pull factors.

In retrospect, the urban pull and rural push forced the rural population to move out of their settlements of origin in droves, towards the surrounding towns and villages. In England, counter-urbanization is associated with the colonization of the countryside from middle-class residents, motivated by particularly positive views surrounding rural living and rural lifestyle (Woods, 2006). Other forms of migration are; green migration, amenity migration, Circular migration, retirement migration and Commuter migration, expatriate migration.

Urban residents are drawn to rural environments for the perceived amenities that they provide. Movements to rural areas for tourism help the economic situation or circumstances of the districts or rural communities; hence it is a form of counter-urbanization.

Differences in counter-urbanization trends worldwide show differences in the urbanization history of the countries, the planning systems and rural housing policies that regulate the countryside, as well as socio-cultural values surrounding rural living (Gkartzios, Garrod and Remoundou, 2013).

Counter-urbanization benefits rural and urban areas and economy and national economy as well (Aluko and Agbola, 2006). Later, the focus of counter-urbanization research changed to qualitative specific local case studies irrespective of wider urban-rural population dynamics (Rivera, 2007).

Counter-urbanization in some cases tends to be associated with a very positive perception of rural living, emphasizing the environmental, anti-urban and communitarian features of rural areas, and the existence of a «rural idyll» has been well used to rationalize the migration decision (Halfacree, 2008).

This aim of this paper is to explore the potential of counter-urbanization as an opportunity for developing rural areas, linked with the entrepreneurship tendencies of the diverse peoples involved in counter-urbanization, the residents of rural areas and the potentials and rural capitals endowments of rural areas (Tourism).

In the light of reported cases of urban-rural functional relationships, the issue of counter-urbanization in rural development becomes simpler, especially because literature supports the need for acknowledging the diverse social, spatial and cultural factors in discussing counter-urbanization (Gkartzios, Garrod, and Remoundou, 2013; Aluko and Agbola, 2006; Halfacree, 2008).

Counter-urbanization- Entrepreneurship Nexus

Although, the rural areas might be peripheral in the physical sense, but globalization, increased mobility, new technologies and the specific use of rural areas open novel possibilities for entrepreneurship in rural areas and challenge the notion of rural business (Herslund and Tanvig, 2012).

Endogenous development potential, including; agriculture and forestry, entrepreneurship, tourism, recreation, residence, etc., forms the basis for the development of different activities in rural areas. Similarly, rural capital is an organizing concept for rural development. It is the combination of natural capital, man-created capital, human capital, and social capital.

The development and conservation of rural capital are of fundamental importance to rural people, as they attempt to resolve local problems and pursue their aspirations. Rural entrepreneurship and rural development are fundamentally influenced by the relative abundance of each type of rural capital. Conversely, the activities of rural entrepreneurs are the major driving force in rural capital accumulation (Meccheri and Pelloni, 2006).

Quoting Van der Ploeg et al., Nemes (2011) states that «old rural resources» (values) (land ecosystem, landscape, animals, social networks, craftsmanship, etc.) should be considered in the context of rural development. What rural areas have in abundance and cannot be attracted away are the rural values. There are three aspects of rural values:

- Increasingly, people are discovering the importance of rural values, so, the importance of rural tourism and enterprise have increased
- Tourism is an agent of rural development; it offers opportunities for family business and small-scale entrepreneurship. Tourism promotes rural entrepreneurship and business development.

It is also abundantly clear that counter-urbanization and entrepreneurship are the sine qua non to sustainable rural development. However, counter-urbanization and entrepreneurship factors only relevant to human resource aspect of rural development. There are equally, both resource – type and access-type disadvantages to contend with in the process of rural development in developing countries. However, both the number and the structure of the rural population, occasioned by severe out-migration and sometimes-negative natural growth, are the greatest impediment to rural development.

Surmounting Rural Disadvantages

A key endogenous potential in rural area is the entrepreneurship of the area. Moreover, physical access without economic access can make rural areas worse off. What all this means is that a bottom-up process with the active driving machine of the Local development system (LDS) of rural development is the assured way to increase the competitiveness and comparative advantage of rural areas and development. With Local development institutions that are truly on the ground in the rural environment, they are more likely to improve access to the rural areas and the regional/national economy.

The role of local development system includes,

- To put in place a well thought out, a comprehensive development plan for the rural area.

- Provision of appropriate information about local needs, advisory services; local business associations; local development plans or marketing.

For a sustainable rural development, local development initiative must use the resources they have (local knowledge, Land, skills and traditions, primary production, natural environmental beauty and social networks), turning or configuring these resources into development resources to unlock their internal development capacity.

Conclusion

It is an established fact that rural areas and rural settlements are heterogeneous. Therefore, local development initiative should be specific to the local-regional area. Similarly, counter-urbanization, entrepreneurship, and tourism should be part of any rural policy to reactivate, rejuvenate and develop the rural areas.

References:

1. Aluko, E. and Agbola, Tunde (2006). The Impact of urban-rural migration on the environment, Urban and Regional Planning Review, Vol. 1, No. 1, March
2. Akgun, A. A., Baycan-Levent, J., and Nijkamp, P and Poot, J. (2011). Role of Local and Newcomer Entrepreneurs in Rural Development: A Comparative Meta-analytic Study.Regional Studies, , 45 (9), 1207-1223
3. Gkartzios, M., Garrod, G., and Remoundou, K. (2013). 'Going rural': Counter-urbanization in times of crisis, Research Project 2013, John S. Latsis Public Benefit Foundation
4. Halfacree, K. (2008) To revitalise counterurbanisation research? Recognising an international and fuller picture, Population, Space and Place, 14, 479-495
5. Ibrahim, A. A. K., Yakubu, A. A., and Alhaji, A. S. (2014). Impact of youth rural-urban migration on household economy and crop production: A case study of Sokoto metropolitan areas, Sokoto State, North-Western Nigeria, Journal of Agricultural Extension and Rural Development, Vol. 6(4), pp. 122-131, DOI: 10.5897/JAERD2013.0547
6. Ibrahim, O. R. (2014). Conception and Misconception of the Tourism Industry in Nigeria, Regions, No. 294, Issue 2
7. Lacroix, T. (2013). Migration, rural development, poverty, and food security: a comparative perspective, International Migration Institute University of Oxford
8. Herslund, L. and H. Tanvig (2012). When Life Style Entrepreneurs Establish Micro-Business in Rural Areas – The Case of Women in Danish Countryside, Rural Development - Contemporary Issues and Practices, Rashid Solagberu Adisa (Ed.), ISBN: 978-953-51-0461-2, InTech.
9. Meccheri, N. and Pelloni, G. (2006). Rural entrepreneurs and Institutional Assistance: an emeprical study from Mountainous Italy, Entrepreneurship and Regional Development, Vol. 18, No. 5, Taylor and Francis, pp.371-392
10. Mitchell, C.J.A. (2008). Counter-urbanization and the Growth of Canada's Rural and Small Town Municipalities: 1996-2001. Canadian Journal of Regional Science XXXI: 1 (Spring), 117-132.
11. Nemes, G. (2005). Integrated Rural Development: The Concept and its Operation. Discussion Papers of the Institute of Economics, Hungarian Academic of Sciences
12. Rivera, M.J. (2007). Migration to rural Navarre: questioning the experience of counterurbanisation. Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 98, 32- 41
13. Santic, D., Bosworth, G., Rydzik, A., and McAreavey, R. (2017). Migration, Inter-Connectivity and Regional Development (MICARD), Regions, No. 305, Issue 1
14. Turok, I. (2016). Housing and the urban premium. Habitat International. doi:10.1016/j.habitatint.2015.11.019

UDC 911.3

THE REGION IN SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT IN NIGERIA

O.R. Ibrahim [1], T.J. Oyebanji[2], P. Anthony [3]
[1]oladayoibrahim@yahoo.com, [2]oyebanjijames21@gmail.com,
[3]tonyandtai@yahoo.com
Lagos State Polytechnic, Ikorodu, Lagos, Nigeria

The paper examines rural development in Nigeria with emphasis on the approaches used over the years. It was found out that all approaches that relied on concepts, like growth pole/centre, central place, core-periphery, spatial polarization, have not impacted positively on the rural people and the environment. Indeed it has widened the gap between rural and urban areas with respect to socio-economic development, the standard of living, productivity, and income and in all indices with which development can be measured. It was also found out that sectoral; urban/ rural biases, dichotomous planning and planning from above are some of the factors responsible for the failure of rural development efforts in Nigeria. The paper, therefore, concludes that for rapid and sustainable rural development to take place, a regional strategy incorporating rural-urban linkages and interdependencies in the policy framework is proposed to overcome the continuing rural-urban divide in development theory and planning.

Keywords: Region, Micro-region, Rural-urban linkages, Neo-endogenous, sectoral

Although numerous approaches have been attempted to overcome the clear development gap between rural and urban areas, yet the gap seems to be widening and rural areas remain very backward, poor and underdeveloped.

According to Ibrahim and Nwokoro (2015) "as either a concept or policy prescription, rural development has been variously defined, interpreted and applied in Nigeria depending on the policy objectives and styles of successive governments. Until 1990 Integrated Rural development policy, rural development was synonymous with agricultural development and focused on increasing agricultural production". Bankole and Owolabi (2002) did not agree with this definition, according to these authors, agriculture is only a sector of rural development, while Olajuyin (2002) opined that although rural development and agricultural development are related, they are not necessarily synonymous.

Rural development is increasingly recognized as a prerequisite to a sustainable national development, hence its continuing popularity. The reasons for the recent gains in popularity of Rural Development is the fact that it is revolving past the traditional economic development model that focused on almost exclusively on promotion, attracting investment and strengthening of physical infrastructure. Rural Development now places a stronger focus on the basic conditions required for development, the comparative advantages of an area, and the economic needs of local citizens and businesses.

Rural Development is now defined as a participatory process in which local people work together to stimulate local commercial activity, resulting in a resilient

© Ibrahim O. R., Oyebanji T. J., Anthony P., 2018

and sustainable economy. Rural development encourages the public, private and civil society sectors to establish partnerships and collaboratively find local solutions to common economic problems.

Its strategies embrace local values for poverty reduction, basic human needs, local jobs, social and environmental integration; it utilizes economic drivers forged in value-added resources use, local skills training, retention of income, regional cooperation; and it considers development in the role of structural change and quality of development

While the concept of rural development has changed over the past few decades, yet most of the rural development strategies in Nigeria are still sector based and have disregarded the spatial dimension. Sectoral approaches only perceive the rural population and problems in a specific role (Schmidt-Kallert, 2005). In reality, rural dwellers, their activities and problems should be viewed holistically and multi-sectoral approach deployed to solve rural issues.

This paper looks at the different approaches that have evolved to support rural development in Nigeria, and how the lessons learned from the implementation of the various approaches can be incorporated in the design and implementation of the new rural development policy and programmes. It is not a new approach to rural development as it has been employed for rural development in different parts of the world. Rural development at the regional level is sometimes referred to regional rural development.

Literature Review

Rural areas and urban areas are two sides of the same coin, that is rural-urban space is a continuum. In a quest to develop into urban areas, rural areas need to borrow some development tips from the urban centres, while the urban, on the other hand, would not survive without the support from the rural areas for example in terms of agricultural products that come from the rural areas to support livelihood therein.

Cities organized rural areas to serve urban interests, resulting in the net capital outflow, brain drain and other resource transfers that lowered rather than raised the potential for rural areas to develop. Cities actively exploited rural areas, with rural poverty and rural-urban migration not emanating from the isolation of rural areas from urban areas, but rather from the tightening of rural and urban linkages

Region and Micro-region in rural development

The region is perhaps the most contested element in development planning and management (Douglass, 2006). Centrally driven approaches to rural development are increasingly being replaced by place-based or territorial-based that reflect the preferences and needs of local people and their endogenous resources. Schmidt-Kallert (2005) insists that planning at the micro-regional level can be an effective instrument in efforts to promote rural and regional development. Accordingly, integrated rural development projects and programmes at the micro-regional level are needed to tackle the problems of deteriorating conditions in the rural areas of the less developed countries.

Abiodun (1985) and Ibrahim and Nwokoro (2011) referred to micro-region as a development area, while Ajeagbu (1966) referred to it as a planning unit.

The micro-region may be:

- An existing territorial unit

Region and Micro-region in Nigeria

Regions and micro-regions in Nigeria can be found at various levels:

a) Geopolitical regions - Six of such region in Nigeria are:
b) 774 Local government areas (LGA)
c) 11 River Basin Development Authority (RBDA)

Any of the above (a to c) can be taken as region or Micro-region, consequently as planning regions/development areas in Nigeria and used as a framework for the purpose of rural development.

Specific programmes to be implemented within a planning unit, micro-region or region, must take cognizance of the: development potentials/resources of the micro-region, modernization of agriculture, provision of basic facilities, grouping to ensure appropriate threshold population, effective cooperation among the various levels of government, NGOs

Development potentials of rural areas in Nigeria

Endogenous development potential forms the basis for the development of different activities in rural areas (agriculture and forestry, entrepreneurship, tourism, recreation, residence, etc.).

Moreover, discussions on rural development for too long have centered often on the development problems and possibilities. Nowadays, the shift in rural development is with respect to development potentials and the local drivers of these potentials for rural development. According to Alademerin (2011) numerous potentials abound in the rural areas but surprisingly, they have been grossly underutilized and these have deleterious effects on the rapid rural transformation of the rural areas.

No doubt the quality of the environment with respect to these capitals is proving to be of increasing importance to the growth, development and performance of rural areas. Over the year, the developments of the rural areas have been seen narrowly as the development of agriculture, but there is general consensus in the literature that this development only focus on only a portion of rural population – farmers and those connected with agricultural production – rather than on rural places or areas (Perpar and Udovc, 2011). Findings (OECD, 2006, cited in Perpar and Udovc, 2011) suggest that this narrow view of rural development is not effective in addressing some of the most pressing socio-economic challenges facing rural communities. Instead, policy objectives and instrument aimed at rural development must focus on improving the competitiveness of rural areas using their own capital, to diversify economic activities, enhance business assistance, invest in human and social capital, commercializing and maintaining natural and cultural amenities, finding market niches for local products, providing public services, etc.

According to Perpar and Udovc, (2011), mobilization of local (endogenous) resources and local collective goods to support comparative advantages for local businesses, local entrepreneurship and innovation and social cohesion can be better strategies. Quoting Van der Ploeg et al., Nemes (2011) states that «old rural resources (values)» (land, ecosystems, landscape, animals, social networks, craftsmanship, etc.) should be reconsidered in the context of rural development.

The consensus is that rural development should take advantage of both newly emerging and historically rooted realities. Moreover, the concern for sustainable rural development influenced the change from the idea of development as a process mainly linked with economic growth to the approach based on the increase in quality of life and environment.

In creating competitive advantage for rural area, development strategies should focus on immobile resources, which are not in contention, such as social capital, cultural capital, environmental capital and local knowledge capital as mobile traditional resources (such as capital, information, skilled labor etc.) have left the rural area and therefore do not create any more solid base for the development of rural areas (Bryden, 1998, cited in Terluin, 2003). What rural areas have in abundance and cannot be attracted away are the rural values. There are three aspects of rural values (Nemes, 2011).

- Ecological values (clean environment, biodiversity, the possibility for the production of clean and healthy food, good productive conditions for high quality, specific agricultural products, open space, natural and cultural landscapes)
- Socio-cultural values (rural culture, folklore and the built environment, local cuisine, arts and crafts, locally specific products and production methods, minority languages, traditional ways of life)
- Community values (social networks, kinship relations, mutual trust and understanding, special ways of communication)

Potential economic opportunities that are prerequisite for balanced social and environmental development range from:

- Rural tourism: farm tourism, nature holidays, theme routes, the discovery of natural heritage;
- The building social and human resource capital.
- The stewardship of the multiple features of rural areas has become a key pillar of place-based policies for rural development (Perpar and Udovc, 2011).

A balanced and sustainable development in rural areas should be target-oriented rural development policy, based upon the promotion of their endogenous potential and competitive advantages. For a sustainable rural development, local development initiative must use the resources they have (local knowledge, Land, skills and traditions, primary production, natural environmental beauty and social networks), turning or configuring these resources into development resources to unlock their internal development capacity. This type of local development initiative is specific to the local-regional area. The scale of the development and of economic and social change is usually smaller than those of large-scale FDI or other urban-based developments and based on rural development resources; building, skills, land, family savings and finances and labour, therefore does not create economic dependency and cannot be disrupted by outside forces (as it is the case with sole development that depends on primary production) through stoppage of external assistance or relocation of investment.

Nevertheless, there are problems as identified somewhere above with respect to endogenous development in rural areas; longtime dependency, neglect and economic and social degradation of the rural areas, inadequate, costly to unlock or utilise resources as a result of capital flight, remoteness and lack of infrastructure and local financial capital.

Conclusion

In a very big and vast country like Nigeria, the same approach cannot be adopted for rural development in all States and regions. In the more urbanized South-west where there is a smooth gradient of population densities, and with people living in areas of different densities, from large cities like Lagos, Ibadan, Abeokuta, Ogbomosho, Oshogbo to sparsely populated large, medium and small towns and villages, development projects that anchor in large rural towns have the potential to transmit to smaller towns and to less populated villages, following the Growth Centre principles.

However, in the North, Middle belt and Eastern Nigeria that are relatively rural, and opposite of what is observed in the Southwest, there is no smooth gradient, there not many urban and semi-urban places. People live either in very high-density area like Kano and Enugu or in a sparsely populated rural area. In this latter spatial context, it is hard to argue in favour of a territorial strategy. Not only are densities very low, there is also very poor standing communications infrastructure. In these contexts, a sectoral agricultural-based rural development strategy is still the necessary first step. What this means is that a thorough investigation of each locality is required before embarking on the appropriate rural development strategy aimed at poverty reduction in the different areas of the country.

References:

1. Abiodun, J. O. (1985). On Polarization and Regional Development: Empirical studies in Abiodun (ed) Urban and regional planning problems in Nigeria, University of Ife Press Ltd.
2. Ajaegbu, H.I.A. (1975). Urban and rural development in Nigeria, London
3. Alademerin, E. A. (2011). Techniques in Harnessing the Potentials of Rural Communities for Positive Agricultural Transformation in South Western Nigeria. The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences, 3 (8), 203-208.
4. Bankole, B.O. and Owolabi, J.T. (2002), Rural development strategies in Nigeria, in Ibitoye, O.A (Ed.), Rural Environment and Sustainable Development in Nigeria, Petoa Educational Publishers, Ado-Ekiti, pp. 84-88.
5. Douglass, M. (2006). A Regional Network Strategy for Reciprocal Rural-Urban Linkages: An Agenda for Policy Research with Reference to Indonesia in Cecilia Tacoli, ed., Rural Urban Linkages (Earthscan), 124-154. Reprint from Third World Planning Review, Vol 20, No. 1, 1998
6. Ibrahim, O. R. (2012). Poverty Reduction through Territorial Rural Development in Nigeria, Regions, No. 288, Winter
7. Ibrahim, O. R. and Nwokoro, I. (2012). New option for Rural Development in Nigeria, Urban and Regional Planning Review, Vol. 3, No. 1&2, pp. 18-35
8. Nemes, G. (2005). Integrated Rural Development: The Concept and its Operation. Discussion Papers of the Institute of Economics, Hungarian Academic of Sciences. OECD, (2006). The New Rural Paradigm: Policies and Governance, Paris: OECD Rural Policy Reviews

9. Olajuyin, L. O. (2002). Rural Environment and Sustainable Development in Nigeria in O. Ibitoye, Rural Environment and Sustainable Development (pp. 1-4). Ado- Ekiti: Dept of Geography and Planning Sciences, University of Ado-Ekiti.
10. Perpar, A. and Udovc, A. (2011). Development Potentials of Rural Areas- The Case of Slovenia -Contemporary Issues and Practices, 283-308.
11. Schmidt-Kallert, E. (2005). A short introduction to Micro-Regional Planning, FAO/ UN, Budapest
12. Terluin, I. (2001). Rural Regions in the EU: Exploring Difference in Economic Development. Rijksuniversiteit Groningen

UDC 911.3

A GRASSROOTS DEVELOPMENT IN THE LIGHT OF THE DEVELOPMENT THEORIES, A CASE STUDY IN RURAL INDIA: FOOD FOR LIFE VRINDAVAN

L. Varga
vargalaci108@gmail.com
University of Pécs, Hungary

During its 60 years of history since the Marshall Plan,the development industry has gone through significant changes within its theoretical approach to development. In the early days, modernization theory was the prevalent paradigm that relied on the symbiosis of technological upgrading and the trickle-down effect. Later on, towards the end of the 20th century, the human development approach became increasingly dominant, where the main objective is to generate processes that can enlarge people's choices. It is not an easy task to measure the success of development on a global scale, since the individuals are measuring their lives within the cultural value system of their locality. In the following an attempt is made to compare the development industry and the grassroots development of Food for Life Vrindavan (FFLV) in two areas:

A. Are there any similarities between the dimensions of human development set by the United Nations and the activities of FFLV,
B. What is the figure for available fund per capita in the development industry and at FFLV.

A., Food for Life Vrindavan is a volunteer grassroots movement, which started off in a small city called Vrindavan in rural Northern India in 1990, by serving sweet rice to pilgrims visiting Krishna-Balaram Mandir [1]. Through word of mouth, the news of the tasty, nourishing free meals spread around, and the organizers were invited to many of the surrounding villages and thus learned more about the needs of the villagers. With well-managed worldwide donation campaigns from private individuals and sincere endeavor to make a change in the poverty-stricken society, by today FFLV has grown into a multifunctional social development Non-Governmental Organization (NGO), dedicated to the poorest of the poor, educating and guiding

© Varga L., 2018

them to pursue a fulfilling life, enabling them to become exemplary members of society, with a special focus on keeping girls in school until they reach 18 years of age in order to prevent childhood marriage, all while protecting and developing Vrindavan's natural environment [2].

The dimensions of human development according to the UN are divided into two main groups: those that are directly enhancing human abilities and those that are creating conditions for human development, *Figure 1*.

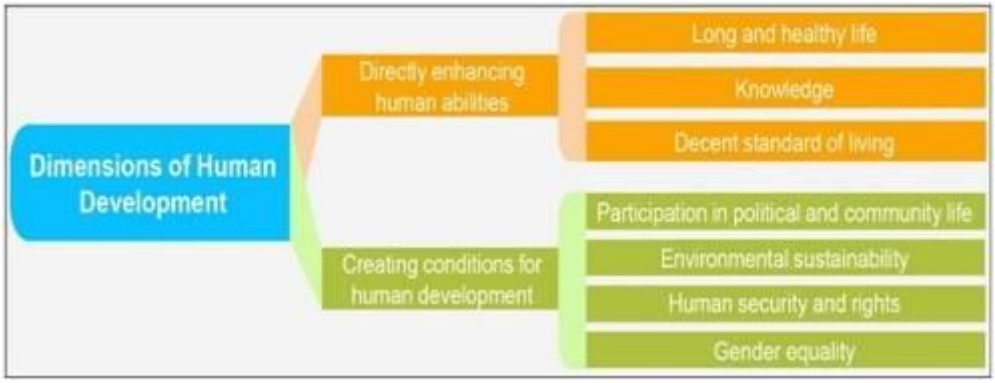

Figure 1., Dimensions of Human Development

Source: http://hdr.undp.org/en/file/what-human-development, retrieved 29.12.2017.

This comparative study about the UN's human development dimensions and the activities of the FFLV grassroots social development shows a striking match in all dimensions. How is this possible? Maybe the organizers had studied the UN's papers about the latest trends in development or Sen's and Haq's writings? I do not know. But it is certain that they wanted to help the people of Vrindavan to live with more choices and to give them the knowledge that there is more available in life. Sen paraphrases this as capabilities: *«The capability approach to a person's advantage is concerned with evaluating it in terms of his or her actual ability to achieve various valuable functionings as a part of livin*g [3]». It seems that by being in close proximity to the local community and thereby compassionately observing the needs of the people, FFLV as a grassroots movement, armed with the willpower to act, has come to this same understanding of human nature, albeit in a thoroughly practical way.

B., The development industry receives donations from states and international, national organizations and individuals to be spent on projects. In the first decade of the 21st century this amount was 1.094.981 million USD. FFLV has collected in this same period of ten years a bit more than 4 million USD. The development industry's spending is supposed to manifest within the developing and underdeveloped countries. In numbers, this means that the population of North America and EU has to be deducted from the global population. This gives a figure of 5.700 millions (five thousand and seven hundred million) in 2011. The population of the area where FFLV is active was 0,092 million (ninety-two thousand) in the same year. From these numbers we can calculate a rough per capita amount, *Table 1*.

Table 1

Comparing the development industry and FFLV in income and number of subjects

	Amount to be spent, 2000-2010 (USD millions)	Population to be spent on (in millions)	Per capita (USD)
Development industry	1.094.981	5.700	**192**
FFLV	4	0,092	**47**

Source: own work, using data from various sources[4]

This per capita amount indicates that the development industry had over four times more money to spend on every individual in the developing and underdeveloped world – which includes everyone in the Vrindavan area – than FFLV in the area of Vrindavan. This is a shocking number. Where is all that money? What did the development industry do with this money that was supposed to be spent in Vrindavan? How much more FFLV could have done if that amount had been given to them? These are rhetorical questions of course, but they are all valid arguments.

Based on the results of the conducted research the following conclusions have been made:

I. Food for Life Vrindavan, as a volunteer based grassroots development organization is in accordance with the United Nations's dimensions on human development.
II. FFLV is achieving far more in the fields of social development than the big scale, big money, international development industry has.
III. The financial resources of FFLV are strikingly modest; in fact they are only a quarter of the amount the OECD financed development industry could be spending on per capita in the area of Vrindavan where FFLV is active.

What makes this significant difference between the outcomes of the large-scale development industry's and grassroots organization's activities? It is not the money, neither the resources as shown in *Table 1.*, nor the enthusiasm, as many of those who work in the development industry are just as devoted and enthused to help the ones in need as those who work in the grassroots. Might it be the distance from the field of life or the impotent nature of an overgrown bureaucracy? In the area of corporate business these characteristics do not cause inefficiency, so as an organization the development industry could have the potential to perform just as well. Will the development industry ever come to the level of grassroots in regards to bringing sustainable changes in the life of the needy? And the line of questions could go on. One thing is certain though: with the start of this new age of social media there is a chance for an ever-increasing awareness concerning the inequality of life conditions around our globe which will definitely help adjust and subsequently refine well-working practices within the development industry, thus yielding optimal results. On

the other hand, this will in all likelihood give an impetus for many more FFLV-like programs to manifest.

References:

1. Krishna-BalaramMandir: „The Sri SriKrishnaBalaramMandir, situated in theRamanRetiarea of Vrindavan, is the grand temple of thedevotees of the International Society forKrishnaConsciousness…", https://iskconvrindavan.com/about-us/, retrieved 29.12.2017.
2. http://www.kinkari.com/enews/Archive/Eng/eFFLV-news-Mar-09.html, http://www.fflv.org/about-us/, retrieved 29.12.2017.
3. The CapabilityApproach: An InterdisciplinaryIntroduction, http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.196.1479&rep=rep1&type=pdf, pp. 6., retrieved 30.12.2017.
4. https://esa.un.org/unpd/wpp/,retrieved,30.12.2017., http://www.census2011.co.in/data/town/800795-vrindavan-uttar-pradesh.html, retrieved 30.12.2017., http://stats.oecd.org/qwids/#?x=1&y=6&f=4:1,2:1,3:51,5:3,7:1&q=4:1,2+2:1+3:51+5:3+7:1+1:1,2+6:1960,1961,1962,1963,1964,1965,1966,1967,1968,1969,1970,1971,1972,1973,1974,1975,1976,1977,1978,1979,1980,1981,1982,1983,1984,1985,1986,1987,1988,1989,1990,1991,1992,1993,1994,1995,1996,1997,1998,1999,2000,2001,2002,2003,2004,2005,2006,2007,2008,2009,2010,2011,2012,2013,2014,2015,2016, retrieved 30.12.2017., http://fflvrindavan.com/en_sand/about-us/finances/, retrieved 30.12.2017.

UDC 911.3

EUROPEAN SOCIAL FUND INTERVENTIONS IN THE POLISH VOIVODESHIPS IN 2007 – 2010 PERIOD

L. Smékalová
smekalova@utb.cz
Tomas Bata University in Zlín, Czech Republic

European Social Fund is a mainstream financial instrument which the European Union uses to promote a successful development in the area of human resources. The fund has a long history dating from the Treaty of Rome and has since become a flagship of the Cohesion Policy of the European Union tackling various issues connected to the human resources and social issues. This paper is focused on the issue of the European Social Fund intervention in the Republic of Poland in the first half of the 2007 – 2013 programming period. The paper attempts to link the European Social Funds interventions with the unemployment rate registered in 16 Polish viovodeships.

Keywords: Cohesion Policy; European Social Fund, Poland; unemployment

1. Introduction

European Social Fund is a mainstream financial instrument which the European Union uses to promote a successful development in the area of human resources. The fund has a long history dating from the Treaty of Rome and has since become a long term used instrument of the Cohesion Policy of the European Union with regards to combating issues such as poverty in society, migration, unemployment, social exclusion, the setting of educational systems, adaptation of workforce to the new challenges of the labour market and other issues connected to the human resources

© Smékalová L., 2018

and social sphere in general. The European Social Fund has undergone several reforms in order to adjust its functioning to the new challenges and policy paradigms and has been subject to extensive academic interest in its workings and results thereof [1–6].

This paper is focused on the issue of the European Social Fund intervention in the Republic of Poland in the first half of the 2007 – 2013 programming period. The paper attempts to link the European Social Funds interventions with the unemployment rate registered in 16 Polish voivodeships (NUTS 2 units).

2. Regional unemployment in the Republic of Poland

The regional unemployment in Poland, while following the same general pattern as show in table 1, is regionally fragmented. As with other post-communist countries the unemployment patterns have formed through the stretch of time the country underwent economic transformation as indicated for example by Parysek [7] and were spatially uneven [8]. This paper is focused on the post European accession period which affected the unemployment rate as well as other macroeconomic characteristics in Poland. Kolodziejczyk [9] credits the accession equally with the lowering of unemployment rate due to economic boost and emigration of Polish workers into other European Union member countries but also points out the issues the outflow of the productive age people had on the country which has not been universally beneficial. Kaczmarczyk et al. [10] deem the migration that occurred especially immediately after European Union accession as large, however, problematic mostly on local level rather than on national level.

Table 1

Unemployment rate in the Republic of Poland in 2000s [11]

Voivodeship	**04**	**05**	**06**	**07**	**08**	**09**	**10**	**Ø 07 – 10**	**Ø 04 – 10**
Dolnoslaskie	26,7	22,9	17,3	12,7	9,1	10,1	11,4	10,8	15,7
Zachodniopomorskie	23,9	22,7	17,2	11,5	9,5	10,4	12,4	11,0	15,4
Kujawsko-Pomorskie	22,0	19,9	16,3	11,3	9,1	10,4	10,6	10,4	14,2
Swietokrzyskie	20,5	19,0	15,6	12,1	8,8	10,9	12,1	11,0	14,1
Warminsko-Mazurskie	23,8	20,4	16,0	10,5	7,4	8,5	9,7	9,0	13,8
Lubuskie	24,9	19,2	14,0	9,8	6,5	9,6	10,6	9,1	13,5
Podkarpackie	15,3	16,8	13,8	9,7	8,2	10,2	11,7	10,0	12,2
Opolskie	19,3	16,9	13,5	9,4	6,5	9,9	9,7	8,9	12,2
Pomorskie	19,8	18,9	13,8	9,5	5,5	6,4	9,3	7,7	11,9
Lódzkie	18,8	17,4	13,4	9,3	6,7	7,6	9,3	8,2	11,8
Slaskie	18,5	19,0	14,2	8,1	6,6	6,8	9,2	7,7	11,8
Lubelskie	16,2	14,4	12,8	9,5	8,9	9,7	9,9	9,5	11,6
Wielkopolskie	17,2	17,2	12,7	8,3	6,1	7,5	8,8	7,7	11,1
Malopolskie	16,9	15,4	12,6	8,5	6,2	7,9	9,1	7,9	10,9
Podlaskie	14,8	14,5	11,4	9,0	6,4	7,1	10,3	8,2	10,5
Mazowieckie	16,0	14,8	12,4	9,1	6,0	6,0	7,5	7,2	10,3

The number of regional unemployment recorded by the Eurostat in Poland show the largest average unemployment rate between the years 2004 (i.e. the year the country gained European Union membership) and the year 2010 were recorded in Dolnoslaskie, Zachodniopomorskie, Kujawsko-Pomorskie, and Swietokrzyskie

voivodeships, representing the fourth quartile. The opposite is true for Wielkopolskie, Malopolskie, Podlaskie, and Mazowieckie voivodeships of the first quartile of this characteristic. While the gross domestic product per capita and Polish government consistently regard the Eastern Poland as less advanced, the spatial pattern in unemployment rate in the researched time period does not altogether fit this assumption. The development of unemployment, however, fit the theory of the Polish people taking migration as an opportunity to deal with unemployment, however, Kaczmarczyk et al. [10] also stress the influence of the economic cycle in general. That corresponds with the unemployment rate increasing in the last years of the researched period under the influence of world economic crisis which influenced Poland as well as the countries the Polish people might choose to migrate to in order to obtain gainful employment.

3. Role of European Social Fund in 2007-2013 Poland

European Social Fund as a main instrument aimed at the human resources was used in the 2007-2013 programming period in Poland as the corner stone of the Human Capital Operational Programme. Said programme had allocation of EUR 9,7 bil. (circa PLN 41,5 bil.) which was used for centrally administered projects (40 %) and regionally administered projects (60 %). Furthermore allocations were calculated for each of the 16 voivodeships with preferential treatment of the Eastern Poland voivodeships – Lubelskie, Podkarpackie, Podlaskie, Swietokrzyskie and Warminsko-Mazurskie [12]. The operational programme itself had 10 priorities as listed in table 2 which covered the wide range of European Social Fund interventions.

Table 2

Priorities of Operational Programme Human Capital [12]

Priority	Allocated funds (Euros)
Employment and Social Integration	430 260 954
Development of Human Resources and Adaptability of Companies and Improvement of Health of the Working People	661 310 120
High Quality of Educational System	855 300 828
Higher Education and Science	816 311 813
Good Governance	519 225 980
Labor Market Open for All	1 918 389 821
Promotion of Social Integration	1 319 970 145
Regional Staff of Economy	1 350 207 670
Development of Education and Competences in Regions	1 447 911 629
Technical Assistance	388 287 040

4. Targeting the Voivodeships in Poland in Period 2007-2010

In the 2007-2010 period close to 23 000 contracts were concluded with the final beneficiaries in total amount of almost EUR 7,8 bil., out of these almost 21 000 projects were regionally and the rest nationally administered (see table 3, the Eastern Poland voivodeships are denoted in cursive letters). The nationally administered projects were significantly larger than their regional counterparts and focused on

tackling nation-wide issues and initiatives. Given the success of contracting the projects, the Operational Programme Human Capital has later undergone significant changes in the allocated resources and at the end of the programming period 2007-2013 the total allocation of the programme increased to EUR 10 bil. The programmes itself and its actions were of interest mostly to Polish authors who examined its actions [see e.g. , 13-16].

Figure 1 illustrates the success in targeting the voivodeships when comparing the average European Social Fund allocation per person living in the voivodeships and the average unemployment in the years that are of interest. The success in targeting specific voivodeships is evident in the majority Eastern Poland which is denoted by red markings. These voivodeships for the most part registered significant unemployment rate and were being specifically targeted. The case of not so evident success in Eastern Poland is Podlaskie voivodeship. However, the support targeting this administrative unit is rather fitting to its lower registered unemployment rate than in other voivodeships of Eastern Poland. The most glaring derivation from targeting the European Social Fund financial support to administrative units with high unemployment is Dolnoslaskie and Zachodniopomorskie voivodeships which both denote high unemployment rates and below par per capita support.

Table 3

Priorities of Operational Programme Human Capital, [17]

Voivodeship	**Allocated funds (mil €)**	**Number of Projects**	**Average Allocation per Project (thousands €)**
Nationally administered	2 060	1 852	1 112
Dolnoslaskie	411	1 240	331
Kujawsko-Pomorskie	368	1 273	289
Lódzkie	410	1 768	232
Lubelskie	424	1 639	259
Lubuskie	154	715	216
Malopolskie	504	1 390	363
Mazowieckie	651	2 442	267
Opolskie	137	733	187
Podkarpackie	408	1 319	309
Podlaskie	198	884	224
Pomorskie	308	1 020	302
Slaskie	519	1 914	271
Swietokrzyskie	278	991	281
Warminsko-Mazurskie	298	1 172	254
Wielkopolskie	373	1 658	225
Zachodniopomorskie	294	834	353

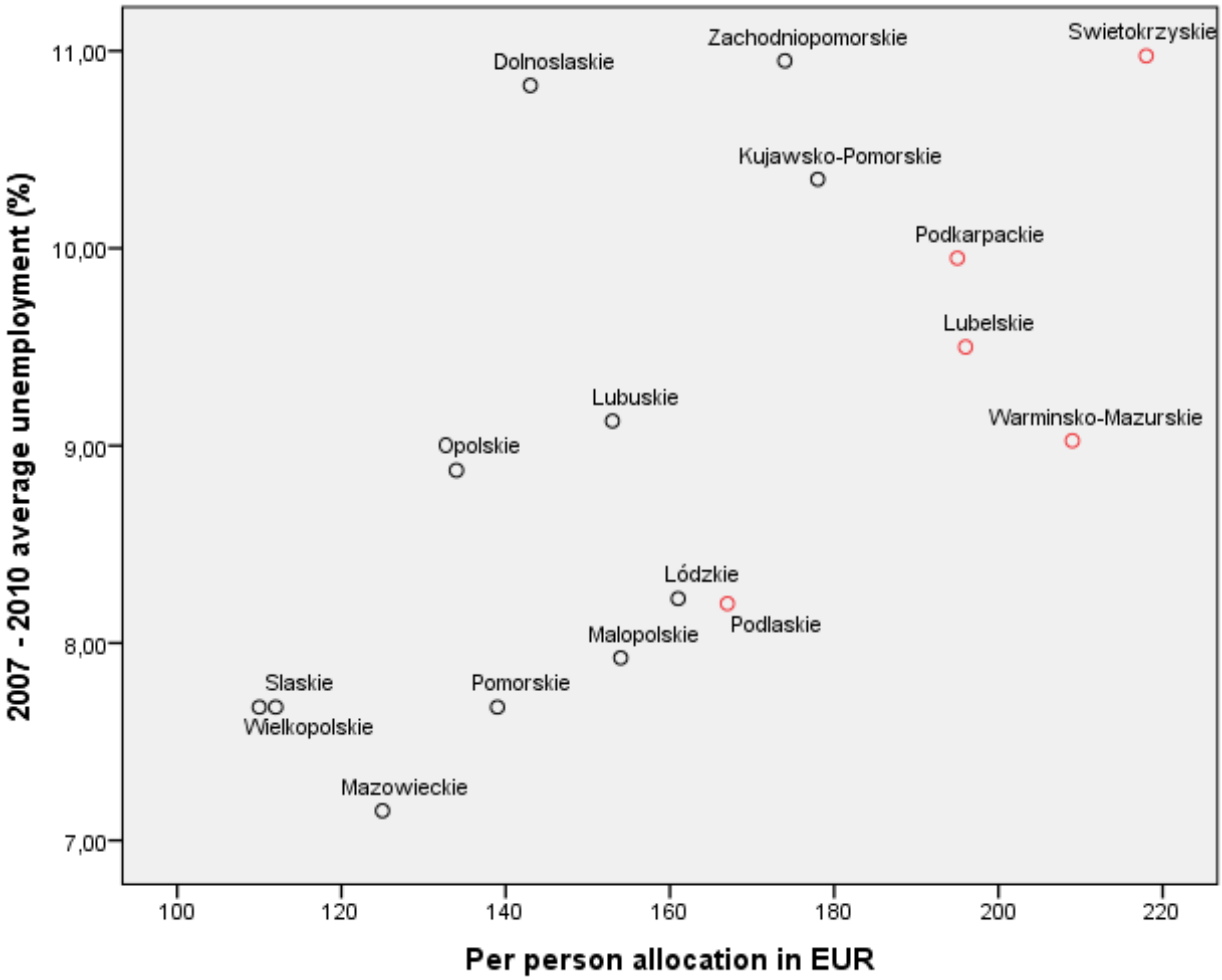

Figure 1: Comparison of Unemployment Rate and the European Social Fund Support in 2007-2010 Polish Voivodeships [11, 18]

5. Conclusion

The European Social Fund was used to finance the single human resources oriented operational programme in Poland titled Human Capital. Due to its uniqueness in the source of the funding, the programme itself covered rather vast number of priorities. Its interventions were targeting individual voivodeships which were rather diverse in terms of economic development and in terms of unemployment rate. The stress was put on the Eastern Poland, which is comprised of five eastern voivodeships that are facing the greatest challenges economic and social wise. So much so, they were accorded their own operational programme in 2007-2013 and are accorded one in the current programming period. This preference for Eastern Poland seems understandable in terms of relatively high unemployment rates registered there and was respected in terms of dividing the support and in terms of regional support actual targeting in the period 2007-2010. The only exception of this scheme is Podlaskie voivodeships both in terms of having lower registered unemployment according being the recipient of lower per person support from the European Social Fund. Other voivodeships were being supported accordingly to their relative standings in the unemployment characteristics with the most glaring exception being

Dolnoslaskie and Zachodniopomorskie, which were supported below what would the registered unemployment indicators suggest.

References:

1. Laffan, B. (1983). Policy Implementation in the European Community: The European Social Fund as a Case study. JCMS: Journal of Common Market Studies, 21(4), 389-408. doi:10.1111/j.1468-5965.1983.tb00267.x
2. Lion, C., Martini, P., & Volpi, S. (2004). The evaluation of European Social Fund programmes in a new framework of multilevel governance: The italian experience. Regional Studies, 38(2), 207-212. doi:10.1080/0034340042000190172
3. van Gerven, M., Vanhercke, B., & Gürocak, S. (2014). Policy learning, aid conditionality or domestic politics? The Europeanization of Dutch and Spanish activation policies through the European Social Fund. Journal of European Public Policy, 21(4), 509–527.
4. Verschraegen, G., Vanhercke, B., & Verpoorten, R. (2011). The European Social Fund and domestic activation policies: Europeanization mechanisms. Journal of European Social Policy, 21(1), 55–72.
5. González-Alegre, J. (2017). Active labour market policies and the efficiency of the European Social Fund in Spanish regions. Regional Studies, 1-14. doi:10.1080/00343404.2017.1315396
6. Tomé, E. (2013). The European Social Fund: A very specific case instrument of HRD policy. European Journal of Training and Development, 37(4), 336-356. doi:10.1108/03090591311319762
7. Parysek, J. J. (1993). Unemployment — a socially painful stage in the transition from a centrally planned to a market economy: The case of Poland. European Planning Studies, 1(2), 231–240. doi:10.1080/09654319308720211
8. Petrakos, G. (2001). Patterns of Regional Inequality in Transition Economies. European Planning Studies, 9(3), 359–383. doi:10.1080/713666485
9. Kolodziejczyk, K. (2016). Poland in the European Union. Ten Years of Membership. Revista UNISCI, (40), 9–26. doi:10.5209/rev_RUNI.2016.n40.51803
10. Kaczmarczyk, P., Mioduszewska, M., & Żylicz, A. (2009). Impact of the Post-Accession Migration on the Polish Labor Market. In M. Kahanec & K. F. Zimmermann (Eds.), EU Labor Markets After Post-Enlargement Migration (pp. 219–253). Berlin, Heidelberg: Springer. doi:10.1007/978-3-642-02242-5_9
11. Eurostat. (2017). Unemployment rates by sex, age and NUTS 2 regions (%). Retrieved February 12, 2017, from http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfst_r_lfu3rt&lang=en
12. Ministry of Regional Development of Republic Poland. (2008). Operational Programme Human Capital. Retrieved February 12, 2017, from http://www.efs.2007-2013.gov.pl/English/Documents/HCOP_EN_18January2008_final.pdf
13. Guz, H. (2011). Wsparcie sektora ekonomii społecznej w ramach VII Priorytetu Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013. Ekonomia Społeczna, (1), 7–18.
14. Ledzion, B., Olejniczak, K., & Pander, W. (2009). Ewaluacja trafności zakresu interwencji Działania 5.1 Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki. Warszawa. Retrieved from http://www.archiwum.ewaluacja.gov.pl/Wyniki/Documents/Ewaluacja_trafnosci_zakresu_interwencji_51_ POKL_19032013.pdf
15. Grucza, B. (2012). Zasady zarządzania projektami w Programie Operacyjnym Kapitał Ludzki–wymagania wobec projektodawców1. Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów, 113, 35-54.
16. Tarnawska, K., & Ćwiklicki, M. (2012). Evaluation Of The European Social Fund As A Measure To Support Social Innovation In The Public Sector. Economics and Management, 17(1), 237-243. doi:10.5755/j01.em.17.1.2273

17. Ministry of Economic Development of Poland. (2015). Lista Beneficjentów Programu Kapitał Ludzki. Retrieved January 7, 2017, from http://www.efs.2007-2013.gov.pl/Documents/Lista_beneficjentow_1_06_15.xlsx
18. Eurostat. (2017). Population on 1 January by age, sex and NUTS 2 region. Retrieved from http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_r_d2jan&lang=en

УДК 911.3

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

С.П. Батиченко
batychenko_sveta@ukr.net
Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

Розкрито теоретичні питання сільського зеленого туризму. Проаналізовано територіальні особливості розміщення підприємств сільського зеленого туризму в регіонах України. Досліджено питання чисельності туристів та їх регіональні особливості. Проаналізовано фінансову складову від ведення даного виду діяльності. Розкриті питання динаміки показників кількісного складу агросадиб, кількісного складу відпочиваючих в них і відповідно фінансових складових від даної діяльності за період з 2012-2017 років.
Ключові слова: сільський зелений туризм, агросадиби, екотуризм, агротуризм, регіони України

This article reveals the theoretical issues of rural green tourism. The territorial features of the location of rural tourism enterprises in the regions of Ukraine are analyzed. Explored the issue of the number of tourists and their regional features. The financial component of this type of activity is analyzed. The dynamics of the number of farmhouses, quantitative composition of tourist in this properties and financial indicators of such activity for the period of 2012-2017 years are revealed.
Keywords: rural green tourism, farmhouse, ecotourism, agritourism, region of Ukraine

Сільський зелений туризм на сьогодні є однією з найперспективнішою туристичною галуззю, яка останніми роками розвивається швидкими темпами. Напружений міський ритм життя, стрімкі процеси урбанізації негативно позначаються як на фізичному так і на психічному стані здоров’я населення. Саме тому, містяни прагнуть «втекти» та відпочити за містом. Відповідно все це безпосередньо впливає на розвиток сільського зеленого туризму. Даний вид туризму

Даний вид туризму не лише задовольняє прагнення жителів міст у проведенні як активного, так і пасивного відпочинку на природі за межами мегаполісів. Разом з тим, сільський зелений туризм являється альтернативним видом діяльності для сільських мешканців, які є безробітними через ряд причин.

Важливу роль у розвитку та функціонуванні сільського зеленого туризму в Україні відіграє Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму. Правлінням даної організації затверджено добровільну категоризацію закладів

© Батиченко С.П., 2018

сільського зеленого туризму «Українська гостинна садиба», яка відповідає 4-м категоріям (кількість квіток-мальв на логотипі, що є аналогом зірок готелю). Відповідно даний знак повідомляє туриста про відповідну якість житлових умов та рівень послуг, а також впливає на цінову політику. Крім того, організацією розроблена програма екомаркування «Зелена садиба». У 210 власників агросадиб мають знак та сертифікат «Українська гостинна садиба», які функціонують у 21 області України, з них 96 базового рівня, 38 – першого рівня, 41 – другого, 35 – третього (найвищого) рівня. Сертифікат та відповідно знак «Зелена садиба» мають 49 агросадиб у 7 областях України, з них 45 – першого рівня, 4 – другого рівня. Для виходу на європейський ринок Спілкою готується СОУ (стандарт організації України) [4].

За даними Державної служби статистики України у 2017 році в Україні офіційно зареєстровано 377 агросадиб, які провадять підприємницьку діяльність. Понад 80% з них зосереджено у Івано-Франківській області, 4,2% – у Чернівецькій та 3,7% – у Львівській. В межах Донецької, Житомирської, Запорізької, Київської, Луганської, Рівненської, Сумської, Харківської, Херсонської областей відсутні офіційно зареєстровані садиби сільського туризму. У 2017 році послугами фізичних осіб-підприємців у сфері сільського зеленого туризму скористалося 82570 турист. Найбільша кількість яких відпочивали у Карпатському регіоні – 89,1%. При цьому найменша кількість туристів відвідала заклади сільського зеленого туризму у Полтавській та Вінницькій областях. Загальний дохід від наданих послуг в даній сфері туризму склав 53,6 млн. грн., з витратами – 25,1 млн. грн.

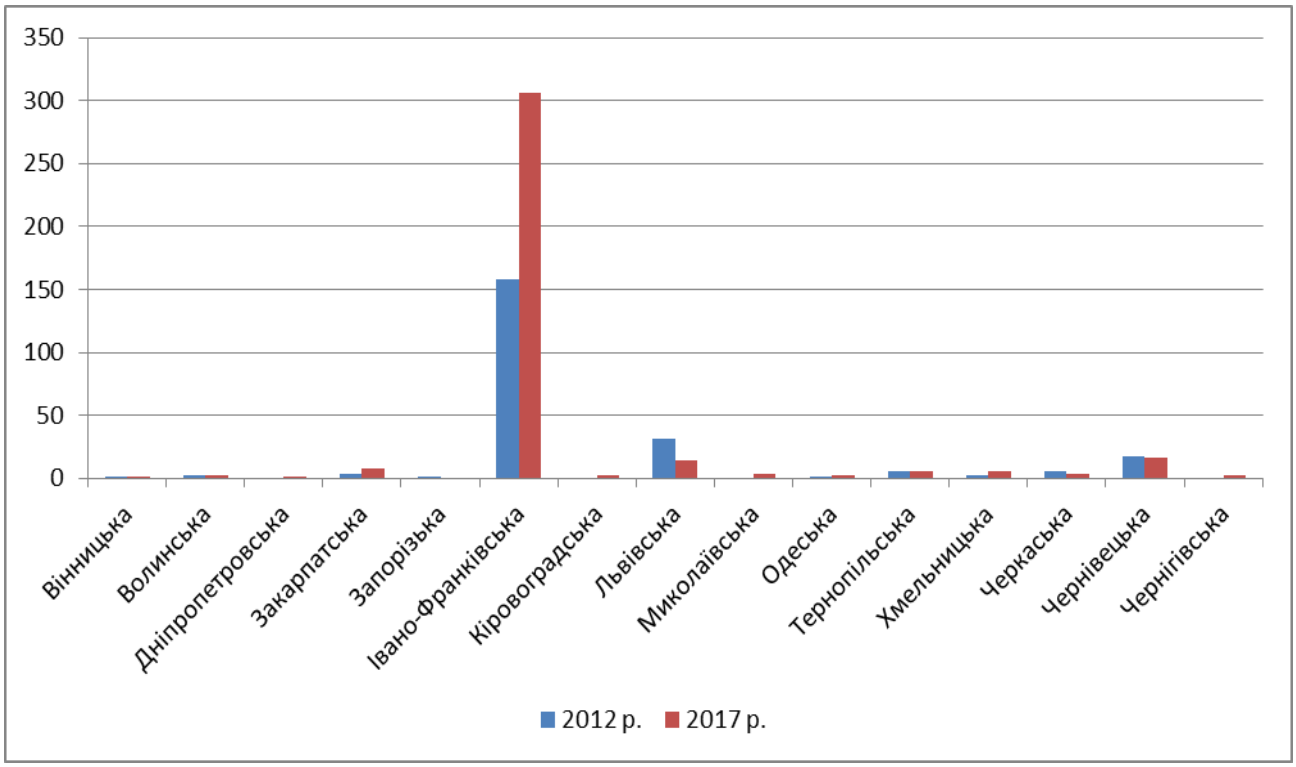

Рис. 1. Динаміка чисельності агросадиб в регіонах України за період 2012-2017 рр. [1, 5]

Динаміка показників кількісного складу агросадиб, кількісного складу відпочиваючих в них і відповідно фінансових складових від даної діяльності за період з 2012-2017 рр. характеризувалися стрибкоподібною тенденцією, що пов'язано зі складною економічною та політичною ситуацією в країні. Разом з тим, кількість агросадиб в Україні зросла у 1,6 рази. Позитивна динаміка з число агросадиб характерне для Хмельницької (втричі), Івано-Франківської та Закарпатської областей (майже вдвічі). Негативна динаміка показника кількості агросадиб за досліджуваний період характерна для Львівської області (скорочення у 2,2 рази) (рис. 1).

За досліджуваний період у 1,6 рази зросла кількість туристів, які скористалися послугами закладів сільського зеленого туризму. Позитивна динаміка з кількістю туристів, які відпочивали у закладах сільського зеленого туризму характерна для 12 областей країни. Разом з тим у Вінницькій, Львівській та Запорізькій областях спостерігається негативна динаміка з чисельністю туристів в закладах сільського зеленого туризму (рис. 2).

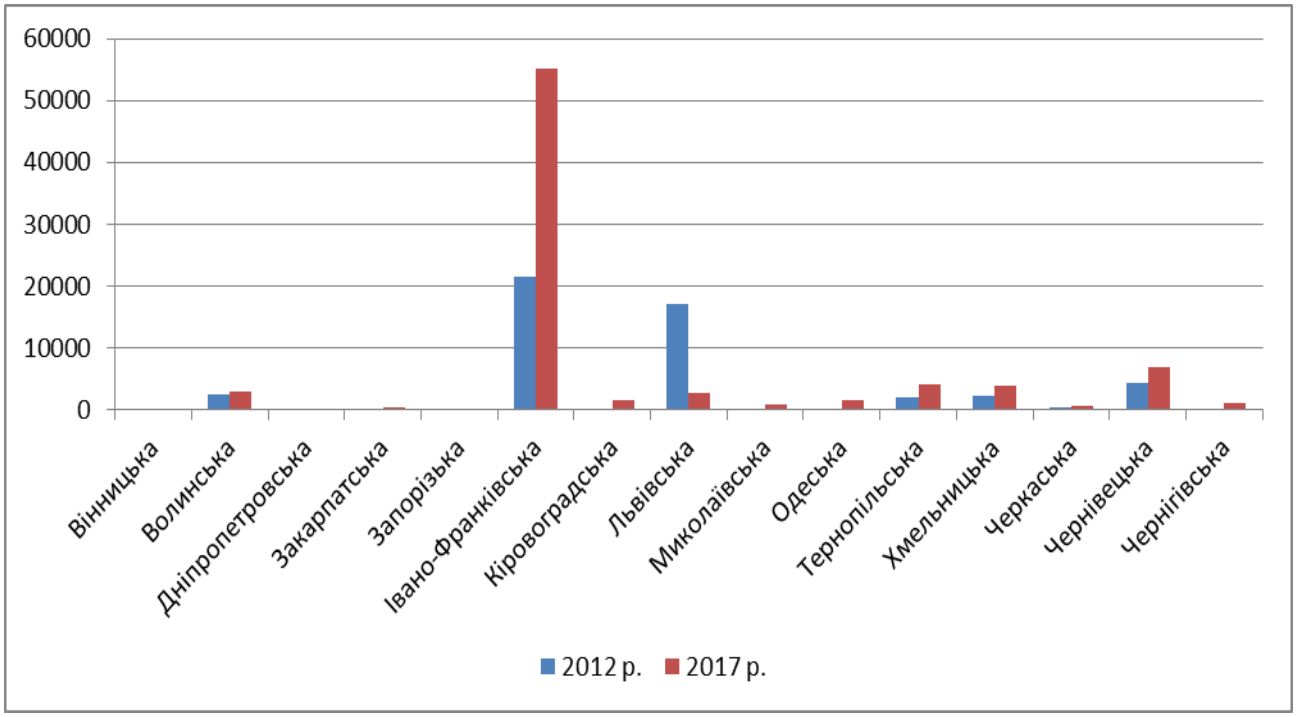

Рис. 2. Динаміка чисельності туристів, які скористалися послугами закладів сільського зеленого туризму у період з 2012-2017 рр. [1, 5]

Відповідно до зростання кількості агросадиб та туристів, які скористалися послугами сільського зеленого туризму, за період з 2012-2017 рр. більше як вдвічі зросли доходи від наданих послуг.

Разом з тим офіційні дані Державного служби статистики України та Спілки сприяння сільського зеленого туризму не розкривають повну картину діяльності закладів сільського зеленого туризму в регіонах країни. Саме тому, варто переймати європейську практику залучення сільських громад до сільського зеленого туризму. Крім того, варто створити сприятливе, для

розвитку сільського зеленого туризму,нормативно-правове підгруття, а також механіз контролю за дотриманням чинного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Kolektyvni zasoby rozmishchuvannia v Ukraini u 2017 rotsi [Collective placement in Ukraine in 2017]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 142 p. [in Ukrainian].
2. Korchynska O.O. (2015). Otsinka stanu pidpryiemnytstva u sferi silskoho zelenoho turyzmu v Ukraini [An estimation of the entrepreneurship in the sphere of rural green tourism in Ukraine]. Naukovyi visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu, 10,p. 139-143 [in Ukrainian].
3. Rutynskyi M.I., Zinko Yu.V. (2006). Silskyi turyzm [Rural tourism]: Kyiv: Znannia, 271 p. [in Ukrainian].
4. Spilka silskoho zelenoho turyzmu v Ukraini [Union of Rural Green Tourism Development in Ukraine]. Retrieved from http:// www.greentour.com.ua / [in Ukrainian].
5. Turystychna diialnist v Ukraini u 2012 rotsi [Tourist activity in Ukraine in 2012]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 272 p. [in Ukrainian].

УДК 911.3

СТАН ТА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ В УКРАЇНІ

В.С. Богадьорова

viktoriia2016ab@gmail.com

Херсонський державний університет, м. Херсон, України

В статті розглядається перспективна роль та форми фермерських кооперативів в забезпечені фермерських господарств та господарств населення технічними та іншим ресурсами. Особливо варто відмітити переваги до створення кооперативів, що дасть змогу підвищити прибутки фермерським господарствам та господарствам населення. Також зросте добробут селян завдяки підвищенню їх економічної активності, створенню робочих місць.

Ключові слова: фермерський кооператив, кооперування фермерських господарств, агропромисловий сектор, сільськогосподарське кооперування.

The article deals with the forms of farmers' cooperatives and their perspective role in providing agricultural farms and households with technical and other resources. Particularly worth mentioning are the advantages of creating cooperatives, which will allow to increase the profits of agricultural farms and households. The peasants' prosperity will also increase due to their increased economic activity and job creation.

Key words: farm cooperative, cooperation of farms, agro-industrial sector, agricultural cooperation.

Зарубіжний та вітчизняний досвід свідчить, що в сучасних умовах розвитку сільськогосподарського виробництва, де більшою мірою задіяні малі форми господарювання, необхідно відмовитись від прагнення забезпечити кожне господарство повним набором техніки. Нині найбільш перспективною та прогресивною формою забезпечення фермерських господарств та господарств населення технічними та іншим ресурсами є кооперативи.

Сільськогосподарські кооперативи забезпечують отримання більших

© Богадьорова В.С., 2018

прибутків селянам на відміну від тих господарств, що працюють самостійно. Українські сільгоспвиробники отримують лише 25% від світової ціни на вироблену продукцію, тоді як фермери з розвинутих країн ринкової економіки - 85%. Як засвідчує світовий досвід найбільш стабільними країнами в умовах глобальної кризи являються країни з соціально-орієнтованими економіками, з сильно розвинутою кооперацією.

На сьогодні в Україні 98% картоплі, 88% фруктів і овочів та 83% молока, загалом 70% аграрної продукції виробляє дрібний товаровиробник, особисті селянські господарства, фермерські господарства [2].

Кооперативний рух в Україні хоч і розвивається повільно, проте має позитивні наслідки. Щороку кількість кооперативів збільшується. Станом на 1 січня 2018 року в Україні налічувалося 45 035 фермерських господарств, тоді як на аналогічний період минулого року їх було 44 409. Тобто, протягом 2017 року кількість фермерських господарств в нашій країні зросла на 2% (або на 626 господарств). Збільшилася і кількість сільськогосподарських кооперативів. Якщо станом на 1 січня 2017 року їх було 2014 (997 виробничих та 1017 обслуговуючих), то на початок 2018 року в Україні їх уже налічується 2069 (996 виробничих і 1073 обслуговуючих). Тобто, на 55 кооперативів або на 3% більше [2].

Найбільша кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів налічується у Житомирській області більше 90, Вінницькій більше 80, Івано-Франківській більше 60. Членами цих об’єднань є понад 20 тисяч осіб. У користуванні членів цих кооперативів знаходиться більше 19 тис. га посівних площ, 20 тис. голів корів [4]. Кооперативний рух на селі сприяє розвитку інфраструктури сільської території та вцілому аграрного ринку країни. Налагоджує співпрацю без посередників, мережу заготівлі та збуту сільськогосподарської продукції.

Нині в сільській місцевості України функціонують 28770 сіл і населених пунктів. В особистих селянських господарствах виробляється більше половини сільськогосподарської продукції, які потребують обслуговуючих організаційних структур для організації реалізації продукції за різними напрямками. Спад сільськогосподарського виробництва, зниження його ефективності переконливо свідчить про необхідність створення кооперативних структур. Важливим напрямом організації виробничої діяльності у продовольчій сфері має стати розширення кооперації та вертикальної інтеграції.

Фермерський кооператив - це добровільне об’єднання фермерів, які на пайових засадах спільно займаються певним видом господарської діяльності [3].

Основне призначення фермерських кооперативів - надання послуг його членам. Функції фермерського кооперативу [1]:

- постачання засобів виробництва;
- переробка сільськогосподарської і несільськогосподарської продукції;
- підготовка до реалізації та реалізація продукції;
- придбання і спільне використання складної і дорогої техніки;

- професійного, правового, фінансово-економічного консультування та інформаційного забезпечення.

Кооперування фермерських господарств - це процес залучення приватних господарств у різні форми кооперативів, які є добровільною організацією громадян для суспільного ведення господарської та інших видів діяльності, які працюють за відповідними принципами [4].

На Херсонщині значна частина сільськогосподарської продукції виробляється саме в особистих селянських і фермерських господарствах та фізичними особами - сільськогосподарськими товаровиробниками. Це - більше 60% овочів, 90% картоплі, 80% баштанних культур. Крім того, ними утримується майже все поголів'я тварин.

На Херсонщині зареєстровано більше 40 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, що надають послуги сільськогосподарським виробникам в організації таких процесів, як збут і переробка виробленої продукції, матеріально-технічне забезпечення та інші види обслуговування виробництва. Із загальної кількості кооперативів – діючих 38, з обробітку землі - 7, молочарських - 14, м'ясних - 1, плодоовочевих - 13, зернових - 1, інших – 2 [3].

По відношенню до кількості кооперативів Херсонщини, які були зареєстровані у 2009 році (13 одиниць), кількість на сьогоднішній день збільшилася більш як в 3 рази та склала 315% до кількості кооперативів порівняльного періоду (середній темп приросту кількості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за зазначений період на території України склав лише 206%).

Кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів області складає 4,36% від загальної кількості вказаних по Україні, що перевищує середній показник по країні на 0,19% та свідчить про позитивні тенденції у розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в регіоні [1].

Особливу роль в функціонуванні агропромислового сектору регіону відіграють особисті селянські господарства, яких в області налічується 88,3 тис. одиниць, що складає 2% від загальної кількості зазначених суб'єктів господарювання по Україні. Аналізуючи ситуацію стосовно розвитку кооперації через об'єднання особистих селянських господарств, необхідно зазначити, що потенціал Херсонської області зазначеної сфери використовується досить відчутно, а саме на 1 зареєстрований сільськогосподарських кооператив в регіоні припадає 2154 особистих господарств населення, при значенні середнього аналогічного показника по Україні на рівні 4469 особистих господарств населення.

Враховуючи, що в області 85,7% поголів'я великої рогатої худоби утримується в особистих селянських господарствах, останнім часом найбільш активно розвиваються кооперативи молочного напрямку. Так, як переробка, транспортування продукції, що швидко псується потребує значних заощаджень.

Створення кооперативів є надзвичайно важливим для Херсонської області, адже індивідуальні виробники (фермерські та господарства населення) сільськогосподарської продукції, зможуть підвищити свої прибутки лише

об'єднавшись. Зросте добробуту селян завдяки підвищенню їх економічної активності, створенню робочих місць та забезпеченню справедливої винагороди за витрачену працю.

Список використаних джерел:

1. Malik M.J. Naukovo-metody`chne zabezpechennya rozvytku kooperaciyi v agrarnij sferi [Scientific and methodological support for the development of cooperation in the agrarian sector]. *Ekonomika APK,* 12, 106-111. (in Ukrainian)
2. Trypilskya Y. Agrarni rozpysky [Ruts of the Agrarian]. *Vseukrayinskyj informacijno-analitychnyj zhurnal «Agrarnyj Tyzhden. Ukrainian»,* 7(331), 33-36. (in Ukrainian)
3. Ushkarenko Y.V. Rozvy`tok sil`s`kogospodars`koyi obslugovuyuchoyi kooperaciyi v Pivdennomu regioni Ukrainian [Development of agricultural servicing cooperation in the Southern region of Ukrainian]. *Ekonomika APK,* 10, 31-37 (in Ukrainian)
4. Cymbal V.O. Problemy rozvytku obslugovuyuchoyi kooperaciyi na seli [Problems of development of service cooperatives in the countryside]. *Agroinkom,* 4, 72-80. (in Ukrainian).

УДК 338.45 (478.9)

РОЛЬ ИНДУСТРИАЛЬНОГО СЕКТОРА В МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДИНАМИКЕ РЕГИОНА

М.П. Бурла

burla57@list.ru

Приднестровский государственный университет им. Т.Г. Шевченко, г. Тирасполь, Приднестровье, Молдова

В статье отражены показатели, отражающие уровень индустриализации регионов и стран. Проведен ретроспективный анализ уровня развития и роли промышленности в хозяйственном комплексе Приднестровья. Выявлены тренды динамики объемов промышленного производства, структуры промышленности и экспорта промышленной продукции. Дана оценка влияния промышленности на финансовое состояние региона. Определены виды промышленных производств, развитие которых в обозримой перспективе позволит получить наиболее высокий социально-экономический эффект.

Ключевые слова: промышленность, отраслевая структура, территориальная структура, инвестиции, налоговые поступления, валютные ресурсы.

The article reflects the indicators reflecting the level of industrialization of regions and countries. A retrospective analysis of the level of development and the role of industry in the economic complex of Transnistria was carried out. Trends in the dynamics of the volume of industrial production, the structure of industry and exports of industrial products are revealed. The estimation of influence of the industry on a financial condition of the region is given. The types of industrial productions are determined, the development of which in the foreseeable future will make it possible to obtain the highest social and economic effect.

Keywords: industry, industry structure, territorial structure, investments, tax revenues, foreign exchange resources.

Несмотря на коренные изменения структуры экономики на стыке тысячелетий, проявляющихся в постиндустриализации и росте доли сервисного

© Бурла М.П., 2018

сектора, промышленность сохраняет ведущую роль в создании энергетической,технической и информационной базы современных макроэкономических систем. Уровень развития промышленности предопределяет такие важные параметры экономики как производительность труда, степень механизации и автоматизации видов деятельности, конкурентоспособность товаров, экспортный потенциал государств и регионов, возможность перераспределения занятых в пользу сервисных видов деятельности, сокращения энергоемкости и ресурсоемкости.

Приднестровье в конце 80-х – начале 90-х годов XX в. характеризовалось высоким уровнем индустриализации. На его долю приходилось около 40% промышленного производства Молдавской ССР. При этом в регионе проживало немногим более 15% общей численности населения Молдавии.

В настоящее время промышленность также занимает ведущее место во вторичном секторе экономики. В отраслях промышленности в течение 1996-2017 гг. создавалось от ⅓ до ⅔ ВВП и от ¾ до 90% добавленной стоимости отраслей материального производства. В 2013-2017 гг. на долю промышленности пришлось от ⅓ до 50% инвестиций в основной капитал [2-4].

Анализ трендов развития промышленности свидетельствует о том, что в долгосрочном ретроспективном периоде наблюдается сокращение доли индустрии в ВВП. Сократилась также абсолютная численность занятых в промышленности и их доля в общей численности занятого населения (30,6% в 1998 г.; 27,9% в 2008 г.; 20,5% в 2017 г.).

Динамика валового объема промышленного производства характеризуется неустойчивостью. Индексы объемов промышленного производства в 2001-2017 гг. составляли от 30 до 40% уровня 1990 г. [2]

Анализ объемов промышленного производства в долгосрочном периоде свидетельствует об отсутствии положительной линейной динамики и наличии значительных спадов в отдельные годы (2002, 2006, 2009). Эти спады обусловлены, внешними ограничениями (2002 г. и 2006 г.) и ухудшением конъюнктуры внешних рынков (конец 2008 г., 2009 г.). Например, объем промышленного производства в ноябре 2008 г. составил лишь 72,5% от аналогичного показателя 2007 г.

Неустойчивость производства существенно влияет также и на финансовое положение региона. Оно обусловливает сокращение экспортного потенциала и поступления валютных ресурсов, платежей налогов и сборов в бюджеты и внебюджетные фонды, сокращение объемов транспортной работы, вынужденное высвобождение занятых, рост уровня безработицы и ряд других отрицательных социально-экономических явлений.

Существенное влияние на величину прибыли и уровень рентабельности оказывает макроэкономическая политика. Например, в 2013 г. были увеличены тарифы на природный газ на 70%, что обусловило убыточное состояние большинства промышленных предприятий и сокращение рентабельности.

Анализ индустриального сектора отражает устойчивый тренд к симплификации структуры промышленности, выражающейся в прекращении отдельных производств, росте зависимости региона от ограниченного круга

предприятий и ассортимента товаров. В 80-90-е годы XX в. и в начале XXI в. Приднестровье поставляло на внешние рынки широкий ассортимент машиностроительной продукции, пищевых продуктов и изделий легкой промышленности. В XXI в. объемы, ассортимент и доля продукции машиностроения и пищевой промышленности существенно сократились. Регион превратился в нетто-импортера пищевых продуктов. Производимая машиностроительная продукция, особенно электротехническая, оказалась неконкурентоспособной в условиях открытой экономики.

Как следствие, значительно снизилась доля традиционных для региона отраслей, для развития которых имеются существенные конкурентные преимущества – машиностроения, пищевой и легкой промышленности. При этом существенно увеличилась доля черной металлургии и тепловой электроэнергетики, для развития которых Приднестровье не обладает конкурентными преимуществами и ресурсами, а внутренний рынок предъявляет ограниченный спрос на их конечную продукцию. Это существенно увеличивает степень общеэкономических рисков.

В промышленности практически отсутствуют отрасли, относимые по классификации ОЭСР к высокотехнологичным, – электроника и производство компьютеров, химико-фармацевтическая и аэрокосмическая промышленность.

Гипертрофированная доля отдельных промышленных производств создают существенную угрозу для устойчивого развития экономики республики. По нашим оценкам, в настоящее время 60-70% промышленного производства находится в зоне повышенного риска.

В настоящее время поступления от экспорта зависят от ограниченной группы товаров – электроэнергии, проката черных металлов, швейных изделий, обуви, строительных материалов, алкогольных напитков. Доля стали и проката черных металлов в отдельные годы составляла около ⅔ суммарного экспорта.

Несмотря на небольшие размеры Приднестровья (4,2 тыс. км²), наблюдается существенная дифференциация показателей индустриального сектора по административно-территориальным единицам.

Административно-территориальные единицы Приднестровья существенно различаются как по суммарному объему произведенной промышленной продукции, так и по доле в общей численности промышленно-производственного персонала, величине производства промышленной продукции на одного жителя, уровню производительности труда. Промышленный потенциал сосредоточен преимущественно в городах Тирасполь, Бендеры, Рыбница, Дубоссары. В общем объеме производства и стоимости основных производственных фондов существенна доля города-спутника Днестровск, где размещена Молдавская ГРЭС.

Особо следует отметить большой размах вариации по указанным показателям. Если показатели по городу-спутнику Днестровск и г. Рыбница сопоставимы с некоторыми развитыми странами, то их величина в Слободзейском, Григориопольском и Каменском районах свидетельствует об аграрном характере экономики этих единиц. Например, доля Каменского района в общем объеме промышленного производства в 2017 г. составила 0,3%,

а в среднегодовой численности промышленно-производственного персонала – 1,8%. Аналогичные показатели для Слободзейского района составили соответственно 0,5% и 3,3%, Григориопольского 0,6% и 1,9% [1; 5].

Административно-территориальные единицы отличались не только по уровню индустриализации, но и по степени диверсификации промышленного производства. Наиболее диверсифицированные промышленные комплексы сложились в городах Тирасполь и Бендеры. Промежуточное положение по набору отраслей и количеству производимых товаров занимает г. Рыбница.

В остальных административно-территориальных единицах подавляющая часть продукции создается на небольшом количестве крупных предприятий агропромышленного комплекса. Исключением являются г. Дубоссары, где размещена ГЭС (мощность 48 тыс. КВт) и город-спутник Днестровск, где функционирует Молдавская ГРЭС (установленная мощность – 2,52 МВт).

Низкий уровень индустриализации приводит к устойчивому дефициту бюджета территориальных образований, значительно ограничивает рост доходной части их бюджетов и обусловливает потребность в целевых дотациях.

Анализ свидетельствует о наличии прямой корреляционной зависимости между абсолютным объемом производства промышленной продукции, долей индустриального сектора в суммарных доходах и величиной фактически уплаченных налогов в бюджеты всех уровней и внебюджетные фонды.

Развитие Приднестровья в 90-е годы XX в. и в начале XXI в. сопровождалось неустойчивой динамикой основных макроэкономических, социальных и демографических параметров, распространением множества негативных тенденций и отрицательными трендами многих социально-экономических процессов в административно-территориальных единицах, обусловленными в значительной степени состоянием индустриального сектора.

Анализ подтверждает, что налоговый потенциал и состояние бюджетов, экспортный потенциал и объем валютных поступлений региона в целом и отдельных административно-территориальных единиц напрямую зависит от объема промышленного производства, величины добавленной стоимости, созданной в индустриальном секторе и объема произведенной промышленной продукции на одного жителя.

Наблюдается существенная корреляция между параметрами промышленности (объемами производства и реализации, отраслевой и территориальной структурой индустрии) и динамикой величины добавленной стоимости в ВВП, суммарной прибылью, размерами налогооблагаемой базы, суммарными налоговыми поступлениями, величиной экспорта и состоянием платежного баланса.

Перспективный экономический рост, сокращение дефицита бюджета и отрицательного сальдо внешней торговли, рост занятости и улучшение демографической ситуации в обозримом будущем могут быть достигнуты путем расширенного экономического воспроизводства. Представляется, что перспективная модель развития малой открытой экономики региона должна быть ориентирована на максимальную поддержку (налоговую, ценовую, тарифную, инвестиционную) крупных промышленных корпораций, особенно

диверсифицированных. Только они в условиях Приднестровья, способны обеспечивать экономическую стабильность, поступательное развитие и эффективно конкурировать с внешними экономическими агентами.

Список использованных источников:

1. Sotsial'no-ekonomicheskoye razvitiye PMR v 2017 g. [Socio-economic development of the PMR in 2017]. (2018) Tiraspol: State Statistical Service of the PMR, 80 p.
2. Statisticheskiy yezhegodnik PMR (1990, 1995, 2000, 2001-2006 gg.) [. Statistical Yearbook of the PMR (1990, 1995, 2000, 2001-2006)] (2007) Tiraspol: State Statistical Service of the PMR, 210 p.
3. Statisticheskiy yezhegodnik PMR (2007-2011 gg.) [Statistical Yearbook of the PMR (2007-2011)] (2012) Tiraspol: State Statistical Service of the PMR, 190 p.
4. Statisticheskiy yezhegodnik PMR (2012-2016 gg.) [Statistical Yearbook of the PMR (2012-2016)] (2017) Tiraspol: State Statistical Service of the PMR, 188 p.
5. Statisticheskiy yezhegodnik PMR (2013-2017 gg.) [Statistical Yearbook of the PMR (2013-2017)] (2018) Tiraspol: State Statistical Service of the PMR, 188 p.

УДК 338.28 (478.9)

ИННОВАЦИИ КАК ИНСТРУМЕНТ ДИНАМИЧНОГО РАЗВИТИЯ И РОСТА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ЭКОНОМИКИ РЕГИОНА

О.Н. Бурла
Olga-dnestr2008@mail.ru
Приднестровский государственный университет им. Т.Г. Шевченко, г. Тирасполь, Приднестровье, Молдова

В статье рассмотрена роль инноваций в развитии экономических систем, приведены показатели, применяемые для оценки инновационной деятельности. Проведен анализ кадрового, организационного и правового обеспечения инновационной деятельности в Приднестровье. Рассмотрены основные инновационные проекты, реализуемые в регионе, отражены их натуральные, финансовые и демографические параметры. Выявлена роль инновационных проектов в расширении налогооблагаемой базы, росте промышленного и экспортного потенциала региона. Предложен ряд перспективных инновационных проектов, реализация которых может положительно повлиять на экономическую ситуацию.

Ключевые слова: инновационный проект, конкуренция, научный потенциал, макроэкономическая система, эффективность инвестиций.

The article examines the role of innovations in the development of economic systems, presents the indicators used to assess innovation. The analysis of personnel, organizational and legal support of innovative activity in Transnistria is carried out. The main innovative projects implemented in the region are considered, their natural, financial and demographic parameters are reflected. The role of innovative projects in expanding the tax base, growth of industrial and export potential of the region was revealed. A number of promising innovative projects have been proposed, the implementation of which can positively affect the economic situation.

Key words: innovative project, competition, scientific potential, macroeconomic system, investment efficiency.

© Бурла О.Н., 2018

В современных условиях создание конкурентоспособной экономики и обеспечение ее положительной динамики возможно только в условиях постоянного инвестирования в инновационные проекты. Новаторство является основным фактором обеспечения устойчивого долгосрочного роста экономики любой страны (региона, муниципалитета) и корпоративных структур.

Интенсивность инновационной деятельности в значительной степени определяет конкурентоспособность экономических систем, эффективность инвестиций и динамику основных социально-экономических показателей [4-6].

Несмотря на высокую степень риска и неопределенность, только инновационные проекты способны коренным образом повысить эффективность деятельности отдельных предприятий и экономики Приднестровья в целом.

В регионе создана законодательная база, регулирующая инновационную деятельность. Среди основных законов, устанавливающих правовые, организационные и экономические основы государственной политики в области инноваций, определяющих субъекты, виды и формы государственной поддержки инновационной деятельности, следует отметить Закон «О государственной поддержке инновационных видов деятельности» [1], Закон «О науке и научно технической политике» [2], Закон «О государственной поддержке инвестиционной деятельности» [3] .

В Приднестровье функционирует незначительное количество организаций, осуществляющих разработку инновационных продуктов. Регион обладает ограниченным инновационным персоналом (научных работников и изобретателей).

Среди инновационных проектов, реализуемых в Приднестровье, можно выделить когенерационную станцию ООО «Тиротекс-Энерго», полноцикличный комплекс по производству и реализации осетровых видов рыб и их икры ООО «Акватир», ООО «Век», «Создание высокотехнологичного тепличного комплекса пятого поколения на основе технологии «УльтраКлима» для круглогодичного выращивания продукции растениеводства».

Высокая зависимость республики от импорта энергоресурсов обусловила необходимость разработки и реализации ряда проектов, направленных на рост степени надежности энергоснабжения региона. Был реализован инновационный проект ООО «Тиротекс-Энерго» – «Строительство когенерационной станции для производства электрической и тепловой энергии» [8].

Разработчиком проекта явилась компания ОАО «НПО «Рассвет-Энерго» (г. Киев). Общая мощность электрическая составляет 31,04 МВт, тепловая – 89 Гкал.

ООО «Тиротекс-Энерго» – первый в Приднестровье официально зарегистрированный инновационный проект. Сумма средств, направленная на реализацию инновационного проекта за 2009-2017 гг., составила 45,5 млн. долл., а ежегодная среднесписочная численность работников, привлеченных для реализации проекта – 149 человек. За указанный период государством предоставлено льгот по налогу на доходы в сумме 7,5 млн. долл. Государственная поддержка вплоть до 2013 г. включала в себя и такую форму

как удешевление стоимости природного газа для предприятия. За 2009-2017 гг. сумма межтарифной разницы составила 45,4 млн. долл.

Весьма значимым для региона является инновационный проект «Осетровый комплекс «Акватир» [7]. ООО «Акватир» является масштабным комплексом по выращиванию и промышленной переработке осетровых рыб, в том числе и производству натуральной черной икры на основе интенсивных технологий. Предприятие реализует живую, охлажденную и мороженую рыбу, балычные изделия холодного и горячего копчения, зернистую, пастеризованную и непастеризованную икру, соленую рыбу, рыбные пресервы.

За 2011-2017 гг. сумма средств, направленная на реализацию инновационного проекта ООО «Акватир», составила 21,2 млн. долл., а льготы по налогу на доходы – 149,3 тыс. долл. Среднегодовая численность занятых за указанный период составила 110 человек.

Для Приднестровья, являющегося нетто-импортером многих видов продукции и испытывающего постоянный дефицит валютных ресурсов, весьма существенным является реализация инновационных проектов, направленных на импортозамещение. В этом контексте следует отметить инновационный проект ООО «Тираспольтрансгаз-Приднестровье» «Создание высокотехнологичного тепличного комплекса пятого поколения на основе технологии «УльтраКлима» для круглогодичного выращивания продукции растениеводства».

Сумма средств, направленная на реализацию инновационного проекта за 2014-2017 гг. составила 4,6 млн. долл., среднегодовое количество занятых – 25 человек, объем льгот по налогу на доходы – 40,5 тыс. долл.

В 2018 г. был зарегистрирован инновационный проект «Производство труб», представленный ООО «Век».

Предприятие осуществляет производство трубы профильной квадратной и прямоугольной, трубы стальной водопроводной и газопроводной. Производимая продукция предназначена для использования в сфере газоснабжения, водоснабжения (круглая труба) и строительства (профильная труба). Проект осуществляется в рамках программы импортозамещения.

Таблица 1

Платежи в бюджет предприятий, реализующих инновационную деятельность

Субъект инновационной деятельности	Единица измерения	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ООО «Тиротекс-Энерго»	тыс. долл. США	557,14	669,14	707,31	722,86	658,47	493,65	433,68
ООО «Акватир»	тыс. долл. США	58,41	169,68	173,83	179,38	182,10	151,96	137,14

Общая стоимость проекта составляет 1524,5 тыс. долл. США. Сумма фактически произведенных (освоенных) инвестиционных вложений уже составила 1414,3 тыс. долл. США (92,8% от общей стоимости проекта). В реализации инновационного проекта участвует 25 человек. Предполагается

расширение производственных мощностей и увеличение численности персонала до 30 человек.

Крупнейшие субъекты инновационной деятельности уплачивали значительные суммы в республиканский и местные бюджеты (табл. 1).

Для роста интенсивности и повышения эффективности инновационной деятельности в Приднестровье следует максимально усилить прикладные аспекты деятельности научной сферы региона и направить деятельность ученых на создание инновационных прикладных продуктов во всех сферах жизнедеятельности республики.

Среди наиболее перспективных для Приднестровья инновационных проектов можно выделить «Туристское Приднестровье», «Перспективная пенсионная система», «Гериатрические услуги», «Цифровое Приднестровье», «Информатизация системы образования», «Аутсорсинговый сервис», «ГИС-сервис», «Монетизация льгот», «Приднестровская астрономическая обсерватория», «Агропромышленный кластер по производству высококачественных натуральных продуктов детского питания», «Разработка биопрепаратов для пищевой промышленности на основе пробиотиков».

Проведенное исследование позволяет сделать следующие выводы:

1) на современном этапе инновации являются основным фактором развития фирм, корпораций, муниципальных образований и региона в целом;
2) распространение инноваций является неравномерным как по видам деятельности (отраслям), так и в пространстве. Основная часть инноваций создается и используется в крупных городах и корпоративных структурах;
3) для повышения инновационной активности и привлечения инвестиций в инновационную сферу необходимо усилить налоговые, таможенные, валютные и иные льготы участниками инновационного процесса;
4) в Приднестровье абсолютно преобладают инновации, являющиеся имитацией уже известных в мире продуктов. Количество собственных инноваций ничтожно мало;
5) реализация инновационных проектов в Приднестровье позволила создать более 300 рабочих мест, повысить эффективность и улучшить условия труда, обеспечить более 150 млн. долл. прямых инвестиций, расширить ассортимент и улучшить качество выпускаемой продукции, повысить экспортный потенциал, энергетическую и продовольственную безопасность региона, обновить техническую базу, внедрить новые более производительные, энерго- и ресурсосберегающие технологии, сохранить научно-инновационный персонал и увеличить степень внедряемости научных результатов, улучшить финансовые результаты деятельности организаций, обеспечить приток валютных ресурсов.

Список использованных источников:

1. Zakon Pridnestrov'ya ot 17 iyunya 2005 g № 579-Z-III «O gosudarstvennoy podderzhke innovatsionnykh vidov deyatel'nosti» s dopolneniyami i izmeneniyami. [Law of Transnistria of June 17, 2005 No. 579-З-III “On State Support of Innovative Activities” with additions and changes]. Collection of legislation, 05-25.

2. Zakon Pridnestrov'ya ot 29.11.2007 g. № 351-ZID-II «O nauke i gosudarstvennoy nauchno-tekhnicheskoy politike PMR» s dopolneniyami i izmeneniyami. [The Law of Transnistria of November 29, 2007 No. 351-ZID-II "On Science and the State Scientific and Technical Policy of the PMR" with additions and changes]. Collection of legislation, 07-49.
3. Zakon Pridnestrov'ya ot 18.04.018 g. № 39-ZID-VI «O gosudarstvennoy podderzhke investitsionnoy deyatel'nosti». [The Law of Transnistria of April 18, 2008, No. 39-ZID-VI "On State Support of Investment Activity"]. Collection of legislation, 18-21.
4. Prof. V.A. Schwandar, prof. V.Ya. Gorfinkel Ed. (2006) Innovatsionnyy menedzhment: Uchebnik [Innovation Management: Textbook]. M., University textbook, 382.
5. Lapin N.I. (1986) Sistemno-diagnosticheskaya kontseptsiya novovvedeniy. [System-diagnostic concept of innovations]. Dialectics and system analysis. M.,Science, 275.
6. J. Schumpeter. (1982) Teoriya ekonomicheskogo razvitiya (issledovaniye pred-prinimatel'skoy pribyli, kapitala, kredita, protsenta i tsikla kon"yunktury). [The Theory of Economic Development (a study of business profits, capital, credit, interest and the business cycle)] M .Progress, 248.
7. «Aquatir» sturgeon complex. Available at: http://www. aquatir. md/?do=static & page=about
8. Cogeneration power plant "Tirotex-Energo". Available at: http://www.tirotex-energo.com

УДК 911.3

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ РИНОК У СТРУКТУРІ СВІТОВОГО РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ

М.В. Гнатюк
gnat3112@gmail.com
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Проаналізована цінова динаміка природного газу в регіонах світу. Виявлені основні фактори ціноутворення на світовому ринку природного газу. Досліджено сучасний стан європейського ринку у структурі світового ринку природного газу.
Ключові слова: енергетика, енергетичний ринок, паливно-енергетичні ресурси.

Price dynamics of natural gas in regions of the world has been analysed. The main factors of pricing in the global natural gas market are established. European market in the structure of the world natural das market at present time has been explored.
Keywords: energy, energy market, energy-fuel resources.

На сучасному етапі значна кількість промислово розвинених країн продовжують розробляти альтернативні джерела енергії, однак у найближчій перспективі світові держави будуть покладатися на порівняно дешеві вуглеводні, зокрема на природний газ.

Світові ціни на енергоносії, зокрема на газ, є важливою складовою економічного зростання держав, корпорацій та домашніх господарств, оскільки вони впливають на інфляцію, купівельну спроможність та виробничі витрати галузей господарства [3]. Ціни на енергоносії визначаються комплексною взаємодією економіки, геополітики і технологій.

© Гнатюк М.В., 2018

Вивчення ефективності функціонування газового ринку лишається актуальною темою, оскільки торгівля значною часткою природного газу здійснюється все ще за довгостроковими контрактами по цінам, прив'язаним до вартості нафти. Індексація вартості нафти до ціни на газ стала провідним фактором ціноутворення на газ у XX ст. та на початку XXI ст., коли ціна на газ у контрактах була прямо пов'язана з ціною на нафту, що відображається у динаміці цін на газ з часом [1]. Протягом останніх років газовий ринок зазнав змін: розробки видобутку сланцевого газу та поставки зрідженого природного газу, інтеграція газових ринків стали домінуючим ціновим механізмом на світовому газовому ринку, а отже пряма залежність ціни на газ з нафтою втратила своє значення [2]. Також варто зазначити, що ціна імпорту-експорту природного газу між державами часто формується на основі довгострокових контрактів, в основу якого можуть бути закладені не лише економічні, а й геополітичні чинники.

На відміну від нафтового ринку, динаміка цін та ціноутворення на світовому ринку природного газу має регіональний характер (рис. 1). Світовий ринок природного газу можна поділити на три основні регіони: європейський ринок, ринок Азіатсько-Тихоокеанського регіону та ринок Північної Америки [1].

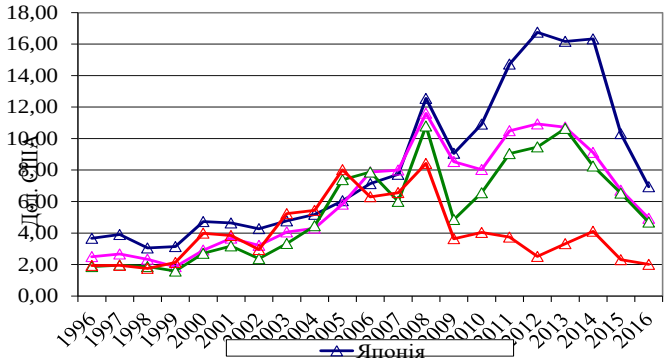

Рис. 1. Динаміка цін за млн. британських теплових одиниць природного газу у 1996-2016 рр. [4]

Аналізуючи динаміку розвитку цін на природний газ можна помітити, що до 2008 року ціни на газ у цих регіонах мали спільний характер зростання у порівнянні один з одним, однак після 2008 року для США та Канади притаманне зниження вартості природного газу на фоні її різкого зростання у Японії та Європи до 2014 року, що спричинено збільшенням попиту природного газу після світової фінансової кризи 2008 року та відновленням економіки промислово розвинутих країн. А відродження видобутку нафти і

сланцевого газу в США спричинило зниження ціни на газ у північноамериканському регіоні з 2008 року та зростання пропозиції на світовому ринку паливно-енергетичних ресурсів, що відобразилося падінням світових цін на нафту і газ у 2014 році [1]. Крім того, катастрофа на АЕС у місті Фукусіма та подальше припинення експлуатації ядерної енергії в Японії призвели до значного збільшення попиту на зріджений природний газ в Азії.

Основні правила попиту та пропозиції мають передбачуваний вплив на ціну на газ. У державах Північно-Західної Європи природний газ часто використовується як джерело виробництва енергії, а отже, попит на газ залежить від його ціни у порівнянні з іншими видами палива, зокрема вугілля. Інфляція та податки також впливають на зростання вартості газу для населення [2]. Рівень інфляції відрізняється в залежності від країни збуту. Держави мають різні податкові правила для збуту та споживання паливних ресурсів, а отже податкова політика може бути найбільш впливовим компонентом, що визначає ціну на газ.

Європейський ринок характеризується інтегрованою газовою інфраструктурою у країнах північно-західної Європи та обмеженим доступом до газопроводів країн Центральної Європи, незначними розпорошеними запасами природного газу та недостатньою кількістю його постачальників, що перешкоджає диверсифікації імпортерів газу [1]. Задля забезпечення власних економічних потреб країни ЄС змушені імпортувати газ передусім із Росії. Зазвичай, на виробництві та експорті природного газу в країні найбільший вплив мають державні компанії, а обмежена кількість продуцентів природного газу в Європі викликає занепокоєння щодо ступеня конкурентоспроможності європейського газового ринку [2]. Окрім того, європейський газовий ринок періодично стикається зі збільшенням попиту на природний газ через різкі зимові похолодання та зазнає значних потрясінь у разі нездатності «Газпрому» задовольнити непередбачуване зростання потреб у природному газі. Природний газ є основним джерелом опалення в Північно-Західній Європі, і тому попит населення та комерційних споживачів на газ в основному залежить від температури навколишнього середовища, що проявляється у сезонному характері ціни на газ у даному регіоні.

Таким чином, можна виділити основні фактори ціноутворення на світовому ринку природного газу: особливості попиту та пропозиції; рівень інфляції; податкова політика; наявність газових запасів та їх кількість; температура повітря (кліматична складова); вироблення енергії альтернативними джерелами.

Список використаних джерел:

1. De Jong, S., Auping, W., Govers, J. (2014). The Geopolitics of Shale Gas. The Hague Centre for Strategic Studies (HCSS) and TNO, 17, 58-72.
2. Hulshof, D., van der Maat, J-P., Mulder, M. (2016). Market fundamentals, competition and natural-gas prices. Energy Policy, 94, 480-491.
3. Olayele, F. (2014). The Geopolitics of Oil and Gas. Proceedings of the 37th IAEE International Conference, New York City : IAEE, 29-31.

4. BP Statistical Review of World Energy. (2017). Retrieved from http://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html.

УДК 911.3

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕРЦЕПЦІЇ ТАВРІЙСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО РЕГІОНУ

М.А. Гоманюк
gomanuk@gmail.com
Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

У статті розглянуто процес, фактори та механізми формування психічних меж серед населення Південноукраїнського історичного регіону Таврії / Тавриду. Зроблено висновок, що в соціальному сприйнянні регіон, колись вважався єдиним, розділений на два різних історичних. Територію материка, яка також була розширена, отримала назву "Таврія". Кримська частина стала називатися Таврійською. У нинішній конфліктній ситуації таке відокремлення оригінального спільного топоніму в двох очевидно різноманітних іменах може бути використане як механізм політичної маніпуляції та навіть легітимації агресії.

Ключові слова: Таврія, Крим, соціальне сприйняття, місцева тотожність

The article deals with the process, factors and mechanisms of mental boundaries formation among people of South Ukrainian's historical region of Tavria/Tauride. The conclusion is drawn that in the social perception the region, once considered a single one, separated in two diverse historical ones. The mainland part of the region, which was also enlarged, became known as Tavria. The Crimea part became known as Tauride. In the current conflict situation, this separation of the original common toponym in two apparently diverse names can be used as a mechanism for political manipulation and even legitimization of aggression.

Key words: Tauride, Crimea, social perception, local identity

Фізичні кордони Таврії як українського історико-географічного (етнографічного) регіону різними географами та істориками визначаються приблизно однаково. Аналіз базових атласів України, наприклад, за редакцією Марченко Л. або Руденка Л. [13, 16], статей в словниках та енциклопедіях (Волобуєв О., Голубєв А., Янко М.) [5, 17, 10], монографій (Голобородько Я., Заставний Ф. [7, 20], свідчать про одностайність поглядів стосовно розташування Таврії. Однак, усталені межі Таврії починають трансформуватися тоді, коли йдеться про соціальні перцепції цього краю і про регіональні ідентичності. Тоді між академічною картографією та ментальними кордонами регіону з'являються суттєві відмінності. Цим питанням присвячено роботи Гнатюка О., Мезенцевої Н. і Мезенцева К. [4, 15].

Метою статті є визначення перцепційного ареалу таврійського історичного регіону, виявлення факторів і механізмів його формування, а також різних аспектів його залучення в економічні, політичні та культурні процеси України і світу.

© Гоманюк М.А., 2018

Найчастіше історичний регіон Таврія/Таврида зіставляється з Таврійською областю (у 1802-1921 рр. – губернія), створеною 1784 року на території Кримського ханства, приєднаного до Російської імперії в рамках так званого «Грецького проекту». Тому для нової адміністративно-територіальної одиниці, створеної на завойованих землях, було обрано грецьку назву, що уперше зустрічається ще у Геродота. Таврійська губернія складалася з двох субрегіонів – Криму та Північної Таврії (сучасна лівобережна Херсонщина і частина Північного Приазов'я) з адміністративним центром у Сімферополі. Саме в таких межах фігурує Таврія в навчальних українських атласах [13, 16].

У другій половині XX ст. починається процес формування нових ментальних кордонів Таврії та переміщення її центру в північний субрегіон. Про це говорить низка фактів. По-перше, це перейменування населених пунктів, здійснені в період з 1952 по 2016 рр. у Запорізькій і Херсонській областях. Зараз тільки в цих областях налічується 15 населених пунктів з «таврійськими» назвами (Таврійськ, Таврійське, Таврія тощо) [9] і станція Таврійськ (м.Василівка), причому два села знаходяться на території правобережних районів, які ніколи не відносилися до Таврійської губернії.

По-друге, це велика кількість прагматоніміки (назви товарів та інших результатів практичної діяльності людини) в регіоні. Найбільша її кількість спостерігається в Херсонській області. Зі знакових брендів можна виділити коньяки «Таврія», пасажирського автоперевізника «Таврійські лінії», фестиваль «Таврійські ігри», конкурс краси «Міс Таврія». А ще десятки назв фірм, навчальних закладів, громадських організацій, газет, конкурсів тощо. Запорізька область відома, перш за все, автомобілем «Таврія». Крім того, «таврійська» прагматоніміка зустрічається в інших областях України. Це одеська мережа супермаркетів «Таврія В», судноплавна компанія Tavria Line з Дніпра, база відпочинку «Таврія» в Миколаївській обл. тощо.

У двохтисячних нове сприйняття ареалу Таврії починає закріплюється на картах історико-етнографічних регіонів у різних атласах, статтях, музейних експозиціях. У них до складу Таврії входять вже причорноморські і приазовські райони Запорізької, Херсонської та деякі райони Донецької областей, а Крим виділяється як самостійний регіон [3, 12]. У свою чергу, Пилипенко І., звертаючи увагу на фізико- та соціально-географічну відокремленість лівобережних районів Херсонської та Миколаївської областей (Кінбурнській півострів), західних районів Запорізької області по меридіану Василівка – Мелітополь, запропонував упровадити в обіг новий фізико-географічний об'єкт «півострів Таврія» [9].

Що стосується неформального центру Таврії, то в 50-х роках XX століття він оформився в районі Каховки-Нової Каховки, який після будівництва Каховської гідроелектростанції стає вихідною точкою водопостачання таврійського степу і символом відродження вже нової радянської Таврії, однак пізніше перейшов до Херсона [8]. Саме тут зосереджена найбільша кількість юридичних осіб [4], проходить найбільша кількість масових заходів і випускається найбільше промислової продукції з «таврійськими» назвами [7,

8]. У 2013 році в обласному центрі з'являється слоган «Херсон – столиця Таврії» – спочатку на білбордах, а згодом на офіційному сайті міста [15].

Однак у суспільній свідомості жителів Півдня України ані центр, ані ареал Таврії/Тавриди чітко не оформлені. Під час фокус-групових досліджень і глибинних інтерв'ю трапляються судження, що сильно відрізняються одне від одного. Для частини населення Таврія – це весь Південь України, для інших – лише кілька прилеглих до Кримського півострова районів Херсонської області [10]. Наводимо приклади таких суджень: *«Межі Таврії? Для мене однозначно Одеська, Миколаївська та Херсонська області, скажімо так – частини цих областей. Крим, само собою. Північ Криму – це Таврія»* (чоловік, 48 років, Херсон), *«для мене Таврія – це Крим і десь від Одеси до Запоріжжя, туди, до Азовського моря, тобто три області і Крим. Можливо Одеса, хоча Одеса, вона вже не зовсім Таврія»* (чоловік, 50 років, Чаплинка), *«Таврія – це назва тієї місцевості, в якій ми знаходимося. Чаплинський район, я думаю Каховський район теж все-таки Таврія, Новотроїцький ще може»* (жінка, 37 років, Чаплинка). Деякі респонденти уважають, що Таврида і Таврія – це та сама назва, інші схильні до того, що Таврія більше відноситься до материкової степової України, а Таврида – до Криму. Для частини опитаних Таврія, таврійський степ – це не тільки назва їхнього рідного краю, але хоча не першочергова, проте складова їх ідентичності.

Дуже важливим для розуміння процесів зміни змісту топоніма «Таврія/Таврида», є його поширення в Криму. Тут ще 1918 року була створена Радянська Соціалістична Республіка Тавриди, яка проіснувала трохи більше місяця. У 1921 р. у Сімферополі засновується Центральний музей Тавриди, в період 1945-1956 рр. на території півдня України і Криму знаходився Таврійський військовий округ. Пізніше в Криму відкриваються готелі і пансіонати з назвою «Таврія» і «Таврида», створюються ансамблі та спортивні клуби.

У анексованому Криму ситуація з «таврійської» лексикою набула своєї специфіки. Якщо в радянські часи і в період 1991-2014 рр. на півострові використовувалися різні варіанти назви – як Таврія, так і Таврида, яким відповідали прикметники «таврійський» і «тавричеський», то останнім часом використовується саме другий варіант. «Тавридою» була названа телерадіокомпанія в Криму (колишня ДТРК «Крим»), слова «Таврида» і «тавричеський» увійшли до назв великих інфраструктурних об'єктів, таких як траса «Таврида», що з'єднує Керченський міст з Севастополем, і Тавричеська ТЕС.

Стосовно соціальної перцепції, то тут можна відзначити, що і в Криму денотати понять Таврія і Таврида також чітко не зафіксовані. Хоча для значної частини населення Крим і Таврида – це географічні синоніми, існують різні погляди на те, що уважати Таврією. *«Для мене Крим – більш рідне слово, ніж Таврида. Хоча Таврида як би на другому місці»* (чоловік, 40, Сімферополь), *«я спілкувалася в санаторії з жінкою з Красноперекопська, так вона сприймає ту частину Херсонської області як єдине ціле, тобто Таврія – це Крим і шматочок Херсонської області»* (жінка, 65, Гурзуф), *«я думаю, там, де*

закінчується степ, там закінчується Таврія. Це Херсон, напевно, частина Миколаєва. На сході по Донбас, напевно. Майже туди під Маріуполь, а на півночі, напевно, по Харків, або по Дніпро. На півдні – це по Крим. Тому що Крим – це, можна сказати, що Таврія, але більше це все-таки Таврида, гори» (чоловік, 41, Євпаторія).

Після анексії Криму питання топоніміки стає предметом політики. Вже відразу після так званого референдуму 16 березня 2014 р. депутат Державної думи РФ Дегтярьов М. запропонував *«передбачити для Республіки Крим другу назву – Таврида»* [2]. А в січні 2015 року вже лідер ЛДПР Жириновський В. виступив з пропозицією офіційно перейменувати Крим в Тавриду [21], мотивуючи це необхідністю повернення півострову *«первозданного»* імені, на відміну від більш пізньої кримськотатарської назви «Крим». 2018 року ця ідея повернулася знову, коли глава національно-культурної автономії греків Криму «Таврида» і депутат так званої Державної ради Криму Шонус І. запропонував назву «Республіка Крим-Таврида», також апелюючи до відновлення історичної справедливості [6].

Деякі експерти уважають, що *«ідея реінкарнації Таврійської губернії в її колишніх кордонах може вистрілити так само несподівано, як це сталося з «Новоросією» в 2014 році. Актуальність такого плану очевидна: контроль над материковими частинами Таврії може вирішити проблему водопостачання Криму»* – зазначає співробітник Українського інституту національної пам’яті Майоров М. [14]. У 2016 році під час відвідування в Криму молодіжного освітнього форуму президент РФ Путін В. поставив свій підпис під графіті «Все будет Таврида!». В інтернеті це було сприйняте як натяк на подальші експансіоністські плани [2].

На материковій Україні «таврійська» тема хоч і в меншій мірі, але теж стала об’єктом політичного інтересу. Так, кампанія по декомунізації призвела до появи ще п’ятьох населених пунктів з назвою «Таврійське» в Запорізькій і Херсонській областях. Таврійську прагматоніміку використовують і державні структури. Наприклад, з 2008 р. Херсонська ОДА щорічно проводить Міжнародний інвестиційний форум «Таврійські горизонти», у Мелітополі і Херсоні функціонує ряд навчальних закладів зі словом «Таврійський» в назві, у 2017 році в Херсонській області створюється Таврійський госпітальний округ.

Отже, вищесказане дозволяє зробити такі висновки. У кінці XVIII-першій половині XX ст. ареал історичного регіону Таврія співвідносився з межами Таврической губернії і включав Північну Таврію (нижня Лівобережжі Дніпра і частина Північного Приазов'я) і Кримський півострів. Назви Таврія і Таврида при цьому виступали в якості синонімів. З другої половини XX століття почалося поступове розділення єдиного топоніма: «Таврія» частіше застосовувалося до Північної Таврії, а «Таврида» до Криму. Паралельно ментальні кордони материкової частини регіону почали активно розширювалися. Після 1991 року цей топонімічний розрив почав посилюватися, що призвело до перцепційного розширення регіону. При цьому почав оформлятися і новий перцепційний центр Таврії – м. Херсон.

Ці процеси здійснювалися і здійснюються за допомогою декількох механізмів. Двигуном першого, адміністративно-топонімічного механізму, є держава. Цей механізм включає рішення з перейменування населених пунктів, іменування державних і комунальних структур, заходів. Двигуном другого, маркетингового механізму, є вільний ринок товарів і послуг. Цей механізм включає створення і просування на ринку «таврійських» брендів. І якщо на території материкової України регіон Таврія і таврійська ідентичність на сьогодні формуються переважно спонтанно під впливом маркетингових технологій на ринку товарів і послуг, то в окупованому Криму здійснюється державна політика підтримка теми Тавриди. З огляду на політичну ситуацію в регіоні, можна також припустити, що питання поширення і статусу «таврійської» топоніміки на Півдні України несе в собі конфліктний потенціал.

Список використаних джерел:

1. Alfavitnyy pokazhchyk naselenykh punktiv Ukrayiny [Alphabetical index of settlements of Ukraine]. Retrieved from http://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/ADM/zmist.html [in Ukrainian].
2. Deputaty predlagayut vernut' Krymu istoricheskoye nazvaniye «Tavrida» [The deputies suggest returning the historical name "Tauride" to Crimea]. Retrieved from http://www.aif.ru/politics/russia/1128087 [in Russian].
3. Etnohrafichni rehiony Ukrayiny [Ethnographic regions of Ukraine]. Retrieved from https://ua.igotoworld.com/en/article/953_etnograficheskie-regiony-ukrainy.htm [in Ukrainian]
4. Gnatyuk, O.M. (2014) Nazvy pidpryyemstv ta orhanizatsiy Ukrayiny yak marker terytorial′noyi identychnosti naselennya [Names of enterprises and organizations of Ukraine as a marker of territorial identity of the population]. Kyyivs′kyy heohrafichnyy shchorichnyk – Kyiv Geographical Yearbook, 9, 67-77 [in Ukrainian].
5. Golubev. A.V. (1969) Severnaya Tavriya [North Tavria]. Sovetskaya istoricheskaya entsiklopediya – Soviet Historical Encyclopedia. V.12, 654-655 [in Russian].
6. Greki predlagayut izmenit' nazvaniye Kryma [Greeks is offering to change the name of Crimea]. Retrieved from crimea.ria.ru/society/20180613/1114626404.html [in Russian]
7. Holoborod′ko Ya.Yu. (2007) Pivdennyy areal. Konsortsium literaturnoyi Tavriyi [Southern area: Consortium of Literature Tavria]: Kyiv: Fakt, 400 [in Ukrainian].
8. Homanyuk, M. (2016). Zatavrovanyy Pivden′: vid Herodota do dekomunizatsiyi [The Branded South: from Herodotus to decommunization]. Krytyka – Criticism. 1-2, 2-7 [in Ukrainian].
9. Homanyuk, M., Pylypenko, O. (2016) Pivostriv Tavriya: Heohrafichni ta sotsiolohichni peredumovy veryfikatsiyi [Tavria Peninsula: Geographical and sociological precondions of verification]. Vid heohrafiyi do heohrafichnoho ukrayinoznavstva: evolyutsiya osvitn′o-naukovykh idey ta poshukiv – From geography to geographic Ukrainian studies: evolution of educational and scientific ideas and searches. Chernivtsi: CHNU, 16-17 [in Ukrainian].
10. Homanyuk, N. (2016) Tavriya bez tavrychan: osobennosti regional′noy identychnosti zhyteley Severnogo Prichernomor′ya [Taurida without Tauridians: specificity of North Black sea region inhabitants' local identity]. Visnyk Kharkivs′koho natsional′noho universytetu imeni V.N.Karazina – News of V.N. Karazin Kharkiv National University of Sciences, 37, 79-84 [in Russian].
11. Kherson – stolytsya Tavriyi [Kherson is the capital of Tavria]. Retrieved from http://www.city.kherson.ua/news_detail/herson-stolicya-tavriyi [in Ukrainian].
12. Krovets′: Merezhevyy atlas narodnoho mystetstva [Krovets′: Network atlas of folk art]. Retrieved from https://krovets.com.ua/uk/ [in Ukrainian].

13. Marchenko, L. (2001) Zahal′noheohrafichnyy atlas Ukrayiny [General geographic atlas of Ukraine]: Kyiv: Cartographia,112 [in Ukrainian].
14. Mayorov, M. Krymskiy most, dneprovskaya voda i oshibka kartografa Rittikha [Crimean bridge, Dnieper water and the cartographer Rittikh's error]. Retrieved from https://petrimazepa.com/krymskii_most_dneprovskaa_voda_i_osibka_kartografa_rittiha [in Russian].
15. Mezentseva, N., Mezentsev, K. (2005) Pertseptsiyni portrety rehioniv Ukrayiny [Perceptual portraits of the regions of Ukraine]. Rehional′ni problemy Ukrayiny: heohrafichnyy analiz ta poshuk shlyakhiv vyrishennya – Regional problems of Ukraine: geographic analysis and the search for solutions, Kherson: Vyshemyrskyy, 208-213 [in Ukrainian].
16. Rudenko, L. (2006) Polityko-administratyvnyy atlas Ukrayiny [Political and administrative atlas of Ukraine]: Kyiv: Kartohrafiya,120 [in Ukrainian].
17. Volobuyev, O.V. (1973) Tavrika. Sovetskaya istoricheskaya entsiklopediya – Soviet Historical Encyclopedia, V.19, 19 [in Russian].
18. Vsyo budet Tavrida [Everything will be Tauride]. Retrieved from http://rusdozor.ru/2016/08/20/vsyo-budet-tavrida/ [in Russian].
19. Yanko, M.T. (1973) Toponimichnyy slovnyk-dovidnyk Ukrayins′koyi SSR [Toponymic Dictionary of Ukrainian SSR]: Kyiv: Radyans′ka shkola, 180 [in Ukrainian].
20. Zastavnyy, F.D. (1993) Ukrayins′ki etnichni zemli [Ukrainian Ethnic Lands]: Lviv: Svit, 176 [in Ukrainian].
21. Zhirinovskiy potreboval vernut' Krymu nazvaniye Tavrida [Zhirinovsky demanded to return the name of Tauride to Crimea]. Retrieved from http://gordonua.com/news/crimea/ZHirinovskiy-potreboval-vernut-Krymu-nazvanie-Tavrida-59736.html [in Russian].

УДК 911.3

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

І.М. Зінченко
irina.barilo16@gmail.com
Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна

У статті визначені особливості розвитку туризму у країнах Центральної та Східної Європи. Проведено аналіз статистичних даних Світової організації туризму та узагальнено просторово-часові тенденції міжнародних туристичних прибуттів та доходів від туристичної діяльності в регіоні. Встановлено основні умови для покращення туристичної діяльності в Центральній та Східній Європі. Визначено перспективи формування туристичного ринку даного регіону.

Keywords: social and economic development, tourism, international tourism, factors of tourism development

The article describes the features of tourism development in the countries of Central and Eastern Europe. The analysis of the statistics of the World Tourism Organization was carried out and the spatial and temporal tendencies of international tourist arrivals and revenues from tourist activity in the region were generalized. The main conditions for improvement of tourist activity in Central and Eastern Europe are established. The prospects of forming the tourist market of the

© Зінченко І.М., 2018

given region are determined.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, туризм, міжнародний туризм, фактори розвитку туризму.

Туризм є одним із секторів економіки, де все більшого значення набуває соціально-економічний стан та розвиток просторових процесів різного масштабу, особливо в регіональному розвитку. Також його розвиток впливає на інші елементи географічного простору, зокрема соціальні та природні. Особливе значення має розвиток туризму в країнах Центральної та Східної Європи, які протягом останніх 25 років, тобто з початку процесу трансформації в 1989-1990 рр., стають все популярнішими серед іноземних туристів. Це пов’язано, в першу чергу, завдяки лібералізації пересування людей в межах Європейського Союзу, що пов'язано, з процесом європейської інтеграції, а також завдяки покращенню умов перебування в регіоні та надання нового спектру туристичних послуг. Це показано на прикладі багатьох країн Центральної та Східної Європи, особливо яскраво динаміку таких процесів демонструють Польща, Угорщина та Чехія. Також важлива роль у цьому належить місцевому підприємництву, яка проявляється у створенні малих і середніх підприємств, що працюють у секторі туризму. Крім того, велике значення у створенні та зміцненні туризму в регіоні має чітка та ефективна робота місцевих, регіональних та державних органів влади.

Країни Центральної та Східної Європи мають сприятливі природні та історико-культурні умови для розвитку туризму та рекреації. Проте туризм, як правило, не є основним джерелом доходу в регіоні у порівнянні з Західноєвропейським та Південноєвропейським туристичним регіоном. Велика кількість природних і історико-культурних атракцій знаходиться в неналежно стані (найбільш чітко прослідковується в України, Росії, Білорусі та Молдові) та маловідомі для широко кола відвідувачів, що значно затримує успіх розвиток туризму.

Протягом радянського періоду даний регіон мав досить низькі показники розвитку сфери послуг, орієнтуючись на промислове виробництво та сільське господарство, що є одним із головних чинників, що свого часу пригальмував туристичний розвиток в даних країнах. Починаючи, з 90-х років XX ст. країни Центральної та Східної Європи розпочинають працювати з власним туристичним ринком, удосконалювати його, розвивати інфраструктуру, що стало наслідком покращення соціально-економічного розвитку в регіоні. Важливим фактором розвитку туристичної індустрії тут стають формування розвиненої транспортної інфраструктури (переважно країни Центральної Європи), закладів харчування, житлових та розважальних закладів, наявність туристичних агентств та туристичних операторів, діяльність яких спрямована не лише на туристичні поїздки місцевого населення закордон, але і на формування потужного туристичного середовища на території власних країн [1].

Протягом 2015-2017 рр. Центральну та Східну Європу відвідало 383,2 млн. туристів, що у порівнянні з країнами Західної та Південної Європи є досить

незначним показником (555,8 млн. осіб та 735,9 млн. осіб відповідно). Найвищі показники відвідуваності іноземними туристами країн досліджуваного регіону спостерігаємо у 2017 р. – 133,7 млн. осіб. (19,9 % від загального показника відвідуваності Європейського регіону) [3]. Загалом показник міжнародного туристичного прибуття до Європи спостерігаємо в Південній та Західній Європі 267,4 млн. осіб та 192,7 млн. осіб відповідно, що становлять 39,8 % та 28,7 % від загальноєвропейського показника [3]. Проте Центральна та Східна Європа має досить високі темпи приросту кількості іноземних туристів в регіоні, зокрема на 135,6 % з 2010 р. (98,6 млн. осіб) до 2017 р. (133,7 млн. осіб), поступаючись лише країна Південної Європи, де туристичний приріст становить 150,1 % з 2010 р. (178,1 млн. осіб) до 2017 р. (267,4 млн. осіб) [3].

У 2017 р. міжнародні туристичні прибуття у Центральній та Східній Європі досягли 59,9 млрд. дол. США, що стало значним збільшенням (на 13,9 %) у порівнянні з 2016 р., що є також найвищим показником приросту грошових надходжень в Європейському туристичному регіоні. Для порівняння у 2017 р. регіони Південної Європи збільшили свої доходи від туризму на 13,7 %, Західної Європи 8,4 % та Північної Європи 7,8 %. Найбільші доходи від міжнародного туризму спостерігаються в Польщі (12,7 млрд. дол. США), Російській Федерації (8,9 млрд. дол. США), Чеській Республіці (6,9 млрд. дол. США) та Угорщині (6,1 млрд. дол. США). Найменші показники доходу від міжнародної туристичної діяльності є в Україні (1,2 млрд. дол. США), Білорусі (790 млн. дол. США) та Республіці Молдова (312 млн. дол. США) [3].

Згідно зі статистичними даними Всесвітньої туристичної організації щодо міжнародних туристичних потоків в Центральній та Східній Європі найбільш відвідуваними у 2017 р. стали Російська Федерація (24,4 млн. туристів або 20% від загального показника відвідуваності регіону), Польща (18,4 млн. туристів або 15 %), Угорщина (15,8 млн. туристів або 13 %), Україна (14,2 млн. туристів або 12 %) та Чеська Республіка (13,2 млн. туристів або 11 %). Найменш популярними країнами серед іноземних туристів є Білорусь та Республіка Молдова (1,9 млн. туристів та 145 тис. туристів відповідно) [3].

Проте, незважаючи на незначні кількісні показники Білорусі та Республіки Молдова, в цих країнах прослідковується найбільший приріст іноземних туристів за період 2010-2017 рр. у порівнянні з іншими країнами досліджуваного регіону. Зокрема, Білорусь збільшила показники відвідуваності іноземними туристів на 195 % (з 677 тис. осіб у 2010 р. до 2 млн. осіб у 2017 р.), а Республіка Молдова – на 126 % (з 64 тис. осіб у 2010 р. до 145 тис. осіб у 2017 р.)., що говорить, в першу чергу, про налагодження державної політики у сфері туризму, а також покращення рівня туристичної інфраструктури й просування бренду та туристичного іміджу країни у світі [3]. Негативні тенденції за даний період найбільше прослідковуються в Україні, яка зменшила показник відвідуваності іноземними туристами у 2017 р. у порівнянні з 2010 р. на -32 % (з 21,2 млн. осіб до 14,2 млн. осіб), що звичайно ж пов’язано з військовим конфліктом на Донбасі та анексією Криму.

Центральна та Східна Європа є досить цікавим туристичним регіоном, про що свідчать позитивні тенденції збільшення кількості іноземних туристів та надходжень від туристичного збору до державних бюджетів. Крім того, регіон характеризується, як уже говорилось, високим туристсько-рекреаційним потенціалом зі значною кількістю природних, історико-культурних та подієвих туристичних ресурсів. До туристичної діяльності Центральної та Східної Європи можна залучити практично всі умови та ресурси досліджуваної території [2]:

1) універсальність території дозволяє використовувати один природний ресурс в різних видах туристично-рекреаційної діяльності (наприклад Карпати, Судети, Татри, озеро Балатон тощо);
2) територіальна зосередженість туристичних й рекреаційних об'єктів обумовлює скупчення потоків туристів до місць концентрації рекреаційних ресурсів (архітектура міст Варшава, Краків, Прага, Львів, Братислава тощо) ;
3) тривалий період можливої експлуатації території допомагає виділити посезонні рекреаційні процеси та визначити ритмічність потоків туристів (узбережжя Балтійського, Чорного та Азовського морів);
4) низька капіталомісткість сприяє швидкому створенню туристичної інфраструктури та отриманню доходу, а раціональне природокористування дозволить використовувати рекреаційні ділянки довгий час;
5) унікальність та доступність рекреаційної території слугують масовій відвідуваності, що, у свою чергу, збільшить кількість туристичних потоків та підвищить соціальні параметри суспільства (залежить від покращення рівня інфраструктури туризму, в тому числі забезпеченість місцями для ночівлі, закладами харчування, транспортній доступності туристсько-рекреаційних ресурсів).

Таким чином, туристична галузь в країнах Центральної та Східної Європи досить динамічно розвивається, демонструючи в цілому стійкість до процесів нестабільності. Оскільки країни регіону не є лідерами європейського туристичного ринку, що обумовлено численними стримуючими факторами, в залежності також і від соціально-економічного розвитку країни. Дана тенденція вказує на те, що потрібно багато ще зробити, щоб залучити іноземних туристів до країн регіону і підвищити конкурентоспроможність галузі.

Список використаних джерел:

1. Čuka P., Dorocki S., Rachwał T. (2015). Development of tourism infrastructure in the regions of Central and Eastern Europe. Conference: Innovation Vision 2020: from Regional Development Sustainability to Global Economic Growth, Amsterdam, Netherlands, Volume: 25, 402-417 [in English].
2. Widawski K., Wyrzykowski J. (2017). The Geography of Tourism of Central and Eastern European Countries. Springer, 2nd ed., 551[in English].
3. World Tourism Organization (2018), UNWTO Tourism Highlights, Madrid: UNWTO, 20 [in English].

УДК 911.3

РЕГЕНЕРАЦІЯ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ВИКОРИСТАННЯ КОЛИШНІХ ПРОМИСЛОВИХ ТЕРИТОРІЙ

М.В. Єгупова
marynayehupova@gmail.com
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Викладені поняття «brownfield» і конкретні його пояснення. У цій статті розглядаються суть термінів «відтворення», «відновлення», «активізація». Проведено аналіз кількох прикладів успішного оновлення корисних просторів у різних країнах.
Ключові слова: регенерація, обвалення, оновлення, ревіталізація.

Expounded definition of brownfield and specific of his explanation. Terms «regeneration», «renovation», «revitalization» are considered in this article. Made the analyze of several examples of successful renovation of brownfields in different countries.
Keywords: regeneration, brownfields, renovation, revitalization.

Питання регенерації та перепланування покинутих і забруднених територій та приміщень залишається однією із нагальних проблем розвитку міст. Проте це проблема не окремо взятого міста, адже надзвичайно велика кількість міст з нею зіштовхнулися. На сьогоднішній день великі промислові підприємства не використовують свої території. Пріоритети давно змінилися, однак покинуті і забруднені території залишилися. І з ними необхідно щось робити.

Ще до початку 1990-х рр. великі міста розвинених країн світу зіткнулися з проблемою регенерації великої кількості земельних ділянок з нефункціонуючими виробничими будівлями і спорудами. Ці території позначають терміном «brownfields». Дослівно brownfields перекладається як коричневі (або іржаві) поля, тобто ділянки, на які вплинуло їх попереднє використання або використання навколишньої території, занедбані, які мають реальне або очікуване забруднення, найчастіше розташовані на розвинених урбанізованих територіях і вимагають втручання щодо повернення їх до прибуткового використання. Вперше цей термін з’явився в США як антонім до слова greenfield, і трактувався як промислова та комерційна власність внаслідок забруднення навколишнього середовища або є загрозою такого забруднення [3].

Існують різні погляди на трактування терміну brownfields. Так, CABERNET – Мережа спільних дій щодо браунфілдс та економічного відновлення (Concerted Action on Brownfield and Economic Regeneration Network, EU) під терміном «браунфілдс» розуміє ділянки землі, які раніше використовувалися, зараз є покинутими, повністю або частково належать міській території, потребують втручання для подальшого ефективного

© Єгупова М.В., 2018

використанням та мають проблеми, які пов'язані з екологічним забрудненням. Натомість European Court of Auditors (Європейський суд аудиторів) вважає, що «браунфілдс» – це колишні промислові та військові площадки, які часто безхазяйні та забруднені. Міністерство навколишнього середовища Великої Британії (Department of the Environment) стверджує, що «браунфілдс» – це земля, яка настільки пошкоджена внаслідок промислової чи іншого типу діяльності, що вона не може бути пригідною для використання без заходів щодо її відродження [1].

Виникнення brownfields можна розглядати як наслідок інтенсивного промислового розвитку. На сучасному етапі вони виступають бар'єром або «гальмом» у розвитку території, що створює потенційну небезпеку як для міста загалом, так і людини зокрема. У вітчизняній фаховій літературі такі процеси розглядають через призму розробки та реалізації проектів регенерації міського простору. Значного поширення набули проекти регенерації існуючих і покинутих індустріальних територій, які знаходяться в межах міста, що пов'язано з протиріччями між потребами суспільства і сформованою структурою міського середовища.

Регенерація – це оновлення і перебудова окремих районів міста з метою залучення інвестицій та стимулювання місцевої економіки. З процесом регенерації колишніх промислових зон тісно пов’язані такі терміни як «ревіталізація», «реновація» та «модернізація». Їх використання є результатом запозичення світового досвіду управління подальшим функціонуванням «браунфілдсів» [1].

Ревіталізація (від англ. revitalization − пожвавлення, відродження) – це відновлення деградованих частин міст, яке передбачає заміну функцій промислових будівель, які раніше існували і розвивалися, з урахуванням появи і розвитку нових соціокультурних потреб мешканців міст, відповідно до «духу часу» і рівнем культури країни.

Реновація міського простору передбачає знос старого житла, зведення районів нової забудови, перепланування і подальше використання незатребуваних раніше приміщень.

Модернізація – удосконалення, відновлення, поновлення об’єкту, приведення його у відповідність з сучасними вимогами, технічними умовами та показниками якості, передбачає виконання заходів, спрямованих на зниження фізичного та морального зносу.

Деякі країни, наприклад, США, Велика Британія, Франція, Німеччина, мають багаторічний досвід реконструкції brownfields, які виникли там в 70-х роках XX ст. в результаті зменшення видобутку корисних копалин, зменшення попиту на продукцію важких галузей промисловості, закриття промислових гігантів. Наприклад, кам’яновугільний басейн у регіоні Нор – Па-де-Кале (Франція), гірничопромисловий ландшафт Блайневона, фабрика в долині річки Дервент (Велика Британія), стара вугільна шахта Цольферайн (Німеччина). Для порівняння, в постсоціалістичних країнах (наприклад, в Чехії, Польщі), brownfields з'явилися у великих кількостях лише після краху соціалізму та повернення до ринкової економіки, внаслідок процесу реструктуризація

традиційних галузей господарства та тенденцій глобалізації протягом 90-х років XX століття [2].

У світі діє безліч програм, націлених на регенерацію колишніх промислових територій. Наприклад, у 1995 р. Управління з охорони навколишнього середовища США (Environmental Protection Agency (EPA) створило «Економічну програму перетворення браунфілдс», яка змінила сприйняття, застосування та управління забрудненими територіями в США. В Південно-Східній Європі діє проект RETINA (Project Revitalization of Traditional Industrial Areas in South-East Europe − Проект з відновлення традиційних промислових територій в Південно-Східній Європі). Він фінансується в рамках Транснаціональної програми співробітництва у Південно-Східній Європі, розробленою 10 партнерами з 7 країн [1].

Веб-журнал Inhabitat.com опублікував 6 яскравих прикладів перетворення колишні промислових будівель в об'єкти сучасної архітектури: Парк розваг Wunderland Kalkar (Німеччина, будівля атомної електростанції); Південно-тихоокеанський пивоварний завод (м. Сан-Франциско, США, будівля фабрики з виробництва та ремонту печатних машин CA-Kilger Machine Works); Музей сучасного мистецтва ABC Museo (м. Мадрид, Іспанія, будівля старої фабрики); Простір для життя і роботи (м. Лейпциг, Німеччина, водонапірна вежа Umbau Wasserturm); Завод з виробництва відновлювальних джерел енергії (м. Лондон, Великобританія, електростанція Battersea, рекламується як перший вуглецево-нейтральний офісний комплекс в Лондоні); Багатоквартирна офісна будівля 780 Brewster (м. Монреаль, Канада, п'ятиповерхова промислова будівля заводу).

В українських містах здійснюються фрагментарні спроби трансформації міського простору, змінюється функціональне використання старих будівель, занедбаних заводів і промислових зон, які перетворюються в креативні простори, житлові квартали. Лідером у цьому напрямі є м. Київ. Останнім часом набуло поширення перетворення промислових об’єктів у місця, де проводять культурні заходи, фестивалі, діють коворкінги, розвиваються артклaстери, проводяться конкурси креативних стартапів. Серед таких реконструкцій особливо виділяються Арт-завод Платформа (розташований на території колишнього Дарницького шовкового комбінату), платформа IZONE (створена у лабораторії, на території суднобудівного заводу), G13 project studio (розташована на території Київського склотарного заводу), Closer (знаходиться на території колишньої Київської стрічкоткацької фабрики). В м. Івано-Франківську здійснюється реновація структури і вигляду заводу «Промприлад». У м. Львові діє «Артцентр Фабрика повидла» – центр сучасного мистецтва (який об’єднує різні сфери – сучасне мистецтво, театр, музику, кіно) в будівлі колишнього підприємства з виготовлення консервованих овочів та повидла. Простір Fabrika.space у м. Харкові, що розташоване в будівлі колишньої фабрики «Союзсортсемовощ», об'єднує в собі велику івент-зону, коворкінг і бар [1].

У багатьох містах значні території є забрудненими в результаті колишньої індустріальної діяльності. Такі промислові зони, які сформувалися внаслідок

занепаду великої кількості підприємств, скорочення військово-оборонної промисловості потребують уваги та відновлення.

Міста розростаються. Брак земель в їх межах змушує шукати шляхи підвищення якості використання занедбаних міських територій, зокрема, браунфілдсів. Повторне використання земель дозволяє користуватися вже існуючою інженерною та транспортною інфраструктурою, в тому числі системою громадського транспорту, залучати додаткові кошти до бюджету за рахунок розміщення економічно ефективніших видів діяльності.

Список використаних джерел:

1. Amosh O.I., Dzhvihol Kh., Mishkievich R. (2018). Innovatsiine promyslove pidpryiemstvo v formuvanni staloho rozvytku: monohrafiia [Innovative industrial enterprise in the formation of sustainable development: monograph]: Kyiv, 167-194 [in Ukrainian].
2. Palekha Yu.M. (2016). Metodolohichni pidkhody do planuvannia kolyshnikh promyslovykh i viiskovykh terytorii: yevropeiskyi dosvid [Methodological approaches to planning former industrial and military territories: european experience]. Dosvid ta perspektyvy rozvytku mist Ukrainy - Experience and prospects of development of Ukrainian cities,31, 59-65[in Ukrainian].
3. Soldak M.O.(2015). Brownfields v strukturi promyslovykh mist: problemy upravlinnia ta napriamy efektyvnoho vykorystovuvannia [Brownfields in the structure of industrial cities: management problems and areas of effective use]. Ekolohiia promyslovoho kraiu – Ecology of the industrial region, 7, 9-10 [in Ukrainian].

УДК 911.3

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ВЕЛИКОБУРЛУЦЬКОГО РАЙОНУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ю.І. Кандиба

kand77@ukr.net

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Досліджено галузеву і територіальну структуру агропромислового комплексу Великобурлуцького району як одного з найбільших виробників аграрної продукції Харківської області. Проаналізовано особливості розвитку найважливіших галузей рослинництва (виробництво зернових та олійних культур) і тваринництва (скотарство і свинарство) та харчової промисловості (олійно-жирової і маслосироробної) у районі. Визначено проблеми та перспективи розвитку агропромислового комплексу району.

Ключові слова: Великобурлуцький район, сільське господарство, харчова промисловість, аграрне виробництво.

The branch and territorial structure of the agro-industrial complex of Velykoburlutsky county as one of the largest producers of agrarian products of the Kharkiv region was investigated. The peculiarities of development of the most important branches of plant growing (cereal and oilseeds production) and livestock breeding (cattle breeding and pig farming) and food industry (oil, fat and oilseed) in the county were analyzed. Problems and prospects of the agro-industrial complex development of the district were determined.

Key words: Velikoburlutsky county, agriculture, food industry, agrarian production.

© Кандиба Ю.І., 2018

Великобурлуцький район характеризується високим рівнем сільськогосподарського освоєння території та відповідним рівнем розвитку сільського господарства. Сільськогосподарські угіддя займають майже 88% площі району (107 тис. га), у т. ч. рілля – понад 68%. Розвитку аграрного виробництва в районі у значній мірі сприяють природні умови: наявність родючих, переважно чорноземних ґрунтів, достатня кількість тепла і зволоження для вирощування більшості сільськогосподарських культур помірного поясу.

Сільськогосподарське виробництво у районі здійснюють 33 підприємства, з яких 16 – фермерські господарства. Рослинництво у структурі виробництва галузі становить 74%. Головне його спрямування – вирощування зернових та технічних (переважно олійних) культур. Основними галузями тваринництва є вирощування великої рогатої худоби м'ясо-молочного напрямку та свинарство.

Відповідно у структурі посівних площ високою питомою вагою виділяються зернові та зернобобові (58,7%) і технічні (37,3%) культури, частка посівів яких становить 96%. Лише 3,9% посівних площ зайнято під кормовими культурами, а також 0,1% – під овочевими та баштанними культурами [2].

Базовою галуззю рослинництва Великобурлуцького району є зернове господарство. Район належить до важливих зернових районів Харківської області і повністю забезпечує себе зерном. Його складування та зберігання здійснюється безпосередньо в межах району, для чого існує система зерносховищ. За обсягами виробництва зернових та зернобобових культур (145 тис. – 165 тис. т за рік) район поступається лише Балаклійському та Вовчанському районам, а за посівними площами – лише 5 районам Харківської області.

Зернову спеціалізацію Великобурлуцького району визначають озима пшениця, кукурудза на зерно та ярий ячмінь, на які припадає більше 90% валового збору зернових. Середня урожайність цих культур у 2017 р. складала: озимої пшениці – 49 ц/га, кукурудзи на зерно – 31 ц/га, ярого ячменю – 37 ц/га [3].

Сільськогосподарськими підприємствами з найбільшими показниками урожайності зернових та зернобобових культур у 2017 р. є [3]:

- ПОП «Русь Єдина», Приколотнянська селищна рада (53,8 ц/га);
- ПАТ «Підсереднє», Підсереднянська сільська рада (48,5 ц/га);
- ФГ «Лан», Гнилицька сільська рада (48,1 ц/га);
- ТОВ «Агріка-М», Вільхуватська сільська рада (46,8 ц/га);
- ПСП «Маяк», Великобурлуцька селищна рада (43,6 ц/га);

Не менш важливу роль у структурі рослинництва Великобурлуцького району відіграють технічні культури. На них припадає 37,3% посівних площ та 46,6% валового збору сільськогосподарських культур у 2017 р.

Найважливішою технічною культурою району є соняшник, який займає 86% посівів технічних культур. Валові збори соняшнику становлять 40 тис. – 55 тис. т за рік при середній урожайності 23 – 30 ц/га. За зборами соняшнику Великобурлуцький район поступається лише 2 районам області –

Первомайському та Ізюмському. Один із чинників цього – функціонування у районі потужного підприємства зі зберігання та переробки даної культури – ТОВ «Приколотнянський олійноекстракційний завод».

Сільськогосподарськими підприємствами району з найбільшими показниками урожайності соняшнику є [3]:

- ПАТ «Підсереднє», Підсереднянська сільська рада (35,0 ц/га);
- ТОВ «Федорівський», Федорівська сільська рада (34,5 ц/га);
- СВК «Рублене», Рубленська сільська рада (30,7 ц/га).

Однією з найважливіших технічних культур району є цукровий буряк. Нині його посівні площі становлять понад 2,6 тис. га, валові збори – понад 80 тис. т. У зв'язку з низькою рентабельністю посівні площі під цукровими буряками скорочуються.

Тваринництво є важливою галуззю сільського господарства Великобурлуцького району, виробляючи 26% сільськогосподарської продукції у районі [1]. Галузі тваринництва району представлені скотарством м'ясо-молочного напрямку, свинарством, динаміка чисельності голів якого має тенденцію на зниження, та вівчарством.

Провідне місце у структурі виробництва товарної продукції тваринництва району займає скотарство, яке має м'ясо-молочну спеціалізацію. На початок вересня 2018 р. у сільськогосподарських підприємствах налічувалося 4 920 голів великої рогатої худоби (ВРХ) (з них 1 770 голів корів). Порівняно до 1 вересня 2017 р. кількість ВРХ зменшилась на 5,4% (у т.ч. корів збільшилась на 3,5%). Найбільша чисельність голів ВРХ характерна для 2016 р. (5,2 тис. гол.), а найменша – для 2013 та 2014 рр. (4,8 тис. гол.) [2].

Обсяги виробництва м'яса у районі скорочуються з 930 т у 2013 р. до 540 кг у 2016 р. Причини згортання виробництва м'яса пов'язані як із загальною економічною кризою в країні, так і, зокрема, з негативними явищами в АПК. Це інфляція, неплатежі за реалізовану продукцію, зменшення попиту на м'ясо і м'ясопродукти внаслідок різкого зростання цін і зменшення реальних доходів основної маси населення.

Валове виробництво молока в районі у 2017 р. збільшилось на 3,3% у порівнянні з показниками 2016 р. Район посідає шосте місце в Харківській області за валовим виробництвом молока. Продуктивність молочної череди за 2017 р. склала у середньому 8960 кг молока від однієї корови, що становить 113,8% до рівня 2016 р., і за цим показником район посідає третє місце в області після Дворічанського та Чугуївського районів.

Свинарство є другою важливою галуззю тваринництва Великобурлуцького району. В останні роки у районі намітилась негативна тенденція щодо виробництва продукції даної галузі. У 2017 р. кількість голів свиней різко скоротилася та становила 55,4% у порівнянні з 2016 р. Таке масштабне скорочення поголів'я свиней в районі пов'язане з загальнообласною тенденцією та пояснюється плановою реновацією поголів'я, що має тимчасовий характер.

Вівчарство у Великобурлуцькому районі є допоміжною галуззю тваринництва. У структурі товарної продукції сільського господарства воно займає несуттєву частку, так як умови для розведення овець та кіз в районі є

недостатньо сприятливими (недостатня площа природних пасовищ). Проте протягом останніх років вівчарство стає перспективним напрямом забезпечення сировиною потреб переробної промисловості Харківської області, а сільгосппідприємства Великобурлуцького району розпочали активну роботу з розвитку цієї галузі. У 2017 р. спостерігалось зростання чисельності овець і у порівнянні з 2016 р. воно становило 103,4%. Крім того, вівчарство у найближчому майбутньому має стати важливим джерелом поповнення м'ясних ресурсів не лише району, а й Харківської області в цілому.

Сільське господарство Великобурлуцького району є чинником розвитку харчової промисловості, що сприяє формуванню районного агропромислового комплексу. Харчова промисловість представлена олійно-жировою та молочною і маслосироробною промисловістю. Станом на 1 січня 2018 р. в районі діяло два підприємства, що спеціалізуються на випуску продукції харчової промисловості: ТОВ «Приколотнянський олійноекстракційний завод» та ПАТ «Великобурлуцький сироробний завод».

ТОВ «Приколотнянський ОЕЗ» – олійноекстракційний завод, розташований в смт. Приколотне та спеціалізується на виробництві нерафінованої олії та жирів. За 2017 р. підприємством було перероблено майже 150 тис. т соняшника, вироблено понад 65 тис. т рослинної олії, що на 23 тис. т. більше, ніж у 2016 р. Станом на 01.01.2018 р. кількість працюючих на підприємстві складала 412 осіб [2].

ПАТ «Великобурлуцький сироробний завод» – сироробний завод, розташований у смт. Великий Бурлук. Станом на 2011 р. 99,27% акцій заводу володіє «Стеффорд Ентерпрайзіс Лімітед» (Кіпр). В липні 2017 р. завод відновив роботу після п'ятирічного простою. Середньооблікова чисельність працівників облікового складу – 123 особи. Підприємство є засновником ТД «Сири Бурлука».

Виробнича база заводу дозволяє переробляти до 300 т молока за добу. Виробничі потужності становлять 9,2 т сиру твердого, 4,5 т масла тваринного, 60 т молочної продукції, 2 т сухої молочної сироватки, 2 т сухого знежиреного молока за зміну. Виробництво на підприємстві сертифіковано за міжнародними стандартами якості ISO 9001:2000. Підприємство стало одним з перших у регіоні, де реалізується проект європейської системи контролю якості ХАССП.

Отже, Великобурлуцький район посідає важливе місце у Харківській області у виробництві сільськогосподарської продукції, проте природно-ресурсний потенціал району дозволяє суттєво підвищити показники економічної ефективності галузі. Для цього необхідно збільшити інвестування у технічне переоснащення виробничих потужностей, впроваджувати більш ефективні технології агровиробництва. На основі сільськогосподарського виробництва може розвиватися потужна харчова промисловість, головними галузями якої нині є олійно-жирова та маслосироробна, що відповідає спеціалізації сільського господарства району.

Список використаних джерел:

1. Pasport Velykoburlutskoho rayonu stanom na 01.01.2018 r. [Passport of the Velyky Bourluk district as of 01.01.2018]. Ofitsiynyi sait Velykoburlutskoi rayonnoi derzhavnoi administratsii. Retrieved from http://velykoburluk-rda.kh.gov.ua/pro-raion/pro-raion_admin_ter_ustr [in Ukrainian].
2. Pro sotsialno-ekonomichne stanovyshche Velykoburlutskoho rayonu za 2017 rik [Socio-economic situation of the Velykyuburluk district for 2017]. Ofitsiynyi sait Velykoburlutskoi rayonnoi derzhavnoi administratsii. Retrieved from http://velykoburluk-rda.kh.gov.ua/pro-raion/pro-raion_soc_ekon_rozv/42083 [in Ukrainian].
3. Zvit pro ploshchi ta valovi zbory silskohospodarskykh kultur, plodiv, yahid i vynohradu na 01.12.2016 po Velykoburlutskomu rayonu [Report on the area and gross collection of crops, fruits, berries and grapes on 01.12.2016 in the Velikoburluk district]. Materialy upravlinnya ahropromyslovoho rozvytku Velykoburlutskoi rayonnoi derzhavnoi administratsii [in Ukrainian].

УДК 911.3

АНАЛІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНИМИ ОБ'ЄКТАМИ ЗА ДОПОМОГОЮ МОДЕЛІ «РАНГ-РОЗМІР»

П.О. Кобилін
kobilin333@gmail.com
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

У статті висвітлюються питання забезпеченості населення торговельними об'єктами за допомогою моделі «Ранг-розмір». Розглядається методика розрахунку теоретичної чисельності населення у місті у певній системі розселення. Розраховано відношення теоретичної до фактичної чисельності населення, кількості торговельних об'єктів, різницю відношень торговельних об'єктів та чисельності населення. Позитивні значення різниці відхилень свідчать про надмірну забезпеченість закладами торгівлі, негативні значення – про дефіцит.

Ключові слова: ранг-розмір, торгівля, місто, розселення, коефіцієнт першості, коефіцієнт міри контрастності.

The article covers the issues of the population provision with trading objects using the "Rank-size" model. The method of calculating the theoretical population in a city in a certain resettlement system is considered. The ratio of the theoretical to the actual population, the number of trade objects, the difference in the ratio of trade objects and population were calculated. The positive values of the difference in deviations indicate overabundance of trading institutions, and negative values about deficits.

Key words: rank-size, trade, city, resettlement, coefficient of primacy, coefficient of contrast.

Торгівля виступає важливою ланкою в економіці регіону, країни, оскільки забезпечує населення необхідними товарами, послугами, стимулює соціально-економічний розвиток. Отже, від рівня розвитку цієї сфери залежить якість життя населення. Забезпеченість населення закладами торгівлі є важливим питанням у географічному дослідженні сфери торгівлі. Забезпеченість населення закладами торгівлі може оцінюватися різними методами. Одним з

© Кобилін П.О., 2018

таких є модель «ранг-розмір»

Модель «ранг-розмір» відображає закономірність між чисельністю населення міста та його рангом у системі розселення. Вперше ця закономірність емпіричним шляхом була виявлена Ф. Ауербахом (Y. Auerbach) у 1913 р. Згодом Георгом Зіпфом були проведені узагальнення з цього приводу та встановлено, що існує специфічна залежність між чисельністю населення міста та його

© Кобилін П. А. 2018

номером за ступенем зменшення чисельності населення у містах [3,5]. Вченими запропоновано наступну формулу:

$$\mathbf{Hj = H_1 * j^{-a}},$$

де Hj – людність j-го міста,

H_1 – людність 1-го за чисельністю мешканців міста,

j^{-a} – коефіцієнт контрастності, притаманний для певної системи міст.

Згодом Ю.В. Медведков запропонував таку формулу:

$$\mathbf{H_j = K * H_1 * j^{(-a)}}, \quad (1)$$

де H_i – теоретична чисельність населення j-го міста (населеного пункту),

К – «коефіцієнт першості» головного міста;

H_1 – чисельність населення 1-го (найбільшого) міста системи;

j – номер міста (населеного пункту) за ступенем зменшення чисельність населення (ранг);

а – коефіцієнт міри контрастності в розмірах міста (населеного пункту) – числове значення лінійного рівняння лінії тренду на графіку залежності чисельності населення населених пунктів та їх рангів (y = ax + b).

$$\mathbf{K} = \frac{C}{H_1} \quad (2)$$

де К – «коефіцієнт першості» головного міста;

С – теоретична чисельність населення головного міста (найважливішого ринкового центру країни або регіону), (чисельність населення, яка теоретично повинна була бути при дотримані тенденції розподілу людності міст згідно гіпотези Зіпфа) [1]

H_1 – чисельність населення 1-го (найбільшого) міста системи.

$$\mathbf{C = 10^P} \quad (3)$$

10 – здійснюється добуток числа за умови використання десятинного логарифму $\log_{10}C = P$, $\lg C = P$);

Р – числове значення точки перетину графіку із віссю ординат (y=ax + b). P = y = b;

$$\mathbf{H_i = K * H_1 * j^{(-a)} = \frac{10^P}{H_1} * H_1 * j^{(-a)} = 10^P * j^{(-a)} = 10^b * j^{(-a)}} \quad (4)$$

Чисельність населення населених пунктів та їх ранги переводяться у десятинні логарифми. Наступним кроком здійснюється розрахунок відношення теоретичної та фактичної чисельності населення.

$$\mathbf{Z} = \frac{H_i}{H_ф} \quad (5)$$

де Z – відношення теоретичної та фактичної чисельності населення

H_i – теоретична чисельність населення j-го міста (населеного пункту),
$H_ф$ – фактична чисельність населення j-го міста (населеного пункту),

Зазначені формули характеризують закономірність між чисельністю населення міста та його рангом у системі розселення. На наш погляд, такий розподіл характерний і для кількості торговельних об'єктів, тому замість чисельності населення можна використовувати кількість торговельних об'єктів. Останнім розрахунком було визначення різниці відношень теоретичних та фактичних торговельних об'єктів та чисельності населення. У зв'язку з обмеженням обсягу публікації навести результати усіх розрахунків неможливо, тому наведемо узагальнені результати розрахунків.

Таблиця 1.

Відношення теоретичної до фактичної кількості торговельних об'єктів та чисельності населення (побудовано автором за даними [2, 4]

		Відношення теоретичної до фактичної чисельності населення	Різниця відношень торговельних об'єктів та чисельності населення
Куп'янськ	2,46	1,61	0,85
Південне	1,75	1,10	0,65
Ізюм	1,87	1,23	0,64
Красноград	1,35	0,85	0,5
Балаклея	1,46	0,99	0,47
Богодухів	1,09	0,79	0,3
Зміїв	1,02	0,74	0,28
Вовчанськ	0,96	0,82	0,14
Первомайський	1,18	1,15	0,03
Харків	0,3	0,29	0,01
Дергачі	0,77	0,76	0,01
Люботин	0,75	0,95	-0,2
Барвінкове	0,73	1,02	-0,29
Мерефа	0,78	1,08	-0,3
Валки	0,72	1,09	-0,37
Чугуїв	0,91	1,39	-0,48
Лозова	0,79	2,80	-2,01

Для розподілу міст за чисельністю населення та кількістю торговельних об'єктів було побудовано графіки залежності між чисельністю населення,

кількістю торговельних об'єктів та їх рангами, за якими визначено коефіцієнт міри контрастності в розмірах міста (населеного пункту) для чисельності населення ($a_{нас.}$) та торговельних об'єктів ($a_{торг.}$), та вільний член $b_{нас.}$, $b_{торг.}$ відповідно:

$$a_{нас.} = -1{,}37 \qquad a_{торг.} = -1{,}44$$
$$b_{нас.} = 5{,}62 \qquad b_{торг.} = 3{,}62$$

Відношення теоретичної до фактичної кількості торговельних об'єктів та чисельності населення та їх різниця представлені у таблиці 1.

За спостереженнями Георга Зіпфа, чисельність населення міста другого порядку повинно бути меншим вдвічі від міста з найбільшою чисельності населення (головного міста) [1]. Чисельність населення міста третього порядку повинна бути меншим втричі від міста з найбільшою чисельності населення (головного міста) тощо. Проте у Харківській області ця закономірність порушується. Так, чисельність населення другого за порядком міста (Лозова) у 25 разів менша за обласний центр м. Харків). Це свідчить про моноцентричний розвиток регіону, про що наголошується у Стратегії розвитку Харківської області до 2020 р. [6]. Це ж саме характерно і для кількості торговельних об'єктів, щоправда, друге місце посідає м. Куп'янськ (співвідношення з обласним центром складає 22 рази). Далі розподіл міст Харківської області як за чисельністю населення, так і за кількістю торговельних об'єктів не такий строкатий, тобто відмінності в значеннях не такі великі. Згідно таблиці 1, найвищі значення відношення теоретичної до фактичної чисельності населення характерні для міст Лозова, Куп'янськ, Чугуєва, а найменші у м. Харків. У першу групу потрапили міста, яким характерне значне переважання теоретичної чисельності населення, а у м. Харкова – значне переважання фактичної чисельності населення над теоретичною. Дещо інша ситуація характерна для торговельних об'єктів. Так, найвищі значення відношення теоретичної кількості торговельних об'єктів до фактичної мають міста Куп'янськ, Південне, Ізюм, а найменші – м. Харків. Відповідно, різниця відношень торговельних об'єктів та чисельності населення складає найвищі значення у м. Куп'янську, Південному, Ізюмі, а найменші – у м. Лозова. На наш погляд, саме цей показник характеризує забезпеченість закладами торгівлі. Чим ближче цей показник до 0, тим ліпше забезпечене закладами торгівлі місто, оскільки розподіл міст за чисельністю торговельних об'єктів має бути таким же, як і для кількості торговельних об'єктів. Якщо показник більше 1, це свідчить про надмірну кількість закладів торгівлі у місті, якщо менше 0 – навпаки.

В цілому, розподіл кількості торговельних об'єктів пояснюється розподілом чисельності населення міст, проте у деяких містах виникають певні аномалії, що обумовлено різною планувальною структурою міст, особливостями розвитку інфраструктури, позицією органів влади стосовно розвитку торгівлі тощо.

Список використаних джерел:

1. A.P. Golikov, I.G. Chervanev, A.M. Trofimov (1986). Matematicheskie metody v geografii: uchebnoe posobie dlya vuzov [Mathematical methods in geography: textbook for universities]. Kharkiv: Higher school, Publishing house at KhGU, 144 [in Russian]
2. Rozdribna torhivlia Kharkivskoi oblasti u 2016 rotsi : statystychnyi shchorichnyk (2017) [Retail trade of Kharkiv region in 2016: statistical yearbook]. Kharkiv: The Main Department of Statistics in Kharkiv Region, 98 [in Ukrainian]
3. N.V. Omelchenko (2016). Prostorovo-chasovyi rozpodil miskykh poselen Khersonskoi oblasti za pravylom «ranh-rozmir» [Spatial-temporal distribution of urban settlements of Kherson region according to the rank-size rule]. Visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia Heohrafichni nauky – Bulletin of Kherson State University. Series Geographical Sciences, Vol. 5. 2016, 48-53 [in Ukrainian]
4. Ofitsiinyi sait Kharkivskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii [Official site of the Kharkiv Regional State Administration]. Retrieved from http:// www.kharkivoda.gov.ua [in Ukrainian]
5. K.Y. Sehida (2015). Zastosuvannia pravyla ≪ranh – rozmir≫ dlia doslidzhennia miskoho rozselennia Kharkivskoi ta Dnipropetrovskoi oblastei [Application of the rank-size rule for the study of urban settlements of Kharkiv and Dnipropetrovsk regions]. Rehion – 2015: stratehiia optymalnoho rozvytku: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Region - 2015: Optimal Development Strategy: Materials of the International Scientific and Practical Conference (Kharkiv, November 5–6, 2015). Kharkiv.: V.N. Karazin Kharkiv National University, 85–89 [in Ukrainian]
6. Stratehiia rozvytku Kharkivskoi oblasti na period do 2020 roku [Strategy for the development of Kharkiv region till 2020]. Decision of the Kharkiv Regional Council №1151-VI, March 5, 2015. Retrieved from http://old.kharkivoda.gov.ua/documents/16203/1088.pdf [in Ukrainian]

УДК 911.3

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

А.С. Лебедєва[1], В.П. Руденко

[1]alionkamel17@meta.ua

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

Охарактеризовано основні види об’єктів культурної спадщини Чернівецької області, проаналізовано їх розподіл на території регіону, проведено аналіз їх використання в світоглядних, освітніх та рекреаційних цілях як вагомого чинника привабливості даного регіону, визначено проблеми та перспективи розвитку сфери культурної спадщини.

Ключові слова: культурна спадщина, суспільно-географічний аналіз, культура, об’єкти культурної спадщини, історико-культурні пам’ятки.

The main types of objects of cultural heritage of Chernivtsi region are characterized, their distribution in the region is analyzed, the analysis of their use in ideological, educational and recreational purposes as a significant factor of attractiveness of the region is carried out, problems and prospects of development of the cultural heritage sphere are determined.

© Лебедєва А.С., Руденко В.П., 2018

Key words: cultural heritage, socio-geographical analysis, culture, objects of cultural heritage, historical and cultural monuments, biosocial recreational and tourist resources.

Актуальність проблеми. Національна та регіональна культура – необхідна умова розвитку сучасного суспільства. Важливою галуззю є охорона та використання культурної спадщини, яка впливає на формування соціальної активності населення, творче натхнення, патріотичне виховання людини, передачу досвіду наступним поколінням. На основі добре збереженої культурної спадщини може успішно розвиватися культурно-освітня, туристично-екскурсійна діяльність, тому суспільно-географічне дослідження культурної спадщини має важливе значення.

У сучасному світі заклади культури виступають вагомим підгрунтям туристичної інфраструктури, мають значний вплив на формування привабливості країни. Різноманітна і багата культурна спадщина виступає основою формування різнопланових туристичних маршрутів з метою ознайомлення туристів з найважливішими пластами матеріальної та духовної культури регіону.

Аналіз наукових джерел. Теоретичні і методологічні аспекти розвитку географії культури активно досліджують українські та зарубіжні фахівці. Геокультура України найповніше розкрита С. Рудницьким у творах «Чому ми хочемо самостійної України?» та «До основ українського націоналізму». У першій виділено,навіть, окремий розділ – «Українська культура».

Відомий географ Б. Родоман географію культури розділив на вивчення таких явищ, як: спосіб життя і традиції, елементи матеріальної і духовної культури, мистецтво. Географію культури він відрізняв від географії закладів культури (шкіл, вузів, театрів, музеїв), які, на його думку, належать до іншої науки – географії сфери обслуговування [17]. Разом з тим праці Ю. Веденіна, П. Масляка, К.Поливач, І. Ровенчака, В. Руденка, Л. Руденка, В. Франчука, створюють необхідний теоретико-методологічний фундамент у географічному пізнанні формування та розвитку «географічної спадщини краю».

Метою даної роботи є виявлення географічних особливостей культурної спадщини, визначення, її компонентної структури у Чернівецькій області та можливостей її використання для подальшого розвитку регіону як важливого чинника її соціально-культурного розвитку.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань:** пізнати основні види об’єктів культурної спадщини на території Чернівецької області; провести аналіз їх використання в світоглядних, освітніх та рекреаційних цілях як вагомого чинника привабливості даного регіону; визначити основні проблеми та перспективи розвитку культурної спадщини Буковини.

Виклад основного матеріалу: Термін «культура» в перекладі з латинської означає «виховання, розвиток, освіта». За О.Г. Топчієвим, культура – це сукупність матеріальних і духовних цінностей, породжених творчими здібностями і зусиллями людей, що визначають рівень розвитку і форми організації життєдіяльності суспільства у всіх її сферах [20].

Згідно з Законом України «Про охорону культурної спадщини», до останньої належать успадковані людством від попередніх поколінь об'єкти культурної спадщини, що визначаються як визначні місця, споруди (витвори), комплекси (ансамблі), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти, інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду й зберегли свою автентичність [14]. У Конституції України стверджується, що збереження історичних пам'яток та інших культурних цінностей є обов'язком кожного громадянина [9].

Захист та збереження культурної спадщини як основи національної культури визначається у Законі України «Про культуру» однією із засад державної політики у сфері культури [13]. У культурному контексті спадщина включає матеріальні і нематеріальні елементи: витвори мистецтва, історичні пам'ятки, споруди, пам'ятки архітектури, філософію, традиції, історичні заходи, особливості побуту, літератури, фольклор, групи будівель та місцевості.

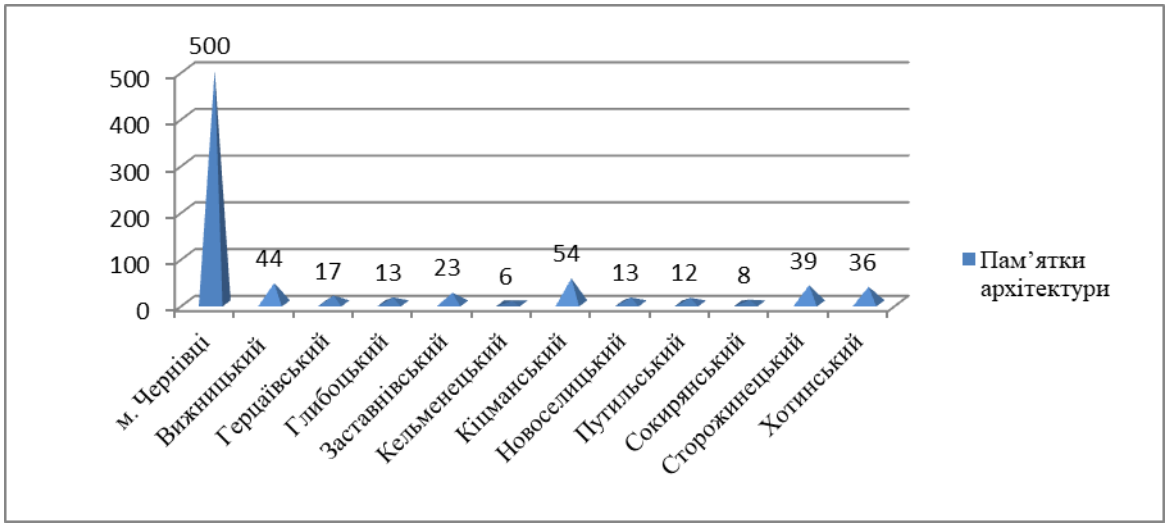

Рис.1. Сумарний показник кількості пам'яток архітектури в у розрізі адміністративних районів Чернівецької області [22].

У географічному аспекті культурна спадщина регіону – це сукупність визначних об'єктів, що сформувалася на певній території під впливом різних факторів (історичних, природних, економічних, етнографічних, соціальних) [7].

Чернівецька область володіє багатою культурною спадщиною. Неповторність і різноманітність культурної спадщини даного регіону відображається в пам'ятках історії та культури, народних промислах та культурних традиціях. Визначні пам'ятки архітектури Чернівецької області, створені австрійськими, українськими, румунськими майстрами, є основою розвитку екскурсійного туризму.

В області взято на державний облік 765 пам'яток, з яких понад 200 – загальнодержавного значення (рис.1). Найціннішими є середньовічна фортеця у м. Хотині, на базі якої створено єдиний в області державний історико-

архітектурний заповідник (одне з 7 чудес України), комплекс резиденції митрополитів Буковини і Далмації (1864-1882), який внесений до Світової спадщини ЮНЕСКО.

Сьогодні найбільшу зацікавленість серед буковинців та туристів має обласний центр, де знаходяться найбільш цікаві об'єкти екскурсійного огляду. Будівлі найрізноманітніших архітектурних напрямів та стилів (неоренесанс, необароко, класицизм). Державний реєстр нараховує 500 об'єктів, з яких 138 – національного значення.

Значна частина культурного надбання краю зберігається у музеях області. Музеї є скарбницями духовної і матеріальної культури, історії народу, зберігають пам'ять про минуле і відображають сьогодення національної культури. Екскурсійні послуги, які надаються музеями є складовою туристичного продукту та індустрії туризму, зокрема, культурно-пізнавального туризму[1].

Нині у Чернівецькій області функціонує 8 державних музеїв, 1- приватний, 2 – муніципальні та 149 музейних закладів – на громадських засадах [19]. За профілем переважають історичні, етнографічні та історико-етнографічні, меморіальні, краєзнавчі музеї (рис.2). Частина археологічних та мистецьких пам'яток зберігаються у музеях навчальних закладів Чернівецької області.

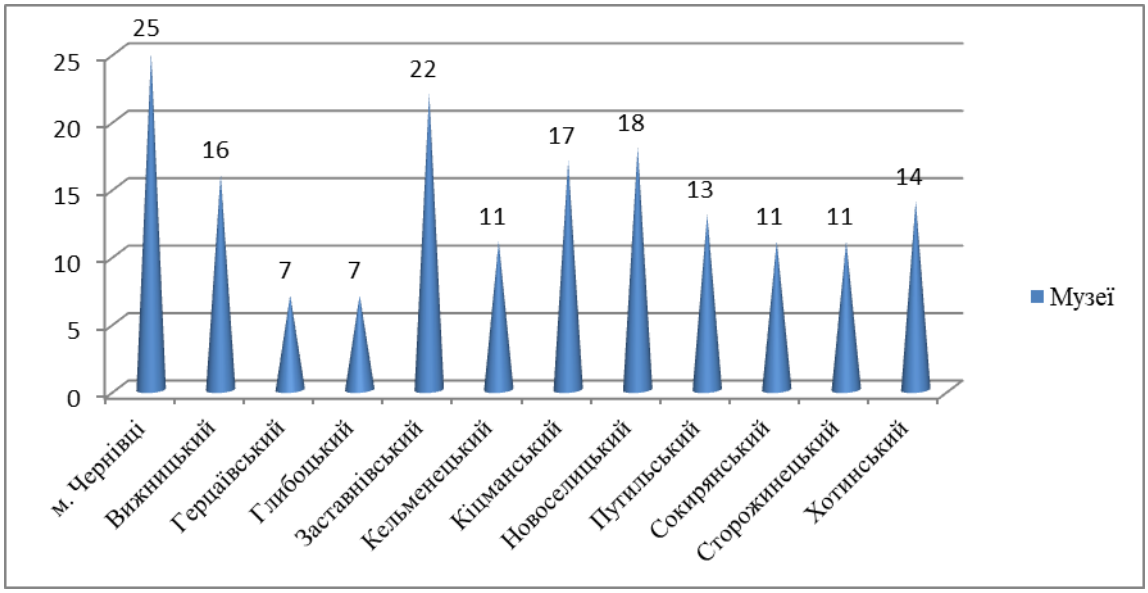

Рис.2. Сумарний показник кількості музеїв у розрізі адміністративних районів Чернівецької області [22].

Однак, наявна у державі система охорони пам'яток культурної спадщини є недосконалою. Організаційне, правове та фінансове забезпечення цієї галузі є неефективним. Недооцінюються можливості культурної спадщини для інтенсифікації соціально-економічного розвитку регіону. Для досягнення нової якості продукту культурної спадщини потрібно вирішити чимало невідкладних питань. Існує проблема проведення ремонтно-реставраційних і проектних робіт та вирішення питань власності на об'єкти культурної спадщини. Низький рівень використання ресурсів культурної спадщини, занедбаний стан об'єктів

культурної спадщини, недостатністю фахівців туристичного супроводу та їх невідповідною компетенцією. Для покращення умов збереження, використання та обліку культурної спадщини краю варто було б Управлінню культури Чернівецької області державної адміністрації, відділом культури, національностей та релігії районних державних адміністрацій, Чернівецької області та районним радам більше уваги приділити географічним проблемам розвитку культурної спадщини краю, виявленню та збереженню нових культурних надбань.

Висновки: Потенціал культурної спадщини Чернівецької області є високим, проте, з низьким рівнем використання культурних надбань.

Втілення у життя різних заходів щодо використання та охорони культурної спадщини, об'єднання у цій справі зусиль органів влади дасть змогу зберегти та донести до нинішніх і наступних поколінь знання про багатовікову історії та культуру українського народу та інших народів краю, а також розвивати культурну, рекреаційну та туристичну сфери у регіоні, спираючись на подальше перетворення культурних пам'яток та подій у конкурентоздатний культурний продукт.

Освоєння значного культурно-пізнавального потенціалу Чернівецької області гальмується: незадовільним станом екологічного середовища, недостатнім рівнем природоохоронних заходів; слабким розвитком дорожньої інфраструктури та незадовільним станом доріг; слабким розвитком туристичної інфраструктури.

Грунтовне вивчення, покращення інформованості, розвиток інфраструктури сприятиме подальшому ефективному використанню культурно-історичних пам'яток у культурній та рекреаційній сферах регіону. Культурне і природне багатство краю та її територій надає додаткові конкурентні переваги та стає однією з реальних можливостей економічного і соціального підйому.

Список використаних джерел:

1. Akulenko V.I. Stanovlennya i rozvytok zakonodavstva pro okhoronu i vykorystannya pam «yatok kul'tury v Ukrayiny (1917-1991 rr.)»: Dys...kand. yuryd. nauk u formi nauk. dop., shcho vykonuye takozh funktsiyi avtoreferata: 12.00.01 / AN Ukrayiny; Instytut derzhavy i prava im. V.M.Korets'koho. – K, 1992. – 33s.
2. Beydyk O.O. Rekreatsiyno-turyst·s'ki resursy Ukrayiny: metodolohiya ta metodyka analizu, terminolohiya, rayonuvannya / O.O. Beydyk. – K.: Al'terpres, 2001. -234s.
3. Vedenyn Yu.A., Kuleshova M.E. Kul'turnыy landshaft kak obъekt kul'turnoho y pryrodnoho nasledyya // Yzv. RAN. Ser. heohr. – 2001. – # 1. – S. 7–14
4. Vedenyn Yu.A., Shul'hyn P.M. Novыe podkhodы k sokhranenyyu y yspol'zovanyyu kul'turnoho y pryrodnoho nasledyya v Rossyy // Yzv. AN RF. Ser. heohr. – 1992. – #3. – S. 90–99.
5. Vechers'kyy V.V. Problemy ukrayins'kykh zapovidnykiv // Pam"yatky Ukrayiny: istoriya ta kul'tura. – 1996. – # 3-4. – S. 16–20.
6. Kontseptsiya natsional'noyi spadshchyny Ukrayiny yak ob"yekta vyvchennya suspil'noyi heohrafiyi [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Chseg/2008_4/Gorb.pdf.
7. Kul'turnaya heohrafyya: Monohrafyya/ Yu.A. Vedenyn, D.N. Zamyatyn, M.N. Krыlov y dr. – M.: Ynstytut Nasledyya, 2001. – 192 s.

8. Mazurov Yu. L. Okhranyaemыe terrytoryy pryrodnoho y kul'turnoho nasledyya / Yu. L. Mazurov // Vestn. MHU. Ser. 5 : Heohrafyya. – 2008. – # 4. – S. 7–14.
9. Okhorona kul'turnoyi spadshchyny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.cult.voladm. gov.ua/index.php?section=sec&page=1.
10. Polyvach K.A. Istoryko-kul'turna spadshchyna yak faktor rozvytku rehioniv ta naselenykh mists' Ukrayiny // Ukr. heohr. zhurn. – 2005. – #1. – S. 55–62.
11. Polyvach K.A. Prohrama kursu “Istoryko-kul'turna y pryrodna spadshchyna” // Heohrafiya i suchasnist'. – K.: Vyd-vo Nats. ped. un-tu im. M.P. Drahomanova, 2005. – Vypusk 14. – S. 190–196.
12. Polyvach K. A. Kul'turna spadshchyna ta yiyi vplyv na rozvytok rehioniv Ukrayiny (suspil'no-heohrafichne doslidzhennya) : dys. … kand. heohr. nauk : spets. 11.00.02 «ekonomichna ta sotsial'na heohrafiya» / K. A. Polyvach ; NAN Ukrayiny ; In-t heohrafiyi. – K., 2007. – 236 s
13. Pro kul'turu : Zakon Ukrayiny : Proekt # 6469 vid 02.06.2010 [Elektronnyy resurs].– Rezhym dostupu:http://www.president.gov.ua/documents/12852.html.
14. Pro okhoronu kul'turnoyi spadshchyny : Zakon Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2245-15.
15. Pro turyzm: Zakon Ukrayiny // Pravove rehulyuvannya turystychnoyi diyal'nosti v Ukrayini. – K.: Yurinkom Inter, 2002. – S. 5.
16. Rovenchak I.I. Heohrafiyi kul'tury: problemy teoriyi, metodolohiyi ta metodyky doslidzhennya: Monohrafiya. – L'viv: Vydatnyy tsenter LNU imeni Ivana Franka, 2008. – 240s.
17. Rodoman B.B. Vvedenye v sotsyal'nuyu heohrafyyu. – Moskva: ROU,1993.-78s.
18. Serdyuk O.M. Poperedniy Spysok vsesvitn'oyi kul'turnoyi spadshchyny. Problemy ta perspektyvy // Pratsi Naukovo-doslidnoho instytutu pam"yatkookhoronnykh doslidzhen'. – K.: ArtEk, 2006. – Vyp. 2. [Ch. 1] – S. 150–158.
19. Skutar T.D. Biosotsial'ni rekreatsiyno-turystychni resursy Chernivets'koyi oblasti / T.D. Skutar // Materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi studentiv, aspirantiv ta molodykh naukovtsiv [«Rehion 2014: suspil'no-heohrafichni aspekty»], (Kharkiv, 3-4 kvitnya 2014r.) / [Hol. Red. Kolehiyi L.M. Nyemets']. Kharkiv: KhNU im. V.N. Karazina, 2014. S. 243-245.
20. Topchiyev O.H. Suspil'no-heohrafichni doslidzhennya: metodolohiya, metody, metodyky / O. H. Topchiyev. – Odesa: Astroprynt, 2005. – 632 s.
21. Shul'hyn P.M. Ystoryko-kul'turnoe nasledye kak osobыy resurs rehyona y faktor eho sotsyal'no-эkonomycheskoho razvytyya // Myr Rossyy. – 2004. – T. XIII. #2. – S. 115–133.
22. http://www.cv.ukrstat.gov.ua/mapa.html.

УДК 911.3

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ ПРИМІСЬКОЇ ЗОНИ ТА МІСТА

М.О. Логвинова
logvinova_mari94@ukr.net
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Уданій статті автором висвітлено сутність поняття «приміська зона», наведено декілька відомих визначень. Враховуючи склад приміської зони та її межі досліджено основні функціональні взаємозв’язки між приміською зоною та містом. Виділено такі види зв’язків: економічні, трудові, міграційні, земельні, інфраструктурні, історико-культурні, культурно-побутові, освітні, рекреаційні, природоохоронні. Визначені позитивні ефекти для приміської зони завдяки тісним зв’язкам із містом. Наведені основні функції приміської зони.

Ключові слова: приміська зона, сільська місцевість, взаємозв’язки між містом та приміською зоною, функції приміської зони.

In this article, the author highlights the essence of the concept of «suburban area», given several well-known definitions. Given the composition of the suburban area and its borders, the main functional relationships between the suburban area and the city are investigated. The .
following types are identified: economic, labor, migration, land, infrastructure, historical and cultural, cultural and community, educational, recreational, environmental protection. Positive effects for the suburban area due to close ties with the city. The main functions of the suburban area.

Key words: suburban area, rural area, interrelations between the city and the suburban area, functions of the suburban area

Приміська зона являє собою територію, яка знаходиться у функціональному, культурно-побутовому, рекреаційному та іншому взаємозв’язку із містом. Приміські зони великих міст є частиною міських агломерацій. Функціонування міських населених пунктів пов’язане із взаємозв’язками та відношеннями із оточуючими меншими за розмірами1 населеними пунктами, які формують його приміську зону. Розміри такої приміської зони залежать від площі самого міста та визначаються міськими радами на підставі угод з представниками територіальних громад та землевласниками. Для великих міст приміська зона встановлюється на рівні двогодинної трудової доступності (15-60 км), та у межах 80 км зони впливу культурно-побутових та рекреаційних зв'язків [4].

Згідно з Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності» приміською зоною є територія, що забезпечує просторовий та соціально-економічний розвиток міста. Відповідно до проекту закону України «Про порядок погодження і затвердження генеральних планів населених пунктів» приміська зона – зона впливу міста на прилеглі території і населені пункти (у межах адміністративних районів), що утворюють єдине ціле у функціонально-планувальному, соціально-економічному, територіальному устрої і характеризуються інтенсивністю транспортних зв’язків, маятникової міграції,

© Логвинова М.О., 2018

інфраструктурою та обслуговуванням [2].

До приміської зони входять лісові насадження, лісопарки, усі інші зелені насадження, сільськогосподарські землі, заклади відпочинку, комунальні та виробничі підприємства, транспортна мережа. Саме завдяки багатофункціональності приміської зони, вона є сферою впливу міста, забезпечуючи нормальне його функціонування.

Вплив великого міста на приміську зону позначається на суттєвих перетвореннях у передмістях: посилюються урбанізаційні процеси, змінюється галузева структура зайнятості населення, відбувається переорієнтація зайнятості у несільськогосподарській діяльності, посилюються міграційні процеси, особливо зростає маятникова міграція населення, змінюється демографічна та соціальна структура населення сільської місцевості, спосіб ведення господарства. Отже, у системі зв'язків «місто-приміська зона» місто виступає центром складної суспільної системи, а приміська зона, віддалена від центру, є периферійною територією.

Сьогодні посилюється тенденція, коли міські жителі усе більше надають перевагу передмістям, внаслідок чого починається швидкий процес розвитку передмість, оскільки посилюються трудові, виробничі, інфраструктурні, освітні, рекреаційні зв'язки. Збільшення кількості населення у приміській зоні за рахунок центрального міста формує збільшення об'єктів виробничої та соціальної інфраструктури.

Приміська зона забезпечує місто природними ресурсами, необхідними для його функціонування, особливо водними, будівельною сировиною. Крім того, часто саме у передмістях розташовуються «шкідливі» виробництва, підприємства з виробництва малотранспортабельної продукції, об'єкти господарського обслуговування.

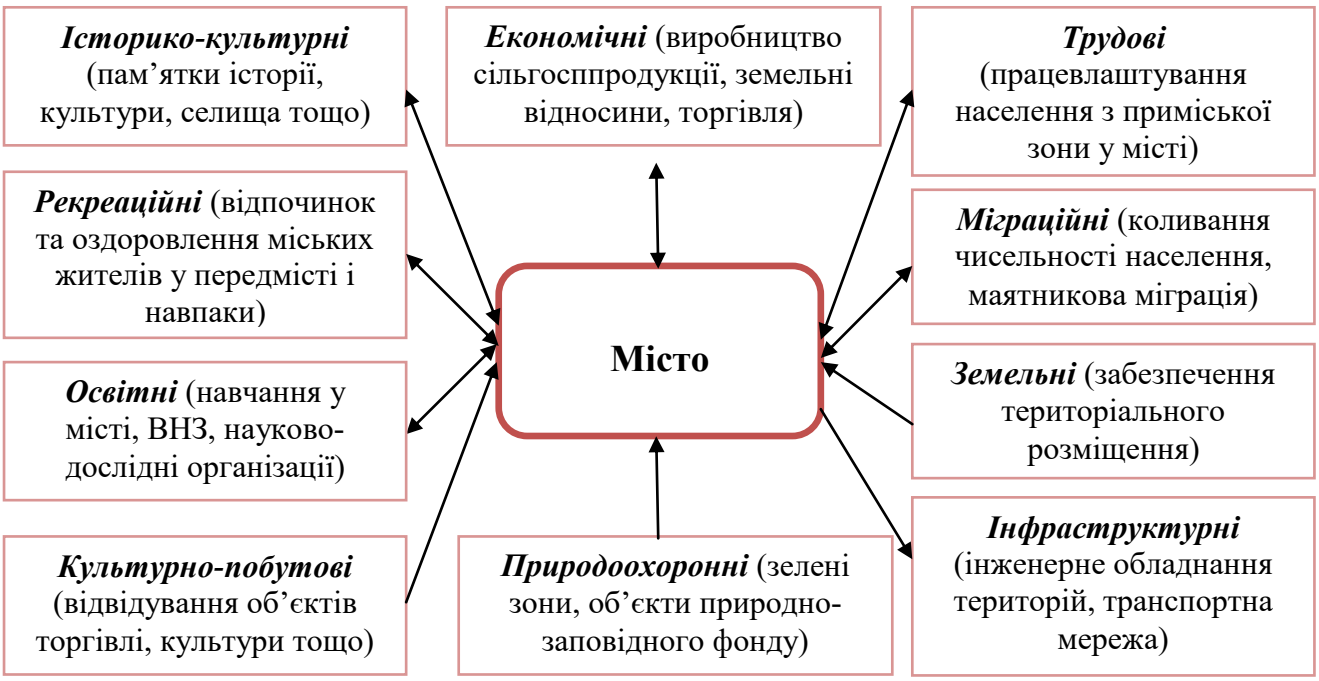

Рис. 1. Система зв'язків приміської зони та міста (складено автором за [1,3])

Між приміською зоною та містом формується система зв'язків (рис. 1). Виробничі зв'язки пов'язані із виробничою кооперацією підприємств міста із підприємствами у межах приміської зони. Сільськогосподарські зв'язки пов'язані із забезпеченням міста продуктами сільськогосподарського призначення, які вироблені у передмістях. У зв'язку із необхідністю територіального розміщення об'єктів виробничої та соціальної інфраструктури, транспортної мережі виникають інфраструктурні зв'язки. Культурно-побутові зв'язки виникають у зв'язку з необхідністю забезпечення освітніх та культурних потреб населення передмість. Сюди відносяться школи, дитячі садочки, заклади середньої освіти, вищі навчальні заклади, заклади культури та відпочинку тощо. Зелені зони, парки, лісові масиви приміських зон використовуються міськими жителями для відпочинку та рекреації. Тому виникають рекреаційні зв'язки. Трудові зв'язки пов'язані із переміщеннями населення приміської зони до свої робочих місць і навпаки. Вони ж породжують і міграційні зв'язки, які полягають у постійних переміщеннях населення. Виробничі зв'язки між приміською зоною та містом виникають у результаті розміщення виробничих об'єктів за межами центрального міста. Тут переважно розміщуються сільськогосподарські підприємства, які потребують значних площ та забезпечують населення міста сільськогосподарською продукцією: овочами, фруктами, ягодами, яйцями, м'ясом, молоком тощо. Окрім сільгосппідприємств, у приміській зоні часто розміщують залізничні станції, аеропорти, електростанції, складські та комунальні підприємства, об'єкти транспортної інфраструктури тощо. Рекреаційні зв'язки обумовлені потребою містян у відпочинку, пов'язані із використанням зелених зон. Особливим попитом користуються спеціальні рекреаційні зони, де розміщені санаторії, бази відпочинку, пансіонати, туристичні бази, готелі тощо.

У зв'язку із невеликою віддаленістю від центрального міста приміська зона отримує ряд позитивних ефектів від такого сусідства: економічне зростання та додаткові можливості від розміщення та функціонування підприємств різних галузей, збільшення доходів підприємств у зв'язку із близькістю до ринків збуту продукції, центрам фінансової активності, високої комунікативності підприємств; підвищення рівня доходів місцевих жителів, максимальне задоволення їх потреб; розвиток навчальних закладів, можливість створення інноваційних центрів науки – технополісів та технопарків; розвиток та покращення стану об'єктів соціальної інфраструктури; розвиток підприємництва, поширення високих стандартів життя; значна зайнятість місцевого населення, підвищення рівня кваліфікації; оптимізація системи природокористування та комплексна переробка сировини; розробка планів та проектів соціально-економічного розвитку територій; великі можливості залучення природних ресурсів.

На основі даного переліку зв'язків міста та приміської зони виділяються наступні функції приміської зони: виробнича (розміщення промислових підприємств тощо); сільськогосподарська (забезпечення сільськогосподарськими продуктами міських жителів); розселенська (забезпечення розселення та комфортного проживання населення у приміських

поселеннях); культурно-просвітницька (використання природного ландшафту у просвітницьких цілях); природно-заповідна (використання об'єктів природно-заповідного фонду приміської зони); рекреаційна (забезпечення міста екологічно чистим середовищем, організація зон відпочинку та оздоровлення); резервна (земельні площі для подальшого розвитку міста) [1].

Висновки. Отже, між приміською зоною та містом сформувалася система зв'язків та відношень, які проявляються у виробничій та сільськогосподарській діяльності, в культурно-побутовому, рекреаційному та інфраструктурному забезпеченні. Функціональні зв'язки між приміською зоною та містом існують як і в економічному, так і в історичному аспектах. Це проявляється через участь трудових ресурсів приміських населених пунктів у міграційних процесах у міську місцевість для отримання культурно-побутових, навчально-освітніх послуг, а також дослідної діяльності. Водночас приміська зона має переваги у наданні рекреаційних послуг, у наявності природоохоронних об'єктів (зелені зони, заповідники) тощо. Відповідно до цієї системи зв'язків були визначені головні функції приміської зони.

Список використаних джерел:

1. Voloshyna Yu.Ia (2015). Teoretychni osnovy poniattia prymiska zona ta yii osnovni vzaiemozviazky z mistom [Theoretical foundations of the concept of suburban area and its main relationship with the city] : Efektyvna ekonomika – Efficient economy, 10 [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro rehuliuvannia mistobudivnoi diialnosti» [Law of Ukraine "On the regulation of urban development"] vid 17.02.2011 № 3038-VI. Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17 [in Ukrainian].
3. Oliinyk V. (2015) Zarodzhennia ta evoliutsiia poniattia «prymiska zona» [The origin and evolution of the concept of "suburban area"] : Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafii – Human Geography, 2, 18–23 [in Ukrainian].
4. Proekt zakonu Ukrainy «Pro poriadok pohodzhennia i zatverdzhennia heneralnykh planiv naselenykh punktiv» [The draft law of Ukraine "On the procedure for approval of master plans of settlements"]. Retrieved from http://www.logincee.org/remote_libraryitem/21227?lang=uk [in Ukrainian].

УДК 911.3

ПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ ОБ'ЄДНАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Г.Ю. Нападовська[1], І.О. Пилипенко[2]
[1]*anyanapadovskaya@gmail.com*, [2]*pilipenko11@i.ua*
Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

В статті розглянуті суспільно-географічні підходи щодо дослідження формування об'єднаних територіальних громад в області. Запропонована система кількісних параметрів географічного аналізу процесу формування об'єднаних територіальних громад на обласному рівні. Проаналізовані кількісні показники параметрів об'єднання: адміністративний, населення, територіальний.

Ключові слова: об'єднання, територіальна громада, децентралізація, геопростір, адміністративно-територіальний устрій, Херсонська область.

The article deals with socio-geographical approaches to the study of the formation of united territorial communities in the region. The system of quantitative parameters of geographic analysis of the process of formation of united territorial communities at the regional level is proposed. The quantitative parameters of the association: administrative, population, territorial are analyzed.

Key words: association, territorial community, decentralization, geospatial, administrative-territorial structure, Kherson region.

Актуальність. Важливою складовою реформування сучасної України є проведення адміністративно-територіальної реформи, так званої «децентралізації», яка повинна забезпечити сталий розвиток регіонів та країни в цілому. Починаючи з 2014 р. в Україні розпочалося формування нових низових одиниць адміністративно-територіального устрою – об'єднаних територіальних громад шляхом укрупнення існуючих одиниць найнижчого порядку – сільських рад [3]. У 2014 р. схвалено концептуальні засади [4], а з 2015 р. розпочалася практична реалізація реформи територіальної організації влади та місцевого самоврядування.

У процесі децентралізації громади здобули ресурс, фінанси, повноваження – значний інструментарій і можливості для забезпечення повноцінного місцевого розвитку. Однією з головних причин адміністративно-територіальної реформи є те, що на сучасному етапі розвитку держави місцеве самоврядування переважно неспроможне активізувати економічну діяльність і забезпечити сприятливе середовище для життєдіяльності людей.

Метою дослідження є виявити просторові особливості процесу об'єднання територіальних громад.

Основні завдання:

1. Охарактеризувати суспільно-географічну сутність процесу формування ОТГ.
2. Запропонувати систему параметрів просторового аналізу.

© Нападовська Г.Ю., Пилипенко І.О., 2018

Починаючи з 2015 р. в Україні спостерігається активний процес децентралізації. Станом на 2018 рік всього в Україні зареєстровано 753 ОТГ (з них у 48 ще не призначені перші вибори). Якщо проаналізувати динаміку створення ОТГ, то найактивніше процес об'єднання громад відбувався в 2017 році, а саме в Україні офіційно було утворено 299 ОТГ. Порівнюючи з минулими роками, у 2015 р. сформувалося 159 ОТГ, а в 2016 р. – 207 ОТГ. На сьогодні ми спостерігаємо, що процес формування ОТГ в Україні дещо сповільнився, а саме в 2018 р. офіційно зареєстровано 40 ОТГ і також 48 ОТГ, в яких перші вибори ще не були призначені [2].

Активно відбуваються ці трансформації і на регіональному рівні, зокрема в Херсонській області. Станом на жовтень 2018 року в Херсонській області всього сформовано 30 ОТГ, з них у трьох ОТГ ще не призначені перші вибори [1].

Проаналізувавши процес формування територіальних громад (на прикладі Херсонської області) ми пропонуємо такі основні параметри об'єднання: адміністративний, населення, територіальний.

В якості кількісних параметрів географічного аналізу процесу формування ОТГ на обласному рівні ми пропонуємо модифіковані коефіцієнти територіальної концентрації [5], а саме:

1. Коефіцієнт адміністративного об'єднання

$$\textbf{Као} = \frac{\text{Кор}}{\text{Зкр}} : \frac{\text{Коо}}{\text{Зко}};$$

де Кор– кількість громад, що об'єдналися в районі;

Зор – загальна кількість громад в районі;

Коо – кількість громад, що об'єдналися в області;

Зко – загальна кількість громад (тут і нижче – сільських, селищних і міських рад) в області.

2. Коефіцієнт об'єднання населення

$$\textbf{Кон} = \frac{\text{Чор}}{\text{Чнр}} : \frac{\text{Чоо}}{\text{Чно}};$$

де Чор – чисельність населення громад, що об'єдналися в районі;

Чнр – загальна чисельність населення в районі;

Чоо – чисельність населення громад, що об'єдналися в області;

Чно – загальна чисельність населення в області.

3. Коефіцієнт територіального об'єднання

$$\textbf{Кто} = \frac{\text{Пор}}{\text{Пр}} : \frac{\text{Поо}}{\text{По}};$$

де Пор – площа об'єднаних громад району;

Пр– загальна площа району;

Поо – площа об'єднаних громад області;

По – загальна площа області.

Ці кількісні параметри дозволяють визначити просторові особливості процесу формування ОТГ; порівнювати інтенсивність процесу, його особливості в регіональних аспектах.

Запропонований інструментарій географічного аналізу може застосовуватися в якості діагностичного параметру перебігу адміністративної реформи в контексті процесу формування ОТГ.

Отже, реформа децентралізації – одна з небагатьох реформ в Україні, яка має свій план, чітку концепцію та стратегію. Її особливістю є те, що в контексті децентралізації одночасно проводиться декілька реформ у сфері державного управління:

• реформа територіальної організації влади;
• реформа місцевого самоврядування;
• реформа регіональної політики.

В процесі децентралізації поступово трансформуються відносини між центром та об'єднаними громадами, тому визначення системи параметрів просторового аналізу процесу об'єднання територіальних громад – є важливим аспектом реформи адміністративно-територіального устрою та територіальної організації влади.

Список використаних джерел

1. Detsentralizatsiia daie mozhlyvosti [Decentralization provides opportunities] Retrieved from https://decentralization.gov.ua/gromada [in Ukrainian].
2. Heoportal administratyvno-terytorial'noho ustroyu Ukrayiny – [Geoportal of the administrative-territorial system of Ukraine] Retrieved from http://atu.minregion.gov.ua/ua/home [in Ukrainian].
3. Oliinyk Ya.B., Ostapenko P.O. (2016) Formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad v Ukraini: perevahy, ryzyky, zahrozy [Formation of Capable Territorial Communities in Ukraine: Benefits, Risks, Threats] / *Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal – Ukrainian Geographic Journal,* № 4. – S. 37-43 [in Ukrainian].
4. Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 1 kvitnia 2014 r. № 333-r [On approval of the Concept of reforming the local self-government and territorial organization of power in Ukraine Cabinet of Ministers of Ukraine on April 1, 2014 p. 333-p number] Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80 [in Ukrainian].
5. Pylypenko I.O., Malchykova D.S. (2009) Metody ta metodyky suspilno-geografichnykh doslidzhen [Methods and methods of socio-geographical research] / Navchalnyj posibnyk – Textbook 156 s. [in Ukrainian].

УДК 911.3

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

О.Р. Нємєц[1], Є.Ю. Телебєнєва[2]
[1]*olhaniemiets@gmail.com*, [2]*telebenevaev@ gmail.com*
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

На підставі комплексного аналізу автори описують сучасну соціально-економічну ситуацію у відповідному регіоні. Ця стаття показує вплив транспортної системи регіону на формування територіальної організації економіки. Незважаючи на значний потенціал у цій галузі є багато проблем, вирішення яких дозволить підвищити економіку та конкурентоспроможність Чорноморського регіону України на європейській арені та сприятиме розвитку індустрії туризму на міжнародному рівні.

Ключові слова: територіальна організація, переселення населення, транспортна інфраструктура, європейська інтеграція.

Based on the complex analysis the author describes current socio-economic situation in the region concerned. This article shows the influence of the transport system in the region on the formation of the territorial organization of economy. Despite the considerable potential this industry has many problems, solution of which will increase the economy and competitiveness of the Ukrainian Black Sea region on the European arena and will promote the development on the tourism industry at the international level.

Key words: territorial organization, resettlement of the population, transport infrastructure, European integration.

Сприятливі кліматичні умови та достатня концентрація природних ресурсів на території Українського Причорномор'я сприяли розвитку рекреації і туризму світового значення. А поглиблена євроінтеграція, в свою чергу, послугувала впровадженню ефективної регіональної політики в сфері туризму та просуванню регіональних туристичних напрямків, що складають значні перспективи для його подальшого розвитку.

Регіон Українського Причорномор'я внаслідок свого приморського положення виділяється своєрідною територіальною організацією господарства та розселення населення. Додатковими чинниками до його прикордонного положення є наявність нижніх течій таких транзитних річок як Дністер, Дніпро і, особливо, Дунаю – головної внутрішньої водної артерії Євросоюзу.

Після завершення будівництва каналу Дунай-Майн-Рейн практично всі країни Центральної та Північної Європи отримали найкоротший вихід водними шляхами по Дунаю, через Чорне море у Закавказзя й Середню Азію, на Близькій Схід і далі. Для країн Східної Європи, Закавказзя та Середньої Азії найкоротший вихід у Середземне море і далі у Світовий Океан також проходить Чорним морем, зокрема через порти регіону. Маючи таку економічну основу стратегічні економічні проекти у регіоні мають відношення

© Нємєц О.Р., Телебєнєва Є.Ю., 2018

до сфери транспорту та розвитку інфраструктури [1]. В умовах незалежної України істотно змінилось геополітичне положення Українського Причорномор'я, яке розпочало активну співпрацю з країнами Європейського Союзу. Регіон бере активну участь у розвитку економічної інтеграції країн Чорноморського економічного співробітництва (ЧЕС), зокрема у формуванні єдиної транспортної системи ЧЕС, що єдиним кільцем охопить Азово-Чорноморський басейн з відгалуженням до великих портів і міст. Через регіон проходять траси міжнародних коридорів «Європа-Азія», «Балтика-Чорне море», Транскавказький, Дунайський водний та інші. Одещина є членом Асоціації європейських регіонів, входить до складу робочої групи придунайських регіонів, Асоціації європейських прикордонних регіонів – з 2001 р., Конференції приморських регіонів Європи – з 2004 р., Асамблеї європейських виноробних регіонів з 2004 р. З серпня 1998 р. Одещина ввійшла до складу єврорегіону «Нижній Дунай» разом з сусідніми повітами Молдови та Румунії [1]. Також перевагами геоекономічного положення Українського Причорномор'я є наявність перспективних галузей для розміщення інвестицій (біотехнології, ІТ-технології) та можливості активного розвитку сфери послуг, оскільки приморські регіони завжди слугували центрами фінансової та ділової активності.

Прикордонне положення має переваги як в цілому для регіону, так і для окремих його районів, особливо периферійних, які проявляються в більш тісних культурних, професійних, економічних контактах, посиленню автотранспортних зв'язків. З 2011 р. частина Одеської області, а саме Бессарабія, приймає участь у реалізації «Дунайської стратегії ЄС». Найбільш цікавими в цьому контексті є проекти у сфері транспорту, енергетики, культури, туризму та екології, наприклад завдяки проектам щодо покращення якості питної води, збереження біорозмаїття Дунайського регіону [3].

Отже, врахування ролі транскордонного економічного співробітництва у структурі як національної, так і регіональної економіки, є необхідною та актуальною умовою регіонального розвитку.

Головні економічні центри – портово-промислові комплекси та вузли, а також рекреаційні центри та найбільші міста, розміщені вздовж узбережжя моря та по нижній течії Дунаю, Дністра, Південного Бугу та Дніпра. Таке тяжіння населення та господарства формує поліцентричний (багатоядерний) приморсько-фасадний тип територіальної організації господарства, який зумовлює велику нерівномірність і контрастність господарського освоєння території регіону [5]. Море виступає сприятливим фактором розвитку агломерацій, який одночасно і притягує до себе, і лімітує розвиток міст та промислового виробництва.

Інтенсивно розвивається портове господарство, споруджуються нові спеціалізовані термінали та перевантажувальні комплекси, розширюється вздовж узбережжя курортна, дачна та житлова забудова [2]. Тут сформувалися портово-промислові комплекси – Одеський, Дунайський, Дніпро-Бузький, які у ринкових умовах перетворюються у портово-логістичні центри. У приморській смузі розташовані найбільші рекреаційні райони: Одеський, Білгород-

Дністровський (Одеська обл.), Очаківський, Скадовський, Генічеський (Херсонська обл.).

Північні райони, найбільш віддалені по відношенню до приморської частини, утворюють периферійну смугу, для якої характерна слабо розвинена соціальна інфраструктура, постійний відтік населення і несприятлива статева і вікова структура населення (висока частка пенсіонерів, мала – працездатного населення, в тому числі і молоді [2, 4].

З приморсько-фасадним типом територіальної організації господарства пов'язана і значна контрастність регіону щодо розвитку та якості транспортної інфраструктури. Транспортні магістралі, що йдуть від Одеси, Миколаєва та Херсону вглиб країни, добре обладнані і мають високу пропускну здатність. Магістралі, що йдуть уздовж узбережжя, технічно недосконалі, рейсове сполучення між областями в більшості випадках ускладнено. Проблема технічного оснащення та пропускної здатності «поперечних» магістралей тим більш актуальна, що ці автошляхи позначені у міжнародних проектах транспортних коридорів, і від них значною мірою залежить використання транзитного потенціалу Українського Причорномор'я.

Список використаних джерел:

1. Melnik Yu.I. Problemi realIzatsIYi strategIchnih ekonomIchnih proektIv v UkraYinskomu Prichornomor'Yi / Yu.I. Melnik // StrategIchnI prIoriteti. –2007. – # 4(5). – S. 164-171.
2. Paleha Yu.M. MetodologIya provedennya mIstobudIvnogo analIzu pri rozrobtsI shemi planuvannya teritorIYi HersonskoYi oblastI / Yu.M. Paleha, M.V. Zerkal, A.V. Oleschenko // RegIonalnI problemi UkraYini: geografIchniy analIz ta poshuk shlyahIv virIshennya: zb. nauk. pr. – Herson: P.P. Vishemirskiy, 2011. – S. 237-245.
3. StrategIya ekonomIchnogo ta sotsIalnogo rozvitku OdeskoYi oblastI do 2020 roku (zatverdzhena rIshennyam oblasnoYi radi vId 21 grudnya 2015 roku # 32-VII) [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://oda.odessa.gov.ua/files/oda/dod_do_r_shennya_straten_ya_2020.pdf.
4. Topchiev O.G. Problemi ratsIonalnogo prirodokoristuvannya ta ekologIchnoYi organIzatsIYi teritorIYi primorskih regIonIv UkraYini / O.G. TopchIEv, Z.V. TItenko, A.M. Shashero // VIsnik Odeskogo natsIonalnogo unIversitetu. SerIya : GeografIchnI ta geologIchnI nauki. – 2013. – T. 18, Vip.2. – S. 101-110.
5. Topchiev O.G. RegIonalniy rozvitok UkraYini I stanovlennya derzhavnoYi regIonalnoYi polItiki: navchalno-metodichniy posIbnik // O.G. TopchIEv, T.M. Bezverhnyuk, Z.V. TItenko. – Odesa: ORIDU, 2005. – 224 s.

УДК 911.3

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В АГРАРНОМУ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

В.Ф. Пасько
pask_volf@ukr.net
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,м. Київ, Україна

Розкрито особливості трансформаційних процесів в аграрному землекористуванні регіонів України. Проаналізовано зміни в структурі посівних площ основних сільськогосподарських культур. Визначено проблеми аграрного землекористування в регіонах України та запропоновані шляхи їх вирішення.

Ключові слова: аграрне землекористування, структура посівних площ, родючість ґрунту, рентабельність.

The peculiarities of transformation processes in agrarian land use of regions of Ukraine are revealed. Changes in the structure of sown areas of main crops are analyzed. The problems of agrarian land use in the regions of Ukraine are identified and the ways of their solution are proposed.

Key words: agrarian land use, structure of sown areas, soil fertility, profitability.

Сучасний стан аграрного землекористування в регіонах України характеризується високим рівнем інтенсивності використання сільськогосподарських угідь. Сільськогосподарські землі займають 70,8% території нашої держави. Показник площі сільськогосподарських угідь у розрахунку на одну особу є найвищим серед європейських країн і становить 0,9 га, у тому числі 0,7 га ріллі (середній показник європейських країн - 0,44 і 0,25 га відповідно). Надзвичайно високим є рівень розораності території і становить понад 54% (у розвинутих країнах Європи - не перевищує 35%) [1].

Найвищі показники розораності сільськогосподарських угідь спостерігаються в південних регіонах України (більше 80%), зокрема, в Запорізькій (88,1%), Миколаївській (86,1%), Кіровоградській (85,3%), Одеській (83%), Дніпропетровській (82,8%) та Херсонській (81,5%) областях, що є критично небезпечним з точки зору дотримання екологічної рівноваги. Найнижчі показники розораності (менше 50%) у західних областях України: Рівненській (47,2%), Івано-Франківській (46,1%) та Закарпатській (35,9%) областях [1].

Крупні товаровиробники аграрної продукції, маючи достатньо вільних коштів, активно запроваджують нові технології обробітку ґрунту, закуповують насіння високопродуктивних сортів сільськогосподарських культур, сучасні мінеральні добрива та засоби захисту рослин. Це дозволяє їм підвищити врожайність та знизити собівартість вирощеної продукції. В той же час середні та малі господарства, за відсутності достатньої кількості коштів та адекватної державної підтримки, використовують традиційні методи господарювання на

© Пасько В.Ф., 2018

землі, що в більшості носять екстенсивний характер та направлені лише на отримання прибутку будь-яким способом.

За останні 10 років відбулися суттєві зміни у структурі посівних площ. Значно збільшилися площі під зерновими та технічними культурами, в основному за рахунок кукурудзи, ріпаку, соняшнику та сої. Натомість зменшилися посівні площі під традиційними для України культурами, такими як: озиме жито, овес, ячмінь, льон-довгунець, картопля, цукровий буряк.

За період 2007 – 2017 рр. посівні площі під зерновими та зернобобовими культурами дещо зменшились (з 15,1 млн. га в 2007 р. до 14,4 млн. га в 2017 р.). В той же час зросли їх валові збори, за рахунок збільшення врожайності основних зернових та зернобобових культур. Найбільше з 2007 р. зросли в Україні посівні площі під кукурудзою (на 46%) і сьогодні становлять 4,5 млн. га. Урожайність зросла на 72% (53,7 ц/га). Відповідно валовий збір кукурудзи за 10 років зріс на 30% і в 2017 р. склав 2,4 млн. т. Таке збільшення відбулося в основному за рахунок використання високоврожайних сортів. Найбільші площі під кукурудзою у 2017 р. було зайнято в Полтавській (575 тис. га), Кіровоградській (394,8 тис. га) та Чернігівській (380,4 тис. га) [1]. За 10 років посіви кукурудзи «перемістились» з південних регіонів на північ України, у зв'язку із високою рентабельністю та стабільно високим попитом на зерно даної культури. При цьому, вирощування кукурудзи як монокультури має негативні наслідки для ґрунту. Руйнується природній баланс поживних речовин і, відповідно, земля виснажується. В той же час більше ніж в двічі в Україні зменшились посіви жита (з 350,1 тис. га в 2007 р. до 171,0 тис. га в 2017 р.), в двічі зменшились посіви ячменю (з 5 млн. га до 2,5 млн. га), майже вдвічі посіви гречки (з 351,9 тис. га до 188,8 тис. га). Ці культури були традиційними в Україні, але у зв'язку із нижчою порівняно із пшеницею рентабельністю та збільшенням обсягів імпорту, особливо гречки, втратили свої позиції. Найбільше площі цих культур скоротились в північних областях України.

За 10 років відбулося суттєве збільшення площ під технічними культурами. Серед технічних культур лідируюче положення за посівними площами посідає соняшник, далі йдуть соя та ріпак. В 2017 р посівні площі під соняшником займали 6,1 млн. га, що на 57% більше ніж в 2007 р. Валові збори соняшнику зросли на 35% і на 2017 р. склали 11,8 млн. т [1]. Основними районами вирощування соняшнику в 2017 р. були Дніпропетровська (посівні площі – 625,1 тис. га, валовий збір – 1,2 млн. т), Кіровоградська (553,7 тис. га та 1,1 млн. т відповідно) та Харківська (484,9 тис. га та 1,1 млн. т) області [1]. Вирощування соняшнику є досить прибутковим, із-за високої ціни на насіння і соняшникову олію на зовнішніх ринках. В той же час вирощування його як монокультури може призвести до виснаження ґрунту або ж до повної втрати його родючості. Оптимальний термін повернення даної культури становить 7 років, однак цей термін агровиробники не завжди витримують. З метою максимізації прибутку агрохолдинги сіють соняшник на тому самому полі через рік-два, а виснаженість ґрунту компенсують високими дозами агрохімії.

Україна поступово нарощує обсяги виробництва сої. За 10 років посівні площі під соєю збільшились на 35%, а валовий збір зріс більше ніж в 5 разів

(3,8 млн. т в 2017 р.). Найбільші посіви сої в 2017 році були зосередженні в Полтавській (219,7 тис. га), Хмельницькій (191,1 тис. га), Київській (170,8 тис. га) та Житомирській (151,0 тис. га) областях [1]. Нині посівні площі під соєю поступово переміщуються від південних до північних та західних областей України. Вирощування сої на відміну від надмірного збільшення посівних площ соняшнику має позитивний ефект для всього сільського господарства, оскільки ця культура є ідеальним попередником практично для всіх зернових культур та сприяє підвищенню родючості ґрунтів [2].

Традиційною технічною культурою України є цукровий буряк. За 10 років площа під цим коренеплодом зменшилась з 609,5 тис. га до 316,1 тис. га, а валові збори з майже 17 млн. т до 14,9 млн. т. Найбільшими бурякосіючими регіонами залишилися Вінницька (57,6 тис. га), Хмельницька (35,9 тис. га), Полтавська (35,5 тис. га) та Тернопільська області (30 тис га), кожна з яких у загальній структурі площ коренеплодів мала частку понад 10% [2]. Основними причинами скорочення площ під цукровими буряками є висока собівартість вирощування та відсутність стабільних закупівельних цін.

На сьогодні Україна майже повністю відмовилась від вирощування льону і перейшла на використання імпортної сировини та тканин із льону. За 10 років посіви льону-довгунця зменшились із 12,9 тис. га до 1,5 тис. га. Валове виробництво льону в 2017 р. склало лише 6 тис. т [1]. Незначні площі під льоном зосереджені в господарствах Житомирської, Київської та Чернігівської областей. В основному льон вирощують невеликі фермерські господарства, оскільки це досить затратна культура із низьким рівнем рентабельності.

Досить складною залишається ситуація в регіонах України із вирощуванням овоче-баштанних культур. За період 2007-2017 рр. посівні площі під цими культурами скоротились з 2,1 млн. га до 1,8 млн. га. Найбільші площі серед культур даної категорії традиційно зайняті під картоплею. Картоплярство є невід’ємною і важливо складовою розвитку вітчизняного сільського господарства. Проте за 10 років зібрана площа в країні під картоплею в усіх категоріях господарств суттєво скоротилася до 1,3 млн. га. Попри скорочення посівних площ виробництво її впродовж останніх років перевищує 20 млн. т, що є результатом підвищення середньої урожайності з 13,1 т/га у 2007 році до 16,78 т/га в 2017 р. Найбільші площі під картоплею в 2017 р. були зосереджені у Вінницькій (108,5 тис. га, або 8,2% до загальної площі), Волинській (72,6 тис. га, або 5,5%), Дніпропетровській (53,1 тис. га, або 4,0%) областях. Основними регіонами з товарного виробництва картоплі є Вінницька, Київська, Львівська, Житомирська, Чернігівська і Хмельницька, Рівненська, Волинська, Сумська і Харківська області. Разом у цих регіонах виробляють 65% картоплі від усього загального обсягу в державі [2].

Визначальними факторами при формуванні структури посівних площ на сьогодні є рівень рентабельності, попит та ціни на продукцію рослинництва. На другий план відійшли, на нашу думку, такі основоположні фактори як агрокліматичні умови території, якість ґрунтів, необхідність дотримання науково обґрунтованих сівозмін, спеціалізація сільського господарства відповідно до особливостей природних зон.

Нехтування цими факторами призводить до зниження якості сільськогосподарських угідь, збільшення площ деградованих земель. За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (FAO), площа деградованих та непродуктивних орних земель в Україні перевищує 20% ріллі. Щороку через ерозію втрачається від 300 до 600 млн. т ґрунту. В Україні нараховується понад 1,1 млн. га деградованих, малопродуктивних та забруднених земель, які підлягають консервації. У свою чергу, заходи з рекультивації порушених земель здійснюються незадовільно [3].

Отже, з метою раціонального використання наявних сільськогосподарських угідь та оптимізації аграрного землекористування в регіонах України необхідно провести розробку концептуальних засад і технологій моделювання та прогнозування параметрів землекористувань, здійснити комплексну оцінку стану земельних ресурсів в усіх регіонах України, обґрунтувати систему охоронних заходів на землях сільськогосподарського призначення на основі організації системи науково обґрунтованих сівозмін.

Список використаних джерел:

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from http://ukrstat.gov.ua/ [in Ukrainian].
2. Ministerstvo ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy [Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine]. Retrieved from http://minagro.gov.ua/ [in Ukrainian].
3. Prodovolstvennaya i selskohozyaystvennaya organizatsiya Ob'edinennyih Natsiy [Food and Agriculture Organization of the United Nations]. Retrieved from http://fao.org/ [in Russian].

УДК 911.3

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

М.Ф. Плотнікова

mfplotnikova@gmail.com

Житомирський національний агроекологічний університет,

м. Житомир, Україна

Родові садиби є механізмом відродження сільських територій, вирішення питань продовольчої та економічної безпеки країни, системою багатофункціонального розвитку суспільства. Прийняття закону «Про родові садиби і родові поселення» створює умови розвитку для кожної української сім'ї. Земельна ділянка розміром 1 га є мінімальною площею, яка дозволяє створити екосистему, здатну до саморозвитку. Мешканці родових садиб – це молоді люди, які мають освіту та власну справу. Вони ініціативні та рішучі, інвестують в розвиток територій та диверсифікацію діяльності.

Ключові слова: розвиток сільських територій, децентралізація, родова садиба, родове поселення, розумна громада.

Family homestead is a mechanism for the revival of rural areas, solving problems of food and economic security of the country, a system of multifunctional development of society. The adoption of the law "About family homesteads and family homestead settlement" creates the conditions for the development of each Ukrainian family. The land plot of 1 hectare is the minimum area that allows you to create an ecosystem capable of self-development. Inhabitants of family homesteads

© Плотнікова М.Ф., 2018

are young people who have education and own business. They are proactive and determined, invest in the development of territories and diversification of activities.

Key words: rural development, decentralization, family homesteads, family homestead settlement, smart-community.

Процеси глобалізації та децентралізації світової соціально-економічної системи формують передумови становлення та розвитку самодостатніх та природоорієнтованих систем. Найбільш повний формат виявлення біомімікрії в соціальних процесах та природоцетризм (як гармонія людини та природи) знайшов своє виявлення в практиці родових садиб (РС) та родових поселень (РП). Зважаючи, що щороку з мапи України знімається 26 населених пунктів (це приблизно 13-15 тис. га землі виводиться з обігу), а за даними Міністерства екології та природних ресурсів з обороту потрібно виводити 12-13 млн. га ріллі і проводити на них ґрунтозахисні заходи (заліснення або залуження), саме практика функціонування родових поселень, до якої долучаються молоді люди віком 30-40 років є дієвим механізмом забезпеченням екологізації суспільного буття та посилення відповідальності мешканців за розвиток сільських територій. Поширення системи родових поселень також сприяє вирішенню демографічної проблеми в Україні (поселенці мають 2 і більше дітей). Розвиток РП забезпечує сільські території кадрами (80 % поселенців мають вищу освіту, є ініціативними, активними та відповідальним, готовими до вкладення інвестицій та розвитку різних, в тому числі не сільськогосподарських видів діяльності як бізнесу), створюючи умови багатофункціонального розвитку сільських територій.

Розвиток ідеї «РС» шляхом прийняття закону «Про родові садиби і родові поселення» (розробники – НГО «Народний рух захисту Землі» спільно з ННЦ «Інститут аграрної економіки») створює системні умови для посилення забезпечення продовольчої та економічної безпеки кожної української сім’ї та країни в цілому. Головна ідея законопроекту полягає в наступному: «Надати законодавче право кожному громадянину України, при бажанні, отримати 1 га землі для облаштування родової садиби. Безоплатно. В постійне або довічне користування. Без права продажу. З правом передачі лише в спадок». Обов’язковими умовами, які накладаються державою на людину, що отримує земельну ділянку під РС, є дотримання чинного законодавча та засадження не менше третини площі неплодовими деревами з метою уникнення ерозії ґрунтів. За рахунок лісонасаджень (30-50 %) в кожній родовій садибі значний вплив буде започатковано в плані позитивних результатів вирішення екологічних проблем і водного балансу. Практикою та результатами досліджень фахівців ННЦ «Інститут аграрної економіки», Міністерства аграрної політики та продовольства, Житомирського національного агроекологічного університету доведено, що кожна родова садиба приносить інвестиції на сільську територію – 300 тис. грн. на 1 гектар та забезпечується зростання зайнятості та самозайнятості населення. Одним з перспективних напрямів реалізації ідеї РС є розвиток зеленого сільського туризму. Так, родове поселення «Простір Любові» Житомирської області у 2018 р. відвідало понад 40 туристів з 20 країн

світу, в тому числі Європи, США, Бутану, Туреччини, Ізраїлю тощо, які інвестували свою працю та кошти у розвиток території та громади.

Надзвичайно актуальним є питання розвитку РС у зв'язку з процесами децентралізації та формуванню бюджетів об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Мешканці РП активно створюють артілі, споживчі товариства, кооперативи, в тому числі з метою кваліфікованого управління землями і майном на території, проводячи виробничу та підприємницьку діяльність, займаючись, переробкою та реалізацією в оптимальних формах. Кожне поселення за своєю суттю є стартапом, який на основі механізмів форсайту розвивається, сприяючи культурному, духовному та соціально-еколого-економічному розвитку території. Наразі РП являють собою системи багатофункціонального розвитку сільських територій (БРСТ). Створення кредитних спілок для фінансування є джерелом додаткового інвестування територіальних громад.

Забезпечення самодостатньої життєдіяльності населених пунктів на сільських територіях за рахунок діяльності зареєстрованих на їх території громадських організацій (ГО) дозволяє реалізовувати практику публічного управління за умови партисипативного та інклюзивного підходів в адмініструванні життєдіяльності населеного пункту. Налагодження співпраці між ОТГ на сільських територіях і об'єднаннями співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ) в містах посилює не лише комунікаційно-інформаційну діяльність в громадах, але й активізує товарно-грошові операції та стимулює розвиток локальних ринків. Організація необхідних форм підприємств на базі ОТГ і ОСББ є інструментами забезпечення виробництва в ОТГ і реалізації в ОСББ необхідної для її жителів необхідної сільськогосподарської продукції. Перспективними вбачаються подальші кроки щодо інвестування ОСББ виробництва необхідної, в тому числі сільськогосподарської, продукції на території ОТГ-партнера. Україна наразі має досвід укладання перших договорів про співпрацю та партнерство між територіальними громадами, науковими установами, освітніми закладами та громадськими організаціями, які уклали підвалини формування регіонального кластеру.

Список використаних джерел:

1. Prysiazhniuk O., Plotnikova M., Buluy O. (2018). Cluster approach in administration of rural areas. Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development. 40 (2), 118–127.
2. Nitsenko, V., Nyenno, I., Kryukova, I., Kalyna, T., Plotnikova, M. (2017). Business Model For A Sea Commercial Port As A Way To Reach Sustainable Development Goals. Journal Of Security And Sustainability Issues. 7 (, No 1, P. 155–166.
3. Plotnikova, M. (2014) Innovative character of rural territories social potential realization. Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development. 36 (4), 956–958.
4. Kil`nicz`ka, O.S., Plotnikova, M.F. (2017). Rodovi poselennya yak social`no-ekologichni rushiyi konkurentospromozhnosti v agrobiznesi [Family homestates as a socio-environmental engine of competitiveness in agribusiness]. Ekonomika ta pidpry`yemny`cztvo. 39, 155–171.

УДК 911.3

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У ХАРКІВСЬКОМУ РЕГІОНІ

В.І. Редін[1], В.А. Редіна[2]

[1]Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна м. Харків, Україна;
[2]Комунальний заклад «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради, м. Харків, Україна

У статті характеризуються особливості розвитку туризму Харківської області на сучасному етапі. Розглядаються питання змін тенденцій туристичних потоків у регіоні, їх причини. Виявлені проблеми подальшого розвитку туризму як однієї з важливих галузей економіки Харківщини та запропоновані рекомендації щодо їх вирішення.

Ключові слова: туризм, туристична діяльність, туристичні потоки, туроператор, турагент.

The article characterize features of the tourism development of Kharkiv region at the modern stage. The issues of changes in the trends of tourist flows in the region, their reasons are considered. Problems of the further tourism development as one of the important branches of the economy of Kharkiv region *have been identified and recommendations on their solving have been proposed.*

Key words: tourism, tourist activity, tourist flows, tour operator, tour agent.

Туризм в Україні законодавчо проголошено пріоритетним напрямом розвитку національної культури та економіки. Протягом останніх десятиліть відбулися суттєві трансформації у розвитку туристичної діяльності в Україні, які зумовили виникнення низки проблем, зокрема, стихійності, неконтрольованості, суттєвої територіальної нерівномірності розвитку, недосконалості нормативно-правової бази, різкої переорієнтації на виїзний туризм, скорочення внутрішнього туризму [1].

Туризм відіграє важливу роль у регіональному розвитку. Нині більшість наукових досліджень спрямовано на аналіз економічних аспектів його розвитку, що зазвичай пов’язується із зовнішнім (міжнародним) туризмом. При цьому недостатньо уваги приділяється вивченню соціальних та екологічних аспектів внутрішнього туризму, який може стати важливим інструментом духовного відродження, національно-патріотичного виховання, формування менталітету українського суспільства в цілому.

Харківська область традиційно вважається регіоном з високим рівнем розвитку промисловості, сільського господарства, науки і освіти. Туризм не є визначальним у розвитку регіону, хоча має для цього сприятливі передумови – природні, історико-культурні, економічні, соціально-демографічні. Сприятливим чинником розвитку різних видів туризму у Харківській області є природно-географічні та історико-культурні ресурси, зокрема, у Зміївському, Вовчанському, Краснокутському, Чугуївському, Печенізькому, Ізюмському,

© Редін В.І., Редіна В.А., 2018

Балаклійському районах. У розвитку туризму в Харківській області є певні особливості: зміна співвідношення обсягів внутрішнього та зовнішнього туризму на користь останнього, скорочення кількості громадян, охоплених внутрішнім туризмом. На жаль, негативні тенденції у розвитку внутрішнього туризму та екскурсійної діяльності зумовлені як економічними, так і соціально-політичними подіями на Сході України, сусідством Харківщини з Донецькою та Луганською областями, де відбуваються військові дії на тимчасово окупованих територіях.

Утвердження України як європейської держави вимагає розвитку туристичної сфери як в цілому в державі, так і в окремих регіонах. У Харківській області існують вагомі передумови для того, щоб увійти до найбільш розвинених у туристичному відношенні регіонів України та Європи. Харківщина має вигідне геополітичне розташування, комфортні мікрокліматичні умови, різноманітний ландшафт, історико-культурну спадщину, розвинуту мережу транспортного сполучення, достатні трудові ресурси, високий науковий потенціал.

Туристичну діяльність в Харківській області здійснюють суб'єкти підприємницької діяльності (туристичні оператори, туристичні агенти (юридичні та фізичні особи). За останні п'ять років спостерігається негативна тенденція щодо скорочення кількості суб'єктів туристичної діяльності. Так, у 2013 році на Харківщині діяли 734 суб'єкти туристичної діяльності, з них 88 туристичних операторів, 646 туристичних агентів [3]. У 2017 році кількість суб'єктів туристичної діяльності зменшилась до 263, з них туроператорів – 7, тур агентів – 256 [3].

На організацію туристичної діяльності в Харківській області, як і в цілому в Україні, вплинули і продовжують впливати політичні, економічні процеси, які розпочалися наприкінці 2013 року, а також військові дії на Сході України. Аналіз показників туристичних потоків свідчить про різке зменшення кількості обслуговуваних туристів у Харківській області за останні роки (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка туристичних потоків у Харківській області з 2012 по 2017 роки [3]

Рік	Кількість обслуговуваних туристів суб'єктами підприємницької діяльності Харківської області (тис. осіб)	У тому числі			Кількість екскурсантів (тис. осіб)
		Іноземні туристи (тис. осіб)	Туристи, громадяни України, які виїжджали за кордон (тис. осіб)	Внутрішні туристи (тис. осіб)	
2012	105663	1701	87814	16148	7617
2013	91648	591	53831	37226	6083
2014	71437	-	68046	3391	4085
2017	51813	-	43626	8187	5044

Туристична галузь чітко реагує на події, що відбуваються в суспільстві. Так, проведення ігор Чемпіонату Європи з футболу «Євро-2012» у Харкові вплинуло на розвиток туризму в регіоні: спостерігається приїзд іноземних туристів-вболівальників, збільшення потоку туристів, які виїжджали на відпочинок за кордон. Події в Україні у 2013-1014 роках негативно вплинули на приїзд іноземних туристів до Слобожанщини: територіальне сусідство з Донбасом відіграло свою роль, іноземці бояться їхати в Харківську область. Структура туристичних потоків суттєво зазнала змін: зменшилась кількість туристів, які подорожували Україною, збільшилась кількість туристів області, які виїжджали за кордон. Це пояснюється тим, що ціни на туристичний продукт в Україні є вищими ніж у Туреччині, Єгипті, інших країнах, а тому значна частина населення Харківщини віддає перевагу відпочинку за кордоном. Крім того, наведені статистичні дані свідчать про певні негативні тенденції в роботі туристичних підприємств. Більшість з них є тур агентами, орієнтованими на виїзний туризм. Принципом їх діяльності є правило: краще вивезти одного українця дорого за кордон, ніж залучити більшу кількість співвітчизників, але дешевше, до подорожей Україною. Все зазначене приводить до того, що вивезені нашими громадянами кошти йдуть на розвиток туристичної інфраструктури інших країн, а не власної, що є важливою проблемою розвитку галузі туризму в Харківському регіоні. Автотранспортні магістралі потребують докорінної заміни, готельне господарство – суттєвого покращання.

Коливання туристичних потоків у Харківській області, їх зменшення викликані наступним:

- погіршенням соціально-економічного положення країни в цілому та регіону зокрема;
- подорожчанням туристичного продукту, що робить його недоступним для соціально-незахищених категорій населення;
- недостатнім розвитком інфраструктури туризму в регіоні;
- незадовільним станом більшості автомобільних шляхів;
- практично відсутністю сучасного комфортабельного автотранспорту туристичного класу для обслуговування екскурсантів;
- зниженням рівня доходів жителів Харківської області, особливо в сільській місцевості.

З метою визначення основних напрямів розвитку сфери туризму Харківщини, підвищення конкурентоспроможності регіонального туристичного ринку, рішенням XX сесії VI скликання Харківської обласної ради від 05.03.2013 № 648-VI затверджена «Концепція розвитку туризму в Харківській області до 2020 року» [2]. У Концепції зазначено, що метою розвитку туризму в Харківській області є інтенсифікація галузі, зростання її ролі в соціально-економічному житті регіону шляхом ефективного використання туристичного потенціалу, що забезпечить поліпшення соціально-економічних показників області: збільшення податкових надходжень до бюджету, зростання відсотку зайнятості населення в туристичній індустрії та підвищення його доходів. Звертається увага на розвиток соціального туризму в Харківській області. Але,

на жаль, аналіз сучасного стану розвитку туризму в Харківській області досить невтішний, а тому існуюча концепція потребує перегляду, внесення змін та доповнень з урахуванням сучасних реалій.

Список використаних джерел:

1. Beydyk, O.O. (2001). Rekreatsiyno-turystski resursy Ukrainy. Metodologiya ta metodyka analizu, terminologiya rayonuvannya. Monografiya [Recreational and tourist resources of Ukraine. Methodology and methods of analysis, terminology of zoning]. K.: VPCz «Kyivskyi universytet», 395 [in Ukrainian].
2. Kontseptsiya rozvytku turyzmu v Kharkivskiy oblasti do 2020 roku. Zatverdzhena rishennyam XX sesii VI sklykannya Kharkivskoi oblasnoi rady vid 05 bereznya 2013 № 648-VI [The concept of tourism development in the Kharkiv region until 2020. Approved by the decision of the XXth session of the VI convocation of the Kharkiv Regional Council from March 5, 2013№ 648-VI] [in Ukrainian].
3. Holovne upravlinnya statystyky u Kharkivskiy oblasti [The Main Departament of Statistics in Kharkiv Region]. Retrieved from http://Kh.ukrstat.gov.ua/ [in Ukrainian].

УДК 911.3

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНО-ПАЛОМНИЦЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

В.В. Свір[1], Н.В. Добровольська[2]

[1]*svir_valysha@ukr.net*, [2]*natalie.dobrovolskaya@gmail.com*

[1]*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна;*

[2]*Харківський торговельно-економічний інститут КНТЕУ, м. Харків, Україна*

У статті висвітлюються особливості розвитку та організації туристичної діяльності релігійно-паломницького спрямування в Україні, яка має багату історію розвитку християнства на території країни. Розглядаються напрями, ресурси розвитку та функції релігійно-паломницького туризму. Підкреслено важливість розвитку релігійно-паломницького туризму в Україні, який користується попитом не лише внутрішніх, а й міжнародних туристів. Розглянуто головні туристичні об’єкти та тенденції розвитку релігійно-паломницького туризму в Україні.

Ключові слова: релігійно-паломницький туризм, туристичні ресурси, туристична діяльність, туристичні об’єкти, християнство, паломники.

The article deals with the peculiarities of the development and organization of the tourist activity of the religious and pilgrimage direction in Ukraine, which has rich history of the Christianity development in the country. The directions, resources of the development and functions of the religious and pilgrimage tourism are considered. The importance of the development of religious and pilgrimage tourism in Ukraine is emphasized. The tourism is in demand not only for domestic but also for international tourists. The main tourist objects and tendencies of the development of the religious and pilgrimage tourism in Ukraine are considered.

Key words: religious and pilgrimage tourism, tourist resources, tourist activity, tourist objects, Christianity, pilgrims.

© Свір В.В., Добровольська Н.В., 2018

Індустрія туризму на даний момент є однією з найбільш значущих і важливих в економічному та соціальному розвитку будь-якої країни. Однією з ознак всебічного розвитку туристичної індустрії виступає постійне розширення форм та видів туристичної діяльності. Розвиток та популяризація різних видів туризму у різних країнах відбуваються неоднаково, адже залежать від багатьох факторів, серед яких найважливішим є наявність певного туристичного ресурсу. Релігійно-паломницький туризм вважається історично першим видом туристичних подорожей, який зародився у період формування світових релігій.

До ресурсів релігійно-паломницького туризму належать культові природні, історичні, соціально-культурні об'єкти, а також релігійні свята, традиції, звичаї, обряди тощо.

У сучасному релігійно-паломницькому туризмі зазвичай виділяють наступні напрями:

- паломницький туризм (відвідання святих місць з метою поклоніння реліквіям) і місіонерство (здійснення подорожей з метою пропаганди того чи іншого віровчення);
- релігійний туризм екскурсійної пізнавальної спрямованості [2].

Україна має унікальні передумови щодо розвитку релігійного туризму як екскурсійного, так і паломницького напрямів. Це зумовлено багатою історією розвитку релігій на території країни.

Паломництво в тій чи іншій формі прийнято практично у всіх релігіях і язичницьких культах. В даний час паломники широко користуються послугами туристичної індустрії. Спеціалізовані тури розраховані принаймні три дні з відвідуванням релігійних святинь і архітектурних пам'яток минулого. Іноді в організацію таких турів необхідно дозвіл (благословення).

Паломники менше уваги приділяють якості обслуговування на об'єктах розміщення та харчування. Вони переважно зацікавлені у відвідуванні монастирів, храмів, а також освячених місць, які визнаються святими (джерела, ріки, печери, гори тощо) [2].

Паломництво завжди вважалось найвищим проявом особистої духовності, служіння вірі та ідеї. Україна має багату релігійну історію та спадщину і тому може бути активним учасником національного, європейського та міжнародного релігійного туристичного ринку. Релігійний туризм має особливе значення для розвитку внутрішнього туризму в Україні, оскільки викликає великий інтерес з боку не лише віруючих, а й інших верств населення. Адже цілком закономірним наслідком тривалого панування в суспільстві атеїстичних ідей та ідеологічних приписів в оцінці релігійних явищ, антирелігійної пропаганди і порушення конституційного принципу свободи совісті є посилена увага до тих явищ, які довгий час перебували під забороною.

Туристично-екскурсійна робота в таких умовах стає одним із джерел отримання знань про історію розвитку релігії в Україні, яка є духовним стрижнем національної культури і об’єднавчою основою нації. Останнім часом в туристичних фірмах України спостерігається збільшення кількості пропозицій релігійних і паломницьких турів. В той же час, у країні відбувається все більше паломницьких служб, організованих при монастирях, церквах, а

також інших релігійних організаціях, які сприяють залученню туристів та інших зацікавлених осіб. Тільки за останні три-чотири роки в Україні значно збільшилася кількість туристів, що здійснюють паломництво до святинь України, а також прямуючих за кордон з релігійно-пізнавальною метою [3]. На сьогоднішній день в Україні діє близько 120 паломницьких служб, які займаються організацією екскурсій, поїздок і паломництв по святих місцях України [4].

До найвідоміших туристичних об'єктів релігійно-паломницького туризму в Україні потрібно віднести, насамперед, архітектурні комплекси Києво-Печерської Лаври і Софії Київської (входять до реєстру світової культурної спадщини ЮНЕСКО), а також Свято-Успенська Почаївська Лавра. Також значною популярністю у туристів користуються Троїцько-Успенський монастир у Чернігові, Святогірська Лавра у Святогірську. Наша держава може задовольнити потреби не тільки православних паломників, але й представників інших конфесій. Визнаним духовним центром греко-католицької церкви в Україні є Зарваниця. Знаходиться вона в західній частині Теребовлянського району Тернопільської області. Це сакральне місце, яке за своїм релігійним та історичним значенням стоїть поруч з Києво-Печерською, Почаївською та Святогірською лаврами. Місто Умань (Черкаська область) стало місцем паломництва євреїв, які сповідують одну з течій юдаїзму хасидизм. Вони вважають своїм обов'язком побувати хоча б раз у своєму житті на могилі Цадика Нахмана. Вони також вважають, що якщо вони зустрінуть Новий рік Рош Гашана біля його могили, то наступний рік буде дуже щасливим для них.

Релігійний-паломницький туризм виконує ряд важливих функцій, серед яких пізнавальна, естетична, виховна. Пам'ятки церковної історії і культури є засобом утвердження національної свідомості і самосвідомості, відтворення історичної пам'яті, виховання патріотизму, розвитку естетичних і художніх смаків. Шляхом розробки національної мережі релігійних маршрутів, багато з яких мають міжнародне значення, туристичні фірми України спільно з церковними громадами різних конфесій здійснюють «невидимий експорт» церковної культури як невід'ємної складової національної культурної спадщини. В той самий час «невидимий імпорт» церковної культури інших країн сприяє більш чіткому усвідомленню своєї національної культурної самобутності. Таким чином, історико-культурні пам'ятки, що є об'єктами релігійного туризму, перетворюються на культурне надбання людства і є внеском України у скарбницю світової цивілізації. З кожним роком кількість туристів, охочих відвідати духовні і святі місця Україні збільшується з помітним приростом 10-15% щорічно [1]. Це пояснюється як релігійними мотивами, так і туристичним інтересом. Але якщо раніше туристи готові були спати в спальниках у великих залах храмів і монастирів, взявши участь у піших походах, то зараз туристи вимагають значно більшого комфорту: двомісні номер з повним набором зручностей. А це в свою чергу створює передумови до сталого розвитку туристичної індустрії України загалом.

Для розвитку міжнародного паломницького туризму в Україні надзвичайно важливо досягти встановлення та збереження мирного

співіснуваня, спокою, злагоди між усіма етносами і культурами, конфесіями та віруваннями багатонаціональної України. Міжнаціональний і міжконфесійний мир – підґрунтя та запорука успішного розвитку міжнародного туризму в Україні. А це вимагає від українських туристських організацій, спеціалістів туристської індустрії та туристської культури засвоїти, сповідувати та пропагувати й релігієзнавчі засади [5].

Список використаних джерел:

1. Ivchenko, A. (2007). Ukraina. Putivnyk. [Ukraine. Guidebook]. K.: Kartografiya, 640 [in Ukrainian].
2. Kadatska, Yu. A. (2003). Religiynyi turyzm v Ukraini. [Religious tourism in Ukraine]. K.: Naukovyi svit, 178 [in Ukrainian].
3. Konishcheva, N.I. (2006). Problemy razvitiya religiozno-palomnicheskogo turizma v Ukraine. [Problems of development of religious and pilgrim tourism in Ukraine]. Visny`k DITB. Seriya «Ekonomika, organizaciya i upravlinnya pidpryemstvamy» (v turystychniy sferi), 10, 229-235 [in Russian].
4. Lyubitseva, O.O., Romanchuk, S.P. (2002). Napryamky rozvytku religiynoho turyzmu v Ukraini. [Directions of development of religious tourism in Ukraine]. Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. «Turyzm u XXI stolitti: globalni tendentsii i regionalni osoblyvosti» (10-11 zhovtnya 2001 r., m. Kyiv). K.: Znannya Ukrainy, 61-65 [in Ukrainian].
5. Mayilo, Ya.V. (2000). Problemy rozvytku religiynoho turyzmu v Ukraini. [Problems of Religious Tourism Development in Ukraine]. Materialy Vseukr. studentskoyi nauk. konf. «Studentska nauka v novomu tysyacholitti: suchasni problemy gromadskoho kharchuvannya, hotelnoho hospodarstva ta turyzmu» (19-21 kvitnya 2000 r., m. Kyiv). K.: Kyivskyi derzh. torhovelno-ekonomichnyi un-t, 119-121 [in Ukrainian].

УДК 911.3

АВІАЦІЙНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Б.В. Семенко

bohdan4311@gmail.com

Київський національний університет імені Т.Г. Шевченка, м. Київ, Україна

Розвиток міжнародного туризму України неможливий без якісного авіаційного забезпечення в державі. Вплив транспортного фактору на розвиток міжнародного туризму на сьогодні розкритий неповністю. Розкрито лімітуючі фактори розвитку міжнародного туризму, котрі повязані з проблемними аспектами розвитку авіаційної галузі України. Проведений аналіз провідних авіаперевізників України**.**

Ключові слова: міжнародний туризм, авіаційний транспорт, виїзний туризм

Development of international tourism of Ukraine is impossible without existance qualitative air service in the country. The influence of the transport factor on the development of international tourism has not been fully disclosed today. We disclosed the limiting factors of the development of international tourism, which are associated with problematic aspects of the development of the aviation industry in Ukraine. Carried out analysis of the leading ukrainian air carriers.

Keywords: international tourism, aviation transport, outbound tourism

© Семенко Б.В., 2018

Ситуація, яка склалась на вітчизняному ринку авіаційних перевезень у весняно-літній період 2018 р. ще раз підкреслює важливість правильного управління авіаційною галуззю. Недопустимим є ситуація, коли через несправність одного повітряного судна перевізника виникають довготривалі затримки в туристичного оператора за багатьма напрямками. При цьому, очевидним нормативно-правовим недоліком є те, що неврегульованим залишається питання штрафних санкцій за те, що деякі туристичні оператори заздалегідь знаючи про неспроможність обслуговувати значну кількість туристів (в наслідок відсутності контрактів з авіаперевізниками) продовжують продавати туристичні путівки, які включають авіапереліт, проте наявні фактичні ресурси для авіаперевезення є вичерпаними, що й призводить до таких ситуацій, котрі відбувались в нашій державі в 2018 р. В той же час, варто зазначити, що процес створення власного авіаційного перевізника туристичними операторами є закономірним і говорить про тісні інтеграційні процеси в даних галузях.

За статистичними даними за 2017 р. 93 % загальних обсягів пасажирських перевезень здійснено п'ятьма провідними авіаперевізниками. Крім авіакомпанії «Міжнародні авіалінії України», лідерство зберігається за такими компаніями, як «Роза вітрів», «Азур Ейр Україна», «Атласджет Україна» та «Браво». Авіакомпанією «Роза вітрів» досягнуто зростання обсягів пасажирських перевезень порівняно з попереднім 2016 р. в 2,5 раза, авіакомпаніями «Атласджет Україна» – на 73,8 %, «Браво» – на 49,9 %, «Азур Ейр Україна» – на 17,2 % та «Міжнародні авіалінії України» – на 16,5% [2].

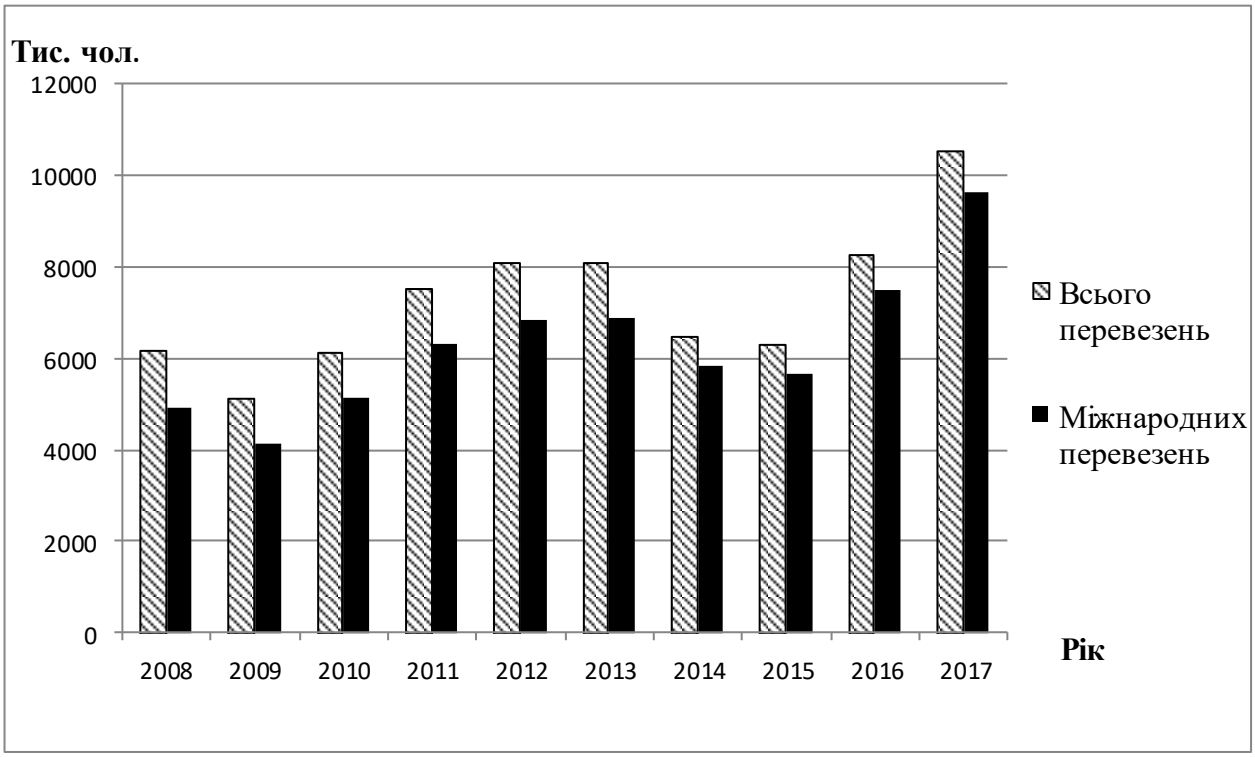

Рис. 1 Динаміка обсягів перевезення пасажирів авіаційним транспортом України. (складено за даними [5])

Для наочного представлення частки міжнародних перевезень в Україні нами був створений рис. 1.

Як видно з рис. 1 позитивна тенденція, що сформувалась в останні два роки, пов'язана, насамперед, з успішним розвитком сектору міжнародних повітряних перевезень [2].

На сьогодні досі залишається невирішеним питання розвантаження міжнародного аеропорту «Бориспіль», оскільки його частка досі перевищує 60% усіх пасажирських перевезень в країні.

Для наочного відображення регіональних особливостей розвитку аеропортів України нами був створений рис. 2.

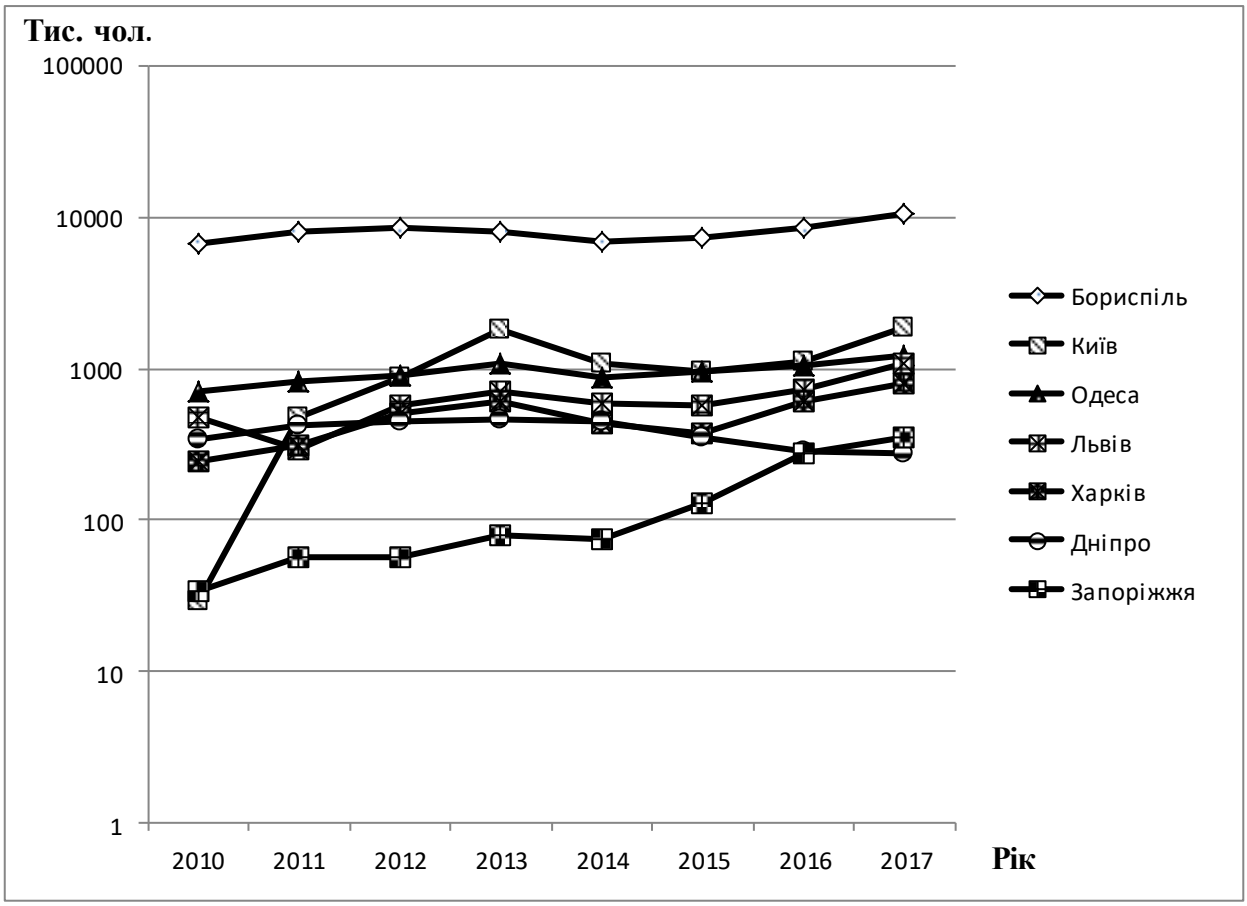

Рис. 2. Пасажиропотік найбільших аеропортів України за 2010- 2017 рр. (складено за даними [5])

Як бачимо за 2017 р. в усіх аеропортах нашої держави, за винятком аеропорту «Дніпро» прослідковується позитивна динаміка порівняно з 2016 р. Проте варто звернути увагу на те, що дані показники за 2017 р. порівнюються з низькою базою – роками котрі йдуть після 2013 р. Варто зазначити, що проблеми розвитку аеропорту «Дніпро» в першу чергу повязані з господарськими проблемами компанії «Дніпроавіа», котра є власником даного аеропорту, що й стримує розвиток аеропорту. Серед значних регіональних проблем варто згадати проблему аеропорту «Ужгород», котра повязана з необхідністю постійно отримувати дозволи на перетин повітряного простору Словаччини, оскільки посадка в аеропорт можлива лише через повітряний

простір даної держави, що унеможливлює подальший розвиток даного аеропорту. Для наочного представлення компаній, котрі є лідерами за кількістю здійснених рейсів, нами був створений рис. 3.

Як видно з рис. 3 лідером як і в попередньому році є компанія «МАУ», котра запровадила хабову модель, що дало змогу їй залучити значну додаткову кількість транзитних пасажирів. А також ефективна модель використання повітряного флоту та регіональних аеропортів із використанням повітряних суден в нічний час доби.

Найбільший темп приросту кількості перевезених пасажирів вітчизняними авіакомпаніями спостерігався в такому сегменті ринку авіаперевезень, як міжнародні польоти на нерегулярній основі (49,2 %): за 2017 р. пятнадцятьма українськими авіакомпаніями перевезено 3777 тис. пасажирів. При цьому, 85 % таких перевезень було здійснено чотирма авіакомпаніями, зокрема «Роза вітрів», «МАУ», «Азур Ейр Україна» та «Браво». Середній коефіцієнт зайнятості пасажирських крісел у 2017 р. склав на міжнародних регулярних рейсах українських авіакомпаній: 77,7 %.

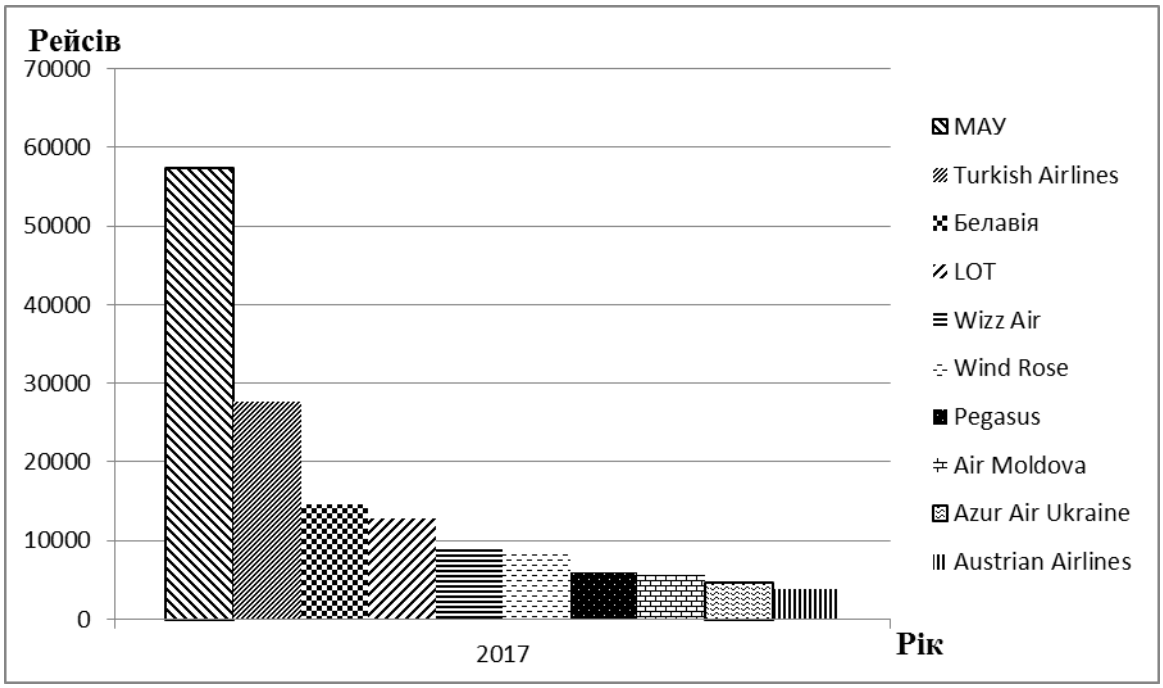

Рис. 3. Кількість рейсів здійснених авіакомпаніями за 2017 рік (складено за даними [4])

Регулярні польоти між Україною та країнами світу впродовж 2017 р. здійснювали 10 вітчизняних авіакомпаній до 43-ох країн світу та 29 іноземних авіакомпаній до 27-ми країн світу. Серед нових іноземних авіакомпаній такі: «Qatar Airways» з Катару, «Ernest SpA» з Італії та «Kish Air» з Ірану. Розширювалась географія міжнародних регулярних польотів як вітчизняних, так і іноземних авіаперевізників. Українськими авіакомпаніями на міжнародних регулярних рейсах перевезено 5837,5 тис. пасажирів, іноземними – 4975,8 тис. пасажирів (зростання на 18,1 % та 29,3 % відповідно) [2].

Висновки:

- Будівництво нового аеропорту в місті Ужгород, слугуватиме значним поштовхом для розвитку міжнародного туризму в Закарпатській області, туристичний потенціал якої досі розкритий не повною мірою.
- Перейнявши досвід компанії «МАУ», інші вітчизняні перевізники зможуть ефективніше використовувати інфраструктуру аеропортів.
- Враховуючи, що найбільший приріст кількості перевезених пасажирів вітчизняними авіакомпаніями спостерігався в сегменті міжнародних польотів на нерегулярній основі, варто створити взаємовигідні умови для подальшого розвитку даних перевезень, при необхідності укласти нові міждержавні угоди щодо авіаперевезень.

Список використаних джерел:

1. Beydyk A., Sova V (2015) Geografiya diyalnosti budshetnih aviakompanii Evropi [Geography of budget airlines in Europe]. Visnyk Kyivskogo natsionalnogo universytetu, Geografiya - Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Geography, 1 (63), 16-20 (in Ukrainian, abstr. in English)
2. Pidsymki diyalnosti aviatsiynoi galuzi Ukraini za 2017 rik [The results of the aviation industry in Ukraine in 2017 year]. Retrieved from https://mtu.gov.ua/content/statistichni-dani-v-galuzi-aviatransportu.html
3. Mishnarodna asotsiatsia povitryanogo transportu IATA [International Air Transport Association IATA]. Retrieved from http://www.iata.org/publications/pages/index.aspx
4. Ministerstvo infrastrukturi Ukraini, Dershavne pidpriemstvo obslugovuvaniya povitryanogo ruhu Ukraini [Ministry of infrastructure of Ukraine. Ukrainian State Air Traffic Services Enterprise]. Retrieved from http://uksatse.ua/index.php
5. Ministerstvo infrastrukturi Ukraini [Ministry of infrastructure of Ukraine] Retrieved from https://mtu.gov.ua

УДК. 911.3

ІНФРАСТРУКТУРА ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНИХ МІСТ

О.С. Суптело
syptelo@gmail.com
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

У статті проаналізовано підходи до визначення змісту поняття інфраструктура, загалом, та інфраструктура міста, зокрема. Досліджено вплив різного виду інфраструктури на розвиток та функціонування міста. Проаналізовано вплив інфраструктури на трансформацію міст в контексті концепції глобальних міст. Охарактеризовано основні складові інфраструктури міста, що є найбільш вагомими при переході до категорії глобального.

Ключові слова: інфраструктура, міська інфраструктура, фактор розвитку, глобальні міста.

The article analyzes the approaches to defining the meaning of the concept of infrastructure, in general, and the city infrastructure, in particular. The influence of different types of infrastructure on the development and functioning of the city is investigated. The influence of infrastructure on

© Суптело О.С., 2018

the transformation of cities in the context of the concept of global cities is analyzed. The main components of the city's infrastructure are characterized, which are most important in the transition to a global category.

Key words: infrastructure, urban infrastructure, development factor, global cities.

Аналізуючи розвиток суспільства за останнє століття, безперечно можна стверджувати, що процеси урбанізації мали та мають значний вплив та формування та функціонування території та як результат зростання кількості міст. Ріст чисельності населення призвів до серйозних проблем міської інфраструктури та послуг. Особливо гостро дана проблема постала перед малими містами (за класифікацією Б. Хорєва) [1], що зумовлено ростом потреб населення, та недостатністю фінансування. Проте великі міста (за класифікацією Б. Хорєва) [1], такі як обласні центри, також мають ряд проблем з інфраструктурою, причинами чого є збільшення чисельності населення, їх потреб та зміни функції міст. В контексті концепції глобальних міст, інфраструктура виступає як одна з основних передумов для переходу міста в даний статус.

Виходячи з трактувань дефініції місто, та особливостей становлення та функціонування міст, інфраструктура міста являє собою основу міського простору, аналогічно фундаменту будинку. В сучасному світі інфраструктура міста забезпечує безперервність «циркуляції» населення, матеріальних та нематеріальних благ та інформації, в середині міста та між містами.

Отже, інфраструктура, загалом, це – сукупність споруд та будівель, систем і служб, необхідних для функціонування галузей виробництва (на підприємстві) чи територій (міст) та забезпечення умов життєдіяльності суспільства. В залежності від призначення (рис. 1, (1)) та територіального охоплення (рис. 1, (2)) інфраструктура буває:

Рис. 1. Види інфраструктури

В свою чергу інфраструктура міста, як комплекс установ і підприємств, які забезпечують комфортні умови проживання населення, включає в себе такі складові [2, 4]:

- житлово-комунальна або соціальна;
- транспортна;
- інженерна;
- економічна;
- інформаційна;
- ринкова;
- туристична;
- військова.

Розвиток кожної з цих складових прямо залежить від росту чисельності населення та розвитку міста. Чим більше місто за розмірами і чисельністю населення, тим більше послуг воно повинно надавати та ширшу інфраструктурну мережу мати.

Аналізуючи рейтинги світових міст за рівнем розвитку інфраструктури та комфортністю проживання, робимо висновок, що безперечними лідерами є міста зі списку глобальних міст за даними дослідження групи Тейлора (табл. 1) [5, 6].

Таблиця 1

Рейтинги міст світу [5, 6]

№	Місто за рівнем розвитку інфраструктури	№	Місто в рейтингу глобальних міст	№	Міста за чисельність населення, 2017 рік	Чисельність населення
1	**Сінгапур**	*3*	*Сінгапур*	3	*Сінгапур*	5 889 117
2	*Франфурд*	17	Франфурд	7	Франфурд	746 878
3	*Мюнхен*	56	Мюнхен	6	Мюнхен	1 456 039
4	Копенгаген	53	Копенгаген	9	Копенгаген	615 993
5	Дюссельдорф	54	Дюссельдорф	10	Дюссельдорф	613 230
6	Гонконг	*4*	*Гонконг*	2	*Гонконг*	7 448 900
7	Лондон	**1**	**Лондон**	**1**	**Лондон**	8 825 000
8	Сідней	10	Сідней	4	Сідней	5 131 326
9	Гамбург	62	Гамбург	5	Гамбург	1 822 445
10	Ванкувер	84	Ванкувер	8	Ванкувер	631 486

Вказаний список міст, окрім того що є глобальними, це:

- міста-держави: *Сінгапур;*
- міста-столиці: *Лондон, Копенгаген;*
- великі міста країни: *Франфурд, Мюнхен, Дюссельдорф, Гонконг, Сідней, Гамбург, Ванкувер.*

Отже, адміністративний рівень міста в країні не має значного впливу на рівень розвитку інфраструктури. Проте, важливим чинником, на нашу думку першочерговий, це чисельність населення (табл. 1), як рушійна сила розвитку інфраструктури. Серед досліджуваних міст, найкомфортніших для проживання

міст світу, п’ять – міста-мільйонери, решта міст з населенням понад 500 тис. осіб.

Зразковим, для пересічного громадянина, показником розвитку інфраструктури міста є рівень розвитку транспортної інфраструктури міста. Зрозуміло, що саме транспортна інфраструктура забезпечує комфортність пересування містом як населення так і матеріальних благ. Більшість глобальних міст світу є найбільшими транспортними вузлами в своєму регіоні зі значними пасажиро- та вантажообігами (табл. 2).

Таблиця 2

Характеристика транспортної інфраструктури найкомфортніших міст світу [6]

Місто	**Наявність об’єктів транспортної інфраструктури**			
	Метро	**Аеропорт**	**Порт**	**Залізничні станції**
Сінгапур	+	+	+	+
Франфурд	+	+	-	+
Мюнхен	+	+	-	+
Копенгаген	+	+	+	+
Дюссельдорф	+	+	-	+
Гонконг	+	+	+	+
Лондон	+	+	+	+
Сідней	+	+	+	+
Гамбург	+	+	+	+
Ванкувер	+	+	-	+

Звичайно, в кожному з досліджуваних міст, розвиток транспортної інфраструктури буде на максимально високому рівні. Беручи до уваги основні види транспорту, та зважаючи на природні умови, кожне місто є повність забезпеченим транспортною інфраструктурою.

Решта складових міської інфраструктури: житлово-комунальна або соціальна, інженерна, економічна, інформаційна, ринкова, туристична, військова – стимулювали розвиток даних міст як глобальних. Адже сприяють не лише комфортному проживанню населення, а й веденню бізнесу та залученню інвестицій.

Процеси глобалізації з кожним роком все більше стимулюють розвиток таких складових міської інфраструктури в глобальних як:

- інформаційна – зростання ролі інформаційного обміну, кількості ЗМІ, впливу Інтернету;
- економічна – діяльність ТНК (транснаціональних корпорацій) а глобальних містах;
- ринкова – розвиток торгівлі як в середині міста, так і між іншими населеними пунктами та країнами;
- туристична – кожне місто можна розглядати як туристичну дестинацію, відповідно глобальні міста мають більшу кількість туристичних атракція;

- військова – зазвичай глобальні міста, це найбільші та найважливіші міста країни, що мають стратегічне значення, зокрема військове.

Список використаних джерел:

1. Topchiyev O.G. (2005) Suspil`no-geografichni doslidzhennya: metodologiya, metody`, metody`ky`[Socio-geographical research: methodology, methods, methods.] Odesa. Astroprint. 632 p. [in Ukraine]
2. Gregory K. Ingram and Anthony Flint Cities and Infrastructure Retrieved from: https://www.lincolninst.edu/publications/articles/cities-infrastructure
3. More People, More Infrastructure: The Big City Challenge Retrieved from: https://blueprint.cbre.com/more-people-more-infrastructure-the-big-city-challenge/
4. Lanczov A.E. Y`nfrastruktura: ponyaty`e, vy`dы y` znacheny`e [Infrastructure: concept, types and meaning] Retrieved from: http://cyberleninka.ru/article/n/infrastruktura-ponyatie-vidy-i-znachenie.pdf [in Russian]
5. The World According to GaWC 2016. Retrieved from: http://www.lboro.ac.uk/gawc/world2016t.html
6. What Lies Beneath: Cities With the Best-and Worst-Infrastructure Retrieved from: https://www.realtor.com/news/trends/cities-with-the-best-and-worst-infrastructure/

УДК 911.3

ГЕОДЕМОЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГЛОБАЛЬНОГО ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

П.В. Шуканов[1], А.А. Шуканова[2]

[1]parus2133@gmail.com, [2]shukanova0707@gmail.com

[1]Полтавський університет економіки і торгівлі, м. Полтава, Україна;

[2]Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, м. Полтава, Україна

Поглиблені теоретико-методологічні підходи суспільно-географічного дослідження глобального цивілізаційного простору, а саме: методика моделювання цивілізаційного розвитку національних та макрорегіональних соціогеосистем. У контексті авторської інтерпретації поняття «цивілізація» обґрунтовується визначення глобального цивілізаційного простору. Проаналізовано вплив цивілізаційного чинника на територіальну організацію суспільства.

Ключові слова: глобальний цивілізаційний простір, цивілізація, соціогеосистема, глобалізація, макрорегіон.

Advanced theoretical and methodological approaches to socio-geographical study of global civilizational space, namely: modeling technique of civilizational development of national and macroregional sociogeosystems. In the context of the author's interpretation of the term «civilization» the definition of global civilization is justified. The influence of civilization factor in the territorial organization of society has been analyzed.

Keywords: global civilizational space, civilization, sociogeosystem, globalization, macroregion.

У процесі вивчення геопросторової організації суспільства особлива увага приділяється проблемі трансформації сучасної світової системи. При цьому

© Шуканов П.В., Шуканова А.А., 2018

необхідно враховувати співвідношення і взаємодію найважливіших акторів цивілізаційного розвитку в умовах глобалізації та регіоналізації світу. У зв'язку з цим ми розглядаємо глобальний цивілізаційний простір як сукупність національних соціогеосистем взаємопов'язаних між собою різноманітними міжнародними культурно-історичними відносинами.

Особливе значення в політико-географічному аналізі має класифікація держав за розмірами (площею) та кількістю населення, з урахуванням абсолютних показників соціально-економічного розвитку країни. Через це важливим елементом нашого дослідження є геодемоекономічні параметри розвитку сучасних держав світу. За допомогою цих показників визначається значущість всіх регіонів та світових макрорегіонів в структурі глобальної соціогеосистеми з урахуванням цивілізаційних особливостей її трансформації.

З точки зору суспільної географії поняття «цивілізація» інтерпретується як традиційно-стійкий культурно-історичний тип надетнічного, наднаціонального значення і просторового розвитку певної частини глобальної соціогеосистеми, який зумовлює територіальну організацію суспільства. З огляду на вищевикладене ми пропонуємо поняття «глобальний цивілізаційний простір» (ГЦП) розглядати як функціональне і організаційне середовище та форма взаємодії культурологічних полів у процесі трансформації соціогеосистем. На основі проведеного аналізу цей простір: 1) є середовищем функціонування глобальної соціогеосистеми; 2) ГЦП є системною сукупністю усіх локальних і регіональних цивілізацій, які ієрархічно організовані в системно-дихотомічному взаємозв'язку Схід-Захід; 3) основними компонентами ГЦП, як системи, є: територія; населення; господарство; кратополітична і сакральна (культурно-релігійна) сфери життєдіяльності суспільства. Тому з точки зору системного і суспільно-географічного підходу запропоновано конкретизувати поняття ГЦП і розуміти його як глобальну соціогеосистему.

Свого часу шведський географ Р. Челлен (1864–1922) визначав силу країни на основі просторового поєднання території, господарства, народу, влади і в цілому суспільства як найважливіших факторів функціонування і розвитку держави. Спираючись на такий підхід, але в контексті дослідження цивілізаційного простору, ми виділяємо наступні особливості територіальної організації соціогеосистеми, які проявляються на різних рівнях функціонування ГЦП: 1) територіальна (просторова); 2) демографічна (населення); 3) соціально-економічна; 4) управлінська (кратополітична); 5) сакральна (культурно-релігійна).

Сучасна світова система офіційно функціонує на основі національних держав, визнаних ООН. У якості найважливіших характеристик будь-якого політико-територіального утворення розглядаються його територія, населення і особливості соціально-економічного розвитку. Всі вони пов'язані з локально-просторовим рівнем, вищою формою організації якого є національна соціогеосистема. Тому ми пропонуємо конкретизувати вивчення значущості держави у структурі сучасного ГЦП на основі аналізу існуючої світової системи. Результати такого дослідження можуть бути корисними як для

підбиття попередніх підсумків попередніх трансформацій, так і для уточнення своєрідного впливу (значущості) окремих націй в системі існуючого просторово-територіального, демографічного та економічного порядку.

За допомогою зіставлення території країни із загальною площею ГЦП, населення із загальною чисельністю всього людства, ВВП держави із загальносвітовим показником, ми визначаємо значущість нації (держави) в глобальному геодемоекономічному просторі (ГДЕП). Покомпонентна структура ГДЕП аналізується за такими параметрами: «гео» – загальна площа ГЦП, під якою мається на увазі сухопутна територія нашої планети, без урахування Антарктиди; «демо» – загальна чисельність населення світу; «економ» – загальносвітовий обсяг валового внутрішнього продукту (ВВП), як універсальний показник економічного розвитку.

За підсумками 2017 року виділяється перша десятка найбільш значущих держав планети за обсягом виробленого валового внутрішнього продукту за ПКС (США, Китай, Індія, Японія, Німеччина, Росія, Бразилія, Великобританія, Франція, Італія), на які приходиться 64,2% світового ВВП, майже 53% всього населення і близько 37% площі ГЦП. Якщо ж розглянути 20 провідних держав світу (топ-20) у порядку їх значущості за кожним з трьох виділених показників, то на них припадає більше ніж ¾ світового ВВП і близько 73% геодемографічної (територія та населення) значущості ГЦП. Усього ж дана двадцятка країн за сумарною значущістю трьох компонентів охоплює майже 75% глобального ГДЕ-простору. При цьому мінімальна частка держави за кожним з трьох показників становить близько 1%, а максимальний показник досягає 12,7% площі ГЦП (Росія), 18,3% світового обсягу ВВП (США) і 19,5% всього населення світу (Китай). Отже, частка кожної держави, що не потрапила в групу 20-ти перших країн, становить менше 1% в глобальній структурі ГДЕП.

З урахуванням значущості країн від 21-го до 50-го місця мінімальні показники становлять від 0,3% до 0,37% відносно аналізованих нами компонентів. У цілому на групу топ-50-ти припадає понад 93% світового ВВП, близько 88% всього населення і майже 86% площі ГЦП. У результаті сумарна частка переважної більшості країн і народів світу становить абсолютну меншість в єдиному глобальному геодемоекономічному просторі. На підтвердження цього відзначаємо, що на наступні 130 країн (з 51 по 180 місце в ранжуванні за ВВП) припадає тільки близько 5,5% світового валового продукту. Особливо акцентуємо увагу на сумарній значущості основних регіонів у глобальному ГДЕ-просторі з урахуванням загальноприйнятої пріоритетності соціально-економічного розвитку системи в порядку зменшення частки країни у світовому ВВП). У першій 10-ці провідних держав світу за кожним з трьох компонентів представлені лише 5 країн, усереднена сумарна значущість яких складає: Китай – 14,1% від глобального ГДЕП, США – 10,0%, Індія – 8,9%, Росія – 6,0% і Бразилія – 4,1%. У сукупності їх геодемоекономічна значущість у глобальному цивілізаційному просторі складає понад 43%.

Актуальним також є питання про перспективи Європейського Союзу, політико-економічна мета якого – до 2025 року трансформуватися в єдину конфедеративну державу Сполучені Штати Європи. Однак, очевидна їх

відносна «слабкість» за геодемографічними показниками, оскільки жодна з цих країн не представлена в десятці лідерів за населенням і державною територією. Недостатнім для підвищення значущостіі ЄС буде аналітичний розгляд і 20-ти провідних країн ГЦП, так як лише Німеччина входить до групи топ-20 за населення (16-те місце) і жодна з країн Західної Європи не представлена серед найбільших держав за територією. У разі розгляду Європейського Союзу як політико-територіального об'єднання 28 країн (станом на 2017 р.) ступінь значущості цього макрорегіону суттєво зростає: за територією – до 3,22% ГЦП (7-ме місце у світі), за населенням – до 7,15% (3-тє місце в світі), а за ВВП – до 19,2 % (1-ше місце в світі). Таким чином, може виявитися своєрідний синергетичний ефект, як результат посилення значущості одного об'єкта (суб'єкта) іншими об'єктами (суб'єктами) у процесі сумісної дії, спрямованої на досягнення спільної мети. При цьому сила синергізму зростає в міру ускладнення системи, підвищення рівня її організації та векторної односпрямованості складових компонентів.

На основі проведеного нами аналізу можна зробити такі висновки:

1) з більш ніж 190 офіційно визнаних ООН суверенних держав тільки представники першої десятки та Європейський Союз мають істотну значущість в системі функціонування сучасного геодемоекономічного простору;
2) чим більше в світі з'являється нових держав, тим менше значущість більшості з них у загальній структурі глобальної соціогеосистеми;
3) у процесі глобальної трансформації світової системи буде зростати значення міжнародної інтеграції та цивілізаційного чинника розвитку наднаціональної регіоналізації світу;
4) сучасний глобальний цивілізаційний простір все більше характеризується виділенням геодемоекономічних центрів, кожен з яких формує навколо себе інтеграційне ядро макрорегіонального цивілізаційного простору: США – основа Північноамериканського; Китай і Японія – Східноазійского; Німеччина, Франція, Італія – Західноєвразійского; Росія – Східноєвразійского; Індія – Південноазійского; Бразилія – Південноамериканського макрорегіону.

Таким чином, під впливом найбільш значущих геодемоекономічних центрів буде здійснюватися трансформаційний перехід від домінуючого впливу національних держав до майбутньої постіндустріальної системи нового світового економічного та політичного порядку на принципах макрорегіональної інтеграції в межах відповідної цивілізації. Цивілізаційною основою такої трансформації глобальної соціогеосистеми стануть найбільш значущі держави світу за сукупністю найважливіших компонентів і чинників розвитку геодемоекономічного простору.

Список використаних джерел:

1. The World Factbook Retrieved from: https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2018.html – Titla from display.
2. World DataBank Retrieved from: http://data.worldbank.org/country/ – Titla from display.
3. World Economic Outlook Database Retrieved from: https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/01/weodata/index.aspx/

УДК 911.3

КИЇВ ЯК ПРОВІДНИЙ ГОСПОДАРСЬКИЙ ЦЕНТР УКРАЇНИ В ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИЙ ПЕРІОД

В.Г. Щабельська[1], М.Д. Бикова[1]
[2]schabelska_v@ukr.net, [2]mariya_bykovad@ukr.net
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгованова, м. Київ, Україна

З соціально-географічного положення аналізується роль Києва в економічному комплексі України в період трансформації соціально-економічної системи. На основі порівняльного аналізу визначено місце столиці України як відкритої соціально-територіальної системи серед постсоціалістичних міст Центральної Європи.

Ключові слова: місто, деіндустріалізація, трансформація, третинський сектор.

From the socio-geographical position the role of Kyiv in the economic complex of Ukraine during the period of socio-economic system transformation is analysed. Based on the comparative analysis, the place of Ukraine's capital as an open socio-territorial system among the post-socialist cities of Central Europe was determined.

Key words: city, deindustrialisation, transformation, tertiary sector.

В сучасних умовах найкрупніші міста України протягом короткого в історичному плані проміжку часу пройшли етап від централізованого планового управління до формування елементів ринкової економіки та опинилися в епіцентрі процесів деіндустріалізації, терціаризації, джентрифікації, ревіталізації, поляризації. На відміну від міст Центральної Європи, вони зазнали змін з певним часовим відставанням від них на фоні трансформації соціально-економічної системи та її інтеграції в міжнародні глобальні процеси. В силу унікальності процесів, що відбуваються в Києві, доцільним є оцінка його місця як провідного центра в господарському комплексі України та порівняльний аналіз з містами постсоціалістичної Європи.

По-перше, у порівнянні з постсоціалістичними містами Центральної Європи зниження основних економічних показників у Києві було більш суттєвим. Варшава, Будапешт, Прага, інституційно і законодавчо виявилися більш підготовленими до соціально-економічних трансформацій, ніж Київ та почали проводити економічні реформи значно раніше. По-друге, Києву була притаманна швидка приватизація, яка переважно проводилася в інтересах певних фінансово-економічних груп. Це зумовило не лише глибоке соціальне розшарування населення, а й посилило економічний спад та деструктивні процеси у промисловому виробництві. По-третє, переважна частина населення об'єктивно не мала відповідної фахової підготовки до ефективного управління приватною власністю і не володіла культурою підприємництва.

Незважаючи на вище зазначене, за рівнем розвитку господарського

© Щабельська В.Г., Бикова М.Д., 2018

комплексу Київ помітно випереджає інші регіони України та відрізняється від решти міст країни притаманними лише йому функціями. Це зумовлено загальнодержавним адміністративно-політичним лідерством, вигідним економіко-географічним положенням, значною концентрацією висококваліфікованої частини людського капіталу, відносно вищим рівнем оплати праці та життя населення, достатньо розвинутою соціальною, виробничою та ринковою інфраструктурою. Одночасно зростає роль Києва у міжнародному просторі завдяки геополітичному положенню, розташуванню в системі глобальних інформаційних, транспортних та культурних зв'язків тощо. Місто, що розташоване на перехресті численних міжнародних транспортних магістралей: автомобільних (5 міжнародних автомобільних доріг та 2 національні), залізничних (5 магістральних напрямків), повітряних (найбільший міжнародний аеропорт «Бориспіль» на незначній відстані від міста, а в його межах аеропорт «Жуляни», вантажний аеропорт «Гостомель»), водних (розташування на одній із найбільших європейських рік – Дніпрі дозволяє здійснювати вантажні та пасажирські перевезення типу «річка – море») має сприятливі передумови для розвитку зовнішніх та внутрідержавних економічних зв'язків.

Одним із основних показників, що відображає загальний рівень соціально-економічного розвитку, є валовий регіональний продукт (ВРП). У Києві він досягнув у 2015 р. 451,7 млрд грн. або 22,7% валового продукту України, а у розрахунку на 1 особу – 155,9 тис. грн., що забезпечило місту лідерські позиції серед усіх регіонів країни. Валова додана вартість (ВДВ) у 2015 р. становила 392,4 млрд грн., або 23,2% загальноукраїнського обсягу проти 10,5% у 2000 р. [2]. У розрахунку на 1 особу цей показник у Києві в середньому у 4,0 рази менший порівняно з аналогічним у Будапешті, Варшаві, Празі, Берліні, але у три рази більший, ніж в Україні в цілому і склав 5636,2 дол. [1]. Висока частка Києва у загальноукраїнських показниках та позитивна динаміка їх зростання зумовлена не лише концентрацією значної кількості промислових підприємств різних галузей та форм власності, але й вищими показниками продуктивності праці, наявністю кваліфікованої робочої сили, випереджаючими темпами розвитку нових видів економічної діяльності третинного сектору.

У структурі ВДВ за досліджуваний період частка промислового виробництва скоротилася з 16,4% до 6,8% [1]. Це є підтвердженням того, що Київ перебуває на етапі багатоаспектної структурної трансформації, яка проявляється процесами деіндустріалізації. Нині в межах промислових зон і районів міста реалізується комплекс трансформаційних процесів, які передбачають не лише повне збереження виробничих функцій території, але й часткову або повну їх зміну. В таких умовах за спрямованістю трансформація виробничих територій носить прогресовизначальний, адаптивний або деструктивний характер. Наслідком цих процесів є формування як обширних стагнуючих ділянок, так і територій, що активно розвиваються завдяки інноваційним промисловим виробництвам та галузям третинної сфери.

Розвиток високотехнологічних виробництв нерозривно пов'язаний з інтенсифікацією науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності. У

Києві налічується 305 організацій (третина від загальної їх кількості в Україні), які виконують наукові та науково-технічні роботи. Проте нині спостерігається швидке скорочення приросту висококваліфікованої робочої сили і особливо молодих науковців, у зв'язку з їх відтоком у інші сфери економічної діяльності та активною міграцією за кордон. Чисельність працівників організацій, що виконують дослідні, експериментальні і науково-дослідні роботи у Києві скоротилася за період з 2000-2015 рр. на 24,2% і склала 48,1 тис. осіб [2].

Одним із серйозних недоліків реалізації НДДКР є недостатній зв'язок між науковими установами та промисловими підприємствами Києва. Так, в середині 1990-х рр. лише третина наукових винаходів київських інститутів використовувалася в господарстві міста. Починаючи з 2000 р. спостерігається тенденція поступового збільшення кількості впроваджених нових технологічних процесів та інноваційних видів продукції, що сприяє підвищенню ефективності виробничого процесу та якості продукції підприємств Києва. Загальна сума витрат на інноваційну діяльність на промислових підприємствах міста у 2015 р. досягла понад 2,2 млрд. грн., з яких 43,4% використано на наукові дослідження і розробки [1].

Трансформаційні процеси зумовлюють фундаментальні зміни не лише у розвитку міського простору, а й третинного сектору економіки, який стає одним із основних факторів перетворення столиці у багатофункціональний центр європейського значення.

Частка сфери послуг у структурі ВДВ господарського комплексу Києва протягом 2000-2015 рр. зросла з 73,9 до 88,1%, а середньорічні темпи її приросту склали 1,29% проти 0,2% – у Празі, 0,26% – у Берліні, 0,4 % – у Будапешті, 0,7% – у Варшаві. Щодо безпосередньо структури валової доданої вартості третинного сектору Києва, то досить високою у ній залишається частка торгівлі – 30,1%. Фінансова діяльність зросла за досліджуваний період з 7,1 до 9,1%, інформаційні та телекомунікаційні послуги досягли 11,4% [1]. Зумовлено це не лише компенсаційним характером розвитку окремих галузей третинної сфери внаслідок їх економічної недооцінки за часів соціалістичного періоду, а й прискореним зростанням нових для України видів ділових послуг.

Київ за часткою зайнятих у сфері послуг, що складає 87,8%, не поступається постсоціалістичним європейським містам і знаходиться приблизно на одному з ними рівні (Варшава –87,0%; Будапешт – 84,0%; Прага – 82,0%). Щодо структури зайнятості населення у сфері послуг, то найвищою у Києві є частка зайнятих у торгівлі, яка складає 25,7%. Цей феномен пояснюється тим, що сектор торгівлі як найбільш швидкозростаючий на початковому етапі трансформаційних змін став головним джерелом зайнятості населення в містах після зміни політичної та економічної систем та відкриття сфери роздрібної торгівлі для іноземних інвесторів.

Варто зазначити, що Київ активно залучений у світогосподарське економічне співробітництво. Сприятливі передумови для цього формує те, що 50% з 200 найкрупніших компаній України розміщують штаб-квартири у Києві, з них 48 % мають українських власників, решта – іноземних. У 2015 р. обсяг іноземних інвестицій в економіку міста становив 22,6 млрд дол. США (50% від

загальних надходжень в Україну), з яких 43,6% були спрямовані на розвиток фінансової та страхової діяльності. Серед решти найбільша частка припадала на оптову та роздрібну торгівлю, ремонт автотранспортних засобів – 16,3%, інформацію та телекомунікації – 9,9%, професійну, наукову та технічну діяльність – 8,3%, операції з нерухомим майном – 8,0 %, промисловість – 4,8% та будівництво – 3,6% [1].

Щодо такого аспекту суспільно-географічних досліджень як експорт та імпорт товарів і послуг, то у 2015 р. частка столиці в загальнодержавному експорті товарів склала 23%, імпорті – 39%, а послуг – 29% та 41% відповідно. У структурі експорту послуг переважали телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні (40,0%), транспортні (27,1%), ділові (19,%). В свою чергу у структурі імпорту провідні позиції займали послуги пов'язані з подорожами (22,5%), телекомунікаційні, комп'ютерні та інформаційні (18,7%), транспортні (14,3%), ділові (14,5%), фінансова діяльність (13,8%) [1].

Під впливом глобалізаційних та трансформаційних процесів в Києві відбуваються структурні зрушення пов'язані з необхідністю більш ефективного використання його території як полюса розвитку, який концентрує значний економічний і людський капітал. Фундаментальні зміни в розвитку міського простору, виробничого і третинного сектору економіки стають важливою передумовою перетворення столиці в багатофункціональний центр європейського значення. Київ як і раніше продовжує відставати за рівнем соціально-економічного розвитку не лише від світових міст, а й столиць країн Центральної Європи. Така ситуація вимагає осмислення і використання досвіду розвинених країн та формування власної стратегії соціально-економічного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Vilenchuk R.H. (2017). Statystychnyi shchorichnyk m. Kyieva za 2016 rik [Statistical Yearbook of Kiev for 2016] : Kyiv : TOV «Vydavnytstvo «Konsultant».
2. Osaulenko O.H. (2001). Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2000 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2000] : Kyiv : Tekhnika.

UDC 911.3

MAIN CONCEPTS AND PROBLEMS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT MOUNTAINOUS REGIONS (ON THE EXAMPLE OF THE CAUCASUS)

N. Elizbarashvili
nelizbarashvili@yahoo.com, nodar.elizbarashvili@tsu.ge
Iv. Javakhishvili Tbilisi state University (Georgia), International Geographical Union

Key words: mountainous regions, sustainable development, concepts, Caucasus

Main concepts of sustainable development

The **economic concept** of sustainable development relies on and considers the rational use of exhaustible natural resources, development of resource-saving technologies, focus on inexhaustible and restorable resources, ecological production, minimization and secondary use of waste.

The **social concept** of sustainable development relies on and considers the stability of social and cultural systems, environmentally friendly and legally justified use of the national wealth, protection of cultural and historical values, publicity of decisions and maximum engagement of the society in the planning and management process.

The **ecological concept** of sustainable development relies on and considers the integrity of ecological (biological, landscape) environment, maintenance of the viability and functioning mechanisms of ecosystems, improvement of stability and self-restoration mechanisms of the natural environment, due determination of the social-economic functions of the natural landscapes, ecology-oriented territorial (landscape) planning, landscape service and management, creation of the esthetic environment [1].

All three concepts of sustainable development, despite the diversity of the considered issues, can be considered as components of a **single system**. They are interconnected and mutually determinative, and consequently, sustainable development, as a problem, is quite difficult to solve and is a long civic and scientific process, with more than one scientific branch related to it considering the objectives and opportunities of sustainable development at either branch, or component level.

The history of mankind knows many problems, with most of them having clear geographical peculiarities. They are seen at all: local, regional and global levels. Presently, particularly topical is the talks about global ecologic, economic, social and

© Elizbarashvili N., 2018

political problems, which are most thoroughly reviewed by geography. The complex nature of geographical analysis, study of the spatial and time peculiarities of the natural, social, economic and ecological phenomena and processes, research of natural and modified (natural-anthropogenic) landscapes, possibility to interrelate planetary and regional ecological problems make the science of geography particularly topical. At present, the study of the spatial (local, regional and global) peculiarities of sustainable development is the main objective of geography what makes it outstand among other branches of science.

Peculiarities of mountainous areas and problems of sustainable development

Mountains always played **a great role** in the history and development of humankind. They are an essential source of water, forest and many mineral resources, biologically and ethically outstanding area and territory with a high potential for recreational economy. Presently, 10% of the world population lives in the mountains and three times more people use the natural resources formed in the mountains (water in the first instance).

The natural environment of the mountains is **instable** due to several factors: high temperature amplitude (promoting physical weathering), low pressure, difference between the expositions, water erosion, high snow cover, relief inclination, low soil fertility and poorly developed road infrastructure. This is why, the mountain ecosystems lose stability and are subject to intense degradation under the human impact. The natural environment self-restoration mechanisms are also weak in the mountains.

Mountains have been used by a man since the ancient times mostly as the **safe** environment suitable for self-defense. For example, several thousands of years ago, in Europe, the intermountain gorges in the Alps were populated more densely than their adjacent hills and plains. People were busy with land cultivation up to 2000 m above sea level. They gained rich harvest of cereal crops, vegetables, cannabis, flex, etc. [2].

The natural conditions and resources of the mountainous areas are difficult to use, and as a result, mountain dwellers have to adapt themselves to the extreme conditions and fight for survival. For millennia, the people living in the mountains have created **unusual and specific** forms of agriculture in response to the conditions unfavorable for land cultivation (in terms of insufficient lands and agroclimatic resources) on the one hand and conditions favorable for cattle-breeding on the other hand. Traditional forms of land use in the mountains were developed over the river and artificially created terraces, while cattle-breeding was a common activity on fertile summer pastures and in hey-meadows.

Mountains are rich in many kinds of natural resources, with **drinking water**, water energy, solar and wind energy and thermal and mineral waters as the most valuable resources. Mountains have many kinds of ore deposits, with ferrous and precious metals, building and facing materials as the most important ones.

The mountains in the world are distinguished for their biological and landscape diversity and wonderful and unique nature. Consequently, mountains are the best place for the scientists for experimental observations and clearly demonstrate the

peculiarities of the global course of tectonic, geodynamic, climatic and biological phenomena and processes.

The natural diversity of the mountains **depends on** several factors, in particular: geographical location, altitude and exposition of the site, distance from oceans and seas, wind direction and types and scales of human economic activities. The mountains still have vast areas where the wildlife endemism and relicts are accumulated what further augments the ecological and scholastic importance of the mountains. The Worldwide Fund for Nature (WWF), in developing the national and global environmental projects, makes the principal accent on the areas distinguished for the natural diversity and values of the mountainous areas [3].

All over the world, mountains are distinguished for high **potential** for tourism development. People are attracted by the unique nature, ethnic and cultural diversity, mineral and drinking waters, efficient sceneries and ecologically pure foodstuff of the mountains. It is the well-organized tourist infrastructure generating incomes for local people, changing the economic profile and minimizing the anthropogenic load on the mountainous areas.

More than one types of **tourism are developed** in the mountains, with sports, eco-, adventure and health (wellness) tourism being noteworthy. Complex relief conditions support the conservation of the biodiversity in the mountains, what, together their altitudinal distribution, is another most important resource to develop cognitive tourism (scientific, educational tourism).

The nature in the mountains is extremely sensitive, vulnerable and **instable**. Mountains instantly reflect the natural processes, human impact and outcomes of different calamities. Mountains are particularly sensitive to climate changes, which have a speedy effect on the areas and volumes of glaciers, vegetation development, water resources, etc. At present, mountains are the best indicator of the global climate change.

Mountains are distinguished for **high risks** as a result of natural and anthropogenic factors. The most important natural factors are volcanoes and earthquakes, landslides, avalanches, floods, etc. In the mountains, the human factor becomes increasingly important, mostly in connection to the mining industry, forest exploitation and road construction. Due to the rapidly changing climatic conditions and increasing economic activity of people, conservation of the natural diversity of the mountains is one of the most important objectives of the humankind.

Presently, there is **a growing interest** in the mountains and their natural resources. Mountains are developed swiftly all over the world: people build big water-reservoirs, develop new ore deposits and build roads and communications in the mountains; besides, tourism develops and the scales of using summer pastures and number of temporal (seasonal) settlements increase in the mountains.

Some Problems of the Sustainable Development of the Caucasus

Caucasus is one of the most important natural, ecological, geopolitical, religious, ethnic, transport, etc. **crossroads** of the world. The Caucasus plays one of the **most important** geopolitical roles in the modern world, particularly in the Near East and Western Asia. Its role is also essential in the economic relations; however, this role is diminished by the different developmental trends of the countries of the region. The

scales of the natural resource use are still large, and the environmental pollution and landscape transformation, as well as the negative outcomes of the anthropogenic impact on land resources and forests are still alarming. The problems of the sustainable development of the Caucasus can be solved only at the expense of the cooperation between the countries of the region. A good example is the Alpine region, which can be compared to the Caucasus in a certain respect. The outcomes of the transboundary cooperation of the Alpine and Carpathian countries have had a clear effect on the sustainable development of these regions, environmental protection and better life quality of the local people. Of the transboundary issues, certain trends of monitoring of protected areas, transport and other communications, forest and water economies, agriculture, natural disasters and risks develop in a particularly intense and privileged mode.

Some of these trends are **particularly topical** for the Caucasia. It is considered that at this stage, the cooperation for the environmental protection and development of water resources, recreational economy and transport will be efficient. In the Caucasia, for the prevention of the processes of disintegration of a single cultural and natural area, the cooperation to develop the measures to mitigate the Climate Change and biodiversity degradation and to establish transboundary protected areas and ecological and transport corridors, is very important. Sharing the experience of the Alps and the Carpathian countries will be beneficial for the Caucasian region, particularly at the initial stage of information exchange and sharing. In the Caucasus, the major difficulties in view of the sustainable development are associated with the conservation of the **biological and landscape diversity**, optimal water resource management, use of forest resources and appropriate development of agriculture. The hampering factor on the way of inventory, scientific study and protection of biological and landscape diversity is permanent political oppositions [1,4,5,6]. The same is true with the problems of water resource management, which are a major enduring concern for both, the international and the non-governmental organizations. The problems of using forest resources are aggravated following the Climate Change and result in the process of desertification of the region. The efficiency of the use of forest resources depends on the transboundary cooperation, particularly, on the establishment of the transboundary protected areas of forest landscapes in semiarid and semi-humid climatic areas. The agriculture in the Caucasus is based on the agrarian diversity, rich heritage and traditions, and the threat of its transformation is associated with the intervention of the gene-modified and invasion species. A single country, solely at its own efforts, is unable to overcome the scales of transformation of cultural plants, and therefore, the problem is regional with its nature, while agriculture is the basis of economics and social wellbeing of the population in the Caucasian countries.

References:

1. Elizbarashvili N., Meesssen H., etc. (2018). Sustainable Development of Mountain Regions and resources management. – Tb., 304 p. (In Georgian, summary in English)
2. World Wildlife Fund [WWF] (2006). An Ecoregional Conservation Plan for the Caucasus. Tbilisi. http://www.wwf.de/fileadmin/fm-wwf/Publikationen-PDF/Kaukasus_OEkoregionaler__Naturschutzplan__May06.pdf;

3. Kohler T., Elizbarashvili N., Meladze G., D.Svanadze, H.Meessen (2017). The Demogeographic Crisis in Racha, Georgia: Depopulation in the Central Caucasus Mountains // Mountain Recearch and Development // Mountain Recearch and Development. 37 N4, pp.415-424.
4. Elizbarashvili N. (2016). Fundamentals of Applied Geography. – Tb., 517 p. (In Georgian)
5. Caucasus Environmental Outlook (2002). - UNEP, GRID-Tbilisi, -100 p.
6. Biological and Landscape Diversity of Georgia, (2000). Proceedings of the First National Conference. -Tbilisi, 312 pp.

УДК 911.3

ЗАГРОЗИ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В РАЙОНАХ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ

С.В. Добровольська
dobrovolska_sv@ukr.net
Маріупольський державний університет, м. Маріуполь, Україна

The military conflict in the east of Ukraine has led to a number of dangerous impacts on soils and landscapes, surface and underground waters, the organic world. Combat actions significantly increased the risk of emergencies in industrial enterprises and infrastructural facilities. Recent positive developments are focused on the long-term perspective in the field of environmental protection and sustainable development.

Key words: ecological safety, sustainable development, combat actions, technogenic danger, threats in the field of ecological safety.

Військовий конфлікт на сході України призвів до цілого ряду небезпечних впливів на ґрунти та ландшафти, поверхневі та підземні води, органічний світ. Бойові дії значно збільшили ризики виникнення аварійних ситуацій на промислових підприємствах та інфраструктурних об’єктах. Останні позитивні зміни орієнтовані на довгострокову перспективу в галузі охорони навколишнього середовища та сталого розвитку.

Ключові слова: екологічна безпека, сталий розвиток, бойові дії, техногенна небезпекою, загрози у сфері екологічної безпеки

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 50) визначає екологічну безпеку як стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей, що гарантується здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних екологічних, політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів [10].

Сучасний стан екологічної безпеки України повинен розглядатися в тісному зв’язку з техногенними та іншими екологічними загрозами, що пов’язані з військовим конфліктом на сході країни, відсутністю належного державного контролю за якістю навколишнього природного середовища на непідконтрольних територіях Донецької та Луганської областей, умовами

© Добровольська С.В., 2018

соціально-економічного розвитку.

Стан довкілля Донбасу – найбільш техногенно навантаженого регіону України ще до початку військового конфлікту викликав серйозне занепокоєння, а в умовах військових дій екологічна ситуація, що склалася на сході може стати катастрофічною [3]. Особлива роль місцевого (регіонального) рівня забезпечення сталого розвитку науково обґрунтована тим, що на конкретній території концентруються забруднення, які чинять негативний вплив на здоров'я населення, стан природного середовища, умови соціально-економічного розвитку.

Рівень техногенної небезпеки Донбасу завжди був зумовлений наявністю на його території потенційно небезпечних об’єктів. До початку конфлікту в цих областях розташовувалося близько 4500 потенційно небезпечних промислових об’єктів [9].

У період бойових дій екологічна ситуація регіону з кожним роком погіршується. Останні дослідження показали, що одним із головних наслідків озброєного конфлікту стало хімічне забруднення. З 2014 року на сході України спостерігається значне підвищення рівню кадмію, свинцю, ртуті та ванадію у ґрунтах та водоймах в 1.1-1.3 рази. Були відзначені підвищені концентрації азоту та фосфору у таких річках як Сіверський Донець, Кальчик і Кальміус, які стали наслідком пошкодження підприємств хімічної промисловості. Збільшується кількість твердих побутових відходів. В ході конфлікту неодноразово були зафіксовані випадки пошкодження інфраструктури та затоплення шахт.. Особливу небезпеку становить підтоплення шахт, які використовувались як сховища відходів небезпечних і радіоактивних речовин, що є однією з основних причин потенційного забруднення внутрішніх та поверхневих вод залізом, хлоридами, сульфатами та важкими металами, наприклад шахт «Олександр-Захід» та «Вуглегірська» [6].

При переміщенні великої військової техніки, проведенні бойових маневрів або військових навчань, будівництві фортифікаційних споруд, вибухів та згорання боєприпасів відбувається порушення поверхневого шару ґрунтів. Використання земель, пошкоджених унаслідок бойових дій, буде ускладнене необхідністю їх рекультивації, розмінування території та знешкодження боєприпасів.

Унаслідок конфлікту на сході України втрачена велика частина лісових та лісозахисних насаджень та постраждало біля 60 об’єктів природно-заповідного фонду Донецької та Луганської областей. Лише за 2014 рік у регіоні під час конфлікту було повністю знищено 479 гектарів лісу [8]. Це все стало наслідком пожеж, що виникають внаслідок вибухів боєприпасів або підпалів пов’язаних з тактикою ведення бойових дій. Це призведе до критичного зниження лісистості в Донецькій та Луганській областях, зниження полезахисних, ґрунтозахисних, водоохоронних та рекреаційних функцій лісів.

За експертними оцінками ОБСЄ та ЮНІСЕФ, близько 1,3 млн дітей і дорослих на територіях Донецької та Луганської областей, охоплених конфліктом, стикнулися із серйозною кризою водопостачання у зв’язку з пошкодженими або зруйнованими лініями водогону та гострою нестачею води

[1]. Така ситуація з нестачею води може призвести до негативних наслідків при виробництві харчової продукції, а також проблем ненадійного функціонування систем центрального опалення в зимовий період.

Із вище зазначеного можна зробити наступні висновки:

1. В умовах військового конфлікту на Сході України суттєво зростає кількість територій і промислово-міських агломерацій, де негативний стан економічної ситуації в сукупності з руйнуванням будівель у гірничодобувних районах Донбасу, небезпечним забрудненням приземної атмосфери, питної води може призвести до втрати перспектив сталого розвитку, суттєвого зменшення зайнятості населення і зростання соціальної напруженості в суспільстві [5].
2. Пошкодження, руйнування та аварійне порушення роботи численних підприємств гірничодобувної, хімічної, енергетичної, металургійної галузей, які виникли внаслідок бойових дій, призводять до аварійних викидів і скидань шкідливих речовин [2]. Багато підприємств зупинилося або працюють не на повну потужність.
3. Збільшення великої кількості затоплених і напівзатоплених шахт збільшує технічне навантаження на навколишнє середовище і зменшує видобуток кам'яного вугілля, що впливає на розвиток ТЕС та металургії [7].
4. Цілеспрямоване ураження водогонів становить реальну загрозу для здоров'я населення, перешкоджає виробництву, погіршує якість харчових продуктів [4].
5. Військові дії негативно вплинули на стан ґрунтів, підземних і поверхневих вод, ландшафти, рослинний і тваринний світ. В атмосферу, внутрішні та поверхневі води потрапляють важкі метали, радіоактивні речовини. Це все є причиною збільшення онкологічних, інфекційних та інших важких хвороб серед населення, що в свою чергу впливає на трудові ресурси та екологічну міграцію населення регіону.

Стратегія сталого розвитку регіонів змінюється в залежності від соціально-економічної та політичної орієнтації держави на конкретному етапі розвитку, складних взаємин центру з регіоном, зовнішньоекономічної ситуації, тобто від системи умов і факторів, що впливають на цільові установки розвитку суспільства в рамках єдиної програми. Наразі головним завданням держави в сфері екологічної безпеки є зменшення загроз від наслідків військового конфлікту на Сході України та розробка практичних рекомендацій щодо короткострокових дій із подальшого аналізу та оздоровлення екологічної обстановки в даному регіоні.

Список використаних джерел:

1. Access to water in the affected areas of Donetsk and Luhansk regions. Retrieved from http://www.osce.org/ [in English].
2. Averin D. (2017). Kabinet doslidzenia «Viznachennya shkody zavdanoi dovkillu na ckhodi Ukrainy» [The study department "Determining the damage done to the environment in eastern Ukraine"] [in Ukrainian].

3. Hetman V. (2017). Viyna I zapovidni terytorii//Associaciya pryrodookhoronnych terytoriy Ukrainy [War and protected areas // Association of Protected Areas of Ukraine] [in English].
4. Kravchenko O. (2016). Voenni dii na ckhodi Ukrainy – civilizaciini vyklyky ludstvu. MBO «Ekologiya – pravo – ludyna» [Military actions in the east of Ukraine - civilization challenges to humanity. ICO "Ecology - the right - the person"] [in Ukrainian].
5. Lychenko I. O. (2016). Problemy ekologichnoi bezpeky tymchasovo okupovanych terytoriy Donetskoyi ta Luhanskoyi oblastei ta organizaciyno-pravovi zasady ichnogo vyrishennya [Problems of environmental safety of the temporarily occupied territories of Donetsk and Lugansk regions and the organizational and legal principles of their solution] Retrieved from http://ena.lp.edu.ua/ [in Ukrainian].
6. Otcinka ekologichnoi shkody ta prioritety vidnovlennya dovkilliya na ckhodi Ukrainy [Assessment of environmental damage and priorities for environmental recovery in eastern Ukraine]: Kiev: VAITE, 2017 [in Ukrainian].
7. Peck F. (2016). Otcenka ryskov v Donetckom basseyne. Zakrytie shakht I porodnyeobvaly. Initciativa «Okruzhayushaya sreda I bezopasnost» [Evaluation of risks in the Donetsk basin. Closure of mines and rock bursts. Environment and Security Initiative] [in Ukrainian].
8. Poberezhna L. Ya., Stanetsky A. I. (2017). Otcinka potenciinych ekologichnyh ryzykiv vnaslidok provodennya antyterorestychnoi operacii [Assessment of potential environmental risks as a result of the antiterrorist operation] Retrieved from http://nuczu.edu.ua/ [in Ukrainian].
9. Programa Nacionalnoi Akademii nauk Ukrainy “Vidrodzenia Donbasu: ocinka socialno-ekonomichnych vtrat” [Program of the National Academy of Sciences of Ukraine "Donbass Revival: Assessment of Socio-Economic Losses"]. Retrieved from http://ief.org.ua/ [in Ukrainian].
10. Pro okhoronu navkolyshnogo pryrodnogo seredovisha: Zakon Ukrainy vid 25.06.1991 №1264-XII// Vidomosti Verkhovnoi Rady. – 1991. – №41. – St. 546 [On Environmental Protection: Law of Ukraine dated 25.06.1991 No. 1264-XII // Information from the Verkhovna Rada. - 1991. - No. 41. - Art. 546] [in Ukrainian].

УДК 911.3

ЗВ'ЯЗОК ВАРІАЦІЙ ЕЛЕКТРОМАГНІТНОЇ ЕМІСІЇ З СЕЙСМОТЕКТОНІЧНИМИ ПРОЦЕСАМИ В ЗАКАРПАТСЬКОМУ ВНУТРІШНЬОМУ ПРОГИНІ

В.В. Ігнатишин[1], Т.Й. Іжак[2], А.В. Ігнатишин[3], М.Б. Ігнатишин[4]
[1]rgstrs@i.ua, [2]tiboras@kmf.uz.ua, [3]sitkobeylo@i.ua, [4]sitkomonika@i.ua
[1,3,4]Інститут геофізики ім. С.І. Субботіна НАН України, м. Київ, Україна;
[1,2]Закарпатський угорський інститут ім. Ференці Ракоці ІІ, м. Берегово, Україна

В статті розглянуто результати комплексних геофізичних спостережень на території Закарпатського внутрішнього прогину, деформометричних досліджень в зоні Оашського глибинного розлому за 2017 рік. Геологічна будова та фізико-географічні особливості структур Закарпаття зумовлюють особливості сейсмотектонічних процесів в регіоні. Сейсмічність регіону безпосередньо пов’язана із характером сучасних горизонтальних рухів земної кори. Геологічні процеси в земній корі викликають зміну фізичних характеристик середовища, що відображається в зміні параметрів геофізичних полів: магнітного поля, радіоактивного фону та електромагнітної емісії. Увагу приділено виявленню зв’язків варіацій електромагнітної емісії в діапазоні 2 кГц, активізації місцевої сейсмічності та кінематичних характеристик сучасних горизонтальних рухів земної кори.

Ключові слова: електромагнітна емісія, землетрус, деформограф, геодинамічний стан, сейсмотектонічні процеси.

In the article the results of complex geophysical observations on the territory of the Transcarpathian internal deflection, deformometric studies in the zone of Oashi deep fault in 2017 are considered. Geological structure and physical and geographical features of Transcarpathian structures determine the peculiarities of seismotectonic processes in the region. Seismicity of the region is directly related to the character of the modern horizontal movements of the earth's crust. Geological processes in the earth's crust cause a change in the physical characteristics of the environment, which is reflected in the change in the parameters of the geophysical fields: the magnetic field, the radioactive background and electromagnetic emissions. Attention is paid to the detection of links of variations of electromagnetic emissions in the range of 2 kHz, the activation of local seismicity and kinematic characteristics of modern horizontal movements of the earth's crust.

Keywords: electromagnetic emission, earthquake, deformograph, geodynamic state, seismotectonic processes.

Закарпаття і Крим – території, які характерні сейсмонебезпечними геологічними процесами. Найбільш небезпечними з точки зору екології на Закарпатті є повені та паводки, які періодично проявляться і викликають як матеріальні так і людські втрати. Природні умови Закарпатського внутрішнього прогину можуть бути причиною зміни гідрологічного стану[1]. На території Закарпаття тривалий період проводяться комплексні геофізичні дослідження, результати яких необхідні для отримання характеристик геодинамічного стану регіону та його зв’язку із сейсмічною активізацією регіону[2]. За останній період кількість зареєстрованих сейсмічних подій в регіоні зросла. Закарпаття,

© Ігнатишин В.В., Іжак Т.Й., Ігнатишин А.В., Ігнатишин М.Б., 2018

характерне своїми фізико-географічними особливостями, геологічними процесами, пронизане мережею різних промислових та підвищеної небезпеки об’єктів(продуктопроводи, нафтопроводи, газопроводи, лінії електропередач, водосховище). Також слід відмітити пожвавлення в туристичній галузі, яке супроводиться притоком туристів в сейсмонебезпечну зону. Тому актуально проводити дослідження, що допоможуть вирішувати екологічні проблеми, викликані можливими сейсмонебезпечними процесами.

Геофізичні спостереження на території Закарпаття проводяться давно, зокрема із створенням Карпатського геодинамічного полігону, який охоплює центральну та західну його частину. На території геологічних структур Закарпаття різними науковими установами в різні періоди проводилися наукові дослідження. Починаючи із 70-х років починають проводитися систематичні спостереження, зокрема із створенням сітки режимних геофізичних станцій, що охопили всю територію Закарпаття. Тут почали проводитися систематичні геофізичні спостереження магнітного поля, радіоактивного фону, електричного поля, акустичної емісії, електромагнітної емісії. Крім того, всі геофізичні станції були укомплектовані сейсмічними станціями для отримання оперативної інформації про сейсмологічний стан регіону. На всіх пунктах спостережень встановлено метеорологічні станції. Найбільш вагоми здобутком є монтаж та функціонування унікальних деформографічних станцій: «Берегово-1» (с.Мужієво), «Берегово-2»(м.Берегово), «Королево» (смт Королево). Наукові дослідження відмітили зв'язок сучасних горизонтальних рухів кори із процесами підготовки та протікання місцевих землетрусів. Метеорологічні спостереження вказали на зв'язок метеорологічних параметрів та параметрів гідрогеологічного стану регіону. Геофізичний моніторинг відмітив особливості зв’язку параметрів досліджуваних геофізичних полів та сейсмотектонічних процесів в регіоні. Одним із важливих геофізичних полів, що супроводжують геомеханічні процеси є електромагнітна емісія середовища, яку спостерігають на режимних пунктах спостереження за допомогою приладу РВИНДС-П-03, розробленого вітчизняними вченими. Дослідження зв’язку величини електромагнітної емісії проводяться в діапазонах частот: 2, 5, 12.5,17 кГц. В даній роботі проведеного дослідження в діапазоні 2 кГц. Виділення електромагнітних імпульсів викликано рухами гірських порід. Актуально дослідити зв'язок та варіацій електромагнітної емісії із сучасними рухами кори, землетрусами.

Мета роботи: дослідження сейсмотектонічного стану Закарпатського внутрішнього прогину та його зв’язку з варіаціями геофізичного поля, за результатами геофізичних спостережень в 2017 році.

Об’єктом дослідження є зв'язок геофізичних полів із сейсмотектонічним станом регіону. *Предметом дослідження* є електромагнітна емісія та її варіації в інтервалах інтенсивних горизонтальних рухів в діапазоні 2 кГц в зоні Оашського глибинного розлому.

Результати режимних геофізичних спостережень, які використовуються для вирішення поставленої задачі, отримані на режимній геофізичній станції «Тросник» Відділу сейсмічності Карпатського регіону Інституту геофізики

ім.С.І. Субботіна НАН України(Виноградівський р-н, с.Тросник). На геофізичних станціях проводяться вимірювання величин електромагнітної емісії, магнітного поля, радіоактивного фону середовища. Вимірювання сучасних горизонтальних рухів проводяться на пункті деформометричних спостережень «Королево» Відділу сейсмічності Карпатського регіону Інституту геофізики ім.С.І. Субботіна (смт Королево, Виноградівського району, Закарпатської області). В штольні Замкової гори змонтований горизонтальний кварцовий деформограф (напрямок схід-захід), з базою 24.5 м в 1998 році. Вимірювання електромагнітної емісії проводиться за допомогою приладу РВИНДС-П-03 в діапазонах частот 2-50 кГц, щогодини, розраховуються середньодобові значення величин електромагніної емісії. Для побудови графіків залежностей параметрів сучасних горизонтальних рухів застосовано метод кінематичних характеристик рухів кори(розраховуються прискорення рухів кори). Результати аналізу місцевої сейсмічності отримано з аналізу даних сейсмічної станції DAS-05 РГС «Тросник» та ПДС «Королево» за 2017 рік. Новизна наукових досліджень полягає в тому, що результати досліджень електромагнітної емісії в різних частотних діапазонах використовують для вивчення геофізичних процесів в сейсмічно небезпечних регіонах та їх зв’язку із геодинамічним станом регіону, відмічено особливості варіацій параметрів досліджуваних геофізичних полів, що супроводжували геомеханічні явища в регіоні.

Варіації параметрів електромагнітної емісії в діапазоні 2 кГц на РГС «Тросник». 2017 р. Результати вимірювань електромагнітної емісії, проведених в 90-х роках XX ст. та наступних років стосувалися спостережень в діапазоні 2-50 кГц. Такі вимірювання проводилися на РГС «Тросник», «Нижнє Селище», «Мукачево». В останні роки діапазон вимірювання електромагнітної емісії розширився за рахунок спостереження в діапазоні 2 , 5, 12,5, 17 кГц. В даній статті розглянуто варіації електромагнітної емісії виміряні на РГС,,Тросник,, в діапазоні 2 кГц за 2017 рік, досліджено на предмет виявлення зв’язків із сейсмічністю регіону, із характеристиками сучасних горизонтальних рухів в зоні Оашського глибинного розлому.

В 2017 році на теренах Закарпатського внутрішнього прогину відбулося 189 місцевих землетрусів різної магнітуди, проте жодного відчутного землетрусу не відмічено. Сучасний геодинамічний стан характеризується стисненнями породи, величиною -15 x10 $^{-7}$. Відмічено зв'язок сейсмічності в регіоні в 2017 році та варіацій кінематичних характеристик сучасних горизонтальних рухів кори. Проведено аналіз зв’язку величин електромагнітної емісії в діапазоні частот(2 кГц), сейсмічності та рухів кори. Сейсмотектонічні процеси супроводжуються змінами параметрів геофізичних полів. Прискорення сучасних горизонтальних рухів в зоні Оашського глибинного розлому в 2017 року та електромагнітна емісія в діапазоні 2 кГц: розширення порід супроводжується зменшенням елктромагнітної емісії, стиснення супроводиться збільшенням електромагнітної емісії. Актуально дослідити зв'язок сейсмічності регіону та електромагнітної емісії середовища.

Список використаних джерел:

1. Izsák Tibor 2012/a: Kárpátalja. Természeti viszonyok [Закарпаття. Природні умови]. In. Dövényi Z. (szerk.): A Kárpát-medence földrajza. MTA Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 942–948. ISBN 978 963 05 9281 9; ISSN 1787-4750
2. Ihnatyshyn V.V., Ihnatyshyn M.B., Ihnatyshyn A.V., Ihnatyshyn V.V.(Jr.) . Spatio-temporal distribution of seismicity Carpathian-Balkan region in 2015-2016. Scientific discussion» Vol. 1, No. 9 (2017) Scientific discussion (Praha, Czech Republic). The journal is registered and published in Czech Republic.

УДК 911.3

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОДІЄВОГО ТУРИЗМУ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

К.О. Кравченко[1], Д.О. Ушкварок[2]

[1]kate4465@gmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

В статті розкрито особливості дослідження подієвого туризму, обгрунтовано актуальність дослідження. Представлено основні типи класифікації заходів подієвого туризму. Розглянуто територіальну організацію головних подій в Україні. Розкрито особливості подієвого туризму в Харківській області, зазначено основні події в регіоні. Встановлено проблеми та перспективи розвитку подієвого туризму в Харківській області.

Ключові слова: подієвий туризм, подія, стратегія розвитку, проблеми та перспективи.

In the article the features of the study of event tourism are described. Relevance of the research is substantiated. The main types of classification of event tourism are presented. The territorial organization of the main events in Ukraine is considered. The features of event tourism in Kharkiv region are revealed, the main events of the region are indicated. Problems and prospects of development of event tourism in the Kharkiv region are established.

Key words: event tourism, event, development strategy, problems and perspectives.

Туристична галузь є однією з пріоритетних напрямів розвитку економіки країн Європи. Одним з популярних та перспективних видів туристичної діяльності є подієвий туризм («event tourism»), основою якого є мотивація туристичної поїздки святом, або будь-якою подією, цікавою для мандрівника.

Водночас подієвий туризм є важливим аспектом ефективної стратегії територіального менеджменту, адже саме він сприяє формуванню перцепційного портрету та власного бренду регіону на державному та світовому рівні.

Питанням розвитку подієвого туризму присвячені роботи зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема: Д. Гетца [1], М. Мюллера [3], І. Скриль [6], А. Парфіненка [5], Н. Корнілової [2], Л. Устименко [8], та інших. У закордонних дослідженнях змістовно близькими до подієвого туризму є такі категорії, як: «event management» та «festival management» [1, 3]. Сьогодні подієвий туризм за оцінкою Всесвітньої туристичної організації (UNWTO) є

© Кравченко К.О., Ушкварок Д.О., 2018

одним з найперспективніших видів туризму, що підкреслює актуальність його дослідження [7]. Проте, подієвий туризм зазвичай не розглядається як основа для формування туристичної привабливості регіону, а представлений однією зі складових його загального туристично-рекреаційного потенціалу. На відміну від інших типів туристичних ресурсів подієві не підлягають безпосередній кількісній оцінці, проте можна визначити їх вплив на обсяг туристичних потоків, розбудову туристичної інфраструктури, інтенсивність інвестиційних надходжень та інше.

Основні світові центри подієвого туризму сконцентровані в Європі, звідки даний туристичний напрям бере початок. Лідерами з організації та проведення заходів різної тематики та спрямованості є Франція, Італія, Німеччина та Велика Британія [8]. Подієвий туризм зазвичай характеризують за масштабом події та її тематикою.

За масштабом вирізняють події міжнародного рівня, регіонального або місцевого рівня. Важливою особливістю подій є їх суб'єктивність, з огляду на те, що деякі події для певних людей є «мега-подіями» (на приклад, спортивні події для вболівальників спорту, кінофестивалі – для фанатів кіномистецтва), в той час, як для інших це буденний захід [3].

За тематикою виділяють події наступних типів: *спортивні* (Олімпійські ігри, Чемпіонати світу та ін.), *релігійні* (Сходження Благодатного Вогню, паломництво Хадж), *мистецькі* (кінофестивалі, експозиції), *гастрономічні* (Октоберфест), *політичні* (Всесвітній економічний форум), *торгово-економічні* (ярмарки), *наукові* (експозиції, політичні саміти, конвенції), *історико-культурні* (День Святого Патрика), *флористичні* (дені фіалок у Франції, фестиваль бонсай у Японії), *модні покази* (Париж, Мілан), *культурно-розважальні* (карнавали, корида), *громадсько-патріотичні* (день бою під Крутами та ін.) [6]. Деякі заходи є регулярними (фестивалі, карнавали та ін.), інші – унікальними [8].

Зацікавленість багатьох країн у розвитку подієвого туризму пояснюється також можливістю розвитку власної інфраструктури за рахунок зовнішніх інвестицій [3]. Як правило, проведення подій регіонального або світового значення обумовлює значні перетворення міського простору у напрямку джентрифікації та комерціалізації.

Подієвий туризм є важливим елементом економічної діяльності областей та міст України, а до популярних подій відносяться Національний Сорочинський ярмарок, Чорноморські ігри, Zaxidfest, Файне місто, Одеський міжнародний кінофестиваль, Дні міст України [7]. На сьогодні більшість подій, що відбувається в Україні ми можемо розглядати, як подієві ресурси регіонального або місцевого масштабу. Найбільшого поширення за останні роки отримали музичні фестивалі (Zaxid Fest, Respublica, Belive, Leopalis Jazz Festival), з огляду на популярність у молоді, адже саме молодь є найбільш мобільною та мотивованою на подорожі. Зазвичай музичні фестивалі тривають декілька днів, та їх учасники мають змогу жити у наметових містечках, спілкуватися з власними музичними кумирами та однодумцями.

Одним з найпопулярніших музичних заходів сьогодні є Atlas Weekend, який з 2015 р. проходить у м. Київ. Чисельність бажаючих відвідати даний захід

швидко зростає, і за чотири роки існування події зросла з 20 тис. осіб до 528 тис. (рис. 1). Така популярність викликана не тільки високим рівнем проведення заходу, а і облаштуванням з 2016 р. тимчасової інфраструктури – зони кемпінгу, що є значною перевагою для відвідування події учасниками з інших регіонів та міст України.

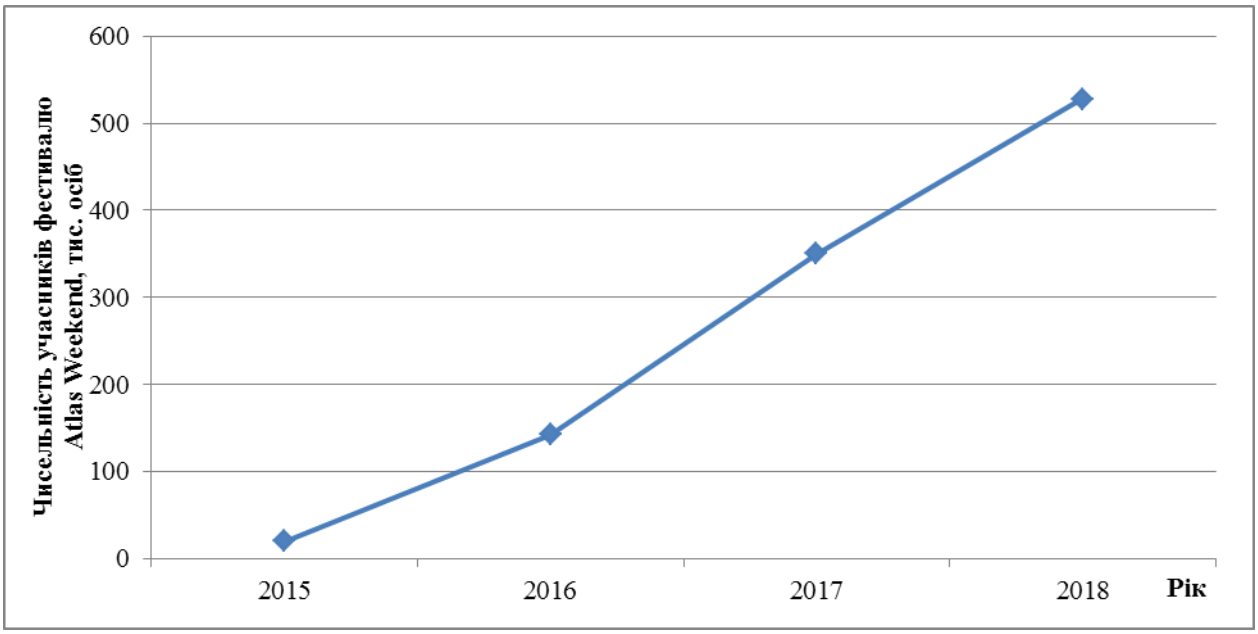

Рис. 1. Чисельність учасників фестивалю Atlas Weekend з 2015 по 2018 рр. (побудовано автором за даними [7])

Самобутньою історико-етнографічною подією в Україні є Сорочинський Ярмарок на Полтавщині, який є регулярним та щорічним заходом, що традиційно проводиться в останні вихідні серпня. Тут туристи можуть придбати не тільки вироби народного промислу, а і продукти харчування та сучасні промислові товари.

Значного поширення в Україні отримали гастрономічні події: «Червене вино» (м. Мукачево, Закарпатська область), «Гуцульська бринза» (Рахівський район, Закарпатська область), «Полтавська галушка» (м. Полтава, Полтавська область), фестиваль полуниці (м. Ізюм, Харківська область), фестиваль кавунів (м. Херсон, Херсонська область), фестиваль Березового соку (Чернівці, Чернівецька область), фестиваль дерунів (м. Коростень, Житомирська область)

Особливістю гастрономічних подій в Україні є не тільки знайомство туристів з національною кухнею, а і демонстрація побуту, ремесла, культури та досягнень місцевого населення.

Популярними та самобутніми подіями в Україні також є фестиваль гентешів, Майся фест, фестиваль повітряних куль, фестиваль ковальського мистецтва «Гамора», неділя національного гончарства «Здвиг» та інші [7].

Варто зазначити, що в регіональному вимірі різні типи подієвого туризму представлені у областях, які межують з країнами Європи: Закарпатській, Львівській, Волинській, та орієнтуються не тільки на українську, а і закордонну туристичну аудиторію.

Таблиця 1

Проблеми та перспективи розвитку подієвого туризму в Харківській області (побудовано автором за даними [1-8])

Проблеми	**Перспективи**
1. Територіальна віддаленість Харківської області від країн Європи, близькість до зони конфлікту. 2. Високий рівень інфраструктурного розвитку лише в обласному центрі. 3. Нерегулярність внутрішньорегіонального транспортного сполучення. 4. Відсутність належної реклами та просування області як туристичного регіону. 5. Недосконалість нормативно-правової бази для забезпечення туристичної діяльності, відсутність стратегічного планування подієвого туризму. 6. Відсутність спонсорської підтримки у більшості заходів повієвого туризму, фінансування з місцевих бюджетів. 7. Відсутність у багатьох спеціалістів х туризму та рекреації відповідної підготовки для організації подієвих турів.	1. Формування позитивного інформаційного поля, брендування події. 2. Популяризація на державному та світовому рівні подієвого туризму Храківської області, розроблення та впровадження рекламних та стимулюючих заходів для відкриття реіону для масового рекреанта. 3. Створення Стратегії розвитку подієвого туризму в Харківській області. 4. Реформування сфери транспорту в Україні та регіоні, ремонт доріг, створення автобанів, перегляд внутрішньорегіонального графіку руху транспорту. 5. Пошук та залучення спонсорів до фінансування подієвого туризму в області, консолідація бізнесу та місцевої адміністрації в рамках однієї події. 6. Усунення диспропорцій регіонального соціально-економічного розвитку районів та малих міст області. 7. Розширення кола компетентностей при підготовці висококваліфікованих кадрів з туризму та рекреації.

Отже, подієвий туризм є досить перспективним туристичним напрямом, який є популярним як в Україні, так і в Харківській області, проте його стримує відсутність стратегічного планування проведення подій, їх належної реклами на державному та світовому рівні, недостатній розвиток інфраструктури. Залучення міжнародної та місцевої спонсорської допомоги забезпечить створення бренду відповідних подій та допоможе вирішенню існуючих інфраструктурних проблем.

Список використаних джерел:

1. Getz, D. (2008). Event Tourism – Definition, Evolution and Research. – Calgary : Elsevier, 403–428.
2. Kornilova, N. V. (2012). Podiyevy`j tury`zm v Ukrayini [Event tourism in Ukraine]. - Geography and Tourism, 22, 112-119.
3. Müller, M. (2015). What makes an event a mega-event? Definitions and sizes. - Journal Leisure Studies, 34, 627-642.
4. Olijny`k, V. V., Shy`kina, O. V. (2016). Suchasny`j stan ta perspekty`vy` rozvy`tku podiyevogo tury`zmu na tery`toriyi Ukrayiny` [The current state and prospects of the development of event tourism in Ukraine]. - Global and national problems of the economy, 12, 460-463.

5. Parfinenko, A. Yu. (2015). Podiyevy`j tury`zm yak chy`nny`k formuvannya tury`sty`chnoyi py`vably`vosti mista [Active tourism as a factor in the formation of the tourist's vividness of the city]. - Geography and Tourism, 34, 144-154.
6. Skry`l`, I. A. (2012). Doslidzhennya potencialu Xarkivs`kogo regionu dlya rozvy`tku podiyevogo tury`zmu [Investigation of the potential of the Kharkiv region for the development of event tourism]. - Economic and social geography, 2, 184-189.
7. Ukrainian tourist portal «UkrTurizm» at : http://www.ukrtourism.com.
8. Usty`menko, L. M. (2013) Podiyevy`j tury`zm yak istory`ko-kul`turne yavy`shhe [Active tourism as a historical and cultural phenomenon]. - Culture and the present, 1, 88-92.

УДК 911.3

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ

Л.В. Ключко[1], І.В.Попов[2]
[1]*liudmylakliuchko@gmail.com*, [2]*igorpopov1998@gmail.com*
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м.. Харків, Україна

В статті розглянуто сучасні особливості розвитку альтернативної енергетики в світлі сучасних тенденцій переходу альтернативні джерела енергії та зміни в енергетичному балансі України за останні 5 років. На прикладі Запорізької області розглянуті підприємства, що працюють на альтернативних джерелах енергії. Окреслено проблеми та перспективи «зеленої» енергетики в Украні.

Ключові слова: енергоефективність, альтернативні джерела енергії, проблеми та перспективи розвитку, паливно-енергетичний комплекс.

The article considers modern features of the development of alternative energy in the light of the current trends of the transition of alternative energy sources and changes in the energy balance of Ukraine over the past 5 years. The enterprises, working on alternative energy sources, are considered on the example of Zaporizhzhya region. The problems and prospects of "green" energy in Ukraine are outlined.

Key words: energy efficiency, alternative energy sources, problems and prospects of development, fuel and energy complex.

Забезпечення стабільного розвитку паливно-енергетичного комплексу України є особливо важливим на етапі входження країни до світового економічного простору, оскільки від стану та особливостей функціонування паливно-енергетичного комплексу значною мірою залежить ступінь енергетичної безпеки, економічної та політичної незалежності країни, темпи виходу країни з кризового стану тощо [6].

За останні чотири роки в паливно-енергетичному комплексі України відбулися корінні зміни, на що значно вплинули політичні події, анексія АР Криму Російською Федерацією, проведення антитерористичної операції на Сході України, внаслідок чого Україна втратила контроль над частиною Донецької та Луганської областей. Крім того, сировинна криза, *зношеність та*

© Ключко Л. В., Попов І. В., 2018

технічна застарілість, технологічна відсталість даного комплексу порівняно з європейськими, тривале недофінансування, монополізація енергетичної галузі суттєво погіршують ситуацію. Україна залишається залежною від імпорту основних енергоресурсів: вугілля та газу. Все це вимагає комплексного дослідження з боку науковців, органів влади тощо.

В останні роки в Україні спостерігається тенденція щодо зменшення виробництва електричної та теплової енергії теплоелектростанціями (на 10,9 % а останні 5 років) (рис. 1) та оптимізація використання електроенергії як на підприємствах, так і серед населення, що пов'язане з перерахованими вище проблемами [1]. Підвищений попит з боку України на енергетичне вугілля, також впливає на зростання його вартості на зовнішньому ринку.

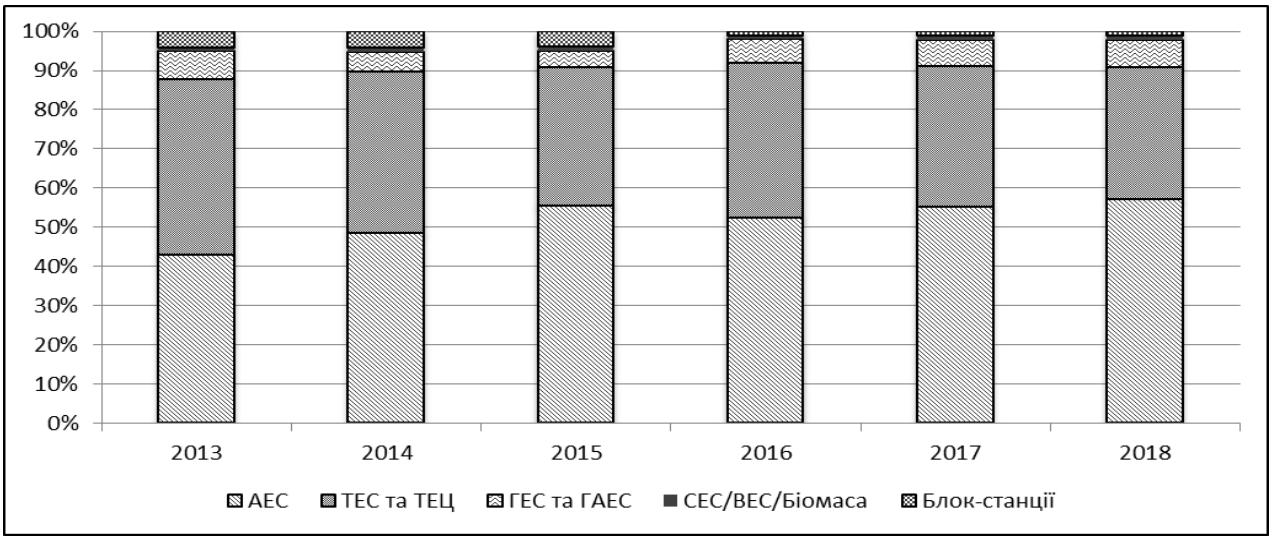

Рис. 1. Динаміка та структура виробництва електроенергії в Україні за 2013 – 2018 рр. (побудовано за [2])

Запорізька область є лідером в Україні з виробництва електроенергії та входить в топ-5 областей за об'ємами споживання електроенергії [8]. Потужними підприємствами з виробництва електроенергії в області є Запорізька АЕС, Запорізька ТЕС, Дніпровська ГЕС. Крім традиційних видів електростанцій, в області функціонують електростанції, що працюють на альтернативних джерелах енергії, зокрема Ботієвська ВЕС. Основними споживачами електроенергії в області є підприємства металургійного комплексу, домогосподарства.

Запорізька область є перспективною з точки зору розвитку «зеленої енергетики», чому сприяє ряд факторів, зокрема сприятливі фізико-географічні та кліматичні умови; зацікавленість місцевих органів влади та громади у розвитку підприємств, що спеціалізуються на альтернативних джерелах енергії; співпраця з країнами Європи, вхід транснаціональних компаній на енергетичний ринок держави (Eurocape New Energy); можливість постачання виробленої самостійно (надлишкової) енергії іншим домогосподарствам; потенційне зменшення залежності від ТЕС; впровадження зеленого тарифу на території України (Закон України від 04.06.2015 р. № 514-VIII щодо створення конкурентних умов для виробництва «чистої» енергії. Також скасовано вимогу

щодо «місцевої складової» та запроваджено надбавку до тарифу за використання українського обладнання. Загалом «зелені» тарифи в Україні сьогодні є одними з найбільших в Європі) [3].

Запорізька область є яскравим прикладом не тільки будівництва підприємств з альтернативної енергетики, а й використання покинутих промислових територій. Так, 2017 році розпочалося будівництво сонячної електростанції у селі Гуляйпільське Запорізької області на території колишньої птахофабрики. На місці колишнього консервного заводу в селі Веселе відкрилась сонячна електростанція «Солар Парк». Багатогалузева корпорація General Electric буде постачати інноваційні вітротурбіни для Приморської вітроелектростанції в Запорізькій області.

Триває будівництво Придніпровської біологічної теплоелектростанції у місті Токмак, для отримання електричної та теплової енергії за рахунок використання відходів соняшника (лушпиння) замість газу, вугілля чи рідкого палива [7]. Важливим є те, що нові підприємства будуть забезпечувати не тільки відновлювальною енергією, але й робочими місцями.

Отже є позитивні зрушення як на державному, так і на регіональному рівнях щодо будівництва та введення в експлуатацію підприємств, що використовують відновлювальні джерела енергії. Україна має до 2020 року досягти рівня 11% виробництва «зеленої» енергії. Підтримка уряду, залучення інвесторів, впровадження стимулюючого тарифу відкриває нові можливості в «зеленій» енергетиці для нашої держави. Як приклад, можна привести проекти ДТЕК, Eurocape New Energy, що реалізуються в Запорізькій області [4].

Отже, результативність заходів державного регулювання розвитку альтернативної енергетики в сучасних умовах економічної нестабільності є недостатньою. Альтернативна енергетика може стати важливим інструментом у подоланні економічної кризи і підвищенні рівня енергетичної незалежності України. Запорізька область має ефективно використовувати вже існуючі підприємства, що працюють на традиційних джерелах енергії, модернізувати їх та будувати нові, що будуть використовувати альтернативні джерела енергії: вітер, сонце, воду, біомасу тощо. Для досягнення мети необхідно підвищити якість механізмів державного регулювання розвитку «зеленої» енергетики, використовувати нові наукові досягнення, проводити підготовку кваліфікованих кадрів, досліджувати стан та зміни навколишнього середовища, покращувати інфраструктуру тощо [5].

Список використаних джерел:

1. Zakon Ukrayiny «Pro alʹternatyvni dzherela enerhiyi» Retrieverd from: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/555-15 [in Ukrainian].
2. Ministerstvo enerhetyky ta vuhilʹnoyi promyslovosti http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/#[in Ukrainian].
3. Potentsial vidnovlyuvanoyi enerhetyky v Ukrayini Retrieverd from: http://www.saee.gov.ua/uk/activity/ vidnovlyuvana-enerhetyka / potentsial [in Ukrainian].
4. Suchasnyy stan vidnovlyuvanoyi enerhetyky v Ukrayini Retrieverd from: http://www.saee.gov.ua/uk/activity/vstanovlyuvana-enerhetyka / takyy-stan [in Ukrainian].

5. Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm enerhozberezhennya v promyslovosti: Monohrafiya / Tetyana Serdyuk. - Vinnytsya: Universum-Vinnytsya, 2005. – 153 [in Ukrainian].
6. Osnovni polozhennya enerhetychnykh stratehiy ta prohram Yevropeys′koho Soyuzu shchodo rozvytku enerhetychnoyi sfery v umovakh formuvannya zahal′noyevropeys′koho rynku elektroenerhiyi Retrieverd from: https://ua.energy/wp-content/uploads/2017/05/2.-Energetychni-Strategiyi-YES.pdf [in Ukrainian].
7. Ofitsiynyy sayt Zaporiz′koyi oblasnoyi derzhavnoyi administratsiyi Retrieverd from: http://www.zoda.gov.ua/news/42446/teritoriji-oblasti-perehodyat-na-zelenu-energetiku.html [in Ukrainian].
8. Postavka ta vykorystannya enerhiyi Retrieverd from: http://www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].

УДК 911.3

ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СЛОВ'ЯНСЬКОГО РАЙОНУ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

І.Г. Мельник[1], О.В. Прошакова[2]
[1]*irgenmaks@gmail.com*, [2]*proshakovaoksana@gmail.com*
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Старобільськ, Україна

Проведено дослідження щодо одного з адміністративних районів сільськогосподарського та промислового типу Донецької області щодо визнання існуючого потенціалу розвитку туристичної діяльності на основі природних та природно-антропогенних ресурсів. Туристичний потенціал розглядається як комплекс туристичних (рекреаційних) ресурсів, наявної туристичної інфраструктури території та системи обслуговування туризму (рекреаційної, екскурсійної) діяльності та задоволення потреб клієнтів. Запропоновано дії щодо більш повного впровадження туристичного потенціалу Слов'янської області.
Ключові слова: регіон, туризм, туристичний потенціал території, туристичні ресурси.

The research regarding one of administrative regions of agricultural and industrial type in Donetsk Oblast concerning recognition of existing potential of development of tourism activity based on natural and natural-anthropogenic resources has been performed. Tourism potential has been considered as the complex of tourism (recreation) resources, available tourism infrastructure of the territory and system of service for providing tourism (recreation, excursion) activity and clients' needs satisfaction. The actions for more full implementation of tourism potential of Sloviansk Region have been suggested.
Key words: region, tourism, territory's tourism potential, tourism resources.

Будь-який регіон розвивається на основі свого потенціалу – природно-ресурсного, демографічного, економічного. Однією з важливих складників сукупного потенціалу регіону є туристичний потенціал, реалізація якого сприяє створенню нових робочих місць, урізноманітненню структури зайнятості, покращенню соціальної інфраструктури, надходженню інвестицій.

© Мельник І.Г., Прошакова О.В., 2018

Використання туризму як фактора регіонального розвитку є особливо актуальним для старопромислових районів та районів сільськогосподарської спеціалізації. Одним з регіонів, недостатньо вивчених в контексті туристичного потенціалу, є Слов'янський район Донецької області.

Мета публікації – представити результати дослідження туристичного потенціалу Слов'янського району, визначити сучасний стан розвитку туристичної діяльності та запропонувати заходи для більш повної реалізації цього потенціалу в частині використання природних та природно-антропогенних ресурсів. Туристичний потенціал території розглядається як сукупність антропогенних, природно-антропогенних та природних туристичних (рекреаційних) ресурсів, наявної туристичної інфраструктури території та системи сервісу, що слугують, або можуть слугувати для здійснення туристичної (рекреаційної, екскурсійної) діяльності та задоволенню потреб відвідувачів.

Слов'янський район розташований у північній частині Донецької області. Його територія складає всього 4,8 %, а наявне населення –1,1 % від аналогічних показників Донецького регіону (на 01.01.2018 р.). До складу Слов'янського району входить 1 місто районного значення (Миколаївка), 5 селищ міського типу, 42 сільських поселення, 3 селищних та 5 сільських рад, також 3 об'єднані територіальні громади (ОТГ). У господарському відношенні район є не типовим для Донбасу, оскільки в міжрегіональному поділі праці має аграрно-промислову спеціалізацію, характерну для сільських районів систему розселення та відрізняється відносним екологічним благополуччям. Значна частка населення працевлаштована на підприємствах сусідніх міст – Слов'янська та Краматорська. Актуальним напрямом структурних змін для де-факто аграрного району є диверсифікація, зокрема відхід від моноспеціалізації на сільському господарстві шляхом стимулювання альтернативних видів економічної діяльності. Для розвитку туристичної діяльності в Слов'янському районі ключове значення має знаходження у безпосередній близькості двох відомих центрів туризму – це курортні міста Святогірськ та Слов'янськ, з якими територія досліджуваного району утворює нерозривне ціле.

Від інших районів степової Донеччини Слов'янський район відрізняється певним ландшафтним різноманіттям та наявністю багатьох природних феноменів, що є вагомим аргументом на користь розвитку тут природноорієнтованих видів туризму, рекреації. Його територія лежить у межах Західно-Донецької схилової височинної області Донецької північно-степової провінції степової зони. Особливою красою виділяються Святі гори – білі крейдяні скелі й круті урвища правого корінного берега, що піднімаються над рікою Сіверський Донець у її середньої течії на 100–120 м.

Місцевий клімат відрізняється континентальністю, недостатнім зволоженням. Район одержує значну кількість тепла, має велику кількість ясних днів. Особливі кліматичні «оазиси» утворилися на півночі району (Святогір'я), де гряда крейдяних гір захищає його від літніх суховіїв та зимових холодних вітрів, та центральній частині, в районі Слов'янських солоних озер, де сформувався мікроклімат, наближений до морського [3]. Окремі ландшафти мають оздоровчий ефект, пов'язаний з особливостями степового клімату, фітонцидними

властивостями степових ефіроносів. У цілому кліматичні умови в межах досліджуваної території є комфортними для лікувально-оздоровчого туризму.

У гідрографічному відношенні район належить до басейну Сіверського Дінця. Крім головної водної артерії Східної України територією району протікають річки Казенний Торець (належить до середніх річок), інші – малі річки (Сухий Торець, Суха, Черкаська, Нітріус, Бичок, Маячка тощо). На Казенному Торці споруджено ставки, пруди та охолоджувальні водойми Слов'янської ТЕС-1 і ТЕС-2 (використовуються для риборозведення). По заплаві річки проходить траса каналу Сіверський Донець – Донбас, у пониззі знаходиться група солоних озер карстового походження Слов’янського курорту (оз. Ропне і Сліпне з лікувальними сульфідними муловими грязями, з хлоридно-натрієвою водою). Водні об’єкти використовуються для короткотривалого відпочинку, купання, рибалки й полювання, річка Сіверський Донець – ще й для водних видів туризму (сплав на байдарках). Проте вода більшості річок відповідає 4 класу якості – «забруднена» [2], що обмежує/виключає використання їх у рекреаційних цілях.

Туристично-рекреаційні ресурси Слов’янського району представлені також привабливими для милування місцевостями в долинах річок та озер, крейдяними схилами з яскравими краєвидами, хвойними та змішаними, широколистяними (байрачними і плакорними) лісами, а також – бальнеогрязьовими ресурсами. Крупні масиви лісу зустрічаються в північній та північно-східній частині Слов’янського району. Серед об’єктів природно-антропогенної групи, цікавих для відвідування з пізнавальною, дослідницькою та/або екологічною метою, відзначимо: національний природний парк «Святі гори», заповідник «Крейдяна флора», заказники місцевого значення – лісові заказники «Заплава-1», «Урочище сосна», ботанічні заказники «Пришиб», «Крейдяне», ландшафтний заказник «Соснові насадження». Пам’ятками природи державного значення, які можуть бути включені до екологічних екскурсійно-туристичних маршрутів, є «Маяцька дача», «Дуб», «Рідкодуб’я», «Тополя» (ботанічні пам’ятки) та «Ставок дзеркальний» (гідрологічна пам’ятка). Чудовим місцем відпочинку є дендропарк Маяцького лісництва. Унікальні природні комплекси – реліктові бори сосни крейдяної, інші ендемічні рослинні угрупування на відслоненнях крейди (так звана «крейдова флора»), природні заплавні діброви, водно-болотні угіддя (осередки масового гніздування птахів) є цікавими для пізнавального й наукового туризму (ботанічних, зоологічних, геологічних екскурсій та турів). Беззаперечний інтерес для науковців становлять штучні ліси, як досвід створення культур фітоценозів в умовах степової зони, та фауністичні комплекси. Позитивним фактором розвитку екотуризму є значна площа екомережі (127,4 тис. га, з них 24,2 тис. га – це ліси та лісовкриті площі).

На території району є чимало місць, де різні види одноденного відпочинку та туризму розвиваються напівстихійно: села Маяки, Сидорове, Пришиб (правобережжя Сіверського Дінця, купально-пляжна рекреація, зелений туризм); гора Карачун, що за 2 км від села Новоселівка в бік Краматорська, та село Богородичне (північний схил гори, який круто обривається в долину річки Казенний Торець, використовують дельта- та парапланеристи через наявність

постійних сильних вертикальних потоків повітря). Серед інших місць – села Прелесне (розташовані навколо села сосновий ліс, річка й озера роблять повітря в селі таким, як і у Святогірську); Привілля (тут приваблює Бантишівський бір); Тетянівка (відоме першою на Донеччині гірськолижною трасою з висотою спуску 700 м). Отже, Слов'янський район має певний ресурсний потенціал для розвитку оздоровчого, лікувального, екскурсійно-пізнавального, екологічного (зеленого), спортивного та наукового туризму для задоволення потреб відвідувачів. Але цей потенціал реалізовано частково.

Останні 10 років (до подій 2014 р.) туризм розвивався доволі інтенсивно на базі міст Слов'янськ та Святогірськ, що позитивно позначалось і на розвитку туризму в Слов'янському районі. Починаючи з 2014 р. питання реалізації туристичного потенціалу відійшло на другий план. Наслідки бойових дій на сході України зумовили багато кризових явищ – економічних, соціально-демографічних, екологічних. На момент дослідження більша частина приміщень курортних закладів Слов'янського курорту використовувалась для квартирування військових ЗСУ. Незважаючи на проблеми, у 2017 р. Слов'янський район посів друге місце на Донеччині за розміром туристичного збору (сплаченого за відпочинок в лісі, на озерах та річках), що свідчить про наявність рекреаційної привабливості цих місць. Однак серед ідей проектів для оновлення Плану заходів з реалізації у 2017–2020 роках Стратегії розвитку Донецької області на період до 2020 року від Слов'янської районної адміністрації не було запропоновано жодної програми, безпосередньо спрямованої на розвиток туризму. Обстеження різних сайтів, що мали б рекламувати наявні туристичні ресурси Слов'янського району та пропонувати готовий турпродукт, свідчить про «бідність» та/або відсутність належної інформації. Разом з тим, розвиток у Слов'янському районі туризму дозволив би не лише урізноманітнити господарську діяльність населення, покращити стан соціальної інфраструктури, а й впорядкувати стихійний відпочинок, що необхідно для збереження унікальної природи.

Реалізації наявного потенціалу Слов'янського району в галузі туризму сприятимуть такі заходи як: 1) розбудова елементарної туристичної інфраструктури в районі (садиби, міні-готелі, заклади харчування та ін.); 2) розроблення нових екскурсійно-туристичних маршрутів та їх рекламування; 3) ведення реєстру екскурсоводів; 4) залучення до розроблення екскурсійних маршрутів, турів, покращення умов відпочинку представників громадських, освітніх та екологічних організацій, керівників й активістів туристичних та екологічних гуртків, учителів-краєзнавців; 5) підвищення рівня облаштованості для відпочинку заказників та дендропарку (створення/раціоналізація мережі стежок, малих архітектурних форм, обладнаних для відвідувачів майданчиків); 6) підвищення загального рівня благоустрою; 7) оздоровлення екологічної ситуації (у т. ч. ліквідація екологічних наслідків воєнних дій); 8) державно- та регіонально-приватне партнерство в питаннях розвитку рекреації та туризму. Важливим джерелом фінансових надходжень та ініціатив у галузі туризму можуть стати новоутворені об'єднані територіальні громади, зацікавлені у створенні бренду своїх територій. Зараз ОТГ мають більше, ніж раніше, власних ресурсів та можливостей долучитись до отримання коштів з Державного фонду регіонального

розвитку або грантових програм. Ймовірно, що туризм не стане для ОТГ «якірною точкою» розвитку економіки [1], проте сприятиме створенню ділянок атрактивного простору та більш привабливого інвестиційного середовища. Громадам слід проаналізувати внутрішні можливості розвитку туризму на своїх територіях. Корисно було б вивчити досвід Естонії, яка навчилась «продавати» туристам місця для рибалки, велосипедні маршрути та лижні траси, походи на байдарках та каное, екологічні подорожі до островів гніздування птахів, навіть – подорожі на болота. Але все це може бути реалізовано лише за умов гарантування безпеки перебування на цій території туристів, що залишається проблемою в умовах військово-політичного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Derzhavna regionalna polityka ta rozvytok terytoriy v umovah zmin. Spetsialno dlia obyednanyh gromad [State regional policy and territory development under conditions of changes. Specially for unified communities]. Retrieved from https://decentralization.gov.ua/news/1759 [in Ukrainian].
2. Regionalna dopovid pro stan navkolyshniogo pryrodnogo seredovysha v Donetskiy oblasti u 2016 rotsi [Regional report on nature environment condition in Donetsk region in 2016]. Departament ekologii ta pryrodnyh resursiv, Donetska oblasna derzhavna administratsiya [Elektronnyi Resurs] – Department of Natural Resources, Donetsk Region State Administration [Electronic Recourse]. Retrieved from https://menr.gov.ua/news/31778.html [in Ukrainian].
3. Natsionalnyi pryrodnyi park Sviati gory [Sviati Gory National Nature Park]. Retrieved from http://npp-svyatygory.com.ua/climat.html [in Ukrainian].

УДК 911.3

«БІЛИЙ СЛОН» ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ

І.Г. Смирнов

smyrnov_ig@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Розкрито рекреаційно-туристичний потенціал такої унікальної споруди на одній з найвищих гір Українських Карпат – Піп Іван Чорногірський, як бувша польська астрономо-метеорологічна обсерваторія, відома під назвою «Білий слон». За сучасних умов та зміни державного підпорядкування Східних Карпат функціональне призначення обсерваторії, яка нині відновлюється спільними українсько-польськими зусиллями, теж зазнає суттєвих змін, за яких на перший план подальшого використання та розвитку обсерваторії виступають її дослідницько-освітньо-туристичні функції.

Ключові слова: Карпатський регіон, туризм, астрономо-метеорологічна обсерваторія.

Revealed recreational and tourist potential of such unique building on one of the highest mountains of the Ukrainian Carpathians - Pop Ivan Chernogirsky, as the former Polish astronomical and meteorological observatory known as the “White Elephant”. In modern conditions and changes in state subordination of the Eastern Carpathians, the functional purpose of the observatory, which is now being restored by joint Ukrainian-Polish efforts, also undergoes significant changes, under

© Смирнов І.Г., 2018

which its research, educational and tourist functions are in the forefront of further use and development of the observatory.

Key words: Carpathian region, tourism, astronomical-meteorological observatory.

Реконструкція бувшої польської астрономо-метеорологічної обсерваторії на горі Піп Іван Чорногірський у Карпатах є на сьогодні найбільшим гуманітарним проектом у польсько-українських відносинах. Ця обсерваторія відома також під назвою «Білий слон». 2018 р. сповнилося 80 років з дати її побудови. Ця обсерваторія була дослідницьким об'єктом Варшавського університету, але фінансово цей проект забезпечувала Ліга повітряної та протигазової оборони Польщі та Польський метеорологічний інститут. Потужний та суперсучасний на той час осередок метеорологічно-навігаційних досліджень було споруджено всього за півтора року за дуже складних погодних умов на вершині другою за висотою гори Чорногірського масиву Карпат. Але доля обсерваторії склалася так, що вона встигла попрацювати на повну потужність дещо більше року – до початку Другої світової війни. Нині напівзруйнований будинок обсерваторії знаходиться на території України, відбудовується спільними зусиллями з Польщею і його майбутнє призначення вже не буде таким, як первинно. На перший план в нових умовах виходить рекреаційно-туристичне використання відновленої обсерваторії, а також її можливості в науково-освітній сфері – для географічних, астрономічних, метеорологічних, геологічних, біологічних та інших видів наукових досліджень, бази студентських практик для українських, польських та європейських університетів, консультативного осередку з розвитку сільського туризму в Карпатах, центру безпеки та порятунку туристів тощо.

Слід відзначити труднощі збирання інформації про створення, функціонування та поточний стан «Білого слона». Окремі проблеми, з цим пов'язані, розглядали А.Пилипюк [6], В.Кобилюк [3], З.Соколовський [7], Н.Паньків [4]. Цікавий матеріал з теми статті можна знайти в польськомовних газетах, що видаються в Україні, «Dziennik Kijowski» [2;3] та «Kurier Galicyjski»[1].

«Білий слон» - польська астрономо-метеорологічна обсерваторія на горі Піп Іван Чорногірський. Це найвисокіша споруда в Україні, у якій жили і працювали люди. Побудована споруда в стилі конструктивізму та має вигляд фортеці. Період функціонування припадав на 1938-1941 рр. Ще 6 років тому про неї писали, що будівля втратила свої функції, окрім того, знаходилася у жахливому напівзруйнованому стані з розбитим дахом, відсутніми вікнами, у той час коли це приміщення є пам'яткою архітектури України. Констатувалося, що даний об'єкт був забутий, недіючий і фактично нікому не потрібний у використанні [4]. Між тим, ця астрономо-метеорологічна обсерваторія на горі Піп-Іван (2028 м) Верховинського району відноситься до найбільш відомих та визначних культурно-історичних пам'яток Івано-Франківщини. Її географічні координати 48°2'49.9" північної широти та 24°37'45.5" східної довготи. Вона була збудована за часів, коли Прикарпаття перебувало у складі Польщі, у 1938 р. Інша назва її – «Білий слон», тому що взимку під снігом будинок

обсерваторії нагадує за обрисами слона. Гора Піп-Іван має пірамідальну форму з наявністю давньольодовикових форм рельєфу, складених пісковиками. Свою назву гора отримала від скелі на вершині, що нагадувала попа в рясі. Відкриття цієї обсерваторії становило собою свого часу велику подію в розвитку польської географічної науки, зокрема астрономії і метеорології. Метеорологічно-астрономічна обсерваторія була названа ім'ям маршала Ю.Пілсудського. Обсерваторія підлягала Польському метеорологічному інституту і мала метою виконання метеорологічних спостережень, головним чином для авіації, а також становила філію астрономічної обсерваторії Варшавського університету. Обсерваторія була оснащена найсучаснішим на ті часи науковим устаткуванням, зокрема, телескопом, астрографом і рефрактором британського виробництва. «Білий слон» мав надзвичайно вигідне географічне положення, оскільки знаходився на найвищому хребті Українських Карпат, мав великий радіус кругозору, що дозволяло здійснювати як наукові спостереження, так і контроль значної прикордонної зони. Всього за 10 км звідси знаходилась гора Стіг (1650 м), на вершині якої тоді сходилися кордони трьох держав: Польщі, Чехо-Словаччини та Румунії. Отже, обсерваторія лежала на перетині торгових шляхів цих трьох держав. Район був віддалений від потужних промислових центрів, що дозволяло вивчати місцеві екосистеми, явища і процеси у природному стані.

1936 р. був оголошений конкурс на створення обсерваторії на г.Піп-Іван, у якому переміг проект К.Марчевського та Я.Погоського, що представляли Бюро регіонального планування Підгаля і Гуцульщини, а оскільки ця подія відбулася одразу після смерті Ю.Пілсудського, то об'єкт і був названий його ім'ям. Того ж року почалося нагромадження необхідних будівельних матеріалів, а наступного року розпочато будівництво об'єкту. Засновником обсерваторії вважають генерала Бербецького, а виконавцем робіт – капітана Антонєвіча, наглядачем за будівництвом - Адама Мейснера. 28 липня 1938 р. у присутності представників найвищої влади Речі Посполитої (РП), місцевої влади та місцевих мешканців-гуцулів, зокрема, з с.Жаб'є (нині с.Верховина) відбулося урочисте відкриття обсерваторії. Будувався об'єкт за надзвичайно складних умов, на висоті понад 2000 м н.р.м., за морозів, які тривали від жовтня до травня. Під час будівництва були застосовані найсучасніші на той час технічні рішення та матеріали, які транспортувалися до залізничної станції Ворохта (відстань 70 км), а потім до об'єкту – на гуцульських возах. Завдяки особливостям рельєфу та конфігурації вершини гори споруда обсерваторії зі східної сторони мала два поверхи, а з західної – 5, отже, була досконало вкомпонована у гірський ландшафт. Астрономічна частина об'єкту знаходилася у башті з мурами двометрової товщини і складалася з мідного куполу діаметром 6 м, який розсувався за допомогою електроприводу (на той час це була надзвичайно рідкісна конструкція), телескопу діаметром 33 см (виробництва відомої шотландської фірми « Sir Hovard Grubb, Parsons & Co») та астрографу. Метеорологічна частина об'єкту підлягала Польському метеорологічному інституту, а астрономічна була науковим осередком Варшавського університету. Директором обсерваторії було призначено

магістра, випускника Варшавського університету Владислава Мидовича. Нажаль, нова обсерваторія встигла попрацювати всього 14 місяців.

У 1939-41 рр., коли обсерваторія перейшла до рук СРСР, були спроби відновити її роботу, тут було організовано першу в Радянському Союзі високогірну геофізичну обсерваторію і метеорологічну станцію. З початком німецько-радянської війни цю територію зайняли угорці. Відповідно кілька наступних місяців в будинку обсерваторії перебували угорські солдати, які потім залишили його без жодної охорони, і обсерваторія була розграбована. Процес руйнування обсерваторії продовжувався і за т.зв. «других совітів» - з 1944 р. Споруда-фортеця залишилася стояти на Чорногірському хребті забутою та покинутою.

Тільки у 2007 р. з'явився проект відбудови обсерваторії під патронатом тогочасних президентів України та Польщі В.Ющенка та Л.Качинського. Було створено польсько-український фонд академічної співпраці OBSERWATORIUM, головними бенефіціарами якого стали Прикарпатський університет імені Василя Стефаника в Івано-Франківську та Варшавський університет. Символічно, що одночасно з відбудовою обсерваторії споруджується Міжнародний центр зустрічей студентської молоді Польщі та України у рідному для В.Мидовича с.Микуличин з акцентом на дослідження у сфері метеорології, сейсмології, астрономії, біології, орнітології, географії та геології, який буде мати європейський вимір та спрямованість, зокрема на підставі дослідження та порівняння особливостей карпатських ландшафтів з альпійськими. Третій об'єкт комплексу - це відновлення будинку Станіслава Вінценца у с.Бистра. Це видатний польський письменник, який добре знав і любив Гуцульщину і Покуття, написав у т.ч. тетралогію (п'ятитомник) «На високій полонині». Цей об'єкт також може бути використаний, як тренінг-центр з метою організації туристичних заходів, у т.ч. з агротуризму.

28-29 липня 2018 р. астрономо-метеорологічна обсерваторія на горі Піп Іван Чорногірський, відома під назвою «Білий слон», відсвяткувала свій 80-річний ювілей [1]. З цієї оказії тут відбулися святкові заходи, головним організатором яких були Я.Маліцькі, директор Студій Східної Європи Варшавського університету (з польського боку), та І.Цепенда, ректор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника у Івано-Франківську (з українського боку). Також серед запрошених гостей слід відзначити Міністра інвестицій і розвитку Польщі Є.Квєцінського та ректора Варшавського університету М.Палиса. Учасники свята здійснили підйом на гору Піп Іван і відвідали будинок обсерваторії, на якому ректори Варшавського та Прикарпатського університетів підняли символічні прапори своїх вишів, а ректор Прикарпатського університету представив систему громовідводу, яку тільки що віддали до експлуатації. У своєму виступі Я. Маліцькі відзначив, що коли він відвідав обсерваторію у 2007 р., тільки найбільші оптимісти могли передбачити її наступну відбудову, але вона таки почалася у 2012 р. З того часу багато вже зроблено, так, споруджено дах з міді над цілим будинком обсерваторії та астрономічною вежею, відремонтовано приміщення бувшого складу та стайні, де створено Чорногірський гірський пошуково-рятувальний

пост, який нині має свою сторінку у Фейсбуці і регулярно надає візуальну інформацію про стан погоди на горі Піп Іван. Звичайно, хотілося б, щоб відновлення обсерваторії відбувалося швидше, оскільки генерал Бербецький свого часу збудував її всього за 1,5 року, але у нього не було обмежень у фінансах – державне забезпечення становило 1 млн довоєнних злотих (що нині дорівнює 12 млн). Нині об'єкт фінансується з двох сторін – польської та української, але обсяги – значно менші. Збільшується кількість туристів, з яких половина – з Польщі, і це не дивно, оскільки вперше забезпечено можливість пошуково-рятувальних робіт щодо туристів. Своєю чергою, І.Цепенда звернув увагу на необхідність реалізації дослідницьких та культурних міжнародних проектів на базі «Білого слона». Він відзначив потужну підтримку з боку Варшавського університету та закликав інші університети в Польщі та Україні долучитися до проекту відновлення обсерваторії. Ректор відзначив, що на сьогоднішній день реконструкція «Білого слона» є найбільшим гуманітарним проектом у польсько-українських відносинах. Міністр інвестицій та розвитку Польщі Є.Квєцінські підкреслив потужне значення обсерваторії як для наукової, так і туристичної співпраці між Україною та Польщею. Ректор Варшавського університету М.Палис назвав створення та нинішню відбудову обсерваторії частиною університетської історії. Оскільки змінились умови існування «Білого слона», то змінюються і його функції: крім метеорологічних та астрономічних досліджень, тут відбуватиметься наукове вивчення карпатських ландшафтів та їх порівняння з польськими Бескидами в умовах зростаючого антропогенного навантаження. Унікальна природа, можливості перебування, рятувальне забезпечення – це всі умови для розвитку туризму.

Перспективних шляхів щодо подальшого використання колишньої обсерваторії на г.Піп Іван є дуже багато. Важливо визначити найоптимальніші, щоб отримати максимальну користь від використання об'єкту та зацікавити інвесторів. Так, одним із варіантів використання споруди є організація туризму та рекреації у даному регіоні. Будівля обсерваторії ідеально підходить для облаштування тут туристичної бази цілорічного функціонування. Також існує можливість створення гірськолижного курорту. У літній сезон є можливість для організації пішохідного туризму. Можливим є також створення туристичного притулку, що є просто необхідним через те, що на Чорногорі з трьох днів два є у більшості випадків дощовими та штормовими. Наступний потенційний напрям використання споруди – лікувально-оздоровчий. Чорна Гора (Піп Іван) володіє надзвичайно великим потенціалом для розвитку лікувально-оздоровчої діяльності, а саме: аеро-, геліо-, фітотерапії та бальнеологічного лікування (неподалік знаходяться цілющі природні джерела мінеральної води Буркута).

Але при цьому слід зазначити й те, що Чорна Гора належить до Чорногірського масиву Карпатського біосферного заповідника, і попри те, що територія є надзвичайно перспективною для її освоєння з рекреаційними цілями, організація тут туристичної діяльності суперечить законам України. Під впливом туристів-рекреантів місцеві ландшафти з великою кількістю рослин, що є рідкісними і занесені до Червоної книги, зазнаватимуть постійного антропогенного навантаження і трансформації, що може призвести до їх

неможливості відновлення та врешті-решт зникнення. Це ще раз свідчить про необхідність здійснення добре продуманих заходів щодо природозбереження в умовах існування антропогенного втручання.

Список використаних джерел

1. Czawaga, K., Salo, E. (2018). 80.urodziny Bialego Slonia w Czarnohorze. Kurier Galicyjski. 31 lipca – 16 sierpnia 2018. – Nr 14 (306). – S.1, 4. Retrieved from www. kuriergalicyjski. Com
2. Kaluski, M. (2017). Polacy na Huculszczyznie (4). Dziennik Kijowski. – 2017, sierpien. - №15 (550). – S.7.
3. Kobilyuk, V. (2005). Hto vryatuє Bilogo slona. Vseukr.turistichnij zhurnal «Karpaty. Turizm. Vidpochinok». №3 (5), 50-56.
4. Pan'kiv, N. (2013). «Brendovi» turistichni ob'єkti Ivano-Frankivs'koї oblasti. Geografiya, ekonomika i turizm : nacional'nij ta mizhnarodnij dosvid: Materialy VII Mizhn.nauk.konf. – L'viv: VC LNU im.Ivana Franka, 344-350.
5. Panteluk, S. (2015). "Bialy slon" bedzie patrzyl w gwiazdy!. Dziennik Kijowski. – 2015, czerwiec. - № 11 (498). – S.1, 4,5.
6. Pilipyuk, A., Cvid, N.(2012).Do pitannya problem «Bilogo slona» v rekreacijnomu turizmi ukraïns'kih Karpat. Geografiya i turizm: nacional'nij i mizhnarodnij dosvid: Materialy VI mizhn.nauk.konf.- L'viv: Vidavnichij centr LNU im.Ivana Franka, 302-307.
7. Sokolovs'kij, Z. (2004). Unikal'na visokogirna observatoriya na gori Pip Ivan. Pam'yatki Ukraïni: Naukovij visnik, №1, 3-15.

УДК 911.3

СУЧАСНИЙ СТАН ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ЛЬВІВЩИНИ

Є.Ю. Телебєнєва[1], А.Р. Кузнецова[2]

[1]telebenevaev@gmail.com, [2]kuznecova_97@list.ru

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,м. Харків, Україна

Львівська область – це регіон України, де туристична та рекреаційна діяльність була і є на сьогодні однією з найкращих в Україні. Дуже потужний туристичний та рекреаційний потенціал поряд із сприятливим географічним розташуванням у центрі Європи служить передумовою для пріоритетного розвитку рекреації та туризму, орієнтованого як на внутрішнього споживача, так і на іноземців.

Ключові слова: Львівська область, динаміка, туристичні та рекреаційні ресурси.

Lviv oblast is the region of Ukraine where tourist and recreational activities were and are by far one of the best in Ukraine. A rather powerful tourist and recreational potential along with favorable geographical location in the center of Europe serves as a prerequisite for the priority development of recreation and tourism, oriented both to the domestic consumer and to foreigners.

Key words: Lviv region, dynamics, tourist and recreational resources.

Природно-рекреаційні та суспільно-історичні ресурси Львівської області займають одну із найбільших ніш в українському туристсько-рекреаційному потенціалі. Для визначення сучасного стану використання туристсько-

© Телебєнєва Є.Ю., Кузнецова А.Р., 2018

рекреаційних ресурсів регіону, потрібно проаналізувати існуючу ситуацію, детально дослідити показники туристичного потоку, проаналізувати стан туристсько-рекреаційної інфраструктури та зробити відповідні висновки.

Отже, в першу чергу, треба проаналізувати динаміку кількості туристичного потоку за період 2011-2016 рр. Щороку Львівську область відвідує велика кількість туристів, значна частина яких є іноземцями (рис. 1) зі східноєвропейських, північно- та південноамериканських країн. Найчастіше приїжджають туристи з Польщі, Німеччини, Австрії, Білорусі, США та Росії [2].

Рис. 1. Динаміка туристичних потоків Львівської області (2011-2016 рр.) (побудовано автором за даними [1])

До 2014 року кількість українських внутрішніх туристів змінювалася динамічно, але з 2015 року вона різко почала зростати. У 2016 році кількість українських внутрішніх туристів була найбільшою за останні шість років, а різниця складала 5005 осіб порівняно з попереднім роком.

Для доцільного аналізу сучасного стану туристсько-рекреаційних ресурсів Львівщини є доречним проаналізувати динаміку і стан інфраструктури регіону.

Після того, як у 2014 був незначний потік туристів, декілька колективних засобів розміщення було закрито і вже в 2015 році їх було 331, тобто на 9 одиниць менше. Однак в цьому ж році туристів було більше, відповідно і розміщених, що призвело до збільшення колективних засобів у наступному році. У 2016 році була відмічена найбільша кількість, як колективних засобів розміщення (343 од.), так і розміщених в них осіб (861250 осіб) (рис. 2).

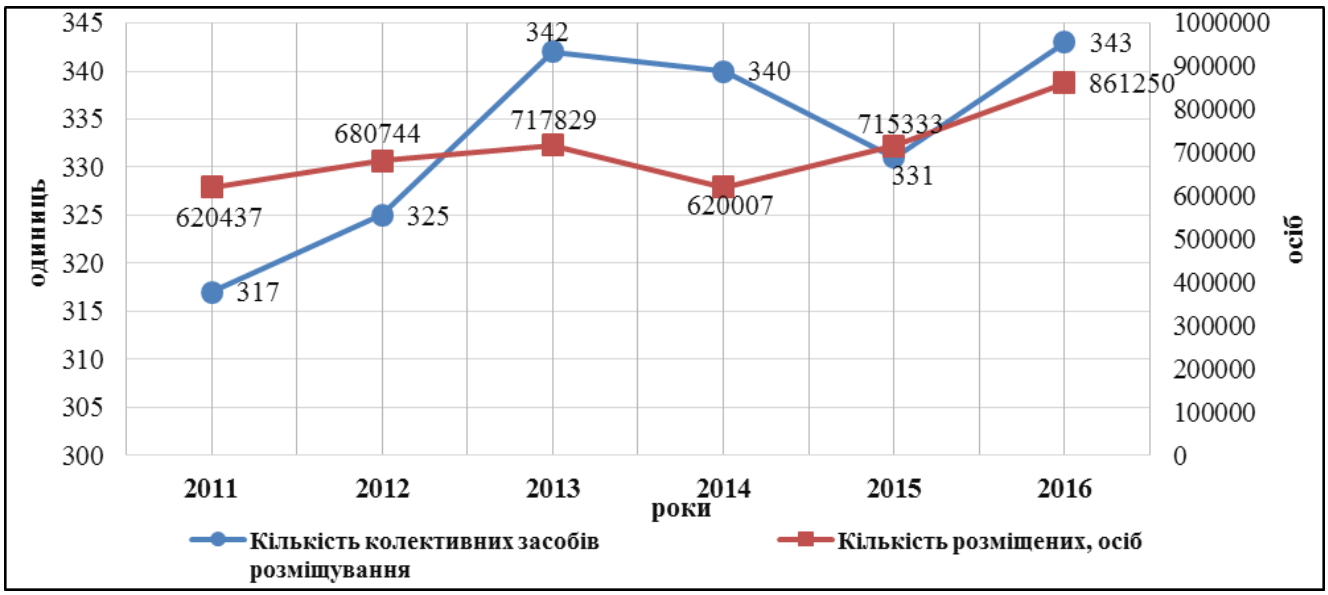

Рис. 2. Динаміка кількості колективних засобів розміщення і розміщених в них осіб у 2011-2016 рр. (побудовано автором за даними [1]).

Ситуація з санаторно-курортними та оздоровчими закладами (рис. 3) абсолютно інакша. Протягом 2011-2016 років їх кількість поступово зменшувалась. В 2016 кількість закладів склала 56 одиниць, що на 2 одиниці менше, ніж у 2015 році. Особливо сильно за 6 років зменшилась кількість санаторіїв та пансіонатів лікування, а санаторії-профілакторії взагалі зникли.

Рис. 3. Динаміка кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів у Львівській області в 2011-2016 рр. (побудовано автором за даними [1])

Кількість дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, працюючих влітку була найбільшою у 2013 році – 914 одиниць. Після цього вона почала стрімко

зменшуватися, як і кількість відпочиваючих в них дітей, і в 2015 році їх було вже 115 одиниць. З 2016 року кількість закладів і відпочиваючих дітей знов почала збільшуватися. Влітку 2017 року в 238 дитячих закладів оздоровлення та відпочинку відпочило 20299 дітей, що на 6200 дитини більше, ніж у минулому 2016 році (рис. 4).

Велика кількість туристичних потоків в Львівську область зумовлена туристично-рекреаційними ресурсами, їх територіальною диференціацією та особистими уподобаннями туристів. Суспільно-політична криза, яка є в Україні останні кілька років, призводить до зміни в них. Отже, населення, яке до 2014 року відпочивало в Криму, але зараз, з певних причин, не їздять туди, шукає нові місця для відпочинку. Львівська область є одним з претендентів на значну частину від потоку таких туристів, що спричинило збільшення кількості колективних засобів розміщення і літніх дитячих закладів оздоровлення та відпочинку. Однак слід зазначити те, що санаторно-курортних та оздоровчих закладів стає все менше, на що може вплинути їх недостатнє фінансування, занедбаність інфраструктури та їх не привабливість для туристів.

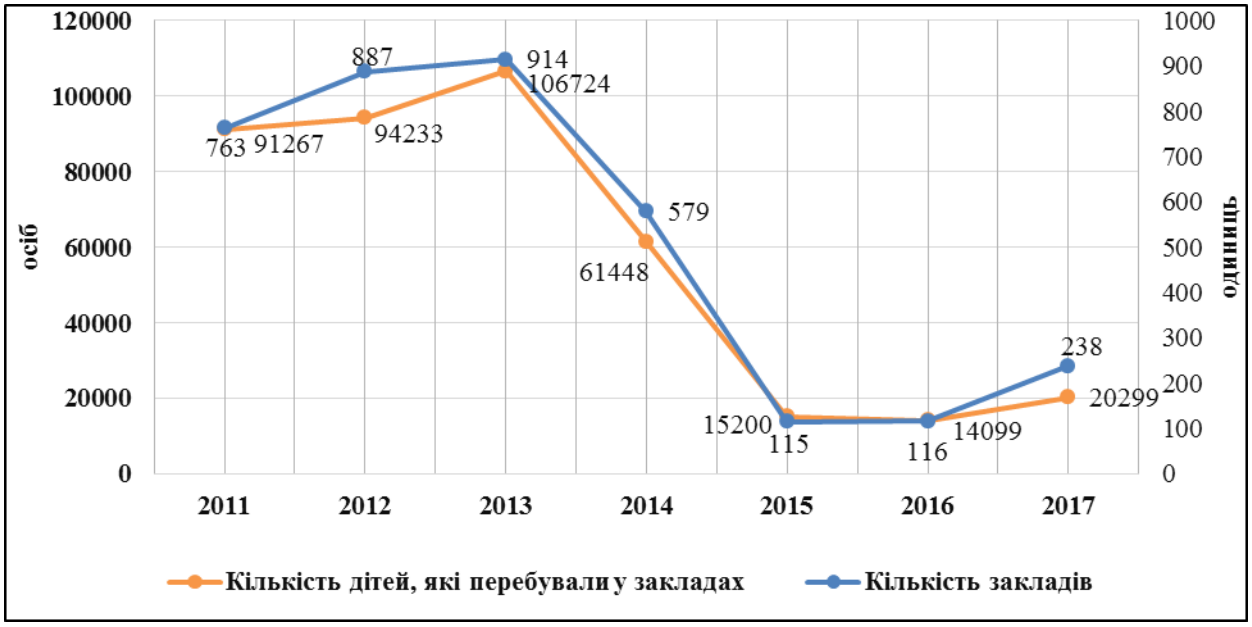

Рис. 4. Динаміка кількості дитячих закладів оздоровлення та відпочинку у Львівській області та дітей, які там відпочивали в 2011-2017 рр. (побудовано авторами за даними [1])

Список використаних джерел:

1. Holovne upravlinnya statystyky u L′vivs′kiy oblasti [The Main Department of Statistics in Lviv Region]. Retrieved from http://www.lv.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian]
2. Ofitsiynyy sayt L′vivs′koyi oblasnoyi derzhavnoyi administratsiyi [Official site of the Lviv regional state administration]. Retrieved from http://www. loda.gov.ua [in Ukrainian].

УДК 911.3

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Є.Ю Телебєнєва[1], Ю.О Щукіна[2]
[1]*telebenevaev@gmail.com*, [2]*shchukinajulia@ukr.net*
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Важливою проблемою в розвитку економіки сучасної України та її регіонів є ефективне використання природно-ресурсного та соціально-економічного потенціалу. Серед регіонів України особлива увага повинна приділятися Сумській області, яка є скарбницею історичних та культурних пам'яток. У Сумській області існує потужний природний і соціально-історичний потенціал, рівень розвитку якого в наші дні є недостатнім. Саме тому важливо враховувати туристичні та рекреаційні ресурси регіону, стан та особливості їх використання, а також визначити можливості подальшого використання, не завдаючи шкоди навколишньому середовищу.

Ключові слова: туристичні та рекреаційні ресурси, туристично-рекреаційний потенціал, Сумська область, природно-ресурсний потенціал.

An important problem in the development of the economy of modern Ukraine and its regions is the effective using of natural-resource and socio-economic potential. Among the regions of Ukraine, special attention must be devoted to the Sumy region, which is a treasure trove of historical and cultural sights. In the Sumy region there is a powerful natural and socio-historical potential, the level of development of which nowadays is insufficient. That is why it is important to consider the tourist and recreational resources of the region, the state and specificities of their using, as well as determine the possibilities of further using without harming the environment.

Key words: tourist and recreational resources, tourist and recreational potential, Sumy region, natural-resources potential.

На даний час Сумська область має значний природно-ресурсний потенціал, історико-культурну спадщину та культурно-мистецький потенціал, а також сприятливі кліматичні умови для розвитку туристичної галузі в регіоні. На території області функціонують «Деснянсько-Старогутський» та «Гетьманський» національні парки, нараховується 36 об’єктів історико-культурної спадщини, які отримали статус національного значення, що знаходяться у містах Глухів, Путивль, Ромни, Суми, Національний заповідник «Глухів», 2 державні історико-культурні заповідники, 17 музеїв, більше 50 підприємств готельного типу, є бази відпочинку, дитячі табори оздоровлення, садово-паркові та монастирські ансамблі, 17 садиб, що займаються зеленим туризмом. Однак частково розкритий туристичний потенціал став причиною низького іміджу області.

Потік екскурсантів значно знизився у порівнянні з 2000 роками, а кількість туристів, обслугованих суб’єктами туристичної діяльності області у 2017 році склав чисельність 2000 року – 7500 осіб, тоді як їх найбільша кількість була у 2010 році та становила 45172 особи. Серед факторів які спричинили дану

© Телебєнєва Є.Ю., Щукіна Ю.О., 2018

ситуацію в регіоні можна віднести недостатній розвиток туристичної інфраструктури, а також відсутність системи формування позитивного іміджу в сфері туристичної діяльності на внутрішньому та зовнішньому туристичних ринках.

Рис. 1. Об'єкти туристсько-рекреаційної діяльності регіону «Сім природних чудес Сумщини» ***(побудовано авторами за даними [2])***

Ситуація, що склалася у сучасних умовах не зовсім позитивна, проте це не заважає виділити найбільш відвідувані місця Сумської області, враховуючи доступність та відповідну туристичну інфраструктуру. Отже, до потенційних об'єктів туристсько-рекреаційної діяльності в регіоні можна віднести сім природних чудес Сумщини (рис. 1):

1) яблуня-колонія;
2) природний заповідник «Михайлівська цілина»;
3) ландшафтний заказник «Середньосеймський»;
4) «Деснянсько-Старогутський» національний природний парк;

5) пам’ятка садово-паркового мистецтва парк «Тростянецький»;

6) пам’ятка природи загальнодержавного значення «Озеро Шелехівське»;

7) заказник загальнодержавного значення «Банний яр» [2].

Серед найцікавіших об’єктів історико-культурної спадщини в області визначені: Воскресенська церква 1702 року будівництва; Спасо-Преображенський собор 1776 року; Іллінська церква 1836 року; Петропавлівська церква 1851 року; Пантелеймонівський монастир XIX століття; будинок-музей А. П. Чехова XIX-XX століття; музично-драматичний театр імені М. С. Щепкіна; державний історико-культурний заповідник «Глухів»; Тріумфальна арка 1744 року; Миколаївська церква 1693 року; Анастасіївський собор 1885-1886 року; фабрика художнього ткацтва XIX століття; городище «Городок» (залишки літописного міста Путивля) XI-XIII століття; Собор Різдва Богородиці 1591 року; Мовчанський монастир XVI-XVIII століття; меморіальний комплекс «Спадщанський ліс»; Святодуховенський собор 1738-1744 року; Курганні могили; парк «Нескучне» початок XIX століття; грот Німф 1809 року; кімната-музей українського поета П. А. Грабовського; кімната-музей письменника Остапа Вишні; Тростянецький Палац XIX століття.

Під час дослідження особливостей використання туристсько-рекреаційних ресурсів Сумської області були виділені найкращі туристичні маршрути. Перший – це Сумщина Слобідська, що включає наступні міста Суми-Лебедин-Тростянець-Охтирка. До даного маршруту входить огляд м. Суми, а саме найстаріших вулиць – Соборної та Вознесенської, Краєзнавчий музей, Міська ратуша, м. Лебедин з історико-архітектурними надбаннями – Воскресенська церква, торгові ряди (муровані крамниці кінця XIXстоліття), Краєзнавчий музей, Художній музей, м. Тростянець та відвідування садибного комплексу Л. Є. Кенінґа (Круглий двір), Благовіщенської церкви, м. Охтирка, а саме Охтирський краєзнавчий музей, Покровський собор, у Охтирському районі – с. Чернеччина (відвідування Свято-Троїцького чоловічого монастиря).

Другий туристичний маршрут – це Глухів-Соснівка-Путивль-Нова Слобода-Суми-Низи-Недригайлів-Пустовійтівка-Засулля-Хоружівка. Серед основних об’єкті відвідування є: Київська брама Глухівської фортеці, Миколаївська церква, Гуманітарно-Просвітницький комплекс, Трьох-Анастасіївська церква, садиба Неплюєвих та Глинська пустинь – чоловічий монастир (м. Глухів та Глухівський район); Мовчанський монастир, Сафронієвський монастир (м. Путивль та Путивльський район); Воскресенська церква, Спасо-Переображенський собор, Троїцька церква (м. Суми); с. Кулішівка та с. Костянтинівка (Недригайлівського району); Вознесенська церква, Комплекс повітового шпиталю, а також с. Пустовітівка (м. Ромни та Роменський район).

На Сумщині також діє спортивно-оздоровчий маршрут «Рекреаційна водна подорож на байдарках по р. Псел», що розроблено Дочірнім підприємством «Суми турист» приватного акціонерного товариства «Укрпрофтур» та Федерацією спортивного туризму області.

Маршрут подорожі: с. Миропілля-с. Грунівка-с. Барилівка-с. Велика Чернеччина-с. Битиця-м. Суми-с. Червоне-с. Низи-с. Ворожба-с. Бишкінь. Це багатоденний спортивний маршрут першої категорії складності загальна відстань якого складає 150 км, а тривалість – 6 діб. Він є актуальною повноцінною формою короткочасного та багатоденного активного відпочинку. Даний туристичний маршрут заохочує туристів, оскільки він цікавий як для сімейної, такі корпоративної рекреації [3].

Отже, на сьогоднішній день розвиток рекреаційної діяльності та користування туристичними ресурсами, з урахуванням соціальних та екологічних інтересів населення, сприятиме як збереженню культурно-історичного потенціалу, так і об'єктів природно-заповідного фонду Сумської області. Потенційними туристсько-рекреаційними об'єктами виступають міста Кролевець, Лебедин, Охтирка, Тростянець та обласний центр – м. Суми. Для створення позитивного образу Сумської області як рекреаційного і туристичного регіону України була розроблена Стратегія розвитку туризму Сумщини, за якою найбільше уваги надається покращенню стану рекреаційних зон та водних об'єктів, а саме покращення репрезентативності об'єктів природно-заповідного фонду, запобігання їх пошкодженню та знищенню. Ще однією ціллю виступає популяризація можливостей туристсько-рекреаційного комплексу області на туристичних ринка та залучення туристичних потоків у регіон разом з інвестиційними коштами для розвитку туристичної інфраструктури [1]. Проведення туристичної політики в області вплине на зростання туристичної привабливості регіону та збільшення туристичних потоків.

Список використаних джерел:

1. Departament ekonomIchnogo rozvitku I torgIvlI [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://gue.sm.gov.ua/images
2. SIm prirodnih chudes Sumschini: metodichnI rekomendatsIYi z populyarizatsIYi lIteraturi prirodnichoYi tematiki / OKZ «Sumska oblasna dityacha bIblIoteka Im. M. Ostrovskogo»; uklad. T. P. Golovchenko. – Sumi, 2009. – 18 s.
3. UpravlInnya kulturi I turizmu SumskoYi oblderzhadmInIstratsIYi [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://sumytour.in.ua/kalendar-podij-na-2917-rik.html

УДК 911.3

ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ

А.С. Цветкова
annasstasija@gmail.com
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, м. Одеса, Україна

Одним із важливих чинників підтримки економічної стабільності країни є розвиток туристичної діяльності, яка, в свою чергу, охоплює велику кількість галузей господарства, такі як транспорт, будівництво, торгівлю, громадське харчування, сільське господарство, житлово-комунальне господарство, культуру, мистецтво, спорт тощо. Це сприяє збільшенню робочих місць, тому що витрати на виділення одного робочого місця в туризмі менші, ніж в інших робочих сферах діяльності. При невеликих капітальних вкладеннях, туристична діяльність дає змогу швидко окупитися й створювати туристичні агентства як фізичним,так і юридичним особам [1]. За оцінками Всесвітньої туристичної організації (ВТО), питома вага туризму у створенні валового національного продукту (ВНП) країн світу у 2013 р. сягне 11-12 % [2].

Одеський регіон – це місто з багатовіковою історією, приморський регіон України, який омивається Чорним морем, розташований на південному заході України, де проходить державний кордон з Румунією та Молдовою. Серед природних туристичних ресурсів Одеської області значну роль відіграють сприятливі кліматичні умови, тепле море, численні пляжі (довжина Чорноморського узбережжя - більше 300 км), значні запаси лікувальних грязей, джерела мінеральних вод обумовлюють розвиток рекреаційного господарства. В області функціонують курорти Аркадія, Великий Фонтан, Кароліно – Бугаз, Куяльник, Лузановка, Лебедівка, Лермонтовський, Малодолинський (Холодна Балка), Хаджибейський (Хаджибей), Чорноморка, Сергіївка. В області налічується 92 природно-заповідні території та об'єкти, в тому числі біосферний заповідник Дунайські плавні, який лежить в низинах Кілійського гирла Дунаю, займає частину островів і акваторії Чорного моря [3].

Особливе місце серед антропогенних туристичних ресурсів займають такі пам'ятки як Приморський бульвар – парадний морський фасад міста, де спорудили пам'ятник А. Рішельє роботи скульптора І. Мартоса., Приморські сходи, побудована в 1837-1842 рр. Одним з найкрасивіших в світі вважається будівля міського театру опери та балету (1884-1887), зведеного за проектом віденських архітекторів Ф. Фельнера і Г. Гельмера., будинок Нової біржі (1894-1899), де сьогодні розташовується Одеська філармонія.

Завдяки великому різноманіттю туристичних ресурсів, можна створювати програми екскурсійних маршрутів, які будуть охоплювати природні й антропогенні пам’ятки при супроводі гіда-екскурсовода та доступності транспортних доріг. Інакше кажучи, цей вид туризму називається культурно-

© Цветкова А.С., 2018

пізнавальний з метою розширення кругозору та ознайомлення з культурними цінностями людини [4]. Багато туристів відвідують Одесу для оздоровлення та лікування різних хвороб, так як регіон знаходиться біля Чорного моря, тобто є можливість пройти курс кліматичного лікування, наявність джерел мінеральних вод та значних запасів лікувальних грязей.

На даний період часу, Одеса укладає міжнародні договори з іноземними партнерами, також в Україні з 11.06.2017 р. відкритий безвізовий режим з країнами Європи, тому Департамент культури і туризму Одеської міської ради розвиває діловий туризм, так як цей напрямок туризму є не тільки перспективним і прибутковим видом туристичного бізнесу, але також характеризується високим і стабільним зростанням і відносною стійкістю до дії економічних, політичних, кліматичних та інших факторів. З кожним роком збільшується кількість ділових форумів, конференцій і нові готелі мають конференц-зали для проведення різних заходів. Перспективним туристичним напрямком є гастрономічний туризм, який пов'язаний з ознайомленням та дегустацією національних кулінарних традицій країни. Одеський регіон пропонує туристам відвідати гастрономічні локації, концептуальні ресторани, виноробні «Одеський завод шампанських вин», «Шабо», «Шустов», ферми та фестивалі вуличної їжі.

Невід'ємною частиною підтримки туристичного потенціалу Одеського регіону є фінансова підтримка держави і залучення внутрішніх і іноземних туристів, а також економіки безпосередньо в місті і країни в цілому. Основою для розвитку туризму в Одесі є природні і антропогенні ресурси, які активно використовуються для заощадження або підтримки здоров'я індивіда, розвитку духовного світу людини і отримання морального задоволення.

Список використаних джерел:

1. Muzychenko-Kozlovska O.V. (2012) Ekonomichne otsiniuvannia turystychnoi pryvablyvosti terytorii [Economic evaluation of the tourist attractiveness of the territory] : Lviv : Novyi Svit-2000, 176 s.
2. Kalchenko O.M. Problemy innovatsiinoho rozvytku turystychnoi haluzi Ukrainy [Problems of innovative development of the tourism industry in Ukraine]. Retrieved from http://tourlib.net/statti_ukr/kalchenko2.htm
3. Pankova Ye.V. (2003) Turystychne kraieznavstvo [Tourist attractions]: Kyiv : Alterpres, 352 s.
4. Artëmova E.N., Kozlova V.A. (2005) Osnovы hostepryymstva y turyzma [Basics of Hospitality and Tourism] : Orël: HTU, 104 s.

УДК 911.3

ОСОБЛИВОСТІ ФЕСТИВАЛЮ ЯК ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАПОВІДНИХ РЕСУРСІВ (НА ПРИКЛАДІ ЗАПОВІДНИХ ОБ'ЄКТІВ ЧЕРНІГІВЩИНИ)

О.В. Світлична
svetlychnaa@ukr.net
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна

Національні природні парки та регіональні ландшафтні парки – це природоохоронні рекреаційні установи України, які мають право проводити на свої території фестивальні свята. Фестивалі на заповідних територіях використовуються в якості опосередкованої реклами та як вид сталого туризму. Але фестиваль є масовою подією, внаслідок чого може зашкодити заповідним ресурсам, тому вимагає ретельного нагляду. Досвід проведення фестивалів на заповідних територіях Чернігівщини показує, що заходи, організовані державними органами, є більш надійними, ніж приватні фестивалі.

Ключові слова: фестиваль, охоронювані об'єкти, рекреація, зарезервовані ресурси.

National parks and regional landscape parks are nature conservation recreational institutions of Ukraine that are have the right to hold festivals in their territories. They use the festivals as indirect advertising and as a form of sustainable tourism. But the festival is a mass event, it can damage the protected landscapes. The experience of conducting festivals in the protected areas of Chernihiv region shows that measures organized by state authorities are more reliable than private ones.

Key words: festival, protected objects, recreation, reserved resources.

Природоохоронними рекреаційними установами в Україні, згідно чинного законодавства, є національні природні парки (НПП), регіональні ландшафтні парки (РЛП) та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. З них НПП та РЛП є юридичними особами, тобто їх адміністрація може самостійно приймати рішення про впровадження на території парку тих чи інших видів рекреації, а також заключати угоди з іншими підприємствами, установами та організаціями [9].

Відносна самостійність цих установ має важливе значення, оскільки статус рекреаційних вимагає від них організації рекреаційно-туристичної діяльності, однією з важливих умов розвитку якої є рекламна діяльність. Якщо з випуском інформаційно-довідкового матеріалу заповідні установи справляються добре, то для налагодження потужної рекламної кампанії необхідні наявність відповідних структурних підрозділів та значні кошти, які обмежені як у бюджеті заповідних установ, так і в державному [3]. Для просування власної території як рекреаційного ресурсу національні природні парки та регіональні ландшафтні парки змушені шукати додаткові нагоди, в тому числі й вдаватися до опосередкованої реклами. Одним із способів створення такої реклами є проведення чи долучення природно-заповідних територій до проведення фестивалів.

© Світлична О.В., 2018

Фестиваль – це масове свято, на якому показують досягнення певного виду мистецтва [5]. Фестивалі належать до різновиду подієвого туризму, вони різноманітні за тематикою та напрямками (окрім мистецьких зустрічаються також громадські, спортивні тощо) [6], та можуть організовуватися із залученням заповідних рекреаційних ресурсів як державними установами, так і приватними організаціями за попередньою угодою з керівництвом об’єкту ПЗФ.

Як подія, що знайомить відвідувачів із природними ресурсами заповідної території, місцевою культурою, створює умови для участі місцевих жителів і отримання ними доходів, фестиваль має ознаки сталого туризму [4]. Отже використання ресурсів НПП та РЛП для проведення фестивалів не суперечить цільовому призначенню даних заповідних території.

Здається, при такому вдалому збігу користі усі парки країни мають проводити фестивальні свята ледве не кожного дня. Проте фестиваль має одну характерну рису, яка не поєднується з особливостями сталого туризму та функціонуванням заповідних установ. Мова йде про його масовий характер.

Обов’язкова умова для здійснення будь-яких рекреаційно-туристичних дій на заповідних територіях – додержання режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів. Територія парків неоднорідна, деякі зони недоступні для відвідування відпочиваючими ні за яких умов [9], а територіям парку, відведеним для рекреації, масове відвідування протипоказане, оскільки може негативно вплинути на природні ресурси [8]. Внаслідок цього природно-заповідні об’єкти для проведення фестивальних свят мають використовуватися з певною періодичністю, яка дозволить уберегти заповідні території від деградації. Оскільки кожен окремий фестиваль, як правило, організовується один раз на рік, заповідні території можуть використовуватися для проведення декількох щорічних заходів подібного характеру.

Досвід природоохоронних рекреаційних установ Чернігівщини у проведенні фестивальних свят обмежений, що пояснюється як новизною даного напрямку діяльності, так і відносною молодістю заповідних об’єктів: 2 національні природні парки та 3 регіональні ландшафтні парки регіону були створені в 2002-2015 роках. Проте він демонструє основні особливості та протиріччя даної форми використання заповідних ресурсів.

У 2016 році колектив Мезинського національного природного парку долучився до організації фестивалю творчості «MamontFest». Фестиваль пройшов успішно, зібрав близько 500 учасників, тому організатори вирішили зробити його щорічною подією [2]. Наступного року фестиваль пройшов поруч з територією НПП, але вже без участі представників останнього, і по завершенні заходу екологічні служби мали серйозні зауваження до його організаторів через залишене сміття, вирубані дерева [7]. Це свідчить, що учасники масових заходів, організованих приватними особами, часом мають обмежені знання про екологічну культуру, тому для успішного проведення фестивалю необхідна участь представників заповідної установи.

У регіональному ландшафтному парку Ялівщина, розташованому на території м. Чернігів, екологічний фестиваль «Життя в стилі ЕКО» у 2017 році

проводився вперше. В рамках події відбувалося чимало заходів екологічного, спортивного, культурного та творчого характеру, які пройшли з користю для парку: учасники змагалися у прибиранні території від сміття [1]. Наступного 2018 року фестиваль пройшов у тому ж форматі та зібрав у Ялівщині більше 500 учасників. Організатором свята виступив Департамент агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів Чернігівської обласної державної адміністрації за активної підтримки інших державних управлінь області.

Досвід РЛП Ялівщина демонструє, що організація фестивалів на заповідній території у співпраці з установами, які мають причетність до охорони природи, гарантує відсутність негативних наслідків для заповідної території.

Отже, фестиваль – вдале поєднання рекламної кампанії та рекреаційної діяльності призначених для цього заповідних об'єктів. Досвід заповідних об'єктів Чернігівщини у проведенні фестивалів свідчить, що при дотриманні належних умов, результати проведення фестивалів за приватні та державні кошти не відрізняються; але доцільніше співпрацювати з державними установами, оскільки приватні заходи вимагають від організаторів та представників заповідної установи додаткових зусиль щодо ретельного контролю організаційних моментів для попередження порушень правил поведінки на заповідній території.

Список використаних джерел:

1. Departament ahropromyslovoho rozvytku, ekolohii ta pryrodnykh resursiv Chernihivskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii [Department of Agro-industrial Development, Ecology and Natural Resources of Chernihiv Regional State Administration]. Retrieved from http://apk.cg.gov.ua/ [in Ukrainian].
2. Festyval «Mamont-fest» na terytorii Mezynskoho natsparku vidvidalo blyzko pivtysiachi hostei [The festival "Mammoth Fest" on the territory of the Mezinsky National Park was visited by about half a thousand guests]. Retrieved from http://pzf.menr.gov.ua/news/659/ [in Ukrainian].
3. Kulakovska I.M. (2010). Etnokulturnyi potentsial yak chynnyk pidvyshchennia ekskursiinoi pryvablyvosti rehionu [Ethnocultural potential as a factor of increasing theexcursion attraction of the region]. Visnyk Derzhavnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv - Herald of the State Academy of Cadre of Culture and Arts, 3, 73-76 [in Ukrainian].
4. Novytska S. (2013). Ekolohichnyi turyzm yak priorytetnyi napriamok staloho rozvytku turystychnoi sfery [Ecological tourism as a priority direction of sustainable development of tourism sector]. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. V. Hnatiuka. Seriia Heohrafiia - Scientific notes of the Ternopil National Pedagogical University named after. V. Hnatyuk. Series Geography, 2, 164-169 [in Ukrainian].
5. Slovnyk ukrainskoi movy (1979). [Dictionary of the Ukrainian language] (Vol. 10, pp. 580). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
6. Tyshchenko P.V. (2011) Teoretychni aspekty ta rozvytok podiievoho turyzmu rehionu [Theoretical aspects and development of eventing tourism in the region]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia Ekonomika - Scientific herald of Uzhgorod University. Series Economics [Special issue], 33(4), 124-128 [in Ukrainian].
7. Vidkryte zvernennia kolektyvu Mezynskoho natsionalnoho parku shchodo provedennia festyvaliu «MamontFest» [An open appeal from the team of the Mezinsky National Park about the holding of the festival "MamontFest"]. Retrieved from

http://mezinpark.com.ua/holovna/vidkryte-zvernennya-kolektyvu-mezynskoho-natsionalnoho-parku-schodo-provedennya-festyvalyu-mamontfest/ [in Ukrainian].
8. Zabelina N.M. (1987). Natsionalnyy park [National Park]. Moscow: Mysl, 172 [in Russian].
9. Zakon Ukrainy «Pro pryrodno-zapovidnyi fond Ukrainy». (1992). [Law of Ukraine "On the Nature Reserve Fund of Ukraine"]. Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12/ [in Ukrainian].

СЕКЦІЯ 4.
ДЕМОГРАФІЧНІ, МІГРАЦІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ, ПРОБЛЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ

UDC 911.3

DEVELOPMENT OF URBAN GEOGRAPHY

D. Gataric[1], M. Ivanišević[2]
[1]dgataric@gef.bg.ac.rs, [2]marko.ivanisevic@pmf.unibl.org
[1]Faculty of Geography, University of Belgrade, Belgrade, The Republic of Serbia;
[2]Faculty of Natural Sciences and Mathematics, University of Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

Urban geography as a geographical discipline developed simultaneously with urbanization. Urbanization is said to be a continuous global and historical process that began to develop five thousand years ago, that is, from the emergence of the first cities. However, today, urbanization presents a broader concept. The urbanization process includes not only the emergence and development of cities, but also the complex changes in rural areas. By strengthening the urbanization of different characteristics and intensity, the content of urban geography extended and the methodology of urban geography developed.

Key words: urbanization, industrialization, urban geography

Urban geography is a young scientific discipline. The first papers with urban-geographical content appeared in the first half of the 19th century, when the process of industrialization directly affected intensive urban development. However, since urbanization is becoming a global process it can justifiably be said that urban geography is a geographical discipline of the 20th century. At that time, the interest in studying cities grew rapidly, and consequently the methodology of urban geographical research developed. Urban geography developed from the German anthropogeography, and accordingly urban geography was under the influence of general ideological trends in geography: geographical determinism and posibilism [3]. In the initial stage of its development, besides F. Rachel, other German geographers also contributed to the development of urban geography: O. Schliter, W. Kristaler, Hetner, H. Bobek and others. Contribution to the development of the French urban geography was given by: A. Demangon, G. Chabot, E. Juillard et al., the English: E. Dikinson, A. Smailes, American: Ch. Haris, E. Ulman, the Russian: Sauskin, Kovalev, Davidovich and others, and then the Macedonian M. Panov. Special significance in integrated urban development was given by French geologists Vidal de la Blache, R. Bruunet and M. Sorre – representatives of the geographical posibilism. The first significant works from urban geography were written by A. Weber in 1899, and the first general urban geography book by K. Hassert was published in 1907. Thereafter, a number of monographs on cities were written addressing the issues of position, development, population, functions and other

© Gataric D., Ivanišević M., 2018

characteristics of individual cities. Additionally, the epochal works of the geographers P. Geddes and L. Mamford, that were key, conditionally speaking, in urban planning should be emphasized. They made a step forward in urban planning by introducing new attitudes as well as demanding a wider regional approach in studying cities. A prominent contribution in the development of urban geography in Serbia, except for J. Cvijić, was given by: V.S. Radovanović, V. Đjurić, M. V. Radovanović, O. Savić, J. Ilić, and other geographers. In the development of the applied urban geography in Serbia, the greatest contribution was given by the following geographers: A. Veljković, D. Perišić and D. Tošić [4].

Since urbanization took place in stages, accordingly, four periods can be distinguished: up to 1900, from 1900 to the World War I, the period between the two wars and the postwar period. In the period until 1900, the concept of the city was not clearly defined. At that time, the attention was solely paid to the geographical, traffic and topographical position. In the second period, apart from defining a city, the physiognomic elements of the city are taken into account. In the study of urban settlements at the end of the 19th and the beginning of the 20th century, the greatest attention was paid to the spatial expansion of cities, geographical and traffic position, as well as the appearance and morphological characteristics of urban settlements.

Between the two world wars, when the intensive process of industrialization led to a number of practical problems, more intensive research of cities began and the sophistication of the urban geography methodology. In the post-war period, the interest and needs for urban geographical research are increasing. The development of cities, that is, the expansion of urbanization in rural areas, encouraged urban geographers even more to do research not only of cities within their formal boundaries, but also of the city-environment complexes, that is, the urbanization in a broader sense [1].

At that time, the need for new methods, goals and tasks in urban geography emerges in order to further understand socio-economic and spatial development. From that period, the works of I.Crkvenčić on the concepts of geographical study of settlements, I. Rubić, V. Rogić and I.Vrišer on the determination of the boundaries of cities and their influential spheres, the works of S. Žuljić, V. Klemenčić, M. Friganović, A. Melik, M. Ban and others are most important [2]. Thus, the studying of the city, or the urbanization process, is not only a subject of urban geography, but also of other scientific disciplines. These boundaries in the study of the city are not clearly defined, and consequently urban geography uses research results of other scientific disciplines (sociology, economics, law, medicine, architecture, urbanism and others) and vise versa, which demonstrates that they complement one another. Special attention should be given to the sociological school in Chicago. Then, the models of ecological-spatial structure of the city emerge, as well as a large number of works on the functional structure of the city. The priority of the social-ecological school of urbanization was to determine the laws of development of the internal organization of urban settlements; it indirectly dealt with research into the connections and relations between urban settlements with their surroundings.

Dynamics of the development of cities induced the need for the establishment of urban planning and other institutions for studying and directing the development of

cities. At the same time in Europe, apart from studying the spatial structure of cities, great importance is attributed to the laws of spatial distribution and the importance of cities in space. At that time, W. Christaller's theory of central settlements appeared, which marked the beginning of the exploration of central settlements in many countries [1].

In urban geography, urban economics, urban sociology and some schools of urbanism, the notion that the spatial structure of the city encompasses spatial distribution and the system of functional relations – the processes and relations that take place between the structural elements of the urban settlement became predominant. Such a position was adopted in Croatia (Vresk, M., 2002) and Serbian urban geography (Veljković, A. 1988).

During the 1990s, new tendencies in the definition of spatial structures of urban settlements adapted to the postindustrial society emerged. The supporters of postfordism consider that the classic approach cannot be used in the study of rapid changes in cities and the spatial structure. For the new concepts of rapid changes in the spatial structures of the city, optimists suggest that they lead to vigorous development based on social, economic, cultural, aesthetic and ecological coherence [5].

Acknowledgement: The paper presents results of the research conducted within the project No.176017, financed by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

References:

1. Vresk, M. (1984). Razvoj urbanih sistema u svijetu. Zagreb: Školska knjiga.
2. Vrišer, I. (1971). Jugoslovenska urbana geografija u posleratnom periodu. Jugoslovenski simpozijum o urbanoj geografiji, Ljubljana.
3. Vrišer, I. (1984). Urbana geografija. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo
4. Стаменковић, С., Бачевић, М. (1992). Географија насеља. Београд
5. Тошић, Д., Крунић, Н., Невенић,М. (2008). Истраживања просторне структуре одрживог града – Quo vadis. Гласник српског географског друштва (2), 35-44

UDC 911.3

MIGRATION FROM A BOTTOM-UP PERSPECTIVE: CASE OF ITALY

M. Dömös
domos.mariann@gmail.com
University of Pécs, Pécs, Hungary

Key words: centro sociale, civic community places, immigration, Italy, integration

Italy is one of the «leading actors» in the scenario of the international migration. Since the early 2000s, immigration in Italy has increased considerably, and immediately shown some difficulties to handle this phenomenon. The Italian migration policy didn't answer exactly to this issue, and managed it in different ways, but essentially unsuccessful.

In the country, there is a strong civil society and these problems have prompted certain civil organizations to handle the problem and, for example, to manage the issue along with integration. These organizations are trying to deal with migration issues in the aspect of integration, quiet successfully, which is missing from the Italian migration policy.

The difficult of Italy to manage these migratory flows has led some organizations, called «centri sociali», to handle the issue of immigration not only by the cultural point of view, but especially working concretely for the integration of migrants into the Italian society. The "centro sociale" is an unusual formation that always tries to give an adequate answer to the current social and political challenges. The «centro sociale», came into the scene in the 1970s and it is similar to the squat phenomenon, but its character has much more unique features. This is a community space that is deeply rooted in Italian society and in the fundamental elements of the Italian political culture such as localism, familiarity, altruism, participation, syndicalism and movement attitude. Since the 1990s, as a result of intensifying migration, these centres have also begun to manage the issue. This bottom-up social co-operation, in local level, helps to the immigrants to learn Italian language and culture and they can develop their language skills. The «centro sociale» brings the majority society closer to the migrants through various events, festivals, concerts where the population of the district can meet, know and connect with the migrants who live in the same area.

Their importance is to recognize that the effects of immigration have to be managed and regulated. The integration is a key issue for all of these centres. Those who choose to stay in the country need to be helped to become a useful element in the society. Another reason of their success is the recognition of the main obstacle of the anti-migration is not the economic reasons but the cultural gap which is prompt the people to keep the distance and misgive.

© Dömös M., 2018

The presentation aims to provide an overview of the Italian migration trends and situation of our days. Also, very important goal of the presenter to show and demonstrate the role of «centro sociale» in the Italian migration issue and to emphasize the unique world of these civic organizations. The lecture analyses other civic organizations, such as 'ecclesiastic-based' civic initiatives which also show a very interesting and important aspect of the migration issue in Italy.

The presentation, based especially on empirical experiences, is the result of two years research in Italy with different scholarships.

УДК 911.3

АНАЛІЗ РИНКУ ПРАЦІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

О.О. Афоніна
afoninaolenan@gmail.com
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,м. Ніжин, Україна

Стаття присвячена проблемам ринку праці Чернігівської області. Основний зміст дослідження полягає в аналізі даних по зайнятості і безробіттю економічно активного населення та виявленні дисбалансу на ринку праці Чернігівської області за гендерною ознакою. Отримані результати можуть бути включені для подальших досліджень зайнятості і безробіття економічно активного населення Чернігівської області під час аналізу ринку праці регіону за гендерною ознакою.

Ключові слова: ринок праці, економічно активне населення, зайнятість, безробіття.

The article is devoted to problems of the labor market of Chernihiv region. The main content of the study is to analyze data on employment and unemployment of economically active population and to identify the imbalance in the labor market of Chernihiv region on a gender basis. The obtained results can be included for further studies of employment and unemployment of economically active population of Chernihiv region during the analysis of the labor market of the region on a gender basis.

Key words: labor market, economically active population, employment, unemployment.

Гендерний підхід до вивчення ринку праці є складовою частиною суспільно-географічного аналізу соціальних процесів. Дослідження ринку праці з точки зору гендерного підходу є актуальним, оскільки гендерна асиметрія на ринку праці може призвести до проблем зайнятості економічно активного населення. Крім того, регіональні ринки праці функціонують в нестабільній соціально-економічній ситуації, яка може сприяти виникненню гендерної диспропорції.

З метою виявлення гендерних особливостей на ринку праці Чернігівської області доцільно провести аналіз чисельності економічно активного населення. На початок 2017 р. на території Чернігівської області проживало 1024,9 тис. осіб, з них 465,5 тис осіб або 45,4% – чоловіки та 559,4 тис осіб або 54,6%

© Афоніна О.О., 2018

жінки.

Як свідчать дані табл.1, протягом 2010-2017 рр. відбулось скорочення чисельності економічно активного населення (на 56,6 тис осіб або 11,8%).

Таблиця 1.

Структура економічно активного населення Чернігівської області за статевою ознакою, тис осіб [1]

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2016**	**2017**
Чисельність економічно активного населення, у т.ч	536,2	530,2	527,1	521,8	494,8	478,7	479,6
чоловіки	261,4	264,1	259,5	254,3	248,1	243,5	243,4
Жінки	274,8	266,1	267,6	267,5	246,7	235,2	236,2

У тому числі можна спостерігати зміни чисельності економічно активного населення серед чоловіків та жінок. За досліджуваний період кількість чоловіків скоротилась на 7,5%, жінок на 16,3%.

На тлі зниження чисельності економічно активного населення протягом 2010-2017 років, загальна кількість чоловіків зменшилася на 32,0 тис осіб або 6,9%, а жінок на 44,3 тис осіб або 7,9% відповідно. Зважаючи на те, що темпи скорочення кількості економічно активного населення серед чоловіків є нижчими порівняно із жінками, їх частка відповідно є вищою. Так, співвідношення економічно активного населення серед чоловіків та жінок у Чернігівській області становить 50,8 % та 49,2 % відповідно.

Чоловіки – найбільш економічно активна категорія на ринку праці Чернігівської області. Рівень їх економічної активності складає 77,4% від загальної кількості чоловічого населення працездатного віку, натомість рівень економічної активності жінок дещо нижчий (71,2%).

Участь чоловіків та жінок у формуванні ринку праці Чернігівської області протягом 2010-2017 рр. зазнала змін. Відповідно до даних табл. 1 різниця участі чоловіків та жінок у формуванні ринку праці 2010 р. становила 2,4% на користь жінок, а у 2017 рр. – 1,6% на користь чоловіків.

Економічно активне населення об’єднує дві категорії населення – зайняті та безробітні. Протягом 2010-2017 рр. ринок праці Чернігівської області характеризується зменшенням рівня зайнятості населення (рис. 1). За досліджуваний період кількість зайнятих різними видами економічної діяльності скоротилась на 11,2%, у тому числі зменшилась кількість зайнятих в економіці жінок на 15,0%, чоловіків на 7,0%.

Упродовж 2010–2013 рр. рівень зайнятості жінок залишався майже незмінним, варіюючи в межах від 57,8% до 58,6%; починаючи з 2014 р. цей показник почав зменшуватися, а у 2016-2017 рр. намітилося його відновлення. Рівень зайнятості чоловіків змінювався більш динамічно: упродовж 2010–2013

рр. він збільшився з 60,0% до 62,8%, у кризовому 2014 рр. скоротився на 3,7%, однак протягом останніх двох років демонструє тенденцію до стабілізації.

Найменші відмінності між рівнями зайнятості жінок і чоловіків спостерігалися у 2010 р (1,5 %), найбільші – у 2017 р (6,0%). Оскільки зростання чоловічого показника протягом 2014-2016 рр. відбувалося більш швидкими темпами, гендерний розрив у рівнях зайнятості збільшився. Однак завдяки реформуванню пенсійної системи в Україні та підвищенню пенсійного віку жінок, їх роль у формуванні контингенту зайнятих буде зростати та у майбутньому має зменшити цю відстань.

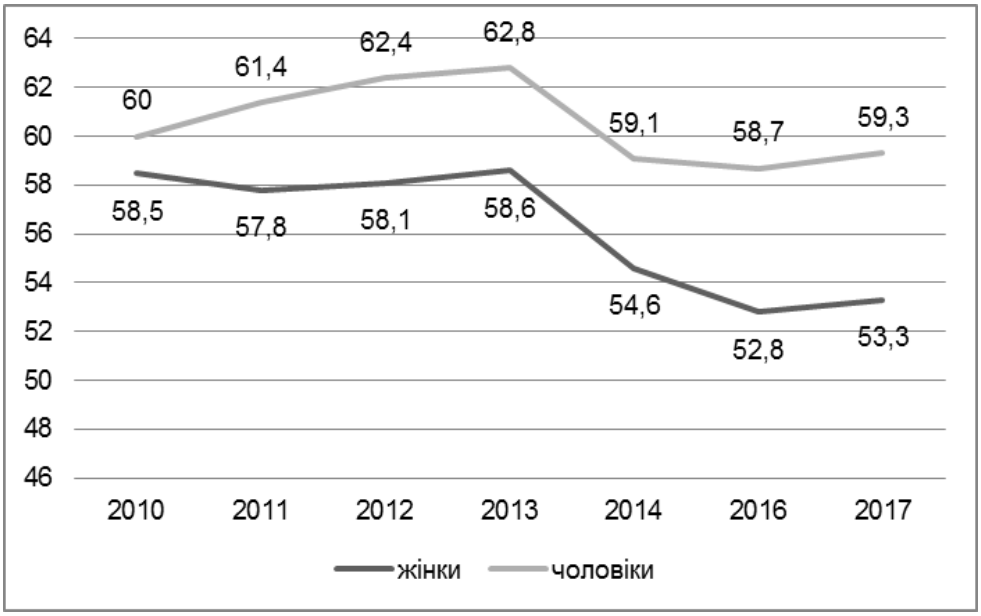

Рис 1. Динаміка рівня зайнятості населення Чернігівської області за статевою ознакою, % [1]

Сучасний стан соціально-економічного розвитку України та її регіонів не забезпечує повного використання економічно активного населення, що викликає зміни рівня безробіття (рис. 2).

Аналіз структури безробіття населення Чернігівської області показує, що кількість безробітних жінок (23,2 тис осіб у 2017 р.) є меншою від кількості безробітних чоловіків (30,3 тис осіб у 2017 р.), що пов’язано із загальним перевищенням кількості чоловічого економічно активного населення над жіночим.

За період 2010-2017 рр. кількість безробітних скоротилась на 2,6 тис осіб або 4,9%, у тому числі кількість безробітних жінок зменшилась на 3,9%, чоловіків на 5,6%.

Аналіз динаміки рівня жіночого безробіття засвідчує, що упродовж 2010-2013 рр. даний показник мав тенденцію до зростання, варіюючи у межах від 8,6% до 10,1%, а починаючи з 2014 р. він дещо зменшився (9,8% у 2017 р.). Показник рівня безробіття серед чоловіків змінювався у бік зменшення і у 2013 р. досягнув мінімального значення (8,4%); однак у 2014 р. цей показник збільшився на 4,0% і характеризується подальшою стабілізацією.

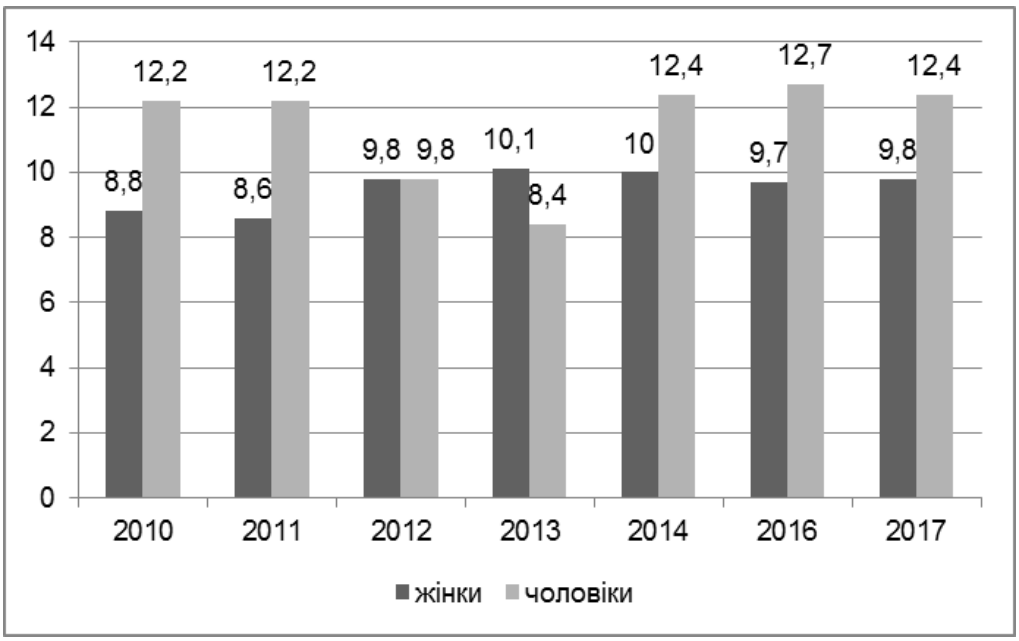

Рис 2. Динаміка рівня безробіття серед населення Чернігівської області за статевою ознакою, % [1]

Динаміка показників безробіття свідчить про розширення можливостей зайнятості жінок. Упродовж 2014-2017 рр. питома вага безробітних жінок була меншою за чоловіків і складала 44,5% та 43,4% відповідно.

За результатами аналізу ринку праці Чернігівської області:

1. Виявлено диспропорцію у чисельності економічно активного населення: частка чоловіків становить понад 50%, жінок (менше 50%), - таким чином, спостерігається дисбаланс на користь чоловіків.
2. Спостерігається спад економічної активності населення в результаті політичної кризи 2013-2014 рр. У 2014-2017 роках економічно активне населення скоротилося на 3,2%.
3. У загальній картині зайнятих в економіці частка чоловіків вища (59,3%), ніж жінок (53,3%).
4. Виявлена гендерна диспропорція на ринку праці не відповідає стереотипним уявленням про «жіноче обличчя безробіття», аналіз показав, що частка безробітних жінок менша (9,8%) за чоловіків (12,4%).

Список використаних джерел:

1. Holovne upravlinnya statystyky u Chernihivskiy oblasti [The Main Department of Statistics in Chernigiv Region]. Retrieved from: http://chernigivstat.gov.ua/statdani/Rinok_p/index.php/ [in Ukrainian].

УДК 911.3

ВНУТРІШНІ ПЕРЕМІЩЕННЯ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ: ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

Н.В. Гусєва
gusewa3110@gmail.com
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Стаття присвячена визначенню місця Харківської області в Україні за показниками внутрішніх переміщень – за чисельністю ВПО, питомою вагою регіону в загальнодержавній чисельності ВПО, кількості ВПО в розрахунку на 1000 місцевих жителів, абсолютним приростом (скороченням) ВПО протягом 2017-2018 рр. Визначено фактори, що обумовлюють привабливість Харківської області для ВПО. Виявлено причин негативної динаміки чисельності ВПО в регіоні.

Ключові слова: внутрішні переміщення, ВПО, чисельність ВПО, динаміка чисельності ВПО

The article deals with the definition of the place of Kharkiv region in Ukraine on the indicators of internal displacement – by the number of IDPs, specific weight of the region in the total number of IDPs, the number of IDPs per 1000 local inhabitants, the absolute increase (reduction) of the IDPs for 2017-2018. Factors were determined which describe attractiveness of Kharkiv region for the IDPs. The reasons for the negative dynamics of the number of IDPs in the region were revealed.

Key words: internal displacement, IDPs, number of IDPs, dynamics of the number of IDPs.

Військова агресія Росії проти України, анексія Автономної Республіки Крим, проведення антитерористичної операції на Донбасі (з 30 квітня 2018 р. – операції об’єднаних сил [4]) викликали безпрецедентне внутрішнє та зовнішнє переміщення великої кількості населення України. У вітчизняній науковій літературі, засобах масової інформації цих людей називають «внутрішніми мігрантами», «вимушеними переселенцями», в офіційних документах – «внутрішньо переміщеними особами» (ВПО), що найточніше відповідає англомовному терміну «internally displaced persons» [10]. Згідно Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [5].

За даними Міністерства соціальної політики, чисельність ВПО в Україні на середину 2018 р. складала 1 млн. 510 тис. осіб [3] (3,6 % від загальної чисельності населення України [11]). В 2017 р. Україна ввійшла в топ-10 країн світу за чисельністю ВПО разом з Колумбією, Сирією, Республікою Конго,

© Гусєва Н.В., 2018

Іраком, Сомалі, Йеменом, Суданом, Південним Суданом та Афганістаном [13].

Розміщення ВПО по території України має значні регіональні відмінності, що призводить до надмірного соціального й адміністративного навантаження на громади, локальні ринки праці, соціальну інфраструктуру приймаючих регіонів, ускладнює реалізацію політики зайнятості [10]. У зв'язку з цим все більш актуальними стають дослідження регіональних аспектів внутрішніх переміщень у країні.

Одним з регіонів України з найбільшою чисельністю ВПО є Харківська область, на території якої на середину 2018 р. нараховується 126536 переселенців (8,4 % від їх загальної чисельності в державі) (рис. 1). На 1000 місцевих жителів регіону припадає 47,1 переміщених осіб (рис. 2). За цими показниками Харківська область займає 4-е місце в країні після підконтрольних частин Донбасу та м. Києва.

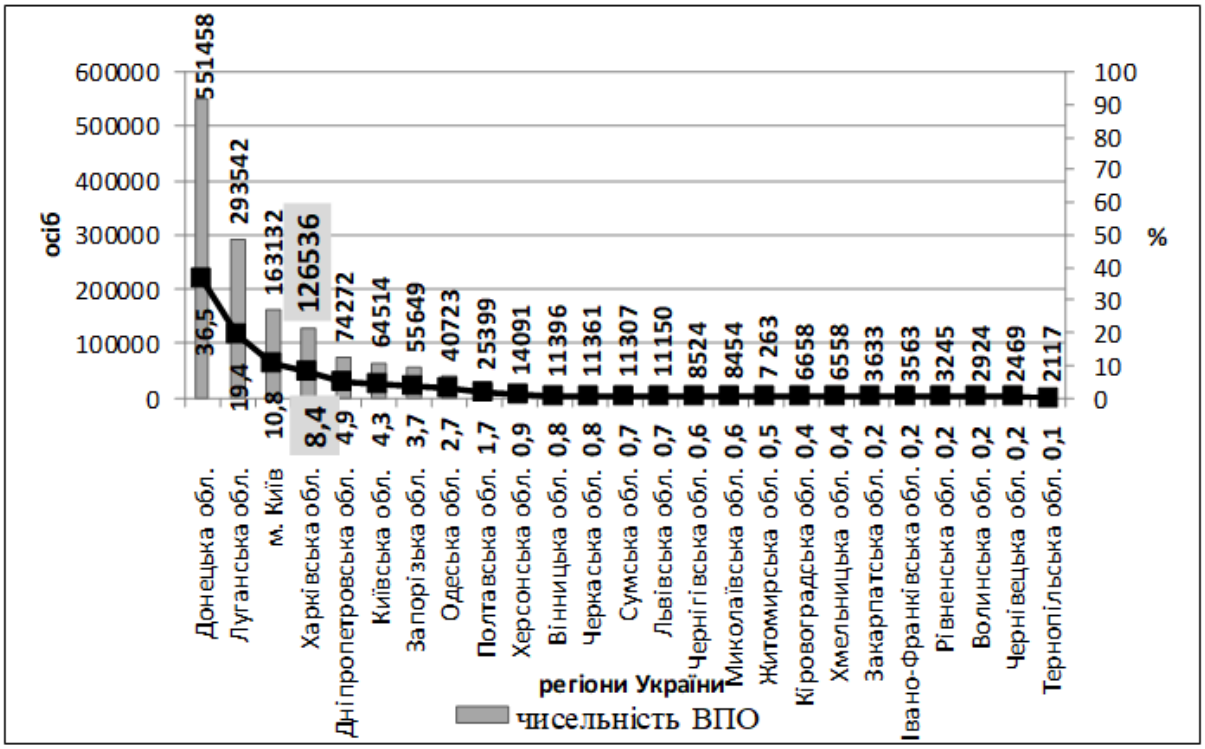

Рис. 1. Розподіл регіонів України за чисельністю та питомою вагою ВПО станом на середину 2018 р. (підраховано й побудовано автором за даними Міністерства соціальної політики України)

Серед факторів, що обумовлюють привабливість Харківської області для переселенців, можна назвати *територіальну близькість* до окремих районів Донецької і Луганської областей (ОРДЛО), як законодавчо називають ту частину Донбасу, що зараз не контролюється українською владою [6]; *промислову спеціалізацію регіону* (на паливно-енергетичному комплексі, машинобудуванні, виробництві будівельних матеріалів, виробництві харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів та деяких інших галузях), що розширює *можливості працевлаштування* вимушених мігрантів з Донбасу, які мають відповідну освітньо-професійну структуру; *високий рівень урбанізації* (80,9 %

на 1. 01. 2018 р. [12]) та наявність міста-півторамільйонника (м. Харків, 1450082 осіб на 1. 01. 2018 р.) [12], що притягує ВПО, серед яких переважають міські жителі; *соціокультурні та політичні особливості жителів Харківської області,* що близькі до населення Донбасу, зокрема порівняно висока питома вага в етнічній структурі – російського населення (25,6 % за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. [7]), в лінгвістичній структурі – російськомовного населення (44,3 % за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. [9]), в релігійній структурі – послідовників православної церкви московського патріархату (34,0 % релігійних організацій регіону на 1. 01. 2018 р. [8]), в електоральних уподобаннях – проросійських орієнтацій, в геополітичному аспекті – прихильників проросійського вектору зовнішньої політики тощо; порівняно високий *рівень підтримки ВПО регіональними органами влади і органами місцевого самоврядування* (в т.ч. організація компактних місць проживання для переселенців – модульних містечок, тимчасових поселень тощо; фінансування програм «Доступне житло» та «Власний дім» для забезпечення ВПО власним житлом у міській та сільській місцевості; реалізація понад 20-ти цільових програм, в які внесені питання підтримки ВПО [1], тощо).

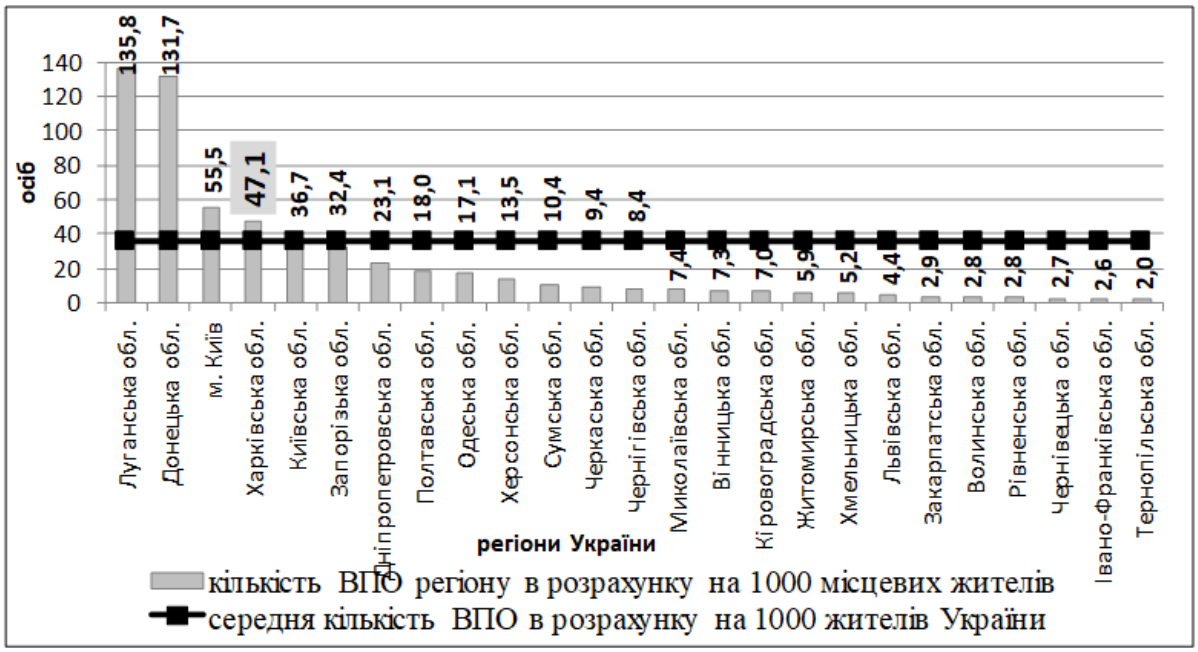

Рис. 2. Розподіл регіонів України за кількістю ВПО в розрахунку на 1000 місцевих жителів станом на середину 2018 р. (підраховано й побудовано автором за даними Міністерства соціальної політики України)

В 2017-2018 рр. спостерігається тенденція зменшення чисельності ВПО як в Україні (рис. 3), так і в Харківській області (рис. 4). За період 2017-2018 рр. чисельність ВПО України зменшилась на 143346 осіб (з 1653284 осіб у січні 2017 р. до 1509938 осіб у червні 2018 р.), тобто на 8,7 %.

У Харківській області спостерігається найбільше скорочення чисельності ВПО серед регіонів України (рис. 5). Так, за період 2017-2018 рр. чисельність

ВПО області зменшилась на 67504 осіб (з 194040 осіб у січні 2017 р. до 126536 осіб у червні 2018 р.), тобто на третину.

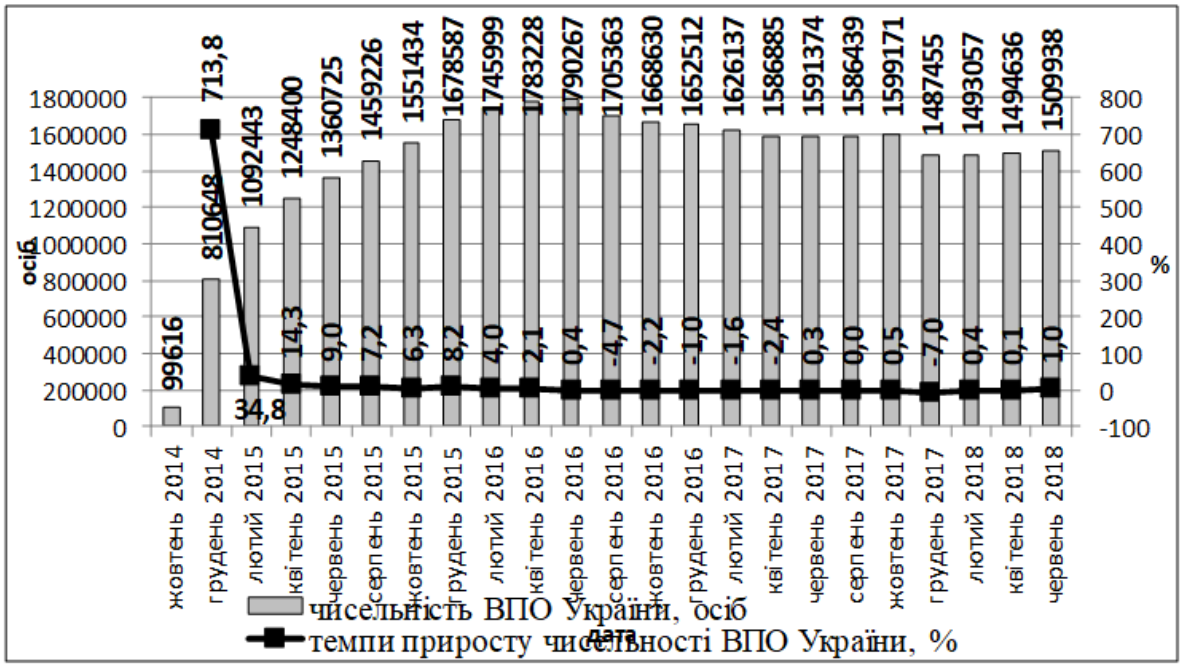

Рис. 3. Динаміка чисельності та темпів приросту ВПО України в 2014-2018 рр. (розраховано й побудовано автором за даними Міністерства соціальної політики України)

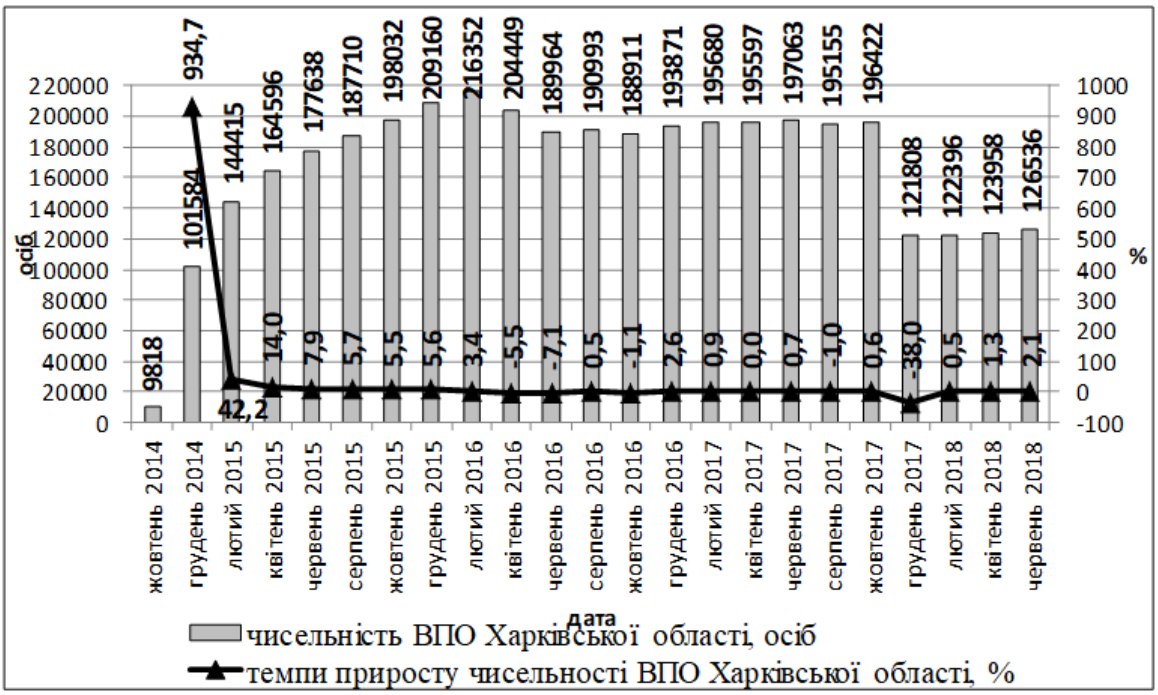

Рис. 4. Динаміка чисельності та темпів приросту ВПО Харківської області в 2014-2018 рр. (розраховано й побудовано автором за даними Міністерства соціальної політики України)

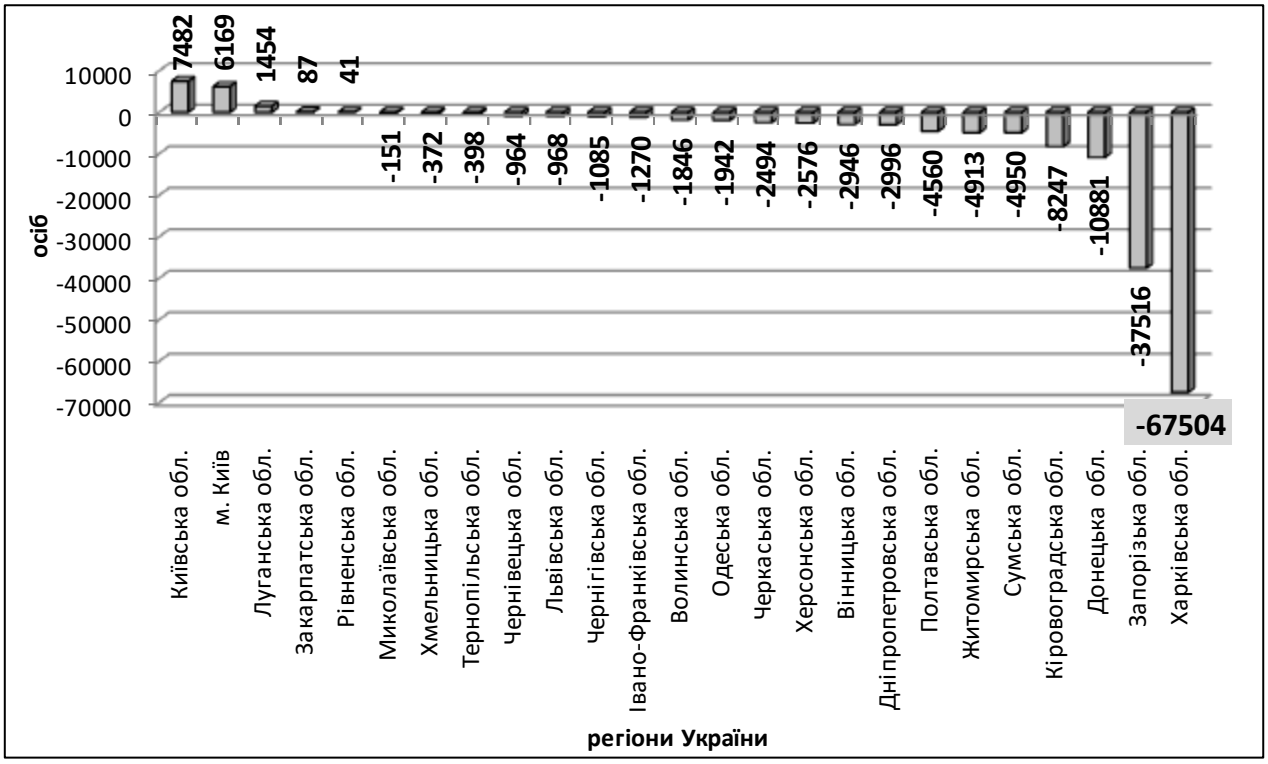

Рис. 5. Розподіл регіонів України за абсолютним приростом (скороченням) чисельності ВПО в 2017-2018 рр. (розраховано й побудовано автором за даними Міністерства соціальної політики України)

Серед причин такої інтенсивної негативної динаміки чисельності ВПО в Харківській області можна назвати *повернення вимушених мігрантів на місця свого постійного проживання* (ОРДЛО, АР Крим), внаслідок чого вони втрачають статус ВПО; *роботу, яка проводиться управліннями соцзахисту населення щодо упорядкування обліку ВПО*, прийняття органами на місцях рішень щодо *скасування довідок* за наявності підстав, визначених статтею 12 Закону «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [2]; *еміграція ВПО за кордон*; *інтеграція та соціальна адаптація* найбільш успішних переселенців *в місцеві громади*, в результаті чого вони перестають підтверджувати статус ВПО; *небажання підтверджувати статус ВПО* через бюрократичні перепони тощо. Слід також мати на увазі загальну *депопуляцію населення України*.

Отже, Харківська область є одним з регіонів-лідерів за показниками внутрішніх переміщень України, займаючи 4-е місце за чисельністю ВПО, питомою вагою ВПО в їх загальнодержавному обсязі, кількості ВПО в розрахунку на 1000 місцевих жителів. Вимушені мігранти є соціально вразливою категорією населення, яка потребує допомоги – фінансової, соціальної, психологічної, юридичної, інформаційної тощо. Для зменшення залежності ВПО України в цілому та Харківської області зокрема від гуманітарної допомоги українських та міжнародних організацій, потрібні комплексні дослідження, спрямовані на розробку інструментів для

досягненнями ними благополуччя – фінансового, професійного, соціального, фізичного тощо.

Список використаних джерел:

1. Vershy`nina, V. (2017). Monitory`ng vprovadzhennya derzhavny`x program integraciyi VPO [Monitoring the implementation of the state programs of integration of the IDPs]. Kyiv, Ukraine, 48 (in Ukrainian).
2. Vy`rishennya social`ny`x problem vnutrishn`o peremishheny`x osib ne vtrachaye svoyeyi gostroty` [Solving the social problems of internally displaced persons does not lose its severity]. Ministry of Social Policy of Ukraine. Available at: https://www.msp.gov.ua/news/13260.html (in Ukrainian).
3. Vnutrishn`o peremishheni osoby` [Internally displaced persons]. Ministry of Social Policy of Ukraine. Available at: http://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html (in Ukrainian).
4. Zakon Ukrayiny` «Pro osobly`vosti derzhavnoyi polity`ky` shhodo zabezpechennya derzhavnogo suverenitetu Ukrayiny` nad ty`mchasovo okupovany`my` tery`toriyamy` v Donecz`kij ta Lugans`kij oblastyax» [Law of Ukraine «On the peculiarities of State policy on ensuring Ukraine's State sovereignty over temporarily occupied territories in Donetsk and Luhansk regions» no. 2268-VIII (January 18, 2018)]. Available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19 (in Ukrainian).
5. Zakon Ukrayiny` «Pro zabezpechennya prav i svobod vnutrishn`o peremishheny`x osib» [Law of Ukraine «On ensuring of rights and freedoms of internally displaced persons» no. 1706-VII (October 20, 2014)]. Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18 (in Ukrainian).
6. Postanova Verxovnoyi Rady` Ukrayiny` «Pro vy`znachennya okremy`x rajoniv, mist, sely`shh i sil Donecz`koyi ta Lugans`koyi oblastej, v yaky`x zaprovadzhuyet`sya osobly`vy`j poryadok miscevogo samovryaduvannya» [Verkhovna Rada Resolution «Determination of certain districts, cities, settlements and villages of the Donetsk and Luhansk regions with a special procedure for local government» no. 252-VIII (March 17, 2015)]. Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/252-19 (in Ukrainian).
7. Pro kil'kist' ta sklad naselennya Ukrayiny za pidsumkamy Vseukrayins'koho perepysu naselennya 2001 roku [On the Population of Ukraine and its composition as a result of the All-Ukrainian population census 2001]. State Statistics Service of Ukraine. Available at: http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/(in Ukrainian).
8. Religijni organizaciyi v Ukrayini (stanom na 1 sichnya 2018 r.) [Religious organizations in Ukraine (January 1, 2018)]. Religious Information Service of Ukraine. Available at: https://risu.org.ua/ua/index/resourses/statistics/ukr_2018/70440/ (in Ukrainian).
9. Rozpodil naselennya regioniv Ukrayiny` za ridnoyu movoyu (za dany`my` Vseukrayins`kogo perepy`su naselennya 2001 roku) [Distribution of the population of regions of Ukraine in the native language (as a result of the All-Ukrainian population census 2001)] State Statistics Service of Ukraine. Available at: http://2001.ukrcensus.gov.ua/i/u/cens2001.pdf (in Ukrainian).
10. Smal`, V., Poznyak, O. (2016). Vnutrishn`o peremishheni osoby`: social`na ta ekonomichna integraciya v pry`jmayuchy`x gromadax. Za materialamy` Vinny`cz`koyi, Zaporiz`koyi, Ivano-Frankivs`koyi ta Poltavs`koyi oblastej [Internally displaced persons: social and economic integration in host communities (based on materials provided by Vinnitsa, Zaporizhia, Ivano-Frankivsk and Poltava regions)]. Kyiv, Ukraine, 93 (in Ukrainian).
11. Chysel'nist' naselennya [The population]. State Statistics Service of Ukraine. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (in Ukrainian).
12. Timonina, M. B. (2018). Chysel'nist' nayavnoho naselennya Ukrayiny na 1 sichnya 2018 roku [The population of Ukraine for January 1, 2018]. Kyiv, Ukraine: State Statistics Service of Ukraine, 83 (in Ukrainian).

13. Forced displacement: refugees, asylum-seekers and internally displaced people (IDPs). European Commission. Available at: http://ec.europa.eu/echo/what-we-do/humanitarian-aid/refugees-and-internally-displaced-persons_en (in English).

УДК 911.3

ОСОБЛИВОСТІ СТАТЕВО-ВІКОВОЇ СТРУКТУРИ НАСЕЛЕННЯ СЄВЄРОДОНЕЦЬКО-ЛИСИЧАНСЬКОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ

Н.В. Гусєва[1], О.М. Задєсєнцев[2]
[1]gusewa3110@gmail.com, [2]super.zadesentsev2012@yandex.ua
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

В статті проведено комплексний аналіз статево-вікової структури населення Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації, виявлено її просторово-часові особливості. Проведено порівняння статево-вікової структури населення Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації із середніми показниками по Луганській області за результатами Всеукраїнського перепису населення 2001 р. та сучасними статистичними даними.

Ключові слова: міська агломерація, населення, статево-вікова структура, статево-вікова піраміда.

This research represents complex analysis of the age-sex structure of the population of Severodonetsk-Lysychansk agglomeration. Dynamic and spatial features of the age-sex structure of the population of the urban agglomeration are determined. Comparison of the age-sex structure of the population of Severodonetsk-Lysychansk agglomeration and the Lugansk region was carried out according to the results of the All-Ukrainian Population Census 2001 and modern statistical data.

Key words: urban agglomeration, population, age-sex structure, age-sex pyramid.

Для будь-якої території – країни, регіону, населеного пункту – населення виступає головною продуктивною силою суспільства, основою формування його працересурсного потенціалу, виступаючи, з одного боку, як виробник, а з іншого – як споживач усіх матеріальних і духовних благ та послуг. Від чисельності, динаміки і структури всього населення та трудових ресурсів зокрема, рівня його загальної підготовки і спеціальної кваліфікації, професійних і трудових навичок залежать розвиток та територіальна організація господарства.

Важливим параметром населення є його статево-вікова структура. Вона дозволяє зробити певні висновки щодо демографічних тенденцій та визначити можливі зміни динаміки чисельності населення в майбутньому. Сама ж статево-вікова структура населення є результатом особливостей народжуваності і смертності населення в конкретних історичних умовах відтворення [4].

Значної актуальності дана проблематика набуває для Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації, яка, з одного боку, поки що залишається малодослідженою, а з іншого – зазнала дуже сильних змін у світлі останніх подій на сході України, пов’язаних із входженням до зони проведення

© Н.В. Гусєва, О.М. Задєсєнцев, 2018

антитерористичної операції (з 30 квітня 2018 р. – операції об'єднаних сил [5]), набуттям нею статусу головного адміністративного, соціально-економічного, політичного центру Луганської області, прийняттям десятків тисяч внутрішньо переміщених осіб з непідконтрольних українській владі територій [3].

Для виявлення особливостей статево-вікової структури населення Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації було проведено порівняльний аналіз показників по агломерації та в цілому по Луганській області в 2001 та 2015 рр. Це дозволило виявити наступні особливості:

1. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. розподіл населення за статтю і віком у межах 3-х міськрад агломерації (Сєвєродонецької, Лисичанської та Рубіжанської) в порівнянні з Луганською областю суттєво не відрізняється, однак має певні характерні риси:

а) питома вага практично всіх середніх і молодших вікових груп (крім вікової групи 40-44 років) у віковій структурі населення агломерації вища, ніж у Луганській області. Значна перевага спостерігається у вікових групах 50-54 років (7,4 % для агломерації проти 6,9 % для області), 25-29 років (7,1 % проти 6,7 %) і 30-34 років (6,6 % проти 6,2 %). Мова йде про покоління 1947-1951 і 1967-1976 років народження. Річ у тому, що саме наприкінці 1960-х – на початку 1970-х років агломерація демонструвала найбільші темпи економічного розвитку (особливо Сєвєродонецьк, у меншій мірі Рубіжне). Сюди з'їжджались люди зі всього Радянського Союзу. Серед емігрантів переважала молодь, зокрема народжена в перші роки після Другої Світової війни (1947-1951 рр.). Саме ці люди, досягнувши фертильного віку, забезпечили численне покоління 1967-1976 рр.;

б) частка всіх старших вікових груп (60-80 років і старше) в населенні агломерації нижча, ніж у Луганській області. Це пояснюється, з одного боку, молодістю агломерації, а з іншого – особливостями її заселення і розвитку в довоєнні роки (тоді тільки почалося певне зародження агломерації). Таким чином, населення Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації дещо молодше, ніж у середньому по області;

в) у статевій структурі населення агломерації чоловіків на 0,63 % менше, ніж у цілому по області (45,35 % проти 45,98 %), та, відповідно, більше жінок. Тобто статева структура населення Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації більш несприятлива, ніж у середньому по регіону.

За іншими характеристиками статево-віковий склад населення агломерації і Луганської області практично не відрізняється (рис. 1).

2. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. розподіл населення міськрад Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації за статтю і віком виглядає наступним чином:

а) кількісно переважають жінки (54,65 %). Жіноче населення переважає практично в усіх вікових групах, за виключенням молодших (0-4, 5-9, 10-14, 15-19, 20-24). У середніх вікових групах жінки переважають незначно, проте у старших вікових групах їх перевага зростає. Так, кількісне переважання жінок над чоловіками у віковій групі 75-79 років є трикратним, а в групі 80 років і старше – п'ятикратним. Це пояснюється тим, що хоч і народжується більше

хлопчиків (105(104-106) : 100 – біологічна константа І. Зюсмільха [2]), проте тривалість життя чоловіків нижча. Також чоловіки міграційно активніші за жінок, переважаючи серед емігрантів;

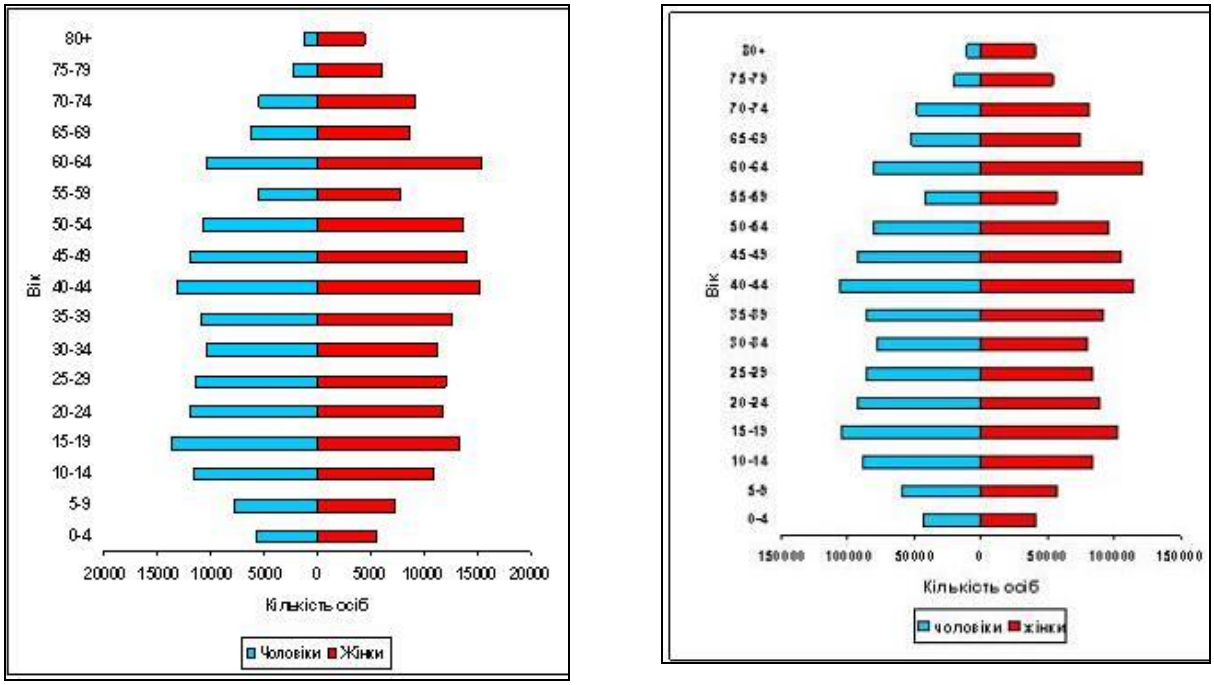

Рис. 1. Статево-вікова піраміда населення міськрад Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації (ліворуч) та Луганської області (праворуч) у 2001 р. (побудовано авторами за [7; 8])

б) найчисленнішими в 2001 р. були вікові групи 40-44 років і 45-49 років. Це покоління, народжене після Другої Світової війни, діти яких стали численним поколінням 1980-х років;

в) найменш численними в 2001 р. були вікові групи 75-79 років та 80 років і старше, що пов’язано з тривалістю життя. Також малочисленними є вікові групи 55-59 років, яка найбільше постраждала від військових дій Другої Світової війни (особливо багато загинуло чоловіків, тому їх у цій віковій групі в 2 рази менше, ніж у сусідніх вікових групах), та 0-4 років, що пов’язано з низькою народжуваністю кінця 1990-х років.

Сучасна офіційна статистика за окремими віковими групами з інтервалом 5 років відсутня, оскільки всеукраїнський перепис населення не проводився вже 17 років. Доступна лише статистична інформація щодо основних вікових груп – 0-14, 15-65, 65 років і старше. Порівняльна характеристика вікової структури населення Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації в 2001 і 2015 рр. представлена в табл. 1 і на рис. 2.

У віковій структурі населення агломерації як у 2001 р., так і в 2015 р. частка людей основної вікової групи (15-64 років) більша, ніж у Луганській області (72,05 % для агломерації проти 70,69 % для області у 2001 р.; 70,29 % проти 69,7 % у 2015 р.), а частка людей похилого віку (65 років і старше) – менша (13,14 % проти 15,38 % у 2001 р.; 17,02 % проти 18,3 % у 2015 р.) (розраховано автором за [7; 8]).

Таблиця 1

Вікова структура населення за міськрадами Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації в 2001 і 2015 рр. (складено авторами за [7; 8])

Регіон / Вікова група	Чисельність постійного населення за віковими групами на 2001 р.								Чисельність постійного населення за віковими групами на 2015 р.							
	Всього		0-14 років		15-64 років		65+ років		Всього		0-14 років		15-64 років		65+ років	
	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%
Луганська область	2540,2	100	370,2	15,0	1786,0	70,7	381,0	15,4	2200,8	100	264,5	12,0	1534,5	69,7	401,9	18,3
Лисичанська міськрада	133,1	100	19,7	14,8	93,8	70,4	19,6	14,8	115,9	100	15,1	13,0	82,0	70,8	18.8	16,3
Рубіжанська міськрада	65,6	100	10,2	15,5	47,2	71,9	8,2	12,5	59,4	100	7,5	12,6	41,8	70,5	10,1	17,0
Сєвєро-донецька міськрада	130,0	100	18,8	14,4	95,9	73,8	15,3	11,8	117,9	100	14,7	12,4	82,2	69,8	21,0	17,8
3 міськради	328,7	100	48,7	14,8	236,9	72,1	43,1	13,1	293,2	100	37,2	12,7	206,1	70,3	49,9	17,0

Протягом досліджуваного періоду питома вага основної вікової групи в населенні Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації зменшилась на 2 % (понад 30 тис. осіб). Найбільше скорочення спостерігалось у Сєвєродонецькій міськраді – на 4 %, що пояснюється переходом людей післявоєнних років народження, які приїхали до Сєвєродонецька наприкінці 60-х – на початку 70-х років XX ст., у старшу вікову групу.

Аналогічне зменшення відбулось і в віковій групі 0-14 років (на 2 %). Лідером з цієї тенденції стала Рубіжанська міськрада, де скорочення досягло 3 % (в першу чергу за рахунок низької народжуваності наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років). Натомість питома вага старшої вікової групи виросла на 4 %. Особливої гостроти дана проблема набула в Сєвєродонецькій міськраді, де частка людей похилого віку збільшилась на 6 %. Така тенденція у віковій структурі населення агломерації говорить про суттєве старіння її населення. Цікаво, що в Лисичанській міськраді за рахунок вищих показників народжуваності і смертності, а також особливостей історичного заселення міста (ще перед Другою Світовою війною на території Лисичанської міськради існували достатньо великі населені пункти), співвідношення досліджуваних вікових груп протягом 2001-2015 рр. майже не змінилось.

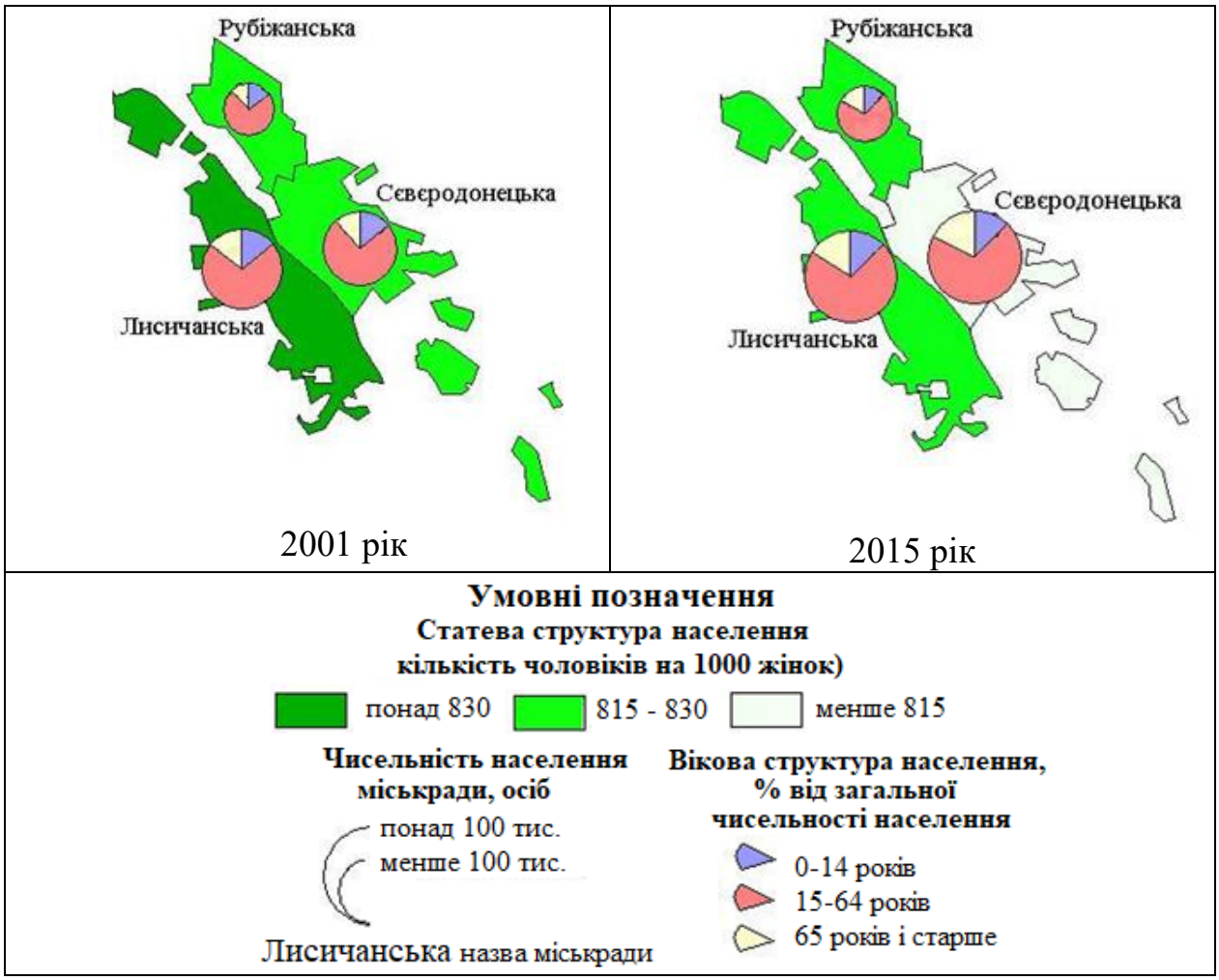

Рис. 2. Статево-вікова структура населення Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації в 2001 і 2015 рр. (побудовано авторами за [7; 8])

Розподіл постійного населення за статтю представлений на рис. 1 та в табл. 2, з яких видно, що кількісне співвідношення чоловіків і жінок протягом 2001-2015 рр. незначно змінилось на користь останніх. При цьому частка жінок в населенні агломерації як у 2001 р., так і в 2015 р. була вище, ніж у Луганській області. За твердженням Л. Анрі та А. Блюма, середній показник статевого співвідношення (коефіцієнтів маскулінізації або фемінізації) має бути близьким до 950-1050 [1]. Якщо він виходить за межі цих значень, то це вказує на недооблік представників однієї зі статей (для Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації – про недооблік чоловіків, оскільки коефіцієнт маскулінізації в 2015 р. дорівнював 816 чоловіків на 1000 жінок).

Таким чином, у віковій структурі населення Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації і Луганської області значно переважає вікова група 15-64 років – понад 70 %. За досліджуваний період (2001-2015 рр.) частка вікової групи 0-14 років зменшилась, а частка вікової групи 65+ – зросла, що говорить про суттєве старіння населення як «зверху» (через зменшення смертності та збільшення тривалості життя), так і «знизу» (через зменшення народжуваності).

Таблиця 2

Статева структура населення за міськрадами Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації в 2001 і 2015 рр.

(складено авторами за [7; 8])

Регіон / Рік	**2001 рік**		**2015 рік**		**Коефіцієнт маскулінізації, на 1000 жінок припадає чоловіків**	
	чоловіки	**жінки**	**чоловіки**	**жінки**	**2001 рік**	**2015 рік**
Луганська область	**1167914**	**1372277**	**1006965**	**1193827**	**851**	**843**
Статеве співвідношення, на території Луганської області, %	45,98	54,02	45,75	54,25		
Лисичанська міськрада	60657	72483	52380	63536	837	824
Рубіжанська міськрада	29467	36097	26673	32727	816	815
Сєвєродонецька міськрада	58966	71081	52652	65204	830	807
3 міськради	**149090**	**179661**	**131705**	**161467**	**830**	**816**
Статеве співвідношення, на території міськрад агломерації %	45,35	54,65	44,92	55,08		

Отже, основними особливостями статево-вікової структури населення Сєвєродонецько-Лисичанської агломерації є: *регресивний тип статево-вікової структури* (в 2001 р. питома вага населення віком 50+ складала 32,4 %, а віком 0-14 років – 14,8 %, що, згідно шведського демографа А. Зундбера, відповідає регресивному типу; в 2015 р. через старіння населення співвідношення цих вікових груп ще більше погіршилось); *старе населення* (питома вага населення

віком 65+ в 2015 р. складала 17,0 %, у той час як за методикою ООН населення вважається старим уже при показнику більше 7,0 %); за шкалою демографічного старіння Боже-Гарн'є – Россета населення агломерації характеризується *надзвичайно високим рівнем демографічної старості* (частка населення віком 60+ складає 18,0 % і вище); *середній вік населення* (2001 р.) – 39,2 років; *коефіцієнт довголіття,* тобто частка довголітніх людей (80+) серед людей старших вікових груп (60+) у 2001 р. – 8,0 %; *переважання жінок у статевій структурі* (коефіцієнт маскулінізації в 2015 р. складав 816 чоловіків на 1000 жінок, що свідчить про недооблік чоловіків); *вік балансування*, в якому чисельність чоловіків та жінок урівноважується, – 20-24 років (у 2001 р.), в той час як за оптимальних умов він має наближуватись до верхньої межі плідного віку – 50 років; *коефіцієнт демографічного навантаження працездатного населення дітьми* в 2015 р. складав 180,6 ‰, *прабатьками* – 242,1 ‰, *дітьми і прабатьками* – 422,7 ‰; *співвідношення прабатьків і дітей* дорівнювало 1340,9 ‰ [2; 6; 7; 8].

Список використаних джерел:

1. Anri, L., Blyum A. (1997). Metodika analiza v istoricheskoj demografii [Methods of analysis in historical demography]. Moscow, Russia, 207 (in Russian).
2. Begun, S. I. (2013). Demografiya [Demography]. Lutsk Ukraine, 63 (in Ukrainian).
3. Gusyeva, N., Zadyesyencev, M. (2017). Demografichna degradaciya Syevyerodonecz`ko-Ly`sy`chans`koyi aglomeraciyi v postradyans`ky`j period [Demographic degradation of the Severodonetsk-Lysychansk agglomeration in the post-soviet period]. Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University, series «Geology. Geography. Ecology», 47, 84-91.
4. Dorogunczov, S. I., Pityurenko, Yu. I., Olijny`k, Ya. B. ta in. (2000). Rozmishhennya produkty`vny`x sy`l Ukrayiny` [Allocation of productive forces in Ukraine]. Kyiv, Ukraine, 364 (in Ukrainian).
5. Zakon Ukrayiny` «Pro osobly`vosti derzhavnoyi polity`ky` shhodo zabezpechennya derzhavnogo suverenitetu Ukrayiny` nad ty`mchasovo okupovany`my` tery`toriyamy` v Donecz`kij ta Lugans`kij oblastyax» [Law of Ukraine «On the peculiarities of State policy on ensuring Ukraine's State sovereignty over temporarily occupied territories in Donetsk and Luhansk regions» no. 2268-VIII (January 18, 2018)]. Available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19 (in Ukrainian).
6. Nakaz Derzhavnogo komitetu staty`sty`ky` Ukrayiny` «Pro zatverdzhennya metodologichny`x rekomendacij z py`tan` staty`sty`ky` naselennya» [Order of the State Statistics Service of Ukraine «On approval of methodological recommendations on population statistics» no. 266 (June 8, 2001)]. Available at: http://uazakon.com/documents/date_ci/pg_gbntws/index.htm (in Ukrainian).
7. Pro kil'kist' ta sklad naselennya Ukrayiny za pidsumkamy Vseukrayins'koho perepysu naselennya 2001 roku [On the Population of Ukraine and its composition as a result of the All-Ukrainian population census 2001]. State Statistics Service of Ukraine. Available at: http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/city/ (in Ukrainian).
8. Protopopova, D. Ya. (2016). Staty`sty`chny`j shhorichny`k Lugans`koyi oblasti za 2015 rik [Statistical Yearbook of the Lugansk region of 2015]. Severodonetsk, Ukraine, 428 (in Ukrainian).

УДК 911.3

ВЕЛИКІ МІСТА УКРАЇНИ: СТРУКТУРНО-ДИНАМІЧНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

Н.В. Гусєва[1], Л.А. Павленко[2]
[1]*gusewa3110@gmail.com*, [2]*pavlenkolina25@gmail.com*
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,м. Харків, Україна

Стаття присвячена визначенню структурно-динамічних та регіональних особливостей великих міст України. Великими містами визначено міста з чисельністю населення більше 100 тис. осіб. Проаналізовано динаміку кількості міст, кількості великих міст та питомої ваги великих міст у загальній мережі міст України в пострадянський період. Проаналізовано динаміку чисельності населення великих міст, темпів приросту чисельності населення великих міст та питомої ваги великих міст у загальній чисельності населення України в 1989-2017 рр. Виявлено особливості розміщення великих міст по території України.

Ключові слова: місто, велике місто, динамика кількості великих міст, динаміка чисельності населення великих міст, розміщення великих міст

The article is devoted to the definition of structural-dynamic and regional features of Ukrainian big cities. Big cities are defined as cities with a population of more than 100 thousand people. The dynamics of cities, of big cities and the proportion of big cities in the general network of Ukrainian cities in the post-Soviet period was analyzed. The population dynamics of big cities, the growth rates of the population of big cities and the proportion of big cities in the total population of Ukraine in 1989-2017 are analyzed. Features of placement of big cities on the territory of Ukraine revealed.

Key words: city, big city, dynamics of big cities, population dynamics of big cities, location of big cities.

Починаючи з 2007 р. населення міст світу кількісно перевищило населення сільських поселень. Станом на 2017 р. у міських населених пунктах проживає більше 54 % всього населення Землі, і цей показник продовжує зростати [9]. У зв’язку з цим дослідження міст і міського населення на сучасному етапі розвитку людського суспільства стають все більш актуальними.

Зі збільшенням ролі міст у суспільстві і невпинним зростанням чисельності їх населення увага до них з боку різних дослідників та вчених, у т.ч. суспільних географів, стає все більшою. Особливо це стосується великих міст, які є т.зв. ядрами національної економіки, центрами міграційної привабливості і джерелами економічної, фінансової та інтелектуальної активності регіону. В Україні, як і в багатьох країнах світу, міста (насамперед великі) стають останньою «лінією утримування» населення від механічного і природного скорочення його чисельності [6], що в черговий раз підкреслює актуальність їх досліджень.

Структурно-динамічні та регіональні аспекти міст слугують важливим індикатором соціально-економічного розвитку країни та її регіонів, характеристикою процесу урбанізації та його регіональних відмінностей.

© Гусєва Н.В., Павленко Л.А., 2018

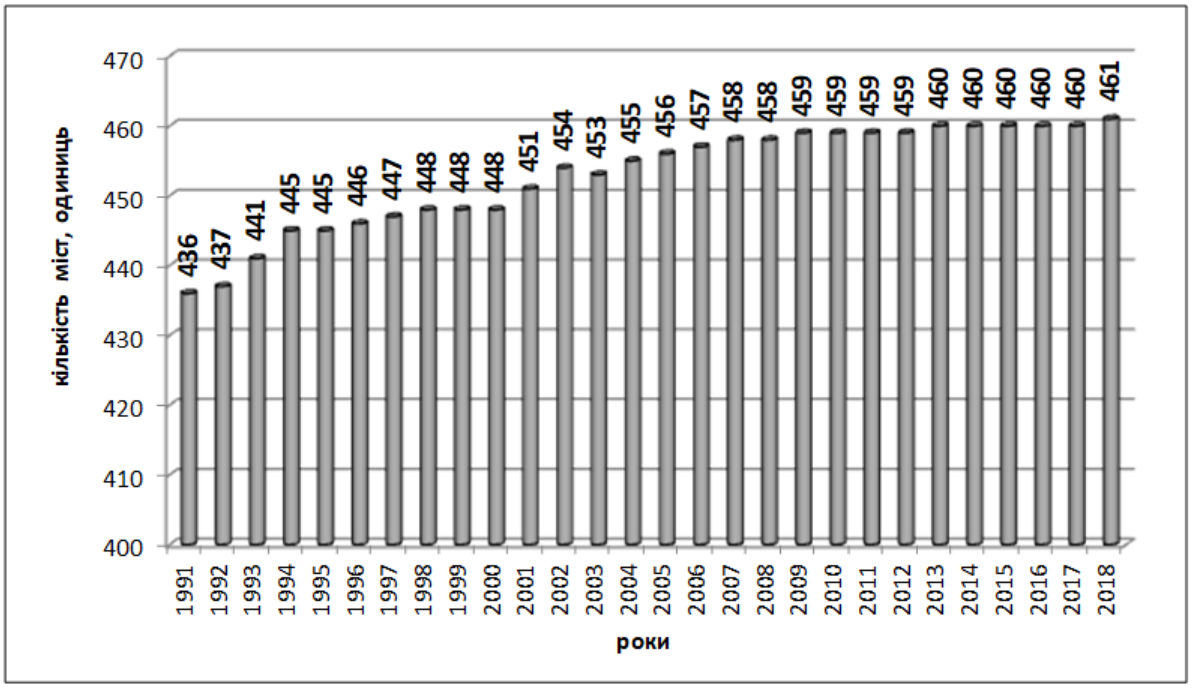

Рис. 1. Динаміка кількості міст України в пострадянський період (побудовано авторами за даними [5; 7]

За офіційними даними Державної служби статистики України станом на 01. 01. 2018 р. загальна кількість міст в Україні становила 461, у т.ч. без міст тимчасово окупованих АР Крим та м. Севастополя – 443 міста. Протягом 1991-2018 рр. кількість міст в Україні зросла на 25 одиниць (рис. 1). Так, статус міста отримали Армянськ (АР Крим, 1992 р.), Світлодарськ (Донецька обл., 1992 р.), Южне (Одеська обл., 1993 р.), Бурштин (Івано-Франківська обл., 1993 р.), Моршин (Львівська обл., 1997 р.), Буча (Київська обл., 2007 р.), Батурин (Чернігівська обл., 2008 р.), Решетилівка (Полтавська обл., 2017 р.) та деякі інші [1].

На сьогоднішній день більшість міст України мають чисельність населення до 50 тис. осіб, тобто відносяться до категорії малих міст. Лише 34 міста мають чисельність населення від 50 до 100 тис. жителів (середні міста), 41 місто – понад 100 тис. жителів (великі міста), серед них 33 міста – від 100 до 500 тис. жителів, у 5-ти містах мешкає від 500 тис. до 1 млн. осіб та лише 3 міста мають чисельність населення більше 1 млн. осіб (рис. 2).

Отже, станом на 2017 р. до категорії великих міст з чисельністю населення більше 100 тис. осіб входить 41 місто, що складає близько 9,3 % від загальної кількості міст України. Всього в великих містах проживають 17045,7 тис. осіб або 40,0 % населення України [5]. Людність половини міст зазначеної категорії коливається в межах 200-300 тис. осіб [4].

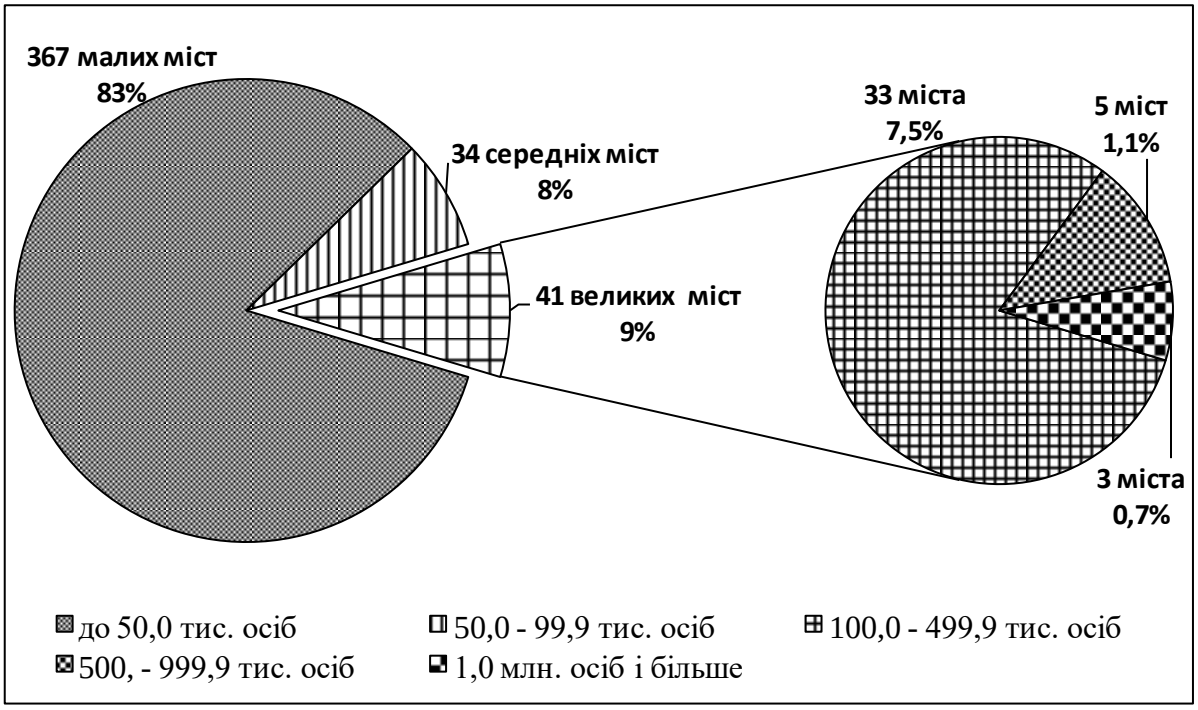

Рис. 2. Розподіл міст України за чисельністю населення на 01. 01. 2017 р. (без тимчасово окупованих АР Крим та м Севастополя) (побудовано авторами за даними [5])

Понад 1/3 великих міст зосереджені в індустріально розвинених регіонах Донбасу та Придніпров'я, інші – більш-менш рівномірно розміщені по території країни [4]. Найбільша кількість великих міст розташована в Донецькій (6 міст: Донецьк, Горлівка, Краматорськ, Макіївка, Маріуполь, Слов'янськ), Дніпропетровській (5 міст: Дніпро, Кривий Ріг, Кам`янське, Нікополь, Павлоград), Луганській (4 міста: Луганськ, Алчевськ, Лисичанськ, Сєвєродонецьк), Запорізькій (3 міста: Запоріжжя, Бердянськ, Мелітополь) та Київській (3 міста: Київ, Бровари, Біла Церква) областях; у Полтавській та Хмельницькій області – по 2 міста в кожній. В інших 16-ти регіонах країни розташовано лише по 1 місту з чисельністю населенням понад 100 тис. осіб. Всі ці міста є адміністративними центрами своїх областей. За своїми функціями більшість великих міст є центрами регіональних систем розселення, що мають розвинену систему всіх видів зв'язків, меншість – є центрами територіальних виробничих систем з яскраво вираженою промисловою функцією [4] (рис. 3).

За період між переписами населення 1989 та 2001 рр. кількість великих міст зменшилась з 50 до 45 (міста Олександрія, Хрустальний (до 2016 р. – Красний Луч), Кадіївка (до 2016 р. – Стаханов), Кам'янець-Подільський, Костянтинівка перейшли до категорії середніх міст) (рис. 4). Протягом 2001-2010 рр. повернувся до категорії великих міст Кам'янець-Подільський, а Єнакієве, навпаки, втратило статус міста-стотисячника, ставши середнім містом [4]. Отже, загальна кількість великих міст в державі в перше десятиліття XXI ст. залишилася без змін.

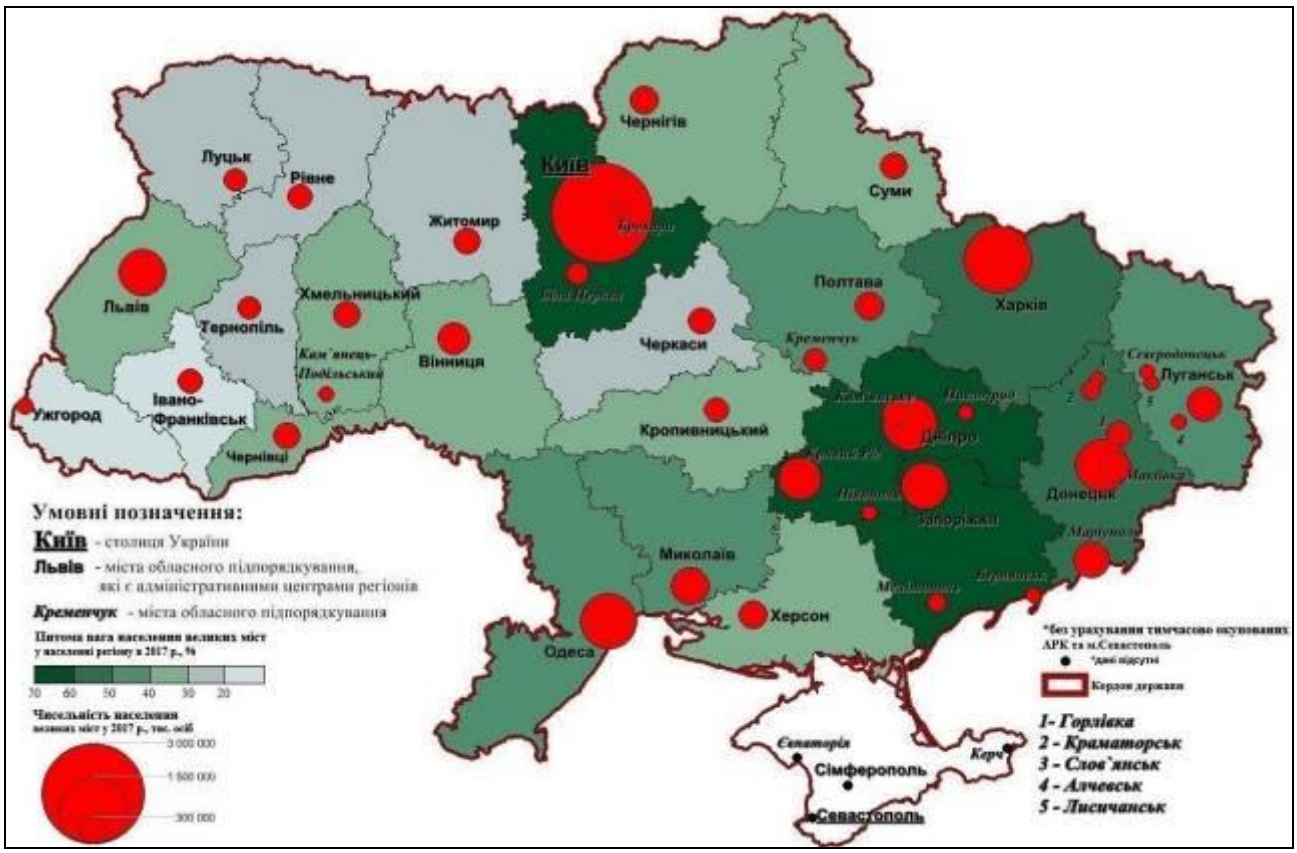

Рис. 3. Мережа великих міст України в 2017 р. (побудовано авторами за даними [8])

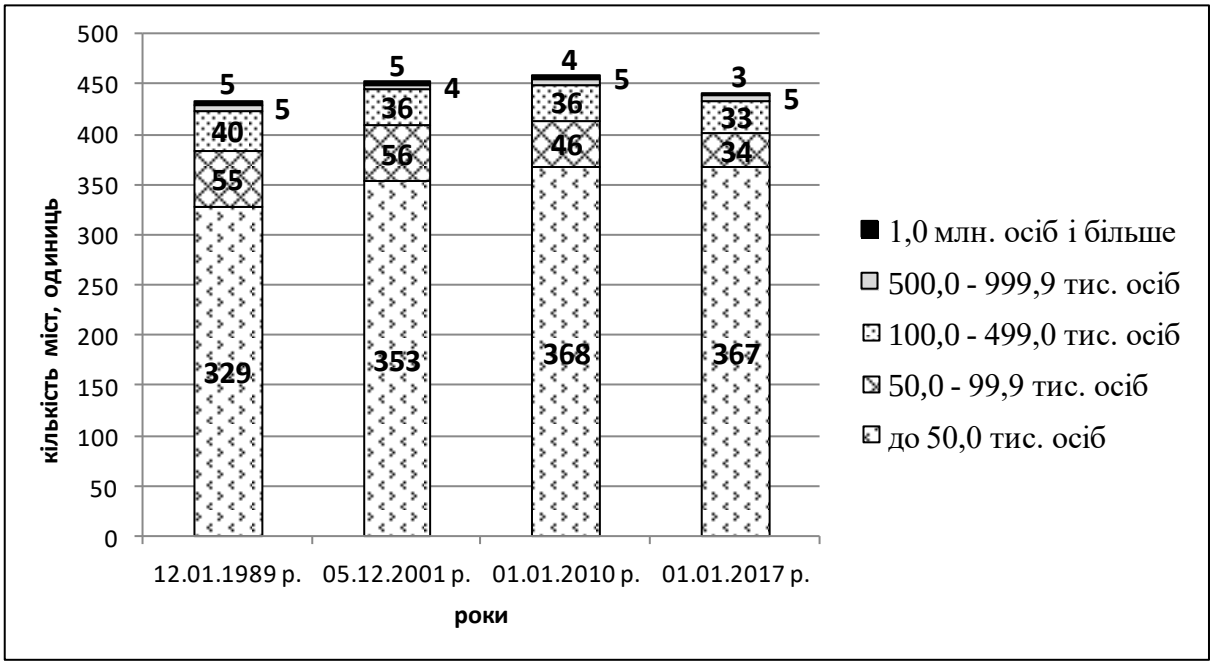

Рис. 4. Динаміка різних категорій міст України за чисельністю населення протягом 1989-2017 рр. (побудовано авторами за даними [3; 8])

Впродовж 2010-2017 рр. у структурі великих міст відбулись значні зміни (рис. 4). Досліджувану категорію міст поповнили Бровари, де в 2016 р. чисельність населення перевищила 100 тис. осіб. У 2017 р. через значну депопуляцію населення перестав входити до категорії великих міст

Лисичанськ. Після анексії Російською Федерацією АР Крим випали із статистичного спостереження 4 міста – Севастополь, Сімферополь, Керч та Євпаторія, чисельність населення яких на початку 2014 р. перевищувала 100 тис. осіб у кожному. Також дуже суттєво скоротилась чисельність населення великих міст, розташованих на непідконтрольній українській владі території Донбасу [4].

У загальному підсумку, за 1989-2017 рр. мережа великих міст України скоротилась на 9 поселень – з 50 до 41, а їх питома вага в загальній кількості міст зменшилась на 2,2 % – з 11,5 % до 9,3 %. Найбільші урбаністичні втрати понесла Луганська область (замість 6 залишилось 4 великих міста, без Лисичанська – 3). Реальні втрати цього регіону, з урахуванням величезних внутрішніх переміщень населення 2014-2017 рр., є масштабнішими і зможуть бути уточненими після врегулювання конфлікту на Донбасі [4].

Стосовно динаміки чисельності населення великих міст України слід відзначити, що для неї характерні негативні тенденції, адже для в країні в цілому відбувається депопуляція населення (рис. 5). Кількість жителів великих міст протягом 1989-2017 рр. зменшилась з 19881,4 тис. осіб до 17045,7 тис. осіб. Проте питома вага їх у загальній чисельності населення України, навпаки, зросла – з 38,5 % у 1989 р. до 40,0 % в 2017 р. Це свідчить про нижчі темпи депопуляції населення в великих містах у порівнянні з іншими населеними пунктами та їх міграційну привабливість, особливо для трудових мігрантів.

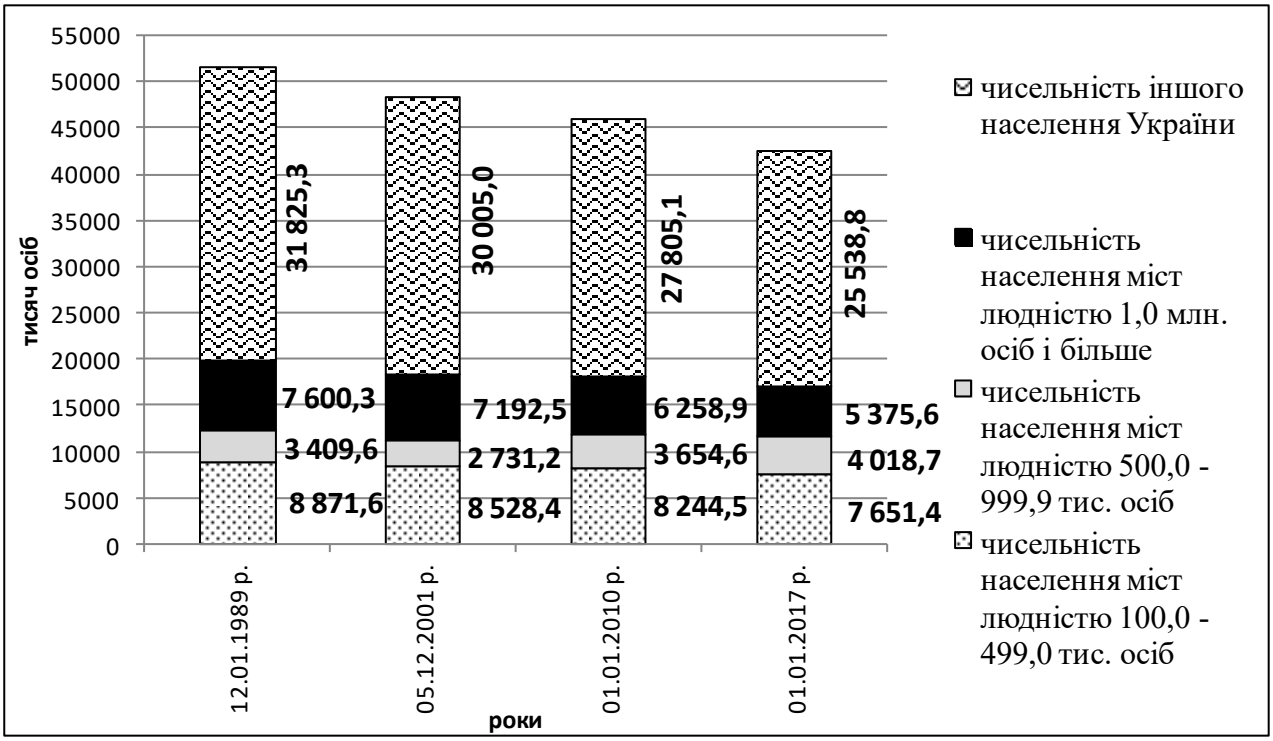

Рис. 5. Динаміка чисельності населення великих міст України протягом 1989-2017 рр. (побудовано авторами за даними [3; 8])

Більшість великих міст України мають негативну динаміку чисельності населення, що є загальнодержавною тенденцією. Найбільші темпи скорочення населення в пострадянський період (більше 20 %) мали промислові міста –

Нікополь, Горлівка, Краматорськ, Костянтинівка, Єнакієве, Олександрія, Лисичанськ, Кадіївка.

Позитивна динаміка чисельності населення характерна для деяких великих міст Західної України (через сприятливу демографічну ситуацію) та столичного регіону (через привабливість для молоді та студентів, які приїжджають на навчання та в пошуку роботи) – Києва, Броварів, Білої Церкви, Луцька, Івано-Франківська, Тернополя, Рівного, Хмельницького, Чернівців.

Аналіз статистичних даних за період з 1989 по 2017 рр. показав, що зменшення чисельності населення у великих містах відбувалось повільніше, ніж у інших населених пунктах та в цілому в Україні. Так, за період 1989-2017 рр. темпи приросту населення великих міст складали -14,3%, населення інших поселень – -19,8 %, населення України – -17,6 % [3; 8]. Зазначені кількісні зміни обумовлені загальними негативними демографічними тенденціями, особливостями їх прояву в населених пунктах різних категорій, а також станом регіональних економік, специфікою регіональних і локальних систем розселення [4].

Протягом досліджуваного періоду чисельно зросли великі міста західноукраїнського та столичного регіонів. В усіх інших містах досліджуваної категорії відбулося зниження чисельності населення. Найбільші темпи скорочення демографічного потенціалу мають старопромислові міста Донбасу та Придніпров'я.

Список використаних джерел:

1. Administraty`vno-tery`torial`ny`j ustrij oblastej [Administrative and territorial division of regions]. Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: http://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/ADM/zmist.html (in Ukrainian).
2. Asociaciya mist Ukrayiny` [Association of Ukrainian Cities]. Available at: https://www.auc.org.ua/ (in Ukrainian)
3. Dy`namika chy`sel`nosti naselennya mist Ukrayiny` 1897-2014 rr. [Population dynamics of Ukrainian cities in 1897-2014]. Available at: http://pop-stat.mashke.org/ukraine-cities.htm (in Ukrainian).
4. Mel`ny`k, I. G. (2017). Dy`namchni aspekty` rozvy`tku vely`ky`x mist Ukrayiny` [Dynamic aspects of the development of large cities of Ukraine]. *International Scientific and Practical Conference «Region: Optimal Development Strategy»***.** Kharkiv, Ukraine, 106-108 (in Ukrainian).
5. Timonina, M. B. (2018). Naselennya Ukrayiny` za 2016 rik. Demografichny`j shhorichny`k [Population of Ukraine 2016. Demographic Yearbook]. Kyiv, Ukraine: State Statistics Service of Ukraine, 134 (in Ukrainian).
6. Poklyacz`ky`j, S. A. (2016). Umovy` zhy`ttya vely`ky`x mist Ukrayiny`: suspil`no-geografichne doslidzhennya [Living conditions of Ukrainian big cities: socio-geographical study]. Kyiv, Ukraine, 184 (in Ukrainian).
7. Timonina, M. B. (2018). Chysel'nist' nayavnoho naselennya Ukrayiny na 1 sichnya 2018 roku [The population of Ukraine for January 1, 2018]. Kyiv, Ukraine: State Statistics Service of Ukraine, 82 (in Ukrainian).
8. Timonina, M. B. (2017). Chysel'nist' nayavnoho naselennya Ukrayiny na 1 sichnya 2017 roku [The population of Ukraine for January 1, 2017]. Kyiv, Ukraine: State Statistics Service of Ukraine, 82 (in Ukrainian).
9. World Urbanization Prospects: The 2018 Revision. The Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations. Available at: https://population.un.org/wup/ (in English).

УДК 911.3

ЕТНІЧНА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНУ

В.О. Джаман[1], Н.В. Заблотовська[2], П.В. Мручковський[3]
[1]vasyl_dzhaman@ukr.net, [2]natalijazablotovskaja@ukr.net
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м.Чернівці, Україна

Проаналізовано етнічну структуру населення регіону і його прикордонних «майже моноетнічних» сегментів – українсько-польського і українсько-білоруського, «поліетнічних» Закарпатської і Чернівецької областей та етнічно найоднорідніших Тернопільської й Івано-Франківської областей. Визначено, що на «майже моноетнічних» територіях національні меншини у своєму розселенні зорієнтовані, насамперед, на великі та середні міста. В поліетнічних зонах на рівень етнічної різноманітності більший вплив має етногеографічне положення.

Ключові слова: етнічна група, етнічна різноманітність, етноконтактна зона, Західноукраїнський регіон.

The ethnic structure of the population of the region and its marginal «almost monoethnic» segments – Ukrainian and Polish, Ukrainian and Belorussian, as well as «polyethnic» Zakarpattia and Chernivtsi regions together with ethically homogeneous Ternopil and Ivano Frankivsk have been analysed. It has been determined that on almost monoethnic territories national minority groups while settling are more guided by big and medium sized cities. The level of ethnic diversity in polyethic zones is more influenced by the ethnogeographical position

Key words: ethnic group, ethnic variety, ethno-contact zone, West-Ukrainian Region.

Особливості прикордонного географічного положення, трагічна історія (тривала відсутність української державності, перебування під гнітом сусідніх країн і часта роздробленість між різними державами, національне пригноблення українців та деяких інших народів, цілеспрямована денаціоналізація та асиміляція, вимушена міграція і переселення, колонізація інших народів тощо) наклали свій відбиток на формування і динаміку етнічної структури населення Західного регіону України. Цьому сприяло ще й розташування на межі формування східних, західних і південних слов'ян, східно-романських і угорського народів, а також на шляхах переселень інших народів.

За даними Всеукраїнського перепису населення на території семи областей Західного регіону України було зареєстровано 9552886 осіб постійного населення, які в етнічному відношенні: 1) ідентифікували себе представниками 119 народів (із 132 наведених у переліку перепису), 2) 76 осіб вказали свою приналежність до групи "інші національності", 3) відносно значна кількість людей не вказала своєї національності (15546 осіб, що становить 0,16% населення). За лінгвістичною класифікацією народів 115 етносів об'єднані в 22 мовні групи 10 мовних сімей, 4 етноси розмовляють мовами, що віднесені до

© Джаман В.О., Заблотовська Н.В., Мручковський П.В., 2018

групи «ізольованих».

Індекс етнічної різноманітності населення Західноукраїнського регіону характеризує його структуру як «перехідну» – E_p = 0,150. При цьому рівень етнічної різноманітності сильно відрізняється між областями: дві області мають «майже моноетнічну» структуру населення з нижчим показником градації, дві області мають «майже моноетнічне» населення з більшим показником E_p, дві області характеризуються «перехідною» етнічною структурою з показником нижчої і вищої градації, одна область має «полі етнічне» населення.

Домінують українці (титульна нація) – 92,15% усього населення. Частка українців є переважаючою у 111 із 114 адміністративно-територіальних одиниць середнього ієрархічного рівня Західного регіону України.

Найчисельнішими етнічними меншинами в Західному регіоні України є титульні нації сусідніх держав – росіяни, угорці, румуни, молдовани, поляки, білоруси, словаки, а також цигани, німці, євреї, вірмени. Етногеографічне розміщення регіону та історичні особливості розвитку сформували свій набір найчисельніших етнічних меншин.

Етнічні меншини за ступенем концентрації розміщуються по-різному: рівномірно (татари, туркмени, узбеки, чуваші, грузини, марійці, мордва тощо), локалізовано (цигани, вепси, караїми тощо). Тому доцільно дослідити не тільки їх загальну людність, але й просторову континуальність чи дискретність та рейтингову значимість у розрізі 114 адміністративно-територіальних одиниць Західноукраїнського регіону.

Серед етнічних меншин перше місце займають росіяни – 255,8 тис. осіб, або 2,7% від загальної кількості населення та 34,9% чисельності етнічних меншин. Із 114 адміністративно-територіальних утворень росіяни є найчисельнішою національною меншиною в 95 випадках (83,3%), другою – в 11 і третьою – у 8 районах регіону з оцінкою просторової поширеності та кількісної значимості 1314 балів.

Другою за людністю національною меншиною (152,3 тис. осіб) виступають угорці – 1,6% всього населення та 20,8% кількості етнічних меншин. З них 99,5% – мешканці Закарпаття, які розселені тут компактно. Угорці є переважаючою нацією в Берегівському районі (66,9%). Угорці відсутні в 22 районах, ще в 32 районах їх кількість становить 1-2 особи. До рейтингу переважаючої національної групи і десяти найчисельніших етнічних меншин у розрізі адміністративних районів і обласних центрів угорці включені тільки 32 рази. Вони є найчисельнішою національною меншиною в 4 районах, 5 разів виступають другою або третьою національною меншиною, 8 разів займають 4-5 місця і 14 разів – 6-10 місця. За бальною оцінкою просторової поширеності (209 балів) угорці займають тільки десяту позицію.

Подібна ситуація склалася у румунів, які чисельно (147,2 тис. осіб) йдуть третьою національною меншиною, становлячи 1,5% від всього населення і 20,0% кількості етнічних меншин. Оскільки 77,8% румунів Західного регіону України сконцентровано у Чернівецькій області і 21,8% – на Закарпатті, то їх загальна кількість рейтингових місць (32) теж незначна і за бальною оцінкою поширеності (223 бали) вони займають тільки дев’яте місце серед етнічних

меншин, Румуни є переважаючою нацією у Герцаївському районі (91,5%) і тільки на 1,5% поступаються українцям у Глибоцькому районі. Висока їх частка серед населення Сторожинецького (36,8%), Тячівського (12,4%) і Рахівського (11,6%) районів, де вони виступають найбільшою національною меншиною.

Четверту позицію як за кількістю населення (70,1 тис. осіб), так і за бальною оцінкою поширеності (706 балів) займають молдовани. І хоча ступінь їх концентрації в Чернівецькій області дуже високий (95,9%), молдовани загалом рівномірно розселені по території інших 6 областей Західного регіону, що дало можливість оцінювати їх просторову поширеність та рейтингову чисельну значимість у 109 адміністративно-територіальних утвореннях. Молдовани є найчисельнішими у Новоселицькому районі (57,5%), значна частка їх серед населення Хотинського (7,0%) і Глибоцького (6,1%) районів, де вони виступають найбільшими національними меншинами. Другою національною меншиною молдовани є 5 разів, третьою – 15, четвертою – 36, п'ятою – 19, шостою і сьомою – 24.

Наступну (п'яту) групу національних меншин у Західному регіоні України становлять поляки (31,4 тис. осіб). Вони 110 разів потрапили до реєстру бального оцінювання за просторовою поширеністю і чисельною значимістю. У 4 районах вони є найчисельнішою національною меншиною, 42 рази – другою, 29 разів – третьою, 25 разів займають 4-6 місця в рейтингу найчисельніших етнічних меншин, ще 10 разів – 7-10 місця. Із загальною кількістю балів (874) поляки посідають третю позицію за бальною оцінкою поширеності.

Білоруси, будучи за чисельністю (25,9 тис. осіб) шостою національною меншиною в регіоні, за рівнем територіальної поширеності займають високе друге місце (з 949 балами). До реєстру рейтингового оцінювання вони були включені в усіх 114 адміністративно-територіальних одиницях і займають високі місця: у двох районах є найбільшою національною меншиною, другою – 40 разів, третьою – 44 рази, ще 28 разів займають достатньо високі 4-6 місця. Білоруси просторово тяжіють до прикордонної смуги з Білоруссю і великих та середніх міст. Найвища їх концентрація в Рокитнівському районі.

Ще одна національна меншина Західноукраїнського регіону, що є титульною нацією сусідньої держави, – словаки. На 96,1% вони сконцентровані в Закарпатській області, особливо в Ужгороді та ближніх 6 районах. Такий високий рівень локалізації призвів до того, що займаючи достатньо високе (восьме) місце за кількістю населення (5,9 тис. осіб) словаки посідають п'ятнадцяте місце за показником просторового поширення (112 балів). Словаки відсутні в половині (57) територіальних утворень регіону, а в 26 районах їх нараховується по 1-2 особи. До рейтингової оцінки включені 19 разів: чотири рази словаки виступають другою національною меншиною, один раз – третьою, 9 разів займають 4-6 місця, 5 разів – 7-10 місця.

Серед географічно віддалених, найчисельнішими етнічними меншинами в Західному регіоні України є цигани (15,4 тис. осіб), німці (5,5 тис.), євреї (5,4 тис.) і вірмени (3,1 тис. осіб). Цигани займають сьомі місця як у рейтингу за чисельністю, так і за просторовою поширеністю (268 балів). Вони зосереджені

переважно на Закарпатті (14,0 тис. осіб). В інших областях регіону цигани розселені, як правило, дискретно – локалізовано у 2-3 районах. Така особливість розселення сприяє тому, що хоча цигани до рейтингової оцінки потрапили порівняно не багато разів (44), але займають відносно високі місця і мають високу бальну оцінку. Вони є найчисельнішою етнічною меншиною у Великоберезнянському районі, другою – в Ужгородському, Берегівському, Міжгірському й Свалявському районах, третьою – 9 разів, 4-6 місця займають 20 разів, 7-10 місця – 10 разів.

Подібно розселені в Західноукраїнському регіоні німці (85 рейтингових місць і 353 бали) та вірмени (81 місце, 383 бали), займаючи часто високі 4-8 місця у рейтингу людності етнічних меншин. При цьому німці більше сконцентровані в Закарпатській області, а вірмени – у Львівській. Загалом рейтингові місця цих національних меншин за рівнем просторового поширення вищі, ніж за людністю.

Євреї, займаючи десяту позицію за людністю серед етнічних меншин, посідають одинадцяте місце за рівнем просторового поширення (191 бал). Вони тяжіють до великих і середніх міст, часто займаючи високі 4-8 місця у рейтингу людності.

Наступну групу етнічних меншин складають татари, азербайджанці, грузини, болгари і чехи, людність яких становить від 1,9 тис. – до 1,0 тис. осіб, а оцінка просторового поширення – 241-73 бали. Чотири етнічні групи мають людність від 500 до 1 тис. осіб, чотири – від 300 до 500 осіб, 16 – від 101 до 250 осіб, 8 – від 51 до 100 осіб, 15 – від 26 до 50 осіб, 16 – від 11 до 25 осіб, представники інших народів – до 10 осіб.

УДК 911.3

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА СУЧАСНІ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

Ю.В. Жук-Яремчук
yaremchuk.ju95@gmail.com
Дніпровський національний університет імені О. Гончара, м. Дніпро, Україна

Сучасний стан міграційних процесів в Україні потребує невідкладної уваги через ганебні показники кількості виїжджаючих за кордон осіб. Метою статті є визначення та характеристика факторів міграції сьогодення. Було розглянуто власне фактори міграції, як явище та конкретні з них, як мають вплив на масову українську еміграцію. Встановлено перелік основних причин, які складають ефект «відштовхування» для потенційного емігранта.

***Ключові слова*:** міграція, фактори міграції, економічна криза, рівень безробіття, політична ситуація.

The current state of migration processes in Ukraine needs urgent attention due to shameful figures of the number of people traveling abroad. The purpose of the article is to identify and

© Жук-Яремчук Ю.В., 2018

characterize the current migration factors. The actual factors of migration, as a phenomenon and specific ones, were considered as having an impact on mass Ukrainian emigration. A list of the main reasons that constitute the «repulsion» effect for a potential emigrant is established.

***Key words*:** migration, migration factors, economic crisis, unemployment rate, political situation.

Більшість вчених фактори міграції та причини ототожнюють та визначають як сукупність умов і обставин, які завдяки особливому поєднанню і взаємодії впливають на територіальну рухливість населення [6].

В. Перевєдєнцева виділяє низку факторів: економічні, етнічні, демографічні, природні (природно-географічні), моральні, соціологічні, культурні, соціально-психологічні фактори, а також суб'єктивні та об'єктивні фактори міграції. Під об'єктивними розуміються територіальні відмінності в значущих для людини умовах життя, під суб'єктивними – особливості структури людини (потреби, інтереси, прагнення, ціннісні орієнтації людей), які обумовлюють диференціацію рішень, що приймаються в одних і тих же умовах різними індивідами або групами [5].

Серед основних причин сучасної еміграції населення України можна виділити такі:

1) *сучасна економічна криза*.

Сучасне економічне падіння в Україні є наслідком слабкої економічної політики попередніх років та триваючої війни.

В списку МВФ Україна посідає 50 місце. ВВП України у 2015 році склав 340 млрд дол., в 2016 р. – 353 млрд дол., в 2017 р. – 369 млрд дол. Тобто підвищення відбулося на 7%. Станом на 2015 р. за показником ІЛР Україна посідає 84 місце (0,743) – група високий ІЛР, показник впав порівняно із 2014 роком.

Рівень інфляції в Україні в 2015 р. зріс до 43,3% з 24,9 у 2014 році, що є максимальним значенням за останні 20 років. Про це повідомляє Державна служба статистики на офіційному сайті. Але в 2017 році рівень інфляції знизився до 13,7% [3].

2) *високий рівень безробіття в Україні, непотрібність фаху на батьківщині.*

В першому півріччі 2017 р. рівень безробіття в Україні, розрахований за методологією Міжнародної організації праці (МОП) для осіб віком від 15 до 70 років склав 10,25%, у другому півріччі – 9,8%. Порівняно із 2014 роком рівень безробіття зріз на 0,2%.

Держстат інформує, що кількість українців, які мали офіційний статус безробітного у віці 15-70 років у 2015 році становила 1654,7 тис осіб, у 2016 р. – 1678,2 тис. осіб, у 2017 р. – 1698 тис. осіб [1].

Узагальнюючи, можна зазначити, що рівень безробіття в Україні, розрахований за методологією Міжнародної організації праці для осіб віком від 15 до 70 р., у 2017 р. підвищився до 9,9%.

Якщо прослідкувати динаміку попиту та пропозиції робочої сили за 2017 р., то можна зазначити, що кількість зареєстрованих безробітних збільшилася, а потреба роботодавців зменшилася (рис. 1).

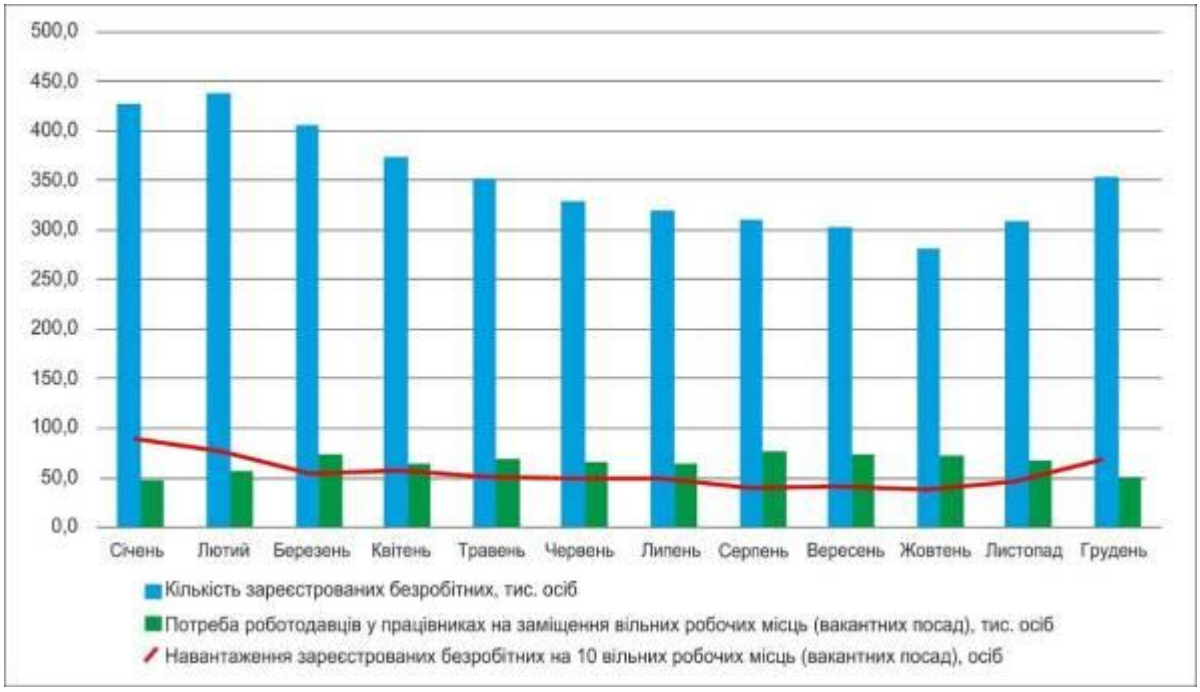

Рис. 1 – Попит та пропозиція робочої сили у 2017 році [1].

3) *значне скорочення певних галузей виробництва.*

Загальне падіння промисловості за 2015 р. склало 13,4% порівняно з 2014 р. Промисловість країни впала на 23,5% у 2014 році порівняно із 2013 роком. Не знайшлося жодного сегменту економіки, який би показав зростання, всі показують тільки падіння. Якщо виробництво продуктів харчування за 2014 р. показало зростання 2,5%, то вже в 2015 р. ця галузь промисловості показала падіння 11,2%. Те ж саме щодо фармацевтики. За 2014 р. був ріст виробництва фармацевтичної продукції на 1,9%, а в 2015 р. падіння 8,3%. За 2014 р. падіння виробництва легкої промисловості склало 1,4%, а вже у 2015 р. падіння було 8,4%.

Тяжка ситуація стосується і важкої промисловості. За 2014 р. падіння виробництва металу склало 14,5%, а в 2015 р. ще падіння 16,4% – виробництво металу і виробів з металу в Україні впало майже на третину порівняно з 2013 роком. Виробництво хімічної продукції впало за 2015 рік на 15,9%, продукції машинобудування – на 14,6%. Ці всі галузі дуже сильно залежать від виробничої кооперації з Росією [1].

4) *економічна нерозвиненість окремих регіонів або не повна їх переорієнтація на ринкову економіку.*

Згідно пілотного обстеження інноваційної діяльності за міжнародною методологією CIS 6 у декількох регіонах (м. Київ, АР Крим, Харківська, Донецька та Чернівецька обл.), рівень інноваційної активності підприємств коливається в діапазоні 10-30%; рівень інноваційної активності великих підприємств України складає 23-49%, середніх – 11-29%, малих – 7-23%.

Найвищий показник – серед великих підприємств м. Києва, найнижчий – серед малих Чернівецької області. В м. Києві, АР Крим та Чернівецькій обл. найвищий рівень інноваційної активності має діяльність, пов'язана з комп'ютерами та програмним забезпеченням (ПЗ), консультуванням у сфері архітектури та інженерингу, технічними випробуваннями (74,3 %).

5) *матеріальні проблеми і складність їх вирішення в Україні.*

Україна посіла сьоме місце в міжнародному рейтингу бідності країн, який щорічно складає видання Bloomberg (провайдер фінансової інформації). Гірше України справи лише в Венесуелі (перша сходинка), Південній Африці, Аргентині, Греції, Туреччини. В 2017 році Україна посідала 5 місце із індексом 23,8, а в 2018 р. – 7 місце з індексом 17,8 [2].

Середньомісячні загальні доходи одного домогосподарства за 9 місяців 2017р. склали 7681 грн. У середньому на одну особу еквівалентні загальні доходи становили 3640 грн на місяць. Рівень середньомісячних доходів однієї особи у 2,3 рази перевищив рівень законодавчо встановленого на цей період прожиткового мінімуму (1588 грн) [1].

Порівняно із країнами ЄС українці переважну частку доходу (понад 50%) витрачають на харчування, 40% – на купівлю непродовольчих товарів та оплату послуг.

Варто зазначити, що у найбільших країнах ЄС частка загальних витрат на продукти харчування не перевищує 20%.

6) *дискомфорт від загальної нестабільності в країні.*

Україна потрапила до категорії «тендітних держав». У глобальному рейтингу конкурентоспроможності банки України посіли останнє місце в світі за надійністю серед 140 країн. Тендітність держави визначається такими факторами: демографічні проблеми, біженці й вимушено переміщені особи, напруженість і насильство серед груп всередині країни, «відтік мізків», нерівномірний економічний розвиток, бідність і економічний спад, державна легітимність, державні послуги, права людини і верховенство права, апарат безпеки, розкол еліти, зовнішнє втручання.

7) *поширення корупції в державі.*

За Індексом сприйняття корупції Україна посідає 130 місце, і показники змінюються в межах від 25 до 27 (100 – немає корупції, 0 – сильна корупція) [4].

8) *стрімка урбанізація.*

Стрімка урбанізація спричиняє нестачу вільних робочих місць, що ускладнює ситуацію на ринку праці, спричинює трудову міграцію з прилеглих територій до великих міст, з малих міст до обласних центрів та до м. Києва. Так, для переважної кількості міст України сьогодні притаманні такі демографічні та соціально-економічні ризики, як постаріння населення, нерегульована трудова міграція, тіньова зайнятість (особливо у сфері будівництва та у сфері послуг), відсутність достатньої кількості дошкільних закладів (у т.ч. дитячих садочків). Поряд із цим, в Україні спостерігається чітка взаємозалежність між розміром міста та питомою вагою населення, зайнятого у всіх сферах економічної діяльності міста, між розміром міста та потенціалом

розвитку ринку праці, потребою у новій робочій силі. Лідерами щодо залучення трудових ресурсів з регіонів до економіки міст в Україні традиційно залишаються м. Київ та обласні центри.

9) *політична ситуація*.

Відсутність реальних перспектив щодо припинення бойових дій та швидкого відновлення контролю держави над цими територіями сприятиме подальшому збільшенню масштабів внутрішньої міграції населення.

До ключових факторів «відштовхування» міграції в Україні слід віднести високий рівень безробіття та бідності, велику різницю у рівні заробітної плати між Україною й державами-членами ЄС.

Таким чином, основними та стійкими факторами для міграції населення України є політичні та економічні: збільшення різниці в економічному розвитку та демографічних тенденціях між країнами; сучасна економічна криза, яка охопила майже всі галузі господарства України; покращення в комунікаціях та транспортній галузі між країнами; високий рівень безробіття в Україні; значне скорочення деяких галузей виробництва; економічна нерозвиненість окремих регіонів або не повна їх переорієнтація на ринкову економіку; матеріальні проблеми і складність їх вирішення в Україні; дискомфорт від загальної нестабільності в країні; поширення корупції в державі; відсутність можливостей для розвитку та самореалізації; незахищеність від зловживань владних структур.

Список використаних джерел:

1. Official site of the State Statistics Service of Ukraine [Electronic resource]. - Access mode - http://www.ukrstat.gov.ua/
2. Official website of the financial agency Bloomberg [Electronic resource]. - Access mode: https://www.bloomberg.com/europe
3. Official website of the Ministry of Finance [Electronic resource]. - Access mode: https://minfin.com.ua/
4. Official website of the Transparency International [Electronic resource]. - Access mode: http://cpi.transparency.org/
5. Perevedentsev V.I. Myhratsii naselennia v SNH dosvid prohnozu - M .: Polis, 2005. - 167 pp [in Russian].
6. Rybakovskyi L.L. Stadii mihratsiinoho protsesu. (Mihratsiia naselennia. Dodatok do zhurnalu «Mihratsiia v Rosii». Vyp. 5) - M .: Mv on affairs of the federation, national. and Migraz. Russian policy Federation, 2001. - 160 p [in Russian].

УДК 911.3

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ УРБАНІЗАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Л.Б. Заставецька, Т.Б. Заставецький
zast.lesia@gmail.com, zast@ukr.net
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна

У статті розглядаються питання розвитку урбанізаційного процесу в Україні, виділено його стадії і описано чинники, під впливом яких виникали і розвивалися міста. Виявлено періоди розквіту і занепаду міст, причини урбанізації, субурбанізації і деурбанізації, трансформація функцій міст в сучасний період та їх роль в системах розселення. Детальна увага приділяється сучасним проблемам розвитку міст в Україні та шляхам їх подолання.

Ключові слова: урбанізація, урбанізаційні процеси, деурбанізація, місто, системи розселення.

The article discusses the development of the urbanization process in Ukraine, highlights its stages and describes the factors that influenced cities appeared and developed. Considerable attention is paid to the characteristics of the periods of urbanization in our country. In particular, the following stages of this process are highlighted: the emergence of the first cities and Greek colonial cities, the emergence of ancient Russian cities as defensive and craft centers, the intensification of urban development under the influence of the development of manufactory production, transport routes, the rapid development of cities under the influence of industrialization, the formation of agglomerations and the modern period of development urban settlements, for which the phenomenon of deurbanization is typical. The periods of prosperity and decline of cities, causes of urbanization, suburbanization and deurbanization, transformation of the functions of cities in the modern period and their role in resettlement systems are revealed.

Key words: urbanization, urbanization processes, deurbanization, city, settlement systems.

Важливою проблемою, яка стоїть перед суспільством в час переходу до нових суспільних відносин, є оптимізація розселення людей, розвиток соціально-економічної бази поселень. Це потребує вивчення історико-географічних особливостей розвитку поселень різних типів, передусім міських, які є своєрідними «полюсами» розвитку території.

Процес розвитку міських поселень в Україні, як і інших регіонів світу, досить тривалий і складний. Він характеризується зміною урбаністичних ситуацій і виявляється у «зростанні кількості міських поселень, концентрації

населення в них і особливо у великих містах, у поширенні міського способу життя на всю мережу поселень, що є відображенням глибоких структурних зрушень в економіці і соціальному житті, яке відбувається в сучасний період [1, с.205]. Геоурбанізаційний процес, розвиваючись у часі, має низку стадій, які послідовно змінюють одна одну під впливом господарської діяльності людей, їх тривалість і ознаки мають свою специфіку залежно від історико-географічних особливостей освоєння територій. В Україні, як і в

© Заставецька Л.Б., Заставецький Т.Б., 2018

цілому світі, цей процес є
безперервним, в ньому стадії розквіту міст змінюються стадіями деградації, але загальна висхідна тенденція зберігається впродовж століть.

В урбанізаційному процесі на території України можна виділити низку стадій, що характеризуються кількісними і якісними змінами, а саме:

1) виникнення перших міст: поява грецьких міст-колоній, їх розвиток і занепад (V-VIII ст. до н.е. – IV ст. н.е.);
2) виникнення староруських міст як оборонних і ремісничих центрів, їх повільний розвиток і занепад (IX – XIII ст.);
3) повільний розвиток міст як центрів ремісництва, торгівлі, оборони (XIV – початок XIX ст.);
4) активізація розвитку міст під впливом розвитку мануфактурного виробництва, транспортних шляхів (середина XIX ст. – початок XX ст.);
5) бурхливий розвиток міст під впливом індустріалізації, формування агломерацій (середина XX ст. – кінець XX ст.);
6) деурбанізація, стагнація соціально-економічного розвитку міських поселень.

Найбільш інтенсивні процеси урбанізації розпочались із кінця XVIII ст., коли нові міста постають на півдні України, що була колонізована Росією. Першими були міста – пограничні фортеці для забезпечення захисту південних кордонів імперії (Єлисаветград, Катеринослав, Новомиргород, Олександрія) та виходу до морів (Херсон, Миколаїв, Одеса, Маріуполь). Зросло значення міст Вінниці, Білої Церкви, Могилева та ін. У Західній частині України внаслідок розбудови битих шляхів між Львовом і Віднем, між більшими містами швидко розвивалась торгівля (Перемишль, Ярослав, Львів, Броди, Чернівці, Ужгород та ін.).

Чисельність міського населення у середині XIX ст. становила 2,5 млн. осіб (1858 р.), а його частка – 21,4% [2] . На цей час налічувалось 113 міст і 547 містечок, всі вони були невеликими, тільки 9 міст мали понад 100 тис. жителів. Але вже у другій половині цього століття відбувся промисловий переворот, розширення внутрішнього і міжнародного ринку товарів, розвиток капіталістичних відносин у сільському господарстві, це й зумовило високі темпи урбанізації. Приплив сільського населення до міст після скасування кріпосного права, розбудова залізниць і промислових підприємств вплинула на швидке зростання міст. Швидке зростання чисельності робітничого класу стало важливою ознакою збільшення міських жителів. І вже за переписом населення 1897 р. в Україні проживало 4,9 млн. осіб у містах, тобто на 74% більше, ніж у 1858 р. Великі зміни у кількості міських поселень і міського населення відбулися в той час на Донбасі і Придніпров'ї, де формувалися великі вугільно-металургійні бази. Особливо зростали великі міста, яких у 1897 році було вже чотири: Одеса, Київ, Харків, Катеринослав мали понад 100 тис. жителів. Для цього періоду характерні великі потоки мігрантів із сільської місцевості до міст Придніпров'я і Донбасу, вони продовжувалися і на початку XX ст. А зменшення кількості міст можна пояснити виключенням з числа містечок багатьох фіктивних міст, які не відповідали новим критеріям їх віднесення до

категорії міських поселень. Найкраще розвивались міста, що знаходились вздовж залізниць та у гірничо-промислових районах (Станіславів, Стрий, Дрогобич, Борислав, Юзівка, Кам'янське, Дебальцеве та ін.). Видобуток залізної руди у Кривбасі і вугілля у Донбасі привів «до життя» багато шахтарських містечок, а сталеварного виробництва – міст. Поруч з компактними за формою містами розвиваються лінійні міста, що витягуються вздовж залізниць і річок, навколо родовищ корисних копалин.

Значні зміни у кількості міських поселень і міського населення відбулися впродовж XX ст. На його початку відбувається повільне збільшення міських жителів через великі втрати людей на фронтах Першої світової і громадянських воєн, через репресії та голодомори. Перепис міського населення 1926 р. зафіксував деяке зменшення кількості міських поселень, це сталося через впорядкування критеріїв виділення містечок, для них, крім чисельності населення більше 500 осіб, було встановлено умову, що у сільському господарстві мало бути зайнято не більше половини самодіяльного населення. Таким чином, 47 поселень втратили статус міст.

Водночас було введено категорію селищ міського типу. З 1924 р. містами вважалися поселення, що мали не менше 10 тис. жит., а смт – не менше 3 тис. жит., якщо більшість з них не була зайнята у сільському господарстві. У результаті багато сіл перетворилися у смт. Уже в 1926 р. в межах УРСР було 80 міст і 322 смт, їх кількість постійно збільшувалась.

30-40 роки XX ст. відзначаються високими темпами урбанізації, що було наслідком процесу індустріалізації у країні. Спочатку до міст тікали жителі сіл, що страждали від голодомору (1932-1933 роки), а пізніше сільське населення виїжджало на промислові новобудови, що потребували величезної кількості робочих рук. Уже в 1928 році міське населення України становило понад 6,0 млн. осіб, а його частка збільшилась на 34,5% (частка всього населення зросла на 10%). У 1932 році частка міських жителів становила 22,7%, найвищою вона була на Донбасі – 54% і у Придніпров'ї – 26,5%.

Характерною рисою урбанізації у передвоєнний період було виникнення нових міст і містечок. Тільки за 1933-1938 рр. статус міста отримали 65 поселень, багато міських селищ, які територіально близько знаходилися, об'єднувалися у нові міста. Уже в 1939 році в Україні було 16 великих міст, з них 5 мали понад 500 тис. осіб (Київ, Донецьк, Харків, Одеса, Дніпропетровськ), 20 міст мали понад 100 тис. осіб. Водночас більшість міст були малими – менше 20 тис.осіб проживало у кожному з 84% міських поселень.

У роки Другої світової війни відбулося значне зменшення людності міст, як і руйнування міської інфраструктури на всій території України. Відновлення людності міст відбулося як за рахунок природного приросту, так і внаслідок інтенсивних міграцій сільських жителів у міста в післявоєнний період. Цей час (50-60-і роки XX ст.) характеризується найвищими темпами урбанізації за весь період розвитку міст в Україні. Вже у 1959 р. мережа міських поселень складалася із 332 міст і 744 селищ міського типу, а частка міських жителів у населенні країни становила 45,7%. За 1939-1959 рр. приріст міських жителів

становив 41,3%. При цьому виростали як великі, так і середні та малі міста. Але більшість серед міських поселень вже ж займала група малих міст (87%), в них проживало 1/3 міських жителів.

Важливою рисою урбанізації у 80-90 роки XX ст. є формування агломерацій – форм взаємозв'язаного міського розселення. Такі форми утворювались внаслідок злиття територіально-близьких міських поселень. Вони охоплюють велике місто (ядро агломерації) та міста, які тяжіють до нього (міста-супутники). Міста-супутники покликані розвантажити місто шляхом винесення до них підприємств і установ з головного міста, забезпечити ядро агломерації робочою силою, розвивати тісні торгівельні, фінансові, культурні, рекреаційні зв'язки з таким ядром. Основною ознакою цієї стадії урбанізації є розширення території передмість, що є результатом урбанізації сільської місцевості (субурбанізація). Передмістя – це територія, що безпосередньо прилягає до міста, де поширюється міський спосіб життя, де міське населення відпочиває, а сільське працює у місті. Передмістя переходить у т.з. округу, або зону впливу великого міста (її розміри визначаються рівнем розвитку транспорту і розмірами соціально-економічної бази ядра).

В Україні сформувалися 19 агломерацій, найбільші з них - Київська, Донецько-Макіївська, Дніпровсько-Дніпродзержинська, Одеська, Харківська, Криворізько-Нікопольська та ін.

Унаслідок інтенсивного розвитку великих міст і проблем з цим пов'язаних (транспортна, продовольча, екологічна тощо) у 80-ті роки виникає потреба регулювання їх розвитку, натомість – розвиток малих міст ставав пріоритетним. Для цього вченими РВПС України розроблені програми розвитку малих міст на основі комплексної оцінки умов їх розвитку (А.Доценко, В.Пітюренко, Л.Ганечко, Ф.Заставний, Л.Корецький та ін.).

Стадії розквіту міст України у кінці XX ст. змінюються на стадію еволюційного розвитку, а пізніше й деградації. Про це свідчать показники зміни чисельності міського населення та кількості міст в Україні. Зокрема, від 1989 до 2001 року, як свідчать дані переписів населення, чисельність міських жителів зменшилася на 1,7 млн. осіб (або 5,1%), хоча частка міських жителів у країні збільшилась від 66.7 до 67,2%. Причиною такого стану є депопуляція населення в країні, причому як сільського, так і міського. Зменшення притоку сільських жителів у міста внаслідок погіршення в них соціально-економічної бази призвело і в наступні роки до зниження темпів урбанізації. Рівень урбанізації у 2013 р. був вищим від такого рівня у 2001 р. на 1,8% (69%), але його підвищення досягалося за рахунок значно вищих темпів депопуляції сільського населення порівняно з міським. Зменшення чисельності міських жителів в останні роки (з 2001 до 2013 рр. на 1,2 млн. осіб) при піднесенні їх частки у загальній чисельності населення є ознакою низхідної спрямованості урбанізаційного процесу. При загалом майже незмінній кількості міст в Україні (таких 456), людність їх усіх зменшується як внаслідок природного скорочення населення в них, так і через значно меншу міграцію до них сільських жителів. Особливо цей процес відчули малі міста, які мали вузьку економічну базу (1-2 промислових підприємства тощо), вони перетворились у

монофункціональні міста переважно з функцією обслуговування населення навколишньої сільської території. Темпи зменшення міської людності найбільші у промислових регіонах України, де багато містечок, втративши місця праці для своїх жителів, знелюдніли.

У цей період під впливом поляризації економічного простору відбувається гіпертрофований розвиток великих міст і занепад багатьох малих, посилення нерівності у розвитку міських поселень.

Зменшення людності великих міст у кінці XX ст., крім загальних причин, відбувалося деяким чином за рахунок переселення міських мешканців у сільську місцевість (переважно пенсіонери, які раніше виїхали з сіл на роботу в містах). Це стало ознакою деурбанізації, що тривала загалом недовго і підсилювалась за рахунок заможних жителів великих міст. Характерною ознакою деурбанізації є розширення приміських зон внаслідок «елітної» забудови їх території, що відбувається на фоні значної деградації сільської місцевості. Крім ареалів дачного розселення, які формувалися переважно у 90-х роках XX ст., виникають т.з. котеджні містечка, які відзначаються розвитком інфраструктури, поєднанням високого рівня благоустрою жител з природними ландшафтами.

Стадія деурбанізації зміниться в урбаністичному розвитку новою стадією урбанізації, що буде зумовлена підвищенням ролі міст у розвитку територій, яка буде здійснюватися в процесі проведення реформи адміністративно-територіального устрою України. Міста, як центри нових територіальних громад, набудуть нових функцій. Вони стануть центрами соціально-економічних перетворень, діловими центрами для навколишніх територій. Для цього необхідно визначити для кожного міста основну галузь виробництва чи сфери послуг, яка була б «урухомлювачем» його подальшого розвитку. При цьому можливий або ребрендинг (відновлення діяльності, яка раніше була у місті), або створення нових видів економіки, для розвитку яких є місцеві ресурси. Крім цієї галузі, місто повинне мати розгалужену сферу послуг для задоволення власних потреб і потреб жителів навколишньої сільської місцевості. Воно має також стати джерелом інновацій, центром інвестиційних перетворень територіальних громад на перспективу.

Міста, перебуваючи у стані соціально-економічного занепаду накопичують певний потенціал, адаптуючись до змін, і за умови інноваційного розвитку стануть потужними прискорювачами соціально-економічних змін в нашій країні.

Список використаних джерел:

1. Alaev Э.В. Sotsyalno-эkonomycheskaia geohrafyia. Poniatyino-termynolohycheskyi slovar Socio-economic geography. Conceptual-terminological dictionary], Moskwa, 1983, 205[in Russian].
2. Volohodtsev Y.K. Osobennosty razvytyia horodov [Features of urban development], Kharkiv, 1930, 46-47[in Russian] .
3. Dotsenko A. Geohrafichni osoblyvosti protsesu urbanizatsii v Ukraini (XIX-XX st.) [Geographical features of the process of urbanization in Ukraine (XIX-XX centuries).] in: *Ukrainskyi istoryko-heohrafichnyi zbirnyk*, Vyp.2, Kyiv, Naukova dumka, 1972, 46-70[in Ukrainian].

4. Kompan O.S. Mista Ukrainy v druhii polovyni XVII st. [Cities of Ukraine in the second half of the XVII century.], Kyiv, 1963[in Ukrainian]
5. Lanovyk B.D., Matysiakevych Z.M., Mateiko R.M. Istoriia hospodarstva: Ukraina i svit [History of the economy: Ukraine and the world.], Kyiv, Vyshcha shkola, 1995,480 [in Ukrainian]
6. Mista [Cities] in: Entsyklopediia ukrainoznavstva, T.4, s. 1605. [in Ukrainian]
7. Pitiurenko Yu.I. Problemy i perspektyvy rozvytku malykh mist Ukrainskoi RSR [Problems and prospects of development of small cities of the Ukrainian SSR] in: *Problemy geohrafichnoi nauky v Ukrainskii RSR*, Vyp.2, Kyiv, Naukova dumka, 1975, 253-254[in Ukrainian]
8. Topchiiev O.H. Osnovy suspilnoi geohrafii [Fundamentals of social geography], Odesa: Astroprynt, 2001, 263. [in Ukrainian]
9. Shablii O.I. Suspilna heohrafiia [Social geography], Lviv: LNU, 2001, 744 [in Ukrainian]

УДК 911.3

ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЙ РИНКУ ЖИТЛА В КИЇВСЬКОМУ РЕГІОНІ

С.П. Запотоцький[1], В.А. Запотоцька[2]
[1, 2]zapototsk@ukr.net
[1, 2]Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

В роботі розглянуті прикладні аспекти сучасних трансформацій ринку житла Київського регіону. Розглянуто динаміку та територіальні особливості обсягів будівництва житла, проведена оцінка висотності забудови. Визначені основні напрямки житлової забудови передмістя столиці. Запропоновано основні пріоритети розвитку житлового будівництва в Київському регіоні.

Ключові слова: житло, ринок житла, пропозиція житла, житлове будівництво, Київський регіон.

The applied aspects of modern housing market transformations in the Kyiv region are considered in this paper. The dynamics and territorial peculiarities of housing construction amount are considered, an estimate of the height of construction is carried out The main directions of residential development of the suburbs of the capital are determined. Also there are proposed the main priorities of housing development in the Kyiv region.

Key words: housing, housing market, housing supply, housing construction, Kyiv region.

Київський регіон традиційно залишається ядром концентрації політичних, економічних, соціальних, культурних функції, приваблює різні верстви населення, що формують стійкий попит на житлову нерухомість в Києві та Київському регіоні загалом. Підтримують такий попит на сьогодні й зарубіжні інвестори, яких приваблює низька ціна купівлі житла і зростаюча ціна його оренди, що приносить інвестиційні вигоди.

В даній ситуації поряд з Києвом, Київська агломерація та й уся Київська область має високий попит на житло. Підтвердженням цьому є той факт, що в

© Запотоцький С.П., Запотоцька В.А., 2018

області традиційно вже протягом декількох років обсяги введення житла в експлуатацію перевищують обсяги міста Києва. Так, за даними Державної служби статистики протягом 2017 року в Київські області введено в експлуатацію 1825 тис.м^2 загальної площі житла (17,9%), в Києві - 1733,5 тис.м^2 (17,0%). Разом це більше третини всього введеного в експлуатацію житла в Україні.

В Київській області за показниками прийняття житла в експлуатацію лідирує Києво-Святошинський район з часткою в більш, як 60%. На другому місці Вишгородський, третьому Бориспільський, четвертому Броварський, п'ятому Обухівський, шостому Васильківський, сьомому – Макарівський. Близько одного відсотка припадає на Баришівський, Бородянський та Фастівський райони. В решти районів цей показник менше відсотка. У розрахунку на 1000 осіб постійного населення ситуація є близькою. Так, лідирує Києво-Святошинський район з часткою в 42%. На другому місці третьому і четвертому місцях з часткою біля 10% розмістились Обухівський, Броварський, Бориспільський райони, далі вже Вишгородський, Васильківський, Макарівський райони. Близько 3% припадає на Баришівський та Фастівський райони. В решти районів цей показник на рівні 1 відсотка і менше.

За обсягами прийнятого в експлуатацію житла в столиці традиційно лідирує Голосіївський район. Районами з високим значенням показника є Дарницький, Печерський, Оболонський. У 2017 році обсяг прийнятого в експлуатацію житла в розрахунку на 10 тис. осіб постійного населення в цілому по місту складає 5907,3 м^2. Найбільше прийнято в експлуатацію житла у розрахунку на 10 тис. осіб у Дарницькому, Подільському, Голосіївському та Солом'янському районах.

Оцінка висотності забудови показує, що в структурі введення в експлуатацію переважають одноквартирні будинки на периферії, а багатоквартирні в центральній частині регіону, фактично в зоні впливу Київської агломерації. У столиці будуються переважно багатоповерхові житлові будинки. Так, загальна частка нових житлових будинків, які мають 9 і більше поверхів, становить майже 90% житла.

В той же час сучасною тенденцією є певне сповільнення темпів забудови у Київській області, зокрема в приміській зоні столиці. І цьому передує низка причин. Серед них можна виділити наступні. Перш за все це високі темпи заселення передмість столиці. Так, за статистичними даними, до області лише за 2017 р. переїхали майже 25 000 осіб. При цьому, очевидно, що населення області зростає значно інтенсивніше. Статистика не враховує прибулих на постійне місце проживання без реєстрації та заробітчан, що винаймають житло поблизу столиці. Слід зазначити, що надто інтенсивне переселення мешканців у столичний регіон спостерігається ще з 2014 року, часів анексії Криму та бойових дій на Донбасі. За даними міграційної служби за період 2014–2015 років чисельність внутрішніх мігрантів становила близько 1,6 млн. осіб, що складає біля 9% економічно-активного населення. Значна частка мігрантів обрала для себе саме передмістя столиці. Так, за даними офіційних джерел

Головного управління статистики в Київській області за шість останніх років чисельність жителів Ірпеня зросла на 7,3 тис. осіб, Броварів – на 5,7 тис, Бучі – на 4,5 тис осіб, Борисполя – на 3,3. Такому зростанню активно сприяли забудовники в області [1].

Така ситуація тягне за собою низку проблем, серед яких головними є дорожні затори на в'їзд та виїзд із Києва в години пік, часто не належна якість чи відсутність об’єктів інженерної інфраструктури, часткова відсутність об’єктів соціальної інфраструктури.

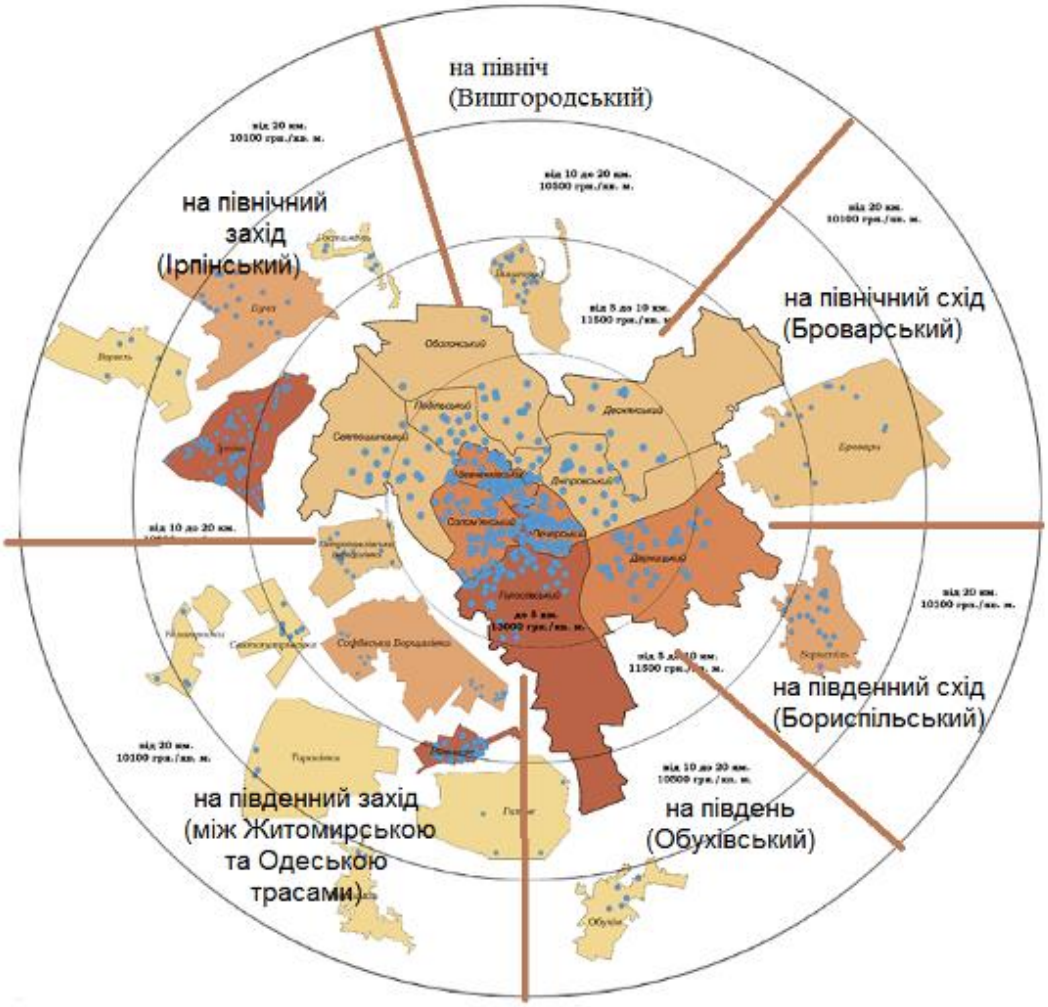

Рис. 1. Основні напрямки житлової забудови передмістя столиці

Отже, інтенсивна житлова забудова передмість столиці найбільш суттєво прискорює процеси субурбанізації. Останні найбільш типово прослідковуються в зоні впливу Києва в таких напрямках: на північ (Вишгородський), на північний захід (вздовж Варшавської траси «Ірпінська агломерація»), на південний захід від столиці (території між Житомирською та Одеською трасами), на південь (Обухівський напрямок), на південний схід (Бориспільський напрямок) та на північний схід (Броварський напрямок) (Рис. 1). Відповідно до даних напрямків в передмістях Києва на сьогодні можна виділити житлові групи, що інтенсивно розвиваються: Броварську житлову групу, яка об'єднує такі населені пункти як Бровари, Калинівка, Велика

Димерка і всі житлові комплекси, розташовані на їх території. Ірпінська група складається з Ірпеня, Бучі, Гостомеля та Ворзеля. Обухівсько -Українська група представлена житловими комплексами Обухова, Українки та Трипілля. Вишневська включає в себе Вишневе, села Крюківщина та Святопетрівське, Софіївську та Петропавлівську Борщагівки. Боярська група складається з власне Боярки, а також Тарасівки і села Нове. Стрімко розвиваються такі міста-супутники як Ірпінь, Буча, Ворзель, Бровари, Бориспіль та села Київщини Софіївська та Петропавлівська Борщагівка, Свято-Петрівське, Княжичі, Погреби, Зазим'я, Пухівка, Плюти, Ходосіївка тощо.

За даними компанії «Альянс-Новобуд», на середину 2017 року в області відбувалось будівництво 287 житлових комплексів, 62% з яких припадало на Києво-Святошинський район. При цьому вартість житла в передмістях столиці та споруджуваних комплексах в передмісті суттєво відрізняється. Так, у окраїнних районах Києва вартість житла починається з 19 000–20 000 грн. за 1 кв. м, у передмісті – з 10 000–12 000 грн. Це й приваблює покупців [2].

За ради утримання потенційних споживачів забудовники передмістя столиці вдалися до зміни класів забудови. Так, у 2015-2016 роках об'єкти економ класу різко переважали в області. Співвідношення складало 73 житлових комплекси в області та 57 в столиці. На даний час забудовники зводять, переважно, житло комфорт та економ-класу, що в сумі складає майже 90%. За період 2017 року число житлових комплексів комфорт-класу зросло і його питома вага вперше переважила за 50%. Дане значення складало 46% на початок 2017 року проти 56% на початок 2018 року. Окрім цього не суттєво зросла частка бізнес-класу, зокрема з 8% до 13%. Відповідно, частка нерухомості економ-класу скоротилася з 46% до 31 % [3]. Звичайно ж зміна класу забудови дає змогу корегувати вартість та відповідно, підвищувати прибуток

В той же час нерухомість в області як і раніше є досить привабливою для інвестування. Ціна тут все одно нижче, ніж в столиці, близькість Києва робить купівлю житла вигідною для інвестора. У той же час, така інвестиція має не лише свої плюси, а й певні мінуси. Останні пов'язані перш за все із транспортною доступністю, забезпеченням інфраструктурою, якістю використовуваних матеріалів тощо.

Звичайно ж висока інтенсивність житлового будівництва як столиці, так і передмістя є процесом об'єктивним та вимагає регулювання таких процесів на основі наукового підходу. Глобально розвиток житлового будівництва має виходити з перспектив пріоритетного розвитку агломерації, забудови передмість та деяких периферійних територій столиці, тобто підтримки розвитку субурбанізаційних процесів. Пріоритетним має стати узгоджена розбудова Київського регіону загалом, яка включала б розробку комплексної транспортної стратегії, планомірний розвиток інженерних комунікацій та соціальної інфраструктури. Така стратегія повинна передбачати, перш за все, розширення та будівництво під'їзних магістралей з урахування сформованої системи розселення приміських територій, створення перехоплюючих паркінгів на в'їзді до столиці та на кінцевих станціях метро. Крім того, слід науково

оцінити й обґрунтувати створення транспортно-пересадочних вузлів на периферії міста. В межах міста з урахуванням людського потоку має бути скоригована робота міського транспорту. Слід створити умови, за яких в місті буде зручно і комфортно рухатись громадським транспортом. Це дасть можливість значно поліпшити ситуацію і знизити інтенсивність транспортного потоку, який надходить в Київ з периферії.

Список використаних джерел:

1. Veb-storinka «Golovne upravlinnya statistiki v Kiïvskij oblasti» : ofic. sajt // [elektronnij resurs]. – rezhim dostupu: http://kyivobl.ukrstat.gov.ua – nazva z ekrana.
2. Oficijnij sajt «Alyans Novobud» [elektronnij resurs] – rezhim dostupu: http://anbud.ua – nazva z ekrana.
3. Oficijnij sajt «RA єvrorejting» [elektronnij resurs] – rezhim dostupu: http://euro-rating.com.ua – nazva z ekrana.

УДК 911.3

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАХВОРЮВАНОСТІ НАСЕЛЕННЯ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ХВОРОБИ КІСТОВО-МЯЗОВОЇ СИСТЕМИ

А.О. Корнус, О.Г. Корнус
a_kornus@ukr.net
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
м. Суми, Україна

Проаналізовано рівень первинноъ захворюваності населення та поширення захворювань кыстково-м'язової системи та захворювань сполучної тканини серед мешканців Сумської області. Встановлено, що нозології цього класу займаэ вирішальне місце в загальній структурі поширення захворювання серед мешканців Сумщини. Відсоток вищезазначених нозологій у загальній структурі захворюваності населення Сумської області перевищував 5%. Динаміка первинної захворюваності та поширення захворювань була окремо розглянута протягом 2005-2016 років. Крім того, було виявлено, що ситуація із захворюваністю нозологіями цієї групи протягом 2005-2016 рр. погіршується. **Ключові слова:** первинна захворюваність, поширеність захворювань, захворювання опорно-рухового апарату, Сумська область.

Analyzed the level of primary incidence of population and prevalence of the osteo-muscular system diseases and of the connective tissue diseases among the residents of the Sumy region. It is established that nosologies of this class are occupy a prominent place in the overall structure of disease's prevalence among the inhabitants of the Sumy region. The percentage of above mentioned nosologies in total structure of Sumy region population morbidity has been exceed 5 %. The dynamics of primary incidence and prevalence of diseases was separately examined during 2005-2016. Moreover, it was revealed that the situation with the morbidity by nosologies of this group during 2005–2016 has been deteriorating.

Key words: primary morbidity, prevalence of diseases, diseases of the musculoskeletal systems, Sumy region.

© Корнус А.О., Корнус О.Г., 2018

Висока поширеність захворювань серед населення України, тенденція до зростання рівня захворюваності на окремі нозології, а також відсутність порівняльних даних про захворюваність, недостатня вивченість факторів, що її спричиняють, визначають особливу важливість дослідження регіонального профілю здоров'я жителів будь-якого регіону України. Серед регіонів України Сумська область займає 18 місце за рівнем захворюваності на нозології кістково-м'язової системи та сполучної тканин. Ці хвороби досить складно піддаються лікуванню, а деякі, як ревматоїдний артрит, є невиліковними. Саме останній є найбільш небезпечним і найчастіше призводить до інвалідності. За підсумками 2016 р. первинна захворюваність мешканців Сумської області на хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини становила 2 523,98, а їх поширеність досягла 7 620,63 випадків на 100 тис. населення [3].

Найбільша поширеність захворювань кістково-м'язової системи та сполучної тканини спостерігалася серед жителів м. Суми (10 043,82 випадків на 100 тис. осіб), а також Охтирського (10 104,28), Липоводолинського (12 115,79) та Буринського (13 859,96) районів, у той час як у мешканців Ямпільського (5 250,72 випадків на 100 тис. осіб), Сумського (5 414,17) та Великописарівського (5 953,36) районів було зафіксовано її найменші значення. Щодо первинної захворюваності населення на патології даної групи, то найвищі її показники спостерігаються у жителів Шосткинського (3 053,86), Липоводолинського (3 163,16), Кролевецького (3 374,82) районів та мешканців м. Суми (3 130,47 випадків на 100 тис. осіб). Найменше нових випадків захворювань кістково-м'язової системи у 2016 р. зафіксовано в Лебединському (1 105,01), Сумському (1 106,46) та Ямпільському (1 397,7 випадків на 100 тис. населення) районах.

Хоча протягом 2005-2016 рр. у Сумській області спостерігалося зростання поширеності хвороб кістково-м'язової системи серед населення, на рівні окремих адміністративних одиниць регіону ці процеси проходили значною мірою різноспрямовано. Найбільш інтенсивно захворювання даної групи «накопичувалися» серед мешканців Путивльського (зростання на 50,23 %) та Буринського (на 65,9 %) районів. Разом з тим, в інших районах області за вказаний період відбулося зменшення поширеності ортопедичних нозологій серед їхнього населення. Найкраще ситуація складалася у Сумському (зменшення на 31,21 %) та Ямпільському (на 12,27 %) районах. Так само різноспрямовано вели себе й два головні критерії, що характеризують захворюваність населення: якщо поширеність хвороб зростала, то первинна захворюваність на хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини за вказаний вище період серед населення Сумської області навпаки зменшувалася. Найбільш суттєво вона скоротилася у Сумському (на 60,8 %), Ямпільському (на 40,9 %) та Великописарівському (на 36,3 %) районах. Хоча у деяких районах і первинна захворюваність зростає, іноді досить суттєво, як, наприклад, у Середино-Будському (на 33,4 %) чи Охтирському (на 53,6 %) районах.

Згідно міжнародної класифікації хвороб МКХ-10 [2] до захворювань кістково-м'язової системи відносяться артропатії, системні хвороби сполучної тканини, дорсопатії, хвороби м'яких тканин, з них найбільш поширені патології

суглобів, остеопороз, скелетні травми. Не є винятком і Україна, де найпоширенішими хворобами у структурі кістково-м'язових нозологій є артрози – складні хронічні прогресуючі захворювання суглобів дегенеративно-дистрофічного характеру. Перші ознаки таких порушень у суглобах зустрічаються у людей віком від 30 років. Далі, за відрізок життя 30 до 65 років, частота і поширеність артрозів зростає від 2 до 10 разів. Дана патологія виявляється у більшості осіб, віком старше 65 років і практично у кожної людини після 75-80 років [1]. Головними причинами появи артрозів є травми та їх наслідки, дисплазії, інфекції та інтоксикації, а також спадкові чинники.

Ще одна патологія, що вражає кістково-м'язову систему жителів як України, так і Сумської області – кістково-суглобовий туберкульоз (КСТ), захворюваність на який зростає. Відсутність на місцях спеціалістів з його лікування ускладнює не тільки ранню діагностику, але й тактику подальшого кваліфікованого лікування уже виявленого КСТ [4]. Останніми роками відбувається зміщення максимального показника захворюваності на молодий вік, – на КСТ найчастіше хворіють особи працездатного віку. В Україні серед позалегеневих локалізацій туберкульозу, туберкульоз кісток та суглобів з часткою 45,5 % посідає перше місце. При цьому найчастіше уражається хребет (45 % випадків), кульшовий та колінний суглоби (по 20 %).

У Сумській області протягом 2010-2017 рр. зареєстровано 169 випадків захворюваності населення на кістково-суглобовий туберкульоз. Найчастіше на дану патологію хворіють мешканці Шосткинського району (51 випадок) та м. Суми (36 випадків). У 2017 р. лише у 6 районах регіону не було зареєстровано нових випадків захворюваності на КСТ (Буринський, Краснопільський, Путивльський, Роменський, Середино-Будський та Тростянецький).

Аналіз розповсюдженості та первинної захворюваності населення Сумської області на хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини показав суттєву поляризацію цих показників у розрізі окремих адміністративних одиниць Сумської області. Більше того, для одних і тих же нозологій показники захворюваності населення та поширеності хвороб у одному й тому ж районі можуть суттєво відрізнятися. Наприклад, у Охтирському районі дуже високий рівень первинної захворюваності населення на деформівний артроз, однак поширеність даного захворювання серед місцевих мешканців на рівні середньої по області. Або ж серед жителів Недригайлівського району найвища розповсюдженість анкілозуючого спондиліту (найбільша в області) і водночас найнижча первинна захворюваність на цю нозологію за підсумками 2016 р.

Дослідження первинної захворюваності та поширеності хвороб кістково-м'язової системи та сполучної тканини протягом 2005-2016 рр. встановило зростання поширеності хвороб цього нозокласу на 11 % та зниження первинної захворюваності населення на дані патології на 6,5 %. Серед факторів, що сприяють поширенню захворювань кістково-м'язової системи та сполучної тканини, є збільшення частки людей у віці, старшому за працездатний, генетичні чинники, зниження рухової активності людини, низька якість життя. Також до них відносять неналежне харчування (збіднене кальцієм, кремнієм,

амінокислотами), травми, ожиріння, помилки у діагностиці, несвоєчасне лікування та реабілітація.

Найбільш поширеними нозологічними формами у структурі хвороб кістково-м'язової системи та сполучної тканини у Сумській області є артрози, дорсопатії та спондилопатії, артрити у т.ч. ревматоїдний артрит. За 2005-2016 рр. первинна захворюваність жителів регіону зросла у дев'яти адміністративних одиницях, що є досить негативною тенденцією, враховуючи те, що патології кістково-м'язової системи та сполучної тканини у структурі інвалідизації займають 2-е місце та вражають населення працездатного віку, що не сприяє соціально-економічному розвитку регіону. Вивчення факторів захворюваності, тенденцій поширеності хвороб та комплексний підхід до активного виявлення і лікування мешканців з хворобами кістково-м'язової системи дасть можливість знизити рівень первинної захворюваності і поширеності хвороб та зменшити темпи подальшої інвалідизації населення.

Зіставлення наших розрахунків та результатів картографічного моделювання з результатами досліджень ортопедо-травматологічного обслуговування населення регіону [5] показало наявність географічних диспропорцій між рівнями захворюваності населення на хвороби кістково-м'язової системи і сполучної тканини та організацією спеціалізованого медико-ортопедичного обслуговування.

Список використаних джерел:

1. Chystyk, T., 2017. Osteoartroz: lechenie s pozicij dokazatel'noj mediciny [Osteoarthrosis: treatment from the perspective of evidence-based medicine]. Pain. Joints. Spine. Vol. 2, № 7. Retrieved from URL: http://www.mif-ua.com/archive/article/45564 (in Russian).
2. Classification of Diseases (ICD), 2018. Retrieved from URL: http://www.who.int/classifications/icd/en/
3. Dovidnyk pokaznykiv diialnosti ustanov okhorony zdorovia Sumskoi oblasti za 2016 rik, 2017. [Directory of indicators of the health care institutions activities of the Sumy region 2016]. Regional Information and Analytical Center for Medical Statistics. Sumy (in Ukrainian).
4. Golka, G. G., 2005. Suchasni pidhody do diagnostyky ta likuvannja tuberkul'oznogo spondylitu [Modern approaches to the diagnosis and treatment of tuberculosis spondylitis]. The dissertation for PhD in medical sciences, specialty 4.01.21 – traumatology and orthopedics. Institute of Spine and Joint Pathology named after prof. M.I. Sitenko. Kharkiv (in Ukrainian).
5. Shyschuk, V.D at al., 2016. Dorozhnij travmatyzm ta regional'na systema travmatologichnoi' dopomogy: medychnyj ta terytorial'nyj aspekty (na prykladi Sums'koi' oblasti) [Road traffic injuries and regional system of trauma care: medical and territorial aspects (case study of Sumy region)]. Journal of Education, Health and Sport. № 6(9), 460–470. DOI: 10.5281/zenodo.154277 (in Ukrainian).

УДК 911.3

ВИКОРИСТАННЯ ОЦІНОЧНО-ПРОГНОСТИЧНОЇ МОДЕЛІ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ДЛЯ ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

К.О. Кравченко
kate4465@gmail.com
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,м. Харків, Україна

В статті розкрито роль синергетичних ефектів при еволюції системи розселення. Описано метод моделювання міграційних процесів. Зазначено основні контрольні параметри моделі. Охарактеризовано етапи побудови моделі, зазначено вихідні умови моделювання. Проаналізовано моделювання міграційних процесів на прикладі Харківської області у перспективі на 25 та 50 років.
Ключові слова: модель, прогнозування регіонального розвитку, міграційні процеси.

In the article, the role of synergistic effects in the evolution of the settlement system is disclosed. The method of simulation of migration processes is described. The basic control parameters of the model are indicated. The stages of model construction are indicated, the initial modeling conditions are characterized. Simulation of migration processes on the example of Kharkiv region in the prospect for 25 and 50 years is analyzed.
Key words: model, forecasting of regional development, migration processes.

Одним з головних параметрів прогнозування регіонального розвитку є аналіз та моделювання демографічних та міграційних процесів, які є основою існування регіональної системи розселення. Розселення населення є важливою суспільно-географічною категорією, яка визначає територіальний розподілдемографічного, працересурсного, економічного потенціалу регіону. Системам розселення притаманні явища синергізму, такі, як:

- *самоорганізація та саморегуляція* систем розселення, яка проявляється у самоорганізації їх функціонування, власному регулюванні їх розвитку;
- *поліструктурність та поліфункціональність*, що проявляється у можливості розвитку системи розселення у точках біфуркації за безліччю різних сценаріїв;
- *наявність механізмів цілепокладання* – формування певної мети (атрактору) розвитку системи розселення, якою є поліцентрична модель просторової організації;
- *гнучкість* – пристосування системи розселення до умов зовнішнього середовища;
- *стійкість* – виявляється у тривалому існуванні населених пунктів та зв’язків між ними;
- *адаптивність* системи розселення виявляється у відтворенні елементів та структур;

© Кравченко К.О., 2018

- *емерджентність,* що виявляється у формуванні регіональної та національної системи розселення з локальних розселенських систем, утворених на основі міжрайонних функцій райцентрів.

При прогнозуванні розвитку системи розселення важливим є врахування зазначених особливостей та інших синергетичних ефектів, які дозволяють системам розселення якісно еволюціонувати у аспекті переходу до поліцентричної моделі просторового розвитку. Стійкість існування системи розселення в першу чергу забезпечується інтенсивністю демографічних та міграційних процесів у регіоні.

Метод моделювання міграційних процесів розроблений Харківською науковою школою з метою прогнозування регіонального розвитку на основі демографічних показників та обсягів міграційних потоків.

Вхідними контрольними параметрами моделі обрано чисельність населення, повікову структура населення, демографічні коефіцієнти (коефіцієнт народжуваності, смертності, повіковий коефіцієнт смертності) та міграційні обсяги (зовнішня, внутрішня міграція, міграційний коефіцієнт), повікові показники виживання, адже вони є найбільш репрезентативними показниками, які характеризують відтворення населення міст та районів, які виступають в моделі опорними поселеннями.

Побудову моделі міграційних процесів регіону було проведено у декілька етапів:

- *етап ідеалізації:* в ході даного етапу проведено аналіз реальної системи розселення та відібрано головні ознаки для втілення у функціональності майбутньої моделі;
- *етап формалізації:* в ході даного етапу сформульовано балансове рівняння на основі принципу зміни стаціонарних станів системи;
- *етап параметризації:* в ході даного етапу відбувається вибір вихідних умов майбутнього моделювання, зокрема визначення кількісних параметрів моделювання, початкових умов моменту;
- *етап «навчання моделі»:* в ході даного етапу відбувається вирішення оберних задач методом ретроспективного аналізу; зміна показників та коефіцієнтів, що дозволяє визначити вплив кожного з вихідних параметрів на отримані результати на розвиток регіону.

Метод моделювання міграційних процесів є універсальним інструментом для прогнозування регіонального розвитку, управління соціальними процесами, оцінки загальних тенденцій демографічного розвитку населених пунктів, локальних та регіональних систем розселення. Моделювання за даним методом дозволяє дослідити основні тенденції розвитку системи розселення за заданими ймовірними гіпотетичними сценаріями.

В процесі моделювання було визначено такі умови розвитку системи розселення:

- міста, які виступають потенційними точечкам росту протягом прогнозного періоду мають позитивне сальдо міграції, інші населені пункти виступають донорами міграції (потенційні центри росту задаються

користувачем з огляду на розрахунковий сценарій та постановку мети дослідження);

- показника народжуваності за кожним населеним пунктом визначено відповідно до розподілу за віковими групами жінок фертильного віку та коефіцієнтів інтенсивності народжуваності за віковими групами; інші статистичні параметри визначені відповідно до сценарію розвитку геодемографічної системи за допомогою корегуючи коефіцієнтів;
- інтенсивність міграції за віковими групами враховано за рахунок введення спеціального вагового коефіцієнту (найбільш рухомими визначено вікові групи від 15 до 45 років за рахунок трудових міграцій);
- стохастичність міграційних процесів у моделі демонструється за рахунок використання генератора випадкових чисел в процесі визначення обсягу міграційних потоків.

За результатами моделювання на кожний рік прогнозного періоду (10, 25, 50, 100 років) розраховується кількість населення у всіх обраних об'єктах, розподіл населення за віковими групами, середній вік населення, кількість мігрантів за кожною віковою групою, інформаційна ентропія для кожного об'єкту та кожної вікової категорії.

Апробація даного методу моделювання проводилась на статистичних матеріалах 34 населених пунктів і районів Харківської області за трьома сценаріями розвитку:

- *оптимістичним* (за умови покращення демографічної ситуації, підвищення інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності області);
- *реалістичним* (при позитивному сальдо міграції на рівні близько 1000 осіб/рік та мінімальних внутрішніх міграціях);
- *песимістичним* (при зменшенні зовнішньої міграції та збільшенні внутрішньої).

Основним полюсом тяжіння мігрантів визначено обласний центр – м. Харків. Моделювання проведено за оптимістичним, песимістичним та реалістичним сценаріями у перспективі на 25 та 50 років.

У перспективі на 25 років за оптимістичним сценарієм ми спостерігаємо поступове збільшення чисельності населення в районах, а за реалістичним та песимістичним – вагоме скорочення чисельності населення у периферійних районах (Коломацькому, Печенізькому). За оптимістичним та реалістичним сценарієм дещо збільшується чисельність населення міст обласного значення, що свідчить про можливість поступової поліцентризації системи розселення Харківської області у середньостроковій перспективі за умови дієвої регіональної політики.

У перспективі на 50 років результати моделювання за реалістичним та песимістичним сценарієм є майже ідентичними: стрімко зростає чисельність населення м. Харків та скорочується чисельність населення районів та міст області. За песимістичним сценарієм розвитку чисельність населення 22

адміністративних одиниць з 34 мають чисельність населення менше ніж 15 тис. осіб, що свідчить про значну депопуляцію в області.

Отримані результати за різними сценаріями розвитку у перспективі на 50 років засвідчують, що формування поліцентричної моделі регіонального розвитку Харківської області є можливим за умови інтенсивного економічного та комплексного інфраструктурного розвитку регіональних центрів тяжіння населення регіону, зокрема – міст обласного значення. Проте, подібні заходи екістичної політики повинні супроводжуватись демографічною політикою спрямованою на вирішення проблем депопуляції населення.

Отже, перевагою використання даного методу моделювання при прогнозуванні розвитку регіональної системи розселення є те, що вона працює з реальними вихідними даними, враховує стохастичність міграційних та демографічних процесів, дозволяє прослідкувати стійкість досліджуваних територіальних одиниць та, відповідно, вплив показників руху населення (народжуваності, смертності, міграції). Модель є гнучкою та містить набір коригуючих коефіцієнтів, які задаються відповідно до задач моделювання, можуть містити очікувані (прогнозовані) просторово-часові зміни.

Список використаних джерел:

1. Kravchenko, K. O. (2018). Modelyuvannya rozvy`tku sy`stemy` rozselennya Xarkivs`koyi oblasti [Modeling of the development of the settlement system of the Kharkiv region]. Development of natural sciences: problems and solutions: materials of the International scientific and practical conference, April 27-28, 2018, Brno (Czech Republic), 208-211.
2. Niemets, K., Sehida, K., Guseva, N., Kravchenko, K. (2016). Kharkiv region of Ukraine in the aspect of a polycentric development model. European Journal of Scientific Research, 1 (13), 189-195.
3. Nyemecz`, K., Kravchenko, K., Virchenko, P. (2017). Osobly`vosti zastosuvannya naukovy`x pidxodiv dlya vy`yavlennya osobly`vostej rozvy`tku regional`noyi sy`stemy` rozselennya (na pry`kladi Xarkivs`koyi oblasti) [Peculiarities of application of scientific approaches for revealing features of development of the regional settlement system (on the example of the Kharkiv region)] Scientific Bulletin of Kherson State University. Geographical Sciences, 6, 57-61.
4. Segida, K. Yu. (2017). Suspil`no-geografichna koncepciya geodemografichnoyi sy`stemy` region [Social and geographical concept of the geodemographic system of the region]. Kyiv, 541.
5. Xarkivs`ka oblast` u 2015 roci : staty`sty`chny`j shhorichny`k [Kharkiv region in 2015: Statistical Yearbook] (2016). Kharkiv: Main Department of Statistics in Kharkiv region, 485 p.

УДК 911.3

ТРЕНДИ ТА ЦЕНТР-ПЕРИФЕРІЙНІ ПАТТЕРНИ МІГРАЦІЇ У КИЇВСЬКОМУ ФУНКЦІОНАЛЬНОМУ УРБОРЕГІОНІ

К.В. Мезенцев, О.К. Гаврилюк
mez@univ.kiev.ua
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,м. Київ, Україна

Зміни Київського функціонального міського регіону в 2002-2016 рр. розглядаються з точки зору етапів моделі міського розвитку. На основі результатів аналізу чистої міграції в основному та приміському районах (міських та сільських поселеннях) визначено етапи розвитку та міграції в Київському функціональному міському районі.
Ключові слова: міграція, функціональний міський район, передмістя, центральна периферія, Київ.

Kyiv functional urban region changes in 2002-2016 are considered in terms of the stages of urban development model. Based on the results of the analysis of net migration in the core and suburban area (urban and rural settlements), the stages of development and migration patterns in the Kyiv functional urban region are identified.
Keywords: migration, functional urban region, suburbia, centre-periphery, Kyiv.

Функціональний урбанізований регіон (функціональний урборегіон, ФУР) включає місто-ядро (Київ) та його ближню (фактично приміська зона Києва, або перше кільце субурбії; визначено за [1]) і дальню (друге кільце субурбії, або кільце, що формується поза фактичною приміською зоною Києва, однак має інтенсивні взаємозв'язки із Києвом; визначено за критерієм півторагодинної транспортної доступності до центрального міста) субурбію.

В основу аналізу міграційних трендів та паттернів у Київському функціональному урборегіоні покладено модель стадій міського розвитку (за Klaassen and Scimeni, 1981; Van den Berg et al., 1982; Van den Berg and Klaassen, 1987), яка описує чотири стадії (процеси) розвитку ФУР (а у їх складі по дві фази): 1) урбанізація (починається, коли зростання центрального міста домінує над зростанням субурбії, тоді як ФУР в цілому зростає); 2) субурбанізація (починається, коли зростання субурбії переважає над зростанням ядра, а ФУР все ще зростає); 3) дезурбанізація (відбувається, коли зменшення чисельності населення центрального міста призводить до зниження чисельності населення всього ФУР); 4) реурбанізація (відбувається, коли частка населення міста-ядра у загальній чисельності населення ФУР знову збільшується) [2-4].

Дослідження здійснено за період 2002-2016 років за даними сальдо міграції у розрахунку на 1000 жителів.

Отримані результати дозволили ідентифікувати *три стадії розвитку Київського ФУР*: 1) урбанізація (2002-2009 рр.); 2) урбанізація/субурбанізація (2010-2013 рр.); 3) субурбанізація (2014-2016 рр.).

Так, у 2002-2009 рр. спостерігалася стадія урбанізації у фазі абсолютної

© Мезенцев К.В., Гаврилюк О.К., 2018

централізації, тобто Київ зростав найшвидше за рахунок мігрантів, що стимулювало зростання ФУР, але при цьому відбувався значний відтік населення із субурбії.

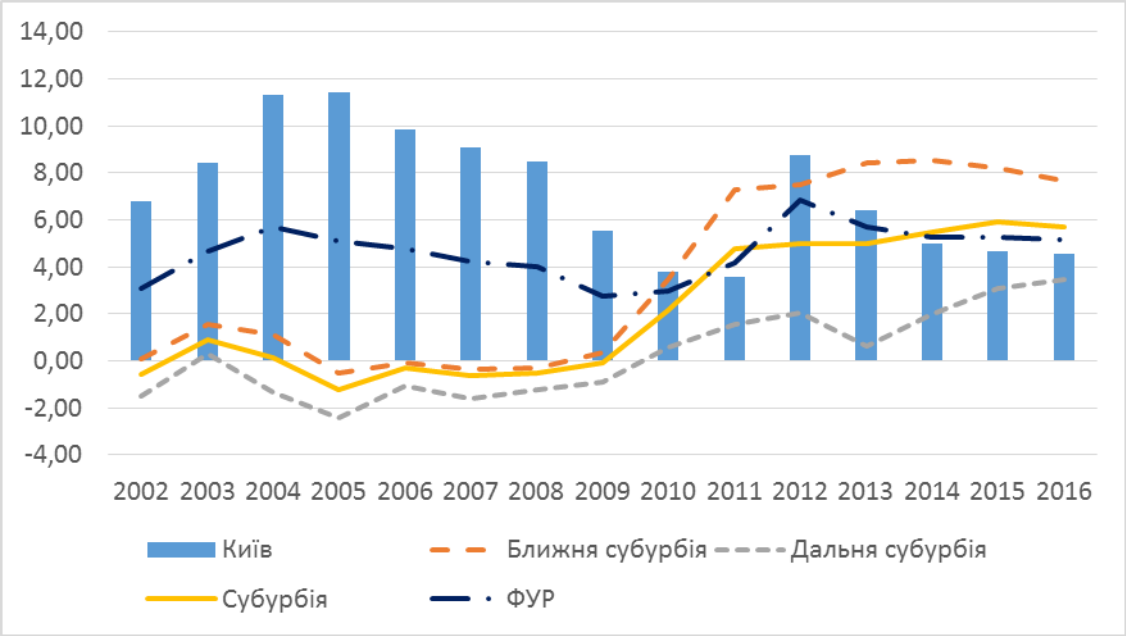

Рис. 1. Динаміка сальдо міграції у Київському ФУР у 2002-2016 рр., ‰

Після 2009 р. спостерігається період фазових флуктацій: у 2010 р. наявні ознаки стадії урбанізації у фазі абсолютної централізації, у 2011 р. фіксується незначне переважання міграційної атрактивності субурбії (в основному за рахунок ближньої субурбії) порівняно із зростанням ядра та всього регіону, що може ідентифікуватись як стадія субурбанізації у фазі відносної децентралізації. Проте у 2012-2013 рр. знову фіксується ріст міграційної привабливості Києва, однак зростання характерне і для субурбії (хоч менш інтенсивне порівняно з ядром та регіоном в цілому). Отже, можна говорити про ідентифікацію стадії урбанізації або у фазі відносної централізації, або переходу від фази абсолютної централізації до фази відносної централізації, тобто у стані інтерфази.

Стадія субурбанізації у більш-менш «чистому» вигляді спостерігається з 2014 року, хоча ще у 2011 році у ближній субурбії спостерігалось атрактивне домінування ближньої субурбії порівняно з Києвом та регіоном в цілому. Загалом, період 2014-2016 рр. ідентифікується як стадія субурбанізації в інтерфазі (між фазами відносної та абсолютної децентралізації).

За функціональною (типологічною) ознакою, тобто в розрізі міських поселень і сільської місцевості ближньої та дальньої субурбії Київського функціонального урборегіону за період 2002-2016 рр. можна виокремити два паттерни міграції – у 2002-2009 та 2010-2016 роках (рис. 2). Перший характеризується досить низькою привабливістю як ближньої, так і дальньої субурбії. Проте, міські поселення ближньої субурбії з часом почали ставати більш привабливими порівняно з 2002 р., у той час, як міські поселення дальньої субурбії залишалися доволі непривабливими. Сільська місцевість

ближньої субурбії мала разючу міграційну непривабливість у порівнянні з міськими поселеннями. У сільській місцевості дальньої субурбії сальдо міграції було виключно від'ємним. У цілому субурбія характеризувалася переважно від'ємними значеннями сальдо міграції.

Період 2010-2016 рр. характеризується початковим (коли спостерігаються позитивні (але нижчі ніж у міських поселеннях) значення сальдо міграції у сільській місцевості) та зрілим (коли міграційна привабливість сільської місцевості стала вищою, ніж у міських поселеннях субурбії) сільським «ренесансом» як у ближній, так і в дальній субурбії, на тлі загального зростання привабливості субурбії Києва.

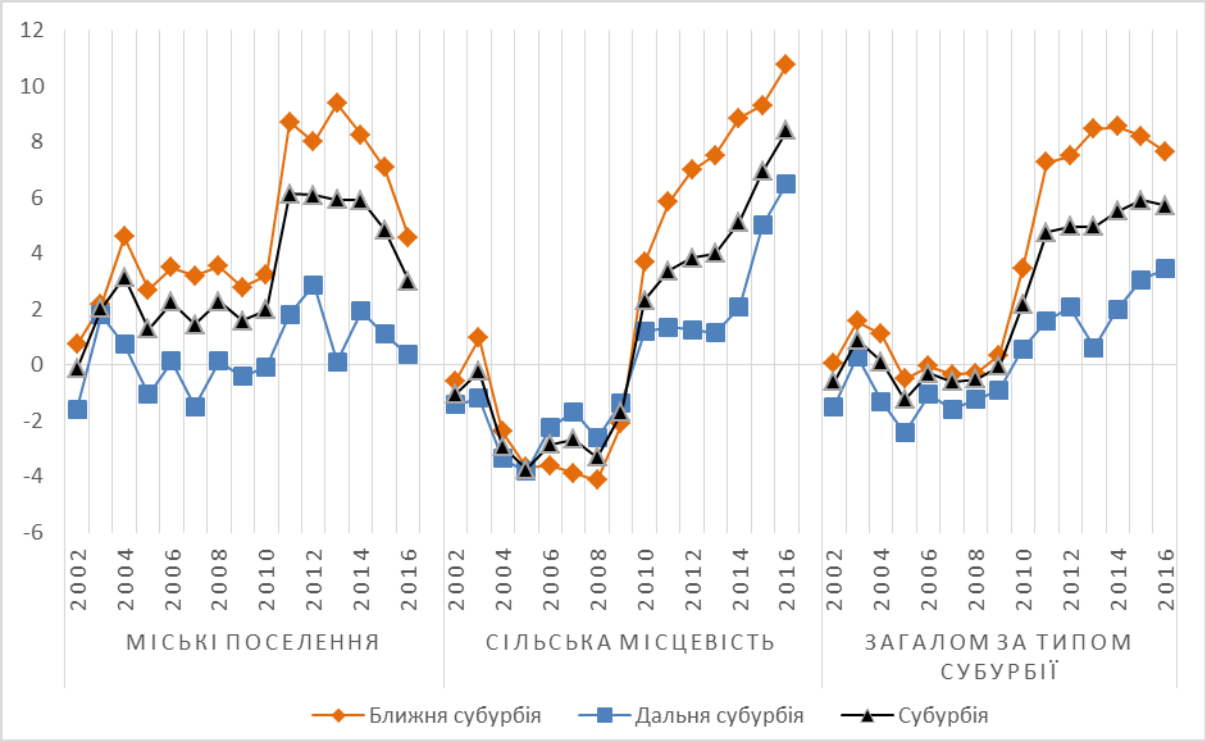

Рис. 2. Динаміка сальдо міграції у субурбії Київського ФУР за функціональною (типологічною) ознакою за період 2002-2016 рр., ‰

За топологічною ознакою, тобто в розрізі міських поселень і сільської місцевості адміністративних районів 1-го, 2-го та 3-го і більше порядків у субурбії Київського функціонального урборегіону також виділено два пат терни міграцій: у 2002-2009 та 2010-2016 роках (рис. 3).

У 2002-2009 рр. міграційна привабливість районів-сусідів 1-го порядку була найвищою і стійко характеризувалася додатніми значення сальдо міграції. Проте така позитивна динаміка головним чином забезпечувалася за рахунок привабливості міських поселень. Райони-сусіди 2-го порядку в основному мали ознаки непривабливості для мігрантів, що більшою мірою виражено в сільській місцевості (міські поселення характеризувалися переважно позитивними, але флуктуаційними значеннями сальдо міграції). Для районів-сусідів 3-го і більше порядку характерні коливання виключно негативних значень сальдо.

У 2010-2016 рр. спостерігається різке зростання міграційної привабливості сільської місцевості, спочатку у районах 1-го порядку, потім (у 2010-2011 рр.)

– 2-го порядку, а згодом (з 2012 р.) – і в районах третьої групи. Щодо міських поселень, то у районах 1-го порядку спостерігалось загальне зростання міграційної привабливості до 2013 р. та відносне зниження атрактивності з 2014 р.; у районах 2-го порядку – порівняно високі значення міграційної привабливості у 2011-2015 рр., але їх зниження з 2016 р.; у районах 3-го порядку і більше спсотьерігалася вища міграційна привабливість порівняно з попереднім періодом, але з нестійкою тенденцією (наприклад, у 2015 р. сальдо міграції було взагалі негативним).

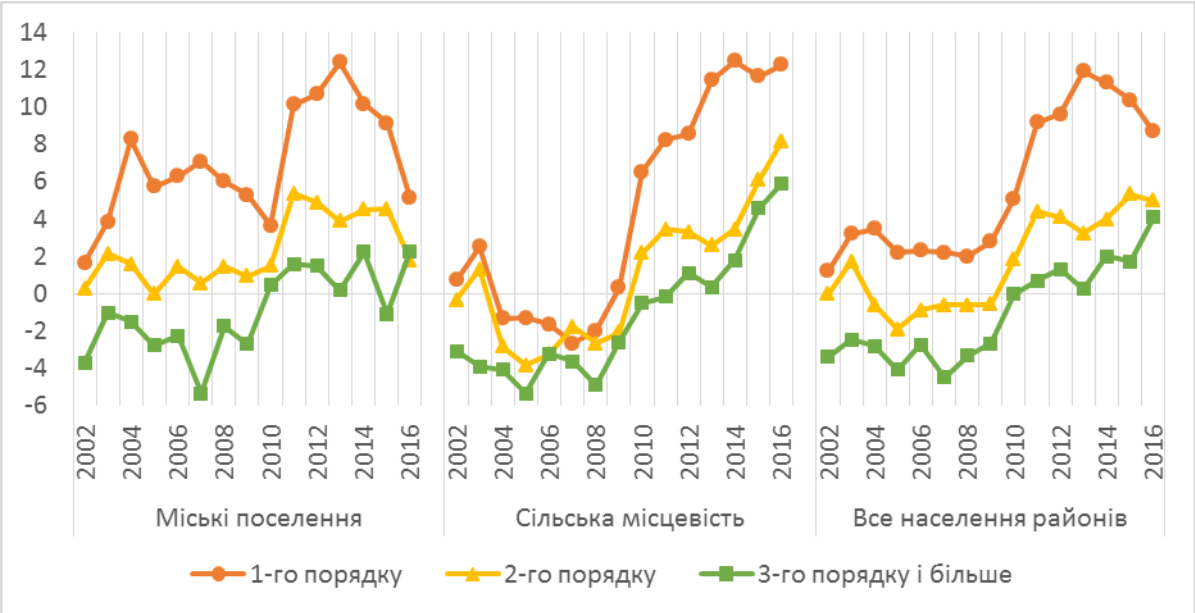

Рис. 3. Динаміка сальдо міграції у субурбії Київського ФУР за топологічною ознакою у 2002-2016 рр., ‰

Список використаних джерел:

1. Мезенцев, К.В. & Клюйко, Т.І. (2015). Просторові трансформації житлових функцій у приміській зоні Києва. *Часопис соціально-економічної географії, 18(1)*, 87-93.
2. Klaassen, L.H. & Scimeni, G. (1981). Theoretical issues in urban dynamic. In: L.H. Klaassen, W.T.M. Molle & J.H.P. Paelinck (Eds.), *Dynamic of Urban Development* (pp. 8-28). Hants: Gower.
3. Van den Berg, L. & Klaassen, L.H. (1987). The contagiousness of urban decline. In: L. Van den Berg, L.S. Burns & L.H. Klaassen (Eds.), *Spatial Cycles* (pp. 84-99). Aldershot: Gower
4. Van den Berg, L., Drewett, R., Klaassen, L.H., Rossi, A. & Vijverberg, N.H.T. (1982). *A Study of Growth and Decline*. Oxford: Pegasus.

УДК 911.3

ПРОСТОРОВА МОДЕЛЬ МЕРЕЖІ ПУБЛІЧНИХ ПРОСТОРІВ КИЄВА

Н.І. Мезенцева[1], М.В. Пальчук[2]
[1]*provotarnat@ukr.net*, [2]*marialookhere@gmail.com*
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

Як порівняно новий об'єкт дослідження міські публічні простори привернули до себе увагу соціологів, урбаністів та архітекторів з 90-х років XX ст. Дослідження підтвердили, що публічні простори не характеризуються безмісцевістю, а визначаються у своєму формуванні та функціонуванні місцевими традиціями та культурою, наявними ресурсами, формами регулювання. Водночас, всім їм притаманні певні загальні функції, властивості, трансформації та їх наслідки [5].

З. Ніл та Е. Орум у книзі «У пошуках спільного: студії та роздуми про публічний простір» дають узагальнене визначення публічного простору: «публічні простори – це всі області, які відкриті та доступні для всіх членів суспільства, хоча і не обов'язково на практиці» [2]. Аналізуючи можливі публічні простори автори дійшли висновку, що їх варто поділяти на відкриті та закриті. Відкриті публічні простори – це зелені простори (парки, сквери, бульвари, дитячі майданчики, прибудинкові території), вулиці та набережні, площі. Закриті публічні простори – ринки, торговельно-розважальні центри, торговельні центри, торговельно-офісні центри, бібліотеки, будівлі органів державної влади, органів місцевого самоврядування тощо

Публічні простори виконують ряд важливих функцій. Головними з них є: комунікаційна (публічні простори є місцем для зустрічей, спілкування, самовираження, проведення вуличних парадів, спільних святкувань); рекреаційна (публічні простори є місцем для прогулянок, відпочинку, розваг, проведення вуличних вистав); політична (публічні простори є місцем публічних зборів, дебатів, висловлення незгоди, політичних протестів, політичної боротьби, соціальних рухів, з одного боку, та місцем проведення владою демонстрацій, парадів, з іншого); територіальної ідентифікації та самоідентифікації (публічні простори є місцем формування і підтвердження ідентичності); шопінгу (в розумінні одного з видів розваг, проведення дозвілля) [3].

Будь-який публічний простір визначають соціальні практики. Зміни соціальних практик відображаються в динаміці публічних просторів, під якою ми розуміємо всі процеси, пов'язані з виникненням, функціонуванням, благоустроєм і трансформаціями публічних просторів. Зміни соціальних практик зумовлюють зміни певних функцій, які виконують публічні простори.

© Мезенцева Н.І., Пальчук М.В.

Можна розглядати такі варіанти змін: звуження різних аспектів існуючих функцій; розширення різних аспектів існуючих функцій; появу нових функцій; втрату окремих функцій; повну зміна функцій.

В різні історичні періоди в містах України актуалізувалось виконання публічними просторами політичних, комунікаційних, рекреаційних функцій, функцій територіальної ідентичності та самоідентифікації. Нині для публічних просторів міст України і, насамперед, столиці характерні суттєві трансформації [3]. Трансформації публічних просторів міст України відповідають загальноєвропейським тенденціям і, водночас, мають свої особливості прояву. Пов'язане це як з умовами, в яких вони відбуваються, так і з наявністю специфічних напрямів трансформацій, які характерні для пострадянських міст [8].

У результаті просторових практик міської громади та формування репрезентацій міського простору визначається просторова модель мережі публічних просторів. Просторова модель мережі публічних просторів Києва визначається низкою прямих та непрямих факторів. Прямим фактором можна визначити містобудівний розвиток планувальної структури міста, оскільки саме містобудівне освоєння території зумовлює формування нових локацій публічних просторів, або їхнє зникнення. Непрямими факторами є ті фактори, які визначають власне планувальну структуру міста: особливості рельєфу, клімату та водного забезпечення території, положення міста в ієрархії центральних місць, соціально-економічна ситуація, політики міської влади.

Проаналізуємо планувальну структуру міста Києва та просторову модель мережі публічних просторів у планувальній структурі. Проектом Генерального плану розвиту м. Києва та його приміської зони до 2025 року визначено сім планувальних зон [6]: на правому березі Дніпра: Центральна, Південна, Західна та Північна; на лівому березі Дніпра: Північна лівобережна та Східна; долина Дніпра з островами та озелененими прибережними територіями, як частина основного коридору національної екологічної мережі та головна планувальна вісь міста.

До складу кожної планувальної зони, крім долини Дніпра, входять існуюча чи проектна зона ділової активності, промислові райони, створені на основі промислових, науково-виробничих і комунально-складських комплексів, сельбищна і рекреаційна зони, а також елементи загальноміського центру.

Розміщення публічних просторів у системі планувальних зон Києва дозволяє сформувати просторову модель мережі публічних просторів Києва. Методом рангів визначимо насиченість планувальних зон із визначеним напрямом розвитку містобудівного освоєння території різними типами публічних просторів.

За насиченістю різними типами публічних просторів можна виділити чотири групи планувальних зон міста Києва:

- з найвищою насиченістю публічними просторами (сумарний ранг вище 31): Центральна планувальна зона;
- з високою насиченістю публічними просторами (сумарний ранг 21-30): Південна, Західна, Північна, Північна Лівобережна планувальні зони;

- з помірною насиченість публічними просторами (сумарний ранг 11-20): Східна планувальна зона;
- з низькою насиченість публічними просторами (сумарний ранг менше 10): долина Дніпра.

Таблиця 1

Насиченість планувальних зон Києва різними типами публічних просторів

Планувальна зона	**Ранг**						**Сумарний ранг**
	Зелені публічні простори	**Площі**	**Ринки**	**ТРЦ**	**ТЦ**	**ТОЦ**	
Центральна	7	7	3	7	7	7	**38**
Південна	4	6	6	6	2	4	**28**
Західна	6	3	7	2	6	4	**28**
Північна	3	6	4	6	6	5	**30**
Північна лівобережна	5	4	6	3	3	6	**27**
Східна	2	2	2	4	4	4	**18**
Долина Дніпра	1	1	1	1	1	4	**9**

Публічні простори Києва характеризуються досить закономірним розміщенням, що дозволяє виділити три пояси їх концентрації [4].

Просторова мережа публічних просторів Києва відносно зон містобудівної якості стосовно міського центру передбачає виділення центральної зони, серединної зони та периферійної зони. В основі виділення таких зон лежить модель концентричних кіл Е. Берджеста, яка була розроблена у 1923 році за результатами дослідження територіального розвитку міст [1].

Аналіз мережі публічних просторів Києва за зонами містобудівної цінності дозволив виявити напрями так званого «переливання через вінця» – відцентровий напрям розвитку [7]. Подальший розвиток мережі публічних просторів серединної зони зумовлюється умовами, які склались у центральній. Наприклад, концентрація ТРЦ, ТЦ, ТОЦ у центральній зонні за даних планувальних та ринкових умов досягла точки насичення, тому подальшим етапом є розвиток мережі цих об’єктів на суміжних територіях серединної зони. Це яскраво виражено на правобережній частині серединної зони Києва, а також спостерігається і на лівобережній зоні. З урахуванням необхідності трансферту через Дніпро, мережа ТРЦ і ТЦ формується вздовж магістралей, які долучені до мостів Метро, імені Патона, Південного та Північного.

Іншим напрямом розвитку публічних просторів Києва є напрям від субурбанізованої території – доцентровий напрям розвитку. Він зумовлений маятниковою міграцією жителів субурбії. Прикладом цього є ТРЦ та ТЦ, які

розміщуються при головних в'їздах у місто – Столичне, Одеське, Житомирське шосе, Велика Кільцева дорога у напрямку Ірпеня на правобережній частині периферійної зони, вул. Милославська на лівобережній частині зони. На момент проведення дослідження такої динаміки розвитку мережі не зафіксовано лише для в'їзду у місто з боку Бориспільського району (лівобережна частина периферійної зони).

Список використаних джерел:

1. Andrews B. Richard. Urban land Economics and Public Policy. New York: Free Press, 1971 – 164 p.
2. Common ground? Readings and Reflections on Public Space / Editors: Z. Neal, A. Orum. – New York : Routledge, 2009. – 240 p.
3. Mezentsev K. V., Mezentseva N. I. (2017) Suchasni transformatsii publichnyh prostoriv Kueva: peredumovy, proiav ta spetsyfica [Modern transformations of Kyiv public spaces: prerequisites, manifistation and specifications]. Chasopys socialno-ekonomichnoi geograpfii: mizhregionalnyi zbirnyk naukovyh prats – Human Geography Journal, 39-46 [in Ukrainian].
4. Mezentseva N., Bura T. (2014) Torgovelno-rozvazhalni tsentry Ukrainy: suspilno-gegografichne doslidzhennia [Trade-entertainment centers in Ukraine: human-geographical research aspects]. Visnyk Kyivskogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seria Geographia – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Geography, 41-45 [in Ukrainian].
5. Mezentseva N., Palchuk M. (2016) Publichni prostory mist: osmyslennia cherez pryzmu zarubiznogo dyscursu [Urban public spaces: understanding through the prism of foreign discourse]. Ekonomichna ta socialna geografia – Economic and social geography, 19-26 [in Ukrainian].
6. Proect Generalnogo planu rozvytku m. Kyeva ta jogo prumiskoi zony do 2025 roku [General plan of Kyiv and suburban zone till 2025 year (project)]. Retrieved from https://kga.gov.ua/generalnij-plan/genplan2025 [in Ukrainian].
7. Reguliuvannia zemelnyh vidnosyn u suchasnomu misti: monografia [Regulation of land relations in a modern city: a monograph] (2017), za redaktsieiu V. M. Vakulenka, M. K. Orlatogo: Kyiv: NADU, 156 [in Ukrainian].
8. Urbanistuchna Ukraina: v epitsentri prostorovyh zmin: monographia [Urban Ukraine: in the epicenter of spatial changes: a monograph] (2017), za redaktsieiu K. Mezentseva, I. Olijnyk, N. Mezentseva: Kyiv: Feniks, 438 [in Ukrainian].

УДК 911.3

ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПАСПОРТ ТРУДОВОГО МІГРАНТА З СЕРЕДОВИЩА ЕТНІЧНИХ УГОРЦІВ ЗАКАРПАТТЯ

Й.Й. Молнар[1], Д.С. Молнар[2], М.С. Дністрянський[3]
[1]jozsi@kmf.uz.ua, [2]molnardistvan@gmail.com, [3]m_dnister@ukr.net
[1, 2]Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, м. Берегове, Україна; [3]Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Міжнародна трудові міграції стали основною глобальною проблемою, яка зачіпає більшість націй у світі та займає високі позиції у міжнародних та національних політичних програмах. Україна є країною-донором трудових мігрантів, і угорська меншина інтенсивно бере участь у цьому процесі. У статті наведено результати досліджень, здійснених у 2017 р., які намагаються точно зобразити кількість та демографічні особливості закарпатських угорських робітників за кордоном.
Ключові слова: трудові міграції, угорці, Закарпаття, демографія.

International labour migration has emerged as a major global issue that affects most nations in the world and ranks high on the international and national policy agendas. Ukraine is a donor country of labour migrants, and the Hungarian minority intensively involved in this process too. The article includes the results of research made in 2017, which tries accurate the picture about the number and demographical features of Transcarpathian Hungarian workers abroad.
Key words: Labour migration, Hungarians, Transcarpathia, demography.

Постановка проблеми. Проблематика трудової міграції на початку XXI століття вийшла на передній план на загальноєвропейському рівні, що зумовлено поглибленням нерівномірності економічного розвитку різних країн та частин світу. Її гострота в Україні пов’язана передусім з втратою працересурсного потенціалу внаслідок відтоку робочої сили в умовах глибокої демографічної кризи та негативними демографічними наслідками для суспільства загалом. Особливо критичною є ситуація в західних областях України, які суттєво відстають в промисловому розвитку від середньоукраїнських значень, але мають значний працересурсний потенціал. Саме проблеми зайнятості є головною причиною трудової еміграції. Її інтенсивність підсилюється географічною близькістю більш розвинутих країн та історичними зв’язками з ними. У випадку етнічних угорців Закарпаття до цього ще додаються відсутність мовно-культурних бар’єрів з сусідньою Угорщиною, а також можливість спрощеного працевлаштування.

Злободенність проблематики трудової міграції в Україні зумовила вихід у світ значною кількості публікацій на цю тему. В них, зокрема, розкриті історичні етапи еміграції українського населення [1], а також її різнобічні демографічні [2], економічні [3] і соціальні [4] аспекти.

В аналітичній літературі виділяють і особливе місце Закарпатської області,

© Молнар Й.Й., Молнар Д.С., Дністрянський М.С., 2018

яка через близьке прикордонне розміщення до країн зі стабільною економікою, високий рівень безробіття стала однією з перших з-поміж інших регіонів за кількістю трудових мігрантів [3]. Водночас досліджень етнічних аспектів цієї проблеми є обмаль, засвідчуючи відсутність інформації про місце угорської меншини в трудовій міграції. Виходячи з цього, першочерговою метою дослідження була оцінка кількості закарпатських угорців, які працюють за кордоном, та визначення їхньої частки серед всього угорського населення області. Важливо також було виявити основні якісні та кількісні характеристики закарпатських угорців – трудових емігрантів, зокрема, їхню статево-вікову структуру та сімейний стан.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети на початку 2017 року було проведено масштабне анкетування, яким було охоплено більшість населених пунктів Закарпатської області, де за результатами Всеукраїнського перепису населення 2001 року угорці проживали в значній кількості, загалом 82 поселення, в яких мешкало 88,0% угорської етнічної групи.

Анкети складалися з питань щодо міграційної поведінки цілком чи частково угорських сімей, які були включені у вибірку. При складанні анкети прагнули обмежитися невеликою кількістю простих питань, щоб мати змогу охопити якнайбільше респондентів. Опитувач фіксував вік, стать, етнічне походження, рід заняття та можливу участь в трудовій міграції (з метою працевлаштування чи навчання) членів сімей, які попали до вибірки.

У відповідності з характером розселення угорського населення в різних поселеннях вибірка формувалася двома методами:

1) в поселеннях, де угорці становлять більшість, вибірка формувалася на територіальній основі, до неї включалися 20 сімей (домогосподарств), які розміщалися суміжно.

2) в поселеннях з невеликою часткою переважно розсіяно розселеного угорського населення на основі попереднього методу вибірку потрібної величини складно було б отримати, тому така вибірка визначалася з використанням соціальних мереж.

Опитування було проведено в січні–березні 2017 року.

Результати. Результати опитування показали, що 36,3% всіх працездатних закарпатських угорців на початку 2017 року працювало за кордоном. Це складало 12,5% угорців, охоплених анкетуванням. Виходячи з цього, в 2016 році за кордоном працювало близько 16–17 тисяч представників угорської етнічної групи. З них майже половина працювала в Угорщині (рис. 1), що зумовлено мовно-культурною спорідненістю та наявністю традиційної мережі зв’язків. Також виділяється Чехія (як і стосовно етнічних українців), де за нашими оцінками працювала приблизно третина трудових мігрантів угорської етнічної групи. Популярність цієї країни пов’язана передусім із вищими зарплатами, але певну роль відіграють також історичні зв’язки та географічна близькість. Серед високо розвинутих країн Західної Європи найбільше угорців Закарпаття працевлаштувалось в Німеччині, однак їхня частка не досягає і 10% тих, що задіяні в трудовій міграції. Очевидно, що більш високі заробітні плати

як фактор поступилися чиннику мовної бар'єрності та географічної віддаленості.

Згідно з одержаними результатами 70,4% угорців, що працювали за кордоном, становили чоловіки. Водночас серед чоловіків працездатного віку 43,6% працювали в 2016 році за кордоном. При цьому серед угорського жіночого населення Закарпатської області частка зайнятих за межами України становила лише 25,4%.

Середній вік чоловіків та жінок, які працювали за кордоном, становив відповідно 34,6 та 34,8 років. Це було нижче показників середнього віку угорського населення, зафіксованих останнім переписом населення, які склали 35,2 та 39,0 років [5]. Пік працевлаштування за межами України для обох статей на відміну від загальнодержавних показників (30–44 років, [2]) припадав на двадцятирічних: 36,6% чоловіків та 36,9% жінок належали до цієї когорти (рис. 2). Вторинний пік створюється працівниками 40-річної вікової групи. Мобільність 30-річної когорти була дещо нижча, ймовірно з огляду на наявність маленьких дітей у сім'ях.

Одержані результати дали змогу оцінити й сімейний стан угорських трудових мігрантів. Серед чоловіків віком до 60 років, які працюють за кордоном, одружені в 2016 році становили 58,1%. Водночас відповідні показники зайнятих в межах України досягали 75,3%. Значна різниця пояснюється передусім різницею у віковій структурі тих, хто працює за кордоном та вдома: серед перших частка молоді була значно вищою.

Серед жіночого населення ситуація помітно відрізняється: заміжні жінки становили лише 32,9% тих, хто працює за кордоном, що більше, ніж у два рази менше показників тих, хто зайняті за місцем проживання (67,1%). Значні відмінності характерні майже для всіх вікових груп, крім молодших 25 років.

Середній розмір сімей трудових мігрантів згідно з анкетуванням дорівнював 4,0 осіб. Показник перевищував середній розмір закарпатської угорської сім'ї, який на основі нашого анкетування досягав лише 3,4 особи. Самотні, відповідно, були представлені серед тих, хто працює за кордоном, у кілька разів нижче, ніж серед інших верств (2,3% проти 14,9% всіх сімей). Найбільш поширеною серед трудових мігрантів виявилася родина з 4 членів: до такої належали 32,0% сімей.

Висновки. Використання соціологічних методів засвідчило, що трудова зовнішня міграція охоплює більше третини працездатного населення угорської етнічної групи в Закарпатській області. Визначено демографічний «портрет» трудових мігрантів, ядро яких становить чоловіче населення, а основними країнами працевлаштування є Угорщина та Чехія, що у першому випадку пояснюється культурно-ментальною спорідненістю, а у другому – географічною близькістю та вищим рівнем оплати праці. Сприяючи вирішенню проблем зайнятості та соціального забезпечення сімей, трудова міграція несе загрози зниження демографічного потенціалу угорської етнічної групи як безпосередньо внаслідок відтоку населення, так і через негативні впливи на процеси його відтворення. З огляду на це зусилля державних структур та громадських об'єднань етнічних угорців мають бути спрямовані на створення

робочих місць насамперед в Закарпатті в процесі активізації економічного життя в цьому регіоні та Україні загалом.

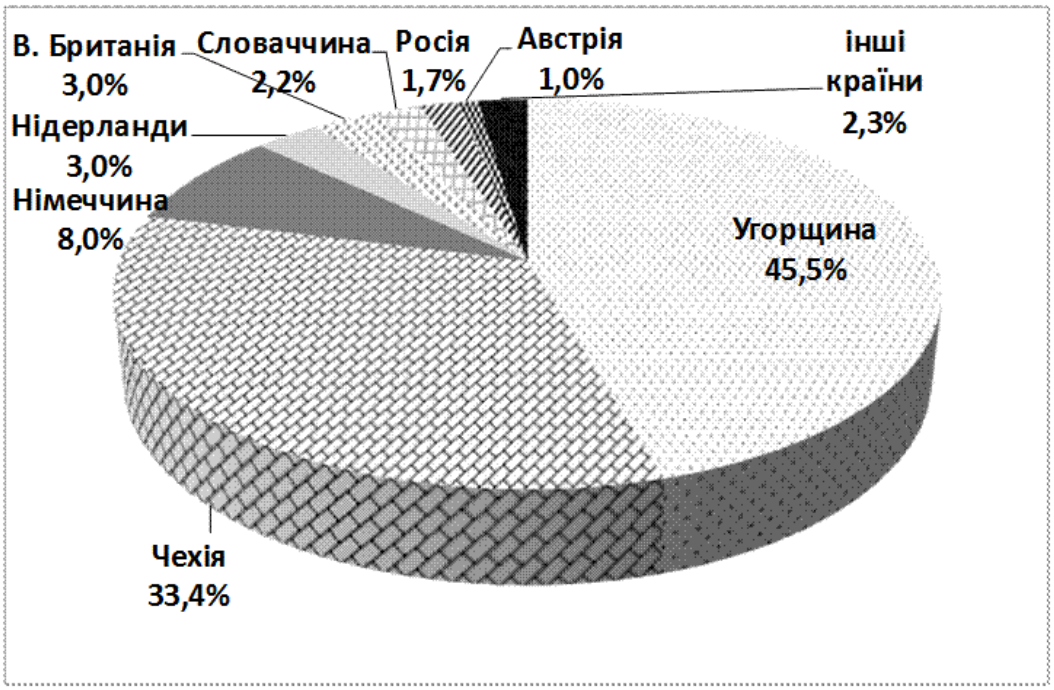

Рис. 1. Розподіл закарпатських угорців, які працюють за кордоном, за країнами працевлаштування (2016 рік)

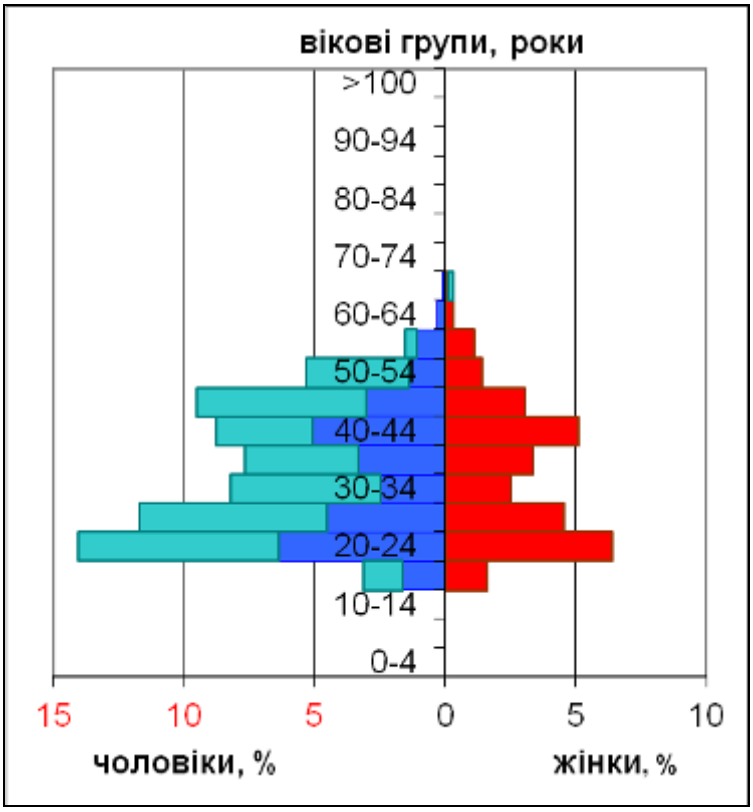

Рис. 2. Статево-вікова піраміда закарпатських угорців, які працюють за кордоном (2016 рік).

Статеві асиметрії у вікових групах показані іншим відтінком

Список використаних джерел:

1. Bohatchuk, S.S., (2008). Emihratsia ukrainskoho naselennia v XIX – na pochatku XXI st. [Emigration of Ukrainian population on the end of XIX and the beginning of XXI century] Naukovy zapisky Vynnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Myhaila Kotsiubynskoho. Seria: Istoria, 2008. Vyp. 13. 109–112 [in Ukrainian].
2. Mizhnarodna orhanizatsija z mihratsii (MOM), (2016). [International Organization for Migration; IOM]. Mihratsija v Ukraini: Fakty i tsyfry, Kyiv, 2016. 31 [in Ukrainian].
3. Myklovda, V.P., Pytiulych, M.I., (2013). Trudova mihratsija naselennia Zakarpattia v umovah pohlyblennia yevrointehraciynyh protsesiv [Labour migration of Transcarpathian population in the conditions of deepening of eurointegrational processes]. Socialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy, 2013, Vyp. 3. 101 [in Ukrainian].
4. Ihnatolia, N.I., (2012). Trudova mihratsia zakarpattsiv: napriamky ta tendentsii zmin [Labour migration of Transcarpathians: directions and trends of changes]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seria sotsiolohichna. 2012/6. 88–95 [in Ukrainian].
5. Derzhavnyy komitet statystyky Ukrainy [State Statistics Committee of Ukraine], 2004. Rozpodil naselennia naibilsh czyslennych natsionalnostei za stattiu ta vikom, shliubnym stanom, movnymy oznakamy ta rivnem osvity – za dannymy Vseukrainskoho perepysu naselennia 2001 roku [The sex, age, married state, language and educational level distribution of the population of main nationalities – according to the 2001 All-Ukrainian Population Census data]. Kyiv: Derzhavnyy komitet statystyky Ukrainy, 373 [in Ukrainian].

УДК 911.3

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕРІВНОСТІ В СТОЛИЧНОМУ МАКРОРАЙОНІ УКРАЇНИ

Я.Б. Олійник[1], Т.В. Нич[2], Ю.А. Перегуда[3]

[1]521ya.ol.53@ukr.net, [2]tatyana2510@ukr.net, [3]Julia_pereguda@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

Розкрита сутність регіональної соціально-економічної нерівності. Показано вплив урбанізації на формування середнього класу. Охарактеризовано середній клас як важливий стабілізуючий компонент. Виявлена неоднорідність формування середнього класу в Столичному макрорайоні.

Ключові слова: Столичний макрорайон, середній клас, соціально-економічна нерівність, урбанізація.

The essence of regional socio-economic inequality is revealed. The influence of urbanization on the formation of the middle class is shown. The middle class is described as an important stabilizing component. The heterogeneity of the formation of the middle class in the Metropolitan area was revealed.

Key words: metropolitan macro district, middle class, socio-economic inequality, urbanization.

Проблема формування середнього класу є актуальною та набула специфічної значущості в державі. Суспільно-географічне її дослідження слід

© Олійник Я.Б., Нич Т.В., Перегуда Ю.А., 2018

розглядати як частину проблематики вивчення соціально-економічної нерівності взагалі. На прикладі Столичного макрорайону України спробуємо розробити повноцінну регіональну програму подолання бідності та основ формування середнього класу на території макрорайону.

Столичний (Київський) макрорайон (місто Київ, Київська, Чернігівська і Житомирська області) - головний програмний макрорайон України, який має ряд специфічних особливостей: а) це історичне ядро держави,що розміщене на перетині залізничних,автомобільних, річкових і повітряних шляхів, на межі Полісся та Лісостепу; б) в макрорайоні розміщена столиця з розвинутими столичними функціями, яка є ядром великої Київської агломерації та центром державного управління; в) характеризується значною нерівномірністю територіального розвитку [1, с. 90].

В праці Н.Гаєвської, С. Іщука, І.Мельник стверджується, що уявлення про рівень життя в суспільстві певної території змінюється з часом, а життєві блага, які можуть використовуватись як критерії для дослідження, залежать від рівня життя населення конкретної територіальної одиниці. До однієї з особливостей системи розселення населення України слід віднести те, що її територія заселена нерівномірно. Найбільша кількість населення проживає на території Столичного регіону . Щільність населення у різних регіонах країни також суттєво відрізняється. Донедавна найбільш заселеною була Донецька область (174 особи на км^2), найменше заселена Чернігівська (33 особи на км^2).

Процес урбанізації передбачає утворення як стимулюючих так і негативних факторів впливу в межах регіону. Звичайно, що значна концентрація трудових ресурсів, в поєднанні із економічними, що включає в себе фінансові ресурси, створює умови для повноцінного розвитку підприємництва, що має вплив на економіку міста в цілому. На даний час актуальним є розвиток середнього класу на основі показників рівня життя населення регіону. Урбанізація впливає на всі сфери суспільства в межах територіальної одиниці. Цей процес потребує злагоджених дій та уваги з боку держави для створення всіх необхідних умов для розвитку середнього класу із зменшенням процесу поляризації доходів та розшаруванням суспільства. Розвиток урбанізації передбачає створення потреб нового характеру в товарах та послугах, інфраструктурі, зайнятості, і відповідно має ризики для економічної безпеки держави та регіонів [2].У процесі суспільно-просторової поляризації відбуваються зміни у рівнях соціальної нерівності, а саме між столицею та рештою території, між регіонами, між міськими поселеннями та сільською місцевістю, між великими та малими містами. Розвиток територій в макрорайоні зазнає потужного впливу від столиці, що зумовлює спільність економічних, соціальних, політичних, культурних інтересів областей, що входять до нього, Спостерігається значний розрив між центром та областями макрорайону, що знаходяться на периферії.

Найвищий рівень урбанізації спостерігається в м. Києві, в той час в Київській області Бориспільський та Переяслав-Хмельницький райони мають низькі показники урбанізації. В Житомирській області спостерігається найбільша кількість найменш урбанізованих районів, а саме: Новоград-

Волинський, Коростенський, Малинський, Житомирський, Бердичівський, Ружинський, в той час в Чернігівській області районів із рівнем урбанізації менше 20 % лише два (Чернігівський та Новгород-Сіверський).

На основі статистичних показників можливо наочно прослідкувати специфіку середнього класу та привести дані, які є на певному етапі розвитку суспільства та в межах територіальних одиниць. Середній клас як важливий стабілізуючий компонент соціальної системи виступає об'єктом дії в результаті функціонування економіки, трансформаційних процесів, формування інститутів суспільства [3, с. 157]. Вплив столичного фактору є основною причиною прискорення розвитку прилеглих до Києва територій. Водночас цей же фактор зумовлює постійний відтік економічно активного населення у столицю і, таким чином, приглушення показників розвитку [4, с. 13].

Найбільш наочним вираженням цього процесу є трудова міграція, яка відтягує працеспроможне населення з Житомирської, Чернігівської областей та більшості районів Київської області до столиці . Через відмінності в територіальному аспекті можна простежити передумови для становлення середнього класу, тому, що саме регіональна специфіка, поселення в межах території, перевага міського населення над населенням, яке проживає в сільській місцевості відображається через нерівномірний розподіл доходів населення. В. Мезенцев, Г. Підгрушний, Н.Мезенцева в монографії «Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація» за допомогою кластерного аналізу на основі вибіркових критеріїв виділили 5 груп регіонів України за передумовами формування середнього класу [5, с.84]. Області України в межах Столичного макрорайону були розділенні наступним чином.

Урбанізаційні процеси в межах досліджуваного регіону, які мають вплив на показники соціально-економічної нерівності, окреслюють проблемні аспекти формування середнього класу, що дозволяє виявити основні просторово-часові особливості та закономірності поширення бідності.

Регіон слід розглядати як синергетичну економічну систему з нерівноважною матричною структурою функціонування. Нерівноважна структура регіону на відміну від рівноважної дозволяє підвищити ефективність розвитку регіону за рахунок системної взаємодії його внутрішнього і зовнішнього середовища, наявності біфуркації - переломної точки в ефективності його розвитку. Згладжування соціально-економічної поляризації регіонів також дозволяє збільшити ефективність розвитку регіонів. Для відображення соціально-економічної поляризації регіонів вводиться поняття «регіональна поляризація» як відмінність у рівнях розвитку регіонів, кількісно вимірна, пов'язана з характерними особливостями функціонування самих регіонів, а також ступенем реалізації принципів регіональної економіки .

Таким чином, виявлення неоднорідностей формування середнього класу залежить від впливу низки факторів, що є результатом умов розвитку певної території. Суспільно-географічний підхід для розкриття специфіки середнього класу необхідно застосовувати у взаємозв'язку із територіальною суспільною системою, що сприятиме розкриттю просторово-часової специфіки, з'ясуванню загальних та регіональних факторів, що зумовлюють характеристики середнього класу із виявленням концентрації найбільш значної нерівності та обґрунтування заходів, спрямованих на підвищення рівня життя людей, зменшення наслідків бідності, що носять негативний характер в забезпеченні розвитку територіальних утворень на локальному рівні в межах Столичного макрорайону.

Явище соціально-економічної нерівності, її суспільно-географічний вираз не є прямим продовженням географічних відмінностей, спричинених фізико-географічними факторами. Суспільно-географічна нерівність має іншу природу, і основними факторами її виникнення є механізми функціонування самого суспільства.

Аналіз співвідношення регіональної соціально-економічної нерівності, розглядається через показники добробуту, а саме: співвідношення зайнятих у первинному, вторинному, третинному секторах економіки, у тому числі у науці, освіті, соціальному обслуговуванні; співвідношення прямих та непрямих – опосередкованих ринком – форм розподілу життєвих благ , рівень здоров'я населення в розрізі основних соціальних груп, рівень забруднення навколишнього природного середовища у територіальному розрізі .

Список використаних джерел:

1. Mezentseva N.I., Mezentsev K.V. Suspilno-heohrafichne raionuvannia Ukrainy [Socio-geographical zoning of Ukraine] : Kyiv, VTs «Kypivskyi universytet», 43-197 [in Ukrainian].
2. Ekonomika rehioniv u 2015 rotsi: novi realii i mozhlyvosti v umovakh zapochatkovanykh reform [Ekonomika regioniv u 2015 rotsi: new realities ï can in the minds of under reforms] : Kyiv : NISD, 92 [in Ukrainian].
3. Makhmudov Kh. Z. (2011) Problemy bidnosti naselennia Ukrainy ta shliakhy y ikh rozviazannia [Problems of poverty of the population of Ukraine and their solutions]. Retrieved from https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/157.pdf [in Ukrainian].

4. Diachevska L.P. (2008). Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok rehionu z urakhuvanniam heopolitychnoho chynnyka. : avtoref. dys. . kand. heohr. nauk : 11.00.02 [Socio-economic development of the region, taking into account the geopolitical factor. : Abstract. dis. . Cand. geogr. Sciences: 11.00.02] : Instytut heohrafii NAN Ukrainy, 20 [in Ukrainian].
5. Mezentsev K.V., Pidhrushnyi H.P., Mezentseva N.I. (2014). Rehionalnyirozvytok v Ukraini: suspilno-prostorovanerivnist i poliaryzatsiia: Monohrafiia [Regional Development in Ukraine: Social Spatial Inequality and Polarization: Monograph] : Kyiv : DP «PrintServis», 132 [in Ukrainian].

УДК 911.3

РЕАЛІЗАЦІЯ СУЧАСНОЇ УРБАНІСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ У СЛАБОУРБАНІЗОВАНОМУ РЕГІОНІ

Н.В. Омельченко
natali_omelchenko@i.ua
Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

У статті охарактеризована сучасна урбаністична парадигма та можливості її реалізації в межах слабоурбанізованого регіону. Розглянуті основні міжнародні заходи, що встановили світовий вектор сучасного міського розвитку. Проаналізовано особливості міського розвитку в Україні та слабоурбанізованій Херсонській області. Розкрито значення процесу децентралізації для реалізації сучасних урбаністичних концепцій.

Ключові слова: урбаністична парадигма, урбанізація, слабоурбанізований регіон, Херсонська область.

The article describes the modern urban paradigm and the possibilities for its realization within a weakly urbanized region. The main international events that have established the world vector of modern urban development are considered. The features of urban development in Ukraine and the weakly urbanized Kherson region were analyzed. The significance of the decentralization process for the implementation of modern urban concepts is revealed.

Key words: urban paradigm, urbanization, weakly urbanized region, Kherson region.

Сучасна світова спільнота опікується пошуком способів забезпечення стійкого зростання міст як фокусів соціально-економічного життя. На нашу думку, розвиток ідей, тенденцій, поглядів на сучасне та майбутнє міст дозволяє говорити про формування нової, ще не до кінця атрибутивної урбаністичної парадигми. Проблеми урбаністичного поступу в останні десятиріччя розглядаються в рамках багатьох міжнародних конференцій, самітів, а також глобальної концепції сталого розвитку, імплементація якої в окремих країнах супроводжується трансформацією свідомості в бік «міського» мислення, міських ініціатив і проектів. Окрім цього, стратегія сучасного розвитку міст ґрунтується на збережені їх культурної ідентичності, автентичності та індивідуальних особливостей. Такі ідеї втілюються в концепціях розумних, зелених, креативних міст, як реакція на виклики виснаження ресурсів, зміни людського потенціалу та забруднення навколишнього середовища [8].

© Омельченко Н.В., 2018

У 2015 р. Генеральна Асамблея ООН затвердила підсумковий документ «Порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 р.». Ціль 11 цього документу безпосередньо стосується проблем урбанізації, а уряди країн, у т.ч. України, взяли на себе зобов'язання «забезпечити відкритість, безпеку, життєздатність та екологічну стійкість розвитку міст і громад». Ця ціль об'єднала економічні, соціальні, демографічні, культурологічні, екологічні аспекти життя суспільства. Йдеться про забезпечення інтегрованого розвитку міст, фундаментальною метою якого стає поліпшення якості життя населення, вирішення проблем його адаптації до екологічних, соціальних, працересурсних, соціокультурних наслідків урбанізації, трансформації соціуму і простору.

З часу рішення про заснування Програми ООН з населених пунктів (ООН-Хабітат) минуло вже майже сорок років, відтоді актуальність міжнародного співробітництва у галузі розвитку поселень неухильно зростає. Конференції Хабітат відбуваються раз на 20 років і визначають глобальний порядок денний для політики у сфері розвитку населених пунктів на різних територіальних рівнях. Хабітат I відбувся 1976 р. у Ванкувері (Канада), Хабітат II – в 1996 р. у Стамбулі (Туреччина), Хабітат III – 2016 р. у Кіто (Еквадор). Ключові зустрічі ООН з питань сталого розвитку, такі як Всесвітній саміт зі сталого розвитку у 2002 р. та Ріо+20 у 2012 р., послідовно підтверджували основні положення Програми Хабітат [2].

На тлі сучасної урбаністичної парадигми, яка в цілому передбачає відмову від розвитку індустріального міста на користь «нового» міста, в Україні, яка в минулому мала переважно індустріальний тип розвитку, виникає низка системних бар'єрів, що перешкоджають впровадженню найкращих зарубіжних концепцій. Для досягнення Цілей тисячоліття та реалізації сучасної урбаністичної парадигми, Україні та її регіонам потрібно почати не «виживати», а розвиватися, слід зосередитися на якісних аспектах урбанізації. Щоб забезпечити поступальний розвиток, слід знайти відповіді на найважливіші виклики урбанізації, такі як житлова проблема, комунальні послуги, землекористування, транспортна інфраструктура, внутрішня міграція населення тощо. Таке явище як децентралізація (передача повноважень та фінансів від державної влади якнайближче до людей - органам місцевого самоврядування[1]) дозволяє думати не тільки про «виживання» міст, а є реальною фінансовою підтримкою, яка допомагає робити кроки з реалізації сучасних урбаністичних концепцій.

Досліджувати і шукати шляхи для подолання конкретних проблем окремо для міських поселень і сільської місцевості доцільно лише на початковому етапі для кращої їх специфікації, проте реальна імплементація концепцій і стратегії збалансованого розвитку можлива лише коли вона сприйнята як еколого-соціальний орієнтир збереження інтегрального потенціалу території, включаючи її населення та якість його життя.

Як зазначалося в документах Другої конференції ООН з населених пунктів (ХАБІТАТ-2): «Розвиток сільських і міських районів носить взаємозалежний характер. Крім поліпшення умов життя в містах ми також повинні прагнути до забезпечення адекватної інфраструктури, громадських послуг і можливостей

працевлаштування в сільських районах з метою підвищення їх привабливості, створення комплексної мережі населених пунктів і зведення до мінімуму міграції населення з сільських районів в міста. Особливу увагу слід приділяти малим і середнім містам» [6].

Для Херсонської області розвиток урбанізаційних процесів носить суперечливий характер. Слабка урбанізованість регіону, при частці міського населення 61,2 % (на 1 січня 2018) [3] – наслідок аграрності його господарського профілю, сільського укладу та умов життя переважної кількості людей, найменшої в Україні мережі міст. Це накладає свій відбиток на умови і спосіб життя населення, його трудову поведінку, детермінує можливості і способи вирішення соціально-економічних проблем. Фактично останні десятиліття процес урбанізації в області розвивався вшир, а не вглиб, що пов'язано з міграцією сільського населення до міст, при цьому більшість населення зберігає сільський уклад життя. Важливо відмітити, що Херсонська область має один з найнижчих (серед регіонів України) регіональних індексів людського розвитку і таке її положення останнім часом не змінюється [4]. Збереження демографічного балансу регіону є вирішальним фактором подальшого його розвитку, і відсутність дій держави щодо збереження населення та підвищення якості його життя загалом буде призводити до зникнення поселень, в першу чергу сільських, але зрозуміло – до розвитку міських поселень це не призведе.

Отже, збалансований поступальний розвиток регіону може бути забезпечений через створення інституційних умов для розвитку населених пунктів, створення умов для надання усього спектру послуг, формування позитивного іміджу території як місця проживання, пошук шляхів урізноманітнення умов і місць праці і відпочинку скрізь – як у міських, так і у сільських поселеннях. Саме тому, мова йде не про «управлінський» вплив на урбанізацію, мова йде про організацію діяльності, спрямованої на покращення якості життя населення і у міській, і у сільській місцевостях.

На сьогодні, ані в Україні загалом, ані в Херсонській області немає єдиного діючого стратегічного документа, де були б чітко розставлені пріоритети, описана роль, яку відіграють міські поселення у зростанні національної (регіональної) економіки, визначенні інституційні процеси, які дозволяють забезпечити збалансований їх розвиток. Такі моменти як ефективність транспортних систем, різноманіття варіантів проживання, доступність шкіл, вищих навчальних закладів, лікарень і місць працевлаштування, а також якість навколишнього середовища, напряму не аналізуються в жодному стратегічному плановому документі.

Остання містобудівна документація «Схема планування території Херсонської області» була розроблена авторським колективом УДНДІПМ «Діпромісто» ім. Ю.М. Білоконя на підставі рішення шостої сесії Херсонської обласної ради XXIII скликання від 23.04.2013 р. No 722 з розрахунковим терміном планування – 2036 р. Вона спрямована на врахування та конкретизацію рішень Генеральної схеми планування території України, розробку раціональної планувальної організації території регіону в частині

забезпечення оптимальних умов проживання населення, раціонального використання природних ресурсів, розвитку галузей господарського комплексу, охорони навколишнього середовища, збереження об'єктів культурної спадщини, захисту територій від небезпечних геологічних та гідрогеологічних процесів, створення транспортної та інженерної інфраструктури. Згідно з цією документацією, в межах області продовжується формування 3 міжрайонних систем розселення: Херсонська (центр - Херсон), Каховська (центр - Каховка) і Генічеська (центр - Генічеськ). При цьому зона урбанізації (переважного містобудівного розвитку) охоплює чотири ареали: Центральний (з центром у м. Херсон); Ново-Каховський (з центром – у м. Нова Каховка); Скадовський оздоровчо-рекреаційний (з центром – у м. Скадовськ); Генічеський оздоровчо-рекреаційний (з центром – у м. Генічеськ). До 2036 р. передбачено абсолютне і пропорційне зменшення міського і сільського населення і лише на 0,1% підняття частки міського населення при незначному зростанні площі населених пунктів.

Очевидно, що на сучасному етапі урбанізації слід посилити роль регіональних центрів та субцентрів, «полюсами росту» Херсонщини повинні стати, окрім Херсону, Нової Каховки, оздоровчо-рекреаційні міста на чолі зі Скадовськом і Генічеськом за умови інтенсивного розвитку транспортної інфраструктури і сполучення. Такий сценарій цілком можливий у слабоурбанізованій і не щільно заселеній Херсонській області, зорієнтованої на вирощування сільськогосподарських культур, розвиток туризму, розвиток природно-заповідного фонду і впровадження «зелених» технологій [7]

Зважаючи на значний потенціал екорозвитку у Херсонській області, для впливу на пожвавлення її соціально-економічного поступу та реалізації сучасної урбаністичної парадигми, доцільною є концентрація зусиль на створенні спеціальних інструментів, які включають розробку нормативних актів, що визначають формування нових організаційних форм, зокрема зон особливого соціоекологічного режиму природокористування, інноваційних кластерів тощо [5]. Це буде сприяти комплексному розвитку слабоурбанізованої території і раціонального використання того людського (у т.ч. інтелектуального) потенціалу, який має область, і екологічних її ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Detsentralizatsiya vlady [Decentralization of power]. [Electronic resource] .- Retrieved from http://decentralization.gov.ua / [in Ukrainian].
2. Gukalova, I.V. (2018) Yakist zhyttia yak tsilovyi imperatyv kontseptsii miskoho rozvytku: vysnovky dlia Ukrainy [Quality of life as a goal of urban development concepts: conclusions for ukraine]. Ukrainskyi geografichnyi zhurnal – Ukrainian Geographic Journal, 1, 30-38 [in Ukrainian].
3. Holovne upravlinnya statystyky u Khersonskiy oblasti [The Main Department of Statistics in Kherson Region]. Retrieved from http://ks.ukrstat.gov.ua/ [in Ukrainian].
4. Intehralnyi indeks rehionalnoho liudskoho rozvytku/ Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im.M.V.Ptukhy [Integral Index of Regional Human Development / Institute for Demography and Social Studies. M.V. Ptukhy]. [Electronic resource] - Retrieved from http://www.idss.org.ua/ukr_index/irlr_2014.html [in Ukrainian].
5. Omelchenko, N.V.(2018) Priorytety rozvytku Khersonskoi oblasti z urakhuvanniam osoblyvostei yii urbanizovanosti [Priorities of the development of Kherson region

considering the features of its urbanization]. Heohrafichna nauka ta osvita: vid konstatatsii do konstruktyvizmu: Zb. nauk. prats. – Geographic science and education: from construction to a construction: Collection of scientific works - K., – 232 s. [in Ukrainian].
6. Povestka dnya Khabytat II. Prynyata konferentsyey Khabytat II., Stambul, Turtsyya, 3-14 yyunya 1996 h [Habitat II Agenda. Adopted by Habitat II Conference, Istanbul, Turkey, June 3-14, 1996]: [Electronic resource]. - Retrieved from http://www.un.org/russian/conferen/habitat/habagend.htm. [in Russian].
7. Stratehiya rozvytku Khersonskoyi oblasti na period do 2020 roku [Strategy of development of the Kherson region for the period up to 2020]- [Electronic resource] - Retrieved from http://khor.gov.ua/hersonshhina/strategiya-rozvitku-hersonshhini-2020/ [in Ukrainian].
8. Urbanistychna Ukraina: v epitsentri prostorovykh zmin: monohrafiia / za red. K. Mezentseva, Ya. Oliinyka, N. Mezentsevoi. – Kyiv: Vyd-vo «Feniks», 2017. – 438 s. Urban Ukraine: in the epicenter of spatial changes: monograph / ed. K. Mezentsev, Y. Oliynyk, N. Mezentseva. -Kyiv: Phoenix Publishing House, 2017-438c. [in Ukrainian].

УДК 911.3

ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ІНДИКАТОРА ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОБЛЕМ У ФОРМУВАННІ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

К.Ю. Сегіда
kateryna.sehida@karazin.ua
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

У статті розглядаються питання формування людського потенціалу, визначено місце демографічної складової в ньому. Розкрито сутність впливу демографічних проблем на формування людського потенціалу. Наведено різні трактування дефініції «демографічна безпека» у закордонній та вітчизняній науковій літературі. Розглянуто зміст та компоненти демографічної безпеки, визначено методичні підходи до обрахунку показника демографічної безпеки, який відображає вплив демографічних проблем на формування людського потенціалу.

Ключові слова: населення, людський потенціал, демографічні проблеми, демографічна безпека

The article deals with the questions of the formation of human potential, the place of the demographic component in it is determined. The modern demographic problems of Europe and Ukraine are outlined. The definition of «demographic security» in the foreign and domestic scientific literature is given. The content and components of demographic security are considered, methodological approaches to the calculation of the indicator of demographic security are defined, which reflects the impact of demographic problems on the formation of human potential.

Key words: population, human potential, demographic problems, demographic security

Демографічні проблеми є ключовими для більшості країн Європи та країн пострадянського простору. Європейські країни попри високий рівень соціально-економічного розвитку болісно відчувають невпинне старіння населення, спричинене як високою тривалістю життя, так і низьким рівнем народжуваності. Європа першою завершила демографічний перехід, проте

© Сегіда К.Ю., 2018

замість стабілізації кількості населення спостерігається його подальше зменшення. Сучасна демографічна ситуація і головна її особливість – зниження народжуваності нижче рівня, що забезпечує просте відтворення населення – зумовлені принципово іншими причинами в порівнянні зі зниженням народжуваності під час першого демографічного переходу. Подібні демографічні проблеми притаманні для більшості розвинених країн світу. Європейські країни, враховуючи реальні демографічні проблеми, які відбиваються на всіх сферах життєдіяльності та розвитку економіки, одними з перших відчули проблему старіння населення (рівень демографічного старіння понад 20 %) та високого демографічного навантаження, змінились якісні та кількісні характеристики людського потенціалу. Виходячи із наявних реалії, постала необхідність пошуку шляхів коригування формування та реалізації людського потенціалу, зокрема впровадження ідеї «срібної економіки», поповнення людського потенціалу внаслідок міграційних процесів тощо. Країни пострадянського простору ще більш гостро відчувають демографічні проблеми, адже до загальноєвропейських тенденцій депопуляції додаються проблеми нижчого рівня соціально-економічного розвитку, зокрема нижчий рівень та якість життя населення, зміна соціальних настанов та соціальних цінностей, загострення проблем соціальної безпеки, що впливає на формування людського потенціалу та значно спотворює його.

Людський потенціал є, в першу чергу, підсистемою соціально-демографічною, що самоорганізується, володіє здатністю зберігати свою цілісність і внутрішню структуру при значних змінах зовнішніх умов. Сутність людського потенціалу виявляється через структурні показники, адже вони представляють його як цілісність. З тієї ж причини найбільш інформативним є процес відтворення людського потенціалу та уточнення структури і ролі окремих його складових. Тому необхідними є дослідження демографічних процесів – таких, що описують природний рух населення і за своєю природою є соціально-біологічними, обумовленими безпосереднім впливом як суто біологічних, так і соціально-економічних факторів у широкому розумінні, а також аналіз процесів формування статево-вікової, шлюбно-сімейної, соціально-економічної структур. Тож, саме демографічний розвиток є основою формування людського потенціалу, а показник демографічної безпеки можна розглядати як індикатор демографічних проблем у цьому процесі.

У закордонних дослідженнях акцентується увага на тому, що сутність демографічної безпеки полягає не лише в оцінці прямого впливу демографічних тенденцій на чисельність населення, економічний розвиток та оборонні можливості, а й в оцінці опосередкованого впливу демографічних тенденцій на зміну економічних показників, соціального темпераменту та національних ідей. [3]. Ключовими складовими демографічної безпеки вважають:

- чисельність населення, вікова структура, географічний розподіл, етнічний склад;
- зміни в цих демографічних умовах та взаємодії між ними, включаючи міграцію, темпи зростання населення, зрушення в віковій структурі, зміну

місця й пропорцій етнічних і релігійних груп, їх географічний розподіл [1, 2, 5].

Враховуючи сучасні тенденції третього демографічного переходу, інтенсивність міграційних процесів у світі, зазначається, що міграційний приплив у розвинені країни із країн, що розвиваються, призводять до так званої «дилеми безпеки», адже традиційно групи етнічних меншин часто мають високий рівень народжуваності та темпи зростання населення, що призводить до зміни структури всього населення, може призвести до ланцюга самозахисних дій та реакцій між постійним населенням та новим (групами мігрантів), які можуть призводить до загрози національній безпеці та виникненню конфліктів [4].

Демографічну безпеку в Україні інституційно визначено як стан захищеності держави і суспільства від демографічних загроз, при якому забезпечується розвиток України, відповідно до її національних демографічних інтересів. Національні інтереси – це життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток [9]. Серед пріоритетних національних демографічних інтересів: стійке зростання чисельності населення України на основі послідовного збільшення народжуваності та очікуваної тривалості життя, зниження смертності населення; підвищення загального рівня здоров'я населення, розвиток інтелектуального та духовно-морального потенціалу суспільства; зміцнення інституту сім'ї як соціального інституту, найбільш сприятливого для реалізації потреби в дітях, їх виховання; оптимізація внутрішніх і зовнішніх міграційних потоків, забезпечення позитивного сальдо зовнішньої міграції економічно активного населення. В аспекті економічної безпеки України демографічну безпеку розглядають як стан захищеності рівня економічної держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, за якого забезпечується розвиток України з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України [11].

У наукових дослідженнях на пострадянському просторі демографічну безпеку трактують як:

- стан і розвиток демографічної ситуації, соціально-економічні наслідки якої не погіршують економічне і соціальне становище в країні, не залежно від інших зовнішніх і внутрішніх умов; є складовою частиною національної безпеки і визначається як стан захищеності основних життєво важливих демовідтворювальних процесів від реальних і потенційних загроз [19];
- подовження людського життя, за рахунок підвищення ефективності демографічного відтворення, розширення демографічної свободи [12];
- стан демовідтворювальних процесів, який не породжує реальні чи потенційні негативні впливи на розвиток країни [16];

- стан демографічного розвитку, який за об'ємними і структурними показниками буде сприяти досягненню в перспективі відтворення населення все більш «високої якості», створення передбачуваного, контрольованого перебігу основних демографічних процесів, забезпечення такого поєднання внутрішніх і зовнішніх умов в країні, які були б максимально сприятливі для демографічного розвитку [13];
- стан захищеності життя, відтворення і формування демографічних структур (статево-вікової, етнічної, сімейної) від демографічних загроз, що підтримується за допомогою інституційного середовища [15];
- функціонування і розвиток популяції як такої в її вікових, статевих та етнічних параметрах, співвідношення з національними інтересами держави, які складаються з забезпечення цілісності, суверенності, незалежності та збереження геополітичного статусу [7];
- функціонування і розвиток популяції як такої в її статево-вікових і етнічних параметрах, співвідношенні з національними інтересами держави, що полягають в забезпеченні її цілісності, незалежності, суверенітету і збереженні існуючого геополітичного статусу» [14];
- характеристика захищеності соціально-економічного розвитку суспільства від внутрішніх і зовнішніх демографічних загроз, що забезпечує як мінімум збереження геополітичного, економічного і етнічного статусу держави [8];
- невід'ємна складова національної безпеки, що представляє собою такий стан, при якому за рахунок дотримання відповідного законодавства, своєчасного виявлення і усунення демографічних загроз забезпечується демографічний розвиток країни відповідно до її національних інтересів і демографічних прав громадян [10];
- забезпечення національних демографічних інтересів України та здатність демографічної системи протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам в існуючих соціально- економічних та геополітичних умовах [18];
- система параметрів природного й механічного руху та структури населення, що дозволяє ефективно реагувати на внутрішні та зовнішні загрози щодо забезпечення сталого розвитку суспільства і життєдіяльності людини [6].

Існують різні методики діагностики стану демографічної безпеки, які традиційно представляються алгоритмом: демографічна безпека – демографічний ризик – демографічна загроза – демографічна небезпека. У структурі демографічної безпеки держави О. Хомин виділяє такі складові: економіко-демографічну, соціально-демографічну, міграційно-демографічну, освітньо-демографічну, еколого-демографічну, медико-демографічну та кримінально-демографічну [17]. За методикою, запропонованою І. Цвігун діагностику стану демографічної безпеки доцільно проводити за 28 показниками, 14 із яких відносяться до кількісних аспектів (чисельність населення, природне відтворення населення, міграційний рух та розміщення

населення, структура населення), 14 – до якісних (здоров'я населення, девіантні явища, шлюбно-сімейні відносини). Дію кожного визначено як стимулятор або дестимулятор, запропоновано порогові значення для їх нормування [18]. Спрощену методику обчислення пропонують І. Гудзеляк та Н. Верчин, які застосовують 11 показників: загальний приріст населення, коефіцієнт народжуваності, коефіцієнт природного приросту, відносне сальдо міграції, сумарний коефіцієнт народжуваності населення, брутто-коефіцієнт відтворення, очікувана тривалість життя при народженні, коефіцієнт смертності, коефіцієнт дитячої смертності, коефіцієнт старіння населення, демографічне навантаження непрацездатного населення на працездатне [6]. Згідно методики розрахунку рівня економічної безпеки України [11], основними показниками, що її характеризують, є: чисельність наявного населення (у відсотках до рівня 1990 року), очікувана тривалість життя при народженні, коефіцієнт дитячої смертності, коефіцієнт природного приросту, частка населення похилого віку, демографічне навантаження, загальний коефіцієнт міграційного приросту .

Тож, показник демографічної безпеки є зручним індикатором оцінки демографічних проблем у формуванні людського потенціалу. Він дає змогу проаналізувати поточну ситуацію, визначити переважаючі процеси, провести ретроспективний аналіз показників демографічної безпеки регіону для визначення можливого стану демографічної ситуації в майбутньому. Суспільно-географічне дослідження рівня демографічної безпеки дозволяє виявляти та обґрунтовувати ефективні механізми забезпечення демографічної безпеки, визначення шляхів зменшення впливу демографічних проблем на формування людського потенціалу територій будь-якого ієрархічного рівня.

Список використаних джерел:

1. Cincotta R.P., Engelman R., Anastasion D. (2003). The security demographic: Population and civil conflict after the cold war : Washington, Population Action International, 100.
2. Cincotta R.P. (2004). Demographic Security Comes of Age, Environmental Change and Security Programme Report, 10, 24-29.
3. Jackson R. and Howe N., 2008. The Graying of the Great Powers: Demography and Geopolitics in the 21st Century, Washington D.C: Center for Strategic and International Studies
4. Leuprecht C. (2010). The Demographic Security Dilemma. Yale Journal of International Affairs, 60-74. Retrieved from http://post.queensu.ca/~leuprech/docs/articles/Leuprecht_2010_the%20democragic%20security%20dilemma_Yale%20journal%20of%20international%20affairs.pdf
5. Malnar D., Malnar A. (2015). Demographic Security Trends in Southeastern Europe. Croatian International Relations Review, 21, 73. Retrieved from https://www.degruyter.com/view/j/cirr.2015.21.issue-73/cirr-2015-0011/cirr-2015-0011.xml
6. Verchyn N.R., Hudzeliak I.I. (2015). Suspilno-heohrafichni aspekty intehralnoi otsinky demohrafichnoi bezpeky Ukrainy ta Lvivskoi oblasti [Socio-geographical aspects of the integral assessment of the demographic security of Ukraine and Lviv region]. Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafii – Journal of Human Geography, 1, 84-88 [in Ukrainian].
7. Dehermendzhy Yu. D. Rol OON v zabezpechenni demohrafichnoi bezpeky [UN role in ensuring demographic security]. Retrieved from http://istfak-

mgu.at.ua/publ/procesi_regionalizaciji_ta_globalizaciji_jak_dominanta_svitovogo_rozvitku/1 [in Ukrainian].
8. Dudarev V.B. (2008). Statystycheskoe yssledovanye demohrafycheskoi bezopasnosty Rossyy [Statistical study of the demographic security of Russia]: avtoref. dys. na stysk. uchen. step. kand. эkonom. nauk: spets. 08.00.12 «Bukhhalterskyi uchet, statystyka». Moskva, 16 [in Russian].
9. Zakon Ukrainy «Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy» [The Law of Ukraine "On the Basics of the National Security of Ukraine"]. Retrieved from www.rada.gov.ua. [in Ukrainian].
10. Kazushchyk V.D. (2000). Demohrafycheskye aspektы demohrafycheskoi bezopasnosty Belarusy [Demographic aspects of the demographic security of Belarus]. Reproduktyvnoe zdorove naselenyia y demohrafycheskaia bezopasnost respublyky. Mat. resp. Semynara. Mynsk, 4-7 [in Belarusian].
11. Metodychni rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy (Nakaz Minekonomrozvytku Ukrainy vid 29.10.2013 № 1277) [Methodical recommendations on the calculation of the level of economic security of Ukraine (Order of the Ministry of Economic Development of Ukraine of 29.10.2013 No. 1277)]. Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#n9 [in Ukrainian].
12. Myhratsyia y bezopasnost v Rossyy [Migration and security in Russia]. (2000). Pod red. H. Vytkovskoi, S. Panaryna. Moskva, Ynterdyalekt+, 341 [in Russian].
13. Perebeinos O.M. Demohrafichna bezpeka ta zahrozy demohrafichnoho rozvytku: derzhavno-upravlinskyi aspekt [Demographic security and the threat of demographic development: state and managerial aspect]. Retrieved from http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2011-1/doc/7/03.pdf [in Ukrainian].
14. Rubakovskyi L.L. (2003). Demohrafycheskaia bezopasnost [Demographic security]. Bezopasnost Evrazyy - Security of Eurasia, 3, 154-186 [in Ukrainian].
15. Soboleva S.V., Chudaeva O.V. (2008). Demohrafycheskaia bezopasnost Rossyy y ee rehyonov: faktorы, problemы, yndykatorы [Demographic security of Russia and its regions: factors, problems, indicators]. Rehyon: эkonomyka y sotsyolohyia - Region: Economics and Sociology, 3, 147-167 [in Russian].
16. Steshenko V.S., Ukrainets S.Ia., Kulchytskyi S.V. (2007). Osoblyvosti demohrafichnoi sytuatsii. Derzhavotvorchyi protses v Ukraini (1991–2006) [Features of the demographic situation. State process in Ukraine (1991-2006)] : Kyiv, Naukova dumka, 125–138 [in Ukrainian].
17. Khomyn O.Y. (2014). Lantsiuhova skhema tsyklu demohrafichnoi bezpeky u rehionakh Ukrainy [The chain diagram of the cycle of demographic security in the regions of Ukraine]. Zbirnyk naukovykh prats «Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy» –Collection of scientific papers "Socio-economic problems of the modern period of Ukraine.", 5 (109), 478-485. Rezhym dostupu: Retrieved from http://ird.gov.ua/sep/sep20145(109)/sep20145(109)_478_KhomynOY.pdf [in Ukrainian].
18. Tsvihun I.A. (2013). Demohrafichna bezpeka Ukrainy ta napriamy yii rehuliuvannia: monohrafiia [Demographic security of Ukraine and directions of its regulation: monograph] : Kam`ianets-Podilskyi: Vydavets PP Zvoleiko, 400 [in Ukrainian].
19. Shakhotko L.P., Pryvalova N.N. (2001). Demohrafycheskaia bezopasnost: sushchnost, zadachy, systema pokazatelei y mekhanyzm realyzatsyy [Demographic security: the essence, objectives, scorecard and implementation mechanism]. Voprosы statystyky – Statistics Issues, 7, 16–21 [in Russian].

УДК 911.3

ГЕОГРАФІЯ НАРКОМАНІЇ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЧИННИКИ ВПЛИВУ

Ю.А. Шевченко, В.І. Івашина, В.В. Безуглий
datome3004@gmail. com
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро, Україна

На сьогодні, проблема розповсюдження наркоманії та наркотичних засобів в Україні є занадто гострою. Це підтверджується статистичними даними, що надаються державними службами та незалежними іноземними фахівцями. Було проведено дослідження зв'язку кількості наркозалежних в Україні з п'ятьма обраними соціально-економічними показниками із застосуванням методу кореляції Спірмена. Встановлено наявність зв'язку з деякими факторами та наголошено на необхідності заходів щодо вирішення цієї проблеми.
Ключові слова: наркоманія, наркотичні засоби, наркозалежні, регіони України, метод кореляції.

Today, the problem of the spread of drug addiction and narcotics in Ukraine is too acute. This is confirmed by the statistics provided by public services and independent foreign experts. A study was conducted on the association of the number of drug users in Ukraine with the five selected socio-economic indicators using Spirman's correlation method. There is established a connection with some factors and stressed the need for measures to address this problem.
Key words: addiction, narcotic drugs, addicts, regions of Ukraine, correlation method.

У світі все більш глобального характеру набуває проблема розповсюдження наркотиків та наркоманії, які потребують активних дій щодо їх вирішення. З цим явищем зіткнулася і Україна, в якій наркоманія набуває все більшого розповсюдження, руйнуючи економічну та соціальну сферу, підвищує рівень злочинності, негативно впливає на молодь, провокуючи конфлікти. Саме тому, її можна розглядати як загрозу національній безпеці нашої держави. За даними Служби безпеки України та оцінками вітчизняних та іноземних експертів за обсягами виробництва та вживання опіатів (переважно сурогатних опіатів, отриманих із макової соломи) Україна випереджає більшість східноєвропейських країн.

Останнім часом на кожні 100 тис. українців (рис. 1) припадає в середньому по 141 наркозалежному [4]. Найбільша кількість наркоманів у 2016 р. спостерігалася в Запорізькій області (373,5 осіб на 100 тис. населення), Києві (297,3), а також у Кіровоградській (276), Херсонській (245,5), Миколаївській (237,5), Одеській (235,7) і Дніпропетровській (202,5) областях, а найменший показник – у Львівській (58 осіб на 100 тис. населення), Тернопільській (49) і Закарпатській (23,8) областях [1,3,5]. Дані по території АР Крим, Донецької та Луганської областях відсутні. Всього в Україні, за різними джерелами, налічують від 100 тис. до 200 тис. наркоманів. За даними статистики [2], в 5%

© Шевченко Ю.А., Івашина В.І., Безуглий В.В.

українських сімей, які перебувають у полі зору соцпрацівників, вживають психоактивні речовини. Помітно, що існує певний контраст кількості наркоманів, адже їх чисельність суттєво зменшується з наближенням у напрямку заходу України. Причина цього – безліч чинників, серед яких культурні, соціальні та економічні.

Рис. 1. Кількість наркоманів в Україні (на 100 000 осіб)

Нами було проведено дослідження зв'язку кількості наркозалежних з різними соціально-економічними показниками у регіонах України, які були об`єднані у три групи (Західна Україна, Південна та Східна Україна, Центральна та Північна Україна). Одним із основних способів виявлення взаємозв'язку декількох явищ за кількісними параметрами є кореляційний аналіз. Математичною мірою кореляції двох випадкових величин слугує коефіцієнт кореляції, який розраховується за формулою:

$$\rho(\mathbf{X},\mathbf{Y}) = \frac{\mathrm{Cov}(\mathbf{X},\mathbf{Y})}{\sigma_X, \sigma_Y} = \frac{E((X-\mu_X)(Y-\mu_Y))}{\sigma_X \sigma_Y},$$

де: $\mathbf{X}$ та $\mathbf{Y}$ – випадкові величини з математичним сподіванням μ_X та μ_Y. Їх коефіцієнт кореляції позначається як $\rho(\mathbf{X},\mathbf{Y})$;

$\mathrm{Cov}(\mathbf{X},\mathbf{Y})$ – коваріація величин $\mathbf{X}$та $\mathbf{Y}$,

σ_X,σ_Y – стандартне відхилення величин $\mathbf{X}$та $\mathbf{Y}$.

Проаналізувавши отримані дані для *Західної України* (табл. 1), можна зробити такі висновки: найменші показники (+0,14) були отримані при дослідженні кореляційної залежності між кількістю наркоманів та кількістю безробітних та абонентів Інтернет. Оскільки за даними світових досліджень, кількість безробітних має доволі високий рівень впливу на рівень наркоманії в

деяких регіонах, а Інтернет, нещодавно став однією з основних ланок наркобізнесу. Таким чином, проаналізувавши залежність росту кількості наркоманів та вищеназваних факторів, можна зазначити, що залежності майже немає, оскільки коефіцієнт кореляції менший за мінімальний для того, щоб була залежність між двома явищами (0,3). Можливо, відсутність залежності прослідковується через соціально-економічні особливості регіону.

Таблиця 1

Взаємозв'язок кількості наркоманів з іншими факторами

ПОКАЗНИКИ					
Кількість наркоманів* **X**	Кількість беробітних* **Y**	Кількість абонентів Інтернет* **Y**	Інтегральний показник ІЛР **Y**	Кількість студентів* **Y**	Кількість розлучень* **Y**
КОЕФІЦІЄНТ РАНГОВОЇ КОРЕЛЯЦІЇ СПІРМЕНА (зв'язок факторів X та Y)	**Регіон 1. Західна Україна**				
	+ 0,14 Зв'язок факторів X та Y дуже слабкий	**+ 0,14** Зв'язок факторів X та Y дуже слабкий	**-0,57** Зв'язок факторів X та Y середній	**+ 0,449** Зв'язок факторів X та Y слабкий	**+ 0,71** Зв'язок факторів X та Y високий
	Регіон 2. Східна та Південна Україна				
	+ 0,77 Зв'язок факторів X та Y високий	**+ 0,26** Зв'язок факторів X та Y слабкий	**-0,54** Зв'язок факторів X та Y середній	**+ 0,88** Зв'язок факторів X та Y високий	**+ 0,14** Зв'язок факторів X та Y дуже слабкий
	Регіон 3. Центральна та Північна Україна				
	+ 0,815 Зв'язок факторів X та Y високий	**+ 0,04** Зв'язок факторів X та Y дуже слабкий	**-0,13** Зв'язок факторів X та Y дуже слабкий	**+ 0,33** Зв'язок факторів X та Y слабкий	**+ 0,44** Зв'язок факторів X та Y слабкий

Середній (або близький до середнього) зв'язок мають інтегральний показник ІРЛ та кількість студентів (+0,57 та +0,449 відповідно). Вони обрані для проведення дослідження, оскільки ІРЛ є стандартним інструментом при загальному порівнянні рівня життя різних країн та регіонів (зв'язок є оберненим, тобто чим вищий показник ІРЛ, тим менша кількість наркоманів), а студенти є цільовою групою (найбільш вразливою) у вживанні наркотиків, так як за даними МООЗ України, у 2016 р. близько 25% студентів вживали наркотики більше одного разу протягом року [5].

Висока прямо пропорційна залежність росту кількості наркозалежних простежується від кількості розлучень у досліджуваному регіоні. Цей зв'язок виражається коефіцієнтом (+0,71) і є найвищим для даного регіону. Це пов'язано з тим, що за даними психологів, розлучення негативно впливають на особистість, наслідком чого стає депресивний стан та тяга до вживання алкоголю та наркотиків.

Проаналізувавши отримані дані для *Східної та Південної України*, можна зробити такі висновки: найменші показники (+0,14 та +0,26) становили коефіцієнти кореляційної залежності між кількістю наркоманів та кількістю абонентів Інтернет та розлучень. Ці показники свідчать про відсутність зв'язку, тобто вони не мають впливу на кількість наркоманів у даному регіоні. Середній, обернено пропорційний зв'язок простежується між кількістю наркозалежних та показником ІРЛ (-0,54), тобто вищий показник відповідає меншій кількості наркоманів, а нижчий відповідає більшій відповідно.

У цьому регіоні два показники мають високий рівень залежності з кількістю наркоманів – це кількість безробітних (+0,77) та кількість студентів (+0,86). Це означає, що ці прошарки суспільства суттєво впливають на досліджуване явище. Недарма саме для цього регіону характерна найбільша кількість наркоманів взагалі в Україні.

Для регіону *Північна та Центральна Україна* властиві найменші значення кореляційної залежності між кількістю наркоманів та показником ІРЛ (-0,13) та кількістю абонентів Інтернет (+ 0,04). Ці показники свідчать про відсутність зв'язку, тобто вони не мають впливу на кількість наркоманів у даному регіоні. Близькі до середнього показники залежності з кількістю студентів (+0,33) та кількістю розлучень (+0,44), тобто ці фактори мають незначний вплив на кількість наркозалежних у регіоні. Висока прямо пропорційна залежність росту кількості наркозалежних спостерігається від кількості безробітних у досліджуваному регіоні. Цей зв'язок виражається коефіцієнтом +0,815 і є найвищим для даного регіону. Проаналізувавши дослід, помітно, що на відміну від світових досліджень, показник кількості абонентів Інтернет не має зв'язку з кількістю наркоманів у жодному з регіонів України, показники ІРЛ та кількість студентів мають зв'язок лише в деяких регіонах, а найбільш впливовим, за результатами досліджень, став фактор безробіття. Для об'єктивного сприйняття усі показники є відносними, тобто у перерахуванні на 100 тис. населення.

Отже, соціально-економічний фактор є одним із основних причин виникнення проблем, пов'язаних з наркоманією та розповсюдженням наркотичних засобів в Україні. Необхідна певна програма профілактики наркоманії, узгоджені дії щодо її запобігання, враховуючи стан наркотизації у кожному з регіонів України.

Список використаних джерел:

1. Derzhavnyi Komitet Statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from http: // ukrstat.gov.ua / [in Ukrainian].
2. Informatsiyne ahentstvo Ukrayins′ki Novyny [The Ukrainian News Agency]. Retrieved from http: // ukranews.com / [in Ukrainian].
3. Ofitsiynyy sayt Ministerstva Okhorony Zdorov′ya Ukrainy [Official web-site of the Ministry of Health of Ukraine]. Retrieved from http: // moz.gov.ua / [in Ukrainian].
4. Ofitsiynyy sayt Ukrayins′koho instytutu stratehichnykh doslidzhen′ Ministerstva okhorony zdorov′ya Ukrayiny [Official web-site of the Ukrainian Institute for Strategic Studies of the Ministry of Health of Ukraine] Retrieved from http: // uiph.kiev.ua / [in Ukrainian].
5. Ofitsiynyy sayt Ukrayins′koho medychnoho monitorynhovoho tsentru z narkotykiv ta alkoholyu MOZ Ukrayiny [The official website of the Ukrainian Medical Monitoring Center for Drugs and Alcohol at the Ministry of Health of Ukraine]. Retrieved from http: // ummcda.org.ua / [in Ukrainian].

СЕКЦІЯ 5.
ОСВІТА ДЛЯ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

УДК 911.3:377 (477.54)

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ У ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

П.А. Вірченко
japasha@ukr.net
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,м. Харків, Україна

У статі розглядається сучасний стан розвитку професійно-технічної освіти у Харківській області. Автором аналізуються забезпеченість національного та регіонального ринку праці фахівцями робітничих професій, основні кількісні показники, які характеризують розвиток професійно-технічної освіти Харківщини, зокрема, динаміка кількості професійно-технічних навчальних закладів, особливості їх територіального розміщення, динаміка чисельності учнів та слухачів, випуск кваліфікованих робітників.

Ключові слова: професійно-технічна освіта, професійно-технічні навчальні заклади, ринок праці.

The article deals with the current state of development of professional and technical education in Kharkiv region. The provision of the national and regional labor market by specialists of workers' professions are analyzed and the main quantitative indicators characterizing the development of vocational education in Kharkiv region are analyzed, in particular dynamics of the number of professional and technical schools, features of their territorial placement, dynamics of the student`s number and listeners, release of skilled workers were analyzed by the author in this article.

Key words: professional and technical education, professional and technical educational institutions, labor market.

Сучасний ринок праці України та її регіонів сьогодні потребує значної кількості працівників робітничих професій. Це підтверджує й аналіз різних джерел, які пропонують роботу (тематичних друкованих видань, Інтернет-сайтів з пошуку роботи) та досліджують національний і регіональні ринки праці. Так за професійними групами на ринку праці України спостерігається попит на кваліфікованих робітників по роботі з інструментом (19 %) на професіоналів та на робітників з обслуговування й експлуатації устаткування (по 16 %), а також на працівників сфери торгівлі та послуг (14 %) [3]. Якщо говорити за конкретними професіями, то національний ринок праці потребує наступних фахівців: водіїв, швачок, слюсарів, електромонтерів, електрогазозварників, токарів, мулярів тощо. Також затребуваними сьогодні є працівники сфери послуг (продавці, кухарі, офіціанти, перукарі, охоронники тощо). У сільськогосподарському секторі спостерігається попит на агрономів, трактористів та робітників з обслуговування сільськогосподарського виробництва [3].

Підготовкою фахівців робітничих професій займається професійно-

© Вірченко П.А., 2018

технічна освіта, яка є важливою освітньою ланкою національної системи освіти.

Сучасна професійно-технічна освіта має відповідати реаліям сучасного розвитку господарства та бути спрямована не тільки на здобуття фахових компетентностей громадянином, а й на розвиток його професіоналізму, професійної культури особистості. Значущість професійно-технічної освіти для розвитку суспільства полягає і в тому, що навчальні заклади цієї освітньої ланки готують кваліфікованих фахівців багатьох робітничих професій, яких сьогодні не вистачає на ринку праці.

До регіонів України, які мають значний попит на фахівців робітничих професій, відноситься й Харківська область, у системі професійно-технічної освіти якої за останні роки відбулись певні зміни, які пропонуємо проаналізувати у даній статті.

Станом на 2017 рік у Харківській області функціонували 45 професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) [4], що складало 5,7 % від їх загальноукраїнської кількості. Однак, у порівнянні з попереднім роком кількість ПТНЗ в області скоротилась на 8 одиниць, що, на нашу думку є негативною тенденцією, так як господарський комплекс Харківщини відчуває дефіцит працівників багатьох робітничих професій, яких готують навчальні заклади професійно-технічної освіти (ПТО).

Протягом 2017 року підприємства, організації та установи Харківської області заявили про потребу у 86,7 тис. працівниках. Більшість вакансій припадала саме на робітничі професії – 54,6 % [3]. Зокрема, на регіональному ринку праці стабільним попитом користуються такі фахівці: токарі, фрезерувальники, шліфувальники, налагоджувальники верстатів, маніпулятори із програмним керуванням, слюсарі механоскладальних робіт, слюсарі-ремонтники, слюсарі-сантехніки, електрогазозварники, муляри, бетонники, штукатури, столяри, електромонтери, трактористи, трактористи-машиністи сільськогосподарського виробництва, робочі фермерського господарства, водії трамваїв, тролейбусів, кондуктори, слюсарі з ремонту автомобілів та слюсарі з ремонту рухомого складу, кухарі, кондитери, пекарі, медичні сестри тощо [3]. Фахівців зазначених професій готують саме заклади ПТО. Однак, у ПТО області спостерігається ряд заперечливих тенденцій, які стримують розвиток економіки регіону.

У порівнянні з 1995 роком, у ПТО області відбулось значне зменшення кількості ПТНЗ, зокрема, їх чисельність скоротилась на 18 одиниць. Динаміку кількості ПТНЗ у Харківській області за період з 1995 по 2017 роки демонструє графік на рис. 1.

Аналіз графіку свідчить про те, що найбільша кількість ПТНЗ в області функціонувала саме у 1995 році. Однак, у наступні роки чисельність ПТНЗ на Харківщині переважно зменшувалась.

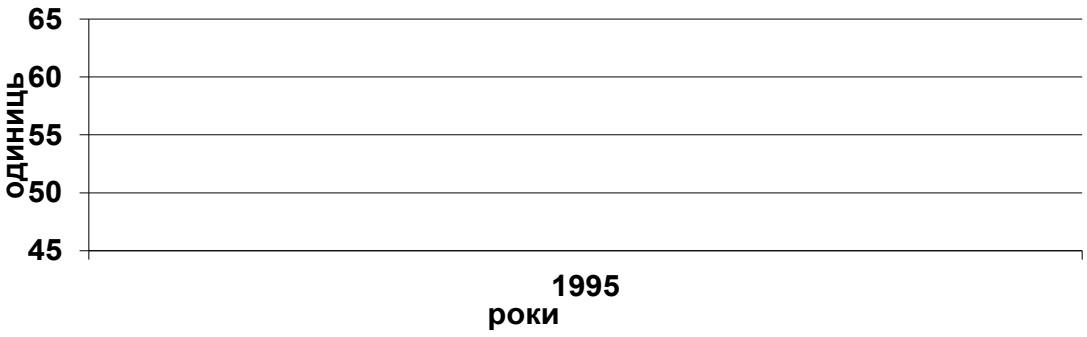

Рис. 1. Кількість ПТНЗ Харківської області за період з 1995 по 2017 роки (побудовано за даними [4])

Тенденцію щодо зменшення кількості закладів ПТО Харківщини, на нашу думку, можна пояснити кількома причинами, зокрема: скороченням попиту серед випускників загальноосвітніх навальних закладів на отримання робітничих професій, а також тим, що частина колишніх ПТНЗ змінила свій статус й перейшла до категорії вищих навчальних закладів І-ІІ рівнів акредитації.

Таблиця 1

Розподіл ПТНЗ за адміністративно-територіальними одиницями Харківської області станом на 2017 рік (складено за даними [1,4])

Кількість ПТНЗ у межах адміністративно-територіальної одиниці	***Адміністративно-територіальні одиниці Харківської області***
ПТНЗ відсутні	Близнюківський, Борівський, Валківський, Великобурлуцький, Дергачівський, Зачепилівський, Коломацький, Нововодолазький, Печенізький, Сахновщинський, Харківський.
Функціонує 1 ПТНЗ	Балаклійський, Барвінківський, Богодухівський, Вовчанський, Дворічанський, Зміївський, Золочівський, Ізюмський, Кегичівський, Красноградський, Краснокутський, Куп'янський, Первомайський, Шевченківський, місто Люботин.
Функціонує 2 ПТНЗ	Лозівський, Чугуївський.
Функціонує більше 3-х ПТНЗ	місто Харків.

Більше половини закладів ПТО Харківщини розташовані в обласному центрі (26 з 45), що складає 57,8 % від їх загальнообласної кількості. Серед адміністративно-територіальних одиниць Харківської області станом на 2017 рік ПТНЗ функціонували у 16 районах області з 27 (див. табл. 1).

У 11 районах Харківщини, які, переважно, знаходяться на периферії та, здебільшого, відносяться до депресивних територій області, заклади ПТО взагалі відсутні. Ще у 14 районах області функціонує по 1 ПТНЗ. А у Лозівському та Чугуївському районах функціонує по 2 ПТНЗ.

У переважній більшості районів області, де функціонували заклади ПТО, готували спеціалістів для сільського господарства та агропромислового комплексу. Незважаючи на це, проблема забезпечення професійними кадрами у сільській місцевості й дотепер залишається актуальною.

Суттєвих змін за досліджуваний період зазнали і кількісні показники наповнюваності закладів ПТО Харківської області. Якщо в 1995 році чисельність учнів та слухачів у ПТНЗ області складала 29,4 тис. осіб, то у 2017 році вона скоротилась більше ніж на 15 тис. (більше ніж у 2 рази до рівня 1995 року) і дорівнювала 13,8 тис. осіб [4]. Динаміку чисельності учнів та слухачів у закладах ПТО Харківщини за період з 1995 по 2017 роки демонструє графік на рисунку 2.

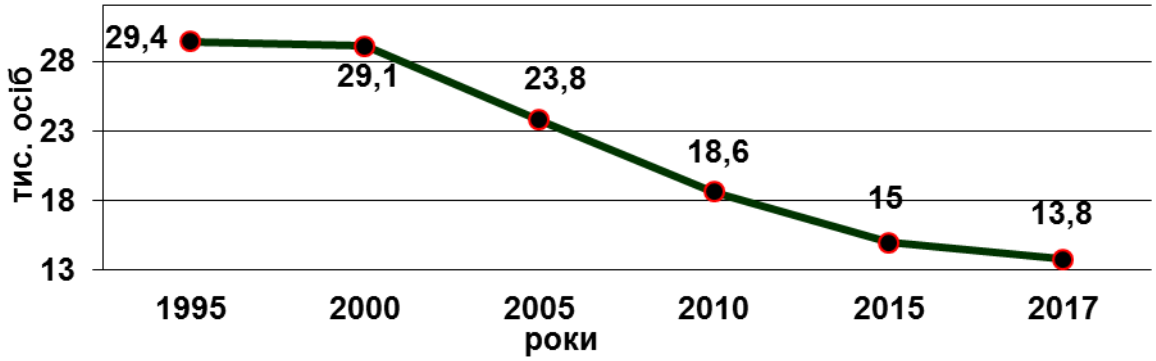

Рис. 2. Динаміка чисельності учнів та слухачів у закладах ПТО Харківської області за період з 1995 по 2017 роки (побудовано за даними [4])

Зменшення чисельності учнів та слухачів у закладах ПТО, на нашу думку, пов'язане не тільки з поточною демографічною ситуацією (за розрахунками автора чисельність випускників шкіл у Харківській області буде скорочуватись до 2020 року), а й зі зростанням престижу вищої освіти, небажанням сучасної молоді займатися фізичною працею, малоефективною державною і регіональною політикою у сфері зайнятості населення, недостатньою інформованістю випускників шкіл, щодо потреб сучасного ринку праці, слабкою роботою відповідних служб з професійної орієнтації серед школярів та абітурієнтів, недостатньою матеріальною та соціальною мотивацією майбутніх фахівців з боку роботодавців тощо.

Також, зменшення чисельності учнів та слухачів у закладах ПТО Харківської області безпосередньо впливає на забезпечення регіонального ринку праці спеціалістами робітничих професій. Так, у 2017 році заклади ПТНЗ області випустили 6,7 тис. осіб кваліфікованих робітників [4], що на 0,6 тис. осіб менше (або на 8,2 % менше), ніж у попередньому році. А у порівнянні з 1995 роком чисельність випускників ПТНЗ області скоротилась на 9,0 тис. осіб або на 57,3 %. Тенденція скорочення випуску кваліфікованих робітників зберігається у Харківській області з 2005 року й дотепер, що негативно впливає на регіональний ринок праці.

Проведений аналіз окремих показників професійно-технічної освіти Харківської області засвідчив низку неоднозначних тенденцій у її розвитку.

Зокрема, в області спостерігається тенденція до зменшення загальної кількості ПТНЗ. Крім того, по території області професійно-технічні навчальні заклади розміщені нерівномірно, що створює певні диспропорції у підготовці фахівців робітничих професій. Крім того, зменшення чисельності випускників загальноосвітніх навчальних закладів та збільшення попиту на повну вищу освіту призвели до зменшення чисельності учнів професійно-технічних навчальних закладів, що створило дефіцит працівників робітничих професій на регіональному ринку праці. Така ситуація є загрозливою, адже для сталого зростання суспільного виробництва регіону необхідно мати стабільне забезпечення не тільки матеріальними, а й трудовими ресурсами, які відповідають сучасним вимогам ринку праці.

Для покращення ситуації з підготовкою фахівців робітничих професій, на нашу думку, найближчим часом варто провести загальнонаціональні дебати з питань подальшого розвитку професійно-технічної освіти із залученням не тільки представників Міністерства освіти і науки України, а й роботодавців та прийняти невідкладні заходи для покращення ситуації з підготовки фахівців робітничих професій.

Список використаних джерел:

1. Merezha PTNZ Xarkivs`koyi oblasti (2017) / Informacijno-osvitnij portal «Profesijno-texnichna osvita Xarkivs`koyi oblasti» [Network of professional and technical educational schools of the Kharkiv region]. – Available from http://ptu.org.ua/?page_id=12 [in Ukrainian].
2. Kuly`cz`ky`j S. Problemy` rozvy`tku ry`nku praci v Ukrayini (2017) / S. Kuly`cz`ky`j // Ukrayina: podiyi, fakty`, komentari [Problems of development of Ukrainian labor market]. – № 21. – P. 56–69. – Available from http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2017/ukr21.pdf [in Ukrainian].
3. Monitory`ng ry`nku praci Xarkivs`koyi oblasti za 2017 rik (2017) / Anality`chna dovidka [Monitoring the Labor Market of the Kharkiv region for 2017 / Analytical Reference] – Available from http://nmc.ptu.org.ua/monitoringovi-doslidzhennya/monitoring-rinku-praci/ [in Ukrainian].
4. Profesijno-texnichni navchal`ni zaklady` (2017) / Golovne upravlinnya staty`sty`ky` u Xarkivs`kij oblasti [Professional and technical educational institutions / Main Department of Statistics in the Kharkiv region] – Available from http://kh.ukrstat.gov.ua/index.php/profesiino-tekhnichni-navchalni-zaklady [in Ukrainian].

УДК 911.3

РОЗВИТОК ОСВІТИ – ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ РЕГІОНУ: ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ І ПРАКТИКИ

О.В. Гаращук[1], В.І. Куценко[2]
[1]mon7@ukr.net, [2]kutsenkovira@gmail.com
[1]Державна інспекція навчальних закладів України, м. Київ, Україна; [2]Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» , м. Київ, Україна

Розкривається взаємозалежність і взаємозв'язок між станом освіти й соціально-економічним розвитком країни та її регіонів. Особлива увага приділена освіті як чиннику суспільного розвитку, підвищенню освітнього та інтелектуального потенціалу регіону. Визначено тенденцію змін освітнього рівня населення регіонів, виявлені чинники, що зумовили значні територіальні відмінності. Значну увагу приділено ролі освіти у формуванні інноваційної економіки, переводу її на інноваційну платформу розвитку, в сприянні розбудові суспільства знань та зростанні людського капіталу, що обумовлюється вимогами четвертої промислової революції.

Ключові слова: освіта, чинники, економіка, регіон, методологія.

The interdependence and interrelation between the state of education and the social and economic development of the country and its regions are revealed. Particular attention is paid to education as a factor of social development, enhancing the educational and intellectual potential of the region. The tendency of changes in the educational level of the population of the regions has been determined, and factors that have led to significant territorial differences have been identified. Considerable attention is paid to the role of education in the formation of an innovative economy, its transfer to an innovative development platform, in the promotion of the formation of a knowledge society and the growth of human capital, which is determined by the requirements of the fourth industrial revolution.

Key words: education, factors, economy, region, methodology.

„Хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не перестає вчитися.”
Г. Сковорода

Взаємозалежність і взаємозв'язок освіти та соціально-економічного розвитку регіону слугує важливою методологічною передумовою дослідження ролі освіти в суспільному відтворенні як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях.

Аналіз статистичних даних свідчить, що в останні роки з розвитком продуктивних сил, широким упровадженням науково-технічного прогресу все вагомішу роль відіграє освіта в соціально-економічному розвитку регіону. Освіта виступає важливим елементом суспільного прогресу, зростання економіки. З розвитком суспільства зростають вимоги до обсягу знань, духовних і культурних запитів населення, розширяється потреба у підвищенні рівня освіченості населення. До речі, потреба в освіті відноситься до числа

© Гаращук О.В., Куценко В.І., 2018

першочергових суспільних потреб, органічно поєднуючи у собі економічну та соціальну складові.

Це характерно перш за все для нинішнього етапу, формування четвертої промислової революції, що висуває якісно нові, більш високі вимоги до рівня загальної та спеціальної підготовки фахівців, кваліфікації кожного трудівника. Обумовлений об'єктивними суспільними потребами розвиток освіти стає, як зазначалось вище, важливим фактором розширеного відтворення кваліфікованої робочої сили, умовою технічного прогресу, підвищення продуктивності праці, вдосконалення суспільного виробництва [1].

В цих умовах всі сфери економічної діяльності потребують працівників високої кваліфікації, що володіють глибокими знаннями, високою культурою і дисципліною.

Зростання освітнього рівня населення виступає в якості показника, через який може бути опосередковано виражена економічна ефективність кваліфікованої праці. Життя переконливо підтверджує, що розвиток освіти, підвищення освітнього рівня населення активно впливає на подальший розвиток засобів праці. До речі, високоосвічені працівники нерідко стають розробниками нових засобів праці, інноваційних технологічних процесів. Озброєний основами наук працівник має можливість швидко освоювати складну техніку та технології, бути більш мобільним у професійному і культурному плані. Рівень освіти і зростаюча на його основі кваліфікація працівників в кінцевому рахунку визначає їх вклад у розвиток суспільного виробництва, їх участь в управлінні суспільними процесами [2].

З розвитком науково-технічного прогресу серйозні зміни відбуваються в головній продуктивній силі. З кожним роком за кількісними параметрами вона покращується. Разом із тим досягнутий освітній рівень ще не задовольняє зростаючої суспільної потреби. Система підготовки кадрів не завжди враховує структурні зміни в сфері праці, вимоги науково-технічного прогресу. Недостатнім є базовий рівень освітньої підготовки частини працівників промислової та сільськогосподарської сфери [3]. Зберігається значна різниця в освітньому рівні між міським і сільським населенням, між жителями окремих регіонів (табл.).

На наявність диференціації в рівнях освітньої підготовки населення впливає сама система розміщення освітніх закладів, а також міграція населення. Як свідчить статистика, в структурі міграційних потоків превалює молодь, тобто найосвіченіша частина сільських жителів, що негативно позначається на загальному потенціалі сільських жителів.

Для характеристики освітнього рівня населення використовується і такий показник як кількість років навчання на одного жителя чи на одного зайнятого в суспільному виробництві. Цей показник є свого роду інтегральним для порівняння окремих регіонів чи навіть різних країн.

Як видно із таблиці, найвищий показник осіб, які мають повну вищу освіту, характерний для міської місцевості, зокрема для великих міст. Якщо в цілому кількість осіб з вищою освітою зростає, то в сільській місцевості – зменшується.

Таблиця 1

Розподіл населення за рівнем освіти [4, с. 49]

	Все населення		у тому числі, яке проживає					
			у міських поселеннях				у сільській місцевості	
			у великих містах	у малих містах	Всього			
	2016	2017	2017		2016	2017	2016	2017
Кількість населення у віці 6 років і старші – всього (тисяч)	36119,2	35982,1	13707,3	9932,0	23728,9	23639,3	12390,3	12342,8
Розподіл населення у віці 6 років і старші за рівнем освіти:								
повна вища	22,6	22,6*	34,6	21,3	28,7	29,0	10,8	10,2
базова вища	1,3	1,3	2,2	0,6	1,4	1,5	1,0	0,9
неповна вища	18,0	18,7	17,7	22,6	19,0	19,8	16,2	16,6
професійно-технічна	19,8	19,6	15,2	20,6	18,0	17,5	23,3	23,9
повна загальна середня	17,8	17,1	14,9	14,3	15,9	14,7	21,7	21,8
базова загальна середня	8,7	8,7	4,9	7,4	6,1	5,9	13,8	14,1
початкова загальна середня	6,2	6,4	5,0	6,9	5,2	5,8	8,0	7,4
не мають початкової загальної освіти та неписьменні	5,6	5,6	5,5	6,3	5,7	5,8	5,2	5,1

* Серед 100 осіб у віці 25-44 роки 38 осіб мають повну вищу освіту.

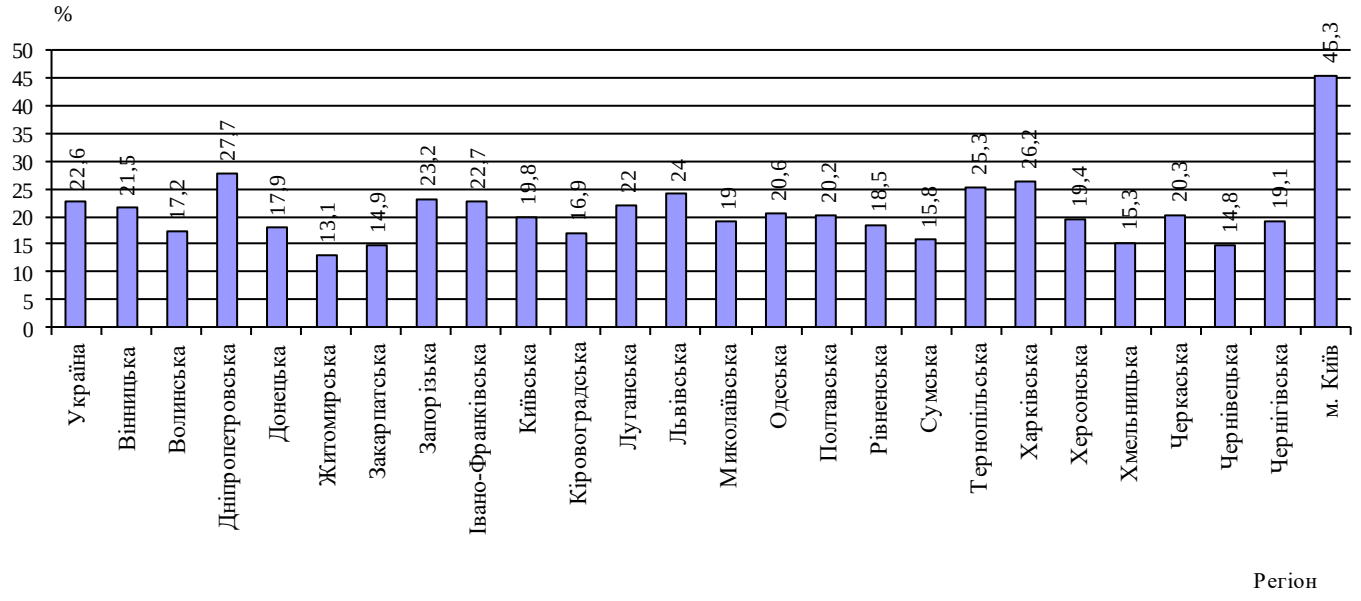

Рис. 1. Питома вага населення у віці 25-44 роки, які мають повну вищу освіту за регіонами України, 2017 р.

Існують суттєві відмінності вищезазначеного показника і в регіональному розрізі (рис. 1).

Якщо м. Київ за питомою вагою населення з вищою освітою займає перше місце серед регіонів України, то за професійно-технічним – останнє (рис. 2).

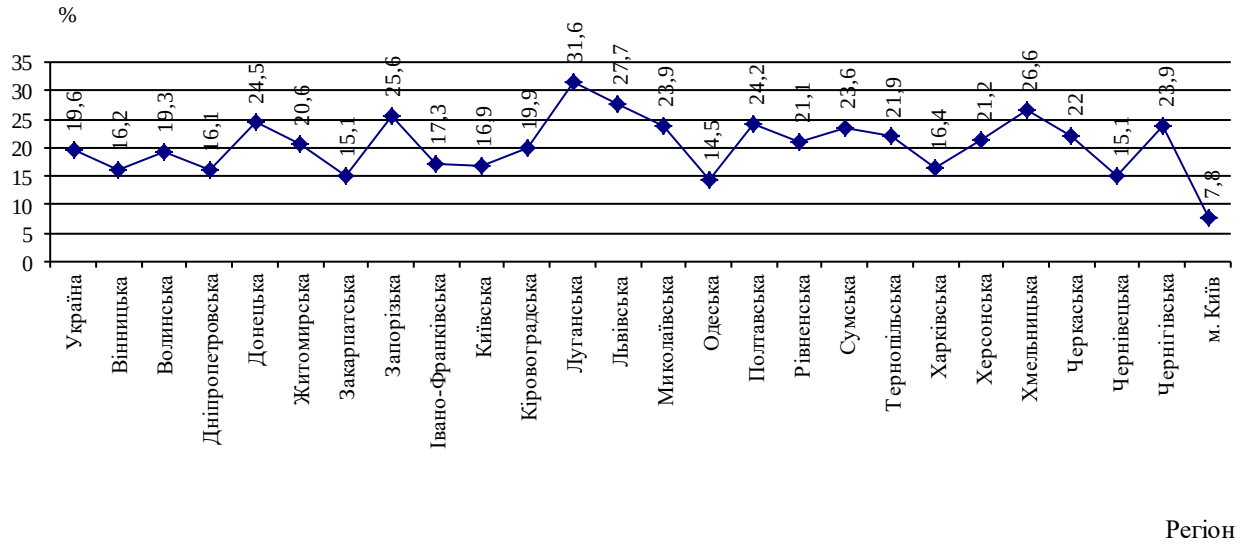

Рис. 2. Кількість населення (серед осіб у віці 25-44 роки), які мають професійно-технічну освіту, 2017 р.

Такий низький рівень осіб з професійно-технічною підготовкою у столиці України не може негативно не позначитись на соціально-економічних показниках. Він дозволяє більш чітко відслідковувати динаміку рівнів освіти всього населення. Зрозуміло, що різна структура економіки, що склалась в тому чи іншому регіону, вимагає різної освітньої підготовки населення. В одних регіонах можуть переважати види виробництва, що потребують високої частки осіб з вищою освітою, в інших – із середньою. Тому порівняння різних регіонів доцільно здійснювати з допомогою такого показника, як середнє число років навчання у розрахунку на одного жителя.

Недостатній рівень освіти стає все відчутнішою перепоною для робіт, пов’язаних з освоєнням нової техніки, раціональним її використанням. Наш досвід свідчить, що від рівня освітньої підготовки населення у значній мірі залежить ефективність використання обладнання. Скажімо, досвід машинобудування Німеччини показує, що близько 20% простоїв нових систем обладнання зумовлено недоліками роботи обслуговуючих їх робітників у результаті відсутності необхідних знань і навиків. Встановлено, що робітник з повною середньою освітою трудиться продуктивніше, ніж той, освітній рівень якого складає неповна середня освіта. А це значить, що зростання освітнього кваліфікаційного рівня працівників сприяє збільшенню не лише національного, а й регіонального продукту.

Спостерігається залежність освіти від соціальних факторів. Потреба в освіті не може розвиватись у відриві від умов матеріального життя, трудової

діяльності. Освіта детермінована розвитком інших потреб людини. Водночас остання (потреба) впливає на зміни цих потреб.

На думку фахівців, розвиток науково-технічного прогресу, в умовах четвертої промислової революції молодь, зайнята у матеріальному виробництві, вимушена буде 5-6 разів змінювати спеціалізацію за час її трудової діяльності. Уже нинішній трудівник має мати теоретичну й практичну підготовку, які гарантували б йому достатню мобільність, гнучкість, пристосованість до змінюваних умов праці, що сприяли б швидкому освоєнню нової кваліфікації.

Результати наших досліджень свідчать, що серед робітників промисловості, які одночасно навчаються без відриву від виробництва, протягом року підвищили свій кваліфікаційний розряд. У той же час серед такої ж категорії працівників, які навчались протягом трьох попередніх років не змогли підняти свою кваліфікацію.

Від рівня освіти у прямій залежності знаходиться рівень творчої цілеспрямованості в праці, новаторської якості працівника. Освіта впливає на формування та розвиток сукупності тих якостей, які проявляються в зацікавленому і бережливому відношенні до суспільного добра. Висока загальноосвітня підготовка виступає дієвим чинником розвитку інновацій. До речі, як свідчить статистика, більше половини серед раціоналізаторів і винахідників – робітники, що мають, як правило, підготовку в обсязі повної середньої школи. Тож не дивно, що питома вага таких робітників у технічних радах, в об'єднаннях економічного аналізу у 5 разів вища, ніж їх питома вага у складі трудових колективів. Іншими словами, чим вищий освітній рівень працівників, тим сильніше проявляється в них бажання до подальшого його (освітнього рівня) підвищення.

Таким чином, освіта, акумулюючи в собі досягнення науково-технічного прогресу, одночасно сприяє його подальшому розвитку. Останнім часом, говорячи про економічний потенціал регіону, про перспективи його розвитку судять не лише по запасах корисних копалин, енергоресурсах, а й про рівень підготовки фахівців. Знання, людський геній стають важливим джерелом прогресу і могутності держави. А тому його необхідно постійно зміцнювати.

Список використаних джерел:

1. Kremen', V. (2005). Osvita i nauka v Ukrayini – innovatsiyni aspekty. Stratehiya. Rozvytok. Rezul'taty [Education and Science in Ukraine – Innovative Aspects. Strategy. Development. Results]: Kyiv: Hramota, 448 [in Ukrainian].
2. Kutsenko, V.I., Garashchuk, O.V. (2017). Teoretyko-motodolohichni zasady sotsial'noho rozvytku sela: yevrointehratsiynyy aspect [Theoretical and methodological principles of social development of the village: the eurointegration aspect]: Kyiv: Impeks-LTD, 92 [in Ukrainian].
3. Holovatyuk, V.M., Pidkorytcheva, I.Yu., Solovyov, V.P. (2018). Stratehichni ryzyky naukoyemnoho rozvytky natsional'noyi ekonomiky [Strategic risks of science-intensive development of the national economy]. Nauka ta naukoznavstvo – Science and science of science, 3(101), 3-25 [in Ukrainian].
4. State Statistics Service of Ukraine (2017). Sotsial'no-demohrafichni kharakterystyky domohospodarstv Ukrayiny u 2017 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennya umov zhyttya domohospodarstv Ukrayiny). Statystychnyy zbirnyk [Socio-demographic characteristics of

households in Ukraine in 2017 (according to the sample survey of living conditions of households in Ukraine). Statistical Collection]: Kyiv, 86 [in Ukrainian].

УДК 911.3

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ТУРИСТИЧНЕ КРАЇНОЗНАВСТВО»

Г.О. Кучерява
annakucheryava12@gmail.com
Київський міжнародний університет, м. Київ, Україна

It was defined the place of the discipline «Tourist country study» in the program of training students from the specialty «Tourism». The main tasks of the discipline were considered. The modern requirements for lectures were identified, the practical component of discipline and features of professional competences were characterized.

Key words: tourist country study, educational discipline, educational process, professional competence.

Визначено місце дисципліни «Туристичне країнознавство» у програмі навчання студентів зі спеціальності «Туризм». Розглянуті основні завдання дисципліни. Визначено сучасні вимоги до лекцій, характеризувався практичний склад дисципліни та особливості професійних компетенцій.

Ключові слова: туристичне дослідження країни, освітня дисципліна, навчальний процес, професійна компетенція.

Сучасні глобалізаційні, інтеграційні, інформаційні процеси висувають принципово нові вимоги до підготовки спеціалістів у галузі туризму. В умовах жорсткої конкуренції виникає потреба у фахівцях, які володіють не лише знаннями в певній галузі, але і вміють їх вдало використовувати в професійній діяльності, працюючи самостійно і творчо, генеруючи нові ідеї та креативні пропозиції. У зв’язку з цим виникає потреба у пошуку нових форм та методів організації навчального процесу, підходів до викладання навчальних дисциплін.

Дисципліна «Туристичне країнознавство» відіграє важливу роль у програмі теоретичної та практичної підготовки студентів, які навчаються за спеціальністю «Туризм». В умовах зростаючої кількості та різноманітності навчальних дисциплін туристичної спрямованості, що викликано виробничими потребами в сфері туризму, країнознавча складова залишається досить стабільною у системі фахової підготовки студентів та посідає одне з чільних місць. Значення туристичного країнознавства як науковопросвітницького напряму також підкреслюється його включенням до нормативної частини навчального плану підготовки фахівців для сфери туризму [1].

Туристичне країнознавство як навчальна дисципліна є практичною потребою підготовки фахівця з туризму. В рамках навчального матеріалу

© Кучерява Г.О., 2018

студенти дізнаються про різноманітність міжнародних подій, особливості політичних та соціально-економічних явищ і процесів, що позначаються на розвитку світової індустрії туризму та міжнародного ринку туристичних послуг. У ході опанування навчального матеріалу студенти знайомляться з туристсько-рекреаційними ресурсами країн відповідно до їх природних, культурних, соціально-економічних особливостей. Країнознавчі знання розвивають просторове мислення, формують у свідомості студента розуміння сучасної картини світу у різноманітних її вимірах, дозволяють усвідомити гуманістичну роль туризму [2].

Функції туристичного країнознавства в інформаційному суспільстві спрямовані на розкриття специфічних рис туризму в певній країні, з'ясування його ролі в економіці та суспільному житті, визначення місця країни на міжнародному ринку туристичних послуг. Туристичне країнознавство надає інформацію про країну або туристичний регіон, розкриває їх унікальні риси та неповторність чим саме викликає інтерес до цієї місцевості.

Отже, основними завданнями дисципліни «Туристичне країнознавство» є: розкриття теоретичних основ туристичного країнознавства, виявлення особливостей туристичного районування світу, ознайомлення з туристичними і рекреаційними ресурсами країн світу та окремих регіонів та визначення їх ролі у формуванні туристичного продукту, аналіз туристичної спеціалізації та особливостей туристичної діяльності країн, встановлення сучасних тенденцій розвитку туризму.

Основними організаційними формами вивчення дисципліни «Туристичне країнознавство» є лекції, практичні заняття, виконання індивідуальних завдань, самостійна робота студентів та контрольні заходи. Слід зазначити, що сьогодні виникає необхідність у вдосконаленні підходів до проведення лекцій, а саме посилення пізнавальної діяльності студентів у ході навчального процесу.

Важливим завданням туристичного країнознавства є створення «образу місцевості» [1]. У зв'язку з цим лекційний матеріал повинен бути представлений для студентів таким чином, щоб викликати в них інтерес до країнознавчої інформації, пробуджувати бажання до науково-пізнавальної діяльності. Ефективними формами таких занять є проблемні лекції, лекції-візуалізації, лекції-дискусії, лекції-пресс-конференції, лекції-екскурсії, при чому країнознавчо-туристична інформація в них повинна мати аналітико-синтезуючий характер. Проведення таких занять спирається на застосування різноманітних форм наочності, які самі виступають носіями інформації, зокрема мультимедійні презентації, тематичні відеоролики тощо. Перед початком огляду студентам даються цільові установки, що сприяє формуванню мотивації до пізнавальної діяльності та допомагає розвитку наочно-образного мислення у студентів.

В сучасних умовах інформатизації суспільства, вільного доступу до джерел інформації та статистично-довідникових матеріалів на перший план виходить не висвітлення у ході навчальних занять звичайних фактів, а підготовка навчального матеріалу та завдань для практичної роботи студентів з урахуванням новітніх трендів та пріоритетів в окремих галузях, у т. ч. в

туристичній сфері. Зокрема, сьогодні все більшої популярності набувають туристичні продукти, головним завданням яких є задоволення туристичних потреб споживачів, пов'язаних не лише з пізнавальною діяльністю, а й з можливістю навчатися чомусь новому, набувати безцінного досвіду під час подорожування. Крім цього, важливу роль відіграють враження туристів від самого процесу відпочинку, що безпосередньо пов'язано з вибором туристичної дестинації, засобів тимчасового розміщення та харчування, додаткових туристичних послуг тощо. Отримання максимальної кількості приємних спогадів від туристичної поїздки є головною її метою.

Значним попитом користуються також короткотривалі тематичні туристичні поїздки та тури вихідного дня, в рамках яких туристи прагнуть ознайомитися з цікавими та колоритними туристичними об'єктами, що характеризуються підвищеним рівнем атрактивності.

При виборі потенційного місця для відпочинку та рекреації вагому роль відіграє туристична привабливість території, важливим чинником якої в сучасних умовах життєдіяльності суспільства є стан навколишнього природного середовища. Саме рівень забруднення атмосферного повітря, водних об'єктів та ґрунтів позначається на конкурентоздатності території на ринку туристичних послуг. Перш ніж прийняти рішення щодо подорожування в ту чи іншу країну туристи все більшу увагу приділяють детальному вивченню соціальної, політичної та екологічної ситуації в ній.

Зазначені особливості потребують детального вивчення саме в аспекті туристичних країнознавчих досліджень. Пізнавальна діяльність студентів повинна бути направлена на формування та вдосконалення практичних вмінь та навичок аналізу значних масивів інформації, відбору релевантної інформації, її узагальнення та систематизації.

Важливою практичною складовою дисципліни «Туристичне країнознавство» є опанування студентами навичок створення туристичного іміджу та образу країни, що позначається на формуванні їх майбутніх професійних компетенцій. Розробка стислої, але змістовної презентації туристичного потенціалу та туристичного продукту країни є одним з функціональних обов'язків працівників туристичних підприємств. Країнознавча інформація повинна бути максимально унікальною та корисною, щоб викликати зацікавленість у певній місцевості та сприяти формуванню у потенційних туристів мотивації до подорожі.

В рамках практичної діяльності з дисципліни «Туристичне країнознавство» студенти можуть долучатися до участі в різноманітних тематичних туристичних виставках та ярмарках з метою ознайомлення з новітніми пропозиціями на ринку туристичних послуг, виявлення попиту на туристичні продукти за конкретними туристичними напрямками. Крім цього, з метою підвищення конкурентоспроможності майбутніх спеціалістів з туризму та забезпечення практичного аспекту їх підготовки важливим є налагодження співробітництва з конкретними туристичними підприємствами.

Отже, дисципліна «Туристичне країнознавство» відіграє важливе значення в процесі теоретичної та практичної підготовки студентів, створює підгрунття

для подальшого вивчення інших дисциплін з організації та управління туристичної діяльності. Проте форми та методи організації навчального процесу повинні відповідати сучасним вимогам, посилювати пізнавальну діяльність студентів, сприяти формуванню конкурентоздатних професійних компетенцій майбутніх працівників туристичної сфери.

Список використанних джерел:

1. Liubitseva, O. O. (2010). Turystychne krainoznavstvo: funktsii, zmist, zavdannia [Tourist country studies: function, content, task]. Heohrafiia ta turyzm - Geography and tourism, 6, 86-90 [in Ukraine].
2. Parfinenko, A. Yu. (2009). Turystychne krainoznavstvo. Navchalnyi posibnyk [Tourist country studies: Tutorial]. Kharkiv: Burun-knyha, 288 [in Ukraine].

УДК 911.3

РЕАЛІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ СУЧАСНОГО ІНТЕГРОВАНОГО ПІДХОДУ ДО ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

Д.С. Мальчикова

darina13@i.ua

Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

В статті здійснено аналіз сучасних підходів до викладання інтегрованого курсу «Природничі науки» 10-11 класів закладів загальної середньої освіти, для яких природничі предмети не є профільними. Визначено можливості географічної науки у забезпеченні майбутнього розвитку та якості життя шляхом охорони довкілля, подолання бідності, мінімізації нерівності та забезпечення сталого розвитку людства. Запропоновано враховувати в процесі викладання курсу сучасні виклики, визначені «Порядком денним для сталого розвитку до 2030 р.».

Ключові слова: природнича освіта, інтегрований підхід, середня школа, професійна підготовка вчителя

The article suggests an analysis of modern approaches to integrated course «Natural science» for nonspecialized 10-11 classes of secondary school. The potential of geographic science in future development and quality of life was studied through problems of environmental protecting, overcoming poverty, minimizing inequality and ensuring sustainable development of mankind. While teaching the course it is proposed to take the modern challenges set forth in the «Agenda for Sustainable Development up to 2030».

Key words: natural education, integrative approach, secondary school, professional training of teacher.

Реалізація державної політики у сфері реформування освітньої галузі за концепцією «Нова українська школа» детермінує широкомасштабні зміни на всіх етапах здобуття загальної середньої освіти. Це супроводжується суттєвими трансформаціями і в усіх аспектах організаційного забезпечення освітнього процесу і підготовки фахівців для середньої школи**.** Відповідно до Концептуальних засад реформування середньої школи і Концепції профільного

© Мальчикова Д.С., 2018

навчання у старшій школі започатковано курс «Природничі науки». Програма інтегрованого курсу «Природничі науки» призначена для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти, для яких природничі предмети не є профільними і розрахована на 280 годин (4 години на тиждень).

Наказом № 1407 Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 р. було затверджено 4 варіанти авторських навчальних програм «Природничі науки. Інтегрований курс, 10-11 клас» для закладів загальної середньої освіти [3], підготовлені:

- авторським колективом під керівництвом Ільченко В. Р.;
- авторським колективом у складі: Д. Шабанов, О. Козленко*;*
- авторським колективом у складі: І. Дьоміна, В. Задоянний, С. Костик*;*
- авторським колективом під керівництвом Засєкіної Т. М..

Зауважимо, що зазначені програми мають суттєві відмінності, перш за все у підходах щодо формування природнично-наукового світогляду, та уявлень щодо причинно-наслідкових зв'язків в межах ландшафтної оболонки Землі. Програма, розроблена авторським колективом під керівництвом Ільченко В. Р., акцентує модульний підхід до формування природничо-наукової картини світу, природничо-наукової компетентності учнів. Разом з тим, аналіз розподілу навчального часу за змістовними модулями (Табл. 1) свідчить про нерівномірність представлення окремих предметних напрямів.

Таблиця 1

Розподіл навчального часу за змістовними модулями та роками навчання за програмою «Природничі науки. Інтегрований курс, 10-11 клас»*

Змістовні модулі курсу	**10 клас**	**11 клас**
Розділ І. Загально-природничий модуль	6 год	3 год
Розділ ІІ. Фізико-астрономічний модуль	60 год	67 год
Розділ ІІІ. Хімічний модуль	27 год	28 год
Розділ IV. Біолого-екологічний модуль	51 год	51 год
Розділ V Географічний модуль «Географічна оболонка та її загальні закономірності»	17 год	-

* Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Природничі науки. Інтегрований курс, 10-11 клас» *(*авторський колектив під керівництвом Ільченко В. Р.*)*

Незважаючи на те, що пізнання законів природи і усвідомлення необхідності використання знань про природу для розвитку природозбережувальної цивілізації безпосередньо залежить від розуміння процесів формування і функціонування географічної оболонки, спостерігаємо, з нашої точки зору, обмеженість географічної складової природознавчої підготовки.

Безумовно, учні отримують певний обсяг знань і природничо-наукові компетентності на уроках природознавства і загальної фізичної географії на початку середньої школи, але з огляду на їх вікові і психологічні особливості, відсутність на той момент повної предметної фізичної, хімічної і біологічної

підготовки, можна стверджувати, що повноцінне розуміння і здатність оперувати базовими закономірностями природи та довкілля не можливе.

Таблиця 2

Приклад компетентністного підходу до формування змісту навчання за програмою «Природничі науки. Інтегрований курс, 10-11 клас»*

Ключові компетентності	**Реалізація компетентностей через зміст курсу**
Компетентності у природничих науках і технологіях	*Уміння:* застосовувати знання і критичне мислення у розв'язанні соціальних і особистісно значущих практичних і пізнавальних проблем; прогнозувати вплив природничих наук на розвиток технологій, нових напрямів підприємництва; застосовувати набуті знання для адекватної (відповідальної) поведінки в довкіллі. *Ставлення:* оцінювати можливості природничих наук для забезпечення сталого розвитку; відчувати радість від пізнання природи; бути переконаними щодо власної причетності до виникнення й вирішення проблем, пов’язаних зі станом довкілля.
Математична компетентність	*Уміння:* застосовувати математичні методи для розв’язання природознавчих проблем; розуміти і використовувати математичні моделі природних явищ і процесів. *Ставлення:* усвідомлювати значення і варіативність математичних методів у розв’язанні природничих проблем.
Ініціативність і підприємливість	*Уміння:* генерувати ідеї й ініціативи щодо проектної, конструкторської та винахідницької діяльності, ефективного використання природних ресурсів; прогнозувати вплив природничих наук на розвиток технологій, нових напрямів підприємництва; нівелювати ризики і використовувати можливості для створення цінностей для себе та інших у довкіллі; керувати групою (надихати, переконувати й залучати до діяльності, зокрема природоохоронної). *Ставлення:* активність, відповідальність за ухвалення виважених рішень щодо діяльності в довкіллі, під час реалізації проектів і дослідницьких завдань.
Екологічна грамотність і здорове життя	*Уміння:* прогнозувати наслідки своєї поведінки в природі; застосовувати набутий досвід задля збереження власного здоров’я та здоров’я інших; оцінювати позитивний потенціал та ризики використання надбань природничих наук, техніки і технологій для добробуту людини і безпеки довкілля. *Ставлення:* турбота про здоров’я своє та інших людей; ціннісне ставлення до навколишнього середовища як до потенційного джерела здоров’я, добробуту та безпеки людини і спільноти; усвідомлення важливості ощадного природокористування; готовність брати участь у природоохоронних заходах.

* Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Природничі науки. Інтегрований курс, 10-11 клас» *(*авторський колектив під керівництвом Засєкіної Т. М.*)*

Відповідно компетентністного формату концепції «Нова українська школа» та «Рекомендацій Європейського парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» у навчальних програмах курсу «Природничі науки», запропонованих трьома іншими авторськими колективами, освітній процес побудовано зі значно вищим рівнем інтеграції з визначенням необхідних результатів навчання і формуванням змісту навчання через 10 ключових компетентностей (Табл. 2).

Складність використання у професійній діяльності такого підходу визначається відсутністю на даний момент підготовлених фахівців для викладання інтегрованого курсу, здатних сформувати в учнів необхідні компетентності особистої відповідальності та соціальної активності, бажання в подальшому працювати на шляху до сталого майбутнього. У школах наявні вчителі, що здобули освіту за окремими спеціальностями (біологія, хімія, фізика, географія) або їх бінарними поєднаннями, а підготовка фахівців за нововведеною спеціальністю 014.15 Середня освіта (Природничі науки) тільки розпочалася. Враховуючи такий кадровий чинник, зміст і структура навчальної програми, запропонована авторським колективом під керівництвом Ільченко В. Р., є більш реалістичною щодо її впровадження в сучасних умовах та у короткостроковій (до 10 років) перспективі.

На Саміті ООН зі сталого розвитку у 2015 р. одностайно прийнято нову версію «Цілей в галузі сталого розвитку», розрахованих до 2030 року [2]. Аналіз цього документу засвідчує:

- освіта є ключовим процесом, який допомагає підвищити рівень обізнаності щодо охорони навколишнього середовища та сформувати суспільну екологічну свідомість;
- ЮНЕСКО підкреслює роль екологічної освіти у забезпеченні майбутнього розвитку та якості життя шляхом охорони довкілля, подолання бідності, мінімізації нерівності та забезпечення сталого розвитку людства.

У попередніх працях [1] проаналізовано, що розвиток України сьогодні відбувається в умовах численних демографічних, економічних, екологічних викликів, які спричинюють і формують умови найближчої перспективи розвитку. Як мінімум середньострокове майбутнє людство бачить саме в межах концепції сталого розвитку. Саме тому світова освітянська спільнота приймає «Платформу для дій «Освіта-2030». У стратегічному документі ЮНЕСКО [4] зазначається, що «освіта є серцевиною «Порядку денного для сталого розвитку до 2030 р.» і суттєвою для успіху всіх цілей сталого розвитку».

На наш погляд, і для навчального курсу «Природничі науки» орієнтиром, інтегруючим ядром має стати Концепція сталого розвитку, формування суспільної свідомості і відповідальності, здатності жити і чинити екологічно безпечно, ресурсоощадливо і забезпечуючи здоровий спосіб життя.

Список використаних джерел:

1. Malchykova, D.S. (2018) Profesiina pidhotovka vchyteliv heohrafii u konteksti osvitnikh reform i vyklykiv hlobalizatsii [Professional training of geography teachers in the context of educational reforms and globalization challenges] // Heohrafichna nauka ta osvita: vid konstatatsii do konstruktyvizmu - Geographic science and education: from notation to

constructivism, Kiev, PP Lysenko, 225-227 [in Ukrainian].
2. Natsionalna dopovid «Tsili Staloho Rozvytku: Ukraina» (2017) [National Report «Sustainable Development Goals: Ukraine»]. Retrieved from: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf [in Ukrainian]
3. Navchalni prohramy dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity «Pryrodnychi nauky. Intehrovanyi kurs, 10-11 klas» [Educational program for institutions of general secondary education «Natural sciences. Integrated course, 10-11 class»]. Retrieved from https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv [in Ukrainian]
4. Roadmap for implementing the global action programme on education for sustainable development (2014). – UNESCO, 39. [in English]

УДК 911.3

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗНАНЬ У ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ ПРО ПРИРОДУ ТА ЕКОНОМІКУ У СФЕРІ ПРИРОДОГОСПОДАРЮВАННЯ

Л.Б. Поліщук[1], А.А. Мороз[2]
[1]l.polischuk@physgeo.com, [2]annamor_d1@meta.ua
[1]Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна; [2]Харківська гімназія № 47, м. Харків, Україна

У статті розглянуто передумови розробки концепції та підходів для поглиблення міждисциплінарних знань, визначено змістовні основи розуміння економіки екосистемних послуг у контексті принципів сталого екологічно збалансованого розвитку. Обґрунтовано необхідність та доцільність введення в шкільну освіту розуміння механізмів формування та розвитку системи природа-суспільство. Окреслено підходи до формування знань з економіки екосистемних послуг у сфері природогосподарювання та введення поняття екосистемних послуг як економічної категорії в шкільну освіту.

Ключові слова: економіка екосистемних послуг, екосистемний підхід, екосистемне підприємництво.

The article considers the preconditions for the development of concepts and approaches for deepening interdisciplinary knowledge, defines the substantive bases for understanding the economy of ecosystem services in the context of the principles of sustainable ecologically balanced development. The necessity and expediency of introducing into school education the understanding of mechanisms of formation and development of the system of nature-society is substantiated. The approaches to the formation of knowledge on the economy of ecosystem services in the field of nature management and the introduction of the concept of ecosystem services as an economic category in school education are outlined.

Key words: economics of ecosystem services, ecosystem approach, ecosystem enterprise

Формування знань про місце, роль та значення природи для економіки можливе за умов поглиблення, систематизації та удосконалення понятійної бази природничих та економічних дисциплін. Це потребує створення взаємоузгоджених навчальних планів і програм, що беруть участь в єдиному навчально-виховному процесі. Через навчальні програми здійснюється

© Поліщук Л.Б., Мороз А.А., 2018

підготовка майбутніх керівників, політиків, промисловців, інженерів, архітекторів, аграріїв для різних сфер діяльності (біологія, екологія, гідрологія, метеорологія, ґрунтознавство, ландшафтознавство, океанографія, географія та інші). Школа повинна окрім надання необхідних знань, забезпечувати умови для індивідуалізації та диференціації навчання, його профільності у старшій школі, запровадження особистісно орієнтованих педагогічних технологій, формування соціальної, комунікативної, комп'ютерної та інших видів компетентності учнів [5]. Особлива увага приділяється практичній і творчій складовим навчальної діяльності. Зміст шкільної освіти є багаторівневою системою, що складається з 7 освітніх галузей, десятків навчальних предметів, сотень виховних заходів, кілька тисяч тем уроків. При цьому між ступенями шкільної освіти необхідним є забезпечення наступністі і перспективністі змісту навчання та виконання вимог щодо його засвоєння учнями. Укладання змісту освіти та управління ним є процесом надзвичайно складним з наукової, методичної, організаційної та, навіть, політичної точок зору. Згідно з Державним стандартом учні повинні працювати з інформацією та економічними даними, встановлювати причинно-наслідкові зв’язки між економічними подіями на міжнародній арені та в Україні, аналізувати та враховувати фінансові ризики, застосовувати набуті знання і вміння під час планування домашнього господарства та бюджету родини. Учні повинні формувати власні професійних цілі та здійснювати вибір шляхів їх досягнення, виявляти ставлення до власних економічних потреб та шляхів їх задоволення, оцінювати особливості сучасного ринку праці в Україні, наявні економічні ресурси, можливість розробки та реалізації особистих економічних проектів, розуміти об’єктивні причини глобалізації [2]. Це потребує узгодження навчальних програм, оскільки вони часто непослідовні, спостерігається перевантаженість надлишковою інформацією, недостатня інтегрованість програм, особливо стосовно розуміння глобальних процесів щодо економічних та природних систем. Це дозволяє вважати за доцільне розглянути питання про включення матеріалів з економіки екосистемних послуг в навчальні програми.

Темпи деградації природного середовища, низький рівень ефективності природогосподарювання та охорони природи потребують розвитку базових концепцій та принципів економіки, глибокого розуміння комплексної системи взаємозв’язків між функціонуванням природних ландшафтів, діяльністю економічних суб’єктів та добробутом суспільства. Усвідомлення загроз обмеженості ресурсів та зменшення можливості природного самовідновлення ландшафтів змушує переглянути основні принципи ставлення до взаємодії з природою та активізують пошук нових шляхів соціально-економічного розвитку. Стратегічні підходи до природогосподарювання зумовлюють розуміння механізмів функціонування економіки, а також розроблення та впровадження економічних механізмів управління послугами екосистем.Тісний зв'язок екосистемних послуг та вигід, які створюються прямо чи опосередковано природними системами, визначають як прямий і непрямий внесок екосистем у добробут людини. Вони прямо або опосередковано

споживаються людиною та охоплюють організацію, структуру, процеси та функції природних екосистем. Механізм екосистемних послуг природних ландшафтів полягає у тісній взаємодії компонентів та підтримці їхніх якісних і кількісних параметрів на оптимальному рівні. Екосистемні послуги виконують певні функції, що направлені на постачання, регулювання, забезпечення якості середовища проживання, а також культурні і побутові послуги [1]. Це потребує дій, спрямованих на оцінювання екосистемних послуг природних, природно-антропогенних та антропогенних ландшафтів. Оцінка та платежі за екосистемні послуги природних ландшафтів є умовою для вибору оптимальних рішень щодо раціонального природокористування та збереження природи, дає інформацію про вплив екосистем на економічну діяльність і суспільство загалом. Платежі за екосистемні послуги є популярним та широко розповсюдженим ринковим підходом, що має за мету пом'якшення негативних наслідків швидких змін при землекористуванні та користуванні іншими життєво важливими екологічно необхідними природними ресурсами. У дослідженні збалансованого природогосподарювання для формування знань про взаємозв’язки: природа-екосистемні послуги-соціально-економічна система інформація з економіки екосистемних послуг є необхідною.

Значне збільшення населення світу та розвиток економіки призводить до зростання попиту на природні ресурси, шо призведе до посилення впливу на природні комплекси, екосистеми та послуги, що вони забезпечують.

Економіка екосистемних послуг ґрунтується на застосуванні системного підходу до управління природогосподарюванням, раціональним використанням, відтворенням та охороною природних ресурсів та довкілля. Це підкреслює необхідність включення екосистемних послуг у діяльність економічних суб’єктів на різних ієрархічних рівнях господарювання та побудови відповідної науково-практичної концепції.

Екосистемний підхід є основою обґрунтування управлінських рішень при розробці стратегій розвитку та планування, він спрямований на охорону природного середовища, збереження окремих видів живих організмів, має сприяти інтеграції усіх наявних міжнародних та національних програм [6]. Всі види екосистемних послуг, напрями їх використання та відтворення узгоджуються з концепцією переходу від природокористування до природогосподарювання, яке включає: освоєння, користування, споживання, перетворення, облаштування, відтворення, інтелектуалізація, пізнання природи [3]. Завданням екосистемних послуг є поєднання таких цілей: орієнтація на добробут людини, економічна доцільність платежів за екосистемні послуги, зацікавленість у їх раціональному використанні та збереженні для майбутніх поколінь. Визнання екосистемних послуг як економічної категорії визначає їх центральним елементом комплексної системи взаємозв’язків між функціонуванням екосистем, діяльністю економічних суб’єктів та добробутом суспільства. Реалізація екосистемного підходу у сфері використання та відтворення природних ресурсів призводить до нової форми підприємництва у сфері природогосподарювання, що визначається як екосистемне підприємництво [4]. Екосистемне підприємництво є необхідним для підтримки

природних ландшафтів, забезпечення відтворювальних, перетворювальних та захисних функцій середовища. Серед різних напрямів особливу роль мають екосистемні послуги, які отримують системи освіти та науки, культури, охорони здоров'я, туризму. В цілому такий підхід дає можливість визначити передумови для ефективної економічної оцінки та виявлення тенденцій розвитку екосистемних послуг, пов'язаних з відтворенням та реалізацією соціально-екологічних функцій, а також здійснення природоохоронних заходів для забезпечення цілісності природних ландшафтів (підтримка, збереження водорегулювальних процесів та біорізноманіття) і відповідає принципам екосистемного управління природно-ресурсним потенціалом.

Сучасна освіта потребує орієнтації учнів у різних сферах життєдіяльності та їх адекватного розуміння складових довкілля, проблем раціонального використання природних ресурсів, природогосподарювання, охорони природи. Це можливо завдяки реорганізації, удосконаленню та управлінню наскрізними (міжфункціональними) освітніми процесами на основі узгодження програм дисциплін, позбавлення від повторюваності навчального матеріалу. Необхідний більш активний пошук шляхів до інтеграції складових компонентів освіти, передусім економічних та природничих знань. Такий підхід дозволяє встановити взаємозв'язок між поняттями екосистемні послуги, природні ресурси, екосистемні функції, що поглиблює та систематизує понятійний апарат природничої галузі (її географічного компоненту) та економіки природокористування.

Список використаних джерел:

1. Degtyar N.V. Scientific and Practical Approaches to the Classification of Ecosystem Services / N.V.Degtyar // Economy and the State. - 2013. - №3. - P.101-106.
2. State standard of basic and complete secondary education. - [Resource] //StreamStatushttp://www.mon.gov.ua/ images / files / doshkilna9cerednya / serednya / derzh-standart / derjstandart.doc
3. Mishenin E.V. Forestry as a modern paradigm of sustainable forest development / E.V. Mishenin, I.E. Yarovaya // Scientific works of the Forestry Academy of Sciences of Ukraine. - 2014. - Vip. 12. - P. 221-226. Ye.V. Mischenin, N.V. Degtyary Economics of Ecosystem Services: Theoretical and Methodological Foundations Marketing and Management of Innovations, 2015, No. 2 http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/ 254
4. Mishenin EV, Degtyar N.V. Economics of ecosystem services: theoretical and methodological innovations Marketing and management of innovations, 2015, No. 2b. - with. 243 -257 - [Electronic resource]. - Available from: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/
5. Polishchuk L. B. Environmental situation: consequences in terms of education and training / Region-2012: optimal development strategy: Materials of a scientific and practical conference with international participation (Kharkiv, November 25-26, 2012) - Kh .: KhNU named after VN Karazin, 2012. - P. 295-297.
6. O'Shea T. Ecosystem Services and Corporate Sustainability: In Theory and Practice [Electronic Resource] / T. O'Shea. - Nicholas School of the Environment of Duke University, 2012. - 71 p. - Access mode: http://dukespace.lib.duke.edu/dspace/bitstream/handle/10161/5225/

УДК 911.3

ЭЛЕКТРОННЫЕ ЖУРНАЛЫ КАК ЭЛЕМЕНТ ЭФФЕКТИВНОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

С.В. Свиридович
sviridovich.svetlana@mail.ru
Белорусский национальный технический университет, г. Минск, Беларусь

В настоящее время быстро развиваются компьютерные технологии и общий процесс информатизации общества, влекущие за собой внедрение в деятельность любой организации программных средств и разработку программного обеспечения, учитывающего специфику деятельности организации. Особенно важно внедрять и использовать компьютерные технологии в высших учебных заведениях, в частности, по специальностям, связанным с информационными системами. Однако для гуманитарных дисциплин вы также можете использовать эти технологии для повышения эффективности выполняемой работы. Одним из наиболее эффективных явлений в информатизации образовательного процесса является введение концепции электронного журнала.

Ключевые слова: компьютерные технологии, информатизация, программное обеспечение, учебный процесс, электронные журналы.

At the present time computer technologies and the general process of informatization of society are rapidly developing, entailing the introduction into the activity of any organization of software tools and the development of software that take into account the specific nature of the activity of an organization. It is especially important to introduce and use computer technology in higher education institutions, in particular, on specialties related to information systems. However, for humanitarian disciplines, you can also use these technologies to enhance the effectiveness of the work performed. One of the most effective phenomena in the informatization of the educational process is the introduction of the concept of an electronic journal.

Key words: computer technologies, informatization, software, educational process, electronic journals.

1. Характеристика предметной области исследования. Понятие электронных журналов и сфера их применения.

В рамках данного курсового проекта были проведены следующие исследования: изучены теоретические основы понятия электронного журнала, способы организации и внедрения изучаемой концепции, были изучены примеры практического применения этой системы документооборота. Кроме того, были проведены кабинетные исследования индивидуальных предпочтений различных пользователей, респондентов, студентов, принимающих непосредственное участие в образовательном процессе, преподавателей, их предпочтения и пожелания в рамках информатизации обучения.

Начать необходимо с определения понятия. Электронный журнал – периодическое рецензируемое издание, электронный аналог печатного журнала, доступный для просмотра на мобильных устройствах или

© Свиридович С.В., 2018

компьютере. Распространяется через Интернет или на любых носителях информации (магнитных, оптических, USB накопителях). Издание электронного журнала представлено в виде одного или нескольких файлов, где содержатся статьи, отражающие тематику журнала. Доступ к статьям производится по оглавлению с помощью системы ссылок. В отличие от печатных журналов, в силу своей специфики, электронный журнал может содержать в себе интерактивные элементы (игры, тесты и т.д.). В данном исследовании будут изучены несколько вариантов интерпретации электронных журналов – системы, которая используется для образовательного процесса и система, как информационный портал на интернет - локации для различного круга пользователей[1].

Благодаря всеобщей компьютеризации населения и улучшения средств связи, а также благодаря доступности, электронные журналы играют всё более важную роль в жизни общества как средства для получения необходимой информации в структурированном виде. Электронный журнал, как информационный портал - периодика, которая содержит полные версии публикаций, а не только сайты, обеспечивающие доступ к содержанию и резюме статей. Журналы такого формата можно разделить на три группы:

1. параллельные электронные журналы — электронные версии традиционных печатных изданий. Печатная и электронная версии — идентичны;
2. интегрированные электронные журналы — издаются в двух видах, которые дополняют друг друга;
3. оригинальные электронные журналы — издаются только в электронном виде.

Большое преимущество электронных журналов над обычными печатными изданиями - статьи проходят рецензирование, что обычно положительно сказывается на их качестве. Кроме того, особенностью такой электронной площадки является периодичность (дискретность) издания. Самыми лучшими примерами таких периодических изданий являются: Physics — бесплатный электронный журнал, издаваемый Американским физическим обществом, в котором публикуются краткие обзоры статей, опубликованных в Physical Review и Physical Review Letters за последнюю неделю; Вестник Института социологии РАН – сетевое научное издание по социологии, издаётся Институтом социологии РАН.

Чем характеризуются электронные журналы? Прежде всего мультимедийностью, удобством интефейса и поиска информации, наглядной текстовой и графической интерпретацией статей. Всегда присутствует наличие индексов авторов и предметного указателя на интересующий читателя контент. Наличие подписки на новые статьи является дополнительной функцией современных электронных журналов. Другая дополнительная функция некоторых электронных журналов (например, J. USC) – это наличие интернет-страницы, параллельной статье, на которой читатели обсуждают и делятся мнениями о данной публикации. Это считается наиболее эффективной опцией в рамках организации электронного журнала, так как обеспечивает обратную

связь с пользователями и позволяет трезво оценить возможности и перспективы работы[2].

Что касается электронного журнала формата дневника и базы данных, для регистрации текущей статистической информации по учебному процессу и не только, то такой формат для организаций Республики Беларусь еще является новым и находится только на первых этапах разработки и внедрения.

Согласно Концепции информатизации системы образования Республики, Беларусь на период до 2020 года одним из важных направлений информатизации системы управления является разработка, внедрение республиканских информационно-аналитических систем и единой системы электронного документооборота. Данное направление проекта предполагает внедрение онлайн решений по предоставлению различных информационных сервисов (электронного журнала, дневника, расписания занятий), что позволяет создать основу для перехода на систему электронного документооборота в учреждениях образования, снизить затраты на построение и сопровождение локальных информационных инфраструктур и баз данных.

Онлайн-сервисы «Электронный дневник/Электронный журнал» позволяет организовать в школе индивидуальный учёт результатов освоения обучающимися образовательных программ в электронном виде, а также хранение в архивах данных об этих результатах. Результаты учебных достижений, вносимые учителем или преподавателем в электронный журнал, отображаются в электронном дневнике или зачетке учащегося. Внедрение такого сервиса в образовательный процесс увеличивает открытость образовательного процесса для родителей и учащихся, организовывает эффективное взаимодействие родителей, педагогов, учащимся позволяет сформировать индивидуальную образовательную траекторию через авторизованный доступ посредством персонализированного пространства и контента [3].

По согласованию с Министерством образования Республики Беларусь в учреждениях общего среднего образования города, которые используют онлайн-сервисы «Электронный дневник/Электронный журнал» допускается использование сервиса «Электронный дневник» учащегося без аналога на бумажном носителе (по заявительному принципу родителей, (законных представителей) учащегося).

Внедрение онлайн-сервисов «Электронный дневник/Электронный журнал» решает ряд социально-значимых задач для системы образования:

1. Развитие информационных сервисов позволяет создать основу для перехода на систему электронного документооборота в учреждениях образования, снизить затраты на построение и сопровождение локальных информационных инфраструктур и баз данных, снизить количество бумажного документооборота в системе образования.

2. Инструменты социального сетевого взаимодействия (персональные страницы, инструменты обмена файлами, личными сообщениями, сети, группы, события) позволяет организовать педагогическое взаимодействие в форме

тьюторского сопровождения, стимулировать собственную активность и самоуправление обучающегося.

3. Использование онлайн-сервисов «Электронный дневник/Электронный журнал» расширяет возможности организации дистанционного взаимодействия органов управления образованием на основе сбора и анализа результатов учебных достижений обучающихся, расширит формы работы администрации с родительской общественностью по решению проблемных вопросов.

4. «Облачные» технологии позволяют вовлечь в образовательный процесс личные компьютерные устройства педагогов, учащихся и их родителей (законных представителей), что способствует снижению финансовых затрат для учреждений образования по оснащению материально-технической инфраструктуры.

На рисунке 1.и 2 представлены графический варианты электронного журнала, которые используются для разных целей.

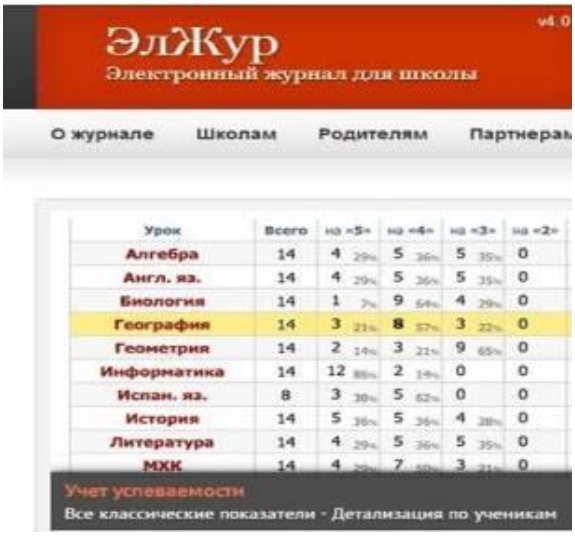

Рис. 1. Электронный журнал для школы

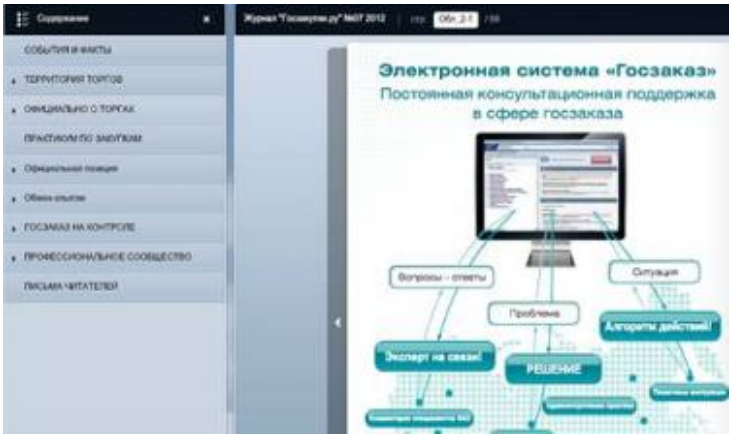

Рис. 2. Электронная версия журнала на интернет-локации

Существует еще третий вариант электронных журналов – большая информационная база данных, электронная библиотека. Электронный архив включает оцифрованные библиотекой редкие издания, электронные версии

книг и журналов, а также заимствованные из открытых источников электронные документы по различным профилям [4]. В 2010 году создан отдел автоматизации библиотечно-информационных процессов, основными функциями которого являются обеспечение функционирования системы обслуживания читателей с использованием новейших информационных технологий; техническая поддержка автоматизированной библиотечно-информационной системы; администрирование локальной вычислительной сети, обеспечение сохранности данных; поддержка и наполнение WEB-сайта библиотеки; предоставление доступа к электронным информационным ресурсам; методическое руководство и помощь другим отделам библиотеки по вопросам работы с программными продуктами, автоматизации рабочих мест специалистов библиотеки. На рисунке 3 представлена иллюстрация электронной библиотеки Белорусского Государственного Университета Культуры и Искусств.

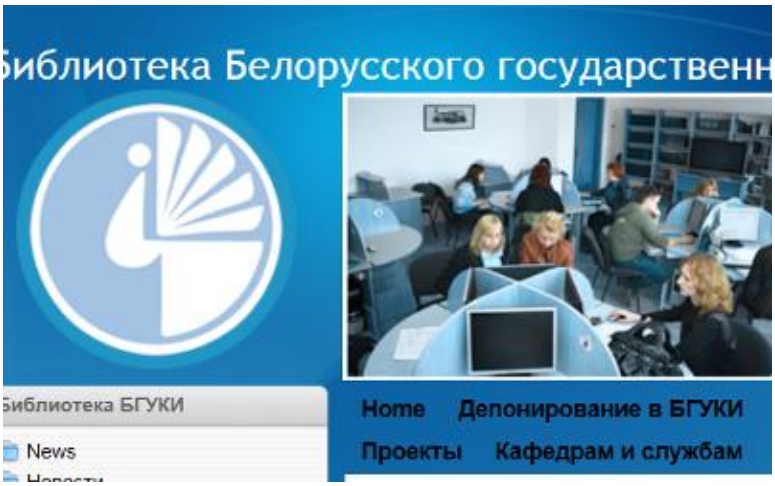

Рис. 3. Электронная библиотека БГУКИ

В результате проведения вышеперечисленных исследований, можно сделать вывод о том, что электронный журнал – явление полезное, способствующее модернизации и улучшающее эффективность любого процесса, так как позволяет усовершенствовать и ускорить методику регистрации и хранения информации, позволяет предоставлять ее в более наглядном виде. Электронный журнал - удобная и надёжная система информационной поддержки процедуры отображения и накапливания информации.

2. Определение классов пользователей электронных журналов

Кто же является основным пользователем электронных журналов? Если рассмотреть данный вопрос более узко, в контексте формата дневника и базы данных, для регистрации текущей статистической информации по учебному процессу, то это администрация университета или школы, преподаватели, учителя, классные руководители, кураторы, студенты и конечно, родители учащихся. По задумке, электронные журналы должны упрощать коммуникацию между педагогами и родителями. Педагоги отмечают посещаемость, выставляют оценки, описывают уроки и фиксируют задания.

Родители же узнают все новости о школьной жизни ребенка «из первых рук», так что их больше не введут в заблуждение вырванные из дневника страницы и исправленные оценки.

Такой формат работы с успеваемостью и посещаемостью подходит не только школам, но и высшим учебным заведениям. Информатизация образования, развитие современного учебного процесса на основе внедрения информационных технологий, методов интерактивного обучения и новых направлений самостоятельной работы студентов, внедрение компетентного подхода направлены на решение задачи подготовки специалистов в соответствии с требованиями образовательных стандартов нового поколения. **Для студента** основным инструментом формирования его информационной культуры, получения им необходимых общекультурных и профессиональных компетенций стали информационные, облачные и интернет-технологии. **Для преподавателя**, практически решающего задачу объективной оценки учебных достижений студента, важными элементами современного учебного процесса стали методы компьютерного тестирования, балльно-рейтинговая система оценивания и система зачетных единиц.

Актуальность разработки и применения в вузе электронного журнала определяется следующими факторами:

1) Внедряя балльно-рейтинговые системы многие вузы в явном виде требуют от преподавателей использовать журналы успеваемости (электронные журналы) как инструмент количественной оценки знаний, навыков и умений студентов.

2) Требования к уровню подготовки студентов и процедуры их оценки должны быть открытыми и понятными для студентов, их родителей и будущих работодателей.

3) Переход от разовых экзаменов в конце учебного курса к оценке учебных достижений студента на всех промежуточных этапах обучения по курсу существенно повысит объективность оценки этих достижений и сделает практически невозможным какой-либо обман.

4) Электронный журнал вуза логично дополняет и замыкает технологии средней школы (облачные версии электронных дневников и журналов), федерального Интернет-экзамена в сфере профессионального образования (личные кабинеты студентов с «электронным портфолио», содержащие информацию о результатах внешнего тестирования в процессе всего обучения в вузе) и будущих работодателей (модели компетенций, системы сертификации специалистов и портфели их достижений). В современных системах электронных дневников и журналов **обычно** реализованы технологии личных кабинетов с различным набором функций, зависящих от прав доступа и той роли, которую выполняет пользователь (педагоги, ученики и их родители, администрация образовательных учреждений), применяются технологии социальных сетей, передачи файлов и сообщений. Пользователям достаточно работать с браузером на любом компьютере с доступом в Интернет. Результаты контроля успеваемости студентов как количественная оценка знаний, навыков и умений студентов заносятся в **журнал успеваемости** по дисциплине. Этот

журнал оформляется и хранится преподавателем. Электронная копия журнала успеваемости по дисциплине размещается на личной странице преподавателя на Учебном портале в течение первых двух недель семестра и обновляется не реже одного раза в месяц. Результаты освоения дисциплины студентами вносятся в журнал не позднее одной недели с момента проведения оцениваемого учебного занятия или мероприятия текущего контроля. Обязательным является подведение итогов по дисциплине и размещение результатов на Учебном портале после первой и второй рубежных аттестаций, а также после завершения сессии и подведения итогов промежуточной аттестации.

Целью данного проекта является изучение концепции электронного журнала, как информационной системы, изучение целевой аудитории данного журнала и опыт его использования в других образовательных учреждениях.

Список использованных источников:

1. Электронный дневник и журнал [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Электронный_дневник_и_журнал. (Дата обращения 26.04.2018)
2. Электронный журнал [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Электронный_журнал. (Дата обращения 25.04.2018)
3. Электронный журнал [Электронный ресурс]. – Режим доступа: iso.minsk.edu.by. (Дата обращения 25.04.2018)
4. Электронные учебные пособия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://znaj.by/. (Дата обращения 23.04.2018)

УДК 911.3

РОЗВИТОК ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ХАРКІВСЬКОМУ РЕГІОНІ

І.А. Скриль

stkharkov@ukr.net

Комунальний заклад «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради, м. Харків, Україна

Стаття розглядає особливості розвитку позашкільної освіти в Харківській області за період 20013-2017рр. Наголошується, що позашкільна освіта є невід'ємною складовою системи освіти України. Основну увагу приділено аналізу системи позашкільної освіти області. Детально охарактеризовані напрями позашкільної освіти, розглянуті регіональні особливості позашкілля Харківщини. Окреслені позитивні тенденції у розвитку позашкільної освіти регіону.

Ключові слова: позашкільна освіта, Нова українська школа, Центр дитячої та юнацької творчості, станція юних туристів, компетенції, гурток. секція.

The article considers the peculiarities of the development of out-of-school education in the Kharkiv region for the period 2013-2017. It is noted that out-of-school education is an integral part of the educational system of Ukraine. The main attention is paid to the analysis of the system of out-of-school education in the region. The directions of out-of-school education are described in

© Скриль І.А., 2018

detail, regional features of the out-of-school education of the Kharkiv region are considered. Outlined the positive trends in the development of out-of-school education in the region.

Key words: out-of-school education, New Ukrainian school, Center for children and youth creativity, station for young tourists, competencies, circle. section.

Сучасне українське суспільство потребує освічених особистостей, життєво компетентних, з активною громадянською позицією, здатних приймати виважені рішення, адекватно реагувати на проблеми і виклики часу та нести відповідальність за власні вчинки, ефективно реалізовуватися у багатоманітному глобалізованому світі. На сучасному етапі відбуваються значні зміни у системі освіти. Згідно з Концепцією Нової української школи передбачається перебудова і модернізація змісту шкільної освіти. У Концепції в основу покладено компетентності та аксіологічний підхід – це ціннісний підхід, що передбачає: знання, які набувають учні, мають бути для нього ціннісними, аби він міг скористатися ними у майбутньому [2].

Вимоги до особистості актуалізують процеси інтеграції загальної середньої та позашкільної освіти. Позашкільна освіта є потужним чинником не лише особистісного розвитку учнівської молоді, а й набуття вихованцями важливих компетенцій, які нададуть їм змогу успішно інтегруватися в суспільство, бути мобільними і конкурентноспроможними, здатними до самореалізації, розкриття свого творчого потенціалу, здійснення свідомого життєвого вибору та прийняття відповідальних рішень [3].

У статті 10 Закону України «Про освіту» наголошується, що позашкільна освіта є невід’ємною складовою системи освіти. Крім того, зазначається, що метою позашкільної освіти є розвиток здібностей дітей та молоді у сфері освіти, науки, культури, фізичної культури та спорту, технічної та іншої творчості, здобуття ними первинних професійних знань, вмінь і навичок, необхідних для їх соціалізації, подальшої самореалізації та професійної діяльності [1].

Органи місцевого самоврядування створюють умови для доступності позашкільної освіти шляхом формування, утримання та розвитку мережі закладів позашкільної освіти відповідно до освітніх, культурних, духовних потреб та запитів населення [1].

Реалізацію творчих здібностей дітей та молоді стабільно забезпечує позашкільна освіта Харківщини. Станом на 01.01.2018 в області функціонують 107 закладів позашкільної освіти, із них 105 комунальної форми власності, 1 – державної, 1 – приватної. Якщо проаналізувати динаміку за останні 6 років, то можна говорити про сталу мережу та розвиток системи позашкільної освіти у Харківському регіоні з певними незначними коливаннями, які мають об’єктивні причини. Так, 2013 року кількість позашкільних закладів освіти становила 103, 2014 року – 106 закладів, 2015 року – 104 заклади, 2016 року – 102 заклади, 2017 року – 105 закладів. Треба зазначити, що реорганізація хоча б одного позашкільного закладу в районі практично унеможливлює право учнівської молоді на позашкільну освіту, відвідування гуртків, участь у різноманітних заходах тощо. Якщо оптимізується мережа закладів загальної середньої освіти,

то питання вирішується шляхом підвозу дітей до закладу освіти, позашкільна освіта залишається поза увагою.

Система позашкільної освіти в області включає 12 типів закладів, серед яких Центри, будинки дитячої та юнацької творчості складають 46%, дитячо-юнацькі спортивні школи – 40%, по 4% припадає на Центри туризму і краєзнавства,станції юних натуралістів та Центри позашкільної освіти, по 2% - на станції юних техніків та клуби фізичної підготовки.

У 7242 гуртках і секціях позашкільних закладів освіти Харківщини навчається 146171 вихованець. Навчанням у закладах позашкільної освіти охоплено 61,6% дітей. Найбільша кількість вихованців закладів позашкільної освіти навчається в гуртках фізкультурно-спортивного – 33%, художньо-естетичного – 32%, науково-технічного – 10%, туристсько-краєзнавчого – 7%, а також еколого-натуралістичного – 3,8%, гуманітарного – 3,5%, дослідницько-експериментального – 3,1%, військово-патріотичного – 2,8% напрямів позашкільної освіти. Роботу гуртків і секцій також організовано в закладах загальної середньої освіти, де позашкільною освітою охоплено 89093 дитини (37,5%). У цілому, різними формами позашкільної освіти охоплено 235264 (99,25) дітей та молоді регіону. За цим показником у 2018 році Харківська область посідає І місце серед 24 регіонів України та м. Києва щодо охоплення дітей позашкільною освітою (для прикладу, у 2016 році – 5 місце, 2017 – 2 місце).

В області проводиться робота щодо охоплення позашкільною освітою дітей сільської місцевості. Мережа закладів позашкільної освіти створена у кожному районі Харківщини та містах обласного підпорядкування, вона налічує 72 заклади позашкільної освіти, у яких навчається 28023 дитини. Серед районів області найбільше закладів позашкільної освіти у Харківському (6), Чугуївському (4), Красноградському (3) районах, серед міст обласного підпорядкування – у містах Лозова (5) та Чугуїв (3). Найменша кількість закладів позашкільної освіти (по 1-му) працюють у Богодухівському, Вовчанському, Куп’янському районах, а також у новостворених Зачепилівський, Коломацькій, Малинівській ОТГ. Існує проблема відкриття закладів позашкільної освіти у новостворених об’єднаних територіальних громадах.

Найбільше гуртків та секцій працюють на базі позашкільних закладів освіти Харківського (321), Дергачівського (205), Балаклійського (189), Красноградського (178) районів, а також міста Лозова (201). Невелика кількість гуртків працюють на базі позашкільних закладів Коломацької ОТГ (23), Печенізького (34) та Вовчанського (41) районів.

Стабільно високі показники охоплення дітей позашкільною освітою в позашкільних закладах освіти Дворічанського, Первомайського, Сахновщинського, Шевченківського (100%), Красноградського, Чугуївського (96%) районів області, у містах Лозова (100%), Люботин (95%), Чугуїв (94%).

Серед різних типів позашкільних закладів освіти в районах області та містах обласного підпорядкування найбільше Центрів, будинків дитячої та юнацької творчості – 33, дитячо-юнацькі спортивні школи – 28, станції юних

натуралістів – 4, центри туризму і краєзнавства – 3. Станції юних натуралістів розташовані у Балаклійському, Сахновщинському, Харківському районах та м. Лозова. центри туризму і краєзнавства – у Валківському, Чугуївському районах та м. Чугуїв. Серед закладів позашкільної освіти у сільській місцевості відсутні станції юних техніків [4].

Отже, незважаючи на певні труднощі сьогодення, позашкільна освіта Харківщини допомагає у розв'язанні проблем. зумовлених новими духовними, екологічними, етнокультурними, соціальними, інформаційними викликами суспільства. Долаючи негативні соціальні явища у дитячому середовищі, позашкільна освіта відіграє значну роль для оптимального розвитку регіону.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, №38-39, ст.380
2. Позашкілля, № 9 (129), вересень 2017. ТОВ Видавнича група «Шкільний світ», Київ, 74 с.
3. Позашкілля, № 9 (141), вересень 2018. ТОВ Видавнича група «Шкільний світ», Київ, 74 с.
4. Про здобутки системи освіти Харківської області у 2017/2018 навчальному році. Інформаційно-аналітичні матеріали. – Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2018. – 140с.

УДК 911.3

ЗМІНА ДИНАМІКИ КОНТИНГЕНТУ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 106 ГЕОГРАФІЯ У КЛАСИЧНИХ ВНЗ В ПЕРІОД РЕФОМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В.В. Яворська[1], А.О. Нос[2]

[1]yavorskaya@onu.edu.ua, [2]nos.arina.ggf@gmail.com

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Одеса, Україна

У статті розглядаються зміни у динаміці контингенту студентів спеціальності 106 Географія у контексті реформ вищої освіти. Крім того, розглядаються умови формування конкурентного балу для учасників.

Ключові слова: освіта, географія, реформи, динаміка.

The article examines the change in the dynamics of the contingent of students of specialty 106 Geography in the context of higher education reforms. In addition, the conditions for the formation of a competitive ball for entrants are considered.

Key words: education, geography, reforms, dynamics.

Вища освіта на сьогодні э потужним підґрунтя для розвитку людської особистості та розбудови прогресивного майбутнього нашої держави. На сьогоднішній день система вищої освіти перебуває під постійною дією реформ, демографічної та економічної кризи, вплив яких на вищі навчальні заклади представляє достатній інтерес для дослідження.

Вища освіта – це рівень знань, що набуваються у вищих навчальних

© Яворська В.В., Нос А.О., 2018

закладах (ВНЗ, ВУЗах) на базі повної загальної середньої освіти, необхідний фахівцям вищої кваліфікації у різних галузях національного господарства, науки і культури. В широкому розумінні, вища освіта – підготовка спеціалістів вищої кваліфікації для різноманітних галузей науки, техніки та культури. Під терміном „вища освіта” розуміється також сукупність знань, що дозволяють вирішувати теоретичні та практичні задачі за певним профілем [4].

На даному етапі реформування вищої освіти відчутних змін зазнали всі вищі навчальні заклади та освітяни. Відбуваються ці зміни і в географічній освіті – різновиді професійної освіти, що забезпечує підготовку фахівців з різних галузей географії.

Результат реформування географічної освіти в Україні можна побачити за результатами вступної компанії 2017 та 2018 рр.

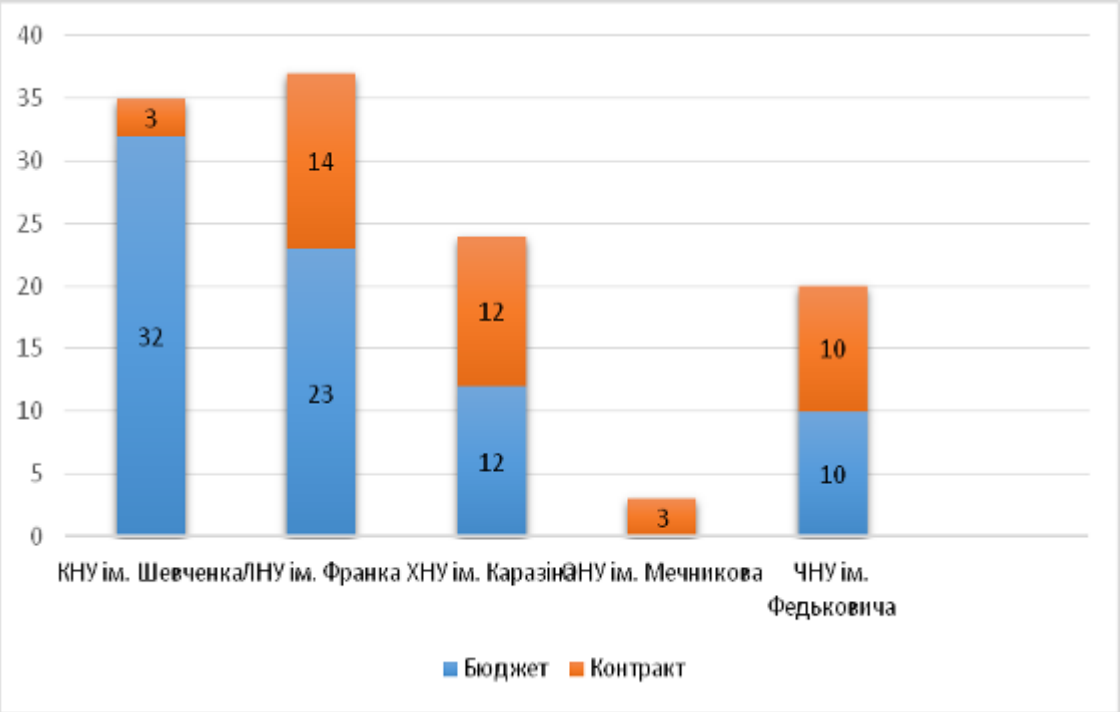

Рис. 1. Контингент студентів зарахованих на 1 бакалаврський рівень у класичних ВНЗ України за спеціальністю 106 «Географія» у 2017 році.

З рисунків 1 та 2 видно, що за результатами вступної компанії 2017 та 2018рр. на перший бакалаврський рівень спеціальність 106 «географія» катастрофічно скоротився, в порівнянні з попередніми роками. У 2017 році на зазначений рівень в цілому по Україні було виділено 100 місць держзамовлення, у 2018 році – 160. Однією з причин такої ситуації було включення «Географії» згідно переліку спеціальностей 2015 року затвердженою Постановою Кабінету міністрів України №266 від 29 квітня 2015 року в спеціальність 103 «Науки про Землю», куди було включено ще близько двох десятків спеціалізацій [3].

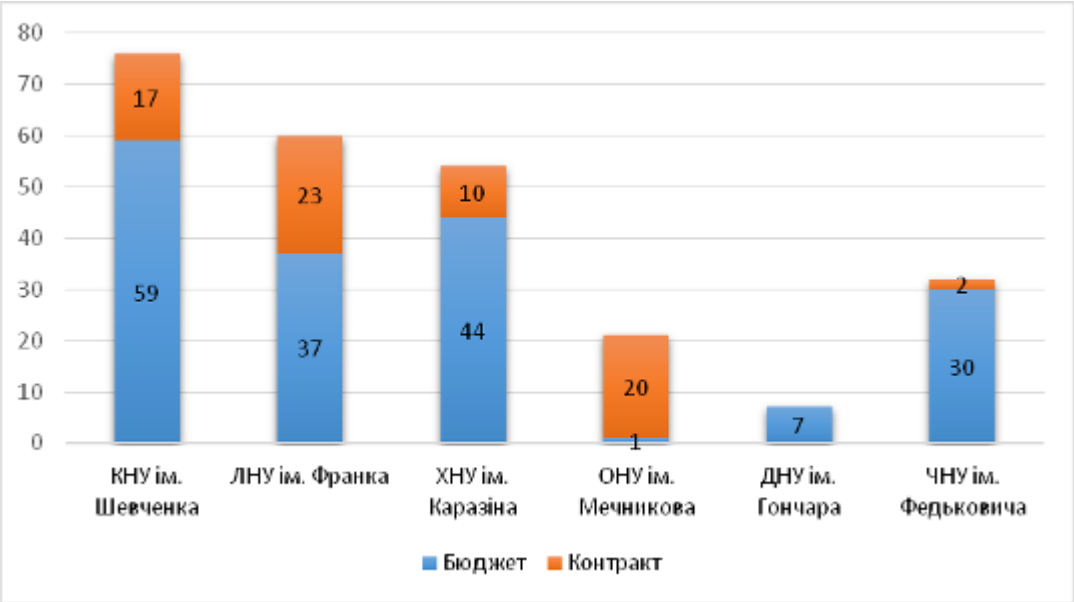

Рис. 2. Контингент студентів зарахованих на 1 бакалаврський рівень у класичних ВНЗ України за спеціальністю 106 «Географія» у 2018 році.

Після багаточисельних звернень географічної спільноти України до Міністерства освіти і науки України, географія була вилучена зі 103 спеціальності «Науки про Землю» та утворена як самостійна спеціальність 106 «Географія» [5].

Ще однією з можливих причин слід вважати Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Переліку предметних спеціальностей спеціальності 014 «Середня освіта (за предметними спеціальностями)», за якими здійснюється формування і розміщення державного замовлення та поєднання спеціальностей (предметних спеціальностей) в системі підготовки педагогічних кадрів» [2]. Після виходу наказу почали скорочуватись обсяги державного замовлення за так званою «класичною» географією через те, що частина державного замовлення за даною спеціальністю відійшла спеціальності 014 «Середня освіта (географія)». Даний наказ та Закон України «Про вищу освіту» фактично розділили географію на два вузьких напрями підготовки, один з яких передбачає для випускників можливість працевлаштування лише у закладах середньої освіти, а другий унеможливлює їх працевлаштування у даних закладах.

Після виходу даного наказу та нового Закону України «Про вищу освіту», всі класичні університети України ліцензували спеціальність 014 «Середня освіта (географія)». Але набори за даною спеціальністю залишаються дуже низькими вже другий рік поспіль. Паралельно з цим скорочується і обсяг наборів на спеціальність 106 «Географія». Причиною можна вважати саме обмеженість сфери працевлаштування для випускників даної спеціальності.

Також важливим питанням є розміщення державного замовлення за досліджуваними ВНЗ. Закон України «Про вищу освіту» передбачає розміщення місць державного замовлення на конкурсних засадах на принципах добросовісної конкуренції, відкритості та прозорості, рівноправності,

об'єктивності та неупередженого оцінювання пропозицій учасників конкурсу [1]. Вищі навчальні заклади самі визначають коефіцієнти, за якими перераховуються складові конкурсного балу для вступу, з якими можна ознайомитись за таблицею 1.

Таблиця 1

Складові конкурсного балу у ВНЗ в 2018 р.

ВНЗ	Географія	Українська мова	Історія*	Математика*	Атестат
КНУ	0,45	0,30	0,20	0,20	0,10
ЛНУ	0,45	0,25	0,20	0,20	0,10
ХНУ	0,50	0,20	0,20	0,20	0,10
ОНУ	0,30	0,30	0,25	0,25	0,10
ЧНУ	0,40	0,25	0,25	0,25	0,10
ДНУ	0,35	0,20	0,30	0,30	0,10

Умовні позначення:
* предмети за вибором.

Виходячи з даних таблиці 1, можна зробити висновок, що для вступників виникали протиріччя, пов'язані з тим, що завдяки коефіцієнтам, за якими перераховувались складники конкурсного балу, абітурієнт з одним і тим самим набором предметів зовнішнього незалежного оцінювання в різних ВНЗ отримував різний конкурсний бал і, як наслідок, різні шанси для вступу на місце державного замовлення. Це також свідчить про те, що умови Закону України «Про вищу освіту» відносно добросовісної конкуренції не можна вважати виконаними в повній мірі.

Варто зазначити, що відсутність можливості для випускників спеціальності 106 «Географія» працевлаштування в школі є безпрецедентною. Класичні ВНЗ до 2015 року готували універсальні висококваліфіковані кадри у тому числі і для закладів середньої освіти в рамках цієї спеціальності, але після реформування вищої освіти втратили таку можливість [1,2].

Можна зробити висновок, якщо тенденції до скорочення обсягів державного замовлення, обмеження ринку працевлаштування для випускників та невідповідності формування складників конкурсного балу для вступу будуть зберігатись, то географічна освіта в Україні може не вийти з кризи, а поглибитись в ній, а згодом – зникнути. Знищення географії в Україні може призвести до незворотних наслідків. Тому, щоб уникнути цієї ситуації, Міністерству освіти і науки слід спонукати державну зацікавленість до підготовки фахівців зі спеціальності 106 «Географія», бо в умовах розбудови Української державності та реформування економіки ці фахівці безперечно є необхідними. Лише географ може дати комплексну оцінку держави та вказати шляхи оптимального економічного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy. Redaktsiia vid 25.07.2018 №2443-VIII [Law of Ukraine "On Higher Education"]. Retrieved from: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18.
2. Pro zatverdzhennia Pereliku predmetnykh spetsialnostei spetsialnosti 014 «Serednia osvita (za predmetnymy spetsialnostiamy)», za yakymy zdiisniuietsia formuvannia i

rozmishchennia derzhavnoho zamovlennia ta poiednannia spetsialnostei (predmetnykh spetsialnostei) v systemi pidhotovky pedahohichnykh kadriv: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12.05.2016 r. №506 [On approval of the List of subject specialties of specialty 014 “Secondary education (by subject specialties), according to which the formation and placement of the state order and the combination of specialties (subject specialties) in the system of teacher training are carried out: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 12.05.2016 № 506]. Retrieved from: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0798-16.

3. Pro zatverdzhennia pereliku haluzei znan i spetsialnostei, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity: Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 29.04.2015 r [On approval of the list of branches of knowledge and specialties in which the preparation of candidates for higher education is carried out: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 04.29.2015]. Retrieved from: http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/101-perelik-galuzej-znan-i-spetsialnostej.
4. Vyshcha osvita Ukrainy i Bolonskyi protses (2004) [Ukrainian higher education and the Bologna process] / Za red. V. H. Kremenia: Ternopil: Navchalna knyha Bohdan, 384 s.
5. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Usi novyny. Novyny 2016.11.23 [Ministry of Education and Science of Ukraine. All news. News 2016.11.23]. Retrieved from: https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2016-11-23-1-nova-galuz-znan-ta-7-speczialnostej-%E2%80%93-onovleno-perelik-galuzej-znan-i-speczialnostej.

Наукове видання

«РЕГІОН – 2018: СТРАТЕГІЯ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ»

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

(м. Харків, 8 – 9 листопада 2018 р.)

Збірник наукових праць

Українською, англійською, російською мовами

Відповідальний за випуск: ***Ю.І. Кандиба***

Комп'ютерне верстання: ***О.С. Суптело, М.О. Логвинова***

Підписано до друку 30.10.2018 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Друк ризографічний.
Ум. друк. арк. 20,8. Обл.-вид. арк. 24,2.
Наклад 85 пр. Зам. № 11/4-18. Ціна договірна.

61022, Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Надруковано з готового оригінал-макету у друкарні ФОП Петров В.В.
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.
Запис за № 24800000000106167 від 08.01.2009 р.
61144, м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 79-В, к. 137,
тел. (057) 778-60-34, e-mail: bookfabrik@rambler.ru